

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF GEORGIA

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი
NIKO BERDZENISHVILI INSTITUTE
BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERSITY

ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილება
Department of History and Archaeology

ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა

III

BATUMI PAST AND PRESENT

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის
მასალები, ბათუმი, 2012 წლის 7-8 სექტემბერი
Proceedings of the International conference
Batumi, 7-8 September, 2012

გამომცემლობა
„შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
ბათუმი – 2013

UDC (უკ) 94(479.223-25)+94(479.223)(063)
ბ-179

*სარედაქციო კოლეგია მადლობას უხდის ქალაქ ბათუმის მერიას და
ა(ა)იპ „ბათუმის სცენის“ ხელმძღვანელობას კონფერენციისა და ამ
კრებულის დაფინანსებისათვის*

სარედაქციო კოლეგია: ბიჭიკო დიასამიძე (*მთავარი რედაქტორი*), დევიდ
ბრაუნდი (ექსპერტის უნივერსიტეტი, დიდი ბრიტანეთი), სიმონ
გოგიტიძე, ხათუნა დიასამიძე, ირინა ვარშალომიძე, გიორგი თავა-
მაიშვილი, ოთარ თურმანიძე, ნინო ინაიშვილი, დომენიკ კასაბ-თეზ-
გორი (ბილკენტის უნივერსიტეტი, ანკარა, თურქეთი), ნოდარ კახიძე,
როინ მალაკმაძე (*მთავარი რედაქტორის მოადგილე*), უჩა
ოკროპირიძე, ზაზა შაშიკაძე, გურამ ჩაგანავა, მაია ჭიჭილაშვილი,
ნანა ხახუტაიშვილი, ოლეგ ჯიბაშვილი (*პასუხისმგებელი რედაქ-
ტორი*).

რეცენზენტები: ამირან კახიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ჯემალ ვარშალომიძე – ისტორიის აკადემიური დოქტორი
ჟანი მიქაშავიძე – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

EDITORIAL BOARD: Bichiko Diasamidze (*Editor-In-Chief*), David Braund (University of
Exeter, Great Britain), Simon Gogitidze, Khatuna Diasamidze, Irina
Varshalomidze, Giorgi Tavamaishvili, Otar Turmanidze, Nino Inaishvili,
Dominique Kassab-Tezgor (Bilkent University, Ankara, Turkey), Nodar Kakhidze,
Roin Malakmadze (*Assistant Editor*), Ucha Okropiridze, Zaza Shashikadze,
Guram Chaganava, Maia Chichileishvili, Nana Khakhutaishvili, **Oleg Jibashvili**
(*Responsible Editor*).

Reviewers: Amiran Kakhidze – Doctor of Historical Sciences
Jemal Varshalomidze – PhD in History
Mikashavidze Zhani – PhD in Economics

ISSN 1987-8745

© ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი – 2012

© „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ – 2013

შესავლის მაგიერ

ბათუმი – მომავლის ქალაქი

ბათუმის, როგორც ქალაქის ისტორია, მჭიდრო კავშირშია ჩვენი ქვეყნის, მისი სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავი ზღვისპირეთის იმ გეოპოლიტიკურ მდგომარეობასა და ფუნქციასთან, რასაც იგი ასრულებდა ისტორიის ცალკეულ ეტაპზე, მსოფლიოსა და რეგიონის ეკონომიკასა და პოლიტიკაში. ევროპა-აზიის სავაჭრო გზებზე მდებარეობა, მოხერხებული და ღრმა ნავსაყუდელი, ზომიერი კლიმატი, მდიდარი და მრავალფეროვანი ფაუნა და ფლორა, კონტრასტული რელიეფი, ქარებისგან ბუნებრივი დაცულობა – ამ მხარეს და, კერძოდ, ბათუმის შემოგარენს, უცხოელთათვის მიმზიდველს და უძველესი დასახლებების გაჩენისათვის კარგ პირობებს ქმნიდა.

ამ ასპექტში უნდა განვიხილოთ ფიჭვნარის, პეტრა-ციხისძირის, გონიო-აფსაროსის უძველესი დასახლებების და ბათუმის ციხის გაჩენა, შემდეგ კი მისი ტერიტორიული გავრცობა სამხრეთ-დასავლეთით. მსოფლიოს სახელმწიფოთა ცხოვრებაში ჩვენი რეგიონის ადგილისა და მნიშვნელობის მიხედვით იცვლებოდა კონკრეტული ცენტრის ლოკალიზაცია (*ფიჭვნარი, პეტრა-ციხისძირი, გონიო-აფსაროსი, ბათუმი*) ისე, რომ წინა ცენტრის ფუნქციას ინარჩუნებდა მომდევნო, ახალი ფუნქცია-დატვირთვის შეძენით. ამიტომაც, რომ ქალაქ ბათუმის ისტორიაში ვხედავთ აღზევება-დაქვეითების არაერთ ეტაპს. წერილობითი წყაროებითა და არქეოლოგიური მასალით აშკარა ხდება ბათუმის ქალაქური დასახლების გაჩენა ანტიკურ ხანაში, მისი გაფართოება და ხალხმრავლობა XII-XIII საუკუნეებში. ქალაქად, „მთავარ ქალაქად“, საზღვაო პორტად მოიხსენიება XV-XVII საუკუნეებში, მაგრამ XIX საუკუნის დასაწყისში (1807 წ.) ფრანგი მოგზაური ადრიან დიუპრე მოიხსენიებს მას, როგორც მოზრდილ ზღვისპირა დასახლებას 2000-მდე მცხოვრებით, ხოლო XIX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს ბათუმის მოსახლეობა 5000-მდე გაიზარდა.

ბათუმის, როგორც საპორტო ქალაქის, ღირსება და მნიშვნელობა განსაკუთრებით დაფასდა მას შემდეგ, რაც შავი ზღვისა და მისი სრუტეებისათვის ბრძოლაში ჩაება რუსეთი. 1856 წელს ბათუმში გაიხსნა რუსეთის საკონსულო, ორი წლის შემდეგ კი საზღვაო სანაოსნოს სააგენტო და ტვირთის შესანახი საწყობები, რამაც ხელი შეუწყო ბათუმის პორტის საერთაშორისო ვაჭრობაში (ტვირთზიდვაში) აქტიურად ჩართვას.

ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, XIX საუკუნის 70-იან წლებში ბათუმის შესახებ ინგლისის ელჩი ტრაპიზონში **ჯიფორდ პალგრევი, ალ. ფრენკელი და დ. ბაქრაძე** ერთნაირ აზრს გამოთქვამდნენ ბათუმის მომავალზე: ბათუმს, ამ საუკეთესო გემმისადგომს მთელ შავ ზღვაზე, დიდი

მომავალი ელის, თუ იგი კარგი გზებით დაუკავშირდება ოზურგეთ-თბილისს, აჭარისწყლის ხეობის გავლით – ახალციხეს, ართვინისა და არტანუჯის გავლით – არტანს. საბოლოო ჯამში, მათი აზრით, ბათუმი თავისი ღრმა პორტით ერთგვარი გასაღები გახდება შავ ზღვაზე თბილისის, ბაქოსა და ყარსის საერთაშორისო ვაჭრობისათვის და მნიშვნელოვან კონკურენციას გაუწევს ტრაპიზონს ირანული საქონლით სატრანზიტო ვაჭრობით სარგებლობაში. 1886 წელს **ჟან მურიე** წერდა: „**ბათუმი თავისი ნავსადგურის მეოხებით, ადრე თუ გვიან, ამიერკავკასიის, მცირე აზიის და ირანის მნიშვნელოვან სავაჭრო გზად გადაიქცევა**“. ბათუმის ნავმისადგომის უაღტერნატივობა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში აშკარა გახდა.

ბათუმის გაზრდა-გაფართოება, სამრეწველო და სატრანსპორტო განვითარება განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა აჭარის და, შესაბამისად, ბათუმის დედასაქართველოსთან დაბრუნების შემდეგ (1878 წ.). ამ მოვლენასთანაა კავშირში ბათუმის პორტის (ნავსადგურის) მშენებლობა, ნავთობსადენისა და რკინიგზის გაყვანა, ქალაქის მნიშვნელოვან კულტურულ და სამრეწველო ცენტრად გადაქცევა XX საუკუნეში, როცა ქალაქის მოსახლეობა 130-140 ათასამდე გაიზარდა.

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან, ისე როგორც მთლიანად პოსტსაბჭოურ სივრცეში, საქართველოში და მათ შორის, ბათუმშიც მოიშალა ეკონომიკა და ინფრასტრუქტურა, სოციალური და კულტურული მომსახურების დაწესებულებები, ქალაქმა დაკარგა თავისი ადრინდელი ფუნქცია, როგორც საერთაშორისო სანავსადგურო სამრეწველო ცენტრმა. საგრძნობლად დაეცა მოსახლეობის ცხოვრების დონე. XXI საუკუნის დასაწყისიდან ქვეყნის მესვეურთა წინაშე დაისვა საკითხი, ქვეყნის დამოუკიდებლობის ახალ პირობებში, რა მიმართულებით, რა პრიორიტეტებით უნდა განვითარებულიყო ქალაქი.

ბათუმის ახალი სიცოცხლე, მისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობის ახლებური გააზრება და ამის მიხედვით მისი განვითარების დაგეგმვა მესამე ათასწლეულის დასაწყისიდან დაიწყო, როცა საქართველოს ხელისუფლებაში მოსულმა ახალმა ძალებმა ქალაქი ბათუმი აღიქვეს, როგორც შავიზღვისპირეთის ერთი ყველაზე პერსპექტიული და საერთაშორისო მნიშვნელობის საკურორტო და კულტურულ-საგანმანათლებლო სანავსადგურო ქალაქი. ამას თავისი წანამდგრები გააჩნდა. ერთი საუკუნის წინ ცნობილი მოგზაური, მკვლევარი **ნიკოლოზ ვერუ** წერდა: „**ბათუმი თავისი შემოგარენით გახდება ერთი საუკეთესო კურორტი... ბათუმში ერთმანეთს ერწყმიან რივიერას ბრწყინვალეობა და შევიცარიის დიდებული მთები, რომლებიც ჰარმონიას ქმნიან. აქ ნაკლებად ქრის ძლიერი ქარი. წყნარი ღღეხები ორჯერ მეტია, ვიდრე სოხუმსა და სოჭში**“, ხოლო 1904 წელს **ნიკოლოზ ლენდერი** ბათუმს რივიერას მომავალს უწინასწარმეტყველებდა, როცა წერდა: „**ბათუმი სწრაფად იზრდება და ვითარდება... მომავალში იგი მხოლოდ რივიერას შეიძლება შევადაროთ.**“ რივიერაში კი ერთი კონკრეტული ქალაქი ბათუმი როდი მოიპოვებოდა, მასში იგულის-

ხმებოდა რეგიონი ზღვით, მთებით, ირგვლივ არსებული მომხიბვლელი ლანდშაფტებით და რაც მთავარია, ზომიერი სუბტროპიკული ჰავით, როგორც ეს იყო მაშინდელ იტალიის რივიერაში, პროვინცია ლიგურიის ზღვისპირეთში. როგორც ვხედავთ, ჩვენი მხარის მიმართ უცხოელთა ათასზე მეტი წლის წინანდელი მიდგომა და შეფასება მეორდება XIX-XX საუკუნეებში, ბათუმსა და მის ირგვლივ ტერიტორიებს ისინი ერთ განზომილებაში განიხილავენ. ბათუმის მიმართ ადრე მიცემული ასეთი შეფასებებისა და თანამედროვე ურბანული განვითარების კანონზომიერებათა გათვალისწინებით, დაიწყო მისი, როგორც საკურორტო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ქალაქის ზრდა-განვითარებისა და განაშენიანების, კომუნიკაციების და ინფრასტრუქტურის, სოციალურ-კულტურული და საგანმანათლებლო დაწესებულებების ჩამოყალიბება-განვითარებისათვის საჭირო პირობების შექმნა, ინვესტიციების მოზიდვა, ქალაქის პრესტიჟის, ავტორიტეტისა და ცნობადობის ამაღლებისათვის ზრუნვა. ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ ბათუმში საქართველოს პრეზიდენტის რეზიდენციის დაფუძნება და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადმოტანა, სისტემატურად სამთავრობო შეხვედრების, საერთაშორისო სიმპოზიუმებისა და კონფერენციების, სპორტული ასპარეზობების ჩატარება, საქვეყნოდ ცნობილი პოლიტიკოსებისა და ბიზნესმენების მონაწილეობით პრეზენტაცია-წარდგინებების გამართვა, შოუ-კონცერტები და სპექტაკლები მსოფლიო ვარსკვლავთა მონაწილეობით და სხვ.

ტურიზმის განვითარებისათვის საჭირო პირობების შესაქმნელად მნიშვნელოვანი ინვესტიციები ჩაიდო საგზაო და საქალაქო ინფრასტრუქტურაში: ქალაქის დიდ ნაწილში მოწესრიგდა ქუჩები და სკვერები, 12 კილომეტრამდე გაიზარდა და გაღამაზდა ქალაქის მშენებლობა – ზღვისპირა ბულვარი, მოეწყო ატრაქციონები და სპორტული მოედნები, სრული რეკონსტრუქციის შემდეგ, ექსპლואატაციაში შევიდა აკვარიუმი და დელფინარიუმი, ქალაქს ამშვენებს საერთაშორისო ხუთვარსკვლავიანი ბრენდები „შერატონი“, „რედისონი“, „ჰილტონი“. კიდევ ბევრი სიახლე გველოდება წინ.

სერიოზული ნაბიჯებია გადადგმული ქალაქის მნიშვნელოვან კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად გადაქცევისათვის. ამ მიზანს ემსახურებოდა დიდი სარეკონსტრუქციო სამუშაოების ჩატარება ბათუმის ხელოვნებისა და მუსიკის ცენტრში. ახალ ბულვარში, ევროპის მოედანზე და პიაცაზე შოუ-კონცერტებისათვის შესაბამისი ტექნიკური და ესთეტიკური პირობების შექმნა, ახალი საზაფხულო თეატრისა და ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის მრავალსართულიანი კორპუსის მშენებლობა შესაბამისი ინფრასტრუქტურით, სახელობო სასწავლებლებისა და კოლეჯების შექმნა, ერთი მხრივ, თანამედროვეობის შესაბამისი სპეციალისტების მომზადებას, მეორე მხრივ კი, უცხოელთა მოზიდვას, ჩვენი მხართა და ქალაქით დაინტერესებას და შესაბამისად, ამ უკანასკნელთა ცნობადობის ამაღლებას ისახავს მიზნად. ყველაფერ ამის გაკეთების საშუალებას

იძლევა ინვესტიციები და ქალაქის ბიუჯეტი, რომელიც 2002 წლის 6 მილიონიდან 2012 წელს 212 მილიონამდეა გაზრდილი.

ერთი სიტყვით, ბევრი რამ გაკეთდა დასახული მიზნისათვის – ბათუმში იქცეს საერთაშორისოდ ცნობილ კულტურულ-საგანმანათლებლო, საკურორტო და საზღვაო ქალაქად, მაგრამ თანამედროვე ურბანულ-ტურისტული განვითარების ექსპერტთა და ამ სფეროს მკვლევარ-მეცნიერთა აზრით, დასახული მიზნის სრულად განხორციელებისათვის ბათუმში აუცილებელია გაუმჯობესდეს: ა) შავი ზღვის ბათუმის სანაპიროს ეკოლოგიური მდგომარეობა; ბ) სასმელი წყლით მომარაგების საკითხი; გ) გასართობი ინფრასტრუქტურა, რომ ტურისტებისათვის ნაკლებ გამაღიზიანებელი იყოს აქაური უხვნალექიანობა; დ) ტურისტული სერვისის ხარისხი; ე) მოსახლეობის საშუალო ფენაზე ორიენტირებული სასტუმროების მშენებლობა; ვ) ზრუნვა ქალაქი-კურორტის ცნობადობისა და იმიჯის ამაღლებისათვის; ზ) ფასების დარეგულირება... ყველაფერი ეს მომავლის საქმეა, რაც საყოველთაო მხარდაჭერას, განსაკუთრებით, მეცნიერულ უზრუნველყოფას მოითხოვს. ეს კი გულისხმობს, რომ ობიექტური შეფასება მიეცეს იმას, რაც გაკეთებულია: კარგს, ჩვენი ტრადიციებისა და პირობებისათვის მისაღებს მხარდაჭერა გამოგუცხადოთ და მისი ფართო პოპულარიზაცია მოხდეს, ხოლო ახალი მნიშვნელოვანი პროექტების განხორციელებას აუცილებლად წინ უძღოდეს საზოგადოებრივი აზრის შესწავლა და შესაბამისი დარგის მეცნიერ-მკვლევართა თანხმობა-დასაბუთება.

მიმდინარე მესამე სამეცნიერო კონფერენციის – „ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა“ – მიზანიც სწორედ ისაა, რომ ერთი მხრივ, საფუძვლიანად წარმოაჩინოს ქ. ბათუმის ისტორია, მისი ზრდა-განვითარების განვლილი გზა, და მეორე, იმსჯელოს ბოლო წლებში განხორციელებული პროექტების ავ-კარგზე და შეიმუშაოს პრაქტიკული წინადადებები და რეკომენდაციები ქალაქის სწრაფად და უკეთ განვითარებისათვის.

გუსურგოთ კონფერენციას წარმატებული საქმიანობა.

ბიჭიკო დიასამიძე
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

სიმონ გოგიტიძე
(ბათუმი, საქართველო)

XV საუკუნის იტალიელი მწერლები ბათუმის შესახებ

XV საუკუნის საქართველოს ისტორიის შესახებ არაერთი მნიშვნელოვანი ცნობა დაუცავთ როგორც იტალიელ და გერმანელ, ისე ბერძენ და არაბ მწერლებს. მათგან გამოირჩევიან იტალიელი სახელმწიფო მოხელეები და მოგზაურები – იოსიფა ბარბარო და ამბროზიო კონტარინი.

იოსიფა ბარბარო დაიბადა 1413 წელს ვენეციაში. მან ადრიდანვე მოჰკიდა ხელი სავაჭრო საქმიანობას. 1460 წელს იგი დაინიშნა ვენეციის ფაქტორია ტანას კონსულად, მაგრამ უარი განაცხადა მოვალეობის შესრულებაზე. 1463–1465 წლებში ბარბარო რესპუბლიკის რეზიდენტად იყო დაღმაციაში. ალბანეთში ინსპექტორად ყოფნის დროს სახელი გაითქვა ალბანელი ხალხის ოსმალთა წინააღმდეგ განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. 1473 წელს ბარბარო გაიგზავნა ვენეციის რესპუბლიკის ელჩად აყ-ყოინლუს სახელმწიფოში. იგი 1474 წელს ჩავიდა თავრიზში. მან დაგვიტოვა თავისი ხანგრძლივი მოგზაურობის აღწერა (იტალიელ მოგზაურთა, 1981: 50–51). ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა მისი ცნობები საქართველოს, კერძოდ კი ბათუმისა და აჭარის შესახებ.

ბარბაროს გადმოცემით, სამეგრელო ესაზღვრება კაიტაღებს, შავ ზღვას და მთაგრეხილს, რომელიც ჩერქეზეთამდეა გადაჭიმული. სამეგრელოს ერთი მხრიდან აქვს მდინარე ფასო, რომელიც მას უფლის და ჩაედინება შავ ზღვაში. მისი ცნობით, სამეგრელოს პროვინციის მმართველს ჰქვია ბენდიანი. ზღვასთან აქვს ორი ციხე-სიმაგრე ვატი და სებასტოპოლი. ამათ გარდა კიდევ აქვს მრავალი კოშკი და გამაგრებული ადგილი (მცირე ციხეები) (იქვე, 55). რუსი მთარგმნელის ე. კრუინსკოის გადმოცემით, ბარბარო სამეგრელოს მთავრის გიურგურას შესახებ წერს, რომ იგი ფლობს ბათუმს (Барбаро, 1971: 240, ком. 43). ქვეყანა ქვიანი და უნაყოფო ადგილია (მწირი). არა აქვს პურის სხვა სახეობა, გარდა ფეტვისა. აქ ბლომად იზრდება ბზა, რის გამოც აქაური თაფლი მწარეა. გარდა ღომისა, სხვა ჭირნახული არ მოჰყავთ. მარილი მოაქვთ კაფადან, ქსოვენ ცუდი (დაბალი) ხარისხის მცირეოდენ ტილოს კანაფის ან ჭინჭრისაგან (იტალიელი, 1894 : 46). აქაური ხალხი ველურია (Барбаро, 1971: 153).

ბარბარო საქართველოს მოიხსენიებს La Zorzania და La Georgiana-ს ფორმებით (იქვე: შენ. 95). ქართული თარგმანის მიხედვით, Zorzania საზღვრავს სამეგრელოს. საქართველოს მეფეს ჰქვია პანკრატი (ბაგრატი). ეს ქვეყანა მშვენიერი და ნაყოფიერია. ბლომად მოდის პური, ღვინო და სხვადასხვა ნაყოფი. ბევრია საკლავი. ვაზი უმეტესწილად ხეებზეა აშვებული, როგორც ტრაპეზუნტში. საქართველოში არის კიდევ გორის ციხე, რომელიც შავი ზღვის მახლობლად მდებარეობს (იტალიელი, 47: 48).

ბარბარო წერს აგრეთვე საქართველოს მეზობლებზე, კერძოდ ალანებზე. მისი გადმოცემით, ქვეყნის სახელი ალანია წარმოიშვა ტომის სახელისაგან ალანებისაგან, რომელთაც საკუთარ ენაზე ეწოდებათ ასი. ისინი ქრისტიანები არიან. გამოადევნეს თათრებმა, მათი ქვეყანა მდებარეობს მთებში, აქვს დაბლობებიც (Барбаро, 1971: 137).

იტალიელი მოგზაური და დიპლომატი ამბროჯიო კონტარინი პირველად 1474 წლის 29 ივნისს ჩამოვიდა al Varthi-ში; რათა იგი აქედან ფაზისამდე ხმელეთით გამგზავრებულიყო, ხოლო შემდეგ სპარსეთში. ქალაქი ფასო მდებარეობს მდ. ფაზისზე ტყეებს შორის. ამ ქალაქებს შორის მანძილი 60 მილია. შემდეგ განაგრძობს მოგზაური: 1471 წლის 1 ივლისს მივედით იქ, სადაც ზღვას ერთვის ფასისი. მეგრელები ნავით შეგვეგებნენ, რომელთაც უსიამოვნო მიხვრა-მოხვრა ჰქონდათ და ახირებული ტანისამოსი ეცვათ. გემიდან გადავსხედით ნავში და შევედით მდინარე ფაზისში (იქვე, 214).

კონტარინის გადმოცემით, ქალაქი ფაზისი მეგრელებისაა, მათ მთავარს ბენდიანი ეწოდება, ბენდიანის სამთავრო მცირე არის, დაახლოებით სამ დღეში საზღვრიდან-საზღვრამდე მიხვალ. იქ მრავალი ტყე და მთაა. აქ ველური ხალხია. მოჰყავთ ცოტა ხორბალი და ამზადებენ ღვინოს, მაგრამ დაბალი ხარისხისაა. მათი საჭმელია ღომი. მარილი კაფადან შემოაქვთ, ტრაპეზუნტიდან – დამარილებული თევზი და ღვინო (იქვე, 214). მათ მდინარეებში ბევრია თევზი (იტალიელი, 47: 50).

იტალიელი მწერლის ცნობით, ვატი ციხე და მცირე ქალაქი ეკუთვნის მეგრელ სინიორს სახელად გორბოლას. დიდი ზღვის სანაპიროზე მასვე ეკუთვნის კიდევ ერთი უმნიშვნელო ქალაქი ქალტიხეა (caltichea, რუსულ თარგმანში კალტიკია), სადაც აბრეშუმით, ტილოს ქსოვილით, თაფლითა და სხვა საქონლით ვაჭრობენ (Гамахария, Гогия, 1997:227; ბეკირიშვილი, 2003: 47). ყველა ისინი დაბალი ხარისხისაა, რადგანაც აქაური მოსახლეობა ღარიბია.

კონტარინის გადმოცემით, ბენდიანი იქნებოდა 50 წლის ასაკისა, საკმაოდ შროიანი კაცი. მათ გაუვლიათ პატარა ქალაქი ქუთაისი (კოტატის), სკანდა მთაზე არის აშენებული, გორი და ბოლოს თბილისი. აქ ტყეში მოვინახულეთ მეფე ბაგრატი, რომელიც 40 წლის იქნებოდა, ძალიან ლამაზი კაცი. მისივე თქმით ღორე უზუნ-ჰასანს ეჭი-

რა. ქართველები უვიცები არიან, როგორც მეგრელები (იტალიელი, 47: 51–55).

1475 წელს აჭარაში დაბრუნებული კონტარინი იუწყებოდა: გავიარეთ ხალციხანის (ახალციხის, dicalcican) და ვატის (ბათუმი, Vati) მხარის მთაგრის ქიურგურას (გორგორა, ყვარყვარე) საბრძანებელი, რომელიც ოსმალეთის სახელმწიფოს საზღვარზეა და ხარკს იხდის (იტალიელი, 47: 58; ჯავახიშვილი, 1982: 328; ბექირიშვილი, 2001). იტალიელი დიპლომატი გორგორას ხალციხანის ანუ სამცხე-საათაბაგოს ათაბაგს Gorgira siniora Calcican e delle terre Vati-ის ეძახის (Бардапо, 1971: 240, კომ. 43) მაგრამ, როცა უზუნ-ჰასანის საქართველოში ლაშქრობასთან დაკავშირებით საუბრობს, მოიხსენიებს მის მოკავშირე ჯურჯურას შესახებ (Persia, p. 57, V).

ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, გორგორა შეეფარდება ყვარყვარეს, რომელიც თანადროულ ქართულ ძეგლებში იწოდება „საქართველოს ათაბაგად, სამცხის სპასალარი ჯაყელ-ციხისჯვარელი... პატრონი ყუარყვარე. თუ ლათინურ გამონათქვამს შევადარებთ, ცხადი იქნება, რომ dux Georgianiae სწორედ ამ ქართული წოდების „საქართველოს ათაბაგის“ თარგმანს წარმოადგენს (ჯავახიშვილი, 1982: 294). თ. ბრუნის ცნობით, ესაა ახალციხე-ბათუმის გამგებელი ყვარყვარე, სხვები მას გორგორას, გორბოლას, გორგორეს და კონჯურეს (ანჯოლელი) ეძახდნენ.

თ. ბრუნი ბათუმის შესახებ აღნიშნავდა, რომ ვარტი ანუ ვატი (ბატა) ეკუთვნოდა გორგორას, ქალციხის ანუ ხალციხანის (Ахалчик) მფლობელს (Gorgora siniora Calcican e delle terre Vati). „Bata en careche“ ის აღივლია, საიდანაც გორგორამ, ე.ი. ყვარყვარე II ათაბაგმა 1459 წელს ბურგუნდიის ჰერცოგს მისწერა, რომ იბრძოდებდა თურქების წინააღმდეგ (Брун, 1880: 251). თავის კომენტარებში თ. ბრუნი მსჯელობს ბათუმის წარმომავლობაზე. ტერმინი ბათუმი წარმოიშვა ანტიკური Bathys limen – ღრმა ნავსადგურისგან. ვატი ციხეა, მცირე ქალაქი, ეკუთვნის გორბოლა სინიორს (Бардапо, 1971: 214, 238 (შენ). სხვათა შორის კონტარინი ბათუმს რამდენიმე სახელით მოიხსენიებს: ვატი, ლიატი, ვარტი. ასევე მრავალფეროვანია ბათუმის სახელები XIV-XV საუკუნეების იტალიურ რუკებზე: ვესკონტესთან – ვატი, პიცივანისთან – ვარუ, ბენიკაზასთან – ვატი, ანკონელისთან – ლოვარ, XV საუკუნის დასასრულის უცნობი ავტორის რუკაზე – ლოვატი (იტალიელ მოგზაურთა, 1981: 64, შენ. 9). ლუკსოროც ლოვატის ეძახის, ფრანჩესკო – ლოვარისა და ლოვატის, შილტბერგერი – ვათან, ლოათონ, კატან, ბოტან, ბარბაროსთან – ვატი, ხანკოკონდილესთან ბათის (ვატი) (გოგიტიძე, 2002: 219; გოგიტიძე, 1999: 102; გოგიტიძე, კახიძე, 2009: 10; Путешествия, 1867:123). 1561 წლით დათარიღებულ იტალიურ რუკაზე – ლოვარი.

მაინც ვის სამფლობელოში შედიოდა ბათუმი?

XV საუკუნის იტალიელ მწერალთა ანალიზიდან ირკვევა, რომ ბათუმი სამცხე-საათაბაგოს ანუ ახალციხის სამთავროს შემადგენლობაში იყო. ამასვე აღნიშნავდა ძველი წყაროების სპეციალისტი თ. ბრუნიც. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე ქართველი მეცლევრები მიიჩნევენ, რომ ბათუმი იმ დროისათვის თითქოსდა დამოუკიდებელი, მაგრამ არარსებული გურიის სამთავროში შედიოდა. გურია არ იხსენიება არც ქართველ სამეფო-სამთავროს ხელმძღვანელების მიერ ევროპაში გაგზავნილი წერილებიდან, თურქეთის საწინააღმდეგო კამპანიასთან დაკავშირებით.* გურიელი, როგორც ერისთავი და არა ცალკე დამოუკიდებელი მთავარი, იხსენიება 1480 წლის ამბებთან დაკავშირებით (ბროსე, 1998: 302). შუა ფეოდალურ ხანაში აჭარა ბათუმთან ერთად სამცხე-საათაბაგოს შემადგენლობაში შედიოდა. ასეთ გარემოებას კარგად უდგება, როგორც ბარბარო (ბათუმს ფლობს გიურგურა//ყვარყვარე) და კონტარინი (გავიარეთ ახალციხე-ბათუმის მთავრის გორგორას საბრძანებელი), ისე XV საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსის ლაონიკე ხანკოკონდილეს ცნობა. ამ უკანასკნელის განმარტებით – [იბერია] „გადაჭიმულია ეგრეთწოდებული ბათუმიდან [ტექსტშია ვათი] და მდინარე ფაზისიდან ვიდრე ახალციხემდე [და იქ შედის] საბრძანებელი ყვარყვარესი“... შემდეგ იგი ახასიათებს სამეგრელოსა და საქართველოს სხვა ქალაქებს (ყაუხჩიშვილი, 1970: 91).

და ბოლოს რამდენიმე სიტყვა ქალაქ ქალტიხას შესახებ. კონტარინი გვამცნობს, რომ შავი ზღვის პირად მეგრელ სინიორს გორბოლას ეკუთვნის ერთი უმნიშვნელო ქალაქი ქალტიხეა (Caltichea). სად მდებარეობდა იგი?

მკვლევართა გარკვეული ნაწილი მიიჩნევს, რომ იგი უნდა დაუკავშირდეს ჩაქვის ციხისძირთან არსებულ ნაცხვარს, ე.წ. ბიზანტიურ ციხე-ქალაქ პეტრას, რომელიც შუა საუკუნეებში ქაჯთა ციხის სახელითაც იყო ცნობილი. იტალიური ტერმინი ქალტიხეა დამახინჯებული სახელწოდება უნდა იყოს ქაჯთა ციხისა. მკვლევართა გარკვეული ნაწილი მის იდენტიფიკაციას ახდენს ქობულეთთან (ბერძენიშვილი, 1990: 517), ნაწილი კი – ხალტიხან//ახალციხესთან (Брун, 1880:251).

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე მდ. მოქვისწყლის შესართავთან XVI-XVII საუკუნეების იტალიურ რუკებზე (ჯაკომო გასტალდი, ჯაკომო კანტელი) აღნიშნულია პუნქტი ქალტიხია (Калтихия, om Ca-ilte, Salto) (ჩიქობავა, 2006: 153).

ამრიგად, XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები ბათუმის შესახებ მნიშვნელოვანია და მათი მონათხრობით ეს ქალაქი შედიო-

* მხოლოდ 1460 წელს საქართველოდან ევროპაში მისულ ელჩებს განუცხადებიათ, რომ სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობას მიიღებდა აგრეთვე გორიას მარკიზი მანია. მაგრამ ამ პერიოდში ძლევამოსილი ყვარყვარე ქართველთა მთავარი არ მოიხსენიება, რომელიც ევროპაში გაგზავნილ ყველა წერილში გამორჩეულად არის დასახელებული (ჯაგაჩიშვილი, თხზ. ტ. VIII, 292).

და ახალციხის სამთაგროში, რომელშიც, თავის მხრივ, აჭარის ტერიტორიის ფარგლებში მოიაზრება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბერძენიშვილი, 1990: ნ. ბერძენიშვილი. *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, თბილისი.

ბექირიშვილი, 2001: ბექირიშვილი ი. მასალები XV საუკუნის აჭარის ისტორიიდან, გაზ. *აჭარა*, 2001, 26 იანვარი.

ბექირიშვილი, 2003: ბექირიშვილი ი. *წიადსვლები აჭარის წარსულში*, ბათუმი.

ბროსე, 1998: ბროსე მ. *საქართველოს ისტორია*, ბათუმი.

გოგიტიძე, 1999: გოგიტიძე ს. ბათუმი ძველ საისტორიო წყაროებში, ჟურნ. *ლიტერატურული აჭარა*, 1999, №6.

გოგიტიძე, 2002: გოგიტიძე ს. *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს საისტორიო გეოგრაფია (ძვ. წ. XII-IV სს.)*, ბათუმი.

გოგიტიძე, კახიძე, 2009: გოგიტიძე ს., კახიძე ე. ბათუმი ანტიკური ხანის წერილობით წყაროებში. *ბათუმი I*, ბათუმი.

იტალიელი, 1894: იტალიელი მოგზაურები საქართველოში XV საუკუნეში: იოსიფა ბარბარო, ამბროზიო კონტარინი. *მოამბე*, № XI, ტფილისი.

იტალიელ მოგზაურთა, 1981: *XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ*, იტალიურიდან თარგმნა ე. მამისთვალიშვილმა, თბილისი.

ყაუხჩიშვილი, 1970: ყაუხჩიშვილი ს. *გეოგრაფია*, 8, თბილისი.

ჩიქობავა, 2006: ჩიქობავა არ. ოდიშ-აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი ჯაკომო კანტელის 1689 წ. იტალიური რუკის მიხედვით. *საისტორიო ძეგლები*, VIII-IX, თბილისი.

ჯავახიშვილი, 1982: ჯავახიშვილი ივ. *თხზულებანი*, ტ. 3, თბილისი.

Барбаро, 1971: Барбаро и Контарини о России, перевод Е.Скржинской, Ленинград.

Брун, 1880: Брун Ф. *Черноморье*, сборник исследований по исторической географии южной России (1852-1877 г.), часть II, Одесса.

Гамахარия, Гогия, 1997: Гамахარия Дж., Гогия Б. *Абхазия - историческая область Грузии*, Тбилиси.

Путешествия, 1867: Путешествия Ивана Шильтбергера по Европе, Азии и Африке с 1394 года по 1427 год, перевел Ф.Брун. *Записки имп. Новороссийского университета*, т. I, вып. 1 и 2, Одесса.

Simon Gogitidze (Batumi, Georgia)

The 15th century Italian writers Contarini and Barbaro on Batumi

Summary

The Italian travelers A.Contarini and I.Barbaro are a valuable foreign historical source of information on Batumi and its environs. Contarini and Barbaro refer to Georgia as la Zorzanía and la Georgiana and Batumi as Vati in their writing.

According to Contarini, Batumi and Kalthihea (Kajtsikhe: Tsikhisdziri or Kobuleti) were parts of the dominion of Kiurgura (Gorgora, Kvarkvare), Prince of Akhaltsikhe (Dicalcican).

Both authors believed that economic and social life was recovering in coastal Adjara, as evidenced by silk, canvas cloth, honey, wine, fish, etc. being sold in the market of Kalthihea.

ბათუმი და ბათუმის ოლქი „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვებში“

საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, ახალ-დაპყრობილი ქვეყნის დეტალური შესწავლისათვის საიმპერიო ხელისუფლებამ დაიწყო სტატისტიკური ხასიათის ბეჭდური ორგანოების გამოცემა, რომელშიც დაწვრილებით იყო განხილული საქართველოსა და კავკასიის ეკონომიკური და პოლიტიკური პრიორიტეტები (კუპრაშვილი, 2011:37). ამგვარი გამოცემებიდან ყურადღებას იპყრობს „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვები“ (Обзор Кутаисской Губернии), რომლის გამოცემა დაიწყო 1846 წლის შემდეგ და იბეჭდებოდა 1917 წლის ჩათვლით. მისი გამოცემა მთლიანად ემთხვევა ქუთაისის გუბერნიის არსებობის პერიოდს. 1847-1887 წლებში გამოცემულ ნომრებს არ ჰქონდათ პერიოდული გამოცემის ფორმა. ისინი ქუთაისში „ზედგენიძისა და ფერაძის“ ტიპოგრაფიაში იბეჭდებოდა. 1892 წლიდან „მიმოხილვების“ ბეჭდვა თბილისში გაგრძელდა და მას კავკასიის მეფისნაცვალის კანცელარიის სამოქალაქო ნაწილის ტიპოგრაფია გამოსცემდა ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის განკარგულებითა და საგანგებო მეთვალყურეობით.

„ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვები“ მოიცავდა დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოციალურ, ეკონომიკურ და მცირე დოზით პოლიტიკური ცხოვრების დეტალურ ანალიზს. მასში აღწერილი ნიუანსები ქუთაისის გუბერნიის ნებისმიერ ადმინისტრაციულ ერთეულს ეხებოდა და გამოცემის ყოველი წლის ნომერში აუცილებლად აისახებოდა რუსეთის იმპერიის ნებისმიერი ტერიტორიული ცვლილება.

1878 წლის ბერლინის ტრაქტატის ძალით რუსეთის მფლობელობაში გადავიდა და საქართველოში ადმინისტრაციულად გაერთიანდა შავშეთი, კლარჯეთი, იმერხევი, კოლა-არტაანი და აჭარა. 1878 წლის 25 აგვისტოს რუსული არმიის ნაწილები ბათუმში შევიდნენ (საქართველოს ისტორია, 2012:79). ბათუმის ოლქის სრულყოფილი ათვისება რუსეთისა და მისი ხელისუფლებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმეს წარმოადგენდა. ბუნებრივია ბათუმის ოლქის დაკავება აისახა საიმპერიო პერიოდული ხასიათის გამოცემებში და „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვებს“ დაემატა „ბათუმის ოლქის მიმოხილვა“ (Обзор Батумской Области), რომელიც პრაქტიკულად საგუბერნიო „მიმოხილვების“ ასლს წარმოადგენს. ეს გამოწვეული იყო რუსეთის მიერ ახლად დაკავებული ტერიტორიების არა მარტო ეკონომიკური, არამედ უპირველესად სტრატეგიული მნიშვნელობით. ბათუმის ოლქი რუსეთის იმპერიისათვის სერიოზული პლაცდარმი უნდა ყოფილიყო ოსმალეთის იმპერიასთან მომავალ დაპირისპირებაში. აქედან

გამომდინარე, ამ ადმინისტრაციული ერთეულის ეკონომიკური პოტენციალის ცოდნა და მოსახლეობის ეთნიკური და რელიგიური მდგომარეობის ანალიზი ძალზედ დიდი მნიშვნელობისა იქნებოდა.

გამოცემის სტრუქტურა შემდეგი ხასიათისა იყო:

შესავალი, ბათუმის ოლქის მცირე ისტორიული მონაცემები, ბათუმის ოლქის ფიზიკურ-გეოგრაფიული ნარკვევი, ბათუმის ოლქის კლიმატი, ფლორა, ფაუნა, ოლქის მოსახლეობა (ზოგადი მიმოხილვა), სოფლის მეურნეობა (მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა), ვაჭრობა და წარმოება, მიწის საკითხი და ბათუმის საზღვაო სანაპირო, ამინდის მიმოხილვა, სოფლის მეურნეობის მდგომარეობა კონკრეტულ წელს, საზოგადოებრივი მოწყობა (სახელმწიფო შენობები, სარემონტო სამუშაოები, გზები), ფოსტა და ტელეგრაფი, სამედიცინო ნაწილი, სასამართლო ნაწილი, სასურსათო მომარაგება, ციხეები და მსჯავრდებულები, აფთიაქები, ამბულატორიები, ეპიდემიები, სახალხო განათლება, საკრედიტო დაწესებულებები, გადასახადები და ვალდებულებები, სამხედრო ვალდებულებები, საქალაქო შემოსავლები და გასავლები, სამთო-სამრეწველო საწარმოები, სასოფლო სამეურნეო, საქველმოქმედო, სპორტული და სხვა დაწესებულებები (Обзор Батумской Области, 1887-1912:3).

გამოცემის ზოგიერთ ნომერს ჰქონდა დამატება – ე. წ. „ვედომოსტი“, რომელშიც კონკრეტულ წელიწადს დაფიქსირებული სტატისტიკური მონაცემი ან მომხდარი მოვლენა იყო დაფიქსირებული. „ვედომოსტებში“ მოცემული იყო შემდეგი მონაცემები: მოსახლეობის რაოდენობა რაოდენობის, ეთნიკური და რელიგიური შემადგენლობით, მოსახლეობის დინამიკა, სამეურნეო ნათესები, სიკვდილიანობის შემთხვევები (შემთხვევითი და ძალადობრივი, ქუთაისის სასამართლოს მიერ მსჯავრდებული პირების ჩამონათვალი, ხანძრის შემთხვევაში, დანაშაულის შემთხვევების ჩამონათვალი, პატიმრების გადაადგილება, სამხედრო გაწვევის სტატისტიკა, თანხების მოძრაობა საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებებში და ამხანაგობებში, ართვინისა და არტანუჯის შემოსავლები და გასავლები, გადასახადები, დამატებითი სამეწარმეო შემოსავლები, სამთო წარმოება (Обзор Батумской Области, 1887-1912:4).

ამ ეტაპზე ჩვენი დეტალური შესწავლის ობიექტს წარმოადგენს „მიმოხილვის“ შესავალი ნაწილი, ისტორიული მიმოხილვა და მოსახლეობის დინამიკა.

გამოცემის შესავალი ნაწილი ძირითადად ავტორების შეხედულებას წარმოადგენს ოლქის ზოგადი მდგომარეობისა და პერსპექტივების შესახებ, თუმცა თავშივე არის აღნიშნული, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ბათუმის ოლქი) შემოერთებიდან 30 წლის შემდეგაც რუსეთის იმპერიისათვის უცნობ ტერიტორიულ ერთეულად რჩებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის დონე საკმაოდ დამაკმაყოფილებელი იყო და ყალბი შეხედულებები ბათუმის ოლქის მაცხოვრებლების „ველურობაზე“ ყოველგვარ საფუძველს იყო მოკლებული.

გვინდა აღვნიშნოთ, რომ გამოცემის ფორმატიდან გამომდინარე „მიმოხილვებში“ ნაკლებად იგრძნობა იმპერიული – „გელიკოდერჟავული“ რუსული ისტორიოგრაფიის სულისკვეთება, მაგრამ გარკვეულ შემთხვევებში მაინც ვხვდებით ტენდენციურ დამოკიდებულებას კონკრეტული საკითხების მიმართ. მაგალითად, როდესაც საუბარია ბათუმის ოლქის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, გამოცემის ავტორები ბათუმისა და მისი ოლქის განვითარებას მხოლოდ და მხოლოდ რუსული მმართველობის დამყარებას და ეთნიკური რუსების ჩამოსახლებას უკავშირებენ.

რუსი ავტორების აზრით, ბათუმის ოლქის განვითარება უპირველეს ყოვლისა დამოკიდებული იყო მთლიანად რუსულ საზოგადოებაზე და კონკრეტულად იმპერიის მაღალჩინოსნებზე. მათი აზრით, ბათუმის და მისი ოლქის პერსპექტივა უფრო სააგარაკო მნიშვნელობისა იყო, ვიდრე სამრეწველო და სამეურნეო. უნდა ითქვას, რომ ეს არ იყო მხოლოდ „მიმოხილვების“ ავტორების შეხედულება. 1890 წელს ქ. თბილისში დაიბეჭდა ნ. დაშიკვეიჩის ნაშრომი – „ბათუმი“, რომელშიც ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ბათუმის კლიმატი განთქმულია მაღარიული ციებით, ბათუმის მიდამოები უფრო თვალწარმტაცია, ვიდრე ნაყოფიერი და უპირატესად სასარგებლოა აგარაკებისა და მდიდრული ვილების ასაშენებლად, ვიდრე ღარიბი მოსახლეობის კოლონიზაციისათვის“ (დაკიშევიჩი, 2011:36). როგორც ვხედავთ, როგორც ოფიციალური, ასევე არაოფიციალური რუსული ისტორიოგრაფია ერთგვარად უყურებდა არა მარტო ბათუმსა და აჭარას, არამედ იმპერიის ნებისმიერ პერიფერია-კოლონიას.

როგორც გუბერნიის, ასევე ოლქის „მიმოხილვებში“ ცალკე თავი აქვს დათმობილი „მოკლე ისტორიულ აღწერილობას.“ მიუხედავად იმისა, რომ ამ ტიპის გამოცემებისათვის არ იყო აუცილებელი ისტორიული ნაწილის მაღალაკადემიურობა, „მიმოხილვების“ ეს თავი, როგორც მოცულობითი, ასევე ინფორმაციული თვალსაზრისით საკმაოდ მწირია. ის შემოფარგლულია მხოლოდ რამდენიმე თარიღის კომენტარით და მოიცავს დაახლოებით ერთ გვერდზე ცოტა მეტს.

ანალოგიური შეიძლება ითქვას ფიზიკურ-გეოგრაფიულ ნარკვევზეც. მისი მოცულობაც ისტორიული აღწერილობის პარამეტრების მსგავსია და შემოიფარგლება რეგიონის მდინარეებისა და მოსაზღვრე ოლქების ჩამოთვლით. ჩვენი აზრით „მიმოხილვების“ ამ ნაწილების ინფორმაციული სიმწირე შეიძლება გამოწვეული იყო იმითაც, რომ იმდროინდელი საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი იყო მსგავსი ტიპის სხვა გამოცემებიც. მაგალითად «Кавказский календарь», რომელიც უნიკალური ხასიათის გამოცემა იყო და მოიცავდა კავკასიის ცხოვრების ყველა სფეროს. იგი წარმოადგენდა ცარიზმის ერთ-ერთ უმთავრეს ბეჭდვით ორგანოს კავკასიაში 1846-1917 წლებში. „კავკასკი კალენდარის“ თითოეული ნომერი საკმაოდ სქელტანიან გამოცემას წარმოადგენდა და რამდენიმე განყოფილებისაგან შედგებოდა. აღნიშნულ გამოცემაში უხვად არის წარმოდგენილი კავკასიის, განსაკუთრებით საქართველოს ისტორიის ძირი-

თადი პრობლემური საკითხები. აქედან გამომდინარე, გუბერნიების მიმოხილვებში, რომლებიც ფაქტიურად „კავკასიური კალენდარის“ მინი-მოძღვრებს წარმოადგენენ, ისტორიულ-გეოგრაფიულ ნარკვევებს დიდი ადგილი აღარ დაეთმო.

„მიმოხილვებში“ საინტერესოდ არის წარმოდგენილი მოსახლეობის აღწერილობა. მიუხედავად მცირე მოცულობისა, გამოცემის ეს ნაწილი საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის. მისი გაცნობისას ყურადღებას იპყრობს ერთი გარემოება. „მიმოხილვების“ გამოცემა ემთხვევა საქართველოს აქტიურ რუსიფიკაციას. ეს ის პერიოდია, როდესაც ოფიციალურად გამქრალია ტერმინები: ქართველები და საქართველო. საქართველოს ცალკეული კუთხის მცხოვრებლები ოფიციალურად მოიხსენიებოდნენ იმერლებად, გურულებად, მეგრელებად, და ა.შ. „მიმოხილვებში“ გუბერნიის მთელი მოსახლეობა ქართველებად არის მოხსენიებული, ცნობილი ფაქტია, რომ რუსული ოფიციალური ისტორიოგრაფია ქართველებად მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მცხოვრებლებს მოიხსენიებდა. საინტერესოა, რომ განსხვავებით სხვა რუსული გამოცემებისაგან ავტორები ყურადღებას ამახვილებენ ლაზების წარმომადგენლებზე და განსაკუთრებულად ხაზს უსვამენ ამ ტომის ქართულ წარმომადგენლობას და დიდ მსგავსებას მეგრელებთან.

„მიმოხილვაში“ ერთ, ალბათ, უნებლიე უზუსტობასაც ვხვდებით: როდესაც საუბარია მოსახლეობის ზოგად აღწერილობაზე (Обзор Батумской Области, 1887-1912:14-15), ჩამოთვლილია ბათუმის ოლქის მოსახლეობა: ქართველები, რუსები, სომხები, თურქები და ნეგროიდული რასის წარმომადგენლები. მე-19, მე-20 საუკუნეების მიჯნაზე, როდესაც ბათუმის ოლქის მოსახლეობა 90 ათასს აღემატებოდა, ექვს ძირითად მაცხოვრებელ ეთნოსს შორის დასახელებული არიან ფერადკანიანები. წესით უნდა გვეფიქრან მათი რაოდენობა რამოდენიმე ათასი უნდა ყოფილიყო, თუმცა საწინააღმდეგო სურათი გვაქვს „მიმოხილვის“ დამატებებში. ე. წ. „ვედომოსტებში“ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მოსახლეობის სტატისტიკურ მონაცემებს, სადაც დეტალურად არის მოცემული მოსახლეობის რაოდენობა (სქესის, ეროვნებისა და რელიგიური კუთვნილების მიხედვით), მიგრაცია და დინამიკა იქამდე რომ, მაგალითად 1908 წლის ნომერში დასახელებულია ბათუმის მცხოვრები 12 ერთეული ქურთი ეროვნების წარმომადგენელი. „ვედომოსტის“ არც ერთ გრაფაში არსად არ არის ასახული შავკანიანი მოსახლეობის რაოდენობა, არც ბინადარ მოსახლეობაში, არც კონკრეტულ წელს შემოსულში ან გასულში, არც დროებით მცხოვრებში.

გამოცემის ამ ნაწილში ავტორები დეტალურად აღწერენ მოსახლეობის ჩაცმულობას, ტრადიციასა და საკვებ რაციონსაც კი. რუსი ავტორები ბათუმის ოლქის მოსახლეობას ყველაზე მეტად გურიის რეგიონის მცხოვრებლებთან ამსგავსებს. აღნიშნულია, რომ მიუხედავად ამისა, ძალიან დიდი არის თურქული გავლენა, რაც გამოიხატება მოსახლეობის ყოველ-

დღიურ ყოფაში. ანალოგიურად მსჯელობენ სხვა ავტორებიც. მათი აზრით, აქაური ხალხი ძალზე მოქნილი, მოძრავი და ტანადია, ისევე როგორც გურულები. ქალები, გურული ქალების მსგავსად, ძალზედ ლამაზები არიან. მათ უდიდესი გავლენა აქვთ ოჯახზე. მუჰამედის რწმენამ ისინი ჩააქცია ოჯახში, მაგრამ თურქეთის ყველა ქართველმა არ დაივიწყა წარმომავლობა, შეინარჩუნა ენა და ყველა ქართული ჩვევები (ფრენკელი, 2012 : 47).

როდესაც საუბარია რეგიონის მოსახლეობის შესახებ, გამოცემის ავტორები გვერდს ვერ უვლიან ერთ გარემოებას. რუსეთის იმპერიის დროინდელი ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი არის დაპყრობილი ერების დამამცირებელ კონტექსტში მოხსენიება. გამონაკლისი ამ მხრივ არც ბათუმის ოლქის მოსახლეობა აღმოჩნდა. „მიმოხილვებში“ ავტორები ქართველებს შემდეგი სიტყვით – «Туземец» - მოიხსენიებენ. ეს სიტყვა კი რუსულ ენაში დაბადგანვითარებული ხალხის (ველურების) აღსანიშნავად გამოიყენებოდა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ვედომოსტებში“, კერძოდ მის საწყის ნაწილში, მოსახლეობის ცხრილები არის წარმოდგენილი. ისინი მოცემული არის შემდეგი სახით: ძირითადი მოსახლეობა, დროებითი მცხოვრებლები, მოსახლეობის მოძრაობა.

აღნიშნული მონაცემები გვხვდება „კავკაზსკი კალენდარშიც“, როგორც ჩანს, „მიმოხილვების“ შემდგენლები „კავკაზსკი კალენდრის“ მონაცემებით სარგებლობდნენ. მოსახლეობის რიცხოვნობის ცხრილები პირველხარისხოვან ცნობებს გვაწვდიან ოლქის და საერთოდ გუბერნიის მცხოვრებთა ღირსების შესახებ. მაგალითისათვის ერთ ფაქტს მოვიყვანოთ: 1897 წლის აღწერის შედეგებით, რომელიც „კავკაზსკი კალენდარშია“ მოცემული, ბათუმის ოლქის მოსახლეობა 85 444 სული იყო (Кавказский календарь, 1908 : 101). 1910 წლის მონაცემებით 1912 წლის „მიმოხილვაში“ მოსახლეობის რაოდენობა უკვე 137 912 სული არის დაფიქსირებული (Обзор Батумской Области, 1887-1912 : 15). ცნობისათვის 1897 წლის აღწერის მიხედვით ქუთაისის მაზრაში ცხოვრობდა 200 ათასამდე ადამიანი. შორაპნის მაზრაში 140 ათასზე მეტი, ზუგდიდის მაზრაში – 105 ათასი, სენაკის მაზრაში 103 ათასი, ოზურგეთის მაზრაში – 80 ათასი; სოხუმის ოლქში – 68 ათასი, რაჭის მაზრაში – 64 ათასი, ართვინის ოლქში – 54 ათასი, ლეჩხუმის მაზრაში – 46 ათასი (კუპრაშვილი, 2011 : 42).

რაც შეეხება მოსახლეობის რაოდენობას: ქართველებში მე-20 საუკუნის ათიან წლებში ქ. ბათუმში მუსლიმანთა რაოდენობა სტარბობდა მართლმადიდებელთა რიცხვს, თუმცა, თუ დავაკვირდებით 1900-იანი და 1910 წლების „მიმოხილვის“ მონაცემებს, განსხვავება რაოდენობაში არ აღემატებოდა დაახლოებით 100-150 სულს.

არაქართველ მოსახლეობაში ყველაზე მეტი იყვნენ რუსები. რაოდენობრივად ისინი უსწრებდნენ ქრიატიან ქართველებს და უთანაბრდებოდნენ ქართველ მუსულმანებს.

საკმაო რაოდენობით იყო ქ. ბათუმში სომეხ-გრიგორიანული მოსახლეობა, თითქმის იმდენი, რამდენიც ქრისტიანი (მართლმადიდებელი) ქართველი.

მცირე რაოდენობით, დაახლოებით ორი ათეულის ფარგლებში, დასახლებულია კავკასიის მთიელები. ცხრილში ცაღკე გრაფით არის გამოყოფილი ე.წ. „დანარჩენი მოსახლეობა“, რომელთა რაოდენობა არასოდეს არ აღემატებოდა რამდენიმე (20-30) ათეულს. ძალიან საინტერესო და მნიშვნელოვანია „მიმოხილვების“ მონაცემები საქალაქო შემოსავლების, სასამართლო და პენიტენციურ ორგანოების შესახებ. აღნიშნული გამოცემის დეტალურად შესწავლა, მისი შედარება მსგავსი ტიპის გამოცემებთან და კომენტირება სტატისტიკური მონაცემების სანდოობის გათვალისწინებით მნიშვნელოვან როლს ითამაშებს მე-19, მე-20 საუკუნეების საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

დაკიშვეიჩი 2011: დაკიშვეიჩი ნ.მ. ბათუმში, *სერია: „აჭარა უცხოელთა თვალით“*, თარგმნა, წინასწარსიტყვაობა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ, თბილისი.

კუპრაშვილი, 2005: კუპრაშვილი ს. *საქართველოს ისტორიის საკითხები, «Кавказский календарь» - ის ფურცლებზე*, ქუთაისი.

კუპრაშვილი, ვაჭრიძე 2011 : კუპრაშვილი ა., ვაჭრიძე გ. „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვები“ – საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი წყარო, *ქუთაისის ისტორიის შემსწავლელი სამეცნიერო ცენტრის კონფერენციის მასალები*, ქუთაისი.

საქართველოს ისტორია 2012: საქართველოს ისტორია XIX-XX საუკუნეებში, თბილისი.

ფრენკელი, 2012: ფრენკელი ა., ნარკვევები ჩურუქ-სუ-ზე და ბათუმზე, *სერია „აჭარა უცხოელთა თვალით“*, თარგმნა აზიზ ახვლედიანმა, რედაქტორ-შემდგენელი რამაზ სურმანიძე, თბილისი.

Кавказский календарь 1908: Кавказский календарь на 1909: Тифлис.

Обзор Батумской Области: Обзор Батумской Области, 1887-1912 гг.

Обзор Кутаисской Губернии: Обзор Кутаисской Губернии на 1846-1916 гг.

Sulkhan Kuprashvili (Kutaisi, Georgia)

Batumi and the Batumi Region in “The Surveys of Kutaisi Province”

Summary

The 19th century saw the establishment of Russian control over all of Georgia. Several Russian publications were created in Georgia for the purpose of studying the conquered country. “The Surveys of Kutaisi Province” is one of the most important, and reveals much about the economic, social and cultural life of western and south-western Georgia in the late 19th and beginning of the 20th century.

After Russia took control of Adjara in 1878 a new chapter was added to “The Surveys of Kutaisi Province”: “The Survey of the Batumi Region”. The survey examined every aspect of life in the Batumi area during the Russian Imperial era. The authors of this article analyzed the historical and geographical parts of “The Survey of the Batumi Region” with particular emphasis on the religious and ethnic demographics. The reliability of the data from “The Survey of the Batumi Region” has been checked and compared with data from similar publications.

“The Survey of the Batumi Region” is an invaluable source in studying south-west Georgia in the 19th and 20th centuries.

ბათუმი ბრიტანეთის საზღვროს მოხსენებაში (XIX ს-ის 60-70-იანი წლები)

მოხსენება შედგენილი და გაგზავნილია ტრაპიზონიდან 1872 წელს ბრიტანეთის კონსულის მიერ თავისი მთავრობისთვის. ის ეხება 1864–72 წლების პერიოდს, შეტანილია მოხსენებათა სქელტანიან კრებულში (1850–1910 წწ.) და დაცულია ქ. ოქსფორდში, ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდრობთა კოლექციის ფონდში (**Wardr.15.4**).

ამჟამად ჩვენ წარმოვადგენთ კონსულ ჯიფფორდ პალგრევის მოხსენებაში მოტანილი ლაზისტანის სანჯაყისა და ბათუმის შესახებ ორი ინგლისური ცნობის ჩვენეულ თარგმანს, რომლებიც ავსებენ ერთმანეთს და სრულყოფენ სურათს.

შევნიშნავთ, რომ არსებობს ზოგ მოხსენებათა რუსული თარგმანი (1882 წ.), რომლის ნაწილი გადმოაქართულა ბ-ნმა რამაზ სურმანიძემ 1972 წელს. ვფიქრობთ, ჩვენი თარგმანი დედნიდან ასევე დაეხმარება საკითხით დაინტერესებულ მკვლევრებს.

ბათუმი

ბათუმი ძვეს საუცხოო ნავსადგურის დასავლეთ მხარეზე. ის თავისი კარგი ხარისხით მესამეა შავ ზღვაზე: პირველია სევასტოპოლი, მეორე სინოპი. ნავსადგურს თითქმის წრის ფორმა აქვს; მისი ბაზა სამხრეთითაა, შესასვლელი კი ჩრდილო-ჩრდილო-აღმოსავლეთით. თავშესაფარი ისე სრულყოფილად არის დაცული – დასავლეთით შუქურადან, აღმოსავლეთით მის საპირისპირო მხარეს მდებარე პუნქტამდე, რომელსაც ეწოდება “სერეი“, რომ არც ერთი მხრიდან მონაპერი ქარი ვერ იწვევს სერიოზულ შედეგს ნავსადგურის შიგნით. ღუზის ჩასაშვები მშვენიერია, ხოლო ნავსადგურის სივრცე იძლევა საშუალებას, რომ იქ უსაფრთხოდ დადგეს 20-მდე დიდი გემი (იალქნიანი).

ქალაქი ბათუმი აქამდე იყო ცოტათი დიდი, ვიდრე ლაზისტანის სანაპირო სოფელი, ძირითადად დასახლებული მეთევზეებითა და კონტრაბანდისტებით. მაგრამ ბევრმა გარემოებამ გამოიწვია მისი სწრაფი ზრდა, რაც ახლაც მიმდინარეობს. ახლანდელი აღწერით აქ 4.500 მაჰმადიანია, 350 ბერძენი, 120 სომეხი – სულ 4.970 მოქალაქე. ქალაქის ბაზარი მოიცავს 150 დუქანს და კიდევ 50 ახლახანს აშენებულს ნავმისადგომის მეზობლად.

ამას გარდა ბათუმში არის: ვრცელი და კარგად განლაგებული საბაჟო; ქალაქის საზღვრებს შიგნით უხერხულად მდებარე კარანტინი; გუბერნატორის დიდი და ცუდად ნაგები სასახლე; ორი ბატარეის ნარჩენები, თითო მათგანი ნავსადგურის შესასვლელის ორივე მხარე-

ზე; ორი ქვემეხი; პორტის ორმაგი ლამფიონი (ფარანი) –შუქურის ნაცვლად. არის ასევე პატარა ყაზარმა (ბარაკი), სადაც ჯარისკაცთა როტაა განთავსებული. საუკეთესოდაა განლაგებული რუსული საკონსულო. რუსი კონსული, რომელიც ამავე დროს ორთქლის გემების სააგენტოს წარმომადგენელია, ისე მოქმედებს, როგორც სხვა ყველა ნაციონალების (ბრიტანელთა ჩათვლით) კონსული. მხოლოდ სპარსელებს ჰყავთ თავისი ცალკე საკონსულოს წარმომადგენელი.

ნავმისადგომიდან, რუსული საკონსულოს ახლოს, გამოდის ხის გრძელი ჯებირი; მის პირდაპირ დამაგრებულია უზარმაზარი ტივტივა, რომელიც ეკუთვნის “რუსულ სანაოსნო კომპანიას“. ეს ტივტივა ბაგირითაა დაკავშირებული ნაპირთან და ისეა მოთავსებული, რომ რუსულ ხომალდებს მისცეს შუა და რაც შეიძლება მოხერხებული დასაყენებელი ნავმისადგომთან. ამასთან, მხოლოდ მათ აქვთ მისი გამოყენების ნება, მაშინ როცა იმავე დროს ის მატერიალურად უქმნის უხერხულობას სხვებს, განსაკუთრებით მცირე საკაბოტაჟო გემებს, რომლებიც ძლიერი ქარისას შემოდინა ნავსადგურში; მათ ხელს უშლიან იგივე რუსული ტივტივა და მისი ბაგირი, რაც არც თუ იშვიათად ხდება მათი ავარიის მიზეზი. ბევრი ნავი და სიცოცხლეც დაიკარგა ასე. ისიც მართალია, რომ ამ ხელისშემშლელი პირობების წინააღმდეგ ნავსადგურის თურქი მფლობელისა და მოსახლეობის სერიოზულ და განმეორებულ პროტესტს მოჰყვა ფირმანი კონსტანტინოპოლიდან ამ დაბრკოლების მოშორების შესახებ. მაგრამ რუსების გავლენა იმდენად დიდია ბათუმში, თუ სხვაგანაც, რომ ფირმანი მკვდარ წერილად აქცია.

ბათუმის მოსახლეობა ძალზე ნარევიანია; აქ არიან თურქები, ლაზები, ქართველები, ჩერქეზები, აფხაზები და ზანგებიც კი. იმპერატორის ბრძანებით, ყველა შავი გაასახლეს კავკასიიდან. “ბერძნები“, საეჭვო აღწერის მიხედვით, შავი ზღვის პორტებში არიან გავრცელებული. ისინი უმთავრესად არიან მცირე სურსათის მომწოდებლები, ან სპირტიანი სასმელების ცალობით მოვაჭრენი. სომხები ბათუმში არიან ახალი კოლონისტები; ისინი მოვიდნენ ერზრუმის სანახებიდან.

შემჩნეულია ალბათ, რომ აღმოსავლეთის ქალაქში სომხების მატება ძალზე წააგავს მნიშვნელობით ევროპის ებრაელთა მოძრაობას. ესაა ბარომეტრი, რომ აღნიშნო ადგილის მზარდი კეთილდღეობა და მისი ფულადი გარიგებების გაფართოება.

რაც შეეხება ჰავას: მიუხედავად ზოგან ამოშრობითი სამუშაოების წარმოებისა, ჭაობიანი ნიადაგი ქალაქის დასავლეთით ჭოროხისკენ, ბათუმს გარკვეულწილად ციებიანს ხდის. მას შემდეგ, რაც მეზობლად ჩერქეზ-აფხაზთა გადმოსახლება და შედეგად კულტივაციის (მიწის დამუშავების) ზრდა მოხდა (უმთავრესად სიმინდის და ბრინჯისა), კლიმატი წლიდან წლამდე უმჯობესდება.

[კომენტარია]

ტრაპიზონიდან აღმოსავლეთისკენ და ირგვლივ ოდესამდე, შავ ზღვაზე გარდა რუსულისა, სხვა ტრასები (ხაზები) ორთქლის გემებისთვის არ არსებობს.

შარშანდელ აგვისტომდე ფრანგული “ორთქლის სანაოსნო კომპანია“ (Messageries) ახორციელებდა ცურვას ფოთსა და ტრაპიზონს შორის, ყოველკვირეული შემოსვლით აქ... მაგრამ ახლა ტრასაც და ორთქლის ხომალდებიც მიჰყიდეს რუსეთს...

რაპორტი ეხება ორთქლის ხომალდების სამ სხვადასხვა ტრასას; სამივე რუსულია: პირველი – ყოველკვირეული ტრასა კონსტანტინოპოლიდან ბათუმამდე და უკან. აქეთ-იქით გზაზე შედიან ტრაპიზონში. მეორე – მარშრუტი ოდესიდან ბათუმამდე (სევასტოპოლის, იალტის, ქერჩის და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს მოვლით). ხომალდები, რომლებიც ამ მარშრუტით დაცურავენ ორ კვირაში ერთხელ, უმეტესად დიდი ზომისაა. რუსულ “შავი ზღვის სანაოსნო კომპანიას“ მოქმედ სამსახურში აქვს 55 ორთქლის გემი, მეტწილად დიდები და შეუძლია იქონიოს 6 ქვემეხი; ესაა უზარმაზარი ფლოტი სავაჭრო სახელით. მეთაურები და ოფიცრები აყვანილია მხოლოდ რუსული სამხედრო-საზღვაო ფლოტიდან.

მესამე – მოკლე გზა ფოთიდან ბათუმამდე. აქ ცურავენ კვირაში ორჯერ მცირე ზომის მსუბუქი ორთქლის გემებით, რომლებსაც შეუძლიათ ფოთის გარეთ, რიონის შესართავთან გადალახონ თავთხელი და გაიარონ 34 მილი იქიდან ბათუმამდე. ხანდახან მესამე გემიც გამოდის კვირის განმავლობაში; ეს დამატება იმისთვის ხდება, რომ დაბალანსოს შემთხვევითი ნაკლებობა ცუდი ამინდის დროს...

შემოსვლა-გასვლის წლიური რაოდენობა 182-ია, ხოლო ტონაჟი – 61.028....

ბათუმის ნავსადგური და მისი კომერცია მთლიანად რუსების ხელშია; და რადგან იქ მომსახურე პერსონალის უმეტესობა რუსია, ან რუსული ინტერესების ერთგული (შრომითი მოვალეობის გამო), ამიტომ არ იყო ადვილი თუნდაც უმნიშვნელო ცნობების მოპოვება...

ინგლისური ორთქლის გემების დანახვა შავ ზღვაში და განსაკუთრებით ბათუმსა და ფოთში, ყველაზე მეტად აშინებს “რუსულ სანაოსნო (სახომალდო) კომპანიას“. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია მათი მხრივ მცდელობა, რომ შეიკავონ თავი მათთვის საწინააღმდეგო იდეის წახალისებისგან...

“რიონი“ – ფრანგული კომპანიის ორთქლის გემი, რომელსაც სახელი დაარქვეს სამეგრელოს დიდი მდინარის რიონის (ძველი ფაზისის) მიხედვით, წარმოადგენდა გრძელ, ბრტყელძირა ხომალდს, რომელიც აგებული იყო დუნაიზე სამდინარო მიმოსვლისთვის და შეეძლო 250 ტონა ტვირთის ზიდვა. მისი საკვირაო ტრასაა ფოთიდან ტრაპიზონამდე და უკან, ბათუმში შესვლით. ამდენად მას არასაკმარისი ტვირთი და მგზავრები ჰყავდა. ზამთრობით ხშირად კმაყოფილდებოდა მხოლოდ ფოთსა და ბათუმს შორის ცურვით...

ექსპორტის უმეტესობა მოდის იალქნიან და საკაბოტაჟო გემებზე. ბათუმის ნავსადგურის მფლობელი ამბობს, რომ გემების ნახევარი შემოდის ბალასტით და გადის ტვირთით. ექსპორტს ძირითადად შეადგენს ხორბლეული და სხვა მარცვლეული, სელი, ბრინჯი, სხვადასხვა ჯიშის ხე-ტყე, ტანსაცმელი და სხვა ტფილისური საქონელი, რაც თავის გზას პოულობს ახალციხისა და სამხრეთ საქართველოს გავლით...

მგზავრები უმეტესად ღარიბები არიან; ეს ჩვეულებრივია ბათუმისთვის, რაც განპირობებულია მისი სასაზღვრო მდებარეობით და თურქეთსა და რუსულ საქართველოს შორის არსებული განსაკუთრებული ურთიერთობით...

ბათუმი წარმოადგენს პირველ შემკრებ პუნქტს არა მარტო საყოველთაოდ ცნობილი ემიგრაციისა, არამედ მრავალი ინდივიდუალური ემიგრანტისაც, რომლებიც, საზღვრის ფარულად გადმოკვეთის შემდეგ, აქედან მიდიან თურქეთის სხვა პუნქტებში.

ბათუმს ხმელეთით კავშირებისა და კომერციისთვის აქვს ორი გზა. პირველი აჭარის მთებით აღმოსავლეთისკენ მიჰყვება საზღვარს თურქეთის მხარეზე, ჩადის ფოცხოვის ხეობაში და კვეთს საზღვარს ბადელაკთან, ბათუმიდან 80 მილზე; აქედან გზა მიდის ახალციხისკენ, სამხრეთ საქართველოსა და ტფილისისკენ. გზის განშტოებას მიეყვარათ ერევნამდე... სპარსელი ვაჭრები თავრიზიდან ჩვეულებრივ ამ უმოკლესი გზით მოდიან.

მეორე მარშრუტი მისდევს ჭოროხის ხეობას სამხრეთით ლივანასკენ; შემდეგ უხვევს ვიწრო, ე.წ. “ჯოჯოხეთის ხეობით” არდაჰანისკენ, საიდანაც სამხრეთ-დასავლეთით უკავშირდება ოლთის და ერზერუმს, სამხრეთ-აღმოსავლეთით ყარსს. ამ მარშრუტს ერთგვარად ამსუბუქებს სამდინარო გზა დაბლა ჭოროხზე ლივანადან ბათუმისკენ...

სუხუმ-კალადან ჩრდილო-აღმოსავლეთით – ტრაპიზონამდე სამხრეთ-დასავლეთით, კარგი კომერციული ნავსადგურის არარსებობისას, ბათუმი აღმოცენდა, როგორც დიდი მნიშვნელობის საკაბოტაჟო და თავშესაფარი სადგური.

ერთი სიტყვით, ტრაპიზონისა (თავისი სპარსული ტრანზიტით) და სინოპის შემდეგ (თავისი განთქმული პორტით), ბათუმი მესამე ადგილზეა სამხრეთ შავ ზღვაზე. საუცხოო ნავსადგური, შიდა გზების განახლება, ახლახან მის მეზობლად ჩერქეზული კოლონიის გაჩენა – ყოველივე მის სასიკეთოდაა და ქალაქი სწრაფად და მყარად იზრდება თავისი მნიშვნელობით.

ბათუმი

ეს ქალაქი ძვეს ღრმა ყურის დასავლეთ მხარეს, დაახლოებით 17 მილზე სამხრეთ-დასავლეთით ჩორუქ-სუდან. 20 წლის წინ ის იყო უბრალო სოფელი, სანამ რუსული “შავი ზღვის სანაოსნო ხაზების” დაფუძნებამ და ფოთის მეზობლობამ მისი კომერციული მნიშვნელობა

არ გაზარდა, და ზოგი მხრივ აღემატა ამ სანაპიროთა სხვა ნავსადგურებს.

ახლა ის არის მუთესერეფის, ანუ ვიცე-გუბერნატორის რეზიდენცია, რომლის იურისდიქცია ტრაპიზონის დაქვემდებარებით ვრცელდება თურქული საქართველოს დიდ ნაწილზე და მთელ ლაზისტანზე. ბათუმის ბაზარი მოიცავს 385 დუქანს (მაღაზიას), რომელთაგან ზოგი საკმაოდ კარგად მარაგდება სურსათით, ალკოჰოლური სასმელით, თუ მანჩესტერული საქონლით. სახლების რიცხვი 246-ია; მუდმივად ჩამოსახლებული – 1.383, რომელთა ერთი-მეთორმეტედი ბერძენია, ერთი-მესამედი გადმოსახლებული ჩერქეზები. ამათ შეიძლება მიემატოს 400-მდე მოძრავი დროებითი მოსახლე, როგორებიც გვხვდებიან საზღვაო ნავსადგურებში.

ქალაქში არის შეღანძღული და დაუმთავრებელი კონაკი, ანუ მთავრობის სახლი, ტელეგრაფის სადგური მხოლოდ თურქული გზავნილებისათვის, იმავე ჯურის ფოსტა, საკარანტინო უწყების შენობა ლაზარეთის გარეშე, ორი მეჩეთი, პატარა საჯარო აბანო, საბაჟო, რუსული საკონსულო და სანაოსნო სააგენტო, ბერძნული ეკლესია. ქალაქის მდებარეობა დაბალია და არაჯანმრთელი; ქუჩები უქვავენილოა; ქალაქი ძალზე ჭუჭყიანია.

ნავსადგური (მის გეგმას ვურთავ) თუმცა პატარაა, საუკეთესოა და დაცულია ქარებისგან, გარდა ჩრდილო-ჩრდილო-აღმოსავლეთისა, რომელიც ხშირია აქ და გამოწვეულია მეზობელი კავკასიის ქედის მიმართულებით. ნაპირის ახლოს ღრმაა და ღუზის ჩასაშვები ფსკერი მყარი.

კონსტანტინოპოლის შუქურათა ფრანგულმა კომპანიამ ნავსადგურის შესასვლელის დასავლეთ პირას რკინის ბოძზე დააყენა ორმაგი ნათურა (ფარანი). ხის ნავმისადგომი და ჩასაჯდომი ზოლი, აგრეთვე, გემმისაბმელი სამაგრი ააგო რუსულმა კომპანიამ. თურქულ მთავრობას ყოველივე არ მოსწონდა, ხოლო თვით არაფერი გააკეთა არც უსაფრთხოებისთვის, არც პორტის სარგებლიანობისთვის და ხშირად აბრკოლებდა ცვლილებებს.

ბათუმის მნიშვნელობა ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ ქერჩიდან სურმენემდე, ან სინამდვილეში სინოპამდე, მრავალი ასეული მილის სანაპირო ზოლზე არ არსებობს სხვა უსაფრთხო ნავსადგური, ან ისეთი, სადაც სანაოსნო ოპერაციები ხელშეუშლელად ტარდება ყოველ ამინდში.

მართალია, მარტო რუსებმა გაიგეს, როგორ ესარგებლათ ამ უპირატესობებით. მათ ბათუმი გადააქციეს შავი ზღვის ორი სანაოსნო ხაზის შემხვედრ პუნქტად – ოდესა და ქერჩი ჩრდილოეთით, ტრაპიზონი სამხრეთით – აქ ისინი ასრულებენ ჩატვირთვა-ჩასხდომას, გადმოტვირთვა-გადმოსხდომას, რასაც ფოთის ღია რეიდი უსაფრთხოდ ვერ აკეთებს. ამას გარდა, ბათუმის პორტი არის თავშესაფრად მოხერხებული ნავსადგური. ფოთის ბუნებრივი ნავსადგური ახლა ყვე-

ლაზე მეტად აქტიური კომერციის პუნქტია შავი ზღვის მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროზე; ამის მიზეზია ნაწილობრივ ნავიგაცია მდინარე რიონზე, უფრო მეტად კი ტფილისის დასრულებული რკინიგზა. ამრიგად, ყოველ კვირას რუსული ხომალდების ხუთი რეგულარული შემოსვლაა ბათუმში – ერთი ოდესიდან, ერთი ტრაპიზონიდან და სამი პირდაპირ ფოთიდან; ამას გარდა იშვიათი გემებისაც. ასევეა მრავალი გასვლაც. ინგლისური გემებიც ხშირად სტუმრობენ ბათუმს თავის გზაზე ფოთისკენ, ან ფოთიდან: უამინდობა, დატვირთვის საქმე აიძულებს მათ რამდენიმე დღე გაჩერდნენ აქ. მაგრამ ყველაფერი რუსულ სანაოსნო კომპანიასთან, ანდა ფოთთან შეთანხმებით ხდება. დაბოლოს, ბათუმი არის ქერჩიდან სამხრეთისკენ მიმავალი ორთქლისა და იალქნიანი ყველა გემის თავშესაფარი ცუდ ამინდში, რაც ხშირია ამ ზღვაში.

ეს გარემოებები, მეზობელ საზღვრებს გაღმა ხმელეთითაც და ზღვითაც ხშირ შიდა ურთიერთობებთან ერთად ქმნის იმის საფუძველს, რომ ბათუმის ნამდვილი ცხოველმყოფელობა, რუსული სანაოსნო-სააგენტოსა და საკონსულოს არყოფნისას, უცბათ დაუბრუნდებოდა იმ მდგომარეობას, რაშიც ახლო წარსულში იმყოფებოდა – გახდებოდა არაჯანმრთელი პატარა სანაპირო სოფელი, როგორცაა ჩორუკ-სუ, ან უფრო ნაკლები.

თურქების სანაოსნო კომპანია კონსტანტინოპოლში ასევე გზავნის თავის გემებს ბათუმში, მაგრამ არაპუნქტუალობა და დეფექტური პირობები ხელს უშლიან მათ სერიოზული კონკურენცია გაუწიონ რუსებს.

ის რეზოლუცია, რომელიც ოტომანურმა მთავრობამ მიიღო ბათუმის გამაგრების თაობაზე – იყოლიოს დიდი ბატარეა 80 ქვემეხით, აგერ უკვე სამი წელია შესრულების პროცესშია დასავლეთის საზღვრო პუნქტში. მსგავსი დანიშნულების და აღმსრულებლობის მეორე ბატარეა გამწესებულია ყურის უკიდურეს განაპირა სამხრეთისკენ; მესამე კი განიხილება აღმოსავლეთის შემოსასვლელთან.

თვით ბათუმის ადგილობრივი იმპორტი და ექსპორტი (იმისგან ცალკე, რაც დეპოზიტზეა) არაა დიდი. ბუნებრივი კავშირები, სახელდობრ, სამხრეთ საქართველოსა და რუსეთის კავკასიასთან დაკეტილია, რადგან თურქული ანატოლიის მხარეს მას ძალიან სუსტი კომერციული მნიშვნელობის მხოლოდ ორი სატრანსპორტო გზა აქვს.

მაგრამ კარგი შარავზა თავისუფალი მიმოსვლით, ისეთი, როგორიც უკვე არსებობს რუსული-საქართველოს ტერიტორიაზე – როგორც ფოთის, ისე შემოვლით ოზურგეთისკენ და ამრიგად ტფილისისკენაც – ასევე დამატებითი ხაზი, დამაკავშირებელი ფოთი-ტფილისის რკინიგზასთან, უცბად მისცემდა ბათუმს ნავაჭრის 9/10-ს, რასაც ამჟამად იყოფენ ტრაპიზონი და ფოთი და რომლიდანაც ლომის წილი ამ უკანასკნელზე მოდის. ამით ბათუმი გახდებოდა კავკასიისა და სპარსეთის საზღვაო ნავსადგური და შავი ზღვის პორტებიდან მნიშ-

ენგლობით მეორე ოდესის შემდეგ. მაგრამ ეს ძნელად თუ ასრულდება, რადგან შენარჩუნებულია ამჟამინდელი საზღვარი რუსეთსა და ოტომანთა სამფლობელოებს შორის.

Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)

Batumi in the British Consulate's Report (1860's - 1870s)

Summary

In this article a Georgian translation of the report by the British Consul at Trebizond (Trabzon) on the population and trade of Batumi during the years 1864-72 is provided.

In this report one can find valuable information about the conditions of Batumi, the importance of its harbour and its political and economic state during the 1860's and 1870's.

The original copy of this report is currently at the Wardrop Collection of the Bodleian Library (Oxford).

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საარქივო არბაფაქაბი ბათუმის ისტორიის რეაონსტრუქციისთვის

საარქივო მასალას თავისი ბუნება აქვს. არტეფაქტად, კულტურულ მემკვიდრეობად მხოლოდ ის ერთეული იქცევა, რომელსაც პოტენციური წყაროს პერსპექტივა, საკვლევი ღირებულება აქვს. საზოგადო მოღვაწეთა პირადი არქივი ერთიანი, მთლიანი, უნიკალური მოვლენაა და ე. წ. „სარკისებურ“, არაპირდაპირ, თუმცა ანალიტიკურად ბევრად საიმედო საკვლევ წყაროს წარმოადგენს. საარქივო ერთეულის ღირებულება მისი არა მხოლოდ ცალკეული შინაარსობრივი თუ ფორმალური მნიშვნელობით შემოიფარგლება, არამედ კონტექსტუალურად, სხვა მასალასთან მიმართებაში. ამიტომაც ამ ტიპის წყარო კომპლექსური კვლევის საშუალებას გვთავაზობს.

ბათუმი, როგორც მრავალმხრივი და სპეციფიკური წარსულის მქონე ტოპონიმი, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ საზოგადო მოღვაწეთა პირად საარქივო ფონდებში საკუთარ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. იქ ბათუმის წარსულთან საკუთარი ცხოვრებით, კარიერით, ინტერესებით, განცდებით დაკავშირებულ მოღვაწეთა მრავალშრიანი ისტორია ინახება.

განსაკუთრებული ღირებულებისა და სტატისტიკურად პრიორიტეტულია პირადი წერილები, როგორც საზოგადოებრივი და პოლიტიკური კონიუნქტურისაგან განტვირთული საკომუნიკაციო აქტი. კომუნიკაციის ეს საშუალება თავისი გახსნილი, თამამი ბუნებით, პიროვნული სააზროვნო სივრცის ხელშეუხებლობის განცდით, ობიექტურობის თვალსაზრისით, შეუცვლელი ღირებულების წყაროა.

* * *

ბუნებრივია, ქვეყნის ამ რეგიონით დაინტერესება მისი საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ უფრო მეტი და საქმიანია. ამ მოვლენის შესახებ არსებულ ცნობილ სიტყვებთან, გამოსვლებთან, საგაზეთო სტატიებთან ერთად, საინტერესოა, ეიფორიის ასეთივე პათოსის ამსახველი გრიგოლ ორბელიანის საარქივო მემკვიდრეობა. 1878 წლის 28 აგვისტოს გრიგოლ ორბელიანი აღექსანდრე საგინაშვილს კერძო ხასიათის წერილში სწერდა: *“ოკლობჟიო შევიდა ციხისძირში და ბაირადი დაურჭო 25-ს აგვისტოსაც. მირსკი დიდის სვიტითა და ცერემონიითა შევიდა ბა-*

თუმში, სადაცა დერეფნ-ფაშა და იქაური თავკაცნი მიეგებნენ პურმარ-მარილითა და სომხისა და ფრანგების ეკლესიაში მოღებნა გადაიხადეს. ასე დასრულდა ბათუმის ძნელი ისტორია.

განთავისუფლდნენ მილიონნი ქრისტიანენი ოთხასი წლის ტყვეობიდან, ძველნი ქართველნი, ჩუენნი ძმები, აჭარა, ლივანა, ქობულეთი ბათუმით, შეუერთდნენ დედა-საქართველოსა და უძლიერესი მართლმადიდებელის ხელმწიფის მფარველობის ქვეშე აწ იმყოფება მთლად თამარ მეფის სამეფო. დიდება მაღალთა შინა ღმერთსა! დიდება ჩუენსა ხელმწიფესა, ქრისტიანობის გამომხსნელსა“ (ხეც, გრ. ორბელიანის არქივი, 422).

გრიგოლ ორბელიანის არქივში ინახება მისი აჭარელი ხალხისადმი მიმართვა. კოდიკოლოგიური და გრაფოლოგიური თვალსაზრისით, ავტორის შინაგან ამალღებულ განწყობაზე მიუთითებს მისი არა გაკრული, როგორიც ახასიათებს, არამედ სახელდახელოდ გამოყვანილი, მწყობრი გრაფემები, ასოთა მორთულობები და ცალკეულ სიტყვათა ხაზგასმა. საყურადღებოა, რომ ამ საარქივო ერთეულს ახლავს უცხო, უსათუოდ მისი თანამედროვეს, ხელით შესრულებული ჩასწორებები და დასწრების ეფექტის შემქმნელი, რეპორტაჟული ხასიათის მინაწერი, რომელიც კარგად გადმოსცემს საზოგადოების განწყობას ამ მიმართვის პათოსისა და მისი ავტორისადმი: *“საზოგადოებაში გაისმის გაცხარებული ტამისკერა“*. ტექსტი 1878 წელსაა დაწერილი: *“ბატონებო, რას მოასწავებს დღეს ჩვენი აქ შეკრებილობა, რა გვიხარია, რასა ვდღესასწაულობთ? კრება ესე წარმოადგენს სასიხარულოს მას სანახავსა, როდესაც ერთის დედის შვილნი, შავის ბედისა გამო განშორებულნი, დიდს ხანს ერთმანეთისათვის დაკარგულნი, - ანაზღუდად, მოულოდნელად, შეპხუდენ, იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიყვარულითა.*

ჩუენცა ეგრეთვე საქართველოს შვილნი ვიყავით დაკარგულნი ერთმანეთისთვის საუკუნოების განმავლობაში. ბევრი ვიტანჯეთ მტერთაგან, ბევრი გაოხრება გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც კი არ დაგვიწყებია დაშორებულნი ჩუენი ძმები. თვალი, გული გვეჭირა თქვენკენ, ბატონებო, და ენატროდით, როდეს აღმოვა ჩვენთვის მზე შეერთებისა.

და აი, გვისმინა ღმერთმანცა და დღეს ჩვენ შორის ვხედავთ დაშორებულთა ძმებთა და მოხარულნი ვჰმადლობთ ღმერთსა და ვევედრებით, რომ შეერთება ესე ჩუენი იყოს უკუნითი უკუნისადმდე შეურყეველად. და დღეის იქით, ლხინშიაც, ჭირშიაც უნდა ვიყუნეთ ჩუენ ერთად, ვითარცა ერთნი დედასაქართველოს შვილნი!

მაგრამ, ბატონებო, ვინ არის, ღვთის გარდა, მიზეზი ესრეთის ჩუენის გაბედნიერებისა? ყოვლად-მოწყალე დიდი იმპერატორი, აღმადგენელი და მფარველი ძველის ივერიისა! და კურთხევაცა ღვთისა მოეფინოის დიდებულსა, გვირგვინოსანსა თავსა მისსა მრავალ და მრავალჟამიერ საბედნიეროდ დიდისა მის იმპერიისა“(ხეც, გრ. ორბელიანის არქივი, №51).

თუ სხვა შემთხვევაში შეგვეძლო გამოსვლის ბოლოს დართული ფრაგმენტი იდეოლოგიზებულ, ტრაფარეტულ დანამატად მიგვეჩნია, გრიგოლ ორბელიანი, როგორც მაღალი სამხედრო ჩინის მფლობელი, ამ

ხასიათის ჩანართებს არა მხოლოდ საჯარო გამოსვლების კონიუნქტურული ლავირებისთვის მიმართავს, არამედ ხშირად იყენებს პირადი მიმოწერის დროსაც (ამის ნიმუში აღექსანდრე საგინაშვილთან მიწერილ წერილშიც ვნახეთ). რაც მთავარია, მისი ამ ხარისხის მადლიერებისა და კმაყოფილების განწყობის წყარო სწორედ ბათუმის საქართველოსთან შემოერთებაა. ეს ის შემთხვევაა, როდესაც მსმენელისა და მკითხველის თუნდაც უმნიშვნელო პროტესტს ფაქტის დიდმნიშვნელოვნება ფარავს.

* * *

უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური მოვლენის - საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ყველაზე მწვავედ, რასაკვირველია, იდგა ამ რეგიონის არა მხოლოდ მენტალური და საზოგადოებრივი რეაბილიტაციის საკითხი, არამედ მისი ბუნებრივი ინტეგრაცია ქართულ სინამდვილესთან, ისტორიული განვითარების ლოგიკურ გზასთან. ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი აჭარაში ქართული ენისა და ქართული წიგნიერების გაერცვლება იყო. ეს ფუნქცია იმ პერიოდში ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას უნდა შეესრულებინა. ამ საზოგადოების აჭარის განყოფილების ხელმძღვანელი გრიგოლ ვოლსკი 1898 წლის 31 მარტს აჭარაში არსებულ უმძიმესი ვითარებისა და იქ ფარული, დელიკატური, უმტკივნეულო მოქმედების აუცილებლობის შესახებ თბილისში იაკობ გოგებაშვილს აცნობებდა: *”ბეირფასო ძმაო იაკობ! ერთი ფრიად მძიმე სათხოვარი მაქვს და, იმედია, ეცდები, რამდენადაც შენგან დამოკიდებულია, - აასრულო ეს სათხოვარი. კარგად იცი, რომ აჭარა-ქობულეთი, სადაც, ჩვენდა სასიხარულოდ, აქამდის ასე საუცხოოდ შენახულია და დაცულია ქართველობა, ჩვენებური ზნე-ხასიათი და დედა-ენა, დიდად მოწყურებულია დაეწაფოს სწავლას. ხალხი, როგორც საზოგადოდ ქართველობა, ნიჭიერია და მკვირცხლი. პატრონი ეჭირება. ხალხი თხოულობს სულიერის შიმშილის დაკმაყოფილებას. ჩვენ რამდენადმე ვეცდებით და შევიძლებით ამ სამღვთო შიმშილის დაკმაყოფილებას, სულიერის საზრდო-პურის მიწოდებას, მაგრამ ძალით მაცხოვრე მზრუნველები, რომელთაც ხელში უგდიათ ქვეყნის ბედი, ღალატობენ კაცობრიობას, კაცთა სიყვარულს, სინდისს და სამართალს, არ გვიშვებენ ძმათა საშველად, გვაცალკეებენ და იუდას თანაზიარნი, პურის მაგიერ ქვას აწვდიან გულუბრყვილო ერს. ჩვენი განათლების გამგენი სიყვარულის წილ ღვარძლსა სთესენ და ნათელის წილ ჰფენენ წვედიადს. შეჩვენებულიმც იყოს იმათი საქმე და სახელი!..*

ისინი ჰგმობენ ჭეშმარიტებას და კაცობრიობის პროგრესს. იმით უნდა ვინუგეშოთ, რომ იმათი უკეთური თესლი, ვითარცა ბუნებისა და კაცთა არსების წინააღმდეგი, ვერ მოიხსამს ნაყოფს, მეტადრე იმ ნაყოფს, რომელსაც ელიან ბუნებისა და ჭეშმარიტების უგუნურნი მებრძოლნი. ...ქობულეთში და ზემო აჭარას (ხულოში) აწყობენ სკოლებს, რომელთაც ნორმალური პქვიანთ და რომელნიც, - შენ კარგად იცი, - ყოვლად

უნორმალონი არიან... ჩვენი განმანათლებელნი სწორედ ისე იქცევიან, როგორც შეჭფერის კაცობრიობის მიღალატე ავაზაკს: სკოლას, ე. ი. განათლების კერას, უწოდებენ იმას, რისთვისაც უფრო უფრიანია დახშობა-დაბნელების ბუდისა და განათლების ხაფანგის სახელი.

...ქართულის ხსენება აჭარის სკოლაში მომაკვდინებელი ცოდვაა, ამ მხარის “გაქართველების” მომასწავებელი. - ეს მხარე ხომ თათართა მხარეა!.. მასწავლებელი კაი ყმაწვილია, ჩინებული ქართველი. იმან მაინც უნდა აასრულოს თავისი მოვალეობა და ჩუმად ემსახუროს ნამდვილ განათლებას. ამისთვის საჭიროა სამოსწავლო ნივთები: რვეულები, ყარანდაშები, “დედა-ენა” და “ბუნების კარი”. ის აასრულებს, დარწმუნებული ბრძანდებოდეო, თავის მისსიას, ჩუმად და მკვიდრად, ოღონდ ეჭირვება დახმარება, რომელიც არ უნდა იყოს ოფიციალური, - პირ-იქით, ნამალავად და ჩუმად გემართებს მოქმედება. ამით ძალადობას და იეზუიტურ საქციელს ასეთის ხერხით თუ შეგებრძოლებით, თორემ ცუდადაა ჩვენი საქმე. შენ, ძმაო იაკობ, გვიშუამდგომლე ამ შემთხვევაში “წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობის” წინაშე, რათა იმან მოგვაშეუღლოს საჭირო ნივთები - რვეულები, საწერ-კალამი, ყარანდაშები, “დედა-ენა” ჯერ ესეც კმარა. მერე “ბუნების-კარიც” დაგვჭირდება. ეს საქმე შენზედ მომინდვია. ისე გააკეთე და მოაგვარე, როგორც თითონ დაინახო საუმჯობესოდ და საჭიროდ. ღმერთმა ნუ პქნას, რომ ვინმემ შეიტყოს “წერა-კითხვის საზოგადოების” ამ საქმეში გარევა და იმისგან დახმარების აღმოჩენა აჭარის სკოლისათვის. თუ გამოგზავნით რასმე და მოგვაშეუღლებო, ან ჩემს სახელზედ გამოგზავნეთ, ან ისიღორე რამი შეიღის სახელზედ. იმას, რასაც გთხოვთ, ახლა უნდა გამოგზავნა, ამ ნაადღომევეს მასწავლებელი ხულოში წავა და ბარემ წიგნებიც თან გაავატანოთ. დაყოვნება არ ღირს. ახლავე შეუდგება ყმაწვილების წვრთნას ქართულ ენაში”.

* * *

1907 წლიდან საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება ქართული კულტურული მემკვიდრეობის დამცველი მეტად ანგარიშგასაწევი საზოგადოება იყო. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, საზოგადოების არქივში ინახება გრიგოლ გორგაძის სერგი გორგაძესთან 1927 წლის 18 აპრილს ბათუმიდან თბილისში გამოგზავნილი მაღალი ეროვნული და სამოქალაქო პასუხისმგებლობით დაწერილი წერილი:

”საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ბანკის ბათუმის (აჭარსტანის) განყოფილებაში იმყოფება 17 ხატი და კიდევ რაღაც სხვა ისტორიული ნივთები. მე ვფიქრობ, რომ ეს ნივთები აუცილებლად ღირდი ინტერესს წარმოადგენს ისტორიული თვალსაზრისით. ეს ნივთები დატოვებული მენშევიკების მთავრობის გასვლის დროს და აქამდე პყრია ბანკში. შეიძლება ასე ფიქრობენ, რომ ეს გატანილი აქვთ მენშევიკებს და არ იცოდნენ, სად იმყოფება. ამიტომ მინდა გთხოვოთ მიაკითხოთ, ვისაც ჯერ არს, რომ გამოიკვლიონ და თუ ისტორიულ მნიშვნელობას არ არის მოკლებული,

გამოსთხოვონ მთავრობას მუზეუმისთვის თუ სხვა რამ საგანმანათლებლო დაწესებულებისთვის. მე გავიგე, რომ ამ ნივთებს ბანკის მმართველი გაყიდვას უპირებს, ამიტომ ვჩქარობ მოგწეროთ.

ხატები სულ ოქრო და ვერცხლისაა, თვალმარგალიტით მორთული, მაგრამ შეიძლება ისტორიულად მეტი ღირებულება აქვს და საჭიროა გამოკვლევა, რომ უკვალოდ არ დაიკარგოს ეროვნულ-კულტურული განძი” (ხეც, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი, №1522).

სერგი გორგაძესთან გაგზავნილ ამ წერილს ახლავს შემდეგი რეზოლუცია: “გუგოლსაც ეცნობა და მთავრობა ზომებს მიიღებს”. წერილი მიღებულია 22 აპრილს, პასუხი, საკითხის მნიშვნელობიდან და აქტუალობიდან გამომდინარე, იმავე დღესაა გაცემული, თუმცა ამ პასუხის პირი საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივში არ ინახება და ჩვენთვის უცნობია, ამ საზოგადოების მხრიდან რა კონკრეტული ნაბიჯები გადაიდგა და რა ბედი ეწია ამ საგანძურს. მსგავს ვითარებაში საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ეფექტიანი მოქმედების ნიმუშად მივიყვანო ერთ ფაქტს. საგულისხმოა, რომ ზემოთ აღწერილის მსგავსი ფაქტები რეაგირების გარეშე ამ საზოგადოებას არასდროს რჩებოდა. 1927 წლის 16 თებერვალს სტუდენტმა სტეფანე მენთეშაშვილმა საზოგადოებას ხირსის ტაძრის სავალალო მდგომარეობის შესახებ აუწყა. იმავე წლის 11 მაისს ს. ჯანაშიას სპეციალურ საშუამდგომლო მიმართვაში განათლების კომიტეტის ძეგლთა დაცვის განყოფილებისადმი, სხვებთან ერთად, პირველ საკითხად საუბარია ხირსის ტაძრის პრობლემების შესახებ. სტუდენტის განცხადებიდან არასრულ 2 თვეში საზოგადოებამ საკითხი ყველაზე მაღალ სამთავრობო ინსტანციას წარუდგინა.

სავარაუდოა, რომ საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ბათუმის საკითხთან დაკავშირებითაც დროული და ეფექტიანი რეაქცია ჰქონოდა. თუმცა აჭარასთან, როგორც ერთ-ერთ რთულ რეგიონთან, მიმართებაში, როგორც ჩანს, ოფიციალური, საჯარო ქმედებები მაინც შეზღუდული იყო, რასაც იქ ჩატარებული სამუშაოების შესახებ ანგარიშის არარსებობა ადასტურებს. 1921-დან 1927 წლამდე, გრ. გორგაძის წერილის გამოგზავნამდე, სრული 6 წლის მანძილზე ასეთი მნიშვნელოვანი ცნობის არარსებობა რეგიონთან კომუნიკაციის ნაკლებობაზე უნდა მიუთითებდეს. ეს ის შემთხვევაა, როცა კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საქმე მთლიანად დგას კერძო ინიციატივაზე და არა საზოგადოებრივ ინიციატივებზე. მით უმეტეს, რომ სიმონ ჯანაშია განათლების სახალხო კომიტეტისადმი ერთ-ერთ მიმართვაში რეგიონებთან კომუნიკაციის ნაკლებობის პრობლემასა და მის აღმოსაფხვრელ გზებზე საუბრობს: *“შესაძლოა ამ საქმეში ფართო საზოგადოებრივი წევრების ჩაბმა მთავრობის ინიციატივით და პროვინციალური კულტურული ელემენტების ამოძრავება სხვადასხვა ღონისძიებათა საშუალებით”* (ხეც, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი, №1522).

აჭარის რეგიონში კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და აქტუალიზაციის საქმეში ფართო საკომუნიკაციო ინიციატივის ნაკლებობაზე ერთი სტატისტიკური ფაქტიც მეტყველებს: საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების (1907-1936 წლები) 1950-ერთეულიან არქივში ტოპონიმი ბათუმი მხოლოდ სამჯერ არის ნახსენები.

* * *

მიხეილ თამარაშვილის პირად საარქივო ფონდში ინახება ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის მღვდლის ანსელმ მღებრიშვილის 1897-1904 წლებში ბათუმიდან რომში მიხეილ თამარაშვილთან გაგზავნილი წერილები. მიმოწერის მთავარი საკითხი ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობაა. 1897 წლის ზაფხულში კათოლიკე მღვდელმა მიიღო ბათუმში ეკლესიის მშენებლობის ნაბართვა, ერთი წლის შემდეგ, 1898 წელს, კი პეტერბურგში დაუმტკიცეს ეკლესიის პროექტი. როგორც წერილებიდან ჩანს, სასულიერო პირი ეკლესიის აშენებისთვის საჭირო 80 000 მანეთის მოსაპოვებლად აპირებდა ამერიკაში, საფრანგეთსა, იტალიასა და პოლონეთში გამგზავრებას, სწორედ ამიტომ სთხოვდა მიხეილ თამარაშვილს, მისთვის კარდინალთან შეხვედრის საშუალება მიეცა, რომ მისგან მიეღო **”რეკომენდაცია ქალაქი ფულის მოსაკრებად”** (ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2942). მონთობანიდან ბათუმში დაბრუნებული მღვდელი იმეგდაცრეუბული სწერდა თავის მეგობარსა და უმთავრეს შემწეს: **”მოველი როგორც იყო ბათუმში აგერ დღეს უკვე ერთი თვეა. ევროპაში ვერაფერს ვერ გავხდი, ტყვილა ვიხანჩაღე”** (ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2945). ამ უშედეგო მოგზაურობის შესახებ ანსელმ მღებრიშვილი არაერთ წერილში სწერს ადრესანტს. მიუხედავად ხელმოცარულობისა, მიხეილ თამარაშვილი ამ საქმეში მას ყოველმხრივ ეხმარებოდა. როგორც ჩანს, ის ბათუმში აგზავნიდა არა მხოლოდ ეკლესიისთვის აუცილებელ რელიკვიებს - წმიდა ნაწილებს, არამედ სანაწილეებს, სასხურებლებს, შესამოსელს, ხატებს, ქანდაკებებს, კვირისა და სადღესასწაულო მსახურებების ნოტებს... ანსელმ მღებრიშვილი მას ეკლესიის მოსართავად და გასამშვენებლად მხატვრებისა და მოქანდაკეების რომიდან ჩამოყვანასაც სთხოვდა.

როგორც ჩანს, ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობას უხვ შეწირულობას უგზავნიდა სტეფანე ზუბალაშვილიც, მისი ქველმოქმედება, მისივე სურვილით, დაფარული უნდა დარჩენილიყო. ის ანსელმ მღებრიშვილის შუამავლობით, მიხეილ თამარაშვილსაც ეხმარებოდა.

ანსელმ მღებრიშვილი მთელი არსებით იყო ჩართული ეკლესიის მშენებლობის საქმეში. ის დაუდალავად ეძებდა სახსრებს, ოსტატებს, მხარდაჭერისთვის იტალიის მეფესაც კი მიმართა. მიხეილ თამარაშვილს, ერთი შეხედვით, უმნიშვნელო დეტალებშიც კი ახედებდა. მკვლევარი რომიდან ყოველთვის სრულად იყო საქმის კურსში ჩახედული. მიუხედავად იმისა, რომ მიხეილ თამარაშვილის არქივში არ ინახება ანსელმ მღებრიშ-

ვილთან საპასუხოდ გაგზავნილი წერილების შავი ვარიანტები, დედნები, მის განწყობებს, დამოკიდებულებებს, საქმეებს თვალნათლივ ვიგებთ კათოლიკე მღვდლის საქმიანი და მეგობრული წერილებიდან.

საგულისხმოა, რომ მიხეილ თამარაშვილს ანსელმ მღებრიშვილი არაერთხელ აცნობებს სომეხთა მხრიდან ეკლესიის საქმესთან დაკავშირებით გაწეული წინააღმდეგობების შესახებ.

”ერთი სიტყვით, ღმერთმა თუ მომასწრო, - წერს კათოლიკე პადრე, - იმისთანა ეკლესია გვექმნება ბათუმში, რომ ჯერ მთელს კავკასიაში არ ყოფილა” (ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2950). 1904 წელს ის თამარაშვილს ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის კურთხევის შესახებ აცნობებს და ეკლესიის სწორედ იმ დღეს გადაღებულ ფოტოსაც უგზავნის. ეს ფოტო, სამწუხაროდ, ადრესატის არქივში არ მოიპოვება.

* * *

ცალკე უნდა გამოიყოს ბათუმის შესახებ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ფოტომასალა. ფოტო, როგორც წყარო, სპეციფიკურია. ნარატიულ წყაროსთან შედარებით, ის მხოლოდ კონკრეტული დროის კონკრეტულ ინფორმაციას გადმოგვცემს, მაგრამ ამ ხასიათის წყაროდან ისეთი დეტალების მოპოვებაა შესაძლებელი, როგორსაც ვერც ერთ ნარატივში ვერ შევხვდებით, ეს ეხება ფორმას, დეკორს, ლანდშაფს, ხასიათს, განწყობას, უკანა პლანებს, ვითარებების, პერსონაჟების, დროისა და ადგილების საიდენტიფიკაციო ნიშნულებს... საინტერესო ინფორმაციის შემცველია არა მარტო ფოტოების ავერსი, არამედ რევერსიც. ქალაქში არსებული ფოტოატელიეების მრავალფეროვნება ფოტოხელოვნებისადმი იქ მცხოვრებთა ინტერესზე, ხოლო რევერსის გაფორმება კი ფოტოატელიის მფლობელის გემოვნებიანობაზე მიუთითებს.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, საზოგადო მოღვაწეთა პირად საარქივო ფონდებში დაცული ფოტომასალის ერთი ნაწილი ბათუმის ისტორიისათვის საინტერესო ცნობებს გვთავაზობს:

- ვასილ კარბელაშვილის არქივი (№95) - ფოტო წარწერით ”აჭარის ტანის ხოჯების პირველი ყრილობა”. ბათუმი, 1921 წ. 3 ნოემბერი.

- ლევან მუსხელიშვილის არქივი (№54) - აჭარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს წალდის ფოტო და ჩანახატი. იქვე ინახება აჭარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის მიმართვა საქართველოს მუზეუმს, რომელიც იქ დაცულ ბრინჯაოს იარაღს ეხება. მასალა 1933 წლის 8 ივნისით თარიღდება.

- ეგნატე ნინოშვილის არქივი (№30) - ფოტო, რომელზეც ასახულია ბათუმის როტშილდის ქარხნის ადმინისტრაცია და მუშა-მოსამსახურეები: გერონტი დიასამიძე, მიხაკო კალანდაძე, ბესარიონ დიასამიძე. განმარტებითი მინაწერი შესრულებულია სვიმონ ხუნდაძის მიერ. ფოტო 1880-იანი წლებით თარიღდება.

- პაპუნა წერეთლის არქივი (№577) - ბათუმის რკინიგზის მშენებლის ნიკოლოზ მისხეილის ძე ზუბოვის რეტუშირებული ფოტო.

- ევგენი ვეიდენბაუმის არქივი - ბათუმის სანაპიროს ტექნიკურად მაღალი ხარისხის ფოტო.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილებისა, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია ბათუმში გადაღებული პორტრეტები თუ ჯგუფური, ბუნებრივ გარემოსა თუ სალონებში გადაღებული ფოტოები. ეს არტეფაქტებად ქცეული მასალა შესრულებულია დ. ანტონოპულოს, გ. ეგოროვის, ვ. ეგოროვის, უ. ფეტვაჯიანის, ც. ლიტინსკის, გ. გეორგის, მ. გლაუდანის და სხვათა ფოტოატელიებში.

* * *

განხილულ სარქივო ერთეულებში ყურადსადებაა ის კონსტრუქციული მეთოდოლოგიური და კონცეპტუალური მიდგომები, რაც აუცილებელი იყო მრავალკულტურული და მრავალეთნიკური გარემოების, სხვადასხვა ტიპის უმცირესობით დასახლებული რეგიონის დახასიათებისათვის. აქცენტირებულია კორექტულობისა და ზომიერების ის ხარისხი, რითაც ამ კომუნიკაციას აღნიშნული საზოგადო მოღვაწეები ეწეოდნენ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საარქივო მასალა ბათუმის ისტორიისათვის ბევრ საინტერესო ნარატიულ თუ კოდიკოლოგიურ დეტალს შეიცავს.

გამოყენებული წყაროები:

ხეც, ი. გოგებაშვილის არქივი, №324: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ი. გოგებაშვილის არქივი, №324.

ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2942: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის არქივი, №2942.

ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2945: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის არქივი, №2945.

ხეც, მ. თამარაშვილის არქივი, №2950: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მ. თამარაშვილის არქივი, №2950.

ხეც, გრ. ორბელიანის არქივი, №51: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, გრ. ორბელიანის არქივი, №51.

Vladimer Kekelia, Esma Mania (Tbilisi, Georgia)

**Artifacts preserved at the National Center of Manuscripts
for the reconstruction of history of Batumi**

Summary

Archival material has its own nature. Only items that have potential to become an artifact, a part of cultural heritage, and/or value to research are archived. The personal archives of public figures is a united, general and unique phenomenon. It as a mirror presents indirect, but more reliable source of research analytically. The importance of archival units is not only limited to its own value, but also contextually, in relation to other material. Therefore, this type of source offers the opportunity of a more comprehensive survey.

Batumi is a toponym having diverse and specific past. It occupies its own important place in private archival collections of public figures protected at the National Center of Manuscripts. There are kept multi-layer history of figures related to the past of Batumi with their own life, career, interests, senses.

The personal letters have Special importance and statistical priority, as the communication act free from social and political conjuncture.

The report discusses the following components:

a) Addressee-Addressant (Grigol Orbeliani, Alexandre Saginashvili, Grigol Volski, Anaslem Mgebrishvili, Mikheil Tamarashvili, Egnate Ninoshvili, Davit Kldiashvili, Paata Gugushvili, Nikoloz (patrimonic Dimitri) Kipiani, Vasili Karbelashvili. In their archival materials, the significant portion devoted to the subject of Batumi trends emphasizes the interest of these figures in Batumi as cultural and strategical location at the time;

b) Subject (Connection of Batumi to Georgia, propagation of literacy in Georgian language in this region, issues concerning the construction of the Roman Catholic Church in Batumi, first congress of Hodjas of Adjarastanp);

c) Visual Material (photographers working in Batumi. Their studios, logos, Batumi views and group photos or portraits taken there.)

The report discusses the methodological and conceptual approach, which was necessary to characterize a multi-cultural and multi-ethnic environment, a region populated by various minorities. It accentuated the degree of correctness with which noted public figures conducted this communication.

ნობელის ჯილდოს ბათუმი
(აჭარის ა.რ. საარქივო სამმართველოში დაცული
მასალების მიხედვით)

„ძმები ნობელების ნავთობის წარმოების ამხანაგობა“ – შემოკლებით „ბრანდელის“ ჩამოყალიბდა 1879 წელს. ის იყო იმ დროისათვის ყველაზე მსხვილი ნავთობის კომპანია. ბაქოში ნავთობის მოპოვება – გადამუშავება დღის წესრიგში აყენებდა საკუთარი სატრანსპორტო ქსელის: ნავთობსადენების, ტანკერების, ვაგონ-ცისტერნების, ნავთობის ბაზების (მისადგომებითა და რკინიგზის ხაზებით) მშენებლობის აუცილებლობას. კომპანიის ჩამოყალიბების დროისათვის მასში შევიდა ძმები ნობელების მიერ 1870 წლიდან მოპოვებული აქტივები. კომპანიის ზოგიერთი ობიექტი, ასევე ნავთობის რეზერვუარები, დღესაც გამოიყენება.

ამხანაგობის დამფუძნებლები და აქციონერები იყვნენ: ლუდვიგ, რობერტ და ალფრედ ნობელები, პ. ბილდერლინგი, ა. ბილდერლინგი, ი.ზაბელსკი. აჭარის ა.რ. საარქივო სამმართველოში დაცულია წერილობითი დოკუმენტები, განცხადებები, მიმოწერები, მოხსენებითი ბარათები, სასამართლოს გადაწყვეტილებები, რომლებშიც სხვადასხვა კუთხითაა წარმოდგენილი „ბრანდელის“ კომპანიის საქმიანობის ცალკეული დეტალები. თუმცა ძირითადად ასახულია ნობელის მიერ სამრეწველო ობიექტების – ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნისა და რეზერვუარების განთავსებისათვის საჭირო ტერიტორიის შესახებ არსებული სადავო საკითხები (იხ. ფონდი ი-6, საქმე №141, 232, 233, 568, 583, 707, 579; ფონდი ი-7, საქმე №349, 512, 565, 568; ფონდი ი-1, საქმე №603; ფონდი ი-22, საქმე №456 და ა.შ.).

სანამ აღნიშნულ საარქივო დოკუმენტებზე ვისაუბრებდეთ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოკლედ წარმოვაჩინოთ ნავთობის ბიზნესის ისტორია, „ბრანდელის“ კომპანიის ჩამოყალიბების, ნავთობის ექსპორტირების საკითხები და ბათუმის როლი ნავთობმრეწველობის განვითარების საქმეში.

„ბრანდელის“ კომპანიას უკავშირდება რუსეთის იმპერიაში პირველი ნავთობსადენი, ელექტროსადგური, ასევე, ტანკერი „ვანდალი“, დიზელის სათბობის წარმოება, მსოფლიოში პირველი ცილინდრული რეზერვუარები და ა. შ. მათ შექმნეს აგრეთვე პროფესიული გათვლების საკუთარი სისტემა.

ნავთობის ბიზნესის იდეის ავტორი იყო რობერტ ნობელი. ზოგადად, ნავთობისა და გაზის მნიშვნელობის, ქიმიური თვისებების შესახებ XIX ს. 60-იან წლებამდე ბევრი არაფერი იცოდნენ. ნავთობის ინ-

დუსტრიის სათავე სრულიად შემთხვევით პიროვნებას, ძველი ბერძნულისა და ლათინურის მასწავლებლის ჯორჯ ბისელის (აშშ) სახელს უკავშირდება.

1853 წ. ჰანოვერში დედის მოსანახულებლად მიმავალ ბისელს დარტმუთის კოლეჯში შეუვლია. იქ მისთვის უჩვეულებიან მიწის ზედაპირზე ამოსული შავი სითხე. ეს იყო პენსილვანიური ნავთობი. ბისელმა თან წაიღო მცირე სინჯი – მისი ქიმიური თვისებების დასადგენად. სწორედ ამ მოვლენამ დაუდო სათავე ტექნოლოგიურ რევოლუციას მთელ მსოფლიოში. მაშინ ბევრს ნავთობი გამაჯანსაღებელ ნივთიერებად მიაჩნდათ. იგი იყიდებოდა აფთიაქებში, რადგან თავისა და კბილის ტკივილის, კუჭის აშლილობის, ჭიის, სმენის დაქვეითების, რევმატიზმის და სხვა დაავადებების სამკურნალო სითხედ მიიჩნეოდნენ. ბისელმა სითხეს ქიმიური ანალიზი ჩაუტარა. ამ მიზნით მან მიმართა იელის უნივერსიტეტის პროფესორ სილიმანს. ანალიზმა დაადასტურა ნავთობის საპოხი და აალებადი თვისებები. მალე, დრეიკის ინიციატივით დაიწყო ნავთობის მოპოვებითი სამუშაოები ამერიკაში. 1865 წ. როკფელერმა ოჰაიოში, კლივლენდში შეისყიდა თავისი პარტნიორების წილები ნავთობის გადამამუშავებელ მცირე ქარხანაში. ეს იყო ფართო მასშტაბიანი ნავთობიზნის დასაწყისი. 1870 წ. მან შექმნა „სტანდარტ ოილ კომპანი“, რომელიც შემდეგ გარდაიქმნა „სტანდარტ ოილ ტრესტად“. იგი მალე იქცა კასპიის ნავთობის უმთავრეს კონკურენტად ჯერ ევროპაში, შემდეგ შორეულ აღმოსავლეთში. მანამდე კი „სტანდარტ ოილმა“ აგრესიული მოქმედებით დაიპყრო ჯერ ამერიკის ბაზარი, შემდეგ კი ფართომასშტაბიან ექსპორტზე გადავიდა. როკფელერმა დაიწყო მსოფლიოში პირველი 110 მილი სიგრძის ნავთობსადენის მშენებლობა პენსილვანიიდან უილიმს პორტამდე. „სტანდარტ ოილის“ ერთპიროვნული ლიდერობა 1911 წლამდე გაგრძელდა. სასამართლოს გადაწყვეტილებით იგი 1911 წელს დაიშალა, როგორც ანტიმონოპოლიური კანონის უხეში დამრღვევი.

ნავთობის წარმოებამ ფართო ხასიათი მიიღო რუსეთის იმპერიაში, კერძოდ ბაქოში. იგი უკავშირდება ძმები ნობელების სახელს. ლუდვიგ ნობელმა საიმპერიო ხელისუფლებისაგან იარაღის წარმოებაზე მიიღო დიდი შეკვეთა. ლუდვიგმა თავისი ძმა რობერტი მოავლინა კავკასიაში თოფის საკონდახე კაკლის მასალის მოსაძიებლად. ამ მოგზაურობის დროს რობერტ ნობელმა ნახა ბაქოში პრიმიტიული ნავთობმომპოვებელი და გადამამუშავებელი მოწყობილობები და გადაწყვიტა მისი შესყიდვა. მალე ნობელებმა დიდი მთავრის მიხეილის (იმპერატორ ალექსანდრეს ძმა) მხარდაჭერით დაიწყეს აქტიური საქმიანობა. ნობელებს ეკუთვნით პირველი ნავთობტანკერის იდეა და განხორციელება, ასევე, ბარელის იდეა, რომელიც შემდეგ საზომ ერთეულად იქცა. თავდაპირველად ბაქოს ნავთი გემით ასტრახანამდე მიჰქონდათ, შემდეგ მდინარე ვოლგით ჩრდილოეთის სარკინიგზო კვანძამდე. ეს თავისთავად აძვირებდა პროდუქციას. ამას ემატებოდა

ისიც, რომ ბარელის საწარმოებლად ხის მასალა საკმარისი არ იყო და ნობელები იძულებული იყვნენ იგი აშშ-დან შემოეტანათ. ეს კიდევ უფრო ზრდიდა თვითღირებულებას. ამიტომაც იყო, რომ ამერიკული ნავთი თბილისში უფრო იაფი ჯდებოდა, ვიდრე ბაქოსი.

გრაფ ვიტეს მხარდაჭერით, გადაწყდა ცნობილი მეწარმის, ალფონს როტშილდის მიერ კავკასიაში სარკინიგზო არტერიის მშენებლობის დაფინანსების საკითხი. დაიწყო ბაქო-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობა, რომელიც 1883 წ. დასრულდა. 1886 წ. ძმებმა როტშილდებმა შექმნეს კასპიის და შავი ზღვის ნავთობის კომპანია და ბათუმში ნობელების პარალელურად ააშენეს ნავთობის გადამამუშავებელი და შესანახი რეზერვუარები. ნობელები ნავთობის ტრანსპორტირებისათვის კვლავ ჩრდილოეთის გზას (ასტრახანის) იყენებდნენ მანამ, სანამ მწყობრში ჩადგებოდა ბაქო-ბათუმის 940 კმ სიგრძის ნავთობსადენი. შესაბამისად იზრდებოდა ნავთობის მოპოვების მასშტაბები.

მილსადენის პროექტი 1906 წლამდე არ დასრულებულა. იგი მსოფლიოში ყველაზე გრძელმანძილიანი მილსადენი იყო (დიამეტრი 200 მმ., სიმაღლე 3 მლნ. ტონა წელიწადში, საკომპრესორო სადგურების რაოდენობა – 16), (თვალჭრელიძე, 2009). მილსადენის და რკინიგზის ამოქმედებამ განაპირობა ნავთობის ექსპორტში რუსეთის იმპერიის ხვედრითი წილის ზრდა (აშშ-ის ნავთობის ექსპორტის შევიწროების ხარჯზე), თუმცა, თავად ლუდვიგ ნობელი ასეთ წარმატებას ვერ მოესწრო.

როტშილდის ინტერესები აღმოსავლეთ აზიისკენ იყო მიმართული, სადაც მანამდე მხოლოდ როკფელერების „სტანდარტ ოილი“ მოქმედებდა. როტშილდი დაუკავშირდა ლონდონელ მეწარმე მარსუკ სამუელს, რომელმაც შეუკვეთა რამდენიმე ტანკერი. ტანკერებს სუეცის გავლით ბაქოს ნავთი ბანგოკამდე უნდა ჩაეტანა. ეს გზა უფრო მოკლე იყო, ვიდრე ის გზა, რომელსაც იყენებდა „სტანდარტ ოილი,” ის ნავთობის ექსპორტირებას ახორციელებდა აფრიკის კეთილი იმედის კონცხის შემოვლით.

ბაქოს ნავთობის ექსპორტირებისათვის ბათუმის მნიშვნელობის ზრდამ ხელი შეუწყო ქალაქის განვითარებას. ბათუმმა მოიზიდა სხვადასხვა ერისა და ეროვნების წარმომადგენელი, რასაც ხელი შეუწყო ქალაქის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადებამ (ბენდიანიშვილი, 2008, 101).

მონოპოლისტური მისწრაფებები გაუჩნდათ ნობელების, მანთაშევის და სხვა ფირმებს. ასეთი ტენდენციები ცხადი გახდა ბათუმშიც, სადაც დონდუკოვ-კორსაკოვის (ახლ. კ. გამსახურდიას) და ბუღვარის (ახლ. ნინოშვილის) ქუჩების კუთხეში №1 საპოლიციო განყოფილების №2 კვარტალში, 415 კვ. საუენი მიწის ფართობზე განათავსეს ძმები ნობელების ნავთობის მრეწველობის ამხანაგობის ოფისი. 1910 წ. 27 აგვისტოს შეფასებით უწყისის მიხედვით, მოცემულ მიწის ნაკვეთზე განლაგებული იყო ქვის საძირკველზე დაშენებული ერთ სართულიანი სახლი და ქვის ფლიგელი სამზარეულოთი, საკუჭნაოთი და

დამხმარე ნაგებობით (ფონდი ი-6, აღწ.1, საქმე №707, ფურც. 15-16). ძმები ნობელების ნავთობის მრეწველობის კანტორის პროექტი თავის დროზე განუხილავს ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო განყოფილებას, რასაც ადასტურებს აღნიშნული განყოფილების 1899 წ. 10 მარტის №824 ოქმი (ფონდი ი-6, აღწ.3 საქმე №579, ფურც.1). ნობელის და სხვა მსხვილი მრეწველების მონოპოლისტურმა ტენდენციებმა სერიოზული დარტყმა მიაყენა წვრილ მეწარმეებს. სწორედ ამიტომ გაჩნდა ანტიმონოპოლისტური კანონის მიღების მოთხოვნა. ნ. ნიკოლაძე აშკარად დაუპირისპირდა ნობელს. „რუსეთის საიმპერატორო საზოგადოების“ სხდომაზე (1882 წ. 15 ოქტომბერს) ნ. ნიკოლაძემ საჯაროდ განაცხადა, რომ ნობელი გასაქანს არ აძლევდა წვრილ მეწარმეებს და გამოაქვეყნა კიდევ სტატია ამასთან დაკავშირებით (გაზეთი «Новое время», 1882, №2392), რომელშიც აღნიშნავდა მონოპოლიის მანკიერ მხარეებს და უსამართლოდ მიიჩნევდა მომხმარებლის მიერ მთელი ენერგორესურსების ნობელისაგან მიღებას (გაზეთი «Новое время», 1882, №2392). მისი აზრით, მონოპოლია გააუარესებდა პროდუქციის ხარისხს, გაზრდიდა ფასს, რითაც დაზარალებოდა საზოგადოება. ცხადია, ავტორი ასეთი გამოსვლებით ხელს ვერ შეუშლიდა წარმოების კონცენტრაციის პროცესს. პირიქით, დაიწყო ნობელის წარმოების გაფართოება. ამ მიზნით ნობელებმა გადაწყვიტეს ბათუმში ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის მშენებლობა და რეზერვუარების განთავსება (ფონდი ი-6, საქმე №141, ანაწერი 1, ფურცელი 299). აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული მასალებიდან ჩანს, რომ ქარხნის მშენებლობისათვის და რეზერვუარების განთავსებისათვის ნობელის კომპანიამ ბათუმში დაიწყო თავისუფალი ადგილის ძებნა. ბათუმის საპორტო საპოლიციო მმართველობას ამხანაგობისათვის შეუთავაზებია 13 ათასი კვ.მ. საუენის თითქოსდა თავისუფალი მიწა „სარი სუ“-ს ტერიტორიაზე. კერძოდ, სამხედრო რკინიგზის სამხრეთით, რომელსაც აღმოსავლეთიდან საზღვრავდა „წისქვილის წყალი“ (არხი) და მუჰაჯირ ჰაჯი ხუსეინის მიწები. ჩრდილოეთით არხი ბათუმის პორტო-ფრანკოს საზღვარს მიეკუთვნებოდა. ნობელების ამხანაგობამ 1885 წ. 1 ივლისს ქალაქის თვითმმართველობასთან გააფორმა საიჯარო ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით ყოველ კვ. საუენზე ნობელებს წლიურად უნდა გადაეხადათ 15 კაპიკი. საიჯარო გადასახადი შეადგენდა 1652 მანეთს, მოგვიანებით იგი გაიზარდა 5269 მანეთამდე. აჭარის არ საარქივო სამმართველოში ნობელების საქმიანობასთან დაკავშირებულ დოკუმენტებში ძირითადად აღნიშნულ მიწებთან დაკავშირებული დავის საკითხებია წარმოდგენილი. ძმებ ნობელებს გადაულახავი წინააღმდეგობა შეხვდათ, რადგან ახმედ ბეგ აბაშიძე და „მისი თანამონაწილეები“ აცხადებდნენ ამ მიწების ფლობის პრეტენზიას. ნობელების ამხანაგობა იძულებული გახდა ქალაქის თვითმმართველობასთან გაფორმებული ხელშეკრულების ხელმოწერიდან ერთი თვის შემდეგ, კერძოდ, 1885 წ. 5 აგვისტოს გაეფორმებინა მეორე საიჯარო ხელშეკ-

რულება აბაშიძეებთან 12 წლის ვადით. ე.ი. ერთსა და იმავე მიწაზე გაფორმდა ორი ხელშეკრულება, თუმცა ვერ მოხერხდა ნობელების მიერ აღნიშნული მიწით სარგებლობა სასამართლო გარჩევების გარეშე (ფონდი ი-6, აღქ.1, საქმე №141, ფურცელი 299). ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ აბაშიძეებმა „ბრანობელის“ კომპანიასთან ხელშეკრულების განახლება მოითხოვეს, მაგრამ ნობელებმა უარყვეს აბაშიძეების პრეტენზიები. წარმოიშვა დავა, რომელშიც მონაწილეობა მესამე პირის სტატუსით მიიღო ქალაქმა. აღნიშნული დავა 10 წელი გაგრძელდა და დასრულდა აბაშიძეების სასარგებლოდ.

ნობელებმა გააფორმეს ხელშეკრულება კანონიერ მფლობელებთან და გადაუხადეს 120 ათასი მანეთი. ახლა დაისვა „ბრანობელის“ კომპანიის მიერ ქალაქისათვის, როგორც არაკანონიერი მფლობელისათვის გადახდილი საიჯარო თანხის უკან დაბრუნების საკითხი (ფონდი ი-6, საქმე №141, ფურცელი 230).

საარქივო დოკუმენტებში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით წარმოდგენილია 1903 წ. 30 სექტემბრისა და 7 ოქტომბრის თბილისის სასამართლო პალატის გადაწყვეტილებები. ყველა სასამართლო ინსტანციაში ბათუმი წარმოდგენილია მესამე პირის სტატუსით. სასამართლო პალატას მხედველობაში მიუღია წერილობითი მტკიცებულებები, მათ შორის თურქული დოკუმენტი, 1878 წლის თაფუ, ასევე, ბათუმის მიწის კომისიის 1879 წ. 16 ოქტომბრის ოქმი, მიწის 1872 წლის თურქული დავთარი, რომლებიდანაც ჩანს, რომ მიწა, რომელზეც პრეტენზიას აცხადებდა ბათუმი, იყო აბაშიძეების საკუთრება. აბაშიძეების მიერ აღნიშნული მიწის ფლობის უფლება სასამართლო ოქმების მიხედვით შემაგრებულია მიწის ადგილზე დათვალიერების ამსახველი დოკუმენტებით და მოწმეთა ჩვენებებით. ბათუმის თვითმმართველობა ამტკიცებდა, რომ ეს მიწები შესყიდული ჰქონდა ახმედ ბეგ აბაშიძისაგან, თუმცა ვერც ერთი დამამტკიცებელი დოკუმენტი ვერ წარმოდგენიათ (ფონდი ი-6, საქმე №141, ფურცელი 232). ამიტომ სასამართლომ უარყო ქალაქის პრეტენზიები. „ბრანობელის“ ნდობით აღჭურვილი პირი ნობელების მიერ ქალაქისათვის გადახდილ თანხას უწოდებს «уплата недожного»-ს და თვლის, რომ ეს არის ამხანაგობის ხარჯზე გამდიდრების მცდელობის ტიპური შემთხვევა (ფონდი ი-6, საქმე №141, ან. 1, ფურცელი 235).

ნიშანდობლივია, რომ „ბრანობელის“ კომპანიის მიერ იჯარით აღებული მიწის დასაკუთრების სურვილი სხვებსაც გასჩენიათ. ერთ-ერთი ასეთი ყოფილა ვინმე რაფავა, რომელმაც თვითნებურად მიისაკუთრა გარკვეული ფართობი. აღნიშნული მიწის გამოთავისუფლების მიზნით აღძრულა საჩივარი. საქმეში არის თხოვნა-საჩივარი, მოწმეთა ჩვენებები და მიმოწერები (ფონდი ი-6, ან.1. საქმე №233, ფურცელი-2-8).

აღნიშნული დავის მიუხედავად, ნობელების კომპანიამ შეძლო დასახული მიზნის შესრულება. ნავთობგადამამუშავებელი სადგურის წარმადობა დღითი დღე იზრდებოდა. ქალაქის სათათბირო ხშირად

იხილავდა ბათუმის სამრეწველო განვითარების საკითხებს. სწორედ ქალაქის სათათბიროს 1900 წ. 16 ოქტომბრის დადგენილებით დაიწყო მაზუთსადენის მშენებლობა ნობელების ნავთობგადამამუშავებელ და ელექტროსადგურს შორის (ფონდი ი-7, აღწ. 1, საქმე №349, ფურცელი 11). დასახელებულ ელექტროსადგურში დიზელის ძრავები პეტერბურგში არსებულ სააქციო საზოგადოება „ლუდვიგ ნობელის“ ქარხნის მიერ იყო დამონტაჟებული (ფონდი ი-7, საქმე №565, ფურცელი 8; ფონდი ი-7, საქმე №512, ფურცელი 6). საქმეებში წარმოდგენილია 1912 წ. 26 მაისს გაფორმებული ხელშეკრულება ბათუმის თვითმმართველობასა და პეტერბურგის მექანიკურ ქარხანა „ლუდვიგ ნობელის“ რწმუნებულ ინჟინერ ზინოვი ფუკელმანს შორის. ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ბათუმის ელექტროსადგურისათვის დიზელის ძრავების დამზადებას, ბათუმში გამოგზავნასა და დამონტაჟებას (ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქმე №568, ფურცელი 30).

საარქივო მონაცემებიდან ნათლად ჩანს კომპანიის პასუხისმგებლობა ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებაზე. ჩაქვის მამულის მმართველობისადმი გაგზავნილ წერილში კომპანიის რწმუნებული ადასტურებს, რომ მათ დროულად შეასრულეს შეკვეთა, ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებები. შესაბამისად ითხოვენ მეორე მხარისაგან ვალდებულებების შესრულებას (ფონდი ი-22, აღწ. 1, საქმე №456, ფურცელი 158). როგორც ჩანს, ადგილი ჰქონდა „ბრანობელის“ კანტორიდან ფულის გატაცების ცალკეულ შემთხვევებსაც. მაგ. 1913 წ. ერთი დოკუმენტის მიხედვით, კომპანიის კანტორიდან სპარსეთის ქვეშევრდომებს იაკობ ზენჯანსა და საიდ ელიულუს გაუტანიათ 20 ათასი მანეთი. მოგვიანებით ფულის გამტაცებლები კონსტანტინეპოლში დაუპატიმრებიათ, საიდანაც გადმოუგზავნიათ ბათუმში (ფონდი ი-22, აღწ. 1, საქმე №456, ფურცელი 34-36).

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ „ბრანობელის“ კომპანია ნაციონალიზებულ იქნა, დაეცა ბათუმის როლიც ნავთობის გადაზიდვებში. ბოლშევიკურმა მთავრობამ აქცენტი ნოვოროსიისკზე გადაიტანა, თუმცა 1929 წ. ბათუმში როტშილდის ქარხნის ბაზაზე გაიხსნა ახალი ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა (თვალჭრელიძე, 2009, 240).

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარის ა.რ. საარქივო სამმართველოში „ბრანობელის“ კომპანიის საქმიანობის შესახებ ძალზე ცოტა დოკუმენტური მასალაა დაცული, წარმოდგენილი მონაცემებიც საკმარისია ნათლად წარმოაჩინოს ბათუმის სამრეწველო-ეკონომიკური, ზოგადად საქალაქო ცხოვრების განვითარებაში ნობელების წვლილი და დამსახურება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- აარ ცსა, ფონდი ი-22, აღწ. 1, საქმე №456.
აარ ცსა, ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქმე №568.
აარ ცსა, ფონდი ი-6, ან.1. საქმე №233.
აარ ცსა, ფონდი ი-6, საქმე №141.
აარ ცსა, ფონდი ი-6, აღწ.3 საქმე №579.
აარ ცსა, ფონდი ი-6, აღწ.1, საქმე №707.
აარ ცსა, ფონდი ი-7, საქმე №565.
აარ ცსა, ფ. ი-7, საქმე №512.
აარ ცსა, ფონდი ი-7, აღწ. 1, საქმე №349.
ბენდიანიშვილი 2008: ბენდიანიშვილი ა., კაპიტალისტური მრეწველობის აღ-
მოცენება და განვითარება XIX ს. 80-90-იან წლებში, *ხდხინ*, 3, ბათუმი.
გაზეთი “Новое время», 1882, №2392.
თვალჭრელიძე 2009: თვალჭრელიძე ა., ბათუმი და ნავთობი. *ბათუმი I*,
ბათუმი.

Tamaz Putkaradze, Tsiuri Katamadze (Batumi, Georgia)

The Nobel Company in Batumi (According to the materials preserved in the Ajarian Archives Administration)

Summary

In this work a brief history and explanation of the importance of the Nobel Brothers Oil Company is provided. Particular attention is paid to the documents about the Nobel Brothers Company which are preserved in the Ajarian Archives Administration. These consist of statements, reports, and court decisions concerning the Nobel Brothers Oil Company. The court decisions concern disputes about industrial facilities and the location of oil containers in Batumi. Despite the poorly preserved state of these documents they quite clearly demonstrate the Nobel Company's importance in Batumi's economy and the development of urban life in general.

უცხოელთა თვალთ დანახული ძველი ბათუმი და მისი ზემოგარანი

ბათუმი ოდითგანვე მნიშვნელოვან საზღვაო და ისტორიულ-კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. ამიტომაც იმპერიები უძველესი დროიდან ესწრაფებოდნენ, დაეპყროთ და დაჰპატრონებოდნენ შავი ზღვის აუზის ამ ქალაქს.

ბათუმის შესწავლით, როგორც ცნობილია, დაინტერესებულან არა მარტო ქართველი მეცნიერები, არამედ უცხოელებიც. ისინი სტუმრობდნენ ბათუმს, მის შემოგარენს, ქვემო და ზემო აჭარის სოფლებს, ეცნობოდნენ მის წარსულსა და აწმყოს.

„ბათუმის წარსულის შესწავლისადმი ინტერესი მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარშივე ჩნდება. თითქმის 140 წელს ითვლის ბათუმის შესწავლის ისტორია, თუ, რა თქმა უნდა, შემსწავლელთა რიცხვს ვახუშტი ბატონიშვილს არ მივათვლით. ამ ხნის განმავლობაში ბათუმის წარსულს მრავალი ავტორი შეეხო. შეიქმნა საკმაოდ მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:5). თუმცა დროთა განმავლობაში, ზოგ საკითხებზე მეცნიერთა აზრი საკამათო და განსხვავებული იყო. მაგალითად, პ. იოსელიანის მოსაზრებით, „სავაჭრო ურთიერთობამ ბერძნებთან და მცირეაზიელ ვაჭრებთან საშუალება მისცა მეფე ბაგრატ IV-ს დაეარსებინა აქ ქალაქი XI საუკუნის დასაწყისში“ (Иоселиани, 1850: 31-32). ამ მოსაზრებას არ დაეთანხმა ხ. ახვლედიანი, რომელიც აღნიშნავდა: „ეს აზრი ქალაქ ბათუმის დაარსების შესახებ არ შეეფერება სინამდვილეს; ასეთი ცნობა არც ერთ წყაროში არ გვაქვს დადასტურებული“ (ახვლედიანი, 1944: 165).

მარტინის აღწერით: „ბათუმი ზღვის ნაპირზე მდებარეობს, ერთ მხარეს მას გარს აკრავს პერანგას ქედის ტყიანი ტოტების კალთები, მეორე მხარეს მოსდგომია ლაზისტანის ანუ პონტოს მთაგრეხილი, რომელიც ბათუმიდან 13 ვერსის დაშორებით მიმდინარე ჭოროხს ებჯინება. ეს მთაგრეხილი, იმ გრძელი ქედის გაგრძელებაა, ანტიტაურის სახელით რომ არის ცნობილი“ (Martin, 1862: 95). თუმცა მარტინის დასახელებული ტოპონიმის „ანტიტაურის“ ადგილსამყოფელი ჯერ კიდევ არ არის მიგნებული.

უცხოელები ბათუმის მოხერხებულ ბუნებრივ-გეოგრაფიულ პირობებზე ამახვილებდნენ ყურადღებას და მის მომავალ პერსპექტივას წინასწარმეტყველებდნენ: „ბათუმს მშვენიერი ნავსაყუდელი აქვს, რომელსაც ქმნის აღმოსავლეთიდან ზღვაში შეჭრილი კონცხი, ხოლო დასავლეთიდან - მონალექი ნიადაგის ვრცელი ზოლი. ნავსადგუდელი თითქმის 5 ვერსზეა გადაჭიმული და ნაპირის ახლოს 10 საუენი

სიღრმე აქვს და თვით ნაპირამდეც ღრმა არის. ერთადერთი ძლიერი სამხრეთ-დასავლეთის ქარი სრულიად არ არის საშიში გემებისათვის, თუ საიმედო ღუზა და მაგარი ბაგირები აქვს” (Notige cur Batoum). ანუ ბათუმის პორტი ერთ-ერთი წარმატებული გემთმისადგომი, საპორტო ქალაქი იყო, რომლისთვისაც იბრძოდნენ: რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ინგლისელები, თურქები და ა.შ. ყველას სურდა ბათუმი მათ მფლობელობაში გადასულიყო.

არსებული წყაროების მიხედვით, ბათუმი ადრეული ეპოქებიდანვე ცნობილი იყო Bathy-ს სახელწოდებით. იგი რომაელთა სამხედრო სადგური იყო და II საუკუნეში ქრ.შემდ., იმპერატორ ადრიანეს დროს, აქ რომაელთა გარნიზონი იდგა (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989: 8).

ადრიან დიუპრე, რომელმაც 1807 წელს მოინახულა ბათუმი, წერდა: აქ 2000-მდე მცხოვრები იყო. მათი აქა-იქ გაფანტული სახლებით, იგი უფრო დიდ სოფელს ჰგავდა, ვიდრე ქალაქს. არავითარი სიმაგრე არ იცავდა მის რეიდს. ქვის საძირკველზე აგებული ერთადერთი ხის კოშკი, თხრილშემოვლებული და უქვემეხო, აღმართულიყო ბაზრის შესასვლელთან. ბაზარში 50-მდე უხეირო დუქანი იდგა უმნიშვნელო საქონლით.” დიუპრე ასევე ეხებოდა სოფლის მეურნეობისა და სავაჭრო ურთიერთობის საკითხებსაც – „ამ ქვეყანაში უხვად მოდის ხილი, პური და განსაკუთრებით ბრინჯი; მაგრამ ბათუმის ვაჭრობა უმნიშვნელოა, რადგან პატარა გემებსა და ხომალდებს, რომლებიც აქ შემოდის, მხოლოდ რკინა, მარილი, საპონი და ზოგი რამ ფართლესული შემოაქვთ მოსახლეობის საჭიროებისთვის. ბათუმის კომენდანტის სახლი, რომელიც ახალციხის ფაშის გამგებლობაშია, მაღლობზე დგას მეოთხედ ღივზე ქალაქიდან ჩრდილოეთით და დაცულია ქვის კოშკით (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989: 8). ავტორი შესაძლებელია იმ ტერიტორიაზე საუბრობდეს, რომელიც „თამარის ციხის” სახელითაა ცნობილი.

ქართველი ხალხის მეგობარი გერმანელი არტურ ლაისტი პირველად ბათუმში 1884 წელს ჩამოვიდა; მან ევროპელ მკითხველებს კეთილსინდისიერად გააცნო ეს მხარე, მისი მცხოვრებლები. მწერალი შეწუხებულია მათი ავბედითობის გამო. მან ამ მხარეს ნაშრომიც კი მიუძღვნა. ისტორიულ-მხატვრული ნარკვევის „საქართველოს” ერთ-ერთ თავში, რომელსაც „კოლხეთი” ჰქვია, ლაისტი მეტწილად აჭარასა და მის დედაქალაქ ბათუმს აღწერს. იგი მოხიბლულია ჩვენი მიწის, ბუნებისა და ხალხის მშვენიერებით, თუმცა აღშფოთებას გამოთქვამს ქალაქში ჭაობიანი ადგილების გამო, რომელიც დაავადების ძირითად მიზეზს წარმოადგენდა.

1910 წელს ბათუმს წვევია ნორვეგიელი მწერალი კნუტ ჰამსუნი, რომელიც ყველა იმ პრობლემურ თემას შეეხო, რაც მაშინდელ აჭარას აწუხებდა. მან წიგნიც კი მიუძღვნა საქართველოს სათაურით „ზღაპრულ ქვეყანაში”, სადაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობის დროს ჩაწერილ მასალებში ბათუმის ამბებსაც ეხებო-

და. მწერლის ინტერესის ერთ-ერთი ობიექტი ქუჩაში დანახული მუსლიმანი კაციც გამხდარა, რომელიც მაშინდელ მინარეთში სალოცავად მიეშურებოდა.

1927 წელს ბათუმში უმოგზაურია ფრანგ მწერალს ანრი ბარბიუსს. მწერალი არა მარტო ბათუმით ყოფილა დაინტერესებული, არამედ მაღალმთიან აჭარასაც სტუმრებია. თავის წიგნში „აი, რა უყვეს საქართველოს“ ავტორი წერდა: „ახლო წარსულში აქ დიდი გაჭირვება და უბედურება სუფევდა, თანაც განუწყვეტელი ომები წარმოებდა ... საკმაო იყო რამდენიმე წელი მსოფლიო ომისა, რათა ეს ქვეყანა ისე განადგურებულიყო, რომ კეთილგონიერ ადამიანს ყოველივე საბოლოო ჰგონებოდა ... მეფის თვითმპყრობელობის დროს აქ არცერთი სკოლა არ არსებობდა“. შემდეგ ავტორი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რაც საბჭოთა ხელისუფლების დროს გაკეთდა ამ მხარეში (ბექირიშვილი, 1988: 70).

ფრანგი ორიენტალისტი ჟან მურიე, XIX საუკუნის 80-იან წლებში სპეციალური დავალებით ჩამოვიდა აჭარაში. ის დაწვრილებით ალგვიწერს ბათუმ-ქობულეთის გზაზე არსებულ სიძველეებს. მას უნახავს „თამარის ციხე“, რომელიც „ძველი სასახლის თუ კოშკის ნანგრევებად“ მიუჩნევია (მურიე, 1962: 8). „რაც შეეხება ქალაქს, – აღნიშნავს ჟ. მურიე, – იგი დაცულია კახაბრის ირგვლივ შემორტყმულ მწვერვალებზე განლაგებული ბატარეებით, შემოერთების შემდეგ განხორციელებულ მშენებლობათაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია სამხედრო ნავსადგური და მოქმედი რკინიგზა, რომელიც ნავსადგურს ევრეთწოდებულ არტილერიის ქალაქთან აერთებს და გადის კახაბრის ხეობაში მდინარეების ყოროლისთავისა და ბარცხანის ნაპირებზე“ (მურიე, 1962: 21).

კალფოლლუს ნაშრომი შეიცავს საინტერესო მასალას „თამარის ციხის“ შესახებ, რომელიც ჩაუწერია აჭარელი მოხუცისაგან. იგი წერს: „ერთმა მოხუცმა აჭარიდან მომითხრო, რომ 70 წლის წინათ - (მაშინ იგი მისი სიტყვით, 17-18 წლის იყო) მას მოუხდა ბათუმში ჩამოსვლა. იქ იმ დროს იჯდა „მუსელიმი“ (გუბერნატორის მოადგილე, რომელიც ახალციხის ფაშას ემორჩილებოდა, სეფერ-ბეის), აჭარელი გვარიდან ახმედ ფაშა ხიმში-ოდლი. მისი სახლი – „კონაკი“ – იმყოფებოდა ადგილ „თამარაზე“ (30 წუთის სავალზე თანამედროვე ქალაქის ჩრდილო-აღმოსავლეთით). ახლანდელი საბაჟოს საწყობების ადგილას კი გაფანტული იყო ფარსი მეთევზეებისა და ლაზი მენავეების რამდენიმე ქოხი. ხედავდა რა, ბათუმში მოსული ყველა გემი ყურეს სამხრეთ ნაწილში დგებოდა, სეფერ-ბეიმ გადაწყვიტა თავისი რეზიდენცია გადაეტანა სამხრეთით. ამ მიზნით მან ააშენა ახმედის მეჩეთი, ე.ი. ამის შემდეგ მოსახლეობამაც მიატოვა თავისი ძველი ადგილ-საცხოვრისი და თავი მოიყარა ამ მეჩეთის გარშემო. მეჩეთი ახლა უკვე აღარაა, წარსული საუკუნის 50-იან წლებში მისი საძირკველი და

კარის ბუდეები კიდევ მოჩანდა რიხერის ქარხნის მიმდებარე რაიონში” (Калфоглу, 1906: 40- 41).

დაპყრობილ ქვეყანაში თურქები, როგორც ცნობილია, მაქსიმალურად ცდილობდნენ გაეტარებინათ თავისი წესები. წინააღმდეგობის მიუხედავად, მათ ეს მაინც მოახერხეს. „სამხრეთ საქართველო – სამცხე-საათაბაგო, აჭარა, ლაზეთი და სხვა ადგილები ოსმალებმა 21 სანჯაყად, ანუ მაზრად დაყვეს, აღწერეს მოსახლეობა და შეადგინეს ე.წ. „გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი“. ისინი ბარბაროსული მეთოდებით ცდილობდნენ ხალხში ძალით დაენერგათ ისლამი. სამხრეთ საქართველოს მკვიდრთა შორის ქართველობის ნიშანწყალიც რომ წაეშალათ, მოსპეს ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები, დაწვეს უძვირფასესი ხელნაწერები და ისლამის ჩქარი ტემპის დამკვიდრების მიზნით შეუდგნენ ჯამე-მედრესეების დაარსებას” (ახვლედიანი, 1958: 63).

1878 წელს, რუსეთ-თურქეთის ომისა და მათი საზავო ხელშეკრულების საფუძველზე, აჭარა კვლავ დაუბრუნდა დედاسაქართველოს. მართალია, მნიშვნელოვანი კულტურული კერები, რითაც აჭაურები ამაყობდნენ წლების განმავლობაში, წარსულს ჩაბარდა... მაგრამ მშობლიური ენა, ტრადიციები და ქართული მეობა ოსმალთმ აჭაურებში ვერ ჩაკლა. აჭაურმა მკვიდრმა მოსახლეობამ, ისტორიული ფაქტების პარალელურად, საინტერესო ფოლკლორული მასალებიც შემოგვინახა.

მკვლევრებისათვის უცხო არ არის ის, რომ ამ მხარეში თამარ მეფის სახელი განსაკუთრებით არის შემონახული. აქ მრავალი ადგილი, ციხე, წყარო, გორა, ხიდები დიდი თამარის სახელს ატარებს. მისი სახელი ჰიპერბოლიზირებულია, მაგრამ ამავე დროს საინტერესოც. „ბათუმის მახლობლად მდებარე პატარა გორაკს აჭაურები დღესაც „თამარის გორას“ უწოდებს. ისიც საინტერესოა, რომ ამ გორაკის მიდამოებს და თვით ახლანდელ მუშათა დაბას „თამარა“ ჰქვია. ბათუმის ახლომახლო სოფლის მცხოვრებლები ახლაც ასე იტყვიან: „თამარაზე მივალ“, ან „თამარადან მოვდივარ“.

გ. წერეთელი თამარ მეფეზე წერდა: „ქუთაისიდან შავ ზღვამდე, რიონის ხეობაში, ყოველი ექვსი ან ათი კილომეტრის შემდეგ, პატარა, 12-20 ფუტის სიმაღლის ბორცვებია, რომელთა შესახებ ისტორიკოს-არქეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძე ამტკიცებს, რომ კავკასიაზე გამავალი საქარავნო გზის მაჩვენებელად უნდა იყოს გაკეთებული. ხალხი კი ამ ბორცვებს „ნაქოშარს“ უწოდებს და შემდეგნაირ ისტორიულ გადმოცემას გვიამბობს: თამარ მეფეს ირანის მეფემ გამოუცხადა ომი. თამარმა დარაზმა ქალთა ჯარი და ქვეითად გაუდგა გზას საომრად. გზადაგზა ქალები ქოშებს იხდიდნენ, ტალახისაგან იწმენდნენ და იმდენად ბევრი იყვნენ მოლაშქრენი, რომ ამ ნაწმენდი ტალახისაგან გორაკები ჩნდებოდაო. გ. წერეთლის აზრით, სიუჟეტი სიახლოვეს ავლენს უძველეს გადმოცემებთან მასაგეტების დედოფალ ტომირისისა და კავკასიელი ამორძალების შესახებ (Церетели, 1899: №2764).

ისტორიული წყაროების ალბათობა დაადასტურა არქეოლოგიურმა გათხრებმა, რომ აღნიშნული გორა თამარის მეფობამდე დიდი ხნით ადრე არსებობდა და ე.წ. „გორას“ ტიპის ადრეკოლხური ხანის სამოსახლოს წარმოადგენდა (ბერძენიშვილი, 1960: 141-180).

იმავე მოსაზრებას იზიარებენ ისტორიკოსები – ა. ინაიშვილი და დ. ხახუტაიშვილი, რომლებიც აღნიშნავენ: „ბათუმის ციხე“//„თამარის ციხე“ წარმოადგენს გორა-ნამოსახლარს. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მიკვლეული ნივთების შესწავლაც ადასტურებს აქ არსებულ უწყვეტ ცხოვრებას მეორე ათასწლეულიდან“ (ინაიშვილი, ხახუტაიშვილი, 1962: № 170).

ბათუმის ციხის, ე. წ. „თამარის ციხის“ დავაკებაზე, აღმოსავლეთით, 2012 წლის ზაფხულში ჩატარდა არქეოლოგიური გათხრები, რომელიც ბათუმის სახელმწიფო არქეოლოგიურმა მუზეუმმა ჩაატარა. გათხრების შედეგად მიკვლეული იქნა მეტად საინტერესო მასალები. ექსპედიციის ხელმძღვანელმა ნარგიზ სურმანიძემ საუბრისას აღნიშნა: „არსებული გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მასალები ერთხელ კიდევ ადასტურებს, აქამდე არსებულ არქეოლოგიურ კვლევებს. აქ ნახშიროვანი ფენა და ბათქაშის ფრაგმენტებია წარმოდგენილი. მიწის შრეებში ჩაზავებულია კერამიკა, რომელიც გათხრების შედეგად აღმოჩნდა, ასევე, ამოღებულია ანტიკური ხანის მასალები, რომლებშიც გვხვდება, როგორც ადგილობრივი კერამიკის, ასევე უცხოური წარმოშობის კერამიკის ფრაგმენტები (ნ. სურმანიძე. ხიჭაურის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ისტორიკოს-არქეოლოგი. ხელნაწერის უფლებით. 31.08.2012).

ბათუმს ესაზღვრება კახაბრის ველი. ხალხური ეტიმოლოგიით, აქ ძველად ცხოვრობდა ცნობილი კაცი კახაბერი, ეს ადგილები მისი კუთვნილება ყოფილა და მის საპატივცემულოდ დაერქვა ეს სახელი. მთქმელი ვერ ადასტურებს ზუსტ დროს, მაგრამ ამბობს, ეს თურქობამდე მომხდარა (გ.ბერიძე-ნაგერვაძე. გაუგონია მამისაგან. დაბ. სოფ. კახაბერში. მცხ. დაბა ხელვაჩაურში. 55 წლის. 23.08.2005 წელს. პირადი არქივი).

კახაბრის თემას ასევე ეხებოდა ჟან მურიე, რომელიც აღნიშნავდა: „გურიის ძველი მთავრის კახაბერის სახელი, ახლაც ცოცხალია ამ მხარეში. საქართველოში პოლიტიკური წესრიგის დაცემის შემდეგ (XVI-ში) გურიამ, აჭარამ და ჭანეთმა (ლაზეთი) გურიელების დინასტიის ხელისუფლების ქვეშ ქართული დამოუკიდებელი სამთავრო შექმნეს. გურიის მთავრებს შორის კახაბერ გურიელმა ისლამის წინააღმდეგ გამიჯნული ბრძოლით გამოიჩინა თავი. მან წარმატებით მოიგერია თურქები და არ მიუშვა ისინი ლაზეთთან, როცა მათ ტრაპიზონის პროვინცია დაიკავეს. ბათუმის პროვინციის მთები და ველები უქრობი შარავანდით არის მოსილი კახაბერის – ქრისტიანობისა და ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი გმირის მოღვაწეობის წყალობით (მურიე, 1962: 35-38). აქედან გამომდინარე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ მკვლევრების მიერ დასახელებული ისტორიული პირი,

შეიძლება მოიაზრებოდეს ფოლკლორულ სახეში, რომლის ეტიმოლოგიას ხალხი მის სახელთან აკავშირებს.

როგორც ცნობილია, ფოლკლორი არ არსებობს ტროპის სახეების გარეშე, მასში გვხვდება როგორც შედარების, ასევე მეტაფორებისა და ჰიპერბოლის სახეები. ამ ნაშრომში წარმოდგენილი მასალები ერთხელ კიდევ იმის მიმანიშნებელია, რომ აჭარული ფოლკლორი იყო, არის და იქნება, სულიერების საზრდო და ბალავარი, რომელმაც 300-წლოვან დამპყრობლურ შემოტევას გაუძლო... შეინარჩუნა ქართული ენა, ტრადიციები, მეობა და დღეს სამშობლოს სადარაჯოზე დგას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახელედიანი, 1958: ახელედიანი ხ., ოთხმოცი წლის წინათ, ჟურნალი „ლიტერატურული აჭარა“, 1958, №4.

ბერძენიშვილი, 1960: ბერძენიშვილი ნ., ერთი ფურცელი ისტორიულ-გეოგრაფიული დღიურიდან, *საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული კრებული*, ტ. I, თბილისი.

ბექირიშვილი, 1988: ბექირიშვილი ი., უცხოელების თვალით დანახული აჭარა, ჟურნალი „ჭოროხი“, 1988, №6.

კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989: კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ. ბათუმის დასახლების შესწავლის ისტორიისათვის, *მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის*. სდსპ, 18, გამ. „მეცნიერება“, თბილისი.

ინაიშვილი, ხახუტაიშვილი, 1962: ინაიშვილი ი., ხახუტაიშვილი დ., ქართული მატერიალური კულტურის საყურადღებო კულტურის ძეგლები, *გაზ. „საბჭოთა აჭარა“*, 1962, №170.

ლაისტი, 1963: ლაისტი არტურ, *საქართველოს გული*, გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბილისი.

მურიე, 1962: მურიე ჟან, *ბათუმი და ჭოროხის აუზი*, სახელმწიფო გამომცემლობა, ბათუმი.

ნანსენი 2010: ნანსენი ფრიტრიოფ, „კავკასიიდან ვოლგისკენ“. წიგნი შეადგინა და წინათქმა, ფოტოები და წერილები დაურთო ოლიგო ქლენტმა. თარგმანი რუსუდან მახათაძემ. რედაქტორი რომანოზ დანელია. თბილისი, «ინტელექტი».

Иоселиани, 1850: Иоселиани П., *Города существовавшие и существующие в Грузии*, Тифлис.

Martin, 1845: Martin V. *Histoire des decouvertes geographiques*, 1845, III; Шуровский, Геологические очерки Кавказа, *Русский Вестник*, 1862; *Histoire du Bas-Empire*, XX; Rottiers, *Itineraire de Tiflis a Constantinople*.

Церетели, 1899: Церетели Г. Легенды о Тамаре. *Новое Обозрение*, 1899. №2064.

Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)

Old Batumi and its surroundings as seen through foreigners' eyes

Summary

One of the oldest cities in Georgia is the Adjarian capital of Batumi. Batumi has been an important historical and cultural center from ancient times. Foreign diplomats, writers, investigators, public figures, state officials, etc. have been interested in Batumi throughout the centuries.

An overview of foreigners' perceptions of Batumi and its environs are presented in this paper. Historical maps and other sources for geographic names are analyzed (Tamari Fortress, Gonio Fortress, Sameba, etc.).

Also the recent changes of "new" Batumi are discussed. Today, Batumi is a prosperous city as foreseen by certain perspicacious figures from the past.

ბიჭიკო დიასამიძე
(ბათუმი, საქართველო)

ოსმალური წყაროები „ახალი ბათუმის“ განაშენიანების შესახებ

ბათუმი თავისი მოხერხებული ნავმისადგომით და ადგილმდებარეობით ყველა დროში იქცევდა განსაკუთრებულ ყურადღებას. არქეოლოგიური მასალებითა და წერილობითი წყაროებით დადგენილია, რომ ძველი ბათუმი თანამედროვე ქალაქის ჩრდილოეთით, მდინარე ყოროლისწყლის ზღვასთან შეერთების მიდამოებში, ახლანდელ თამარის დასახლებაში, ამჟამინდელი „თამარის ციხის“ გარშემო მდებარეობდა. შემდეგ მოხდა მისი განვრცობა სამხრეთისაკენ, ზღვისპირა ყურის მიმართულებით, მაგრამ კონკრეტულად როდის გადაწყდა „ახალი ბათუმის“ განაშენიანება, დადგენილი არ იყო. ითვლებოდა, რომ ეს პროცესი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყო, იქ არსებული დიდი პერსპექტივის მქონე, მოხერხებული და უსაფრთხო ნავსადგურის არსებობის გამო (Кальфоглы, 1905:41). XIX საუკუნის შუა ხანებისათვის ყურეს სანაპირო დაბლობზე უკვე გაშლილი იყო ქალაქის მშენებლობა (Проскуряков, 1905:3) და ქალაქი გავრცობილი იყო სამხრეთით თანამედროვე ხულოს ქუჩამდე, მაიაკოვსკის, წერეთლისა და ჯორჯიაშვილის ქუჩების გაყოფებით (უზუნაძე, 1997:15).

ბოლო ხანებში ქართულად თარგმნილი და გამოცემული ოსმალური დოკუმენტების გამოყენება-ანალიზით, შესაძლებელი ხდება ზუსტად განვსაზღვროთ, თუ როდის იქნა ათვისებული თანამედროვე ქალაქის ცენტრალური ნაწილი – მაშინდელი აზიზიეს დასახლება. წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია სწორედ ეს არის.

2012 წელს გამოიცა მეტად საჭირო წიგნი „საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში“, რომლის ავტორია მუშინ ილდიზთაში, ხოლო ქართულად თარგმნეს ირაკლი ართმელაძემ და გელა გუნიავამ. მასში 120-ზე მეტი ოსმალური დოკუმენტია შეტანილი ორიგინალთან ერთად თურქული და ქართული თარგმანით. ამ დოკუმენტებიდან რამდენიმე მნიშვნელოვანი წყაროა ბათუმის ახალი უბნის, შემდეგ აზიზიეს უბნად წოდებულის შექმნის შესახებ. ლაზისტანის სანჯაყბეგის მიერ ოსმალეთის ცენტრალური ხელისუფლებისადმი გაგზავნილ წერილში – „ბათუმში ახალი ქალაქის დაარსების შესახებ“ ვკითხულობთ: „ბათუმი, რომელიც შედგება 200 სახლის, 400 დუქნის, 2 მეჩეთის, მედრესეს და აბანოსაგან, ცნობილია თავისი ცუდი კლიმატით. ამ მიზეზით მოსახლეობა და მოხელეები ზაფხულობით დაბა ხოფაში მიდიან და

სამი–ოთხი თვე იქ ცხოვრობენ, ზამთარში კი უკან, ბათუმში ბრუნდებიან. ფართო პორტის მქონე ბათუმში ყოველთვის შეხვედებით რამდენიმე რუსულ გემს, მაშინ როცა არც ერთი ოსმალური ხომალდი აქ არ არის. არსებული ქალაქის ცენტრზე უკეთესი კლიმატი ბათუმის პორტის კონცხზეა, სადაც მართებული იქნება ახალი ქალაქის გაშენება, რომელშიც იქნება მეჩეთი, მთავრობის სახლი და საჰერობილე“ (საქართველო, 2012: 269).

ამ დოკუმენტისადმი ინტერესს ზრდის ისიც, რომ ერთი წლით ადრე, 1863 წელს, ოსმალეთის სულთან აზიზის (1861-1876 წწ.) გამოუცია ფირმანი, სადაც ნათქვამია, რომ ტრაპიზონის ვილაეთის ვალიმ ესეუდ მეჰმედ ემინ მეხლის ფაშამ დასვა საკითხი ბათუმის ნავსადგურის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ახალი ქალაქის აშენების შესახებ (უზუნაძე, 2009:62). იქვე საუბარია მისი დაგეგმარების საკითხზე. ზემოთ მოყვანილი მიმართვის გაგზავნა ერთი წლის შემდეგ, ლაზისტანის სანჯაყბეგის მიერ, რას უნდა გამოეწვია – საკითხის გადაწყვეტის დაყოვნებას, თუ მისი აქტუალობის ზრდას? ვფიქრობთ, ეს დოკუმენტი ამ თვალსაზრისითაც განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია სხვა დოკუმენტების კონტექსტში განხილვისას.

მოყვანილი დოკუმენტით, რომელიც დათარიღებულია 1864 წლის 17 ნოემბრით, ლაზისტანის სანჯაყბეგის ოფიციალური ინფორმაცია გვაქვს XIX საუკუნის 60–იანი წლების დასაწყისის ბათუმში არსებული სახლებების, საეკლესიო დეკანების, მეჩეთებისა და აბანოს შესახებ. ამასთან, სანჯაყბეგის მიმართვაში არსებული ინფორმაცია თითქმის ზუსტად ასახავს XIX საუკუნის 50-70–იან წლებში ბათუმში ნამყოფი მოგზაურების, მწერლების თუ მკვლევრების მონაცემებს. განსაკუთრებით გამაღიზიანებელი უნდა ყოფილიყო ოსმალეთის ხელისუფლებისათვის სანჯაყბეგის მინიშნება იმის შესახებ, რომ ბათუმის პორტს, რომელიც ოსმალებს ეკუთვნოდათ, მათზე უფრო რუსები იყენებდნენ. მართლაც, ინგლისის ტრაპიზონელი კონსულის უილიამ ჯიფორდ პალგრევის ცნობით, 1867 წელს ბათუმში შემოსულა რუსეთის 182 გემი 61 ათას ტონაზე მეტი სხვადასხვა ტვირთით, ხოლო თურქეთიდან მცირე ტონაჟის 18 გემი, 258 ფელუკა და რამდენიმე ანძიანი ნავი (Палгрев, 1882:117-118). ეს ოსმალეთის ხელისუფლებას ბათუმისადმი მეტი ყურადღებისაკენ უბიძგებდა. სანჯაყბეგის მიმართვის საპასუხოდ მიღებულ წერილში ნათქვამია: „უმაღლესმა საბჭომ განიხილა საკითხი და ფადიშაჰმა ნება დართო ლაზისტანის სანჯაყბეგის მიერ ხსენებულ ტერიტორიაზე საქალაქო შენობების, მეჩეთისა და საჰერობილის აშენების შესახებ, რისთვისაც მან ქარგალი ჰაჯი დიმიტრი გამოგზავნა. ასევე დადებითად გადაწყდა საკითხი სადღესასწაულო დღეებში ზარბაზნის გასროლის მიზნით ბათუმის პორტში ორზარბაზნიანი გემის განთავსების შესახებ“ (საქართველო, 2012:269).

ვფიქრობთ, წარმოდგენილი წყარო საშუალებას იძლევა ვთქვათ, რომ ბათუმის ახალი, ცენტრალური დასახლება, რომელიც შემდეგ აზიზიეს

უბნად იწოდებოდა, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან იწყებს თავის ისტორიას. ამას ამავე დოკუმენტთა კრებულში არსებული სხვა წყაროებიც ადასტურებს.

საინტერესოა, რომ ამ დოკუმენტში ამ უბნის სულთან აბდულ აზიზის (1861-1876) სახელთან დაკავშირება არ ჩანს, მაგრამ მომდევნო 1866 და 1867 წლებში შექმნილ დოკუმენტებში ეს უბანი (დაბა) იხსენიება აზიზის სახელით. უნდა ვივარაუდოთ, რომ სწორედ 1866 წელს ეწოდა ამ „დაბას“, როგორც დოკუმენტში წერია, მისი შემქმნელი სულთნის – აბდულ აზიზის სახელი.

1867 წლის პირველი მაისითაა დათარიღებული კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომლის სათაურია „ბათუმში ახლად დაარსებულ დაბა აზიზიეში მეჩეთის მშენებლობის ნებართვის მიცემის შესახებ“ (საქართველო, 2012:275). მართალია, მასში მეჩეთის მშენებლობის დასრულებისათვის საჭირო თანხების ხაზინისაგან გამოყოფაზეა საუბარი, მაგრამ იგი საინტერესოა იმით, რომ ჯერ ერთი, პირველ დოკუმენტში ხსენებული ქალაქის ახლად შექმნილი აზიზიეს უბნის მეჩეთზეა საუბარი, ანუ იმ მეჩეთზე, რომელიც აზიზიეს მეჩეთის სახელს ატარებდა შემდეგ და მეორე, ამ დოკუმენტით ზუსტდება აზიზიეს მეჩეთის აგების თარიღი, რომელიც აქამდეც მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობის საგანი იყო. ამასთან, როგორც ჩანს, მეჩეთს ეს სახელი უბნის სახელის მიხედვით ეწოდა და სინამდვილეს არ შეესაბამება იმის მტკიცება, თითქოს იგი ააგო სულთან აბდულ მეჯიდის დედამ, თურქეთის ჯარისთვის (ფრენკელი, 2012:97), ან მეჩეთი აგებულია 1830 წელს (დედოფლის მიერ შვილის აბდულ აზიზის დაბადებასთან დაკავშირებით (სურმანიძე, 2012:109).

„ახალი ბათუმის“ განაშენიანებასთან არის კავშირში აგრეთვე ამ კრებულში შეტანილი კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომლის სათაურია „ბათუმში ახლად დაარსებულ დაბა აზიზიეში ეკლესიის მშენებლობის ნებართვის მიცემის შესახებ“. დოკუმენტი დათარიღებულია 1866 წლის 25 დეკემბრით. მასში ნათქვამია: „ლაზისტანის სანჯაყის მფლობელს, თქვენო უძლიერესობა და უმაღლესობა ბატონო ჩემო, ბათუმში მთელი უბნის ბერძნული (მართლმადიდებელი ქრისტიანული) მოსახლეობა შეიკრიბა და ყველამ ერთად წაიკითხეს დიდვეზირის ადმინისტრაციის მიერ გამოცემული ბრძანება, ოსმალეთის სახელმწიფოში მცხოვრები არამუსლიმი ქვეშევრდომებისათვის სასწავლებლებისა და ეკლესიების მშენებლობის შესახებ. ამის შემდეგ დაუყოვნებლივ დაიწყო მზადება ეკლესიის მშენებლობისათვის, რისი საჭიროებაც აქ დიდი ხანია იყო“ ... (საქართველო, 2012:273). შემდეგ წერილში მოთხრობილია მშენებლობისათვის საჭირო თანხების შეგროვებაზე, ეკლესიის პროექტის მომზადებაზე, ეკლესიის ზომებზე და თხოვნაა, რომ უმაღლესმა სასახლემ ნებართვა გასცეს. დოკუმენტს ხელს აწერენ ქალაქის წარჩინებულთა წარმომადგენლები (ხუთი კაცი). მათგან, მითითებული გვარების მიხედვით, (აფრამ ოღლუ (ეფრემიძე) ნიკოლა და აფრამ ოღლუ (ეფრემიძე) კარაკაში), ორი ქართველია. სა-

ინტერესოა, რომ აქამდე ჩვენ წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიის მშენებლობის ნებართვის გაცემის თაობაზე, სულ სხვა ვერსიას ვფლობდით. დოკუმენტს ახლავს 1867 წლის 8 და 9 მარტით დათარიღებული დანართები, რომ დიდვეზირის საბუთით ახალი უმაღლესი ბრძანება დაიწერება და გამოიგზავნება (საქართველო, 2012: 273)

ამგვარად, ჩვენს ხელთაა 1866 და 1867 წლების საბუთები დღევანდელი ფარნავაზ მეფის ქუჩაზე მდებარე წმ. ნიკოლოზის ბერძნული ეკლესიის მშენებლობისათვის ნებართვის გაცემის შესახებ, რომლებიც ადასტურებენ, რომ ეკლესიის მშენებლობა შეიძლება დაწყებულიყო მხოლოდ 1867 წლის 9 მარტის შემდეგ. ამდენად, ჩვენი აზრით, დღემდე გამოცემულ ლიტერატურაში მითითებული ამ ეკლესიის აშენების სხვა თარიღები არ უნდა იყოს სწორი.

ბათუმის ახალი, აზიზიეს უბნის ფორმირების პროცესის დამადასტურებელი კიდევ ერთი დოკუმენტია „ბათუმში ახალი საკარანტინო შენობის აშენების შესახებ“. იგი დათარიღებულია 1867 წლის 8 სექტემბრით. მასში ნათქვამია, რომ „მინისტრთა საბჭომ განიხილა და ფადიშაჰს წარუდგინა ლაზისტანის სანჯაყბეგის და სხვა დიდებულების მიერ ხელმოწერილი და ბეჭედდასმული თხოვნა ბათუმში ძველ ქალაქსა და ახლად დაარსებულ აზიზიეს დასახლებას შორის კარანტინის ძველი შენობის ადგილზე, რომელსაც მალე დაანგრევენ, ახლის აშენების აუცილებლობის შესახებ“... (საქართველო, 2012:277). წერილში დადასტურებულია, რომ შენობის აშენების თანხმობა და ნაწილი თანხის ხაზინის მიერ ანაზღაურება ფადიშაჰის მიერ ნებადართულია.

თუ ზემოთ წარმოდგენილი ოსმალური წყაროების მონაცემებს შევაჯამებთ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ XIX საუკუნის 60–იანი წლების დასაწყისიდან აშკარად იგრძნობა ოსმალეთის ხელისუფლების ყურადღების გაზრდა ბათუმისადმი. 1861 წლის 29 ნოემბერს ოსმალეთის უმაღლესმა ხელისუფლებამ (უმაღლესი საბჭო) მიიღო გადაწყვეტილება ბათუმში ადრე დაწყებული ხის ნავმისადგომის მშენებლობის დასრულების მიზნით, დამატებითი თანხების გამოყოფის თაობაზე. ასევე, აქტიურად წარიმართა, 60–იან წლებში, ქალაქის ახალი უბნის, აზიზიეს განაშენიანების საქმეც, რაც გამოიხატა მეჩეთის, ეკლესიის, ძველ ბათუმსა და ახლად დაარსებულ უბანს შორის საკარანტინო შენობის მშენებლობის დაწყების ნებართვის გაცემასა და ადრე დაწყებული ხის ნავმისადგომის მშენებლობის დასრულების მიზნით თანხების გამოყოფაში. ყველაფერი ეს შემდგომში საფუძველი გახდა ქალაქის როგორც სივრცითი განვითარების, ისე მოსახლეობის რაოდენობრივი ზრდისა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

საქართველო, 2012: საქართველო და ქართველები ოსმალურ სარქიო დოკუმენტებში, სტამბული.

სურმანიძე 2012 : სურმანიძე რ., ქართველი ქალი ქუთათელაძე ოსმალეთის დედოფალი. კრ.: *ჩვენი სულიერების პალატი*, 4, თბილისი.

უზუნაძე 1997: უზუნაძე რ., *ბათუმის ისტორიიდან*, ბათუმი.

უზუნაძე 2009: უზუნაძე რ., თანამედროვე ბათუმის საქალაქო დასახლების ფორმირება-განვითარების პირველი ნაბიჯები (XIX ს-ის დამდეგი-70-ანი წლები, *ბათუმი I*, ბათუმი.

ფრენკელი, 2012 : ფრენკელი ალ. *ნარკვევები ჩურუქ-სუზე და ბათუმზე*, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ. თბილისი.

Кальфоглу 1906: Кальфоглу И. Древнейшие известия о Батуме, *ИКОИРГО*, т. 8, вып. 1.

Пальгrev 1882: Пальгrev В.Х. О Провициях Анатолии за 1867-68, 1869 и 1872 годы. *ИКОИРГО*, т. 5. Тифлис.

Проскуряков, 1905: Проскуряков. Заметки о Турции, *ИКОИРГО*, т. 25, Тифлис.

Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia)

Ottoman sources about establishment of a “New batumi”

Summary

The article deals with Ottoman documents, which are the primary source of information concerning development of a new district of Azizie in the City of Batumi. The article remarks on the significance of a new precinct and the necessity for creating a “New City”. The latter documents enable us to specify the dates for finishing stalled construction of wooden boats and for completing construction of a mosque (later named Mosque of Azizie), St. Nicholas Church and the new quarantine building in “New Batumi”. By identifying these events, the process of territorial expansion and population growth of “New Batumi” over the next decade becomes more clear.

ბათუმის ციხის შემთხვევითი მონაპოვრები - „ბაღნიერი ჯოჯობი“ და შუბისპირი

არქეოლოგიური მეცნიერება შემთხვევითი მონაპოვრების უამრავ შემთხვევას იცნობს. ამგვარი ნივთები, როგორც წესი, ბევრ კითხვას ბადებს, თუმცა ხშირ შემთხვევაში მომავალი კვლევის საინტერესო წინაპირობებსაც ქმნიან. მოცემულ შემთხვევაში შევეხებით ბათუმის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე აღმოჩენილ შემთხვევით მონაპოვარს – თიხის ცალფურა კოჭობს და ორად გატეხილ შუბისპირს, რომელთაც აღმოჩენის საინტერესო ისტორია გააჩნია.

2004 წელს ფერიის წმ. სამების ტაძრის სტიქაროსანმა შოთა ზაქროს ძე ზაქარეიშვილმა თავისი სულიერი ძმის – დავით ორაგველიძის ოჯახს გადასცა ბათუმის ციხეზე შემთხვევით ნაპოვნი ნივთები, რომლებიც რამდენიმე წლით ადრე, ჯერ კიდევ თამარის სახელობის ტაძრის ფუნქციონირებამდე, თამარის დასახლებაში მცხოვრებ ბავშვებს აღმოუჩენიათ და „სახლობანისთვის“ საჭირო „ჭურჭლად“ იყენებდნენ, ანუ თამაშობდნენ.

თამარის ციხეზე ასულ შოთა ზაქარეიშვილს შეუნიშნავს, რომ იმ ნივთებს შორის, რომლებითაც ბავშვები „სახლობანას“ თამაშობდნენ, რამდენიმე არაჩვეულებრივი ფორმითა და სიძველით გამოირჩეოდა. ბატონი შოთა დაინტერესებულა ამ ნივთებით და მისი დათვალიერების შემდგომ ისინი, განსაკუთრებით, კოჭობი, ეკლესიის ნივთად მიუჩნევია. შოთა ზაქარეიშვილის განმარტებით, რაკი ცოდვა „ნებსითნი თუ უნებლიეთი“ ორთავე ცოდვააო, და რამდენადაც მან იცოდა, რომ, როგორც ოდითგანვეა მიჩნეული, თუკი ვინმეს ეკლესიიდან დაუკითხავად, თუნდაც ქვის ნატეხიც კი, წაუღია, საშვილიშვილოდ დასჯილა, გადაუწყვიტა ბავშვებისათვის „უნებლიე“ ცოდვა აერიდებინა. მან ჩამოართვა ბავშვებს აღნიშნული ნივთები და გადასცა თავის მეგობარს, სულიერ ძმას, დავით ორაგველიძეს, რომელსაც მოუყვა ასევე ნივთის პოვნის გარემოებები და მისი ბავშვებზე ჩამორთმევის მოტივაცია.

ეს ისტორია რამდენიმე წელი დავიწყებას მიეცა. მიმდინარე წელს, ბათუმის ციხის არქეოლოგიური გათხრების შესახებ საუბრისას, ზემოთ მოთხრობილი ისტორია გაიხსენა დავით ორაგველიძის შვილმა თამარ ორაგველიძემ და აღნიშნული ნივთები – თიხის კოჭობი და ორად გატეხილი შუბისპირი ძმები ნობელების სახელობის ბათუმის ტექნოლოგიურ მუზეუმს გადასცა, სადაც თავადაც მუშაობს.

თიხის კოჭობი.

იგი მთლიანი სახითაა შემონახული და ამ მხრივ მისი უნიკალურობა ცალსახაა, თუმცა ის, რომ შემთხვევითი მონაპოვარია, ართუ-

ლებს მასზე უფრო კონკრეტულ მსჯელობას. კოჭობის ზედაპირი დაზიანებულია, განსაკუთრებით ტანი და პირი, ანუ ის ადგილები, სადაც მეტი ალბათობაა, რომ კოჭობს დროთა განმავლობაში ანატკეცვები გასჩენოდა. რამდენიმე ადგილას ამოტეხილია, ასევე, პირიც, რაც გარკვეულწილად ხელს უშლის მისი გარშემოწერილობის სიზუსტის დადგენას. კოჭობის კეცი სუფთაა და ღია მოყავისფრო. ოვალურგანივკვეთიანი ყური ვერტიკალურადაა მიძერწილი ყელსა და ტანზე, ოდნავ ასიმეტრიულად. კოჭობის სიმაღლე 10 სმ-ია, ტანის დიამეტრი 8 სმ, ძირის დიამეტრი – 4 სმ, ყურის დიამ. 2 სმ. კოჭობის აღწერილობაში ერთ-ერთი საინტერესო საკითხი მისი დამზადების ხერხია, კერძოდ, რამდენადაა შესაძლებელი, რომ იგი სამეთუნეო ჩარხზე იყოს დამზადებული ან/და პირიქით. ამ საკითხის დაზუსტებისათვის შევეცადეთ დაგვედგინა ტანის (მუცლის), ყელისა და პირის დიამეტრები. ტანის დიამეტრის განსაზღვრისას ძირითადი ხელშემშლელი გარემოება გახდა მის ზედაპირზე არსებული ანატკეცვები, თუმცა გაზომვებისა და ვიზუალური დაკვირვებით კოჭობის ტანის დიამეტრი, როგორც აღვნიშნეთ, 8 სმ-ია. ყელი, პირისა და ტანის საერთო ვერტიკალური ხაზიდან, თითქმის თანაბარ დონეზეა შეზნექილი და შეადგენს 8 მილიმეტრს. ეს გარემოებები კოჭობის სამეთუნეო ჩარხზე დამზადების სასარგებლოდ მეტყველებენ, რის თქმაც ძნელია კოჭობის პირთან მიმართებაში.

კოჭობის პირი არ ტოვებს მისი ჩარხზე დამზადების შთაბეჭდილებას, თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ პირთან კეცის სისქე 4-5 მმ-ია, შესაძლებელია დაუშვათ, რომ ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო პირის დეფორმირებას მისი გადაადგილებისა თუ ყურის მიძერწვის დროს. უფრო მეტი სიზუსტისათვის ასეთ ხერხს მივმართეთ: გამოვხაზეთ პირქვე ჩამხობილი კოჭობის პირი ფურცელზე, ჩავსვით მიღებული ფორმა კვადრატში, განვსაზღვრეთ ცენტრი და შემოვხაზეთ პირის უმცირესი და უდიდესი დიამეტრები, რომლებიც 4,3 და 4,5 სანტიმეტრის ტოლი აღმოჩნდა (იხ, თანდართული ნახაზი). ამ შემთხვევაში ეუშვებთ, რომ ერთი მილიმეტრი ცდომილება შესაძლოა იყოს ჩვენს გათვლებში, შესაბამისად სახეზეა, რომ პირის დიამეტრებს შორის სხვაობა 2-3 მილიმეტრია. ამასთან ერთად თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ვიზუალურადაც პირი უსწორმასწოროა სიმაღლეში, კოჭობის სამეთუნეო ჩარხზე დამზადების საკითხი კითხვის ნიშნის ქვეშ რჩება.

ლითონის შუბისპირი

ბათუმის ციხის შემთხვევით მონაპოვართა შორისაა ლითონის შუბისპირი. იგი შუაზეა გადატეხილი და ორ ნაწილადაა წარმოდგენილი. საერთო სიგრძეა 26 სმ ბუნიკის დიამეტრი 1,6-1,7 სმ შორის მერყეობს, კედლების სისქე 3-4 მმ-ია, ხოლო თავად ბუნიკის სიგანე 3,5 სმ-ია. შუბისპირის ბუნიკი მოტეხილია, რაც იძლევა იმის ალბათობას, რომ ბუნიკი შედარებით გრძელი და ფართე იყო, ეს კი უფრო სარ-

წმუნოს ხდის იმ გარემოებას, რომ აღნიშნული ლითონის ნივთი შუბისპირია.

ამდენად, ჩვენს ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა, რომ აღნიშნული ნივთები ჩართულიყო სამეცნიერო მიმოქცევაში, ამიტომაც აღნიშნული ნივთები გადაეცა ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმს. წარმოდგენილი დაკვირვებები, ბუნებრივია, არაპროფესიონალურია, თუმცა შევეცადეთ აზომვებში ხიზუსტე დაგვეცვა. ბუნებრივია, ეს საკითხები დაექვემდებარება სპეციალისტთა დეტალურ შესწავლას და სამეცნიერო მიმოქცევაში არსებულ მასალებთან შეჯერების საფუძველზე, „ბედნიერი კოჭობი“ და ლითონის შუბისპირი დაიმკვიდრებენ კუთვნილ ადგილს ბათუმის ციხის არქეოლოგიურ მონაპოვართა მრავალფეროვან მასალაში.

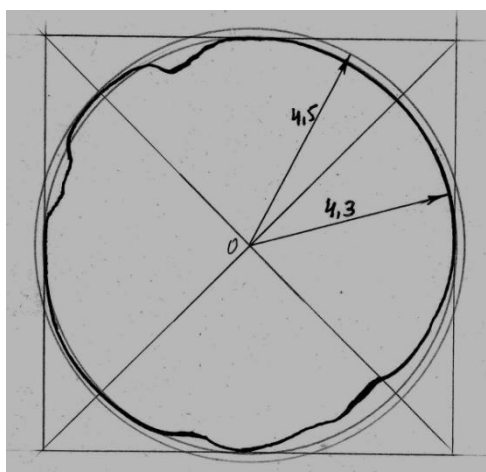
Temur Tunadze, Tamar Oragvelidze (Batumi, Georgia)

**Archeaological Findings at Batumi Fortress:
the “Happy Kochobi” and the Spearhead**

Summary

This paper is about the archeological findings discovered at Batumi Fortress: a pot with one handle and a metal spearhead. The spearhead is damaged and is broken in the middle.

ბათუმის ციხის შემთხვევითი ნივთები სხვადასხვა ხედით

შავი ზღვის ქართული სანაპირო და რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა (XIX საუკუნე)

შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპირო XIX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც რუსეთმა საქართველოს დაპყრობა დაიწყო და კავკასიაში გასაბატონებლად საიმედო პლაცდარმს ჩაუყარა საფუძველი, თითქმის მთლიანად (მდ. ხობის შესართავს გარდა) თურქეთის ხელში იყო. ბათუმის, ფოთის, ანაკლიის, სოხუმის და ქართული შავიზღვისპირეთის სხვა ციხეებშიც თურქული გარნიზონები იდგნენ. პოლიტიკური დაშლილობის ხანაში (XV-XVIII სს.) თურქებმა დაიპყრეს ჯერ სამხრეთ-აღმოსავლეთი, ხოლო შემდეგ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთიც. ამას შედეგად მოყვა თურქეთს და რუსეთს შორის დიდი ხნის წინათ დაწყებულ წინააღმდეგობათა ახალი გამწვავება, რაც მათ შორის გამუდმებულ ომებში გადაიზარდა.

შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუსების დამკვიდრება მიმდინარეობდა კავკასიის დასაპყრობად წარმოებული ომების პარალელურად. რუსეთის მთავრობის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა, წერს ნ. ბერძენიშვილი, შავი ზღვის ნავსადგურები, ოსმალთა მეციხოვნეებს რომ ეჭირათ. ამათგან, ყველაზე მნიშვნელოვანი ფოთის ნავსადგური იყო. ის რიონის შესართავთან იდო. რიონი კი დიდ მანძილზე ქვეყნის შიგნით სანაოსნო იყო. ქართლიდან იმერეთ-სამეგრელოსაკენ მხოლოდ საქარავნე გზები მიდიოდა. ასეთი გზებით იმერეთ-სამეგრელოში დაბანაკებული რუსთა ჯარების მომარაგება საეჭვო იყო, მით უფრო, რომ ეს გზები ახალციხის მხრიდან ლეკთა მიერ თავდასხმებისაგან დაცული არ იყო. ფოთი-რიონი კი საუკეთესო გზა იქნებოდა. ყირიმიდან ამ გზით ადვილად შეიძლებოდა რუსთა ჯარების შემოყვანა სამეგრელო-იმერეთში და ამ ჯარის მომარაგებაც საჭირო სურსათით. ამ ნავსადგურების ხელში ჩაგდება, რუსეთის მთავრობის მფლობელობის სიმტკიცე დასავლეთ საქართველოში ერთიორად იმატებდა. რუსეთის მოწინააღმდეგეებს კი, ოსმალეთის უშუალო მეზობლობით ზურგი გამაგრებული აღარ ექნებოდათ და მათი გავლენა ქვეყნის შიგნით ამისდა შესაფერისად შესუსტდებოდა.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ის გარემოება, რომ ამ ნავსადგურების დაკარგვით ოსმალეთი ერთბაშად მოწყდებოდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს დიდ ნაწილს, რაც მის გავლენას კავკასია-ამიერკავკასიაში საგრძნობლად შეამცირებდა (ბერძენიშვილი, 1965 : 307).

შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს დაპყრობა რუსებმა 1804 წელს დაიწყეს ყულევის ადგილზე რუსული ციხესიმაგრის – რედუტ-კალეს აგებით. 1805-1812 წლებში ისინი ანაკლიაშიც დამკვიდრდნენ. 1837-1939 წლებში დასრულდა გამაგრებათა მშენებლობა ანაპაში. ასე შეიქმნა ცი-

ხესიმაგრეთა შავიზღვისპირეთის ხაზი, რომელიც 500 კმ.-ზე გადაიჭიმა მდ. ყუბანიდან წმ. ნიკოლოზის (შეკვეთილის) პოსტამდე, ე.ი. მდ. სუფსამდე, თურქეთის მაშინდელ საზღვრამდე. მას შემდეგ, რაც რუსეთმა სამხედრო უპირატესობა მოიპოვა და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროდან თურქები განდევნა, დღის წესრიგში დადგა ამ რეგიონში მათი ეკონომიკური გავლენის დაძლევა. ეს გაცილებით რთული ამოცანა იყო. იგი მოითხოვდა დასავლეთ საქართველოს, მთელი ამიერკავკასიის საწარმოო განვითარებისათვის ხელშეწყობას, სანავსადგურო ქალაქების კეთილმოწყობას, შავ ზღვაზე რუსული საკაბოტაჟო და შორეული სავაჭრო ნაოსნობის განვითარებას, საკუთარი (რუსული) ფლოტის შექმნით, ევროპის და აზიის დამაკავშირებელი ისტორიული სატრანზიტო მარშრუტების აღდგენა-გაფართოებას. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, აგრეთვე, როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოდან ზღვის სანაპიროებისაკენ მიმავალი გზების გაყვანა-მოწყვსივას. შავი ზღვის, კონკრეტულად, მისი აღმოსავლეთ სანაპიროსა და იქ მდებარე სანავსადგურო ქალაქების მნიშვნელობაზე, საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული და ამ რეგიონის განვითარების შესახებ პრაქტიკული წინადადებებია წამოყენებული ნიკო ნიკოლაძის მიერ, XIX ს-ის 70-90-იან წლებში ქართული და რუსული პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებულ პუბლიცისტურ წერილებში. ნ. ნიკოლაძე არამარტო თეორიულად იცნობდა რუსეთის ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებას, არამედ პრაქტიკულად მონაწილეობდა მასში, როგორც ერუდირებული ეკონომისტი, მრეწველი, მენეჯერი და ბიზნესმენი, შავი ზღვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნავსადგურის - ფოთის პორტის მშენებელი და მისი უცვლელი ქალაქის თავი 1894-1912 წლებში.

ყველა ზღვას შორის, რომლებიც რუსეთის იმპერიის საზღვრებს აკრავდა, ნიკო ნიკოლაძის აზრით, შავმა ზღვამ თავის ყურესთან - აზოვის ზღვასთან ერთად, რომელიც სამხრეთით რუსეთის ყველაზე ნაყოფიერ ოლქებს ესაზღვრებოდა, ხოლო აღმოსავლეთით კავკასიას, რომელიც კიდევ უფრო შესანიშნავი იყო თავისი ბუნებრივი ნაწარმის სიმდიდრით, XIX საუკუნეში, განსაკუთრებით სუეცის არხის გაყვანის შემდეგ, რუსეთისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა მოიპოვა. მას, ეკონომიკური და ფინანსური სიძნელეები, რომელსაც იმჟამად განიცდიდა, შეეძლო წარმატებით დაეძლია შავ ზღვაზე სავაჭრო ფლოტის შექმნითა და სავაჭრო ზღვაოსნობის განვითარებით, რასაც პირდაპირი კავშირი ჰქონდა საქართველოსთან, რადგან შავი ზღვის სანაპიროების სიგრძის ნახევარი კავკასიის სამეფისნაცვლოზე მოდიოდა. ჩვენთვის შავი ზღვა, წერდა ნ. ნიკოლაძე, უმთავრესი გზაა რუსეთთან და ევროპასთან დასაკავშირებლად, საიდანაც ყოველგვარ სიკეთესა და დახმარებას ვეღოთ ჩვენი ეკონომიკური ცხოვრების განვითარებისათვის (ნიკოლაძე, 1970 : 57).

შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროთი რუსეთის დაინტერესება ნ. ნიკოლაძეს განხილული აქვს ისტორიული თვალსაზრისით. 1804 წლიდან რუსეთის მთავრობა ზრუნავდა იმისათვის, რომ შავი ზღვის აღმოსავლეთ

სანაპიროზე ნავსადგურები მოეწყო და შეექმნა იქ სავაჭრო ფლოტი, მაგრამ ისტორიული მიზეზების გამო XIX ს.-ის 70-იან წლებამდე შეუძლებელი იყო კავკასიის მოწყობის შესახებ საერთო აზრის გამომუშავება და მხოლოდ იმისკენ ისწრაფოდნენ, შეექმნათ ნავსადგური ამიერკავკასიისათვის. საკითხის ასე დასმის დროს ნავსადგურზე მოთხოვნილება შეიძლებოდა სოხუმსაც, რედუტ-კალესაც, ფოთსა და ბათუმსაც დაეკმაყოფილებინა, მაგრამ ეს ვერ გადაწყვეტდა შავ ზღვაზე ნაოსნობისა და თვით სანაპიროს განვითარების საკითხს. რუსეთი ერთბაშად კი არ დაუფლებია აღმოსავლეთ სანაპიროს, არამედ ნელ-ნელა, კავკასიაში სამხედრო წარმატებების შესაბამისად. 1803 წელს სამეგრელოს შესვლამ რუსეთის ქვეშევრდომობაში, გახსნა ამიერკავკასიიდან რუსეთისაკენ მიმავალი საზღვაო გზა. მაგრამ საზღვაო თვალსაზრისით, რედუტ-კალე ძალზე მოუხერხებელი იყო. 1810 წელს რუსებმა სოხუმ-კალე დაიკავეს, მისი ეკონომიკური განვითარებისათვის არავითარი ზომები არ გაუტარებიათ, რადგან შენარჩუნებული იქნა აფხაზეთის დამოუკიდებელი სამთავრო, 1828 წელს რუსეთმა ფოთი, ანაპა (მეორედ) და შემდეგ ნელ-ნელა დაიკავა ამ ორ პუნქტს შორის მდებარე მთელი ტერიტორია. ყოველი ახალი შენაძენი იწვევდა მთელ რიგ მოსაზრებებს და ხარჯებს ახალი სანავსადგურო ქალაქის მოსაწყობად და შემდეგ დაკავებული ადგილები ძალაუვნებურად ცვლიდა ყველა წინა მოსაზრებას და უსარგებლოს ხდიდა ადრე გაწეულ ხარჯებს. მაგრამ ამ მერყეობას ბოლო უნდა მოეღებოდა ბათუმის შემოერთების შემდეგ (1878 წ.), რადგან მთელი სანაპირო ქერჩიდან ბათუმამდე რუსეთის საკუთრებად იქცა, შეუძლებელი გახდა ერთი პუნქტით შემოფარგვლა და მხოლოდ მასზე ზრუნვა. საჭიროა შევიგნოთ - წერდა ნ. ნიკოლაძე, რა ჭირდება რუსეთს აღმოსავლეთ სანაპიროსაგან და როცა შევიგნებთ ამ ძირითად აზრს, ძნელი არ იქნება მისი განხორციელებისათვის შესაბამისი საშუალებების გამოჩენა, რუსეთისა და შავი ზღვის საერთო პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის ყველა პუნქტის შედარებითი განსაზღვრა. ასეთი ამოცანა კი ნ. ნიკოლაძის აზრით, ორი იყო - შავ ზღვაზე ზღვაოსნობის განვითარება და აღმოსავლეთ სანაპიროს ექსპლოატაცია საერთო კეთილდღეობის ინტერესებისათვის (ნიკოლაძე, 1966 : 389).

შავი ზღვის ქართულ სანაპიროზე რუსულ საკაბოტაჟო ნაოსნობას რეგულარული, შეიძლება ითქვას, სახელმწიფოებრივი ხასიათი მიეცა 1856 წლიდან, როცა ფოთი ნავსადგურად გამოცხადდა და გემების ზუსტი მიმოსვლის განრიგი დააწესეს. შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ მთავრობის დახმარებით, სწორედ ამ წელს დაარსდა შავ ზღვაზე, შემდეგში საზღვაო ტრანსპორტის დარგში უმსხვილესი მონოპოლისტური გაერთიანება "ნაოსნობისა და ვაჭრობის რუსული საზოგადოება". საკაბოტაჟო და სატრანზიტო, საშინაო და საგარეო ვაჭრობის გაფართოებამ, რაც რუსეთისა და მის იმპერიაში შემავალი საქართველოს კაპიტალისტური განვითარების შედეგი იყო, შავი ზღვის ქართულ სანაპიროზე არსებული

სანავსადგურო ქალაქების კეთილმოწყობის საკითხი დააყენა. მაგრამ რომელი იყო მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი. ამასთან დაკავშირებით, აზრთა სხვადასხვაობა წარმოიშვა. ერთმანეთს უპირისპირებდნენ ფოთს-ყულევს-ანაკლიას; ფოთს-ბათუმს-სოხუმს. ამ თემაზე ქართულ და რუსულ პრესაში წლების მანძილზე გრძელდებოდა, ზოგჯერ მწვავე, პუბლიცისტური სულისკვეთებით გამსჭვალული წერილების პუბლიკაცია. პოლემიკაში აქტიურად იყო ჩართული ნ. ნიკოლაძე, რომელიც თვლიდა, რომ რუსეთი ვერ შემოიფარგლებოდა მარტო ფოთით ან მარტო ბათუმით, რადგან ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება, შავ ზღვაზე ათობით კეთილმოწყობილი ნავსადგურის აშენებას მოითხოვდა (ნიკოლაძე, 1970 : 311).

დასავლეთ საქართველოს მონაწილეობას ამიერკავკასიაზე გავლით სატრანზიტო და რუსეთის იმპერიის საგარეო ვაჭრობაში, ჩვენ განვიხილავთ საქართველოში რუსეთის ეკონომიკურ პოლიტიკასთან კავშირში, რადგან მისი ფორმები და ხასიათი ამ პოლიტიკაზე იყო დამოკიდებული. დასავლეთ საქართველოს თავისი უაღრესად ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური მდებარეობით, რუსეთისათვის არა მარტო სამხედრო-სტრატეგიული, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისითაც, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი საერთაშორისო სატრანზიტო და რუსეთის საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობდა. ეს ვაჭრობა ქართული პორტების – ფოთი, ბათუმი, ყულევი, ანაკლია, სოხუმი, კელასური და სხვა საშუალებით წარმოებდა და მათზე გავლით საზღვარგარეთ გადიოდა ადგილობრივი – ქართულ-კავკასიური პროდუქცია და შემოდიოდა მხარისათვის საჭირო რუსული და ევროპული საქონელი. დასავლეთ საქართველოს მონაწილეობას როგორც საიმპერიო, ასევე საერთაშორისო ვაჭრობაში რუსეთი, მისი ეკონომიკური ინტერესების შესაბამისად, ხან ხელს უწყობდა, ხან კი აბრკოლებდა. საქართველო და კავკასია მიჩნეული იყო ერთიანი იმპერიის განუყოფელ ნაწილად, რომელიც ყოვლისმომცველი გამარჯვებული პოლიტიკის შედეგად, მმართველი ელიტის აზრით, მოკლე დროში რუსეთის სახელმწიფოს რიგითი ადმინისტრაციული ერთეული იქნებოდა. მას არა მარტო უნდა აენახლაურებინა ის სახსრები, რასაც რუსეთი, დიდმპყრობელური იდეოლოგიის მიხედვით, მის “შესანახად” ხარჯავდა, არამედ ეკონომიკურადაც რენტაბელური უნდა ყოფილიყო, რაშიც გარკვეული როლი ეკისრებოდა დასავლეთ საქართველოს სატრანზიტო და საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობით მიღებულ თანხებს – ბაჟების თუ სხვა შემოსავლების სახით. შავი ზღვის ქართული სანაპიროს გავლით, როგორც სატრანზიტო, ასევე რუსეთის საგარეო ვაჭრობას XIX საუკუნის 79-იანი წლების ბოლომდე სტაბილური ხასიათი არ ჰქონია. მას პერიოდულად აფერხებდა რუსეთ-თურქეთის გამუდმებული ომები.

XIX საუკუნის 60-90-იანი წლების ბურჟუაზიული გარდაქმნების შემდეგ, კიდევ უფრო გაძლიერდა “განაპირა მხარეების”, მათ შორის, საქართველოს ეკონომიკური ექსპლოატაცია, რაშიც რუსეთის მთავრობამ აქტიურად ჩართო უცხოური – დასავლეთ ევროპული კაპიტალი. მიზნად იქნა დასახული საერთოკავკასიური ეკონომიკური რეგიონის შექმნა და სა-

ერთოიმპერიულ ეკონომიკურ სივრცესთან მისი დაჩქარებული ინტეგრაცია. ამიტომ ხდებოდა ბაქოში მოპოვებული ნავთობის გადამუშავება ქუთაისის გუბერნიის ქალაქ ბათუმში და ამ უკანასკნელის პორტით საზღვარგარეთ გატანა “რუსული ნავთის” სახელწოდებით. კაპიტალიზმის განვითარებამ და კავკასიის ჩაბმამ მსოფლიო საქონელბრუნვაში, მნიშვნელოვნად გაზარდა დასავლეთ საქართველოს როლი როგორც სატრანზიტო, ასევე იმპერიის საგარეო ვაჭრობაში. ამაზე გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა აგრეთვე ბათუმის შემოერთებამაც და მისმა დაკავშირებამ სარკინიგზო ხაზით თბილისთან და ბაქოსთან. XIX ს-ის 70-იანი წლებიდან XX ს-ის პირველი ოცწლეულის ჩათვლით, ფოთი და ბათუმი დასავლეთ ევროპასთან რუსეთის იმპერიის საგარეო ვაჭრობის ძირითადი პუნქტები იყვნენ. ორივე ეს პორტი XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან 900-იანი წლების დასაწყისამდე ადმინისტრაციულად ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში შედიოდა. ბათუმის გამოყოფას (1903 წ.), დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს საერთო ეკონომიკურ ცხოვრებაში რაიმე არსებითი ცვლილება არ მოყოლია. ესაა რომ, თითქოს წარმოიშვა გარკვეული მეტოქეობა ფოთსა და ბათუმს შორის. ფოთმა ერთგვარად დათმო თავისი წინანდელი უპირატესობა და მის ნაცვლად, ამიერკავკასიის საბაჟოებს შორის, წამყვანი ადგილი ბათუმმა დაიკავა. ამას საქმიან წრეებში ცხარე კამათი მოყვა, რამაც ასახვა პრესის ფურცლებზე ჰპოვა. ზოგიერთები ბათუმს უპირატესობას ანიჭებდნენ და კატეგორიულად მოითხოვდნენ მთელი ყურადღება მასზე ყოფილიყო გადატანილი, მნიშვნელოვნად შეემცირებინათ ფოთის პორტის კეთილმოწყობისათვის გათვალისწინებული სახსრები (პაჭკორია, 1967 : 156-157). კამათში აქტიურად მონაწილეობდა ნ. ნიკოლაძე, რომელიც ამ დროს ფოთის პორტის მშენებლობასთან დაკავშირებული საქმეებით იყო დაკავებული. იგი კონკრეტული სტატისტიკური მონაცემებით ამტკიცებდა, რომ შავი ზღვის გრძელი აღმოსავლეთ სანაპირო ზოლი ვერ დაკმაყოფილდებოდა ორი ნავსადგურით, საიდანაც საქონლის გატანა შეიძლებოდა. ნავსადგური უნდა ჰქონდეს სანაპირო ზოლის ყოველ რაიონს და ისინი უნდა აშენდეს სწორედ იმიტომ, რომ ბუნებრივი ნავსადგურები არ არსებობს. რუსეთი ვერ შემოიფარგლება მარტო ფოთით ან მარტო ბათუმით, რადგან ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარებისათვის შავ ზღვაზე საჭიროა ათობით კეთილმოწყობილი ნავსადგურის აშენება (ნიკოლაძე, 1970 : 311). მართლაც, ამ ორი ნავსადგურის დაპირისპირება სრულიად გაუმართლებელი იყო. “ბათუმისა და ფოთის ნავსადგურები – წერს სიმონ ხუნდაძე, – საქართველოს ორი მნიშვნელოვანი ჭიშკარია, საიდანაც ის მეტად დიდ ეკონომიკურ ურთიერთობას აწარმოებდა მსოფლიო ბაზრებთან, ეს ქალაქები, სხვებთან ერთად, დიდ როლს თამაშობდნენ ამიერკავკასიის, კერძოდ საქართველოს, სავაჭრო ურთიერთობის განვითარებისა და აყვავების საქმეში” (ხუნდაძე, 1927 : 54).

საქართველოს ეკონომიკური ექსპლואტაციისათვის რუსეთის მიერ შექმნილ საკმაოდ რთულ მექანიზმში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა სა-

ბაჟო სისტემას, რომელსაც საფუძველი საქართველოს მთავარმმართველ-მა პაველე ციციანოვმა ჩაუყარა. რუსული მმართველობის დამყარების პროცესის გახანგრძლივების (1801-1864 წწ.) გამო, ერთიანი საბაჟო სისტე-მა მხოლოდ XIX ს-ის 60-იან წლებში შეიქმნა. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში ერთიანი საბაჟო სისტემის შექმნას ხელს უშლიდა ის, რომ ბაჟის საკითხი დაკავშირებული იყო ამიერკავკასიის გავლით სატრანზიტო ვაჭრობის პრობლემასთან, რაც საკმაოდ წინააღმდეგობრი-ვი საკითხი იყო იმპერიის მმართველი ელიტისათვის. 1861 წელს მეფის-ნაცვალმა ა. ბარიატინსკიმ ამიერკავკასიაში საკარანტინო-საბაჟო სამსა-ხურის რეორგანიზაციის საკითხი დააყენა. რადგან ამიერკავკასიის საბა-ჟო საზღვრების საერთო სიგრძე ძალიან გრძელი იყო (2200 ვერსი), მას სა-ჭიროდ მიაჩნდა შეექმნათ სამი – ქუთაისის, ბაქოს და ერევნის დამოუკი-დებული საბაჟო ოკრუგები (Акты, 1904: 153-154). ეს წინადადება მთავრო-ბამ მოიწონა და 1861 წლის 31 მარტს შეიქმნა ქუთაისის, ბაქოს, ერევნის და ყუბანის საბაჟო ოკრუგები.

ქუთაისის საბაჟო ოკრუგის შემადგენლობა და სტრუქტურა, კავკასი-ასა და ამიერკავკასიაში რუსული სამფლობელოების გაფართოებასთან ერთად, გზადაგზა იცვლებოდა. 1878 წელს რუსეთის იმპერიაში აჭარის შესვლის შემდეგ, მცირე აზიის მიმართულებით გადაიწია როგორც სა-ხელმწიფო, ასევე საბაჟო საზღვარმაც. ბათუმში, რომელიც ბერლინის ტრაქტატის გადაწყვეტილებით, პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა, სასაწყო-ბო საბაჟო დაარსდა. მან 1879 წელს დაიწყო მოქმედება. 1883 წელს ქუთაი-სის საბაჟო ოკრუგი იყოფოდა: ნოვოროსიისკის, ფოთის, ართვინის და კა-რაურგანის დისტანციებად. 900-იან წლებში ქუთაისის ნაცვლად ფუნქცი-ონირებს ბათუმის საბაჟო ოკრუგი (Кавказский 1911 :311-314). ახალი ვი-თარების შესაბამისად, რაც ახალმა XX საუკუნემ მოიტანა, იცვლებოდა რუსეთის იმპერიის სავაჭრო-საბაჟო პოლიტიკაც. მაგრამ მისი არსი, მიზა-ნი მტკიცე და უცვლელი რჩებოდა – მას ხელი უნდა შეეწყო საერთო რუ-სულ იმპერიულ სავაჭრო-საბაჟო-საფინანსო სივრცეში საქართველოს სრული ინტეგრაციის დაჩქარების პროცესისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერძენიშვილი, 1965: ბერძენიშვილი ნ. საქართველო XIX ს. პირველ მეოთხედში, *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, ტ. 2, თბილისი.

ნიკოლაძე 1970: ნიკოლაძე ნ. შავი ზღვის მნიშვნელობა რუსეთისათვის და ბათუმის ფლობის – შავი ზღვისათვის, თხზულებანი. ტ. 6, თბილისი.

ნიკოლაძე 1966: ნიკოლაძე ნ. ბათუმი, ფოთი, სოხუმი, თხზულებანი. ტ. 5, თბილისი.

პაჭკორია 1967: მ. პაჭკორია, *ფოთის წარსულიდან*. თბილისი.

ხუნდაძე, 1927: ხუნდაძე ს. *სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში*, ტ. I, ტფილისი.

Акты 1904: Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т.12, Тифлис.

Кавказский 1911 : Кавказский Календарь, Ежегодник, Тбилиси.

Goderdzi Vachridze (Kutaisi, Georgia)

The Black Sea Littoral of Georgia and Russian Economic Policy

Summary

Russian territorial expansion around the Black Sea coast at the expense of the Ottoman Empire began in the 18th century and continued throughout the 19th century. By 1878 almost the entire eastern shore of the Black Sea was under Russian control. Once conquered, economic development of the Georgia Black Sea coast proved to be a difficult task and was highly labor intensive. Most of western Georgia's labor force was organized to help develop infrastructure and modernize the ports of Sokhumi, Anaklia and Batumi. Furthermore, an entirely new port at Poti was constructed to help expand trade in this strategically crucial area.

A customs system was created to ensure tax revenue for the Imperial Russian government in western Georgia. At first this was the Kutaisi Customs District (established in 1861) but in Adjara it was replaced by the Batumi Customs District at the beginning of the 20th century.

As a result of government policies in the late 19th century the economic integration of western Georgia with the rest of the Russian Empire was complete by the beginning of the 20th century.

რუსი დიპლომატი მაშინინი ბათუმის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურული)

ქალაქი ბათუმი, ხელსაყრელი გეოგრაფიული და სტრატეგიული პირობების გამო, რუსეთის იმპერიის ინტერესების სფეროში XIX საუკუნის დამდეგიდან ჩნდება. მისი ნავსადგურის ბუნებრივ ღირსებებზე, ხარისხზე და ქალაქის სამომავლო სავაჭრო-პოლიტიკურ პოტენციალზე არაერთი მოგზაური, დიპლომატი თუ პოლიტიკოსი მიუთითებდა. XIX საუკუნის განმავლობაში ბათუმის დაუფლების საკითხი, რუსეთის იმპერიისთვის უმნიშვნელოვანესი პრობლემა იყო, რაც რუსეთ-ოსმალეთის 1806-1812, 1828-1829 წლებისა და ყირიმის ომის (1853-1856) დროს წარუმატებელი გამოდგა. მიუხედავად ამისა, ქალაქის აქტუალობა რუსეთის იმპერიისთვის კვლავ ძალაში დარჩა, რაზედაც ნათლად მეტყველებს არაერთი დოკუმენტური და წერილობითი წყარო. ამჯერად, ჩვენი ყურადღება შევაჩერეთ, XIX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს, ტრაპიზონში რუსეთის კონსულის ა. ნ. მაშინინის (ზოგიერთი წყარო მას ა.ნ. მოშინინად ასახელებს) თვალსაზრისზე ბათუმის ნავსადგურის სავაჭრო-პოლიტიკური მნიშვნელობის შესახებ.

ყირიმის ომში (1853-1856) მარცხის შედეგად, რუსეთმა, საერთაშორისო ავტორიტეტთან ერთად, დაკარგა მნიშვნელოვანი ტერიტორიები და გავლენა. მას დაევალა შავი ზღვის სანაპიროებზე კუთვნილი ციხესიმაგრეების დანგრევა, ჩამოერთვა შავ ზღვაზე სამხედრო ფლოტის ყოლის უფლება. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ წარუმატებლობის მიუხედავად, ომის შემდეგ წლებში საგრძნობლად გამოცოცხლდა რუსეთ-ოსმალეთის დიპლომატიური და სავაჭრო ურთიერთობები. 1856 წელს ტრაპიზონში გაიხსნა რუსეთის საკონსულო, ხოლო ბათუმში კი უშტატო ვიცე-საკონსულო. 1858 წლიდან, რუსეთის იმპერატორის მიერ დამტკიცებული პროექტის მიხედვით, ბათუმის ვიცე-საკონსულო შტატიანი გახდა (Акты, 1904:565). ცნობილია, რომ ბათუმში რუსეთის პირველ ვიცე-კონსულად პეტრე ჯუდიჩი დაინიშნა, რომელმაც მაშინდელი ქალაქის განაპირას საკონსულოს ორსართულიანი შენობა ააგო (უზუნაძე, 1997: 20). 1857 წელს რუსეთის ნაოსნობისა და ვაჭრობის საზოგადოებამ ტრაპიზონში დააარსა სააგენტო, რის შედეგადაც ტრაპიზონსა და რუსეთის ნავსადგურებს შორის საზღვაო-სავაჭრო კავშირები საგრძნობლად გააქტიურდა (სიორიძე, 2003: 37).

ა. ნ. მაშინინი ტრაპიზონში კონსულად ყირიმის ომის შემდგომ პერიოდში, XIX ს-ის 50-იანი წლების მიწურულს და 60-იანი წლების დასაწყისში მოღვაწეობდა. ის რუსეთის ხელისუფლებას სისტემატუ-

რად აწვდიდა ინფორმაციას ოსმალეთის იმ რეგიონის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სავაჭრო მდგომარეობის შესახებ, სადაც ასრულებდა დიპლომატიურ მისიას. ცნობილია, მისი წერილები რუსეთის ხელისუფლებისადმი, სადაც ის ოსმალეთის მიერ ყირიმის ომის შემდგომ პერიოდში ადამიანებით ვაჭრობის წახალისების ფაქტებზე, ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსმალეთში ტყვეების გაყვანისა და მათი გაყიდვის შესახებ მიუთითებდა (Дзидзария, 1982:267-269). მაშინის სახელწოდებული ფიგურირებს ასევე ჩრდილოეთ კავკასიელ მუჰაჯირებთან დაკავშირებით. მას საკუთარი ინიციატივით, პირადად მოუნახულებია ოსმალეთში გადასახლებული მუჰაჯირები და მათი გაუსაძლისი მდგომარეობით შეწუხებულს, კავკასიელთა დასახმარებლად მიუმართავს ოსმალეთისა და რუსეთის იმპერიის ხელისუფალთათვის [http://www.circassianlibrary.org/lib/00019/text_1_3_4.htmlosmaleTSi].

წერილი, რომელსაც ჩვენ შევხებით, დათარიღებულია 1859 წლით. ა.ნ. მაშინის ის 1960 წელს მოხსენების სახით წარუდგენია რუსეთის იმპერიის უმაღლესი დიპლომატიური კანცელარიის მმართველის დ.ს. ლელისთვის (АКТЫ, 1904 : 572-576). მოხსენებაში, ძირითადად, საუბარია ქ. ტრაპიზონზე გამავალი სავაჭრო-სატრანზიტო გზების, საქონელბრუნვისა და ვაჭრობის შესახებ კონსტანტინოპოლთან, ევროპის ქვეყნებთან, რუსეთთან. კონსული სწორედ ტრაპიზონთან სავაჭრო ურთიერთობების კონტექსტში განიხილავს ქ. ბათუმისა და მისი ნავსადგურის საკითხს და საყურადღებო დასკვნები გამოაქვს ქალაქის სამომავლო როლისა და მნიშვნელობის შესახებ რუსეთის იმპერიის ეკონომიკისა და ვაჭრობის განვითარებისთვის.

მაშინის ცნობით, რუსეთის სანაოსნო და სავაჭრო საზოგადოების მიერ ტრაპიზონიდან ყირიმ-კავკასიის სანაოსნო-სავაჭრო ხაზის დაარსებისას ბათუმი თავდაპირველად არ შედიოდა სატრანზიტო კავშირების სისტემაში. ახალმა სატრანზიტო გზამ, მნიშვნელოვნად გაზარდა ტვირთების გადაადგილება ყირიმისა და საქართველოს შავი ზღვისპირეთის ნავსადგურების, კერძოდ ფოთის, რედუტ-კალეს (ყულევის), სოხუმის მიმართულებით (АКТЫ, 1904:574). თუმცა რუსეთის ნაოსნობისა და ვაჭრობის საზოგადოებამ სულ მალე სრულად შეაფასა ბათუმის ნავსადგურის უნიკალური პირობები, მნიშვნელობა და რეალურად გამოიყენა ბათუმის ნავსადგურის პოტენციალი. ფართო აკვატორიამ, ნებისმიერ ამინდში გემების ნაპირთან მიდგომისა და სატვირთო ოპერაციების თავისუფლად შესრულების შესაძლებლობამ განაპირობა, რომ ბათუმი ტრაპიზონიდან რუსეთის მიმართულებით ნაოსნობისა და ტრანზიტის საბაზო პუნქტად იქცა. რუსეთის ნაოსნობისა და ვაჭრობის საზოგადოებამ აქ ააგო საკუთარი ნავმისადგომი, მოაწყო ქვანახშირის საწყობები ორთქლის გემების საწვავით უზრუნველსაყოფად, გახსნა მაღაზიები შემოტანილი საქონლისთვის. კონსული მაშინი აღნიშნავდა, რომ რუსული გემების ბათუმში გამოჩენამდე, მის პორტს ოსმალური მხარე ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ძირითადად, მას უამინდობის დროს რედუტ-კალეში მიმავალი ან იქიდან ტრაპიზონში დაბრუნებული თურქული გემების თავშესაფრად იყენებდნენ, შესაბამისად, ვაჭრობაც ჩამკვდარი იყო. ბათუმის ნავსადგურის გაგლით რუსეთის მიერ დაწყებულმა საქონელბრუნვამ მნიშვნელოვნად გამოაცოცხლა მისი საქალაქო ცხოვრება და ვაჭრობა. ნავსადგურის მომავალ სატრანზიტო როლზე მიუთითებდა ის სოლიდური თანხაც (1 143 039, 25 რუბლი), რომელიც ბათუმს ტრაპიზონთან გამოცოცხლებულმა სავაჭრო ურთიერთობებმა მოუტანა (АКТЫ, 1904 : 574).

სულ მალე ამ ნავსადგურმა კავკასიის სავაჭრო-სატრანზიტო სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა. ნიშანდობლივია, რომ მაშინდელი ინგლისური პრესა აღნიშნავდა: „ბათუმის ყურეში ყოველთვის დგას რუსული გემები. ამიტომ იგი უფრო მოგვაგონებს რუსეთის ზღვისპირა პორტს, ვიდრე თურქეთის ქალაქს” (უზუნაძე, 1997: 38). თავის საანგარიშო მოხსენებაში მაშინი მიუთითებდა, რომ კავკასიის მიმართულებით დიდი სატვირთო-სატრანზიტო ოპერაციები ფოთის ნაცვლად უკვე ბათუმში მიმდინარეობდა. აქ ჩამოტვირთული საქონელი ამიერკავკასიის სხვადასხვა კუთხეს მიეწოდებოდა შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით: ა) ფოთის გაგლით, ქუთაისსა და თბილისს; ბ) ახალციხესა და ალექსანდროპოლს (АКТЫ, 1904 : 575). კავკასიაში შესატანად (ძირითადად, ალექსანდროპოლისა და ახალციხის მაზრებისთვის) რუსული გემებით ბათუმში შეჰქონდათ შაქარი, თამბაქო, რომი, ზეთუნის ზეთი, რკინის მასალები, სპილენძი, ბამბა და სხვა საქონელი. კავკასიის პორტებიდან კი გადმოჰქონდათ ადგილობრივი საქონელი: კარაქი, ცვილი, მელიის ბეწვი, საქართველოში წარმოებული აბრეშუმი და სხვა (АКТЫ, 1904 : 575).

მაშინის მოხსენებიდან ნათლად ჩანს, რომ გამოიკვეთა რუსეთის სავაჭრო პოლიტიკის ძირითადი მიზანი: ევროპის სპარსეთთან დამაკავშირებელ ძირითად სავაჭრო-სატრანზიტო გზას, რომელიც მანამდე ტრაპიზონსა და არზრუმზე გადიოდა, ამჯერად, კავკასიაზე, კერძოდ, საქართველოზე უნდა გაეწყო. ბათუმს, როგორც კავკასიის ტრანზიტების საკვანძო პუნქტს, კონკურენცია უნდა გაეწია ტრაპიზონისთვის და უნდა ჩაენაცვლებინა ის (АКТЫ, 1904 : 575). რუსი დიპლომატი ხაზგასმით მიუთითებდა კავკასიის სავაჭრო და საპორტო-სანაოსნო სისტემაში რუსეთის იმპერიისთვის ბათუმის უდიდეს როლსა და მის პერსპექტივაზე. მისი ღრმა რწმენით, სპარსეთის მიმართულებით „...კავკასიაში ტრანზიტის მოწყობის შემდეგ, ბათუმი მალე დაიკავებს ტრაპიზონის ადგილს... ბათუმი წარმატებით მიიზიდავს კავკასიის ტრანზიტს” (АКТЫ, 1904 : 574).

ევროპა-აზიის ტვირთბრუნვის ახალი მიმართულების ათვისების პერსპექტივა, ანატოლიაზე გამავალი სავაჭრო-სატრანზიტო გზის შეცვლა, რომელსაც ბათუმზე და შემდეგ კავკასიაზე, კერძოდ საქართველოზე უნდა გაეწყო, საგრძნობლად ზრდიდა რუსეთის ინტერესს

დაუფლებოდა ამ ნავსადგურს. მაშინის მოსვენებაში აღნიშნულ პრობლემაზე საგანგებოდ გამახვილდა ყურადღება. მან დაასაბუთა, რომ ევროპიდან სპარსეთში საქონლის ტრანზიტის ეს მიმართულება ითხოვდა რუსეთის მიერ ბათუმის დაკავებას. მისი აზრით, რუსეთსა და კავკასიაში სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის გასაფართოებლად, რუსეთის ხელისუფლებას უპირობოდ უნდა ეზრუნა ბათუმის დაუფლებაზე გაცვლის ან შესყიდვის გზით: „რუსეთი რომ ბათუმს შეიძენდეს გაცვლის ან შესყიდვის გზით, ასეთ შენაძენს დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა სავაჭრო და ეკონომიკური ურთიერთობებისთვის (Акты, 1904 : 575).

ცნობილია, რომ 1864 წელს რუსეთის ხელისუფლების მიერ რეალურად დაისვა ბათუმის შესყიდვის საკითხი. იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ სულთან აბდულ აზიზს ბათუმის სანაცვლოდ 40 მილიონი რუბლი შესთავაზა. მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა, რაშიც გარკვეული როლი დასავლეთის სახელმწიფოების ჩარევამ შეასრულა (უზუნაძე, 2001: 38). XIX ს-ის 70-იან წლებში ბათუმისთვის ბრძოლა რუსეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობების ერთ-ერთ საკვანძო საკითხად იქცა, რაც, საბოლოოდ, 1877-1878 რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად გადაიჭრა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- სიორიძე, 2003:** - სიორიძე მ. *ბათუმის საბაჟო*, ბათუმი.
- უზუნაძე, 1997:** - უზუნაძე რ. *ბათუმის ისტორიიდან (XIX ს-ის დამდეგით-70-იანი წლები)*, ბათუმი.
- უზუნაძე, 2001:** უზუნაძე რ. *ნაოსნობა ბათუმის ოლქში*, ბათუმი.
- Акты, 1904 :** Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, Типография Главного Управления Наместника Кавказского под редакцией А.П.Берже, т. 12.. Тифлис.
- Дзидзария, 1982 :** Дзидзария Г.А. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, Сухуми.
- http://www.circassianlibrary.org/lib/00019/text_1_3_4.htmlosmaleTSi

Khatuna Kokrashvili (Tbilisi, Georgia)

The Russian Diplomat Mashnin on the Political and Economic Importance of Batumi in the late 1850's

Summary

One of the most important problems the Russian Empire faced in terms of foreign policy in the 19th century was the possession of Batumi. Resolution of this issue was not achieved during the Russo-Ottoman Wars of 1806-1812, 1828-1829 or the Crimean War. In the late 1850s A. N. Mashnin (also known as Moshnin), the Russian consul in Trebizond (Trabzon), had active correspondence with the Russian government about the natural merits of the port of Batumi. According to A.N. Mashnin, Batumi was not well-connected with the outside world (particularly in terms of trade and communications) until the construction of the road to Trebizond.

After the completion of the Trebizond road Batumi became a major transit point and port for the Caucasus region. From the consul's report the main aims of Russia's foreign trade policy are obvious. At the time the major trade route between Europe and Persia was across Asia Minor with Trebizond as the gateway port. Because of its advantageous location and deep water harbor Batumi had the possibility to supplant Trebizond as the major transit port between Europe and Persia. In his 1859 report the Russian diplomat mentions that cargo unloaded in Batumi was delivered to different parts of the Caucasus through two major routes: a) via Poti to Kutaisi and Tbilisi; b) via the Adjara mountains to Akhaltsikhe and Aleksandropol.

In his report A.N. Mashnin was attempting to prove that only by creating a new trade route to Persia via Georgia could Russia properly economically develop the Caucasus region. To do so required that Russia possess Batumi. Hence, the Russian diplomat called on the Russian government to act unconditionally to acquire Batumi either by purchase or exchange of territories.

ბათუმის ისტორიული ბულვარის განვითარება

ზღვისპირა ბულვარი ბათუმის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ღირსშესანიშნაობას წარმოადგენს. იგი ბათუმის ისტორიულ ნაწილში მდებარეობს, ფართო ზოლად მიუყვება ზღვის სანაპიროს და მოქცეულია პლაჟსა და განაშენიანების ნაპირს შორის. 1987 წლიდან ბულვარი საქართველოს საბაღე-საპარკო ხელოვნების ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლია და ამასთანავე სარეაქრეაციო ზონას წარმოადგენს. განსაკუთრებულია ბულვარის როლი ბათუმელთა საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც. ბულვარის ისტორია ბათუმის ისტორიის, ქალაქური ცხოვრებისა და ტრადიციების განუყოფელი ნაწილია.

ბათუმის ბულვარის ისტორია იწყება 1885 წელს¹. ზღვის სანაპირო ზოლში ბულვარის გაშენების იდეა, რომელიც ბათუმის პოლიცმაისტერ ვოზნესენსკის ეკუთვნოდა, ბათუმის ოლქის გენერალ-გუბერნატორის – ა. სმეკალოვის ინიციატივით განხორციელდა. ამ იდეის ხორცშესახსმელად ქალაქის ხელმძღვანელობამ ფრანგი თავადი, მებაღე-დეკორატორი მიხეილ დ'ალფონსი მოიწვია, რომელიც 1885 წელს ქალაქის მთავარ მებაღედ დაინიშნა². ამ მოვალეობის შესრულების დაწყებამდე, მდ'ალფონსი ქალაქის მახლობლად, თავის საკუთარ მამულში, ზღვისპირა კონცხზე, „მცირე რივიერას“ ქმნიდა, რისთვისაც სამხრეთ საფრანგეთიდან გამოიწერა და დანერგა იშვიათი დეკორატიული მცენარეები. ტახტის მემკვიდრის ნიკოლოზ მეორის სახელობის ბულვარის განაშენიანებას მ. დ'ალფონსი მისი წინამორბედი მებაღეების – რესლერისა³ და მისი თანაშემწის,

¹ 1878-1878 წლამდე (რუსეთ-თურქეთის ომამდე) ბათუმში არსებობდა ორი კერძო ბაღი. ერთი რუსეთის კონსულის, მცენარეების დიდი მოყვარულის გ. ჯუდიჩის მიერ იყო გაშენებული საკონსულოს (შემდგომში კი გუბერნატორის) სახლის წინ. ჯუდიჩი საზღვარგარეთიდან იწერდა იშვიათ ეგზოტიკურ მცენარეებს და დეკორატიულ ხეებს. ჯუდიჩის ბაღიდან შემდგომ ბევრი მცენარე გადარგეს ქალაქის ანუ იმპერატორ ალექსანდრეს სახელობის პარკში. მეორე ბაღი, რომელსაც საზოგადოებრივსა და მეღვინე-ბახჩას უწოდებდნენ, გაშენებული იყო ბათუმის საფაშოს მმართველის პეშიდ ფაშას მიერ ბათუმისა და მისი შემოგარენის მცხოვრებთა შემოწირული თანხით.

² 2012 წლის 28 სექტემბერს ბათუმის ბულვარში გაიხსნა ბაღის სკამზე მჯდომარე მდ'ალფონსის ბრინჯაოს ქანდაკება, რითაც პატივი მიაგო მის დამსახურებას ბულვარის შექმნის საქმეში. შესაძლებელია ძეგლთან სამახსოვრო ფოტოს გადაღება.

³ 1881 წელს ბათუმში საფუძველი ჩაეყარა ქალაქის პარკს, რომელსაც შემდგომ რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე III საპატივსაცემოდ ალექსანდრეს პარკი უწოდეს. პარკის გასაშენებლად მოწვეული იქნა ავსტრიის ქვეშევრდომი ცნობილი მებაღე რესლერი, რომელიც 1884 წელს გარდაიცვალა ისე, რომ ვერ მოასწრო მის მიერ დაწყებული საქმის დასრულება. მისი ინიციატივით, ძვირფასი, მარადმწვანე და დეკორატიული მცენარეების გაშენების მიზნით, ჯერ ქალაქის პარკის ტერიტორიაზე, შემდგომ კი ქალაქის სასაკლავოსთან, მოწყობილი იქნა

რელიერის გეგმის მიხედვით შეუდგა. მ.დალფონსმა ბუღვარი გაამ-
დიდრა იშვიათი ჯიშის მცენარეებით, რომელიც ჩაქვის საკუთარი მა-
მულიდან გადმორგო. დალფონსის მერე, კერძოდ, 1889-1898 წლებში,
ბაღსა და ბუღვარს ხელმძღვანელობდა რესლერის მოწაფე –
პრაქტიკოსი მეზღვე ტყეპუჩავა. 1898 წლიდან 1902 წლამდე მეზღვედ
მოიწვიეს ნიკიტინის სასწავლებლის კურსდამთავრებული, შემდგომში
ცნობილი ქართველი მრეწველი აკაკი ხოშტარია. ბუღვარის განვითა-
რებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ევროპაში განსწავლულ ი.
გორდეზიანს. 1913 წელს იგი ბათუმის ქალაქის სამმართველოს
გამოძახებით ბრუნდება ბათუმში, სადაც ამ დროს პროფესორ
კრასნოვის ხელმძღვანელობით დაწყებული იყო ბათუმის ბოტანიკური
ბაღის მშენებლობა. 1917 წელს ი.გორდეზიანი დაინიშნა ქალაქის პარ-
კის, ბუღვარის და სანერგის მმართველად. 1933 წლამდე მისი ინიცია-
ტივითა და ხელმძღვანელობით განხორციელდა ქალაქის პარკისა და
ბუღვარის ნარგავთა თითქმის მთლიანი განახლება.

ბუღვარის გრუნტი რიყის ქვისა და ქვიშის ფენას წარმოადგენდა.
ამიტომ, ნარგავებისათვის საჭირო ხელოვნური ნიადაგის შექმნის მიზ-
ნით, მიწას და ნაკელს ახლომდებარე ადგილებიდან ეზიდებოდნენ. ამ-
დენად, ბუღვარის გაშენებამ ძალიან დიდი ძალისხმევა და ხარჯები
მოითხოვა, მაგრამ ადამიანთა დიდი შრომისა და ნებისყოფის შედე-
გად, ბუღვარი იქცა ბათუმის მშვენიერად და თავისი სილამაზითა და
მრავალფეროვნებით ერთ-ერთი საუკეთესო იყო მთელ რუსეთის იმპე-
რიაში.

თავიდანვე ბუღვარის ნარგავების ასორტიმენტი საკმაოდ მრავალ-
ფეროვანი იყო და შედგებოდა წიწვოვანი, მარადმწვანე, ფოთლოვანი
ხეებისა და ბუჩქების სხვადასხვა სახეობებისაგან, რომლებიც ისე
ლაშაზად იყო დაჯგუფებული, კარგად ფორმირებული და მშვენივრად
დაგეგმარებული, რომ აღტაცებაში მოჰყავდა მნახველები. ცენტრალუ-
რი ხეივნები ერთმანეთთან დაკავშირებული იყო სწორი, მრუდე და
წრიული ბილიკებით, რომელთა შორის მოწყობილი იყო კლუმბები და
გაზონები ხალიჩისებური ყვავილნარებით. ბათუმში ჩამოსულ რუსე-
თის იმპერიის არისტოკრატებსა თუ თანამდებობის პირებს საკუთარ
მოვალეობად მიიჩნდათ ალექსანდრეს პარკისა და ნიკოლოზის ბუღ-
ვარის მონახულება და იქ ხის დარგვა. 1888 წელს ბათუმს ესტუმრა
რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე III ოჯახით, რომელთაც პარკსა
და ბუღვარში ნარგავები დარგეს (Краткий очерк, 1913).

ბუღვარი ყოველთვის იყო ბათუმელებისა და ტურისტების საყ-
ვარელი სასეირნო ადგილი. ბუღვარიდან შესანიშნავი ხედია ზღვა-
ზე, საიდანაც კარგ ამინდში მოსჩანს კავკასიონის ქედის თოვლიანი
მთები. უშუალოდ პლაჟზე და ფართო ხეივნებში, სადაც მუდამ გრი-
ლი ნიაგი უბერავს, ჩადგმულია მოხერხებული სკამები წყნარი დასვენ-
ებისათვის, სადაც დამსვენებლებს შეუძლიათ დატკბნენ ბაღის დე-
კორატიული ნარგავებით, მუდმივად ცვალებადი ზღვის, ახლომდებარე
გორაკებისა თუ მზის ჩასვლის ულამაზესი ხედებით. 1900-იან წლებში

პატარა სანერგე, რომელიც 2-3 წელიწადში გაფართოვდა 6 ჰექტარამდე და იქცა
ბაზად ქალაქის პარკის, ბუღვარისა და ქუჩების გამწვანებისათვის.

ბულვარის ცენტრალურ შესასვლელში განთავსებული იყო მსუბუქი კონსტრუქციების შენობა-ნაგებობები: ბუფეტ-რესტორანი, მუსიკალური როტონდა, სადაც საკურორტო სეზონის განმავლობაში (მაისი-ოქტომბერი) სადამოობით უკრავდა სამხედრო სასულე ორკესტრი, სამკითხველო და ნიჟარის ფორმის ღია სცენა, სადაც იმართებოდა ხოლმე წარმოდგენები (Маргиев, 2012 9-10).

ბულვარის ცენტრალურ შესასვლელში, ბულვარის მიმდებარე ქუჩის პირას მდებარე კერძო შენობაში, 1889 წლიდან ფუნქციონირებდა საზოგადოებრივი საკრებულო. შენობა 1900 წელს დაიწვა, მაგრამ ორი წლის შემდეგ იგი ისევ აღადგინეს, რაც ბათუმის იმდროინდელი საზოგადოებისათვის ამ დაწესებულების მნიშვნელობაზე მიუთითებს. ეს დაწესებულება, გასაბჭოების შემდეგ, 1929 წელს, წითელი არმიის სახლად გადაკეთდა და მას შემდეგ იგი ოფიცერთა სახლის სახელით იყო ცნობილი. გასართობთან ერთად, საზოგადოებრივი საკრებულო არაფორმალური განათლების კერასაც წარმოადგენდა - აქ ტარდებოდა ლექციები საზოგადოებისათვის სასარგებლო ცოდნის გასავრცელებლად. იგი ყოველდღიური შეხვედრების ადგილი იყო, სადაც თავს იქცევდნენ ჭადრაკის, შაშის, დომინოს თამაშით, ფუნქციონირებდა ბუფეტი. აქ მრავლად ეწყობოდა საოჯახო და საზოგადოებრივი საღამოები, მეჯლისები, მასკარადები. ბათუმი, როგორც ცნობილია, დასახლებული იყო სხვადასხვა ეროვნების ხალხით და თვითეულ კოლონიას თავისი საქველმოქმედო ორგანიზაციები და სკოლებიც ჰქონდა. ამ ორგანიზაციების საჭიროებისათვის თანხის შესაგროვებლად აქ იმართებოდა სხვადასხვა მეჯლისები და წარმოდგენები. მცირე ზომის სცენის მიუხედავად, საკრებულოს შენობა დიდხანს ითავსებდა დრამატული თუ საოპერო თეატრის ფუნქციას. საბჭოთა პერიოდში, გარკვეული დროის მანძილზე, აქ თოჯინების თეატრიც კი იყო განთავსებული. ოფიცერთა სახლს გააჩნდა ღია და დახურული კინო-დარბაზი, ბიბლიოთეკა. საინტერესო ისტორიის მქონე შენობა, რომელიც საუკუნის მანძილზე საზოგადოებრივი თავშეყრისა და კულტურული დაწესებულების ფუნქციას ასრულებდა, 1997 წელს ტერიტორიის კეთილმოწყობის მოტივით დაანგრეს (Маргиев, 2012: 151-165).

ბულვარის ნაწილი აქტიური დასვენებისათვის იყო განკუთვნილი, რასაც ემსახურებოდა ღია სპორტული მოედნები: ველოტრეკი, ასევე, კროკეტის, ჩოგბურთის, კეგლის სათამაშო მოედნები და სკეიტინგ-რინგი (საციგურაო მოედანი), ტანვარჯიშის მოედანი. ბულვართან ჩამოყალიბებული იყო სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაცია: სპორტის სხვადასხვა სახეობის მოყვარულთა კლუბები (ველოსიპედისტთა, ფიზიკური განვითარების ხელშემწყობთა, მთის კლუბი), საკურორტო საზოგადოება. საბჭოთა პერიოდში აქ ფუნქციონირებდა სპორტული საზოგადოებები („დინამო“, „განთიადი“) და საცურაო აუზი, საჩოგბურთო კორტები. ბულვარის ცენტრალურ ნაწილში, 1,5 ჰა ტერიტორიაზე გაშენებულ საჩოგბურთო კორტებზე, რომელსაც 1994

წელს ჩაუტარდა სრული რეკონსტრუქცია, საერთაშორისო ასპარეზობებიც იმართება. 1925 წელს ბუღვარში აშენდა ფეხბურთის სტადიონი, რომელსაც შემდგომ წლებში (1936, 1996, 2002) რამდენჯერმე ჩაუტარდა რეკონსტრუქცია (ჯაოშვილი, 2012). ზამთრის თბილი კლიმატური პირობების გამო, საბჭოთა კავშირის ჩრდილოეთი ნაწილიდან ფეხბურთის გუნდები ჩამოდიოდნენ ბათუმში, რათა აქ ღია ცის ქვეშ ევარჯიშათ. 2006 წელს სტადიონი დაანგრიეს და ამჟამად მის ადგილას ფეშენებელური სასტუმრო „კემპინსკის“ მშენებლობა მიმდინარეობს. ბუღვარის ფიზიკურ-გამაჯანსაღებელი ფუნქციის ტრადიციის გაგრძელებად შეიძლება მივიჩნიოთ უკანასკნელ პერიოდში პლაჟზე ველოსიპედისტებისათვის სპეციალური ბილიკის მოწყობა, რომელიც ბუღვარს მთელ სიგრძეზე გასდევს. შეიქმნა ველოსიპედების გაქირავების პუნქტები. ველოსიპედების მოყვარულთა რიცხვი საკმაოდ სწრაფად იზრდება.

მეოცე საუკუნის დასაწყისისათვის ბათუმში თანდათან იძენდა სამკურნალო კლიმატოლოგიური კურორტის მნიშვნელობას. სულ უფრო იზრდებოდა სამკურნალო მიზნით ჩამოსულ დამსვენებელთა რიცხვი. ბუღვარის დასაწყისში, უშუალოდ ზღვის პირას მოთავსებულ ჰიდროპათიურ დაწესებულებაში შესაძლებელი იყო სასურველი ტემპერატურის ზღვის წყლის აბაზანების მიღება. უკანასკნელ ხანებამდე ამ შენობაში იყო ფასიანი პოლიკლინიკა. თუმცა შენობა ახლაც დგას, მაგრამ იგი არ ფუნქციონირებს (Маргиев, 2012: 48-50).

ბუღვარის კეთილმოწყობა გაგრძელდა 1930-იან წლებში. 1934 წელს პარკის ცენტრალურ ნაწილში აშენდა კოლონადა (არქიტექტორი ბ. კირაკოსიანი), რომელიც კლასიციზტური სტილის საბაღე-საპარკო არქიტექტურის საინტერესო ნიმუშს წარმოადგენს (ჭანიშვილი, 2006-2008). იგი იმდენად ორგანულად შეერწყა ბუღვარს, რომ ბუღვარისა და ზოგადად, ბათუმის სიმბოლოდაც იქცა. ამავე წლებში ბუღვარი დაამშვენა იტალიიდან ჩამოტანილმა თეთრი მარმარილოს სკულპტურებმა, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომის დროს განადგურდა. ამ ქანდაკებების გადარჩენილი ნაწილი ამჟამად ხელოვნების მუზეუმში ინახება.

1948 წელს ბუღვარში აშენდა ხის მსუბუქი კონსტრუქციის საზაფხულო თეატრი (არქიტექტორები: კ. ჯავახიშვილი და ბ. კირაკოსიანი) (ჭანიშვილი, 2006-1008). ზაფხულობით აქ იმართებოდა კონცერტები და სპექტაკლები საგასტროლოდ ჩამოსული მსახიობების მონაწილეობით. კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მქონე თეატრის შენობა 1996 წელს დაიწვა. ახლა მის ადგილას მიმდინარეობს გაცილებით დიდი ზომის თეატრის მშენებლობა, რომელიც 800 მაყურებელზეა გათვლილი (ძველი შენობა მხოლოდ 300 მაყურებელს იტევდა). თუმცა ახალი შენობა ძველს წააგავს, მაგრამ გაცილებით მასშტაბურია, ხოლო საფასადო და გრძივი დახურული თაღელები

იმაზე მიუთითებს, რომ იგი წლის ყოველ დროს გამოსაყენებლადაა აგებული.

1977 წელს ბულვარის ცენტრალურ შესასვლელში დამონტაჟდა ფერადი მუსიკალური შადრევნები (Маргиев, 2012: 167-168). 2006-2007 წლებში იგი მოცეკვავე შადრევნებად გადაკეთდა და მრავალ მნახველს იზიდავს.

ისტორიული პერიპეტიები საინტერესოდ აისახა ბულვარის ისტორიაში. 1952-1962 წლებში შადრევნების წინ აღმართული იყო ი.სტალინის ძეგლი, რომელიც 1962 წელს დაანგრიეს, რასაც მღელვარე დემონსტრაცია მოჰყვა. ასლან აბაშიძის მმართველობის დროს აქ მემედ აბაშიძის ძეგლი დადგეს, რომელიც ასლან აბაშიძის რეჟიმის შეცვლის შემდეგ ბათუმის სიმბოლოდ მიჩნეულმა ქოლგიანი დელფინის ქანდაკებამ შეცვალა. 2008 წელს ამ ადგილას სრულიად შეუსაბამო, მომცრო ზომის, პლასტიური არქიტექტურული ფორმის ნაგებობა აღიმართა, რომელშიც მმართველის ბიუროა განთავსებული.

ბათუმის, როგორც ღირსშესანიშნავი ადგილის, განვითარებას და მის კეთილმოწყობას ყოველთვის დიდ ყურადღებას აქცევდა ადგილობრივი ხელისუფლება. გამონაკლისი არც ვარდების რევოლუციის შემდეგად მოსული ხელისუფლება იყო. ბოლო ცხრა წლის განმავლობაში ბულვარი გაიზარდა სიგრძეში და გაჩნდა ახალი ბულვარი (სიგრძე 7 კმ-ს აღწევს) არდაგანის ტბაში მოწყობილი ულამაზესი ფრანგული მოცეკვავე შადრევნებით. პლაჟზე გაკეთდა ბილიკები როგორც ველოსიპედისტებისათვის, ისე ფეხით მოსიარულეთათვის. გაჩნდა ახალი ქანდაკებები, შადრევნები და დეკორატიული ობიექტები.

ბათუმის ბულვარის განვითარების თანამედროვე არასასიამოვნო ტენდენციებიდან აღსანიშნავია საზოგადოებრივი კვების ობიექტების (რესტორნები, კაფეები) სიჭარბე, რომელთა რიცხვი ბულვარის ისტორიულ ნაწილში 25-ს აღწევს, მთლიანად კი 70-ს. თუკი წინარე პერიოდში ამ ტიპის ნაგებობებს საპარკო ტიპის მსუბუქი კონსტრუქციის სახე ჰქონდათ, უკანასკნელ წლებში ისინი პარკისათვის შეუფერებელი ბეტონის კონსტრუქციითაა ნაგები და მათი მასშტაბიც ბაღისთვის შეუფერებელია. ბულვარის ზოგიერთ მონაკვეთში გაჩნდა ჩაკეტილი სივრცეები, ელიტარული დასასვენებელი ადგილები, როგორიცაა სასტუმრო „შერატონის“ კუთვნილი საცურაო აუზი. ამჟამად ყველაფერს შედარებით უფრო მოვლილი და სუფთა იერი აქვს, გაჩნდა საზოგადოებრივი ტუალეტებიც, მაგრამ კომერციული ობიექტების განვითარებასთან შედარებით გამწვანებას ნაკლები ყურადღება ექცევა. გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ბულვარის გამეჩხერებულ და მოშიშვლებულ მწვანე საფარს აშკარად განახლება სჭირდება. იმის გამო, რომ აღარ არსებობს სანერგე, ბულვარის გამწვანება ძირითადად ძვირადღირებული შემოტანილი ნარგავებით ხორციელდება, არ ხდება ტრადიციული ნარგავების განახლება. იგრძნობა მეზაღე-დეკორატიორ პროფესიონალთა ნაკლებობაც. პრობლემატურია კანონები, რომლებიც

არეგულირებენ მიწათსარგებლობისა და მშენებლობის საკითხებს ქალაქ ბათუმის ტერიტორიაზე. მაგალითად, ქალაქის განაშენიანების მოქმედი რეგლამენტით ბათუმის სარეაქრაციო ზონაში, რომელსაც მიეკუთვნება ბათუმის ბუღვარი, ნებადართულია ისეთი ობიექტების განთავსება, რომელთა ფუნქციური დანიშნულება ეწინააღმდეგება ზონის შინაარსს (სასტუმროები, კაფეები, რესტორნები, ზოოპარკები, სათამაშო ავტომატების დარბაზები, საეკლესიო ობიექტები, ადმინისტრაციის შენობები, ავტოსადგომები და სხვ.). ამ ტიპის დოკუმენტები ვერ უზრუნველყოფს ძეგლისა და საზოგადოებრივი ინტერესების დაცვას. ამის შედეგია ისეთი ტიპის დარღვევები, როგორიცაა, “ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის” შენობის აღმართვა ბუღვარის ტერიტორიაზე.

ბათუმის ზღვისპირა ბუღვარის, როგორც საბადე-საპარკო ხელოვნების ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლის დაცვა და განახლება კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საერთაშორისო კონვენციებსა და ქარტიებში (ისტორიული ბაღების დაცვის ქარტია – ე.წ. ფლორენციის ქარტია) ჩამოყალიბებული პრინციპების დაცვით უნდა ხორციელდებოდეს, რაც საქართველოს, როგორც კულტურული მემკვიდრეობის საერთაშორისო კონვენციაზე ხელმომწერ ქვეყანას ევალება. აღნიშნული პრინციპების დაცვა კი თავისთავად უზრუნველყოფს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლისაგან სიამოვნების მიღებასა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური ღირებულების ზრდას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჭანიშვილი, 2006-2008 : ჭანიშვილი გ., *ბათუმის ბუღვარი. ისტორიულ-არქიტექტურული კვლევა*. 2005, 2007, 2008 (ავტორს დიდ მადლობას მოვასხენებთ მისი კვლევებით სარგებლობის უფლებისათვის).

ჯიოშვილი, 2012 : ჯიოშვილი ლ., *სპორტი აჭარაში*, ბათუმი.

Краткий очерк, 1903 : Краткий очерк возникновения и развития городского Александровского сада и бульвара Цесаревича Николая в Батумь. Издание Батумской Городской Управы.

Маргиев, 2012 : Маргиев З., *Батумский Бульвар*. Батуми.

Nino Inaishvili

Development of Batumi Historic Boulevard

Summary

The history of Batumi Boulevard began in 1885. The idea of establishing a walking area along the coastal line was initiated of Governor A. Smekalov. In order to realize this idea, the administration of the town invited the French nobleman and garden designer, Michel D'Alfonse.

The ground along the boulevard consisted of layers of stones and sand. Therefore it was necessary to bring soil to this area to ensure proper growth of plants. For this reason soil and manure were transported from neighboring areas. The establishment of the boulevard required both great effort and expense, but as a consequence of much work and strong determination, a boulevard that is a most vivid example of visual art resulted, and due to its beauty and variety, it became known throughout the Russian Empire.

Even at the beginning, the assortment of the plants in the boulevard was varied and it consisted of coniferous evergreens, leafy trees, and various species of bushes that were grouped nicely, formed neatly and planted in such an effective way that they became the object of admiration of visitors.

The Boulevard was always the favorite place to walk for citizens of Batumi and visitors. Parts of the boulevard were used for more active recreation. These areas were equipped with outdoor lawn tennis courts, bicycle trails, croquet court, bowling, skating rink and gymnasium. Along the boulevard, various public and sport organizations were established; i.e. for cyclists, athletics, mountain activities, resort visitors and public clubs.

In 1934 in the central part of the park, the colonnade was erected; the architect was B. Kirakosyan. The colonnade is a good example of garden architecture in neo-classic design. During this same period, marble sculptures from Italy were placed at various locations along the boulevard, but were destroyed during World War II. In 1948 a light wood construction summer theater was erected on the boulevard. This building was included on the list of cultural heritage monuments; it was destroyed by fire in 1996. In 1977, colored musical fountains were introduced at the central entrance to Boulevard. In 2006-2007 they were reconstructed into the dancing fountains, which are a most attractive place for visitors.

Historical peripeteia were interestingly reflected in the history of boulevard. In 1952-1962, at the main entrance of boulevard, Stalin's monument was erected. During A. Abashidze's regime, his grandfather's (M. Abashidze monument) was installed in its place. After the rose revolution, when Abashidze's regime came to an end, this monument was replaced by the sculpture of a dolphin under an umbrella – symbol of Batumi. In 2008, at this place, a plastic architectural form was erected, which serves as a registry office.

The Boulevard, as a remarkable place, has always been subject to development and improvement by the local government. For the last nine years, the area of the

boulevard has been expanded and it is now 7 km in length and features the attractive fountains on the Ardagan lake. Cycle lanes for cyclists and walking paths for pedestrians have been arranged. New sculptures, fountains and ornamental facilities have appeared. As unpleasant tendencies, It should be noted that too many public food facilities (restaurants, cafes) have been introduced along the Boulevard, a tendency that negative impacts the surroundings. Formerly, facilities used to be of light construction that was suitable for the parks; however, recently they have appeared as larger buildings of heavy concrete construction, which is unacceptable for parks. In some sections of the boulevard some closed spaces, rest areas for the elite, appeared. Currently everything looks relatively neat and tidy, but in comparison to the development of commercial facilities, there is less attention being paid to planting of greenery. Since the 1990s, sparse and bare green space along the boulevard has needed to be renewed. Rules regulating the issues related to land use and construction activities in Batumi tend to be problematic. In accordance with the functioning regulation regarding urban development of Batumi, it is allowed to arrange such facilities (hotels, cafes, restaurants, zoos, car parks and etc.) in the recreational zone of the town, including the boulevard, the function of which opposes the theme of the zone.

Preservation of Batumi Boulevard as a National Historic Garden monument and its development under the international conventions and charters on protection of cultural heritage (Historical Gardens' Charter or Florence Charter) should be implemented in compliance with the established regulations. Thus, it is Georgia's responsibility, as a country having signed the convention on cultural heritage. Conforming to stated principles ensures continued enjoyment of the cultural heritage site and increases the site's social and economic value.

ღაჯით წართეალი და ბათუმი

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე იმ ქართველ მამულიშვილთა შორის, რომელთაც საგულისხმო წერილობითი ცნობები დაგვიტოვეს დედამამშობლოსთან ახლად შემოერთებულ ბათუმში იმხანად არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით, უსათუოდ უნდა მოვიხსენიოთ აკაკი წერეთლის უფროსი ძმა, ქართველ გრენადერთა პოლკის ოფიცერი დავით წერეთელი (1832-1902). იგი ჯერ 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში იღებდა მონაწილეობას, 1878-1881 წლებში კი მაჭახლის ხეობის საპოლიციო უბნის უფროსად მუშაობდა და საფუძვლიანად გაეცნო როგორც ამ ხეობის სოფლებში არსებულ ვითარებას, ისე ბათუმურ ყოფასაც.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის ფაქტიც, რომ დ. წერეთელი ერთ-ერთი პირველი ქართველი მწერალი იყო, რომელიც თითქმის ოთხი წელიწადი ცხოვრობდა სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ე.წ. “ოსმალის საქართველოს” ნაწილად ქცეულ ხსენებულ რეგიონში და იქაურთა ყოფის შესახებ მეტად საინტერესო წერილები გამოაქვეყნა იმდროინდელ პრესაში.

ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემა, რომელსაც მაჭახლის ხეობის სოფლებსა და ბათუმში არსებული მდგომარეობის აღწერის დროს აქცევს დ. წერეთელი განსაკუთრებულ ყურადღებას, მშობლიური მიწიდან მოსახლეობის აყრა და ოსმალეთში გადახვეწაა. ამ მოვლენის წარმმართველ უმთავრეს ძალად დ. წერეთელს “ოსმალის მოღები და აგენტები” მიაჩნდა, რომლებიც რელიგიური ფანატიზმით შეპყრობილ მოსახლეობაში ადვილად პოულობდნენ მხარდამჭერებს. მისი აზრით, ოსმალეთში მაჰმადიან ქართველთა გადასახლების განმაპირობებელ მიზეზთაგან უმთავრეს როლს სწორედ ისინი ასრულებდნენ და მოსახლეობას ადვილად არწმუნებდნენ, რომ ადამიანი, რაგინდ “კეთილი მუსულმანიც უნდა ყოფილიყო,” თუ იმ ქვეყანაში დაიმარხებოდა, რომელიც “გიაურს ეკუთვნოდა, მაშინ ის არ ცხონდებოდა.” პუბლიცისტის თქმით, ეს ამბავი კი “ძრიელ აღონებდა უმეცარ ხალხს.”

სამეცნიერო ლიტერატურაში დღეს უკვე არგუმენტირებულადაა დადასტურებული, რომ ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა შედეგად, ე.წ. “ოსმალის საქართველოდან,” თურქეთში მაშინ უამრავი მაჰმადიანი ქართველი გადასახლდა. კერძოდ, გაზეთ “კავკაზის” ცნობით, მარტო 1881 წელს “მაჭახლის საპოლიციო უბნიდან მუჰაჯირად გადახვეწილა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი” (დიასამიძე, კახიძე, 2008: 17-18).

დ. წერეთლის აზრით, თურქეთში მაჰმადიან ქართველთა მასობრივად გადასახლების პროცესი მხოლოდ ხსენებული მოვლენით არ ყოფილა

განპირობებული და მას სხვა მიზეზებიც უწყობდნენ ხელს. კერძოდ, პუბლიცისტის მტკიცებით, აღნიშნული მოვლენის განმაპირობებელი მეორე არსებითი მიზეზი ადგილობრივი “ადიების მიერ ხალხის შევიწროება” იყო. მესამე მიზეზად მწერალს 1878 წელს ბათუმში პორტო-ფრანკოს შემოღება მიაჩნდა. მისი თქმით, ნაცვლად ეკონომიკური სიკეთის მოტანისა, ამ მოვლენის შედეგად “ხალხი ჩამოტყავდა, გატიტვლდა, არ იციან, რა ქნან, ვერ გამოუტანიათ-რა... სამი-ოთხი არშინი ჩანახევის გამოტანა არ შეუძლიათ უბაჟოთ და მთელი დღე დამოჟნის კარებზე დგას ბეჭდის დასასმელათ” (“დროება,” 1879, №35). დ. წერეთლის ინფორმაციით, ბათუმში პორტო-ფრანკოს შემოღებით არა მარტო რიგითი ადამიანი იყო “ძრიელ შეწუხებული,” არამედ “ბათუმის გარეთ მცხოვრები თანამდებობის კაციც,” რომელსაც “სტუმრისთვის არა თუ სასმელი ან სხვა რაიმე მისართმევი ვერ გამოუტანია, არამედ კანცელარიისთვის სკამიცა და სტოლიც კი.”

დაბოლოს, მუჰაჯირობის განმაპირობებელი მეოთხე მიზეზი, დ. წერეთლის აზრით, ეს იყო რელიგიური ფანატიზმის გამო “უმაღლეს ხარისხამდე მიღწეული სიმძულვარე ქრისტიანისა,” რაშიც, მისი თქმით, იგი პირადადაც ხშირად დარწმუნებულია ხსენებულ რეგიონში ცხოვრების პერიოდში.

დ. წერეთლის აზრით, აღნიშნულ გარემოებათა გამო, ბათუმსა და, საზოგადოდ, მთელს სამუსლიმანო საქართველოში მცხოვრები ჩვენი მოძმეები ორ ცეცხლს შუა იყვნენ ჩავარდნილნი და “საჩქარო დახმარება ეჭირვებოდათ ყველა აქაურ არეულ-დარეული საქმეების წესზედ და რიგზედ მისაყვანად” (“დროება” 1879, №35).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, დ. წერეთელი მაინც ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ თუ ქართველი საზოგადოება სათანადო მზრუნველობას გამოიჩენდა, ჩვენი მაჰმადიანი თანამემამულეები გადაწყვეტილებას შეიცვლიდნენ და მშობლიური მიწა-წყლიდან აღარ გადაიხვეწებოდნენ. ამ იმედიანი მოლოდინის ნათელ გამოვლინებებს პუბლიცისტი პირველ ყოვლისა “წერილ ხალხში” ხედავდა, რომლებიც ნელ-ნელა და თანდათანობით “იცვლიდნენ აზრს ოსმალეთში წასვლაზედ” (“დროება,” 1878, №238). ასე რომ, დ. წერეთლის აზრით, თურქეთში ქართველ მაჰმადიანთა გადასახლების პროცესი დროებით ხასიათს ატარებდა და ეს ტრაგიკული მოვლენა თანდათანობით შესუსტდებოდა და აღიკვეთებოდა. ამ თვალსაზრისით იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენდა იმ სიყვარულს, რითაც სამუსლიმანო საქართველოს მოსახლეობა მშობლიურ მიწა-წყალს იყო შესისხლხორცებული. თავისი ცხოვრების გარკვეული პერიოდის განმავლობაში თავადაც აღნიშნულ გარემოში მცხოვრები მწერალი კარგად ხედავდა, მის მაჰმადიან მოძმეებს როგორ უჭირდათ მამა-პაპეული მამულის დატოვება, იმ ქვეყნის დატოვება, “სადაც დაბადებულან, გაზრდილან, სადაც მათი საყვარლის ძეგლები იყო დამარხული” (“დროება,” 1879, №37).

როგორც ვხედავთ, ოსმალეთში ჩვენი მაჰმადიანი მოძმეების გადასახლებასთან დაკავშირებულ პრობლემას დ. წერეთელი მძაფრად გამოხატული ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვით სჯის და აფასებს. მწერლის პუბლიცისტური ნააზრევის ამგვარ შეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია და თვალნათლივ გამოხატული თავისი მამულიშვილური მრწამსით დ. წერეთელი მისი სახელოვანი ძმისა და „თერგდალეულთა“ თაობის სხვა დიდი წარმომადგენლების ეროვნული იდეების თანამოაზრე რომ იყო, ამის დასტურად აქ მისი ამ სიტყვების დამოწმებაც იქნება საკმარისი: “რამდენჯერ მინატრია, ნეტავ იმ დღეს მომასწრო, რომ საქართველოს შეუერთდებოდეს ოსმალის საქართველო და მერე გინდა ამ ხეზე ამაკრან და თოფით დამხვრიტონ-მეთქი. იმედი მაქვს, ოსმალში არ წავიდენ... ღმერთმაც ისე ინებოს. ეს ჩვენზედ არის დამოკიდებული – როგორ წავიყვანთ საქმეს. ღმერთმა ის დღე ნუ მოგვასწროს, ისევე ჩვენივე უხეირობის წყალობით, აქ რაიმე უწესოება ან ხალხის არეულობა მომხდარიყოს და ამის გამო ეს ხალხიც ჩერქეზებივითა და აბხაზებივით არ გავიდნენ აქედამ. ეს დიდი უბედურება იქნება ამ ქვეყნისათვის” (“დროება,” 1879, №37).

როგორც ცნობილია, მუჰაჯირობა მხოლოდ ქართული მოვლენა არ ყოფილა და ეს ტრაგედია, ფაქტობრივად, კავკასიაში მცხოვრებ თითქმის ყველა ხალხს დაატყდა თავს. მათ შორის იყვნენ აფხაზებიც. დ. წერეთლის წერილები საინტერესო იმითაცაა, რომ მწერალი მათში აფხაზთა დიდი ნაწილისათვის საბედისწერო მოვლენად ქცეული ამ ტრაგედიის შესახებაც გვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას. პირველი და უმთავრესი, რაც ამ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს, მკაფიოდ გამოხატული ის თანაგრძნობაა, რომელსაც დ. წერეთელი მშობლიური გარემოდან აყრილი ამ გაწამებული ადამიანებისადმი ავლენს. ამ მოვლენის უშუალოდ თვითმხილველი მწერლის თქმით, იმხანად “ჩვენ აფხაზებზე უსაცოდავეს ბათუმში ვერას ნახავდა კაცი. უსახლ-უკაროთ, მშიერი, მწყურვალი ყრიან უმოწყალოთ ცოლ-შვილით” (“დროება,” 1878, №199).

აფხაზთა ამგვარი უნუგეშო მდგომარეობით შეძრწუნებული მწერალი ერთ-ერთ წერილში ღმერთს მადლობასაც კი სწირავდა იმის გამო, რომ ბათუმიდან წავიდა და უმძიმეს მდგომარეობაში ჩავარდნილი ამ ადამიანების ტრაგედიას პირადად ვეღარ ხედავდა: “ბათუმი შემადჟღელა მე მათმა ყურებამ და მადლობა ღმერთს, რომ მოვშორდი და მაჭახელას მთაში ნადირივით გამოვიცქირები” (“დროება,” 1878, №237).

მუჰაჯირებად წამსვლელ აფხაზთა მდგომარეობის წერეთლისეულ შეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია, ამის დასტურად აქ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ალ. ფრენკელის მონათხრობიც მინდა დავიმოწმო: “აფხაზები ეს ბათუმის ერთ-ერთი მტკივნეული საკითხია. საითაც არ უნდა წახვიდეთ, ყველგან შეხვდებით ამ უბედურთა გამხდარ და მშიერ ლანდებს, რომლებიც, ჩვენი დაუდევრობის გამო, სოხუმიდან თურქებმა აქეთ წამოიყვანეს და ბედის ანაბარა მიატოვეს. მართლაც, აფხაზე-

ბის მდგომარეობა გამოუვალა იყო: არც პური, არც სამუშაო, არც თავშესაფარი არ გააჩნდათ მათ! ერთი სიტყვით, რამდენიმე ასეულ კაცს, სხვისი დაუფიქრებლობის გამო, სიკვდილი ელოდა” (ფრენკელი, 2012, 123).

მშობლიური მიწიდან აყრილ და თურქეთში გადახვეწამდე ბათუმს დროებით თავშეფარებულ აფხაზთა ნაწილმა შემდგომში აზრი მართლაც შეიცვალა, ოსმალეთში წასვლა გადაიფიქრა და უკან, აფხაზეთში, დაბრუნება გადაწყვიტა, მაგრამ უსახსრობის გამო ამის გაკეთებას ვეღარ ახერხებდა. დ. წერეთლის თქმით, “ყოველ დილაზე, გაივლიდით თუ არა ბათუმში, გუბერნატორის კარების წინ, ნახავდით ქალებს და ბოგშემს, რომლებიც შიმშილისაგან დაწყითლებულები იხვეწებოდნენ: “გაგვიშვით! გაგვიშვით აფხაზეთში!” გუბერნატორი ურიგებს ფულს, რამდენიც შეუძლია. ხან ნახავდით პოლიციის წინ მინდორს სავსეს აფხაზებით და შებღავიან ამას. ბათუმის პოლიცემისტერი ჟურულიც სხვა-და-სხვა საშუალებას ხმარობდა მათ-და-სასარგებლოთ” (“დროება,” 1878, №237). აფხაზთა ამგვარი მდგომარეობით შეწუხებული მწერალი მკითხველს იქვე სიხარულით იმასაც აუწყებდა, რომ ბათუმიდან მაჭახელაში მისი წასვლის შემდეგ ვითარება სასიკეთოდ შეცვლიდა და აფხაზებისთვის უკან დაბრუნების ნებართვა მიუციათ, რისთვისაც მადლობას სწირავდა ღმერთს.

დ. წერეთლის ბათუმური ციკლის წერილებისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მათი მეშვეობით მკითხველი ბევრ ახალ ინფორმაციას იღებს XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს იქ არსებული მდგომარეობის შესახებ. ეს გარემოება ასე ხაზგასმით აღსანიშნავი იმიტომაცაა, რომ ჯერ ერთი, ამ მდგომარეობის შესახებ უშუალოდ მისი თვითმხილველი ადამიანი მოგვითხრობდა, და მეორეც, იმდროინდელი ჩვენი საზოგადოება აშკარად განიცდიდა მსგავსი შინაარსის მქონე ინფორმაციის ნაკლებობას. მაგალითად, ერთ-ერთ წერილში დ. წერეთელი ბათუმში იმხანად არსებულ მდგომარეობას ამგვარად აღწერს: “ესეც ჩვენი ბათუმი! ამ რამდენიმე კვირის განმავლობაში სრულებით სხვა ფერი მიიღო, შეიცვალა; დღე-დღეობით ქალაქი სიწმინდეში და სისუფთავეში შედის. ამ პატარა ქალაქში ამ ჟამად ყოველი რჯულის ხალხს ნახავ; ყველა მოძრაობაშია, ყველა რაღაც ფაცა-ფუცშია, თითქოს ყველა აქ გაკეთებას ელოდეს. მარამ ყველასგან ერთსა და იმავე საჩივარს გაიგონებ: სახლის სიძვირეზე. მართლაც რომ აქ სახლის ქირა დაუჯერებელია. მიზეზი ამისი გახლავს ჩვენებური ვაჭრები, რომელნიც მოცვივდნენ კალიასავით და შეექმნათ მუშტრობა სახლებზე და დუქნებზე. მთელი ბათუმი სასტუმროებათ და დუქნებათ გადაიქცა. თითო თვალ დუქანში ორმოცდაათ-თუ მანს აძლევენ, იმასაც წინდაწინ” (“დროება,” 1878, №199). დ. წერეთლის ინფორმაციით, შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავლის მოსაძებნად, ბათუმის მაშინდელმა პოლიცემისტერმა ჟურულმა ვაჭრებს თურმე ცარიელ ადგილებზე დროებითი ქოხების აგებისა და იქ ვაჭრობის უფლება მისცა, რითაც რამდენადმე მაინც გააუმჯობესა მათი მდგომარეობა.

როგორც დ. წერეთლის მიერ მოწოდებული ამ ინფორმაციითაც დასტურდება, ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლებული ბათუმი აქტიურად ღვებოდა სავაჭრო-ეკონომიკური განვითარების გზაზე და მკვიდრი საფუძველი ეყრებოდა მის გადაქცევას ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთ ღიდმნიშვნელოვან ცენტრად.

მე-19 ს-ის 70-80-იანი წლების ბათუმში არსებული მდგომარეობის აღწერის დროს დ. წერეთელი ჩვენი ისტორიული ძეგლებისა და ქრისტიანული სიწმინდეების ხელყოფის გახშირებულ შემთხვევებსაც მიაპყრობს მკითხველის ყურადღებას. ამ მოვლენით განპირობებულ მის გულისტკივილს განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენს ის ფაქტი, რომ ასე ვანდალურად იქაური მუსლიმანები კი არ იქცეოდნენ, არამედ იქ ჩასული ქრისტიანები. დ. წერეთლის თქმით, განსხვავებით ჩვენი გამუსლიმანებული მოძმეებისაგან, რომელთაც მათი წინაპრების მიერ იქ აგებული ქრისტიანული ეკლესიებისა და ისტორიული ძეგლებისათვის ხელი არ უხლიათ, “შემოსვლისთანავე ჩვენი ოსმალთა საქართველოში, ყოველგან გამოუძვრიათ და წაუღლიათ ქრისტიანებს თუ სხვა რჯულს ჩვენებს. რომელსაც თვითონ ვერ მიწვდომიან, თათრებისთვის ფული მიუციათ და მოუტანინებიათ... ჩემის თვალთა ენახე სამი-ოთხი ქვა, რომლებზედაც ხატები და მეფეები მშვენიერის ხელოვნებით გამოკვეთილი და ხუცურით ნაწერი ქვებზე... ერთ ქვაზე იყო გამოკვეთილი დავით აღმაშენებელი, რომელსაც მარჯვენა ხელით ეჭირა ეკლესია მსგავსი გელანათის ეკლესიისა... ეს ქვები ეყარა ბათუმს იქა-აქ ქურდ-ოღლის სასტუმროს ქვეშ, მიწაზე და ერთი მათგანი კიდევაც დაემტვრიათ... ამ ნაირათ გაქრა აქ ბევრი ძვირფასი ისტორიული ძეგლი და ბევრიც მალე გაქრება, თუ კაცი არ ამოჩნდა, რომ ყველა ეს დაიცვას” (“დროება”, 1879, №2).

გარდა პრესაში გამოქვეყნებული წერილებისა, ბათუმთან, საერთოდ, აჭარასთან, დ. წერეთლის დამოკიდებულებების შესასწავლად ასევე უადრესად საინტერესოა აჭარის სახელმწიფო მუზეუმში საკმაოდ მრავლად დაცული მწერლის ისტორიული ნარკვევები, სხვადასხვა სახის ხელნაწერები, დღიურები, პირადი წერილები, სამსახურებრივი საქმიანობის ამსახველი დოკუმენტები...

დ. წერეთლის მიერ ბათუმთან დაკავშირებით მოწოდებულ ინფორმაციებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს ის ფაქტი, რომ მათი მეშვეობით გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება იმ მდგომარეობაზე, რომელიც ოსმალთა ბატონობისაგან სულ რამდენიმე თვის განთავისუფლებულ ბათუმში არსებობდა იმხანად. მიუხედავად იმისა, რომ XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბათუმურ ყოფაზე მოგვიანებით საკმაოდ ბევრი რამ დაიწერა, დ. წერეთელს მათ ავტორთა უმეტესობასთან შედარებით ის უპირატესობა აქვს, რომ მან, როგორც მის მიერ აღწერილ მოვლენათა თვითმხილველმა კაცმა, ერთ-ერთმა პირველმა მოუთხრო მკითხველს ყოველივე ამის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აჭარის მუზეუმი : ბათუმის ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის სახელმწიფო მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდი, №103.

დიასამიძე, კახიძე 2008: დიასამიძე ბ. კახიძე ნ. რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და აჭარა, უერნ. „მაჭახელა“, 2008 წ. №2. ბათუმი.

დ. წ. [წერეთელი დ.], ბათუმი 25 სექტემბერს, გაზ. „დროება“, 1878 წ. №199.

თ. დ. წ. [წერეთელი დ.], მაჭახელა 8 ნოემბერს, გაზ. „დროება“, 1878 წ. №237, 238.

თ. დ. წ. მაჭახელა, გაზ. „დროება“, 1879 წ. №2.

თ. დ. წ. [წერეთელი დ.], მიზეზი ბათუმის ქართველების გადასახლებისა, გაზ. „დროება“, 1879 წ. №35, 37.

ფრენკელი 2012 : ფრენკელი ა. ნარკვევები ჩურუქ-სუზე და ბათუმზე. თარგმნა ა. ახვლედიანმა, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო რ. სურმანიძემ, თბილისი.

Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)

David Tsereteli and Batumi

Summary

Several 19th century Georgian scholars provide readers with interesting and important writings about what life was like in Batumi at that time - a city that had only recently become part of Georgia. One of those Georgian writers was Akaki Tsereteli's brother, the grenadier regiment officer David Tsereteli (1832-1902). He fought in the Russo-Turkish war of 1877-1878. From 1878 to 1881 he worked as the police chief of the Machakheli Region and got to know Batumi very well.

David Tsereteli spent almost four years living in Adjara - a region that had been part of the Ottoman Empire for more than three centuries. He was the first Georgian to publish accounts about what life was like in this newly acquired region. Apart from these published letters, one can examine Tsereteli's views on Batumi from his numerous manuscripts that are stored at the Adjara State History Museum. This written material enriches our understanding of Tsereteli as a writer as well as giving readers some interesting biographical details about the members of his famous family.

ბათუმში მცხოვრებ ათოლიჩა სომეხთა ისტორიიდან

რუსეთი XVIII-XIX საუკუნეებში მზარდი შესაძლებლობებისა და პრეტენზიების ქვეყანას წარმოადგენდა. შესაბამისად, დიდი იყო მისი მისწრაფებები ტერიტორიული გაფართოებისაკენ, რაც სტიმულირდებოდა მმართველი წრეების პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებით. აღნიშნული პერიოდისათვის რუსეთის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში განსაკუთრებული ადგილი ოსმალეთის იმპერიის ვრცელ და გეოსტრატეგიულად საკმაოდ მოხერხებული მდებარეობის მქონე ტერიტორიების საკითხს ეკავა. აქედან გამომდინარე, რუსეთი თავიდანვე ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური მონაწილე იყო იმ პოლიტიკური ბატალიისა, რომელიც XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან (ვერონის კონგრესი, 1822 წელი) „აღმოსავლეთის საკითხის“ სახელით გახდა ცნობილი.

„აღმოსავლეთის საკითხი“, როგორც საერთაშორისო პრობლემა, ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან დადგა დღის წესრიგში. ფაქტობრივად, ეს იყო ევროპის დიდი სახელმწიფოების, მათ შორის, რუსეთის, ურთიერთდაპირისპირება ოსმალეთის იმპერიის მემკვიდრეობისათვის გამართულ ბრძოლაში. თუმცა, ოსმალეთის გარკვეული ტერიტორიების მიმართ ინტერესი რუსეთს უფრო ადრეულ საუკუნეებში გაუჩნდა. „აღმოსავლეთის საკითხი“, – წერს ისტორიკოსი ს. ჟიგანოვი, – რუსეთისათვის მაშინ წამოიჭრა, როცა ბიზანტიის ადგილზე მაჰმადიანური სახელმწიფო წარმოიშვა, და მისთვის „წარმოადგენს ძნელსა და რთულ ამოცანას, უზრუნველყოს საკუთარი მატერიალური ინტერესები აღმოსავლეთში, რომლებიც დაკავშირებულია შავ ზღვაზე რუსული სავაჭრო და სამხედრო ფლოტის ნაოსნობის სრულ თავისუფლებასთან“ (Жиганов, 1896:11).

XVIII-XIX საუკუნეებში რუსეთმა ოსმალეთთან მიმართებაში წარმატებული ომების სერია ჩაატარა და საკმაოდ გაფართოვდა მის ხარჯზე. ასეთი ტენდენცია დასავლეთ ევროპის ქვეყნების, მათ შორის, საფრანგეთის, შეშფოთებასა და უკმაყოფილებას იწვევდა.

საფრანგეთმა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში გამოავლინა მთელი სიმძაფრით თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება რუსეთისადმი, რასაც თავისი მიზეზები გააჩნდა.

კანადისა და ინდოეთის ინგლისისათვის დათმობის შემდეგ (XVIII საუკუნის შუა ხანები) საფრანგეთი გაბატონებულ მდგომარეობას ლევანტის ვაჭრობაშიღა ინარჩუნებდა (მაჭარიძე, 1988: 41). ამ პერიოდისათვის იგი ერთადერთი დიდი ევროპული სახელმწიფო იყო, რომელ-

საც ოსმალეთის იმპერიის სხვადასხვა პროვინციაში მყარი ეკონომიკური ინტერესები გააჩნდა (Восточный вопрос, 1978:31). ამასთანავე, გეზი ირანისაკენ ჰქონდა აღებული (ცინცაძე, 1969:45). „აქედან გამომდინარე, გასაგებია, როგორი უნდა ყოფილიყო საფრანგეთის პოზიცია თურქეთის საკითხისადმი. ფრანგი ვაჭრები და მრეწველები რუსეთის წინ წაწევას შავი ზღვისაკენ და ყოველგვარ საშიშროებას თურქეთის სამფლობელოების მიმართ პირდაპირ და სერიოზულ საშიშროებად თვლიდნენ საფრანგეთის ეკონომიკური ინტერესებისათვის” (მაჭარაძე, 1988:41). ფრანგული დიპლომატიის მიზანი და ოცნება იყო ”დაებრუნებინა რუსეთი იმ მდგომარეობაში, რომელშიც იგი იმყოფებოდა XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის” (Очерки истории СССР, 1956:350).

საფრანგეთის ანტირუსულმა განწყობილებამ თავი XIX საუკუნეშიც იჩინა, რაც ნაპოლეონისა და ყირიმის ომებში აისახა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად, რუსეთმა მორიგი წარმატება მოიპოვა ოსმალეთთან მიმართებაში და ახალი ტერიტორიული დათმობები მიიღო მისგან. სხვა მიწებთან ერთად, რუსეთის ხელში გადავიდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კუთხეების უმეტესი ნაწილი, მათ შორის, ბათუმი აჭარითურთ.

მოცემული პერიოდისათვის საფრანგეთს აქტიური პოლიტიკის გატარების თავი ნაკლებად ჰქონდა, რაც გამოწვეული იყო 1870-1871 წლების საფრანგეთ-პრუსიის ომში განცდილი მარცხით. აქედან გამომდინარე, ბერლინის კონგრესის (1878 წლის 1 (13) ივლისი) შედეგებზე მას დიდი ზეგავლენა არ მოუხდენია. თუმცა, როგორც ისტორიოგრაფიაში მიიჩნევენ, იგი ამ დროს უფრო პრორუსულად იყო განწყობილი (Троицкий, 2007:283). სწორედ ამ პერიოდში აქვს ადგილი ჩვენთვის საინტერესო ფაქტს.

პოლიტიკურად დასუსტებული საფრანგეთი სხვადასხვა საშუალებით ცდილობს მისთვის საინტერესო რეგიონებში თავისი გავლენის დამყარება-განმტკიცებას. ასეთ საინტერესო რეგიონთა რიცხვში აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთიც აღმონდა.

საფრანგეთის ხელისუფლებამ, როგორც ჩანს, სათანადოდ შეაფასა ბათუმის გეოსტრატეგიული მდებარეობა და მისი სამომავლო პერსპექტივა საერთაშორისო ურთიერთობებში. გამომდინარე აქედან, იმთავითვე შეუდგა ზრუნვას რუსეთის ფარგლებში ახალმოქცეულ ქალაქში საკუთარი პოლიტიკური დასაყრდენის მოსაძიებლად. როგორც ინგლისის წარმომადგენელთა ოფიციალური მიმოწერიდან ირკვევა, ფრანგების არჩევანი ბათუმში მცხოვრებ კათოლიკე სომხებზე შეჩერებულია. მოგვაქვს სათანადო ამონარიდი ჩვენთვის საინტერესო დოკუმენტიდან დედნიურთ.

ვიცე-კონსული ბილიოტი¹ 1879 წლის 11 თებერვალს მარკიზ სოლსბერისადმი² გაგზავნილ მოხსენებაში მიუთითებს:

„ვიცე-კონსული ბილიოტი მარკიზ სოლსბერს. – (მიღებულია 25 თებერვალს)

(№ 19 პოლიტიკური)

ტრაპზონი, 11 თებერვალი, 1879

მილორდ,

...საფრანგეთის ხელისუფლებამ გააუქმა ფოთში არსებული ვიცე-საკონსულო და [სანაცვლო] ბათომში შექმნა; აქ დაინიშნა მ. რეინი, ტფილისის საკონსულოს კანცლერი, რომლის წლიური ხელფასიც 12 000 ფრანკს შეადგენს.

პროტექციის თვალსაზრისით ცვლილება არ უნდა იყოს ხელსაყრელი საფრანგეთის სავაჭრო საქმიანობისათვის, იმ მიზეზიდან გამომდინარე, რომ ფოთი ჯერ კიდევ რჩება სპარსეთისათვის საქონლის მიღების [მთავარ] ადგილად და დიდი დრო გაივლის, ვიდრე მას ბათომში აჯობებს; მაგრამ საფრანგეთის ხელისუფლებას, შესაძლებელია, სხვა მოსაზრება ამოძრავებს.

რადგანაც მ. რეინი, რომელსაც თანამდებობა მხოლოდ გასული თვიდან უჭირავს, უკვე განიხილავს ეკლესიის მშენებლობის საკითხს ბათომში მაცხოვრებელ სომეხ კათოლიკეებთან, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საფრანგეთის ხელისუფლებას გეგმაში აქვს ამ ტერიტორიაზე გავლენის დამყარება კათოლიკე სომეხების დახმარებით, რომლებიც ქრისტიანული მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენენ.

ოტომანთა კონსულიც დაინიშნა ბათომში და მოკლე ხანშია მოსალოდნელი მისი კონსტანტინოპოლიდან ჩამოსვლა.

მაქვს პატივი და ა.შ.

(ხელმოწერილი)

ალფრედ ბილიოტი.”

“Vice-Consul Biliotti to the Marquis of Salisbury. – (Received February 25.)

(№19. Political.)

Trebizond, February 11. 1879.

My Lord,

... The French Government have abolished their Vice-Consulate at Poti and established one at Batoum, to which post has been appointed M. Rheins, the Cancellor of the Consulate at Tiflis, with a salary of 12,000 fr. A-year.

¹ ალფრედ ბილიოტი (Biliotti) – ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ტრაპიზონში 1873 წლიდან.

² რობერტ არტურ სოლსბერი (Salisbury) – მარკიზი, 1878-1880 წლებში საგარეო საქმეთა მინისტრი, 1885-1892 წლებში დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი.

The change does not seem opportune for the protection of French trade, for the reason that Poti continues to be the landing port of goods to Persia, and that many years are likely to elapse before it is superseded by Batoum. But the French Government may have been moved by considerations of another kind.

As M. Rheins, who has taken possession of his post only since last month, is already devising, together with the resident Roman Catholic Armenians, the erection of a church at Batoum, it may be presumed that the French Government have perhaps in view to establish a sort of influence in that quarter, by helping the Roman Catholic Armenians, who form there the majority of the Christian population.

An Ottoman Consul has also been appointed to Batoum, and is shortly expected from Constantinople on his way his post.

I have, Etc.

(Signed)

ALFRED BILIOTTI."

[Adjara and the Russian Empire, 2003: 35].

როგორც ვხედავთ, დოკუმენტი საკმაოდ საინტერესო შინაარსისაა და ნათელს ჰფენს საფრანგეთის ხელისუფლების შორს მიმავალ გეგმებს. აქცენტის გაკეთება კათოლიკე სომხებზე ადვილი გასაგებია: ჯერ ერთი, გათვალისწინებულია რელიგიის ერთიანობა, და მეორეც, როგორც თავად დოკუმენტიდანაც ჩანს, კათოლიკე სომხები³ მოცემული დროისათვის ბათუმის ქრისტიანული მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ. მხედველობაში მისაღებია ისიც, რომ ისინი ამ ხანებში ანტირუსული განწყობილებით გამოირჩეოდნენ (ჯიბაშვილი, დიასამიძე, 2012: 138-147), რასაც თავისი მნიშვნელობა ექნებოდა რუსეთის კონკურენტ სახელმწიფოსთან თანამშრომლობის დროს.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ რეგიონზე გავლენის დამყარების ცენტრად საფრანგეთმა აირჩია არა ართვინი (სადაც ე.წ. „კათოლიკე სომხები“ უფრო დიდი რაოდენობით იყვნენ) ან ფოთი (რომელსაც იმ პერიოდისათვის მეტი ეკონომიკური უპირატესობა გააჩნდა), არამედ ბათუმი. ეს კარგად მეტყველებს ბათუმის მოხერხებულ მდებარეობაზე, მის პოტენციალსა და სამომავლო პერსპექტივებზე, რაც შეუმჩნეველი არ დარჩენილა პრაგმატულად მოაზროვნე ევროპული დიპლომატიისათვის. სწორედ ამიტომ, საფრანგეთის ხელისუფლებამ ვიცე-საკონსულო ფოთიდან ბათუმში გადმოიტანა.

ვფიქრობთ, აღნიშნული ფაქტი უდავოდ საინტერესო მომენტი არის როგორც ბათუმის, ისე აქაური კათოლიკე სომხების ისტორიიდან.

³ შევნიშნავთ, რომ ბათუმელი ე.წ. „კათოლიკე სომხები“ ძირითადად ართვინიდან იყვნენ და მათი უმრავლესობა წარმოშობით ქართველი იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მაჭარაძე, 1988: მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. 3, ნაკვ. 1, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ცინცაძე, 1969: ცინცაძე ი., აღა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

ჯიბაშვილი, დიასამიძე, 2012: ჯიბაშვილი ო., დიასამიძე ხ., “ბათუმის საკითხისადმი” სომეხთა დამოკიდებულების ისტორიიდან, კრ.: *ბათუმი II*, ბათუმი.

Adjara and the Russian Empire, 2003: Adjara and the Russian Empire, 1878-1917 (British Archives on the Caucasus, Georgia), Editorial Hugo Greenhalgh, Research Robert L. Jarman, “Archival Publications International,” London.

Восточный вопрос, 1978: Восточный вопрос во внешней политике России конец XVIII – начало XX в., Изд-во „Наука“, Москва.

Жиганов, 1896: Жиганов С., Русская политика в восточном вопросе, т. I, Университ. тип., Москва.

Очерки истории СССР, 1956: Очерки истории СССР, 2-я половина XVIII века, Изд-во Акад. наук СССР, Москва.

Троицкий, 2007: Троицкий Н., Россия в XIX веке: Курс лекций; http://scepsis.ru/library/id_1515.html ატვირთულია 2007 წლის 13 ოქტომბერს.

Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)

From the History of the Catholic Armenians living in Batumi

Summary

“The Eastern Question”, which was the struggle for the Ottoman Empire heritage, had always been the main priority of Russian foreign policy. The noted attitude of the Russian Empire alarmed Western European countries, especially France. France had its own political and economic interests in the Ottoman Empire and tried by all means to keep its position there.

The Russian-Turkish War of 1877-1878 was another success for the Russian Empire. Among the territories given to Russia was port Batumi. According to English correspondence, France tried to establish its influence in that region via the Catholic Armenians. To that purpose, it abolished its vice-consulate at Poti and established it at Batumi. The latter action was a significant moment for Batumi, as for the history of Catholic Armenians as well.

ბათუმის პორტის განვითარება XIX ს. 80-90-იან წლებში

ბათუმის, როგორც მნიშვნელოვანი ცენტრის, ფორმირებაში განმსაზღვრელი როლი მოხერხებულმა ზღვისპირა მდებარეობამ ითამაშა. არსებობს მოსაზრება, რომ თავდაპირველად ბათუმის ნავსადგური თანამედროვე ადგილას არ მდებარეობდა. დღევანდელი ბათუმის ტერიტორია არცთუ შორეულ წარსულში ზღვით იყო დაფარული. ხელსაყრელი მდებარეობის მიუხედავად, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ჯერ ფაზისის, შემდგომ პეტრას დაწინაურების გამო, ბათუმი მნიშვნელოვან სანავსადგურო ქალაქად ვერ ჩამოყალიბდა. ბათუმის დაწინაურება XVIII საუკუნიდან შეიმჩნევა. „ძირითადად ამ დროს დამთავრდა სანავსადგურო ყურის ფორმირება. ეს პირდაპირ მისწრება დარჩა ახალი ეპოქის ხომალდებისთვის“ (სურგულაძე, სიორიძე, 1996:13) XVIII ს-დან გამწვავდა მეტოქეობა ინგლისს, საფრანგეთსა და რუსეთს შორის აღმოსავლეთში გავლენისათვის. ასეთ ვითარებაში კიდევ უფრო გაიზარდა ბათუმის, როგორც შავი ზღვის ერთ-ერთი ყველაზე მოხერხებული ნავსადგურის მნიშვნელობა.

XIX საუკუნიდან ბათუმით განსაკუთრებულ დაინტერესებას იჩენს რუსეთი. „აჭარის, კერძოდ ბათუმის შეერთება რუსეთის ამიერკავკასიაში დამკვიდრების შემდგომინდელი საგარეო პოლიტიკის განუყოფელ ნაწილად იქცა“ (კარალიძე, 2009:26). ბათუმის დაჭერას რუსეთის სამხედრო-სტრატეგიულ გეგმებში დიდი ადგილი ეთმობოდა 1806-1812 წწ. და 1828-1829 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომებისა და 1853-1856 წწ. ყირიმის ომის დროს. გარკვეული წარმატებების მიუხედავად, ბათუმის და აჭარის შეერთების საკითხი გადაუჭრელი რჩებოდა. პრობლემა 1877-1878 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომის დროს გადაწყდა, როცა ბათუმი რუსეთს გადაეცა პორტო-ფრანკოს, თავისუფალი სავაჭრო ნავსადგურის სტატუსით. ცარიზმი იმთავითვე წინააღმდეგი იყო ბათუმის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადებისა, რაც საფრთხეს უქმნიდა რუსეთის როგორც ეკონომიკურ, ისე სტრატეგიულ ინტერესებს. ამიტომ იგი ყოველნაირად ცდილობდა მის გაუქმებას, რასაც 1886 წ. მიაღწია.

რუსეთთან შეერთებამდე ბათუმი შედარებით უმნიშვნელო ქალაქი იყო. 1878 წლიდან ბათუმით ბევრი დაინტერესდა. კავკასიი იუწყებოდა: „უეჭველად მდიდარი მომავლის გამო, რომელიც გააჩნდა ბათუმს, დიდძალი ფულიანი ხალხი ცდილობს აქ საცხოვრებლად გადმოსვლას. ქალაქში მიწა დასწრებაზეა და იყიდება ზღაპრულად მაღალ ფასებში, სახლები იზრდება როგორც სოკოები (Кавказъ, N-97, 1882). რუსული სავაჭრო ფირ-

მეზი ითხოვდნენ სასაწყობედ ბათუმის ნავსადგურში მიწების გამოყოფას (აცსა,ფ.6,ს1,ფ.12). ბევრი ცდილობდა ამ მხრივ ხელისუფლების მხარდაჭერის მოპოვებას. თუ რამდენად იყო დაინტერესებული რუსეთის კაპიტალისტური წრეები ბათუმით წარმოდგენას გვიქმნის რუსეთის ნაოსნობისა და ვაჭრობის საზოგადოების დირექტორის კონტრ-ადმირალ პ.ჩიხაჩევის i232-e მიმართვა, გაგზავნილი კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიაში 1878 წლის 28 სექტემბერს. წერილის ავტორი მადლობას მოახსენებს კავკასიის მეფისნაცვალს ბათუმ-ყირიმის საზღვაო ხაზის გახსნის საკითხში მხარდაჭერისათვის და აღნიშნავს, რომ სანაპიროზე მოხერხებული ადგილის შეძენა ამჟამად კერძო ხელიდან, ბათუმში არსებული სპეკულაციური ციებ-ცხელების გამო შეუძლებელია, ამიტომ აუცილებელია საზოგადოებამ მიაღწიოს მთავრობის მხარდაჭერას (აცსა,ფ. 6ს.1,ფ.14-15). ხელისუფლება მართლაც ცდილობდა პორტის მიმდებარე მიწების გამოთავისუფლებას კერძო მიწათმფლობელებისაგან, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში მიწის მეპატრონეები დაზარალებულნი რჩებოდნენ – მას ან საბაზრო ღირებულებების შესაბამისად არ აძლევდნენ მიწის საფასურს, ან საერთოდ მეპატრონეს მიწის საფასურის მისაღებად წლობით უწევდა საჩივრის წერა. მაგ.1885 წელს ბათუმში ფერათ-ბეგ ბეჟანიძეს და მის ძმებს ჩამოატრეს და პორტს გადასცეს 28 კვ.საუენი მიწა. მათ საფასური დიდხანს არ გადაუხადეს. ბევრი დავიდანარაბის შემდეგ, 1895 წლის 30 ნოემბერს, კავკასიის სამოქალაქო საქმეთა მმართველის 10836-ე ბრძანებით, ბეჟანიძეები პორტისათვის გადაცემული მიწის საფასურად მიიღებდნენ (განვლილი წლების პროცენტს დარიცხვით) სულ 1400 მანეთს, ოღონდ მიწისმფლობელობის დამადასტურებელი კანონიერი დოკუმენტის წარდგენის შემთხვევაში (სცსა.ფ.12,ს.1358,ფ.9-12).

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ბათუმი სწრაფად ვითარდებოდა. ამას უმთავრესად მოხერხებული ნავსადგური განაპირობებდა. განვითარების ტემპები უფრო თვალსაჩინო გახდა 1883 წლიდან, რაც ექსპლოატაციაში შევიდა ბათუმი-სამტრედიის რკინიგზის მონაკვეთი. ამ ზრდის საილუსტრაციოდ ბათუმის პორტის ტვირთბრუნვაც მეტყველებს. თუ 1878 წელს ბათუმში სულ შემოვიდა 29.776 ფუთი საქონელი, 1883 წელს შემოვიდა 922.423 ფუთი, ხოლო 1886 წელს – 2.732.746 ფუთი. თუ ადრე შემოტანა სჭარბობდა გატანას, ეხლა ვითარება საპირისპიროდ შეიცვალა (Батумъ и его окрестности, Батумъ, 1906 :357-375). ეს წარმატებები მოპოვებული იყო ბათუმის მოხერხებული მდებარეობით, რაც დიდ პერსპექტივას უქმნიდა მის განვითარებას. „ბათუმის ყურე გამორჩეულია თავისი ბრწყინვალე ბუნებრივი მონაცემებით, სიგანე 150 საუენამდეა, სიღრმე ზოგ ადგილას 40 საუენს აღწევს, რაც უზრუნველყოფს ყურეში ყველაზე დიდი მოცულობის სახაზო გემების შესვლას (აცსა, ფ.34, ს.24, ფ.14). ბათუმს შესანიშნავი ბუნებრივი ყურე გააჩნდა. ბათუმის, როგორც ბრწყინვალე პორტის რეპუტაცია განმტკიცებულია ყველა მოგზაურს შორის. ეს სრულიად ცხადია ყველასათვის, ვისაც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს გასწვრივ უცურავს, შეუწუხებია ზღვის ავადმყოფობას

და უგრძელა მისი შეწყვეტა, როცა ხომალდი შედიოდა ბათუმის წყნარ ყურეში” (Обзоръ, N-24, 1878). ბათუმის პორტი ძალზე მოხერხებული და ღრმაა... წყლის სიღრმე შესანიშნავია -26-40 საუენამდე. ნაპირიდან 20 საუენზე, შეუძლია მიაღდეს ყველაზე დიდ სამხედრო ხომალდებს – წერდა ფრენკელი (Френкель, 1879 :89). ბათუმის ეკონომიკური განვითარებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა ნავსადგურის მშენებლობას და რკინიგზის გაყვანას. აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტას თვით რუსეთის იმპერიის ეკონომიკური ინტერესები მოითხოვდა, რომელიც იმ დროისათვის ნავთობის ექსპორტის მიხედვით მსოფლიოში პირველ ადგილზე იყო. ბათუმის განთავისუფლებამდე ბაქოს ნავთობის საზღვარგარეთ გატანა ფოთის და ბალტიის ზღვის ნავსადგურებიდან ხდებოდა. ამ უკანასკნელიდან ნავთობის ექსპორტი ძვირიც ჯდებოდა და დიდი დროც სჭირდებოდა. არსებული ვითარებიდან ნავთის მრეწველები გამოსავალს ეძებდნენ. ამ თვალსაზრისით ბათუმი საუკეთესო ბაზა იყო ბუნებრივი ყურეთი და მოხერხებული სატრანზიტო მდებარეობით. („ბათუმის გაზეთი“, №15:1911). 1879 წელს კავკასიის მეფისნაცვალის, დიდი მთავრის, მიხეილის ნიკოლოზის ძის განკარგულებით, შეიქმნა განსაკუთრებული კომისია სამხედრო ინჟინერ ფლოროვის თავმჯდომარეობით. ამ კომისიას დაევადა შემუშავებინა ბათუმის ნავსადგურის გაფართოების და მასში მომსახურების გაუმჯობესების სამუშაოების პროექტი (Батумъ и его окрестности, 1906:364). კომისია სამ წელს მუშაობდა. შემუშავდა ორი პროექტი: ერთი ბათუმის პორტის უფროსის ა. გრევეს, ხოლო მეორე პორტების მშენებლობის სამმართველოს ინჟინერთა ჯგუფის ავტორობით. პირველი, გრევეს პროექტი, გამოირჩეოდა მასშტაბურობით, პორტის პერსპექტივებზე გათვლით, თუმცა ძვირიც ჯდებოდა დაახლოებით 8 მლნ მანეთი. ორივე პროექტი წარუდგინეს კავკასიის მთავარმართებელ დონდუკოვ-კორსაკოვს, რომელმაც ისინი დასამტკიცებლად გზათა სამინისტროს გაუგზავნა. ორწლიანი განხილვის შემდეგ სამინისტრომ ორივე პროექტი დაიწუნა, პირველი – სიძვირის, მეორე – უხარისხობის გამო. მალე გზათა სამინისტრომ თავად შეადგინა ახალი პროექტი, რომელსაც გარკვეულწილად საფუძვლად დაედო გრევეს პროექტი“ (უზუნაძე, 2001:100). პროექტი ითვალისწინებდა ნავსადგურში წყლის სიღრმის გასაღიდებლად სამუშაოების ჩატარებას, სასაწყობო მეურნეობის გაუმჯობესებას (აცსა,ფ.16, ს.42, ფ.18-19). აღნიშნული პროექტის შემუშავებაში მონაწილეობდნენ ბათუმის პორტის ინჟინრები ნ. ზუბოვი და ა. ბუნგე (აცსა,ფ.34, ს.11,ფ.1).

ახალი ნავსადგურის მშენებლობისთვის საჭირო იყო თავისუფალი მიწის დიდი სივრცე. ყურეს მიმდებარე ტერიტორიები კერძო პირების საკუთრებას წარმოადგენდა, რაც აფერხებდა სამუშაოების დაწყებას. 1884 წელს სახელმწიფო საბჭომ ბათუმის ნავსადგურის სამშენებლო ზონაში კერძო პირებისაგან მიწების შესყიდვის მიზნით გამოყო 600 000 მანეთი (აცსა, ფ.16. ს.6.ფ.5). მიწის პრობლემის წინაშე პორტი XIX ს.

ბოლოსაც იყო. ცხადია, პორტისათვის მიწა ქალაქის ფონდიდან უნდა გამოყოფილიყო. 1898 წლის 12 ივნისს ბათუმის თავმა ლუკა ასათიანმა სათათბიროს გადაწყვეტილების საფუძველზე გზათა სამინისტროსთან გააფორმა შეთანხმება, რომლის შესაბამისად ქალაქის სანაპირო ზოლიდან 9 636,17 კვ. საჟენი მიწა გადაეცემოდა პორტს, რისთვისაც გზათა სამინისტრო ბათუმის თვითმმართველობას გადაუხდიდა კვადრატულ საჟენში 20 მანეთს (აცსა, ფ.34, ს.10, ფ.26-27). 1884 წლის მაისში გზათა სამინისტრომ ბათუმის ნავსადგურში სამშენებლო სამუშაოების გადაწყვეტილება მიიღო, რომელიც სამ წელიწადში უნდა დასრულებულიყო. თუმცა რეალურად სამუშაოები 1885 წლის სექტემბრიდან დაიწყო (აცსა, ფ.34, ს.11 ფ.1). თავდაპირველად მშენებლობისთვის გამოყვეს 3 მლნ მანეთი. პირველი რიგის სამუშაოები დამთავრდა 1889 წელს. აიგო ნავთობის ნავსადგური, მოეწყო ტანკერების მისადგომი, ამოქმედდა სამი ნავთობსასხმელი ხაზი, ნავსადგურში აიგო 65 საჟენი სიგრძის სანაპირო კედელი, დაიდგა შუქურას ქვის კოშკი (აცსა, ფ.16, ს.42, ფ.83-84). დარჩენილი სამუშაოების ჩასატარებლად მთავრობამ გამოყო 2 მლნ მანეთი. სამუშაოები ძირითადად დასრულდა 1893 წელს. ხარჯებმა 5 მლნ მანეთი შეადგინა. შედეგად მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ბათუმის ნავსადგურის მომსახურების პირობები. მაგრამ მომდევნო წლებში ნავთობის ექსპორტის ზრდამ აშკარა გახადა, რომ პორტში განხორციელებული პროექტი არ შეესაბამებოდა ტვირთბრუნვის მასშტაბებს. გემებს ხშირად უხდებოდათ რეიდზე დგომა.

მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, გადაწყდა ნავთობის ნავსადგურის აღმოსავლეთით საკაბოტაჟო ნავსადგურის აგება. ამ მიზნით, ხელისუფლებამ გამოყო 750 ათასი მანეთი. ამ თანხაში შედიოდა სამუშაოების ტექნიკური კონტროლის ხარჯებიც. სამუშაოები დაიწყო 1895 წელს და დასრულდა 1897 წელს (აცსა, ფ.16, ს.28, ფ.15-18), მაგრამ საკაბოტაჟო ნავსადგურს აღმოაჩნდა ნაკლოვანება. მისადგომი არ იყო დაცული შტორმისაგან, რაც ცუდ ამინდში შეუძლებელს ხდიდა გემების დამუშავებას, ამიტომ იყო, რომ ბათუმის პორტის მშენებლობის უფროსი, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი ნ. ზუბოვი 1898 წლის 29 მაისის მიმართებით კომერციული პორტების მშენებლობის კომისიას სთხოვდა საკაბოტაჟო ნავსადგურის აუცილებელი სარეკონსტრუქციო სამუშაოების ჩასატარებლად გამოეყო 350 ათასი მანეთი (აცსა, ფ.16, ს.36, ფ.18).

ბათუმის სავაჭრო-სამრეწველო განვითარებისათვის განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ჰქონდა ბაქოს ნავთობის ექსპორტს. ბათუმმა მსოფლიო სახელი უმთავრესად ნავთობის პროდუქტების ვაჭრობით მოიხვეჭა (აცსა, ფ.6, ს.252, ფ.34). ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე უდიდესი მასშტაბის ექსპორტირებას ბაქო უმთავრესად ბათუმის მეშვეობით აწარმოებდა (სიჭინავა, 1958:119). ბათუმიდან ბაქოს ნავთობის გატანა არნახული ტემპით იზრდებოდა.

1883-1900 წლებში ბათუმიდან ნავთისა და ნავთობპროდუქტების გატანა ასეთ სურათს გვაძლევს:

წლები	ნავთი	საცხები ზეთი	სხვა ნავთობპრ.	ს უ ლ
1883	1.372,5	1.721	2554	3.348,9
1884	3.803,9	1.457,8	9391	6.200,8
1885	7.099,5	2.138,6	1.170,8	10.408,9
1886	8.879	2.228,5	3.289,6	14.397,1
1887	11.191,9	2.739	4.135	18.065,9
1888	22.543,5	1.727,5	4.280,1	28.551,1
1889	33.040,9	1.951,7	5.121,3	40.113,9
1890	36.211,8	3.497,2	2.715,5	42.424,5
1891	42.223	4.062,6	2.586,6	48.872,2
1892	45.439,5	5.178,9	1.709,6	52.328
1893	48.137,4	5.515,3	1.491,5	55.144,2
1894	41.557,1	4.893	2.006,3	48.456,4
1895	47.885,1	5.042,9	1.895,6	54.823,6
1896	37.730,8	3.222,6	1.130,3	42.083,7
1897	48.843,4	6.382,8	2.897,3	57.826,5
1898	51.841,5	7.280,2	2.909,1	62.030,8
1899	56.063,3	8.001,4	2.239,9	66.304,6
1900	50.786,7	8.203,3	1.668,9	60.658,9

ბათუმიდან ნავთობპროდუქტების გატანის ზრდის კვალობაზე არნახული ტემპით იზრდებოდა პორტის ტვირთბრუნვა. თუ ბათუმის რუსეთთან შეერთების დროს პორტის ტვირთბრუნვა არ აღემატებოდა 500. 000 ფუტს, 20 წლის შემდეგ 1899 წელს მან 90.000.000 ფუტს მიაღწია (სცსსა,ფ.12,ს.713,ფ.52-53). საერთო ტვირთბრუნვაში წამყვან როლს ექსპორტი ასრულებდა. თუ 1890 წელს ბათუმის პორტში უცხოეთიდან შემოიტანეს 5.115.000 ფუტი ტვირთი, გაიტანეს 45.395.709 ფუტი (სცსსა ფ.13,ა.24,ს350,ფ.12). 1893 წელს შემოიტანეს 5.760.000 ფუტი, ხოლო გაიტანეს 57.724.000 ფუტი (სცსსა,ფ.12,ა.7,ს.1396ფ.2).

უცხოეთში გატანილი საქონლის ძირითად ნაწილს ნავთობი და ნავთობპროდუქტები შეადგენდა. თუ 1884 წელს ბათუმიდან გაიტანეს 3.745.653 ფუტი ნავთობპროდუქტი, 1892 წელს ამ ციფრმა 51.419.838 ფუტი შეადგინა, 1893 წლისათვის 55.397.994 ფუტი ხოლო 1899 წელს 73.098.886 ფუტს მიაღწია (სცსსა, ფ.12,ა.7,ს.1396ფ.1-2). ბათუმიდან ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების გატანამ პიკს 1902 წელს მიაღწია და 78.338.800 ფუტი შეადგინა (Батумъ и его окрестности, Батумъ, 1906:310-311).

ბათუმში ვაჭრობის სწრაფ განვითარებას ცხადყოფს პორტში შემოსული გემების რაოდენობის ზრდა. თუ 1879 წელს ბათუმის პორტში შემოვიდა 466 გემი, 1887 წელს ეს რიცხვი 1263-მდე გაიზარდა, 1893 წელს 1539 შეადგინა (ქცსა,ფ.130,ს.178,ფ.14). ბათუმის პორტს ინტენსიური ტემპით უხდებოდა გემების მიღება-გაგზავნა. 1887 წლის მანძილზე ბათუმის პორ-

ტში საშუალოდ ყოველდღიურად ხდებოდა ერთდროული ოპერაციით 7,3 ორთქლის და 28,2 იალქნიანი ხომალდის დამუშავება, პატარ-პატარა ნაგებობის ჩაუთვლელად (აცსა,ფ.7,ს.3,ფ.11). იმავე წელს ნავთობროდუქტების გარდა ყველა სახის ტვირთბრუნვამ შეადგინა 7 მლნ. ფუთი, ხოლო ნავთობროდუქტების გატანამ შეადგინა 18,5 მლნ. ფუთი (აცსა,ფ.7,ს.3,ფ.12), მაგრამ ეს მოცულობა არ იყო მაქსიმუმი. სურამის ქედზე ნავთობსადენის მშენებლობით ბათუმიდან ნავთობის ექსპორტი კიდევ უფრო გაიზარდა – ვარაუდობდნენ მის გაზრდას 50 მლნ. ფუთამდე. ცხადია, ასეთ მასშტაბებს პორტი ვეღარ აუდიოდა, ხშირი იყო გემების რეიდზე რიგში დგომა. მარტო 1892 წლის დეკემბერში 12 საოკეანო თბომაგალი იდგა რეიდზე შიგნით ზღვაში და ელოდებოდა რიგს ყურეში შემოსასვლელად და ტვირთს მისაღებად (აცსა,ფ.6,ს.99,ფ.2).

ასეთი წარმატებებით ბათუმი სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა შავი ზღვის სხვა მეზობელ პორტებს. „დროება“ წერდა: „ინგლისის ბათუმელი კონსული თავისი მთავრობისადმი მოხსენებაში ამბობს, რომ ბათუმი თანდათან ისეთს წარმატებებს აღწევს, რომ იმის ნავსადგური, უეჭველია დიდ ზარალს მისცემს და დაამცირებს ფოთისა და ტრაპიზონის ვაჭრობასაო („დროება“, №195, 1882). დიდი ხანია, რაც შავს ზღვაზედ გამოჩენილ ქალაქებში იხსენიება ბათუმი. ბათუმს საუკეთესო ნავსადგური აქვს თვით ბუნებისაგან გაკეთებული, რომელსაც გროშის დახარჯვა არც კი მოუწდება... დღეს ფოთი ვეღარ შეეჯიბრება და თითქმის გადაწყვეტილი უნდა ვსთქვათ, რომ არც დღეის შემდეგ დაიჭერს იმ ადგილს, რაც აქამდის ეჭირა. ბათომი უპირველეს ადგილად უნდა გადაიქცეს შავს ზღვაზე, ვაჭრობაში დიდი ხანია კარგად გაიგეს და დაესივნენ ბათომს” -წერდა „დროება“ („დროება“, №110, 1882).

XIX საუკუნის 80-იანი წლების დამლევს ბათუმმა არა მარტო ფოთს გაუსწრო საერთო ტვირთბრუნვის მაჩვენებლით, არამედ მთელს ქუთაისის გუბერნიაში მოიპოვა აბსოლუტური უპირატესობა. ამას ცხადყოფს შემდეგი სტატისტიკა. 1893 წელს ბათუმისა და ფოთის პორტებში გემების მოძრაობისა და ტვირთბრუნვათა შედარება ასეთ სურათს გვაძლევს:

პორტის დასახელება	გემის სახეობა	შემოვიდა		გავიდა	
		უცხოეთიდან	კაბოტაჟით	უცხოეთში	კაბოტაჟით
ბათუმის	ორთქლის	1.071	1.087	1.071	1.087
	იალქნიანი	468	125	468	125
ფოთის	ორთქლის	95	419	94	419
	იალქნიანი	12	64	11	64

ამავე 1893 წელს ბათუმის მთავარი სასაწყობო საბაჟოს გავლით შემოიტანეს: 6.068.120 ფუთი – 9.701.774 მანეთის ღირებულების.

გაიტანეს: 57.725.902 ფუთი – 23.556.69 მანეთის ღირებულების.

ამავე 1893 წელს ფოთის საკარანტინო-საბაჟო კონტროლის გავლით: შემოიტანეს: 1.787 ფუთი – 2.239.5 მანეთის ღირებულების.

გაიტანეს: 11.495.542 ფუთი – 5.277.072 მანეთის ღირებულების (ქცსა,ფ.130,ს.178,ფ.14-15).

ბათუმის პორტის უპირატესობაზე არა მარტო ფოთის, არამედ მთელი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის პორტებთან შედარებით ცხადყოფს ქუთაისის გუბერნიის 1887 წლის ანგარიშის მონაცემები. ცხრილში შესულია როგორც უცხოეთიდან, ისე საკაბოტაჟო ცურვით მთელი წლის მანძილზე გემების მოძრაობის სტატისტიკა (ქცსა,ფ.130,ა-1,ს.170,ფ.11)

პორტის დასახელება	შემოვიდა	გავიდა
გუდაუთის	158	158
სოხუმის	364	364
ოჩამჩირის	217	217
ფოთის	475	474
ნიკოლაევის	7	7
ბათუმის	1263	1267
სულ	2484	2487

აღსანიშნავია, რომ ამ ცხრილით ბათუმის პორტში შემოსულა უფრო მეტი გემი ვიდრე დანარჩენ ხუთ პორტში ერთად.

უფრო შთამბეჭდავია 1893 წლის მონაცემები, როცა მხოლოდ ბათუმის პორტში შემოვიდა სულ 2751 გემი, დანარჩენ 6 პორტში კი 2012 (ქცსა, ფ.130,ა.1,ს.178,ფ.14).

ბათუმის პორტმა XIX ს. 90-იან წლებში აშკარად გაასწრო ფოთის პორტს არა საერთო ტვირთბრუნვის მოცულობით, არამედ არანავთობ-პროდუქტების ტვირთბრუნვის მოცულობითაც. ამას ცხადყოფს შემდეგი წლების მონაცემთა შედარება (ქცსა,ფ.130,ა.1,ს.258,ფ.4)

პორტის დასახელება	წელი	ფუთი
ბათუმის	1889	2 502 908
	1892	9 063 869
	1895	18 321 625
ფოთის	1889	5 996 000
	1892	6 317 813
	1895	5 992 623

მოტანილი ციფრები ცხადყოფს, რომ ბათუმიდან არანავთობპროდუქტების ტვირთბრუნვა 1889 წლიდან 1895 წლამდე 7-ჯერ გაიზარდა, როცა ფოთის პორტის ტვირთბრუნვა ფაქტიურად არ შეცვლილა.

ბათუმის პორტის განვითარებამ XIX-XX სს. მიჯნაზე მძლავრი ბიძგი მისცა ქალაქის ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებას. XX საუკუნის დასაწყისში ბათუმმა სავაჭრო მნიშვნელობით ამიერკავკასიაში მესამე ადგილი დაიჭირა თბილისისა და ბაქოს შემდეგ. 1902 წლის მონაცემებით ბათუმში 1026 სავაჭრო დაწესებულება იყო.

როგორც პორტის, ისე ქალაქისა და ოლქის ადმინისტრაცია სათანადო ყურადღებას უთმობდა ბათუმის პორტის პრობლემებს, მუდმივად ზრუნავდა ნავსადგურში წესრიგის, სისუფთავის დაცვაზე (აცსა, ფ. 16, ს. 29, ფ. 37), პორტის კეთილმოწყობაზე, განათებაზე (აცსა, ფ. 16, ს. 7, ფ. 22-47; ს. 6, ფ. 24-34). ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ქალაქ ბათუმის განვითარება უპირატესად პორტის განვითარებაზე იყო დამოკიდებული.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- აცსა – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი ფონდი 6, აღწერა 1, ს. 1.
აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 99.
აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 252.
აცსა, ფ. 7, ა. 1, ს. 3.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 6.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 7.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 28.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 29.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 36.
აცსა, ფ. 16, ა. 1, ს. 42.
აცსა, ფ. 34, ა. 1, ს. 10.
აცსა, ფ. 34, ა. 1, ს. 11.
აცსა, ფ. 34, ა. 1, ს. 24.
“ბათუმის გაზეთი” N 15, 1911 წელი.
“ღროება”, 110, 1882 წელი.
“ღროება” N 195, 1882 წელი.
სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი ფონდი 12, ა. 1, ს. 713.
სცსსა, ფ. 12, ა. 1, ს. 1358.
სცსსა, ფ. 12, ა. 7, ს. 1396.
სცსსა, ფ. 13, ა. 24, ს. 350.
ქცსა – ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 130, ა. 1, ს. 170.
ქცსა, ფ. 130, ა. 1, ს. 178.
ქცსა, ფ. 130, ა. 1, ს. 258.
კარალიძე 2009: კარალიძე ჯ., აჭარა 1878-1903 წწ. (პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური ვითარება), ბათუმი.
სიჭინავა 1958: სიჭინავა ვ., ბათუმის ისტორიიდან, ბათუმი.
სურგულაძე, სიორიძე, 1996: სურგულაძე აბ., სიორიძე მ., პორტო-ფრანკო ბათუმში, ბათუმი.
უზუნაძე 2001: უზუნაძე რ., ნაოსნობა ბათუმის ოლქში, ბათუმი.
Батумъ и его окрестности, 1906: Батумъ и его окрестности, Батумъ.
Кавказъ, N-97, 1882 г.

Обзоръ, N-24, 1878 г.

Френкель 1879 : Френкель А. Очерки Чурук-су и Батума, Тифлисъ.

Jemal Karalidze (Batumi, Georgia)

The development of the port of Batumi in the 1880's and 1890's

Summary

As a result of the Russo-Turkish War of 1877-1878, Ajara and Batumi were reunited with the rest of Georgia under Russian control.

Before being acquired by Russia Batumi was a small and insignificant town, but had one of the best natural harbors of the entire Black Sea coast. Such a favorable location guaranteed Batumi's future. The discovery of oil in Azerbaijan in the 1870's led to the construction of a railway line between Baku and Batumi in 1883 and the redevelopment of Batumi's port in 1885. Batumi became the major port of the Caucasus, where oil and other valuable goods were exported around the world. Batumi exceeded all the other eastern Black Sea ports combined by the end of the 19th century in terms of tonnage that passed through its port.

The port of Batumi had become one of the Russian Empire's most important trade centres.

პრობლემები ქალაქის ისტორიის ბათუმში

ბათუმი ეთნიკურად და კონფესიურად ერთ-ერთი ყველაზე ჭრელი ქალაქია. ზღვისპირა და საზღვრისპირა განლაგებამ, სტრატეგიულმა და ბუნებრივად ხელსაყრელმა მდებარეობამ განსაკუთრებით შეუწყო ხელი მის დემოგრაფიულ მრავალფეროვნებას. ისლამის, იუდაიზმის თუ მართლმადიდებლობის ქადაგების პარალელურად, XIX საუკუნის ბოლოდან აქ აქტიურად იწყება ქრისტიანობის პროტესტანტული ფრთის სწავლება. დღეს პროტესტანტობა ბათუმში წარმოდგენილია ბაპტისტური, სახარებისეული რწმენის ქრისტიანების (ორმოცდაათიანელების), მეშვიდე დღის ადვენტიტების, ხსნის არმიის, ქარიზმატების და სხვათა ეკლესიებით.

ყველაზე ადრე ბათუმში გაჩნდა ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესია, რაც რეგიონში გერმანელი საქმოსნების და ჯარში მომსახურეთა მომრავლებამ განაპირობა. მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან კავკასიაში უკვე არსებობდა გერმანელთა არაერთი დასახლება (კოლონია) (1885 წლისათვის მოითვლიდნენ ლუთერანული აღმსარებლობის 16 ათას ადამიანს თავიანთი მოწესრიგებული და განვითარებული რელიგიური ცხოვრებით (კოპალეიშვილი, 2012:230). ბუნებრივია, ამ მხრივ გამონაკლისი არც ბათუმში გაჩენილი მრევლი იყო.

ბათუმში ლუთერანული ეკლესიის გაჩენა, სავარაუდოდ, 1880-იანი წლების მეორე ნახევარზე მოდის. 1896 წელს გარდაცვლილი აფთიაქარის ვილჰელმ კაიზერის მოკლე ნეკროლოგიდან ირკვევა, რომ იგი იყო ლუთერანული საკრებულოს სათათბიროს თავმჯდომარე 1889-1895 წლებში. ამ დროისთვის ქალაქში უკვე არსებობდა საკრებულო, თავისი კარგად ჩამოყალიბებული სტრუქტურითა და მმართველობის სისტემით, რომელსაც ჰყავდა სათათბირო 8 კაცის შემადგენლობით (Bericht 1896:14). ეკლესიას მეთაურობდა პასტორი. “კავკასიის კალენდრის” მიხედვით, 1893 წლიდან პასტორად მოხსენიებულია ვილჰელმ ჰეინე, რომელიც სადივიზიო პასტორ ადიუნქტად გვევლინება ქუთაისსა და ბათუმში. სადივიზიო პასტორის (ან მქადაგებლის) თანამდებობის შემოღება საჭირო გახდა XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან, მას შემდეგ რაც გერმანელი კოლონისტების გარდა კავკასიაში მომრავლდა ლუთერანული აღმსარებლობის ჯარში მომსახურე, ბიზნესით ან დიპლომატიური სამსახურით დაკავებული ადამიანები. სადივიზიო პასტორს ევალებოდა მოგზაურობა და თავისი მრევლის მონახულება, სასულიერო საჭიროებების (ზიარება, კონფირმაცია, ნათლობა, ჯვრისწერა და ა.შ.) აღსრულება. პასტორ-ადიუნქტი ითვლებოდა სა-

ქართველოს კოლონიების ობერ-პასტორის თანაშემწედ და ინიშნებოდა მოსკოვის ევანგელურ-ლუთერანული კონსისტორიის მიერ. 1894 წლიდან 1911 წლამდე ვილჰელმ ჰეინე ჩაანაცვლა პასტორ-ადიუნქტმა არტურ ბერნგოფმა (Кавказский Каледарь, 1895:243; 1912:588). ბერნგოფი პასუხისმგებელი იყო დასავლეთ საქართველოს ყველა ლუთერანულ საკრებულოზე, რომელთა ადმინისტრაციულ ცენტრს წარმოადგენდა ბათუმი.

1896 წლის ანგარიშის მიხედვით ჩანს, რომ ღვთისმსახურება ტარდებოდა ყოველ კვირა დღეს და, აგრეთვე, სახელმწიფო და საეკლესიო დღესასწაულებზე. მსახურებას მუდმივად ესწრებოდა 25-მდე წევრი. თუ პასტორი ქალაქში არ იყო, მსახურება არ ტარდებოდა, რადგან არ იყო მსახურების შემსრულებელი სხვა პირი. ეკლესიას გააჩნდა საკუთარი მუსიკალური ინსტრუმენტი - ფისგარმონია, რომელზეც მსახურების დროს უკრავდნენ პასტორ ბერნგოფის მეუღლე და ვინმე ფროილინ მ. ბიურგერი. ეწყობოდა საბავშვო მსახურებაც: კვირაში ორჯერ ტარდებოდა ღვთის სჯულის გაკვეთილები, მეცადინეობები გერმანულ, ესტონურ და რუსულ ენებზე მათთვის, ვინც კონფირმაციისთვის ემზადებოდა. საეკლესიო საიდუმლოებებიდან სრულდებოდა ნათლობა, ზიარება, კონფირმაცია და ჯვრისწერა. საინტერესოა, რომ ჯვრისწერა ბათუმის ეკლესიაში სრულდებოდა არა მარტო ლუთერანული აღმსარებლობის პირებს შორის. მთავარი პირობა იყო, რომ ერთ-ერთი მაინც ყოფილიყო ევანგელურ-ლუთერანული აღმსარებლობის (სცსა, ფ. 1732, ან. 1, ს. 23, ფურც. 24).

თავიდან მსახურებები ტარდებოდა კერძო, ნაქირავებ ბინაში, ვინმე არხიპოვის სახლში ვლადიკავკაზის ქუჩაზე (ახლ. მედიქიშვილი) (Bericht, 1896:18). დროთა განმავლობაში დადგა საკუთარი საეკლესიო შენობის აგების საკითხი. მრევლმა შეაგროვა საჭირო თანხა და ქალაქის თვითმმართველობას მიმართა თხოვნით გამოეყო ფართი ეკლესიის ასაშენებლად. 1899-1902 წლების მანძილზე ხუთჯერ დაისვა ადგილის გამოყოფის საკითხი, მაგრამ შესაფერისი ნაკვეთი ქალაქში ვერ შეირჩა.

პირველი მსოფლიო ომის დროს და მის შემდეგ გერმანელების მიმართ გაზრდილმა ანტაგონიზმმა დააკნინა და მომდევნო წლებში საერთოდ გააქრო ევანგელურ-ლუთერანული მრევლი ბათუმში: ქალაქის პოლიცმეისტერის პატაკიდან ჩანს, რომ 1911 წლის 1 აპრილიდან, იმ წლამდე არსებული ლუთერანული ეკლესია /კირხა/ დაიკეტა. რის მიზეზადაც სახელდება პასტორის - არტურ ბერნგოფის გადაყვანა ქტამბოვში. ქალაქში დარჩენილი ლუთერანული აღმსარებლობის მოსახლეობისთვის კი ქ. ნოვოროსიისკიდან ჩამოიყვანეს პასტორი, რომელიც 3-4 დღეში, სასულიერო საჭიროებების აღსრულებისთანავე მიემგზავრებოდა (ასსცა, ფ.1, ან.1,ს.516, ფურცელი 3). 1915 წელს რუსეთის იმპერიაში გაუქმებულად გამოცხადდა გერმანული მიწათმფლობელობა (კოპალეიშვილი, 2011:36). გერმანელ კოლონისტებს მთელი იმპერი-

ის მასშტაბით ჩამოერთვათ უფლება მიწის მფლობელობაზე. რეპრესიების მეორე ტალღამ გერმანელებს გადაუარა უკვე მეორე მსოფლიო ომის წინა წლებში, როდესაც მოხდა გერმანელთა მასობრივი გადასახლება. საქართველოში არსებული ყველა ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესია დაიკეტა ან დაინგრა. დღეს ლუთერანული ეკლესია არსებობს თბილისში, ბოლნისში, გარდაბანში, ბორჯომში, ასურეთსა და სოხუმში და მოითვლის 700 წევრს. ბათუმში კი 1911 წლის შემდეგ ლუთერანული ეკლესიის არსებობის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება.

პროტესტანტული ეკლესიებიდან, ლუთერანული ეკლესიის გარდა, ბათუმში სიძველით გამორჩეულია ბაპტისტური ეკლესია. იგი დღემდე მოქმედია და წარმოდგენილია რამოდენიმე საკრებულოს სახით. ცარიზმის ეპოქაში ბაპტისტების მიმართ პოლიტიკა ცვალებადი და არასწორხაზოვანი იყო: ღია რეპრესიებს პერიოდულად ნაწილობრივი შემწენარებლობა ცვლიდა. ამიტომ ეკლესიები ქაოტურად და ხშირ შემთხვევაში ფარულად იქმნებოდა, რაც აძნელებს მათი ამ ეტაპის ისტორიის შესწავლას. საქართველოში 1867 წლიდან ფეხმოკიდებული ბაპტიზმი ახლად შემოერთებულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე 1890-იანი წლებიდან ვრცელდება. ყველაზე ადრეული ხსენება გვხვდება საქართველოში ბაპტიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლის - პავლოვის მოგონებებში. 1891 წელს რწმენისათვის მეორეჯერ გადასახლებაშისჯილი პავლოვი ეტაპით გამგზავრებამდე იგონებს ბათუმის ციხეში გატარებულ ათ დღეს. იმ დროს ბათუმში ოჯახით ცხოვრობდა ბაპტისტი ლიდერი თეოდორ მაზაევი, რომელიც სხვა ძმებთან ერთად ცდილობდა შეემსუბუქებინა პავლოვისთვის პატიმრობა და მას ყოველდღიურად ციხეში სადილს უგზავნიდა (ბონიბრუევიჩი, 1908:11). იკრიბებოდნენ თუ არა ბაპტისტები აქ მსახურებისთვის – უცნობია, თუმცა ფაქტია, რომ ცალკეული ბაპტისტური ოჯახები აქ ცხოვრობდნენ და, სავარაუდოდ, ავრცელებდნენ თავიანთ სწავლებას. საკრებულოს არსებობა ბათუმში ჩანს 1903 წლიდან. პოპოვი თავის წიგნში - “მახარობლის ნაფეხურები” აღწერს პავლოვის ვიზიტს ბათუმში 1903 წლის აგვისტოში, სადაც მას დახვდა მქადაგებელი ბაბაევი და რამოდენიმე ჯარისკაცი, რომლებიც ემზადებოდნენ ნათლობის მისაღებად. პავლოვმა შავ ზღვაზე მონათლა რამდენიმე ჯარისკაცი და ჩაატარა საზეიმო მსახურება (პოპოვი, 1996:122). 1909 წელს ბათუმის პოლიცემისტერი გუბერნატორს ატყობინებდა, რომ “ბათუმში ევანგელური ქრისტიანული სწავლების 25-30 მიმდევარი ცხოვრობს. ყველა რუსული წარმომავლობისაა, ერთი ქართველი ქალბატონის გარდა”. იქვე დასძენს, რომ 10 წელზე მეტი ხნის მანძილზე ბათუმში მათი არსებობის მიუხედავად, აღნიშნული სწავლება ქალაქში არ ვრცელდება და ახალ წევრებს არ იძენს” (ასსცა, ფ. ი-1,ან.1,ს. 447,ფურც.15). სასულიერო საქმეთა დეპარტამენტს ბათუმის მხარის გუბერნატორი 1910 წელს ატყობინებს, რომ: “ევანგელური ქრისტიანების კავშირი (ბაპტისტური კავშირის სახელწოდება 1909 წლიდან) გაე-

რცელდა 1909 წლის ბოლოდან. ბათუმში მასში შედის 22 წევრი (13 მამაკაცი და 9 ქალი). კავშირის საქმიანობა გულისხმობს მორწმუნეების მისვლას სამლოცველო სახლში დანიშნულ დღეებში, კვირაში სამჯერ, სადაც ისინი იკრიბებიან ღოცვისთვის და ისმენენ წმინდა მართლმადიდებლური სიძველის ევანგელური სწავლების ქადაგებებს” (ასსცა, ფ.ი-1,ან.1,ს.447,ფურც.8). როგორც ამ ორი დოკუმენტიდან ირკვევა, ბაპტისტები ბათუმში XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან ცხოვრობენ. მართლმადიდებლურ სიძველედ ევანგელური ქადაგების დახასიათება და ის, რომ სახელწოდება “ბაპტიტი” არსადაა ნახსენები მეტყველებს იმაზე, რომ ბაპტიზმი ნაკლებად იყო ცნობილი და მისი გავლენაც რეგიონში უმნიშვნელო იყო.

ბაპტისტების შესახებ კიდევ ერთი ცნობა 1914 წლის აპრილში ჩნდება. გონიოს ნაკვეთის უფროსის პატაკში ბათუმის მხარის სამხედრო გუბერნატორისადმი საუბარია სოფ. ყიზილ-თოფრაქის რუსულ მოსახლეობაში სექტანტი-ბაპტისტების ჩასახლების შესახებ. ისინი თითქოს ბათუმიდან მოსულ ბაპტისტებთან ერთად ცდილობდნენ გულუბრყვილო მოსახლეობის გადაბირებას და ამ მიმართულებით წარმატებისთვისაც მიეღწიათ. სექტის წარმატებად ჩინოვნიკი მიიჩნევს მართლმადიდებლური ეკლესიის არარსებობას და ითხოვს მღვდლის გამოგზავნას. მის წერილს თვალსაჩინოებისათვის დართული აქვს ბაპტისტური 16-გვერდიანი ბროშურა სახელწოდებით: “ვინ იყო იესო ნაზარეველი?” (გერმანულიდან თარგმნილი სამუელ ვილკინსონის გამოცემა, გამოცემული 1912 წელს ოდესაში) (ასსცა, ფ.ი-1,ან.1,ს.694, ფურც.1-13).

საბჭოთა პერიოდში რელიგიური გაერთიანებების საკითხი თითქოს მოგვარდა, თუმცა დეკლარირებული რელიგიური თავისუფლება და საკრებულოების აუცილებელი რეგისტრაცია ნიშნავდა ათეისტური სახელმწიფოს მხრიდან მუდმივ კონტროლს და ჩარევას ეკლესიის შიდა საქმეებში. პროტესტანტულმა საკრებულოებმა ამ პოლიტიკას განსხვავებულად უპასუხეს: ნაწილმა აირჩია მთავრობასთან თანამშრომლობა, ნაწილმა კი არალეგალურად გააგრძელა საქმიანობა. ამ ფაქტმა გამოიწვია ბაპტისტური ეკლესიების გაყოფა და დაპირისპირება რამოდენიმე ათწლეულის მანძილზე. ბათუმში წარმოდგენილი იყო როგორც რეგისტრირებული, ასევე არარეგისტრირებული ბაპტისტური ეკლესიები. ლეგალურად მოქმედი ჯგუფი უფრო მრავალრიცხოვანი იყო და ექვემდებარებოდა თბილისში არსებულ ბაპტისტთა რეგისტრირებულ სამძოს. რეგისტრირებული ეკლესიების პასტორებს, ლეგალურად მოქმედების სანაცვლოდ, ევალებოდათ პერიოდულად ანგარიშის ჩაბარება რელიგიურ საქმეთა რწმუნებულისთვის, ეთხოვათ ნებართვა ნათლობის ჩასატარებლად, პრესვიტერის ასარჩევად, მისამართის შესაცვლელად და სხვ. (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.32,ფურც.1-4). სწორედ რწმუნებულებთან პასტორების ანგარიშების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება ბაპტისტური ეკლესიის ისტორიის აღდგენა.

ბათუმში ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესიის რეგისტრაცია მოხდა 1947 წელს და მისი პრესვიტერი გახლდათ ალექსანდრე შაკინი (დაბ. 1899 წ.) (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.360,ფურც.71; ფუტკარაძე, 2012:77). 1949 წელს, მისი დაპატიმრების შემდეგ, რწმუნებულმა არ დართო ნება თემის მიერ არჩეულ ხარანკინს შეესრულებინა პრესვიტერის მოვალეობები და ჩაეტარებინა მსახურება, რადგან იგი არ იყო რწმუნებულის მიერ დამტკიცებული. თბილისიდან ბაპტისტური ხელმძღვანელობის ჩარევის და ახალი არჩევნების გზით პოსტი დაიკავა ტუმენკომ (კრასნოდარიდან ჩამოსული 1933 წელს). 1957 წლიდან პრესვიტერად ჩანს დანიილ ბელეცკი (დიაკვანი გრიგორი მაღიუკი) (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.29,ფურც.21). 1971 წლიდან პასტორად ხელდასხმული იყო ვლადიმერ რიშარი (დაბ. 1929 წელს). პრესვიტერის თანაშემწედ ირჩეოდა დიაკვნები. ეკლესიას ჰყავდა მოლარე, მდივანი და მგალობელთა გუნდი, რომელსაც რეგენტი ხელმძღვანელობდა. 1969 წელს რეგენტად მოხსენიებულმა სტეფანე გალაგუროვმა რეგენტის განათლება მიიღო შესაბამის ფაკულტეტზე მოსკოვის ბაპტისტთა სასწავლებელში.

ბათუმის ბაპტისტურ ეკლესიას ექვემდებარებოდა საკრებულო ქ. მახარაძეში (ოზურგეთი) (1957 წლის მონაცემებით - მოითვლიდა 26 წევრს. იკრიბებოდნენ ლენინგრადის ქ. 23-ში). (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.29,ფურც.21), 1969 წლიდან კი ფოთის საკრებულოც (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.32, ფურც.5).

მსახურებები ტარდებოდა ნაჭირავებ სახლებში, ბინებში და შედგებოდა ქადაგებისგან, გალობისგან, სულიერი სწავლებისგან, ღოცვისგან და სხვ. (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.360,ფურც.69). 1956 წლამდე მორწმუნეები იკრიბებოდნენ გორკის ქ. 55-ში. შემდეგ კი სამეგრელოს ქ. 22-ში (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.32,ფურც.5), 1979 წლისათვის - ერისთავის ქ. 24 (თავიდან ქირაობდნენ, შემდეგ კი საკუთრებაში გადაეცათ).

წევრების რაოდენობა მერყეობდა 100-დან 180 წევრამდე (ფუტკარაძე, 2012:78; სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.226,ფურც.30). ეთნიკურად უმრავლესობას წარმოადგენდნენ რუსები და უკრაინელები. იყო, აგრეთვე, თითო-ოროლა ქართველი, სომეხი და ებრაელიც.

1971 წლის ანგარიშიდან ჩანს, რომ არარეგისტრირებული ბაპტისტები ბათუმში 15-18-კაციან ჯგუფს შეადგენდნენ. ამათგან 12 იყო ერთმანეთის ნათესავი. ისინი თბილისის ბაპტისტებისგან განსხვავებით, რეგისტრირებულებთან კარგ ურთიერთობაში იმყოფებოდნენ და ერთმანეთის მსახურებებსაც ესწრებოდნენ, თუმცა გაერთიანებაზე უარს აცხადებდნენ (სუიცა,ფ.1880,ან.1,ს.187,ფურც.16). 1973 წლისათვის პრესვიტერია დ. კარავანი (მუშაობდა ბათუმის მექანიკურ ქარხანაში), 1979 წლისთვის კი ილიპოვი.) (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.38,ფურც.30). არარეგისტრირებულები იკრიბებოდნენ 31 დეკემბრის ქუჩის 7 ნომერში კარავანის ბინაზე.

1964 წლიდან ბათუმში არსებობს სახარებისეული რწმუნის ორმოცდაათიანელთა ეკლესია. ორმოცდაათიანელთა პირველი ოჯახები

აქ ჩამოვიდნენ 1959 წელს ყაზახეთიდან. ისინი თავდაპირველად ბაპტისტურ მსახურებას ესწრებოდნენ. 1964 წელს კი რეგისტრაციის თაობაზე წამოწყებულ დავაში დაიკავეს გამოყოფილ ბაპტისტთა პოზიცია, თვითონაც გამოეყვნენ და ცალკე საკრებულო ჩამოაყალიბეს. პირველ წლებში იკრიბებოდნენ არალეგალურად (ციბულსკაია, ხელნაწერი, გვ.7). საკრებულოს ხელმძღვანელობდა 3 პირი - ჩერნიჩენკო, შილინგი და ციბულსკი. 1960-იანი წლების ბოლოს პრესვიტერად აირჩიეს გრიგორი ციბულსკი. 1971 წელს იკრიბებოდნენ სხვადასხვა ადგილებში, შემდეგ კი 31 დეკემბრის ქ. 4-ში (ჯერ ქირით, შემდეგ კი საკუთარი შენობა აიშენეს, სადაც დღემდე იკრიბებიან) და 120 კაცამდე წევრი ჰყავდათ (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.187,ფურც.16). 1979 წლისათვის აერთიანებდნენ 140-150-მდე მორწმუნეს ბათუმიდან, ქობულეთიდან, მახარაძედან და ხელვაჩაურიდან. აქაც უმრავლესობას რუსები და უკრაინელები შეადგენდნენ. მსახურება კვირაში სამჯერ ტარდებოდა, რომელზეც დამსწრეთა 25 პროცენტს ახალგაზრდები შეადგენდნენ. 1979 წლის მონაცემებით, მათ ყავდათ 7-8 მქადაგებელი, მათ შორის 1 ქალიც. ორმოცდათიანელები, ბაპტისტებისგან განსხვავებით, აქტიურად ავრცელებდნენ თავის სწავლებას ადგილობრივ მოსახლეობაში და არ ერიდებოდნენ ქუჩაში ქადაგებას. ეკლესიაში მოქმედებდა დიდი გუნდი, რომლის წევრთა უმრავლესობას ბაბიქეების მრავალრიცხოვანი ოჯახი წარმოადგენდა. რეგენტად კი ა. შილინგი ჰყავდათ. 1978 წლიდან წევრთა 40-50 % პროცენტმა მოითხოვა რელიგიური ნიშნით ემიგრაციაში წასვლა, რაც ეტაპობრივად განხორციელდა კიდევ. 1988 წლისთვის ეკლესიის წევრთა 95% ამერიკაში გადავიდა საცხოვრებლად. 1990-იან წლებში რელიგიური თავისუფლების და სულიერ საკითხებისადმი გაზრდილი ინტერესის გამო ორმოცდათიანელთა ეკლესია ისევ გაივსო ხალხით. ხალხის სიმრავლის გამო შეხვედრებმა გადაინაცვლეს დაქირავებულ დარბაზებსა და თეატრებში. 1995 წელს ემიგრაციაში წასული გ. ციბულსკი პრესვიტერის პოსტზე გ. შახნაზარიანმა შეცვალა, რომელიც დღემდე ამ საკრებულოს ხელმძღვანელობს.

მიუხედავად იმისა, რომ ორმოცდათიანელებს და ბაპტისტებს ერთმანეთთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდათ (რაც გამოიხატებოდა დღესასწაულებზე ერთმანეთთან სტუმრობაში), მათი გაერთიანება არ შედგა.

1971 წლის მონაცემებით ბათუმში მოქმედებდა “სიონისტი ორმოცდათიანელების” (მეშაბათეების) ჯგუფიც. მოითვლიდა 70 წევრს. იკრიბებოდნენ პატარ-პატარა ჯგუფებად ბათუმის სხვადასხვა უბნებში (სუიცა, ფ.1880,ან.1,ს.182,ფურც.8-12).

ასეთია ბათუმში არსებული ღუთერანული, ბაპტისტური და ორმოცდათიანელთა ეკლესიების მოკლე ისტორია. თუკი ადრე ამ ეკლესიათა მრევლი ძირითადად არაქართული იყო, დღეს უკვე შესამჩნევია აქაურ ღვთისმსახურებაში ქართველთა მონაწილეობა.

წყაროები და ლიტერატურა:

- ასცა, ფ. ი-1, ან. 1, ს. 447, 516, 694.
- კოპალეიშვილი 2011:** კოპალეიშვილი ტ., პირველი მსოფლიო ომი და გერმანელთა საკითხი საქართველოში, არხეიონი, ბათუმი.
- კოპალეიშვილი, 2012:** კოპალეიშვილი ტ., ბათუმის ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესიის ისტორიიდან, *ჩვენი სულიერების ბალაგარი*, 4, ბათუმი.
- სუიცა, ფ.** 1880, ან. 1, ს. 29, 32, 182, 187, 226, 338, 360.
- სცსა, ფ.** 1732, ან. 1, ს. 23.
- ფუტკარაძე, 2012:** ფუტკარაძე თ., ქრისტიან-ევანგელისტ-ბაპტისტების თემი ბათუმში 1940-1950-იან წლებში, *ჩვენი სულიერების ბალაგარი*, 4, ბათუმი.
- Бончъ-Бруевич, 1908:** Бончъ-Бруевич В. Д., Материалы к истории и изучению Русского сектантства и раскола, Ст-Петербург.
- Кавказский Календарь**, Тифлис, 1895, 1898, 1912
- Попов, 1996 :** Попов В. А., Стопы благовестника, Жизнь и труды В.Г. Павлова, Изд. "Благовестник", Москва.
- Цыбульская 2010:** Цыбульская (Черниченко) Д., События пятидесятилетней давности, Рукопись.
- Bericht** des Batumer Evangelisch-Lutherischen Kirchenraths fur das Jahr 1896, 1896.

Tatiana Kopaleishvili (Batumi, Georgia)

A History of Protestant churches in Batumi

Summary

Batumi has always been known for its ethnic and religious diversity. At the end of the 19th century Protestant Christianity began to gain a presence in Batumi, which up to this point had only had Orthodox Christian, Jewish and Muslim communities. The first Protestant church in Batumi was Lutheran. Later Baptists and Pentecostals appeared here. The article gives a general overview about these three denominations in Batumi during the Tsarist and Soviet periods.

ბათუმის საბითონო რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში XIX საუკუნის ბოლოს

XIX საუკუნის ბოლოს აღმოსავლეთის კრიზისი ევროპის ქვეყნების პოლიტიკური ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი მოვლენა გახდა. აღმოსავლეთის კრიზისი დაკავშირებული იყო ოსმალეთის იმპერიის დასუსტებასთან, სლავი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობასა და რეგიონში პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენისთვის დიდი სახელმწიფოების ბრძოლების გამწვავებასთან.

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომში ამიერკავკასიის ფრონტი ისევე იყო ბრძოლების ასპარეზი, როგორც ბალკანეთის ტერიტორია. კავკასიაში წარმოებულმა ბრძოლებმა უდიდესი როლი შეასრულა რუსეთისათვის ომის გამარჯვებით დაგვირგვინების საქმეში.

აღნიშნული პერიოდის ოსმალეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ერთ-ერთი საინტერესო და სანდო წყაროა იასე რაჭველის წერილები, რომლებსაც იგი თურქეთში ცხოვრების დროს აგზავნიდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში იქაური პოლიტიკური ამბებისა და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ. ამდენად, იასე რაჭველის ჩანაწერები ხშირად პირველწყაროსაც წარმოადგენს. სწორედ იასე რაჭველი წერდა, რომ „რა მიზეზიც არ უნდა ჰქონოდა ომს, იგი აუცილებელი და დიდმნიშვნელოვანი იყო საქართველოსთვის“, ამ ომზე ამყარებდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს თურქთა ბატონობისაგან განთავისუფლების იმედებს (ჭიპაშვილი, მაჩიტაძე, 1996 : 24).

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის და მისი შედეგების შესახებ არაერთი გამოკვლევა თუ ნაშრომი არსებობს როგორც უცხოურ, ასევე ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. აჭარის დედასამშობლოზე მიერთება კი ჩვენი კუთხის მკვლევარებისთვის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი საკითხია. ამდენად, მართალია ზოგჯერ რთულიცაა აღნიშნული პერიოდის შესახებ რაიმე მნიშვნელოვანი სიახლის თქმა, თუმცა არსებობს ერთი შეხედვით მცირე სახის მეტად საინტერესო ფაქტები, რაც აქტუალობას მატებს ისედაც მრავალფეროვან ისტორიულ პერიოდს.

ბრძოლები კავკასიის ფრონტზე დაყოფილია სამ პერიოდად: 1. ყარსის იერიშით აღების პირველი ცდა (24 აპრილი–27 ივნისი); 2. ბრძოლები 27 ივნისიდან 15 ოქტომბრამდე და 3. გენერალური შეტევა (15 ოქტომბრიდან – 31 ივნისამდე). ბრძოლებში თავი გამოიჩინეს: გენ. ლეიტ. ი. მანდრონიკაშვილმა, გენ. მაიორმა ი. ბაგრატიონ-მუხრანელმა, გენ. მაიორმა ი. ი. ჭავჭავაძემ, გენ. მაიორმა ი. ორბელიანმა, პოლკ. ჯანდიერმა და სხვ.

1878 წლის სან-სტეფანოს ზავით კავკასიაში რუსეთს გადაეცა არტა-ანი, ყარსი, ბათუმი, ბაიაზეთი, მათ ირგვლივ მდებარე ტერიტორიებით, სოღანლუდის მთებამდე.

სან-სტეფანოს ხელშეკრულების შედეგად, აღმოსავლეთის კრიზისი ახალ ფაზაში გადადის. ინგლისი ადრევე აცხადებდა, რომ ყოველგვარი ცვლილება, რომელიც არ დაეთანხმება 1856, 1871 წლების ზავის პირობებს, განხილული უნდა ყოფილიყო ევროპის ქვეყნების მიერ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩაითვლებოდა არაკანონიერად. ამიტომაც ინგლისის მთავრობა აღნიშნული საკითხის განსახილველად მოითხოვდა საერთაშორისო კონფერენციის მოწვევას.

1878 წლის მარტში დარდანელის სრუტისკენ ინგლისის ახალი სამხედრო ხომალდები გაემართა. ოსმალეთი ინგლისისგან ახალ სამხედრო ტიპის დახმარებას ღებულობდა. რუსეთს აღარ შეეძლო ომის გაგრძელება. ქვეყნის ეკონომიკური რესურსები ამოწურული იყო. ამასთან ქვეყანაში იზრდებოდა რევოლუციური მოძრაობა და რუსეთის მთავრობა იძულებული გახდა ეფიქრა საერთაშორისო კონფერენციის მოწვევაზე.

აღმოსავლეთის კრიზისის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ბერლინის კონგრესი, რომელიც 1878 წლის 13 ივნისიდან 13 ივლისამდე მიმდინარეობდა. კონგრესი 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად სან-სტეფანოში ხელმოწერილი ზავის პირობების გადასასინჯად იქნა მოწვეული. ბერლინის კონგრესმა რუსეთის მონაპოვარი კავკასიაში მნიშვნელოვნად შეამცირა. სხდომებზე განსაკუთრებით რთულად დადგა ბათუმის რუსეთზე გადაცემის საკითხი. საინტერესოა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ბათუმის საკითხთან დაკავშირებით ოსმალეთის მთავრობაზე უფრო მეტი აქტიურობით ბრიტანეთი გამოირჩეოდა. ჯერ კიდევ 1876 წლის 29 ნოემბერს დიზრაელი თავის წერილში აღნიშნავდა, რომ უკეთესია მცირე აზია ჰქონდეს ინგლისს ხელში, ვიდრე ეგვიპტე. მცირე აზიაში შედწევა მათ იოლ საქმედ მიაჩნდათ, რადგან დარწმუნებული იყვნენ იმაში, რომ ოსმალეთს ადვილად დაიყოლიებდნენ. მცირე აზიასა და სრუტეებში რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლის მიზნით ბათუმის დაკავების იდეას ინგლისში მეტი მხარდაჭერა ომის დაწყების შემდეგ ჰქონდა. რაც უფრო მეტ წარმატებას აღწევდა მცირე აზიაში რუსეთი, მით უფრო იზრდებოდა ინგლისის მტრობა მის მიმართ. ინგლისის მთავრობა იმუქრებოდა, თუ რუსეთის ჯარი კონსტანტინეპოლში შევიდოდა, მაშინ ინგლისი რუსეთის წინააღმდეგ ომს დაიწყებდა (ჩხაიძე, 1966: 68).

რუსეთის დათმობები 1878 წლის ბერლინის კონგრესზე ინგლისის დიპლომატიის დიდი გამარჯვება იყო. თუმცა ინგლისის პარლამენტში ბათუმის რუსეთზე მიკუთვნების გამო კვლავ უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ. ფრანგი ისტორიკოსის ჰანოტოს აზრით, ბათუმის, ანუ მცირე აზიის პრობლემა მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რადგან მასზე იყო დამოკიდებული ახლო აღმოსავლეთში სახელმწიფოთა შორის წინააღმდეგობების მოგვარება.

ინგლისის დელეგაციამ თავდაპირველად სცადა არ დაეშვა ბათუმის რუსეთზე გადაცემა, წამოაყენა წინადადება, რომ შეექმნათ ბათუმის (ლაზეთის) დამოუკიდებელი სახანო, მასზე დაწესებული საერთაშორისო კონტროლით (ჩხაიძე, 1874: 55). ასეთ შემთხვევაში, რუსეთს ბათუმის ნავსადგურით სარგებლობის შეზღუდული უფლება ექნებოდა. ბოლოს, ბიკონსფილდი შეჩერდა ბათუმის თავისუფალ ნავსადგურად გამოცხადების იდეაზე, იმ პირობით, რომ იგი იქნებოდა მხოლოდ „კომერციული“ (გაუმარებელი, შეუიარაღებელი) პორტი. მაგრამ რუსეთმა მაინც მიადწია არსებითად „კომერციული ნავსადგურის“ სტატუსის მინიჭებას, რაც იმ პირობებში რუსეთის დელეგაციის მნიშვნელოვან წარმატებად შეიძლება ჩაითვალოს. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ თუ რუსეთში სან-სტეფანოს ზავის პირობების გადასინჯვასთან ერთად მოპოვებულ წარმატებებს შემცირებულად მიიჩნევდნენ, დასავლეთის ქვეყნები პირიქით, ბათუმის რუსეთზე გადაცემას მის უდიდეს წარმატებად აფასებდნენ (Буншев, 1961:101).

1878 წლის 25 აგვისტოს ქობულეთში მყოფი რუსეთის არმიის შენაერთი ბათუმისკენ დაიძრა. ქალაქის კედლებთან რუსეთის ჯარს დევრიშ-ფაშა შეხვდა. დღის ორ საათზე მოხდა საზეიმო ვითარებაში ბათუმის დაკავება, შესაბამისად ქალაქის ნავსადგურში რუსეთის გემები შევიდნენ. ამრიგად, აჭარა, რომელიც თითქმის სამ საუკუნეს ოსმალთა ბატონობის ქვეშ იმყოფებოდა, რუსეთთან მიერთებით საქართველოს დაუბრუნდა. 31 აგვისტოს თურქთა უკანასკნელმა ნაწილებმა დევრიშ-ფაშას მეთაურობით დატოვეს ბათუმი.

1878 წლის 20 სექტემბერს კავკასიის მეფისნაცვალმა მიხეილ ნიკოლოზის ძემ ხელი მოაწერა ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული მმართველობის დროებით დებულებას. ჩამოყალიბდა ბათუმის ოლქი, რომელსაც სათავეში ბათუმის გუბერნატორი ჩაუდგა. ბათუმის ოლქის პირველი სამხედრო გუბერნატორი გახდა გენერალ-მაიორი კონსტანტინე ბესარიონის ძე კომაროვი, თუმცა იგი მალე გენერალ-მაიორმა ბ. სმეკალოვმა შეცვალა. ბათუმის ოლქის დროებითი დებულების მიხედვით ბათუმს ეწოდა „სანავსადგურო ქალაქი“.

დებულების მიხედვით, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს მმართველობისას უნდა ეხელმძღვანელა კავკასიის მეფისნაცვლისგან მიღებული ინსტრუქციით. გუბერნატორთან იქმნებოდა სამხედრო კანცელარია და სახალხო-სამოქალაქო გამგებლობა, რომლის ხელმძღვანელებსაც გუბერნატორის რეკომენდაციით ამტკიცებდა კავკასიის მეფისნაცვალმა. რუსეთმა ბათუმში პორტო-ფრანკოს გაუქმება მოგვიანებით შესძლო. გერმანიის მხარდაჭერის იმედით მეფის მთავრობამ 1886 წლის 23 ივნისს ბათუმის პორტო-ფრანკოს უარყოფითი გავლენის საბაბით გააუქმა ის, თუმცა ეს ეწინააღმდეგებოდა ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებებს (კარაღიძე, 2003: 85).

რაც შეეხება საზღვრების დადგენის საკითხს, ომის შედეგად დაღმე-
ნილი საზღვრები 1918 წელს თურქეთის მიერ დაირღვა და მან ხელში ჩა-
იგდო ომის დროს დაკარგული ტერიტორიების ნაწილი. საქართველოს
შემადგენლობაში მხოლოდ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა დარჩა.
თანამედროვე საზღვარი თურქეთთან 1921 წელს დადგინდა.

საზღვრების თაობაზე დაწყებული დავა მომდევნო პერიოდშიც გაგ-
რძელდა. ამის მტკიცების საშუალებას იძლევა პოლკოვნიკ ერისთავის მი-
ერ 1884 წლის 16 მარტს შედგენილი ოქმი, რომელიც გუბერნატორს გადა-
ეგზავნა. მიმართვაში ირკვევა, რომ ოსმალეთის საზღვაო ხომალდების
ბიურო “Maxeycie”-მ ბათუმში მითვისა მიწის ფართობი, რომელზეც ოს-
მალთა მმართველობის პერიოდში არსებული საბაჟო შენობა. სადავო
საქმე ჯერ კიდევ 1882 წლის 22 იანვარს აღძრულა დასახელებული საზო-
გადოების წარმომადგენლის, ბათუმის ყოფილი მმართველის მაჰმუდ
აღას მიერ. მისი უკმაყოფილება გამოწვეული იყო ადგილობრივი მილიცი-
ის მოქმედებით, რომელმაც „ხელყო თურქული საკუთრება“ შენობის ახ-
ლოს. თავადი ერისთავი მიუთითებდა, რომ თუ ოსმალური დავთრის მი-
ხედვით „საბაჟო ნაგებობა მიწის ნაკვეთით, რომელიც დანომრილია დაე-
თარში №11-ით, არის სახელმწიფო ნაგებობა, იგი თურქული სააგენტოს
განკარგულებაშია.“

ასეთ შემთხვევაში მართალია ნაგებობა ოსმალეთს გადაეცა, მაგრამ
სიტყვა „განკარგულება“ ნიშნავს მის დროებით ფლობას. მას შემდეგ,
რაც რუსეთმა დაიკავა ბათუმი, ყველა სახელმწიფო საკუთრება მის ხელ-
ში გადავიდა. თუმცა ეს გადასვლა არ იქნა ბოლომდე მიყვანილი, რადგა-
ნაც ეს შენობა კვლავ ოსმალეთის სააგენტოს ხელთ იყო. “Maxeycie”-ს
ორგანიზაციამ არა თუ მოასწრო საბაჟო ნაგებობის მითვისება, არამედ
შეეცადა კიდევ ამ ნაბიჯის თავისებური ლეგალიზაცია მოეხდინა. სა-
საზღვრო კომისიის წარმომადგენლები სთავაზობდნენ ქუთაისის გუბერ-
ნატორს კომპეტენტურ იურისტთა შერჩევას საქმის განსახილველად, ხო-
ლო შემდეგ აღნიშნული საკითხის სასამართლოზე გატანას. როგორც
ესედავთ, საზღვრების საკითხი მიუხედავად საჯარო განხილვისა და
დადგენილების გამოტანისა მაინც სადავო იყო (სცსა, ფონ.186,საქ.92,
გვ.12).

ამგვარად, ბათუმის საკითხი რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში ერთ-
ერთ მნიშვნელოვან ადგილს იჭერდა XIX საუკუნის ბოლოს. მართალია
რუსეთმა ევროპის ქვეყნების წინააღმდეგობისა და თვით რუსეთში არსე-
ბული პრობლემების გამო ვერ შეძლო 1877-1878 წლების ომის შედეგად
მოპოვებული წარმატებების შენარჩუნება, მაგრამ ბათუმის საკითხის გა-
დაჭრა და აჭარის შემოერთება რუსეთისთვის, უდავოდ, მნიშვნელოვანი
წარმატება იყო, მითუმეტეს უმნიშვნელოვანესი საკითხი იყო იგი საქარ-
თველოსთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

კარალიძე 2003 : კარალიძე ჯ., აჭარის განთავისუფლება და რუსული მმართველობის დამყარება, *ბსუ შრომები*, 5. ბათუმი.

სცსა - საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 186, საქმე 92.

ჩხაიძე 1966: ჩხაიძე ა., *ბათუმის საკითხი ბერლინის 1878 წლის კონგრესზე*, თბილისი

ჩხაიძე 1974 : ჩხაიძე ა., *ბათუმი ინგლისის აღმოსავლურ პოლიტიკაში*, თბილისი.

ჭიპაშვილი, მაჩიტაძე 1996 : ჭიპაშვილი გ., მაჩიტაძე, იასე რაჭველი (მეხუზლა) თურქეთის შესახებ, *თსუ, ორიენტალისტური ძიებანი*, 5, თბილისი.

Бушув 1961: Бушув С. К., А. М. Горчаков – дипломат 1798-1883. Под ред. В. П. Якубовского. Москва.

Madona Gogitidze (Batumi, Georgia)

Batumi's role in Russian foreign policy in the late 19th century

Summary

In the late 19th century the fate of the Ottoman Empire (the “Eastern Question”) became the preeminent issue of European diplomacy.

The Caucasus region was a major theatre of operations during the Russo-Turkish War of 1877-1878.

As a result of the war Adjara became part of the Russian Empire in 1878. Russian strategic aims for the region were temporarily satisfied. Russian control of the eastern Black Sea coast and the entirety of Georgia was complete.

ბრძოლა ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისათვის ბათუმში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში

მე-20 საუკუნის დასაწყისისთვის ბათუმი უკვე მოზრდილი ქალაქი იყო მოკირწყლული და ქვაფენილიანი ქუჩებით, ელსადგურით, წყალსადენებით, ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიებით, სკოლებით, თითქმის ყველა ეროვნებისთვის სამოქალაქო სასწავლებლით, 120-საწოლიანი საავადმყოფოთი, ნურიეს მოედანზე აგებული დახურული ბაზრით, მოასფალტებული ტროტუარებით, ფოსტით, ქალაქის გამგეობის ახალი შენობით, რომელიც დღესაც ამშვენებს ბათუმს. გაიხსნა ბანკები და მათი ფილიალები, დაწესდა ღომბარდი, გახშირდა კულტურული ღონისძიებებიც. მთელი დატვირთვით მოქმედებდა ე.წ. რკინის თეატრი. უკვე აღარავის აოცებდა დედაქალაქიდან ჩამოსული თეატრალური დასების მიერ დადგმული წარმოდგენები. გამოჩნდნენ ადგილობრივი თეატრალური ჯგუფებიც. ყველაფერი ეს ქალაქის თვითმმართველობის დაუღალავი უნარიანი საქმიანობის შედეგი იყო. გამოჩნდა ბევრი ნიჭიერი, საერო და საქვეყნო საქმისთვის თავდადებული მოღვაწე, რომლებმაც საბოლოოდ დაამტკიცეს, რომ ქართველობას სხვაზე უკეთესადაც კი შეუძლია ხელმძღვანელობა და საზოგადო საქმეთა კეთება. თვითმმართველობაში მომუშავე მამულიშვილთა თანამოაზრენი და თანამოსაქმენიც იყვნენ ქალაქის სამხედრო ნაწილებში მომსახურე ქართველი ოფიცრობა და ჯარისკაცები. ზოგიერთი თვითმმართველობის ხმონადაც იყო არჩეული და აქტიურად მონაწილეობდა საზოგადო საქმიანობაში. მაგალითად, ციხის სამხედრო ნაწილის შტაბის უფროსი პოლკოვნიკი იოსებ მდივანი, პოდპოლკოვნიკი ნიკო დუმბაძე და, რა თქმა უნდა, პოდპოლკოვნიკი დავით კლდიაშვილი, დიდი ქართველი მწერალი და მამულიშვილი. იყვნენ სხვებიც, რომელთა წარმოჩენა და სათანადო პატივის მიგება მომავლის საქმეა. მათი ეროვნული მოღვაწეობაც არანაკლები გმირობაა, რადგან იმპერიის რუსიფიკატორული პოლიტიკა სამხედრო ნაწილებში უფრო ძლიერი იყო: „შენი სამშობლო რუსეთია და შენც რუსი ხარ, რუსი“, – ასე უტყუნიდნენ თავს ქართველ ახალგაზრდებსაც სამხედრო ნაწილებში და ცდილობდნენ ექციათ მორჩილ, ბრძანების უსიტყვოდ შემსრულებელ მანქანებად. ჩვენი ეროვნული მოღვაწეები შეერთებული ძალით ცდილობდნენ წინ აღდგომოდნენ ამგვარ ანტიადამიანურ და ანტიეროვნულ პოლიტიკას და ეშველათ, ცხოვრების სამეზობლე გამოეყვანათ ეს ახალგაზრდები.

„ჯერ ადამიანი ვარ და მოქალაქე, შემდეგ კი სამხედრო მოსამსახურე“, – ასეთი სულისკვეთებით მუშაობდნენ დავით კლდიაშვილი და მისი

თანამოაზრე სამხედროები ჯარისკაცებთან. ზრუნავდნენ მათი განათლებისა და კულტურული ღონის ამადღებაზე, ასწავლიდნენ შეეცნოთ ცხოვრება, დაეცვათ ეროვნული და პიროვნული ინტერესები, ადამიანური ღირსება. ცხადია ეს ხდებოდა შესაბამისი ღონისძიებების და საუბრების მეშვეობით და განაპირობებდა ოფიცერთა და ჯარისკაცთა დაახლოვებას, რაც მიუღებელი იყო მაშინდელი მკაცრად იერარქიული სამხედრო წესრიგისთვის. ჯარისკაცისადმი ადამიანური მოპყრობა დანაშაულადაც კი ითვლებოდა. სწორედ ასეთი სულისკვეთებით მუშაობის გამო აითვალწუნეს და პოლიტიკურად არასაიმედოდ სცნეს წარჩინებული ოფიცერი თავით კლდიაშვილი და ოცდაექვსწლიანი სამსახურის შემდეგ აიძულეს თავი დაენებებინა სამხედრო სამსახურისთვის, მაგრამ საქმე კეთდებოდა. სამხედრო სამსახურიდან განთავისუფლებულ ახალგაზრდებს, თავიანთ სოფლებში თან მიჰქონდათ შეძენილი ცოდნა და კულტურული ღირებულებები, ეროვნული და სოციალური თავისუფლებების იდეები.

ანალოგიური შეიძლება ითქვას მუშათა შემთხვევაშიც. ამ დროისთვის ბათუმის მოსახლეობის ნახევარზე მეტს გურიიდან, იმერეთიდან, სამეგრელოდან და აჭარის მთის სოფლებიდან გამოსული მუშა-ახალგაზრდები შეადგენდნენ. მათი ეროვნული გამოფხიზლებისა და ახალი ცხოვრების ასპარეზზე გამოსაყვანად, ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან ერთად დიდი საგანმანათლებლო და კულტურული მუშაობა იყო საჭირო. უკვე ვთქვით, რომ ჩვენმა ეროვნულმა მოღვაწეებმა ამ ამოცანასაც წარმატებით გაართვეს თავი. კიდევ ვიმეორებ, რომ ესაა კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის ერთიანი ჯაჭვი, რომელიც გაბმულია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პირველი სკოლის გახსნიდან ბათუმში, აჭარის მთიანეთში ჩვენი საზოგადო მოღვაწეების მისიონერულ მოღვაწეობამდე.

ერთობ კოლორიტულად იხსენებს დავით კლდიაშვილი თბილისიდან თეატრალური დასის ერთ-ერთ ჩამოსვლას ბათუმში:

„...დასის ერთ-ერთი ჩამოსვლის დროს გავეცანი ქართველ არტისტებს: მარიამ საფაროვა-აბაშიძისა, ქეთო ანდრონიკაშვილისა, ვასო აბაშიძეს, სანდრო ყაზბეგს, ლადო მესხიშვილს, ნატო გაბუნიას. ესენი თამაშის გარდა საზოგადოებას ხიბლავდნენ თავიანთი სიმღერებით, საუბრებით. ძლიერ იზიდავდა საზოგადოებას ქეთო ანდრონიკაშვილის ლექური. ხანჯლებით ლექურის პირდაპირ გიჟური მოთამაშე იყო სანდრო ყაზბეგი... ვის არ გამოადვიებდა ლამაზი, ცქრიალა, საუცხოო კილოზე მოლაპარაკე საფაროვა-აბაშიძისა ან ნატოს თამაში-სიმღერა, ვასოს უნიჭიერესი თამაში და კუბლეტები, მესხიშვილის დანახვა და მოსმენა“... (კლდიაშვილი, 1980:32).

ამგვარ თეატრალურ დასებს დედაქალაქიდან ბათუმში ჩამოჰქონდათ ეროვნული სული და ახალი ცხოვრების წყურვილი, გამოცოცხლების განცდა. წერა-კითხვის გამავრცელებელი სკოლის მატერიალური გაღონიერებისათვის ყოველწლიურად, 12 იანვარს, გ. ვოლსკისა და ი. მესხის თაოსნობით, ქალაქის საკრებულოს დარბაზში იმართებოდა ნინოების

დღესასწაული, რომელშიც მონაწილეობდნენ მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები, თეატრალური დასები.

კულტურულ-საგანმანათლებლო და საერთოდ საზოგადო მუშაობა არ შენეებულა ლუკა ასათიანის გარდაცვალებისა და ივანე ანდრონიკაშვილის ქალაქისთავად არჩევის შემდეგაც. იგი ასათიანის ღირსეული მემკვიდრე გამოდგა. 14 წელი უმეთაურა ქალაქს და მისი აღმშენებლობის, ეკონომიკური და კულტურული წინსვლის ნამდვილი ორგანიზატორი იყო. მას კიდევ უფრო ხშირად უწევდა ბეწვის ხიდზე გავლა, რომ ეროვნული ცნობიერების გაძლიერებისთვის ბრძოლა შეეთავსებინა სოციალური და პიროვნული თავისუფლებისა და თანასწორობისათვის ბრძოლასთან. ამ იდეებით სულ უფრო ხშირად გამოდიოდა უკვე მომძლავრებული მუშათა კლასი. ეს იყო ქართველი ერის მნიშვნელოვანი ნაწილი და მისი ინტერესების დაცვა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნაწილი იყო.

„მუშებმა ნელ-ნელა ერთგვარი ორგანიზაციის შემოღება იწყეს. ხელმძღვანელებიც ამისთვის ბათუმში ბლომად მოიპოვებოდნენ. ამასთან, მესამე დასელები დღითიდღე აძლიერებდნენ მუშაობას მათ შორის. აქ მათ ჰყავდათ უფროსი ხელმძღვანელები... ისიდორე რამიშვილი, კარლო ჩხეიძე, საშა წულუკიძე... ნოე ჟორდანი, ფილიპე მახარაძე.

ამათ იმდენი მოახერხეს, რომ ქალაქში გახსნეს საჯარო ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, რომელსაც შეუგროვეს მრავალი წიგნი და უწერდნენ ჟურნალ-გაზეთებს. სამკითხველო ნურიეში იყო და მუდამ სახსე იყო მკითხველით. დიდი მეცადინეობის შემდეგ გაიხსნა საკვირაო სკოლა ბარცხანაში... როტშილდის ქარხანაში. სკოლის პასუხისმგებელ გამგედ იყო მღვდელი სიმონ თოთიბაძე... თოთიბაძე ახალგაზრდა მღვდელი იყო, გულწრფელი, განვითარებული, მოწინავე აზროვნების მქონე პიროვნება.

... სკოლაში აუარება ხალხი დადიოდა. სწავლის გათავების შემდეგ იმართებოდა ერთგვარი საუბრები” (კლდიაშვილი, 1980:39).

ასეთივე სკოლა, ოღონდ იატაკქვეშ, მუშაობდა ნობელის ქარხანაშიც. როტშილდის ქარხნის მუშებმა კი სკოლა არ იკმარეს და დრამატული დასიც შეადგინეს. გადაწყვიტეს მუშებისთვის ეჩვენებინათ ცხოვრებისეული პიესები. დანიშნული ხელმძღვანელი ვერ გაუძღვა ამ საქმეს და მის ნაცვლად მოიწვიეს დავით კლდიაშვილი, შედგეიც წარმატებული იყო. მუშა არტისტებმა და მათმა ხელმძღვანელმაც გამოიჩინეს თავი, ოღონდ ქარხნის ადმინისტრაციას და სამხედრო ნაწილის ხელმძღვანელობას არ მოსწონდა ყველაფერი ეს, რასაც კონფლიქტები მოსდევდა ხოლმე (აჭარის მუზეუმი, ფონ.76, საქ. 143. ფურც. 11).

ჩვენმა საზოგადო მოღვაწეებმა კარგად იცოდნენ, რომ დედა სამშობლოს, თანამოძმეს რამდენიმე საუკუნით ჩამოშორებული და თითქმის გაუცხოებული აჭარელი კაცის ეროვნული გათვითცნობიერება ვერ მოხდებოდა აქ ქართული სკოლების, სხვა სასწავლებლებისა და კულტურული დაწესებულებების უქონლობის პირობებში. თუ აქაური ქართველი თავის მშობლიურ ენაზე არ შეისწავლიდა შოთას, ილიას, აკაკის, და საერთოდ

ქართულ მწერლობას, მათში ვერ გაიღვიძებდა ქართული სული... და დაიწყო კიდევ კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნა, ქართული წიგნის გავრცელება. თუ იღია ჭავჭავაძის თაოსნობით ამ საქმეს ბათუმში ივანე მესხი და მიხეილ შარაშიძე უძღვებოდნენ, აჭარის მთიანეთში ამ მისიას ჩვენი მოგზაური საზოგადო მოღვაწეები ასრულებდნენ. სხვა ეროვნულ საქმიანობასთან ერთად ისინი მოსახლეობაში ავრცელებდნენ ქართულ წიგნებს, უპირველესად, დედაენას. ესაუბრებოდნენ სამშობლოს ისტორიაზე, ასწავლიდნენ ახალი ცხოვრების ასპარეზზე გამოსვლას.

მაშინ ბათუმის ქუჩებში თურმე ყოველ ნაბიჯზე შეხვდებოდით გატაცებით მოსაუბრე ადამიანებს ქართული ჟურნალ-გაზეთებით ხელში. მუდამ ხალხმრავლობა იყო ნურიეს ბაზარზე სპირიდონ ჭელიძის ბუკინისტური წიგნების მაღაზიაში. მაღაზიის პატრონი იაფად ჰყიდდა სიმწირით მოგროვილ წიგნებს ღარიბ, მაგრამ ცოდნას მოწყურებულ ხალხზე, უფრო ხშირად ჩუქნიდა მათ. მისი ასეთი მოღვაწეობის ფართო ასპარეზი აჭარის მთის მოსახლეობა იყო, სადაც ზაქარია ჭიჭინაძე ხშირად სტუმრობდა წიგნებით დატვირთული (აჭარის მუზეუმი, ფონ. 76, საქ. 143, ფურ. 75).

ესეც ბრძოლა იყო, საკმაოდ მკაცრი და დაუნდობელი, რადგან რუსული ადმინისტრაციის წინააღმდეგობა ეროვნულობის მიმართ, აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის ინტერესების უზულებელყოფაშიც ცხადდებოდა. განსაკუთრებით მთიანი სოფლების დაბეჩავებული და ეკონომიკურად უაღრესად მძიმე მდგომარეობაში მყოფი მცხოვრებნი იყვნენ შეჭირვებულნი. მაგრამ ქართველ მოღვაწეთა დახმარებით ახალგაზრდობა მაინც იკვლევდა გზას ბათუმის სასწავლებლისაკენ და აქტიურად ერთვებოდა საზოგადო საქმიანობაში.

ამ მხრივ მეტად საგულისხმოა ქართველ ეროვნულ მოღვაწეთა მოგზაურობების ჩანაწერები აჭარის მთიანეთში.

„შარვაშიძეთა გარდა, (იგულისხმება თუფან-ბეგ შარვაშიძე - ო. გ.) ქედის მიდამოებში სახლობენ ბეგები ბეჟანიძეები... მათი ოჯახი განთქმულია შეძლებით, დარბაისლობით და განსაკუთრებით, ქართული ენის ცოდნით. როგორც სხვაგან, აქაც ჩვენი ენის ბურჯებად მანდილოსნები ითვლებიან. მათ შორის არის დაცული ძველებური ქართული წერა ... 24 მარიამობისთვის მშვენიერ დილას, სოფელ ქედასაც თავი დავუკარით. თანამგზავრებად მომყვებოდა ოთხი მოზარდი ყმაწვილი : ორი თუფან-ბეგ შარვაშიძის შვილი და ორიც მისი ნათესავი. ოთხივე ბათუმში, ახლად გახსნილ გიმნაზიაში უნდა მიებარებინათ. ორ მათგანს ბათუმის სამოქალაქო სასწავლებელში უსწავლია და ცდილობდნენ ჩემთან რუსული ენის ცოდნით თავი გამოეჩინათ, თუმცა მეტად უჭირდათ ამ ენაზე ლაპარაკი. სამაგიეროდ, მათ ქართული ლაპარაკის სმენას არა სჯობდა რა. მეტად საამო საყურებელნი იყვნენ ეს თავისუფალი შვილნი აჭარის მშვენიერი ბუნებისა, აჭარულად კოხტად გამოწყობილნი, თავზე სირმიანი ყაბალახით... ოთხსავეს ცხენებზე ისე მაგრად ეჭირათ თავი, თითქოს ზედ დაბადებულანო. ქედის ბოლოში შემოგვიერთდა ბათუმელი ახალგაზრდა

ბეგი აბაშიძე, მეტად კოხტა აჭარულადვე სირმიან ტანისამოსით გამოწყობილი. ქართულს წმინდად ლაპარაკობდა... აღმოჩნდა, რომ „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სკოლაში უსწავლია ბათუმში, განსვენებულ მოსე ნათაძის ხელში, სასოებითაც იხსენებდა თავის დაუვიწყარ მასწავლებლის სახელს, მის გულკეთილობას და შეგირდების სიყვარულს. რაც ვიცი, სულ „ჩვენმა მოსემ“ მასწავლაო, მაჰმადიანი ქართველები განსაკუთრებით ვუყვარდითო და მამასავით ზრუნავდა ჩვენზედაო. რომ უფრო ვესიამოვნებინეთ, მოგვიყვა აკაკის, ჭალადიდელის, გურიელის ლექსები. იმდერა „სამშობლო ხევსურისა“, რომლისაც როგორც კილო, ისე სიტყვები მეტად მოსწონდა. ბოლოს ნაღვლიანად დასძინა: უფრო მეტი მეცოდინებოდა, მაგრამ ორ წელიწადს დავრჩი ამ სკოლაშიო.

შევეყვით ლაპარაკს. საგნად ჩვენი ლაპარაკისა თავისთავად, ბუნებრივად შეიქმნა ის კითხვა, რომელიც აქეთ სტუმრად გადმოსულ ქართველ კაცს ყოველთა უწინარეს ებადება ... კითხვა ეროვნული. თანამოსაუბრემ, 16-20 წლის ყმაწვილმა, ქართველის გულს დაკოდილს უაღერსა და უსაღბუნა“ (კვლიაშვილი, 1980:28).

ამ რწმენით, ამ გრძნობითა და სულისკვეთებით მოგზაურობდნენ ჩვენი საზოგადო მოღვაწეები აჭარაში, აღწერდნენ მის ყოფას, მძიმე მემკვიდრეობას და სახავდნენ უკეთესი მომავლისკენ წინსვლის გზებს, დედასამშობლო საქართველოსთან ერთად. ეროვნული ცნობიერების გაძლიერება, სწავლა-განათლება, კულტურის დონის ამაღლება, ახალი ცხოვრების ასპარეზზე თამამად გამოსვლა, – ნივთიერი ცხოვრების გაუმჯობესებასთან ერთად, იყო ქართული საზოგადოებრიობის ზრუნვის საგანი ამ მხარეში, და არა მხოლოდ ამ მხარეში. მსგავს ზრუნვას მოითხოვდა აფხაზეთი, სამხრეთ საქართველოში ახლად განთავისუფლებული მაჰმადიანი ქართველობა და სხვა მხარეებიც, რომლებისთვისაც მეტად მტკივნეული იყო რუსული იმპერიული მმართველობა. ამ მმართველობის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ბრძოლაში გაერთიანდა ეროვნული თავისუფლების, თვითგამორკვევისა და სოციალური თავისუფლებისათვის მებრძოლი ძალა. ეს განსაკუთრებით მძაფრად აისახა მუშათა მოძრაობასა და არმიაში, ამ შემთხვევაში ბათუმის სამხედრო ნაწილებში, სადაც ჯარისკაცთა უმრავლესობა ქართველები იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აჭარის მუზეუმი : აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი №76, საქ. 143, ფურც. 11.

კვლიაშვილი 1980 : კვლიაშვილი დ. *ჩემი ცხოვრების გზაზე*, ბათუმი.

სახოკია, 1978: სახოკია თ., *მოგზაურობანი*, ბათუმი.

Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)

**The Creation of National Consciousness in Batumi
at the Turn of the Last Century**

Summary

At the beginning of 20th century Batumi was significantly bigger than it had ever been before. Batumi had carriage-ways, a train station, a post office, paved streets, a waterworks system, secondary schools for girls and boys, colleges for almost all nationalities, hospitals with 120 beds and a market, which was built on Nuria Square. Cultural activities became more frequent; theatre groups from Tbilisi frequently toured Batumi and performed there and there were local theatres as well. The local government was tireless in its efforts to improve the city-their work proved that Georgians were capable of taking on large projects.

სამედიცინო სამსახური და ბათუმი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე

სამედიცინო სამსახურის განვითარების ისტორია ბათუმში მკვეთრად კვლევის საგანია. პროფესორ რამაზ სურმანიძის აზრით, ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ბათუმში ყოფილა საექიმო ნაწილი, სადაც 1880 წლიდან მსახურობდა ვინმე ბენლი, ეროვნებით ფრანგი, ფარმაცევტი, მასვე გაუხსნია ბათუმში აფთიაქი (1884 წელს). ბატონი ბენლი ქართულს დაუფლებია, აუთვისებია აქაური ადამ-წესები და ხელს უმართავდა შეჭირვებულ მოსახლეობას. მკვლევართა აზრით, აფთიაქში ავადმყოფთა მკურნალობა და მედიკამენტებით უზრუნველყოფა ერთდროულად ხდებოდა (სურმანიძე, 2008: 2). თუმცა, მეცნიერთა აზრით, საქართველოში თანამედროვე მეცნიერული მედიცინის განვითარებას საფუძველი ჩაეყარა 1864 წელს თბილისში კავკასიის საიმპერატორო სამედიცინო საზოგადოების დაარსებით (კსს), რომლის ხელმძღვანელი გახლდათ კავკასიის არმიის მთავარი ქირურგი, პოლონელი, იან მინკევიჩი (1826-1897). ის იყო, აგრეთვე, ეთნოგრაფი, ანთროპოლოგი და საზოგადო მოღვაწე. ერთ-ერთი დამფუძნებელი თბილისის პეტრე-პავლეს სახელობის ეკლესიაში კათოლიკური საქველმოქმედო საზოგადოებისა “Obroszynnos”. საზოგადოება რეგულარულად ატარებდა სამეცნიერო სხდომებს მოხსენებებითა და დემონსტრაციებით, სისტემატურად გამოსცემდა სამეცნიერო კრებულებს. საზოგადოებას ეწოდა საერთო კავკასიური სახელი, მაგრამ მისი დაარსების და შეკრებების ცენტრალური ადგილის მიხედვით, ასევე სამეცნიერო მოხსენებათა შორის ხვედრითი წილის გათვალისწინებით საზოგადოებაში წამყვანი ადგილი საქართველოს ექიმებს ეკავათ. თბილისში შეიქმნა ამიერკავკასიაში პირველი ევროპული ტიპის სტაციონარი, თბილისის სამხედრო ჰოსპიტლის სახით (1808წ.), ხოლო შემდგომში 1867 წლიდან მიხეილის და სხვა მრავალპროფილიანი საავადმყოფოები. კსს-ის სხდომების ანალიზი გაკეთებულია სამეცნიერო შრომების 5 ათეულზე მეტი ტომის მიხედვით. თითოეული ტომი აერთიანებს ერთი სამუშაო წლის განმავლობაში მოსმენილ მოხსენებებს, რომელთა შერჩევა მკაცრ რეგლამენტს ექვემდებარებოდა: ყოველი მათგანის პრეზიდენტის სხდომაზე განხილვის შემდეგ გამოიყოფოდა ექსპერტების კომისია, რომელთა დასკვნების საფუძველზე საბოლოოდ ადგენდნენ შრომის საზოგადოებაზე გატანის საკითხს. დადგენილია, რომ საუკუნეების მიჯნაზე თბილისისა და საქართველოს რეგიონების ქირურგიული განყოფილებებიდან კსს-ს სხდომებზე განსახილველად შემოდიოდა ევროპული ღონის შესაბამისი ქირურგიული პროფილის

მასალა. მაგალითად, გეგმიური აბდომინური ქირურგიული ჩარევებიდან მიმართავდნენ საზარდულის თიაქრების პლასტიკას ბევრი ისეთი მეთოდებით, რომელთაც მნიშვნელობა დღემდე არ დაუკარგავთ, სრულდებოდა ოპერაციები პარენქიმულ და ღრუ ორგანოებზე, ასევე სანადვლე გზებზე.

რუსეთ-თურქეთის ომების შედეგად, რუსეთის იმპერიაში შევიდა (და, ამრიგად, საქართველოს დაუბრუნდა) თურქების მიერ წინა საუკუნეებში დაპყრობილი სამცხე-ჯავახეთი, მთავარი ქალაქი ახალციხით (1829 წ.) და აჭარა და ზოგიერთი სხვა ოლქი ქ. ბათუმით (1878 წ.). პირველ სამედიცინო დაწესებულებას ბათუმში საფუძველი ჩაეყარა 1878 წლის 25 აგვისტოს, როცა რუს-ქართველთა განმანათავისუფლებელ ჯარს თან შემოჰყვა სამედიცინო სანიტარიული ქვედანაყოფი, რომელიც ბათუმში რეორგანიზებულ იქნა №64 სამხედრო ჰოსპიტლად. ეს იყო აჭარაში პირველი სტაციონარული დაწესებულება, რომელიც, ჯარისკაცების გარდა, ბათუმის მცხოვრებლებსაც ემსახურებოდა, რომელთა რიცხვი წლის განმავლობაში 500-ს აღწევდა. როგორც საარქივო მასალებით ირკვევა, XIX საუკუნის დასასრულს რუსეთი, აჭარაში დამკვიდრების შემდეგ, ცდილობს ბათუმში გადააქციოს ჯანმრთელობის კერად. მათთვის ბათუმში იყო: «Теплица России, которая несомненно может и должна превратиться в санитарную станцию» (აცსა, ფონდი ი-7, აღ.1, საქმე №461, გვ.13).

საყურადღებოა, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს, თუ რას წერდა სამხედრო პატაკში „მაიორი ქეჩქარტი ბრიგადის გენერალ მანსფილდს: „ბათუმში ციებ-ცხელება იფეთქებს მეტწილად მაისის დასასრულიდან სექტემბრის დასასრულამდე. ამ პერიოდში ვაჭრობა და ხელოსნობა წყდება, ძირითადად ამ დაავადების წყალობით, თუმცა, ასევე, ხშირად საქმიანობას ასუსტებს ჭოროხის ადიდების პერიოდი (ძირითადად შიდა მხარეებთან დაკავშირების მხრივ), როდესაც მდინარე სანაოსნოდ გამოუსადეგარია ან მხოლოდ პატარა ადგილობრივი ნაგებობათვის ვარგა. „მოსახლეობა ციებ-ცხელების პერიოდში მიდის მთიან სოფლებში და ხოფაში, რომელიც არის გაცილებით უსაფრთხო ადგილი. ქალაქში ოთხ სახლზე მეტი არაა, რომელიც შეიძლება ჰოსპიტლად გამოიყენებოდეს. დანარჩენი, ალბათ, ორიათასამდე, არის საოცრად ღარიბული, ადგილობრივთა ხის შენობები. მომარაგება არის არასაკმარისი“.

1880 წელს ქალაქის ექიმმა ფ.ა.შეფერმა წამოჭრა საკითხი ბათუმში 70 საწოლიანი ქსენონის გახსნის შესახებ, მაგრამ უსახსრობის გამო ეს პროექტი ვერ განხორციელდა. 1887 წელს გაიხსნა 25-საწოლიანი ქსენონი, რომელიც პაციენტებს გადაუდებელ სამედიცინო მომსახურებას უწევდა. ქსენონის გაშვას 1887-1892 წლებში იყო შეფერი, შემდეგ ამ თანამდებობაზე დაინიშნა ტ. პ. ტრიანტაფილიდესი, ქირურგად - გ. ლ. ელიავა, ქიმიკოს-ლაბორანტად - ვ. ლ. კოტლიარე-სკაია-ტრიანტაფილიდესი. ერთი ექიმი და 25-საწოლიანი ქსენონი ვერ

აკმაყოფილებდა ქალაქის გაზრდილ მოთხოვნილებებს, მდგომარეობა უფრო მძიმე ხდებოდა. როცა ქალაქში რომელიმე ეპიდემია იფეთქებდა. 1892 წლის ბოლოს ბათუმის საქალაქო სათათბირო კომისიამ წამოჭრა ქალაქის საავადმყოფოს აშენების საკითხი, თუმცა ოთხი წელი ეს საკითხი ვერ მოგვარდა. 1894 წლისათვის ქალაქის მოსახლეობა 25 000 ადამიანს შეადგენდა, ამ ხნის მანძილზე ბათუმში მრავალი სამკურნალო და სააფთიქო დაწესებულება გაიხსნა. საარქივო მასალებით ირკვევა, რომ რუს გენერალს ტატიშევს ბათუმის საავადმყოფოს მშენებლობისათვის საკმაოდ დიდი თანხა გაუღია (აცსა, ფონდი ი-7, აღ.1, საქმე №244, გვ.5).

1896 წელს არსებული ქსენონი ხანძარმა გაანადგურა, რამაც ბიძგი მისცა ახალი საავადმყოფოს მშენებლობის დაწყებას. ქართველი ექიმების – გ. ელიავას, გ.ი. ვოლსკის, კ.ა. მხეიძის და სხვების მოთხოვნით, ქალაქისთავმა ლ. ნ. ასათიანმა 1896 წლის თებერვალში მოწვეულ თათბირზე განიხილა ბათუმში ახალი საავადმყოფოს მშენებლობის საკითხი, რის თაობაზეც ქუთაისის გუბერნატორს გაუგზავნეს თავიანთი დასაბუთებული მოსაზრება ბათუმში 120-საწოლიანი საავადმყოფოს აშენების თაობაზე. საავადმყოფო უნდა აშენებულიყო ნუერიის ტბის სამხრეთ ნაპირზე, რაც გახდებოდა ამ ადგილის ჭაობის ამოშრობის და კეთილმოწყობის სტიმული. სამწუხაროდ, აღნიშნული ინიციატივის განხორციელებაზე უარი განაცხადეს პეტერბურგში. ბათუმის ექიმთა საზოგადოების დაარსების შემდეგ (1896 წ. 20 ნოემბერი) საავადმყოფოს აშენების თაობაზე ექიმებმა განმეორებით შეადგინეს შუამდგომლობა, ქალაქისთავმა ლ. ნ. ასათიანმა პირადი თხოვნა გაგზავნა პეტერბურგში, ფინანსთა სამინისტროში, რაც დაკმაყოფილებული იქნა. 1898 წელს დამტკიცდა 120-საწოლიანი საავადმყოფოს პროექტი, მშენებლობის წარმოება იკისრა პ. ეფრემიძემ. ამ საქმის ერთ-ერთი ინიციატორი გახდათ ბათუმში პირველი ქართული სკოლის გახსნის ერთ-ერთი მოამაგის, ხუსეინ აბაშიძის შვილი ზია აბაშიძე, რომელმაც ქალაქისთავს განუცხადა, რომ უსასყიდლოდ გადასცემდა თავის კუთვნილ მიწებს იმ პირობით, თუ ააშენებდნენ ქალაქის საავადმყოფოს და ვაჟთა გიმნაზიას. ასეც მოხდა – 1899 წლის 14 მარტს, ართვინის გზატკეცილის მარცხენა მხარეზე, ზია აბაშიძის მამულში საფუძველი ჩაეყარა საავადმყოფოს საძირკველს. პირველ წელს საავადმყოფოს საშუალო მედპერსონალის რიცხვი 10-ს უდრიდა, ხოლო დანარჩენი პერსონალისა – 40-ს. რუსეთის იმპერიაში მოქმედი „სამკურნალო დაწესებულებათა წესდებით“, მთავარ ექიმს ნიშნავდა გუბერნატორი, ამავე წესდების წესი, რომელიც ითვალისწინებდა ქალაქის მოსახლეობის მიერ წელიწადში 1 მანეთის შეტანას საავადმყოფოს სასარგებლოდ, შეიცვალა და გაიზარდა გადასახადი მკურნალობისათვის. მკურნალობის მაღალი ფასების მიუხედავად, საავადმყოფოში როგორც თანამშრომლებისათვის, ასევე პაციენტებისათვის მძიმე პირობები იყო, დაწესებულებას არ გააჩნდა სათანადო აღჭურვილობა, განიცდიდნენ მედიკამენტების ნაკლებობას, არ ჰქონდათ თეთრეულის

საშრობი. ამ პერიოდში გამოიცა ქალაქის საავადმყოფოს წესდება, რომელიც შინაგან საქმეთა მინისტრის, თავადი მირსკის მიერ იქნა დამტკიცებული (აცსა, ფონდი ი-6, აღ.1, საქმე ი635ა, გვ.3). წესდების თანახმად ქალაქის თვითმმართველობა ვალდებული იყო პასუხისმგებლობა აეღო თავის თავზე და მოეგვარებინა ყველა პრობლემა. ერიქსონის აზრით, 1901 წლისათვის ბათუმში უკვე 30000 მოსახლე ცხოვრობდა. 1904 წლამდე არ იყო ქალაქში კანალიზაცია და ელექტროგანათება, ქალაქს დიდი ჭაობი ეკვროდა გარს, რაც კოლოების, მალარიის არსებობას უწყობდა ხელს, ყოველივე ეს იწვევდა პაციენტებში მაღალ სიკვდილიანობას. 1905-1907 წლებში რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე მოვლენებმა დადი დაასვა ქალაქის სამედიცინო განვითარებას, თუმცა გამოჩნდნენ ადამიანები, ვინც ცდილობდა ხელი გაემართა ქალაქის ჯანმრთელობის სისტემისათვის. 1905-1907 წლებში ბათუმის პორტმა სპეციალური სახსრებიდან ქალაქის სამკურნალო-პროფილაქტიკურ დაწესებულებებს 17500 მანეთი გამოუყო (აცსა, ფონდი ი-6, აღ.1, საქმე №648, გვ.2). აი, რას აცხადებს ქალაქის თვითმმართველობის სხდომაზე (1905 წლის 30 სექტემბერი) გენერალი ტროფიმოვი: «Город Батуми по своему географическому положению, находится в исключительных условиях, служа проводником для занесения в империю заразных болезней через свой порт и обязань поэтому принимать для локализации этих болезней меры, требующих значительных расходов» (აცსა, ფონდი ი-6, აღ.1, საქმე №648, გვ.10).

საავადმყოფოს რეკონსტრუქცია-გაფართოება მოხერხდა მხოლოდ 1911-1912 წლებში. 1912 წელსვე ექიმ გ.ვ. სობოლევსკის ინიციატივით შეძლეს შეეძინათ რენტგენის აპარატი, რისი არქონის გამოც პაციენტები თბილისში იგზავნებოდნენ. საავადმყოფო ემსახურებოდა არა მარტო ქალაქ ბათუმის, არამედ, ნაწილობრივ, ქუთაისის გუბერნიის მოსახლეობასაც. 1911-1913 წლებში ჩამოსულ ავადმყოფთა რიცხვი 40-50% აღწევდა. საავადმყოფოს შემოსავლების სიმცირის გამო საწოლთა რაოდენობა თანდათან იკლებდა და პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისას იგი 50 საწოლამდე შემცირდა. ომის დროს საავადმყოფო გადატანილი იქნა სკოლის შენობაში, მის ადგილას კი სამხედრო ჰოსპიტალი გაიხსნა. თურქეთის ოკუპაციის დროს საავადმყოფო ქალაქ ფოთში გადაიტანეს. შენობაში თურქებმა გახსნეს თავიანთი ჰოსპიტალი. 1919 წელს საავადმყოფოს დაუბრუნდა თავისი შენობა, სადაც გაიშალა 60 საწოლი.

ამრიგად, ბათუმის სამედიცინო ისტორია საკმაოდ საინტერესოა. ქალაქში ცხოვრობდნენ, იღვწოდნენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები, სამედიცინო პერსონალი, რომლებიც საკუთარ გამოცდილებას, ცოდნასა და ძალას ახმარდნენ ჯანმრთელობის დაცვას.

ბევრი მათგანის ნაღვაწის შესწავლა მომავლის საქმეა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აცსა - აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი ი-6, აღ.1, საქმე ი635ა; საქმე №648.

აცსა - ფონდი ი-7, აღ.1, საქმე № 244; საქმე № 461.

სურმანიძე, 2008 : სურმანიძე რ., ეტიუდები ფარმაციის ისტორიიდან, გაზეთი “ფარმაციონი”, №6 (53), 2008.

Эриксон, 1901: Эриксон Э.В., *Опыт санитарного обзора окрестностей Батума*. Тифлиси. 1901.

ქართველი ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში პირველ მსოფლიო ომამდე

ახლა, როცა ქალაქ ბათუმის ზრდა-განვითარებას, თანამედროვე ევროპული ტიპის ქალაქად ჩამოყალიბებას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, საინტერესოა მისი თვითმმართველობის ჩამოყალიბების პირველ ეტაპზე ქართველთა მონაწილეობის, ფუნქციისა და ადგილის შესწავლა-ანალიზი.

1878–1888 წლებში ბათუმს მართავდა პოლიცმაისტერი ქალაქის მცხოვრებლებიდან ამორჩეული ოთხი დეპუტატის დახმარებით. მაგრამ 1885 წელს ბათუმის მცხოვრებლებმა კავკასიის სამოქალაქო საქმეთა სამმართველოს უფროსს მიმართეს შუამდგომლობით, ბათუმში დაწესებულიყო საქალაქო თვითმმართველობა, რომელსაც ექნებოდა უფლება გადაეწყვიტა ისეთი საკითხები, როგორიცაა: ქალაქის გეგმის შედგენა, ბაზრის მოედნების მოწყობა–მოწესრიგება, ბათუმის გავლით მოძრავი ტვირთებიდან შემოსავლების გაზრდა, ქუჩების, სახანძრო ნაწილის, სასაფლაოს მოწყობა, ქალაქის სწორად დაგეგმარება და ა.შ. (Месхи, 1906:483).

1887 წლის ნოემბერში კავკასიის სამოქალაქო საქმეთა სამმართველოს უფროსმა გენერალ ადიუტანტმა დონდუკოვ-კორსაკოვმა, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორ გროსმანის შუამდგომლობის საფუძველზე, გამოსცა განკარგულება ე.ა. სევერინის თავმჯდომარეობით შექმნილიყო კომისია ბათუმში თვითმმართველობის ჩამოყალიბებისათვის მოსამზადებელი სამუშაოების ჩასატარებლად (Месхи, 1906:485). ამ მუშაობის ჩატარების შემდეგ, 1888 წლის 28 აპრილს, ბათუმს ნება დაერთო შეექმნა საქალაქო თვითმმართველობა, იმ პირობით, რომ გარკვეულ პერიოდამდე ქალაქის მშენებლობის საქმეები დარჩენილიყო ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს განკარგულებაში და პირველ ოთხ წელიწადში ბათუმის ქალაქის თავი დაენიშნა კავკასიის მთავარმმართველს. აი, ამ პირობის გათვალისწინებით ბათუმის ქალაქის თავად დაინიშნა ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი კ. დ. გავრონსკი, ხოლო თვითმმართველობის ხმოსანთა არჩევნები ჩატარდა 1888 წლის 25 აგვისტოდან 2 სექტემბრამდე. აირჩიეს 36 ხმოსანი, რომლებმაც შეადგინეს ქალაქის სათათბირო; იმავე წლის 11 სექტემბერს ქალაქის სათათბიროს წევრებმა დადეს ფიცი, 17 სექტემბერს კი ჩატარდა თვითმმართველობის წევრთა და მდივნის არჩევნები, ხოლო 1 ოქტომბერს აირჩიეს ქალაქის თავის მოადგილე (აცსა, ფ. 7. ს.1, ფურც. 1–3).

ფიცი დაიდო წინასწარ შედგენილი ტექსტის მიხედვით მოქალაქე კოროდინის ბინაში, რომელიც მაშინდელ მარინეს (დღეს მემედ აბაშიძის) პროსპექტზე მდებარეობდა. ფიცის დადებას ესწრებოდნენ სასულიერო პირები ბათუმის საზოგადოებიდან, კერძოდ, ბათუმის მართლმადიდებლური ეკლესიის მღვდელი, ბათუმის მთავარი მეჩეთის მოლა, სომხური კათოლიკური და გრიგორიანული ეკლესიების მღვდლები (აცსა, ფ. 7, ს. 1, ფურც. 3–7).

1888 წლის 11 სექტემბერს ბათუმის ქალაქისთავი კ. დ. გავრონსკი ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს აცნობებს, რომ 13 სექტემბერს, საღამოს 19 საათსა და 30 წუთზე დანიშნული იყო ბათუმის სათათბიროს სხდომა, რომელზედაც განიხილებოდა ხუთი საკითხი (აცსა, ფ. 7, ს. 2, ფურც. 1). ეს იყო ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხები, როგორიცაა თვითმმართველობის წევრთა შორის ფუნქციების განაწილება, მათი შრომის ანაზღაურება, თვითმმართველობისათვის ბინის გამოწახვა, მზადება იმპერატორის შესახვედრად და ა.შ. (აცსა, ფ. 7, ს. 3, ფურც. 12–13).

ბათუმის პირველი თვითმმართველობის 36 წევრიდან 11 ქართველი იყო (ქრისტიანი და მაჰმადიანი), 10 – სომეხი, 8 – რუსი, ორ–ორი წევრი გაიყვანეს გერმანელებმა, ბერძნებმა და ერთი ებრაელებმა (აცსა, ფ. 7, ს. 5, ფურც. 18–20): აღნიშნულმა თვითმმართველობამ ბინა დაიდო ბათუმის მაშინდელი მარინეს პროსპექტის 31–ე ნომერში, მოქალაქე კოროდინას სახლში, წელიწადში 1500 მანეთად.

ქ. ბათუმის თვითმმართველობის თითოეულ წევრს დაენიშნა ხელფასი წელიწადში 2700 მანეთის ოდენობით, ქალაქის თავს – 4800, ხოლო საქალაქო თვითმმართველობის მდივანს – 1800 მანეთი [Батумъ по однодневной ..., 1890:121-125).

ახლად არჩეული ქ.ბათუმის თვითმმართველობის ფუნქციებში შედიოდა: ქალაქის განაშენიანება და მშენებლობა დამტკიცებული გეგმის მიხედვით, წყალსადენისა და განათების მოწყობა, ქალაქის მომარაგება პირველადი მოხმარების საგნებით, ჯანმრთელობის დაცვა, ადგილობრივი ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებისათვის ხელის შეწყობა, საავადმყოფოების, სკოლების, თეატრის, ბიბლიოთეკის, მუზეუმისა და სხვათა მშენებლობა (Месхи, 1906:488).

ერთ–ერთი პირველი საკითხი, რომლის მოგვარებაც სცადა ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობამ, იყო მიწათმოწყობის საკითხში წესრიგის დამყარება, რაც ხმოსან კენხოვეის მიერ წარმოდგენილი პროექტის მიხედვით მიწათმოწყობისა და საკუთრების ერთიანი რუსული კანონის საფუძველზე უნდა განხორციელებულიყო (აცსა, ფ. 7, ს. 7, ფურც. 6).

საყურადღებოა 1888 წლის 11 ოქტომბერს გამართული ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის სხდომა, რომელზედაც განიხილეს ბათუმში რუსეთის იმპერატორის ღირსეულად მიღების ღონისძიებები. მასში უმთავრესი ადგილი ეჭირა ქალაქის წესრიგში მოყვანას და მის

საზეიმოდ მორთვას, რისთვისაც გამოიყო 1000 მანეთი (გირლიანდები-სა და საზეიმო მოწყობილობისათვის (აცსა, ფ. 7, ს. 7, ფურც. 6).

ბათუმის ქალაქის თვითმმართველობამ დაიწყო ბათუმის ქუჩების კეთილმოწყობა. ერთ-ერთი ამ ღონისძიებათაგან იყო ბარცხანაში. ე.წ. კარცოვის არხზე ხიდის სასწრაფოდ აგება, რომლის უქონლობაც აფერხებდა საქალაქო ცხოვრებას და განსაკუთრებით კი ნავთის გადამამუშავებელი ქარხნების მუშაობას (აცსა, ფ. 7, ს. 11, ფურც. 13).

ბათუმის ნავსადგურის გაფართოება, გენერალური გეგმის მიხედვით, დაიწყო ჯერ კიდევ 1885 წელს და განსაკუთრებით ინტენსიური ხასიათი ამ მშენებლობას მიეცა თვითმმართველობის ჩამოყალიბების შემდეგ და დამთავრდა 1892 წელს. თვითმმართველობამ დასახა ღონისძიებანი ქალაქის ქუჩების მოსაკირწყლავად. მოიკირწყლა ქალაქის უმნიშვნელოვანესი ქუჩები და ქვაფენილები დაიგო ნავთობის გადამამუშავებელ ქარხნამდე, ნავსადგურამდე და სხვა მნიშვნელოვან ობიექტებამდე (აცსა, ფ. 7, ს. 11, ფურ. 13). რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორის ბათუმში ჩამოსვლასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა იმ ქუჩათა კეთილმოწყობას, რომლებზეც მეფესა და მის ოჯახს უნდა გაეგლო (Месхи, 1906:518).

ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობამ თავიდან ვერ აიცდინა ისეთ საკითხებში ჩარევაც, რაც თითქოსდა მისი უფლებამოსილების ფარგლებს სცდებოდა; იგი ჩათრეული აღმოჩნდა ბათუმის მსხვილ და წვრილ მწარმოებლებს შორის წამოჭრილ უთანხმოებაში და ბათუმის საქალაქო სათათბიროს წარმომადგენლები წვრილ მეწარმეთა დელეგაციასთან ერთად გაემგზავრნენ პეტერბურგში (აცსა, ფ. 7, ს. 43, ფურც. 13–15), ხოლო მისმა ხუთმა ხმოსანმა მექარხნებთან ერთად განცხადება შეიტანა ქალაქის თვითმმართველობაში, რომლითაც გაილაშქრეს როტშილდის ქარხანაში დანერგილ ტექნიკურ სიახლეთა წინააღმდეგ და მოითხოვეს, რომ პეტერბურგის უმაღლეს მთავრობასთან გაგზავნილ დელეგაციას დაეყენებინა ხელისუფლების წინაშე საკითხი, რათა კანონის ძალით აკრძალულიყო ბათუმის ნავთობის ქარხნებში ტექნიკურ სიახლეთა დანერგვა (აცსა, ფ. 7, ს. 43, ფურ. 13–15). საკითხი სრული სერიოზულობით განიხილა ბათუმის საქალაქო სათათბირომ თავის 1889 წლის 17 მარტის სხდომაზე და მიიღო აღნიშნული მოთხოვნის მხარდამჭერი დადგენილება (16–11-ის წინააღმდეგ), ამასთან, თავისი შემადგენლობიდან გამოყო სამი კაცი პეტერბურგში დელეგაციის სახით გასაგზავნად (აცსა, ფ. 7, ს. 43, ფურც. 25). ეს წამოწყება მარცხით დამთავრდა და ისინი იძულებული გახდნენ კაპიტალიზმის განვითარებისათვის აუცილებელი კონკურენციის კანონებისათვის ანგარიში გაეწიათ (აცსა, ფ. 7, ს. 47, ფურც. 7–8).

ქალაქ ბათუმის პირველი სათათბიროს მიერ წამოწყებული საქმეებიდან აღსანიშნავია ქალაქის მაშინდელ საზღვრებში ჭაობების ამოშრობა, ქალაქის აზომვა-დაგეგმარება, ქუჩების მოკირწყვლა-კეთილმოწყობა, წყალსაწრეტების გაკეთება, წყალსადენი სისტემების

მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება, სანიტარული და ვეტერინალური სამსახურების შემოღება და სხვა. მის მიერვე აღიძრა ბათუმის საქალაქო ცხოვრებისათვის უმნიშვნელოვანესი შუამდგომლობანი, რომლებიც ეხებოდა მიწათმფლობელობის პრობლემას, ბათუმის ნავსადგურის ნავმისადგომი ზოლის თითქმის სამჯერ გაზრდას, ვაჟთა გიმნაზიის გახსნას ბათუმში და სხვა (Месхи, 1906:491-492).

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის მეორე შემადგენლობის არჩევნები ჩატარდა 1894 წლის 12 ოქტომბერს. არჩეული იქნა 35 ხმოსანი და 9 კანდიდატი. მათგან ქართველი იყო 19, რუსი 8, 5 ბერძენი და 3 პოლონელი. ქალაქისთავად აირჩიეს ლუკა ასათიანი, თვითმმართველობის წევრებად – ცნობილი მოღვაწე გრ. ვოლსკი და თ. ივანოვი, ხოლო მდივნად ი. მესხი. სათათბიროს თავმჯდომარედ არჩეული იქნა ს. ი. ზრდილოვსკი. სათათბიროს მოქმედების ვადა განისაზღვრა 4 წლით. 1898 წლის ქალაქის თავის არჩევნებში კვლავ გაიმარჯვა ლ. ასათიანმა, ხოლო სათათბიროს თავმჯდომარე გახდა კ. ა. სევერინი (Месхи, 1906:496-497), მაგრამ იგი 1900 წლის სექტემბერში გარდაიცვალა და მის ადგილზე იმავე წლის 17 სექტემბერს აირჩიეს მ. ნაკაშიძე. 1901 წლის ნოემბერში მოულოდნელად გარდაცვლილი ბათუმის ქალაქის თავის ლ. ასათიანის ადგილზე 1902 წლის 17 იანვარს ჩატარებული არჩევნების შედეგად აირჩიეს თავადი ი. ანდრონიკაშვილი.

1902 წლის ნოემბრის ქ. ბათუმის არჩევნებში კვლავ გაიმარჯვა ი. ანდრონიკაშვილმა, ხოლო მის მოადგილედ არჩეული იქნა გრ. ვოლსკი, რომელიც უმაღლესმა ხელისუფლებამ თანამდებობაზე არ დაამტკიცა და 1903 წლის 2 ივნისის არჩევნებით აღნიშნული თანამდებობა დაიკავა გ. ჟურუღმა. ივ. ანდრონიკაშვილმა ქალაქ ბათუმის ქალაქისთავის თანამდებობაზე დაჰყო 1916 წლის 22 მარტამდე (სიჭინავა, 1966 : 24). მისი ქალაქისთავად მუშაობის პერიოდიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია საიუბილეო კრებულის «Батум и его окрестности» გამოცემა, რომელიც ამ რეგიონის რუსეთის მიერ დაპყრობის 25-ე წლისთავს მიეძღვნა; მისი მმართველობის პირველივე ნახევარში შედგა ბათუმის საქალაქო მეურნეობის განვითარებისა და მისი ტერიტორიული საზღვრების გაფართოების გეგმა, გაიხსნა ბათუმის ვაჟთა გიმნაზია, დაარსდა ქალთა ასეთივე სასწავლებელი, ორი დაწყებითი და ერთი ვაჟთა სკოლა, აშენდა 120 პაციენტზე გათვლილი საავადმყოფო და სხვა. მოეწყო ნავსადგურისა და მისი მიმდებარე ქუჩების ელექტრო განათება. ამავე პერიოდში აშენდა საქალაქო თვითმმართველობისა და 600 კაცზე გათვლილი ვაჟთა სკოლის, ქალაქის სახანძრო რაზმის შენობები. მოეწყო ქალაქის ბაზარი და სხვა საქალაქო ცხოვრებისათვის მნიშვნელოვანი ობიექტები. გაგრძელდა ბათუმის მიდამოებში ჭაობების ამოშრობა (Месхи, 1906:498-499).

ამრიგად, ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში ქართველები თავიდანვე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ და მათი გავლენა აღნიშნულ ორგანოზე ამ რეგიონში რუსეთის ცარიზმის ბატონობის

ბოლო მომენტამდე, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტ ფაქტორს წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, უმნიშვნელოვანესი იყო აღნიშნულ პერიოდში ქ. ბათუმის აღმშენებლობასა და კეთილმოწყობაში, მის თანამედროვე ევროპულ ქალაქად გადაქცევის საქმეში ქართველების მიერ შეტანილი წვლილიც.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აცსა (აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი), ფ. 7, ს. 1;

აცსა, ფ. 7, ს. 2;

აცსა, ფ. 7, ს. 3;

აცსა, ფ. 7, ს. 5;

აცსა, ფ. 7, ს. 7;

აცსა, ფ. 7, ს. 10;

აცსა, ფ. 7, ს. 11;

აცსა, ფ. 7, ს. 43;

აცსა, ფ. 7, ს. 47;

სიჭინავა, 1966 : სიჭინავა ვლ., *ბათუმის საქალაქო მმართველობის სამეურნეო საქმიანობა 1888–1917 წწ. მოკლე მიმოხილვა*, ბათუმი, 1966 (ვლ. სიჭინავას არქივი, ს. 559, №7).

Батумь, 1890 : Батумь по однодневной переписи 17 июня 1890 г. изданные Батумской городской управы. Батумь.

Месхи, 1906 : Месхи И. Очерк развития Батумского хозяйства, *Батумь и его окрестности*», Батумь.

Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)

Georgians in Batumi's Municipal Government before the First World War

Summary

This paper is about the creation and early years of Batumi's municipal government. Batumi's municipal government was formed on April 28, 1888. The paper discusses the first municipal elections which were held from August 2nd to September 2nd 1888. The second municipal elections were held in 1894 and the third elections in 1898 when Luka Asatiani became the mayor of Batumi. After Asatiani's death Ivane Andronikashvili was elected on January 17th, 1902. Andronikashvili's term as mayor is discussed in depth.

პირველი ქართველი მეცენატი მრეწველები (აქაკი ხოშტარია)

თუ საქართველოს მთელს ისტორიას თვალს გადავავლებთ, ნათლად დავინახავთ, როცა ქვეყნის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დგებოდა, ერის წილში ყოველთვის გამოჩნდებოდნენ ის ღირსეული მამულიშვილები, რომლებიც თითქმის შეუძლებელს აკეთებდნენ ქვეყნის მომავლის გადასარჩენად.

ასე იყო XIX საუკუნეშიც: ჩვენს მამულს უცხონი დაჰპატრონებოდნენ; ერის წარჩინებულნი — თავადაზნაურები უზრუნველი ცხოვრების გამო მამა-პაპათა დანატოვარ ქონებას ფლანგავდნენ და ამ დანაკარგს სხვები ჰკრეფდნენ. ქართველ კაცს გამუდმებით ჩასწინებდნენ — ვაჭრობისა და მეწარმეობის არც შნო გაქვს და არც ნიჭიო. ისიც კიდევ, თავისი მიაშიტობის გამო, უიმედობას მისცემოდა; საქმის წარმოება ქვეყანაში ქართულ ენაზე აკრძალული იყო. უმძიმესი ჟამი ედგა ქართულ ეკლესიას; ახალგაზრდობის სწავლა-განათლებაზე არავინ ზრუნავდა...

ასეთ დროს გამოჩნდნენ პირველი ქართველი მეცენატი მრეწველები: გიორგი ქართველიშვილი, ძმები ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხოშტარია (მათ შორის, აკაკი ხოშტარიას საქმიანობა და ქველმოქმედება უშუალოდ უკავშირდება ბათუმს), რომელთაც კარგად იცოდნენ ეროვნული საქმის, საგვარტომო ტრადიციების პატივისცემის, ქართული წიგნისა და ჟურნალ-გაზეთების ბეჭდვის, გლეხკაცებში, ხალხში განათლების შეტანის, დროის შესაფერისად ვაჭრობის, ხელოსნობისა თუ სოფლის მეურნეობის აღორძინების იდეის ფასიცა და სიკეთეც. თუ არა მათი უანგარო ფინანსური დახმარება და გულწრფელი მორალური მხარდაჭერა, იღია ჭავჭავაძის ბევრ ჩანაფიქრს აღსრულება არ ეწერა.

დასანანია, რომ დღევანდელი ფართო საზოგადოებრიობა ნაკლებად იცნობს ამ ღირსეული მამულიშვილების საქმიანობასა და ღვაწლს.

აკაკი ხოშტარია

როდენ დასანანია, რომ ქართველ მრეწველთა თვალსაჩინო წარმომადგენლის, 1918-1921 წლებში დამოუკიდებელი საქართველოს ერთ-ერთი საიმედო ფინანსური მფარველის, XX საუკუნის პირველი ნახევრის ყველაზე გამორჩეული მრეწველისა და მეცენატის აკაკი ხოშტარიას საქმიანობას ჩვენ, მისი თანამემამულეები თითქმის არ ვიცნობთ.

არც საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის მდიდარ წიგნსაცავებს მოეპოვება სათანადო ლიტერატურა, თუნდაც სულ მწირი...

დახმარებისათვის საქართველოს ახალი ისტორიის ცნობილ მეკვლევარს, ბატონ ედიშერ ხოშტარია-ბროსეს მივმართე. აღლომ არ მიმტყუნა. ბატონი ედიშერის ხელმძღვანელობით თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის თანამშრომელმა, ქალბატონმა ლალი მიქელაძემ დაიცვა დისერტაცია, რომლის ერთი თავი ბატონ აკაკი ხოშტარიას საქმიანობას ეძღვნება. ქალბატონმა ლალიმ უშუალოდ მომცა საშუალება გავცნობოდი ჩემთვის საჭირო მასალებს, რისთვისაც უღრმეს მადლობას მოვასხენებ.

ხოშტარიების ოჯახი

აკაკი ხოშტარია დაიბადა 1873 წელს სოფელ სუჯუნაში (აბაშასთან ახლოს), ტახტის აზნაურის მეთოდზე ხოშტარიას ოჯახში. მამამისი დადიანების მოურავი იყო და სამეგრელოს მთავრის მეურნეობას განაგებდა. დედა ვარდიკო ავალიანი იმ დროისათვის განათლებული ქალბატონი ბრძანდებოდა. მათ სამი შვილი აღზარდეს: გიორგი, აკაკი და ანა. სუჯუნელი ხოშტარიები უმეტესად სასულიერო მოღვაწეობას ეწეოდნენ; მათ კუთვნილ ეკლესიაში წლების განმავლობაში სუჯუნის წმინდა გიორგის ხატი ესვენა.

მწიგნობარი მშობლები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ შვილების სწავლა-განათლების საქმეს. ოჯახის უფროსმა ვაჟიშვილმა გიორგიმ უმაღლესი განათლება სანკტ-პეტერბურგში მიიღო და სპეციალობით მათემატიკოსი იყო. ქალიშვილი — ანა, ქართული ლიტერატურის ჩინებული მცოდნე, გიორგი ჭყონიაზე გათხოვდა და მოგვიანებით ოჯახით თბილისში დასახლდა.

თავად აკაკიმ სანკტ-პეტერბურგის სასოფლო-სამეურნეო კოლეჯი დაამთავრა მეზღვე-დეკორატორის სპეციალობით. გარკვეული პერიოდი გაგრაში მუშაობდა პრინც ოლდენბურგთან სუპერ-ინტენდანტად. ბუნებისაგან უხვად მომადლებული უფაქიზესი გემოვნების მქონე ახალგაზრდა აკაკის ეკუთვნის საქართველოს თითქმის მთელი შავი ზღვისპირეთის სანაპირო პარკებისა თუ ბაღების დაგეგმარება. შემდგომ კი მათ განაშენიანებასა და კეთილმოწყობასაც დიდი ამაგი დასდო. 1898-1902 წლებში აკაკი ხოშტარია ბათუმის ზღვისპირა ბულვარის მთავარი მეზღვე-დეკორატორი გახლდათ. მისი ხელმძღვანელობით ბევრი რამ შეემატა ამ უმშვენიერეს ბულვარსა და ბოტანიკურ ბაღს.

ფოთში მუშაობის დროს ბატონმა აკაკიმ გაიცნო თავისი მომავალი მეუღლე, ცნობილი მრეწველის – ეგნატე თურქიას ქალიშვილი — მინადორა. ბატონი ეგნატე იმ დროისათვის საკმაოდ დიდი ქონების პატრონი იყო. მას ეკუთვნოდა შავი ზღვის სანაპიროზე ყველა საკონდიტრო მაღაზია და ბევრი საწარმო; ამავე დროს, იგი ფოთის სახელ-

მწიფო ბანკის მმართველიც იყო. თურქების უმდიდრეს ოჯახს ხშირად აწიოკებდნენ ალიხანოვ-ავარსკის დამსჯელი რაზმები. ერთ-ერთი ასეთი „ოპერაციის“ დროს ცეცხლიც კი წაუკიდეს მათ სახლსა და მაღაზიებს; ქალბატონი მინადორას დედას უძვირფასესი ნივთები და ნახატები გადარჩენის მიზნით ერთი ოთახიდან მეორეში გადაჰქონდა. არეულობით თავგზააბნეულ დიასახლისს იმპერატორ ნიკოლოზის სურათი თავდაყირა დაუკიდია, ეს ყველას გაუგია და ალიხანოვს თურქების დაპატიმრებაც კი გადაუწყვეტია. მაგრამ ახლობლებმა ოჯახი წინასწარ გააფრთხილეს და ერთმანეთზე უზომოდ შეყვარებული ახალდაქორწინებული — აკაკი და მინადორა, მედროვე კუკუტარიამ ღამით ჩუმად გააპარა ფოთიდან.

ასეთივე მოსიყვარულე და ბედნიერ წყვილად დარჩნენ ისინი სიცოცხლის ბოლომდე. ქალბატონი მინადორა მზრუნველი მეუღლე, ერთგული მეგობარი, ბატონი აკაკის თანამოაზრე და მისი ყველა წამოწყების ხელშემწყობი იყო სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე.

ძნელია იმის თქმა, თუ რა იყო მიზეზი იმისა, რომ უზადო, დახვეწილი გემოვნების მქონე, თავის საქმეზე უზომოდ შეყვარებულმა მეზღედე-დეკორატორმა 10 წლის მუშაობის შემდეგ მოულოდნელად კომერციულ საქმიანობას მოჰკიდა ხელი. როგორც ჩანს, ეს არჩევანი მისმა აზარტულმა, ემოციურმა ბუნებამ, საოცრად პრაქტიკულმა აზროვნებამ და კიდევ ერთმა ბედნიერმა შემთხვევამაც განაპირობა.

მეზღედე-დეკორატორიდან — მსხვილ მრეწველ-კაპიტალისტამდე

ბატონი აკაკი ფოთში ერთ მეწვრილმანე ვაჭარ ზოდელავასთან მეგობრობდა. ახალგაზრდებმა გადაწყვიტეს, სავაჭრო გემით ნავთი გასაყიდად ოდესაში გაეტანათ. ამოვარდნილმა ქარიშხალმა გემს ტუაფსესთან მიმართულება შეუცვალა და ისიც ოდესის ნაცვლად თურქეთის ნაპირს მიაღწა. იქ ნავთი... ოქროს ფასად გაყიდეს.

შემდეგ მეგობრების გზები გაიყო: ზოდელავამ თბილისში, ახლანდელი მარჯანიშვილის ქუჩაზე, საცხოვრებელი სახლი შეიძინა (ყოფილი საკომისიო მაღაზიის შენობა) და ბინაც იქვე დაიდო. აკაკი კი ბაქოში გაემგზავრა. ცნობილი მრეწველის მუსა ნაგიევისაგან ნავთობის სარეწები იყიდა, მერე ბათუმში აქციებიც შეიძინა და უკვე სერიოზულ კომერციულ საქმიანობას მიჰყო ხელი.

აქედან იწყება XX საუკუნის ყველაზე დიდი ქართველი კაპიტალისტის აკაკი ხოშტარიას არნახული რისკითა და წარმატებებით აღსავსე სამეწარმეო საქმიანობა. როგორც ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი ზურაბ ავალიშვილი ბრძანებდა: „ცნობილი მესაკუთრის, საქმიანი კაცის, საქვეყნო საზრუნავთა დიდი მოთავის, „ამერიკული ყაიდის ბიზნესმენის“ მოულოდნელობებით სავსე ცხოვრება.

ბატონმა აკაკიმ უკვე პირველი მსოფლიო ომის წინ, ბაქოში შექმნა და ჩამოაყალიბა მსხვილი სამრეწველო კომპანია, რომელშიც ნავთობის ცნობილი მრეწველები გაერთიანდნენ. აი, რას წერს აწ გარ-

დაცვლილი ცნობილი ქართველი ემიგრანტი, დიდი ბრიტანეთის კონტრაზვერვის პოლკოვნიკი ემზარ კვიტაშვილი თავის მოგონებებში: „ბაქოში მამაჩემი დაუახლოვდა ქართველების დიდ ჯგუფს, რომლებიც ნავთობის ინდუსტრიის სისტემაში მუშაობდნენ ან კავშირი ჰქონდათ ამ წარმოებასთან. ეს ხალხი უბრალო ბიზნესმენები კი არა... საერთაშორისო მასშტაბის მრეწველები და ფინანსისტები გახდნენ. ამ ჯგუფს სათავეში ჩაუდგა აკაკი ხოშტარია, იმ დროს საქართველოში ერთადერთი ნამდვილი მილიონერი, რომელმაც ნავთობის კონცესიები შეიძინა სპარსეთში და ჩამოაყალიბა ფირმა „რუსско-Персидское Нефтяное товарищество“. ეს ყველაზე დიდი და ფინანსურად ყველაზე ძლიერი ფირმაა, რომლის მსგავსიც კი ქართველებს ოდესმე შეუქმნიათ. მისი პრეზიდენტი აკაკი ხოშტარია გახლდათ, ხოლო ხუთი დირექტორიდან ერთ-ერთი მამაჩემი იყო“.

აკაკი ხოშტარია მნიშვნელოვან ქონებას ფლობდა თბილისში. მას ეკუთვნოდა რამდენიმე საწარმო: მექანიკური, სამიწათმოქმედო მანქანებისა და საპნის ქარხნები. მანვე დააარსა ტრანსკავკასიური ბანკი და სატრანსპორტო კომპანია. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ამიერკავკასიის ფინანსური ორგანიზაციების საქმიანობაშიც. ცნობილია, რომ 1917 წლის 5 მარტს შედგა ამიერკავკასიის ბანკის დამფუძნებელი სხდომა, რომელსაც 223 აქციონერი ესწრებოდა და რომლის საწესდებო კაპიტალიც სამ მილიონ ოქროს ფულს შეადგენდა. ბანკის საბჭოში სხვა ცნობილ ფინანსისტებთან ერთად აკაკი ხოშტარიაც შევიდა; გამგეობის პირველ თავმჯდომარედ იასონ ლორთქიფანიძე აირჩიეს.

ბატონი აკაკი ხე-ტყის მსხვილი მწარმოებელი იყო რუსეთშიც, მაგრამ მისი ფანტასტიკური მასშტაბების სავაჭრო თუ სამრეწველო საქმიანობის ძირითადი ასპარეზი მაინც სპარსეთი იყო. იგი სამართლიანად ითვლება ჩრდილოეთ ირანის თანამედროვე მრეწველების ერთპიროვნულ ფუძემდებლად. 1913 წელს 99-წლიანი კონტრაქტი დადო ჩრდილოეთ ირანის მიწათმფლობელებთან ასტრადან ფეჰლევამდე; უფრო სწორად, მთელი ეს უზარმაზარი ტერიტორია შეისყიდა ირანის შაჰის - მოჰამედ ალის პირველი მინისტრისა და სპასალარის, პროვინცია გილანის მმართველის მოჰამედ ვალი ხანისაგან და ამ მიწის კერძო მფლობელი გახდა. მალე იქვე დააარსა ხის დამამუშავებელი სოლიდური კომპანია „პერსიდესი“ („Персидский лес“) რომლის საწყისი კაპიტალი რამდენიმე მილიონ ოქროს ფულს შეადგენდა. ააშენა საკუთარი ხის დამამუშავებელი საამქროები, მორების გადასახიდად გაიყვანა ირანის პირველი სარკინიგზო ხაზი „ტალ-რუდი“. ასე რომ, ბატონ აკაკის ირანში საკუთარი რკინიგზაც ჰქონდა თავისივე მატარებლებითურთ...

1914 წელს დააფუძნა პირველი სატრანსპორტო კომპანია თეირანსა და ფეჰლევს შორის; 1916 წელს მიიღო კონცესიების უფლება ჩრდილოეთ სპარსეთის (ირანის აზერბაიჯანის ჩათვლით) წიაღისეუ-

ლი სიმდიდრის, მათ შორის, ნავთობის მოპოვებასა და ექსპლოატაცი-
აზე. დააფუძნა თეირანის რუსულ-ირანული ბანკი და კომერციული
სახლი „რუპეტო“ („Русско-Персидское Товарищество“). ბატონ აკაკის
ირანში იცნობდნენ, როგორც რუსეთის ქვეშევრდომ ქართველს. მალე
მის მფლობელობაში გადავიდა კასპიისპირა ქალაქ ენზელის მთელი
ელექტროქსელიც. საერთოდ, ხოშტარიას საწარმოთა უმრავლესობა
ირანში ელექტროენერგიის ხარჯზე მუშაობდა. ცალკე აღნიშვნის
ღირსია ბატონი აკაკის ღვაწლი თევზის ნაწარმის და განსაკუთრებით
კი ირანული ხიზილალის წარმოების საქმეში. მის მიერ წარმოებულმა
სპარსულმა ხიზილალამ მსოფლიო ბაზარზე პირველობა არავის და-
უთმო, რითაც ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ამ ძვირადღირებუ-
ლი დელიკატესის წარმოების საქმეს არა მარტო მაშინდელი, არამედ
დღევანდელი ირანისთვისაც.

სხვათა შორის, ამ რამდენიმე წლის წინათ მე თბილისში სტუმ-
რად ჩამოსულ ცნობილ ირანელ ისტორიკოსს ბატონ ხოსრო შაქირს
შევხვდი. ის გამოსაცემად ამზადებდა წიგნს აკაკი ხოშტარიაზე ასეთი
სათაურით: „ხოშტარია — ხიზილალის მეფე“. ირანელი ისტორიკოსი
აღფრთოვანებით მიყვებოდა ქართველი მრეწველის მრავალმხრივი
საქმიანობის შესახებ. ბატონ აკაკის თურმე თავად შეურჩეველია ხიზი-
ლალის წარმოებისათვის კასპიის სამხრეთ გილანის პროვინციის სა-
ნაპიროები, სადაც განსაკუთრებული სახეობის ქვირითის მქონე
ზუთხისებრთა სახეობა ბინადრობს. ხიზილალის წარმოების რეგლა-
მენტიც თავად განუსაზღვრავს: ირანი დღესაც ხიზილალის ერთ-ერთი
უმსხვილესი ექსპორტიორია მსოფლიო ბაზარზე (სხვათა შორის ხი-
ზილალის ჭამა ირანში აკრძალული ყოფილა რელიგიით და მხოლოდ
აიათოლა ჰომეინის მოუხსნია ტაბუ ამ მშვენიერი დელიკატესისათვის
და თანაც „ჰალალ“ უთქვამს თანამემამულეებისათვის).

ბატონი აკაკი ირანში მარტო სამეწარმეო საქმიანობას როდი ეწე-
ოდა: მას ფართო სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა ევროპის ბევრ ქვეყ-
ნასთან, განსაკუთრებით ინგლისთან, რითაც დიდ კონკურენციას
უწევდა ბრიტანელ და ამერიკელ მრეწველებს. მის მიერ დაარსებულ-
მა კომპანიებმა და თურქულ-სპარსულმა „ხოშტარიას ბანკმა“ ურთუ-
ლესი სავაჭრო-ფინანსური კომბინაციებით უმაღლესი მსოფლიოს
წამყვანი ქვეყნების საქმიანი წრეების ყურადღება. საერთაშორისო სა-
ზოგადოებრიობის წინაშე იგი წარმოჩნდა არა მარტო როგორც შორ-
სმჭვრეტელი და ნიჭიერი მრეწველი, არამედ, როგორც ჩვენი ქვეყნის
ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფიგურა XX საუკუნის, ამ ერთ-ერთი
ყველაზე სისხლიანი და სასტიკი საუკუნის, გარიჟრაჟზე.

თავისი კომერციული და ფინანსური საქმიანობის ოლიმპზე მეოფ
აკაკი ხოშტარიას ოქტომბრის რევოლუციამ მოუხწრო. საბჭოთა მთავ-
რობამ გააუქმა ყველა ის კონცესია, რომლებიც ირანელების მიერ
იყო გაცემული ცარიზმის დროს რუს ქვეშევრდომებზე (არადა, ბატო-
ნი აკაკი სპარსეთში რუსეთის ქვეშევრდომის სტატუსით მოღვაწეობ-

და). პარალელურად, საქართველოს რესპუბლიკის რევოლუციურმა კომიტეტმა 1921 წლის 30 ივნისის დადგენილებით ქვეყანაში მოქმედი ხოშტარიასეული ყველა საწარმო ნაციონალიზებულად გამოაცხადა...

* * *

აკაკი ხოშტარიას ქარტეხილიანი ცხოვრება წყლის ორი წვეთით წააგავს XX საუკუნის პოლიტიკური ზიგზაგებით აღსავსე წლებს — იყო ვარდნაც და აღმასვლაც, წარმატებაც და წარუმატებლობაც, მაგრამ მას განსაკუთრებული ნებისყოფის წყალობით ყოველთვის ჰყოფნიდა ძალა ყველაფერი თავიდან დაეწყო.

ამჯერადაც ასე იყო...

რევოლუციის შემდეგ იგი ემიგრაციაში წავიდა. 1923 წელს კვლავ დაბრუნდა თეირანში. ხელახლა მიიღო კონცესიები ნავთობის ექსპლუატაციისათვის სემნანში და დააფუძნა ახალი კომპანია „ქავირესურიანი“. კომპანიის უდიდესი ნაწილი მას ეკუთვნოდა (ირანელებთან ერთად), აქციების ნაწილი საბჭოთა კავშირისაც იყო, რადგანაც წითელი მთავრობა თავის ქვეშევრდომებს უფლებას არ აძლევდა დამოუკიდებლად მიეღოთ მონაწილეობა ირანის კონცენსიებში, თუ თავადაც არ დაიდებდა წილს. მოგვიანებით, ქართველი მრეწველის წილი ირანის მთავრობის საკუთრებად გამოცხადდა. იგივე ბედი ეწია მის მიერ თეირანში დაარსებულ რუსულ-ირანულ ბანკსა და კომერციულ სახლს „რუპეტ“. 1926 წელს ამ ორივე სტრუქტურის ქონება საბჭოთა მთავრობამ მიითვისა.

და მაინც, ბატონ აკაკის არ სურდა ურთიერთობის გამწვავება საბჭოთა რუსეთთან, რათა საშუალება მისცემოდა ეკონომიკური დახმარება გაეწია თავისი სამშობლოს — საქართველოსათვის.

აკაკი ხოშტარია — დამოუკიდებელი საქართველოს ერთ-ერთი საიმედო ფინანსური მფარველი

განუსაზღვრელია ბატონი აკაკი ხოშტარიას ღვაწლი საქართველოში ახალი ტიპის სამეწარმეო თუ საბანკო საქმიანობის, ეკონომიკური ურთიერთობისა თუ საზოგადოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბების საქმეში. 1918-21 წლებში იგი უანგაროდ, ყოველგვარი პოლიტიკური ინტერესების მიღმა გვერდში ედგა ერს, იქნებოდა ეს სასურსათო პრობლემების გადაწყვეტა თუ ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერებაზე ზრუნვა...

20-იან წლებში, როცა საბჭოთა ქვეყანას პური დააკლდა, მთავრობამ დახმარება ხოშტარიას სთხოვა. მანაც დაუყოვნებლივ შექმნა კომპანია „ხოშტარია — საბჭოთა კავშირის ურთიერთობა“. იგი საკუთარი სახსრებით ყიდულობდა ხორბალს ირანში და გზავნიდა ბაქოში, საიდანაც ნაწილი საქართველოშიც შემოდიოდა. ხალხმა მას „ხოშტარიას პური“ დაარქვა, მაგრამ კომუნისტებმა არც აქ დაინდეს: შეპირებული თანხა არ დაუბრუნეს, ის კი არა, დაპატიმრებაც არ ასცდებო-

და, რომ არა ბუდუ მდივანის გაფრთხილება – სასწრაფოდ დაეტოვებინა ბაქო.

იგი თავის სახსრებს დამოუკიდებელი საქართველოს საზღვარ ფლოტის შექმნისათვისაც არ ზოგავდა. ამერიკის შეერთებული შტატებიდან და იტალიიდან საკუთარი ინიციატივით შეისყიდა „ლინკორის“ ტიპის ოთხი გემი; თავადვე ჩამოიყვანა საქართველოში და ასეთი სახელებიც დაანათლა: „საქართველო“, „თამარ მეფე“, „რუსთაველი“ და „პრეზიდენტი ჟორდანია“.

ნიკო ნიკოლაძის თხოვნით, საკუთარი ხარჯებით გაიყვანა რკინიგზა ფოთსა და აბაშას შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ ბატონი აკაკი პოლიტიკურ მოღვაწეობას არ ეწეოდა, მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქართველ ნაციონალ-უკლონისტებთან და მათ ლიდერ ბუდუ მდივანთან. ამ თვალსაჩინო პოლიტიკოსს იგი ირანში დაუახლოვდა. სწორედ მისი საშუალებით გაეცნო მოგვიანებით ლენინს, მაგრამ ვერც ამ პირადმა ნაცნობობამ მოუტანა რაიმე სიკეთე საქვეყნოდ ცნობილ ქართველ მრეწველს. ბატონი აკაკის წინადადებაზე, ბათუმში კერძო ბანკი გაეხსნა, ლენინისაგან ბუნდოვანი პასუხი მიიღო; ორჯონიკიძის საწინააღმდეგო პოზიციამაც არ დააყოვნა, იგი შეუვალი აღმოჩნდა: კაპიტალისტი ხოშტარია საქართველოს მთელს ქონებას საზღვარგარეთ გაზიდავს და ქვეყანას გაგვიჩანაგებსო... არადა, ხოშტარიას კერძო ბანკს უთუოდ დიდი სიკეთის მოტანა შეეძლო გაპარტახებული და ეკონომიკურად დაუძლურებული საქართველოსათვის.

პარადოქსია, რომ სწორედ ამ „საშიშმა“ კაპიტალისტმა გაიღო 1922 წელს გენუის ცნობილ კონფერენციაზე საბჭოთა დელეგაციის გამგზავრების მთელი ხარჯები. კონფერენციის მონაწილეების — გ. ჩიხერინის, მ. ვოროვსკისა და ბ. მდივანის ჩაცმულობაზეც თავად იზრუნა...

აკაკი ხოშტარია – მეცენატი და ქველმოქმედი

აკაკი ხოშტარიას ბევრ წამოწყებას თუ რეალურ საქმეს, მშობელი ქვეყნის კეთილდღეობისათვის განხორციელება, თურმე, არ ეწერა ჟამთა სისხლიანი კატაკლიზმებისა და ისტორიული ბედუკუდმართობის გამო. მაგრამ ისიც კი, რისი გაკეთებაც მან, როგორც ქველმოქმედმა და მეცენატმა, მოასწრო, ღირსეულ ადგილს დაუმკვიდრებს ქართველი ერის ისტორიაში...

ცნობილია, რომ 1918 წელს საჯარო აუქციონზე უნდა გაყიდულიყო მეორე სახელგანთქმული ქართველი მრეწველის – დავით სარაჯიშვილის საცხოვრებელი სახლი სერგიევის (ახლანდელი მაჩაბლის) ქუჩაზე. თბილისის ქართველობამ ამის თაობაზე სპარსეთში მყოფ აკაკის შეატყობინა და სთხოვა ამ უმშვენიერესი არქიტექტურული ძეგლის, ისტორიული შენობის გადარჩენა, რათა ის უცხო ტომის წარმომადგენელთა ხელში არ აღმოჩენილიყო. მანაც არ დააყოვნა,

იმავე წელს შეისყიდა სარაჯიშვილისეული სახლი და ახალი, უძვირფასესი ნივთებით გაწვობილ ამ სასახლეში 1919 წელს დიდი ნადიმიც გამართა; ნადიმზე მთელი მაშინდელი მოწინავე ქართველი საზოგადოების სახელოვანი წარმომადგენლები მოიწვია. მოგვიანებით, როცა ბატონი აკაკი (უკანასკნელად საქართველოში იგი 1921 წელს ჩამოვიდა) ემიგრაციაში გაემგზავრა, ეს სახლი მთელი თავისი უძრავ-მოძრავი ქონებით მან ქართველ ხალხს უანდერძა იმ ერთადერთი სურვილით, რომ აქ ხელოვანთა სასახლე მოწვობილიყო. არსებობს იურიდიული დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს ამ სახლის გადაცემას მწერალთა კავშირისათვის; მას თანდართული აქვს ოფიციალური დოკუმენტი ანტიკვარული თუ ისტორიული მნიშვნელობის ნივთების ნუსხით, რასაც ხელს აწერენ იმ დროის სახელოვანი ადამიანები: დიმიტრი შევარდნაძე, დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი, ვახტანგ კოტეტიშვილი და შალვა ამირანაშვილი — საქართველოს ეროვნული გალერეის სამხატვრო საბჭოს წევრები.

აკაკიმ დიდი ფინანსური დახმარება გაუწია საქართველოს ახლად შექმნილ საისტორიო-ეთნოგრაფიულ საზოგადოებას, იგი ამ საზოგადოების ე.წ. მზრუნველი წევრი გახლდათ. ყურადღებას არ აკლებდა არც მენშევიკური მთავრობის მიერ საფრანგეთში გატანილ ქართულ ეროვნულ განძს: მრავალგზის საკუთარი სახსრებიც არ დაუშურებია მისი უსაფრთხოებისა და გადარჩენისათვის.

არც თბილისის ხელოვნების მუზეუმს ივიწყებდა, ცდილობდა, ახალ-ახალი ექსპონატებით შეევსო მისი დარბაზები; საფრანგეთში, ერთ-ერთ აუქციონზე შეძენილი ჩვენი სასიქადულო მხატვრის – ლადო გუდიაშვილისა და ცნობილი ფრანგი კუბისტის ანდრე ლოტის ნახატები საჩუქრად უძღვნია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმისათვის.

თავად უშიშრო ბატონი აკაკი უჩვეულო მზრუნველობას იჩენდა ქართველი ახალგაზრდობის მიმართ. მისი სტიპენდიატები იყვნენ საზღვარგარეთის სახელგანთქმულ უნივერსიტეტებში მიმოფანტული ის ქართველი ჭაბუკები, რომლებიც, რომ არა მეცენატის სიკეთე, უსახსრობის გამო უმაღლესი განათლების მიღებაზე ვერც იოცნებებდნენ. ბევრი მათგანი შემდგომ ცნობილი მეცნიერი და საინჟინრო საქმის გამორჩეული სპეციალისტი გახდა. ესენი არიან: სერგი დანელია და მათე მირიანაშვილი, მიხეილ საბახტარაშვილი და ჟორჟიკა კეშელავა, ძმები მეღიები და მრავალი სხვა...

* * *

მეთერთმეტე არმიის მიერ საქართველოს ანექსიისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, აკაკი ხოშტარიამ საბოლოოდ გადაწყვიტა ემიგრაციაში გამგზავრება. იგი ძირითადად ირანში ცხოვრობდა, დროდადრო კი პარიზში, ნიცასა და სტამბულში. აი, რას წერს ირანული პოეზიის ცნობილი მთარგმნელი ამბაკო ჭელიძე: „ქალაქ

ენზელში (ირანი) ყველაზე ღამაში შენობა აკაკი ხოშტარიას სახლია. ევროპული სტილის, ტბის პირზე, იგი ფირუზისფრად არის შედგენილი... ენზელისა და რეშტის რაიონში ტყეებს დიდი ადგილი უჭირავს. აქ იყო აკაკი ხოშტარიას კონცესიები, სადაც რამდენიმე ათასი კაცი მუშაობდა...”

ამასთან, ბატონი აკაკი საკმაოდ დაახლოებული გახლდათ სპარსეთის ყაჯართა დინასტიის შაჰებთან, კერძოდ, შაჰ-მუჰამედ ალისთან და მის მემკვიდრე აჰმედ-შაჰთან. 1914 წელს, როცა მან პირველი ავტომანქანა შეიყვანა ირანში, ეს გახლდათ ოქროსფრთებიანი „ფორდი“, იგი აჰმედ-შაჰს უძღვნა საჩუქრად.

1925 წლის ბოლოს, როცა რეზა ფეჰლევის შაჰის უზენაესი უფლება გადაეცა, მის სასახლეში გამართულ ზღაპრულ ნადიმზე მიწვეულმა აკაკი ხოშტარიამ, მის უდიდებულესობას იტალიიდან ჩამოტანილი მარმარილოს უმშვენიერესი ქანდაკებები მიართვა. ახალგაზრდა შაჰმა აღფრთოვანება ვერ დაფარა და მაღლიერების ნიშნად ასე მიმართა: „მე ჯერ ამათი შესაფერისი სასახლე არა მაქვს და, როცა ავაშენებ, პირველ ნადიმზე აუცილებლად თქვენ მოგიწვევთ“.

სპარსეთში, ისევე როგორც სტამბულში ცხოვრების დროს, აკაკისა და მინადორას სტუმართმოყვარე ოჯახის კარები ყოველთვის ღია იყო ნათესავებისათვის, მეგობარ-მეზობლებისათვის, თბილისიდან თუ მშობლიური სამეგრელოდან ჩასულთათვის. ისინი არავის აკლებდნენ ზრუნვასა და ყურადღებას, ყველა დასაქმებული ჰყავდათ. მათ შორის იყო ალექსანდრე სხირტლაძე, შემდგომ ირანის სამთო მაღაროების მმართველი და ქალბატონ მინადორას ბიძაშვილი — ვალოდია თურქია, რომელიც მოგვიანებით ირანის ჯანმრთელობის მინისტრიც კი გახდა (მისი ორი შვილი კანადაში ცხოვრობდა).

აკაკის მთელი ცხოვრების მანძილზე ყველგან და ყოველთვის თან ახლდა განუყრელი პირადი მდივანი, გვარად ანიბალი, პუშკინის ახლო ნათესავი, საკმაოდ განათლებული პიროვნება, რომელმაც თოთხმეტი ენა იცოდა.

აკაკისა და მინადორას საკუთარი შვილი არ ჰყოლიათ; მათ გაზარდეს გოგონა, რომელიც შემდგომ პარიზში გათხოვდა მისიელ ბაგრატიონ-მუხრანელზე. შეეძინა ქალიშვილი თამარი, რომელიც ღრმად მოხუცებულ მამასთან ერთად საფრანგეთში ცხოვრობდა. ქალბატონი მინადორა თურქია-ხოშტარიასი 1924 წელს ინფარქტით გარდაიცვალა (ავტომანქანით მგზავრობისას). იგი დაკრძალულია თეირანის დუღაბის მართლმადიდებლურ რუსულ სასაფლაოზე, აკაკის აგებულ დიდებულ აკლდამაში. მისი ცხედარი 1932 წლამდე მუმიფიცირებული იყო ეგვიპტელი სპეციალისტის მიერ. ძვირფასი თვლებითა და ხატებით მოჭედილი ოთახი აკაკის უსაყვარლეს მოსასვენებელ ადგილად იქცა. აკლდამას ოქროს ძაფებით მოქსოვილი ფარდა ჰქონდა გადაფარებული, რომელზედაც ირანელი ოსტატების მიერ ყვავის ცხრიანი იყო ამოქარგული (ქალბატონ მინადორას გარდაცვალების დღეს კარტი

გაუშლია და ყვავის ცხრიანი ამოსვლია; უბედურების მიმანიშნებელ კარტს იგი ძალზე შეუშფოთებია). ირანში საქართველოს ყოფილი ელჩი, პროფესორი ჯემშიდ გიუნაშვილი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ მინადორა თურქია-ხომტარიას აკლდამის დამპროექტებელი და მშენებელი შესაძლებელია ყოფილიყო არქიტექტორი და აღმოსავლეთ-მცოდნე ნიკოლოზ მარკოვი (რომელიც დაიბადა და გაიზარდა თბილისში). დღეს ეს აკლდამა და მართლმადიდებელთა სასაფლაო, სადაც განისვენებენ აკაკის უფროსი დისშვილი ნინო თავის მეუღლესთან ირაკლი ციციშვილთან ერთად, შეტანილია თეირანის ისტორიულ-კულტურულ სანახაობათა ნუსხაში...

სხვათა შორის, აკაკი ხომტარიას სახლის ნახვის სურვილი გამოუთქვამს სტალინს 1943 წელს თეირანის კონფერენციაზე ყოფნისას...

1932 წელს 59 წლის აკაკი ხომტარია პარიზში გარდაიცვალა. დიპლმატით დაავადებულს, სადილობის დროს შემთხვევით გადაცდენია ლუკმა (ღომის “ქერქი”), რომელსაც გაუკაწრავს სასულე და იგი სისხლისგან დაცლილა. დაკრძალულია პერ-ლაშეზის ცნობილ სასაფლაოზე.

1937 წელი... და ხომტარიების ოჯახი

დღეს თბილისში ცხოვრობენ ბატონი აკაკის უფროსი ძმის – გიორგის და დის — ანას შვილიშვილები: ბატონი გოგი ხომტარია და ქალბატონი ანა ჭყონია. გვარის პირდაპირი გამგრძელებელია საქართველოს ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი, ხელოვნებათმცოდნე, ფრიად განათლებული პიროვნება, საზოგადოებისთვის კარგად ცნობილი ბატონი გოგი ხომტარია.

იგი ჩვეული დელიკატურობით დამთანხმდა შეხვედრაზე... ვუსმენ მის ნაამბობს... და კიდევ ერთხელ სულის სიღრმემდე შემძრა ჩვენი ქვეყნის სისხლიანი 30-იანი წლების გახსენებამ.

აღბათ, იშვიათია საქართველოში მეორე ისეთი ოჯახი, ამგვარი დევნა და შევიწროება რომ განეცადოს.

ბატონი გოგის ბაბუას, აკაკი ხომტარიას უფროს ძმას გიორგის ოთხი შვილი ჰყოლია – ორი ქალიშვილი და ორი ვაჟი. ნინო, ვარდიკო, აკაკი და მეთოდე. ორივე ვაჟიშვილი ბიძამ, აკაკი ხომტარიამ მონათლა (იქნებ კომუნისტებმა ეს არ აპატიეს ძმებს!). ბატონი გოგის მამა – მეთოდე ინჟინერი იყო. ნიჭიერ სპეციალისტს, სრულიად ახალგაზრდას, შავიზღვისპირეთის გზების მშენებლობა მიანდეს. უფროსმა ბიძამ – აკაკიმ უმაღლესი განათლება გერმანიაში მიიღო. იგი სპეციალობით ეკონომისტი იყო, მაგრამ საქართველოში დაბრუნების შემდეგ გერმანული ენის მასწავლებლად დაიწყო მუშაობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ენის ჩინებული მცოდნე „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნას შეუდგა და ეს ურთულესი სამუშაო თითქმის ბოლომდე მიიყვანა... ერთ დღეს ხომტარიების ოჯახში სტუმრად მობრძანებულ გრიგოლ წერეთელსა და შალვა ნუცუბიძეს თარგმანის ნაწყვეტები

წაუკითხა; მათ აღფრთოვანება ვერ დაფარეს ახალგაზრდა გერმანის-
ტის ოსტატობის გამო... მაგრამ ეს ხელნაწერები მოგვიანებით უკვა-
ლოდ გაქრა... წინ 1937 წელი იყო... ვერც ძმები ხოშტარიები გადაურ-
ჩნენ ავბედითობას; ორივენი დახვრიტეს (ემიგრანტი ბიძის აგენტობა
დააბრალეს)... ბატონი გოგის მამა მაშინ 27 წლისა ყოფილა, ბიძა —
29 წლის, დედა — ქალბატონი თინა ვირსალაძე, სახელოვანი ქართვე-
ლი თეატრალური მხატვრის სოლიკო ვირსალაძის უფროსი და (გი-
ორგი ჩუბინაშვილის მოწაფე, შემდგომ ბიზანტიისა და შუა საუკუნეე-
ბის ქართული მხატვრობის ცნობილი მკვლევარი) ერთი თვის ფეხ-
მძიმე დარჩენილა.

არც ეს აკმარეს ხოშტარიების ოჯახს. ჩეკისტებმა საგულდაგუ-
ლოდ აღწერეს მთელი მათი ქონება ბელინსკის ქუჩაზე მდებარე სახ-
ლში და თითოეულ ნივთს: ნახატს, ჭურჭელს, სამკაულს თუ ავეჯს
შესაფერისი ფასი დაადეს და პირდაპირ, მათსავე ბინაში, ღია ვაჭრო-
ბა მოაწვეეს. მოდიოდნენ მსურველები, იძენდნენ მათთვის სასურველ
ნივთებს და ფულს ჩეკისტებს უხდიდნენ. ბატონი გოგის ბებიას —
ანა კანდელაკს ამის შემდეგ ჯვალის კაბა აღარ გაუხდია, შვილების
დარდსა და ოჯახის გაპარტახებას მალე თან გადაყოლია.

სისხლიანმა 37-მა არც ქალბატონი თინა ვირსალაძის ოჯახი და-
ინდო, გადაუსახლეს მამა და უფროსი და.

ხოშტარიების ოჯახი ისევ აკაკიმ იხსნა. მისი ნაჩუქარი უძვირ-
ფასესი ქაშანური ხალიჩები შემთხვევით გადაურჩა ჩეკისტებს ჩხრე-
კის დროს. გოგის ბაბუამ ეს ხალიჩები მოგვიანებით ერთ მდიდარ
აზერბაიჯანელს მიჰყიდა და ასე გადაარჩინა ოჯახი შიმშილს. ობ-
ლად დარჩენილ პატარა გოგის დედა, ბაბუა და მამიდა ვარდიკო (იგი
არ გათხოვილა) ზრდიდნენ. მშვენიერი განათლება მიაღებინეს.

აკაკის უფროსი ძმა გიორგი 1950 წელს გარდაიცვალა. ბატონი
გოგის უფროსი მამიდა ნინო იძულებული იყო მეუღლესთან ერთად
(მას სდევნიდნენ) ემიგრაციაში წასულიყო. 60-იან წლებში კი დებს —
ნინოსა და ვარდოს ერთმანეთის ნახვის უფლებაც არ მისცეს — ხოშ-
ტარიებს ქვეყნიდან არც გავუშვებთო და არც შემოვუშვებთო.

ბატონმა გოგიმ სახელოვან წინაპართა ტრადიციებს არ უღალა-
ტა, დედის კვალს გაჰყვა და დღეს იგი გამორჩეული ხელოვნებათ-
მცოდნე, თანამედროვე ქართული და დასავლური ფერწერის ცნობილი
სპეციალისტია, საინტერესო გამოკვლევა აქვს ნიკოლოზ ფიროსმანაშ-
ვილის შემოქმედებაზე; ეწევა ნაყოფიერ პედაგოგიურ მოღვაწეობას,
სხვადასხვა დროს ხელოვნების ისტორიის კურსს კითხულობდა თბი-
ლისის თითქმის ყველა უმაღლეს სასწავლებელში; როგორც თავად
განაცხადა, საკუთარი მოქალაქეობრივი მრწამსის განხორციელება
ეროვნულ მოძრაობაში ჰპოვა. ბატონ გოგის ოთხი შვილი ჰყავს —
ორი ქალიშვილი და ორი ვაჟი, საოცრად ზრდილნი და განათლებულ-
ნი. ასე რომ, ხოშტარიების გვარს ღირსეული გამგრძელებლები ჰყავს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გიუნაშვილი, 2010: გიუნაშვილი ჯ., აკაკი ხოშტარია რეზა-შაჰის ინაუგურაციაზე, გაზეთი *“საქართველოს რესპუბლიკა”*, 05/07/2010.

გუგუშვილი, 1962 : გუგუშვილი პ. *საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში*, ტომი 5, თბილისი.

მიქელაძე, 1999: მიქელაძე ლ. XIX საუკუნის II ნახევრისა და XX საუკუნის I მეოთხედის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნება ქვეყნის ეკონომიკური (სამრეწველო) განვითარების შესახებ, საკანდიდატო დისერტაცია, თსუ.

ხოშტარია, 1966: ხოშტარია ე. *მრეწველობის განვითარება და მუშათა კლასის ჩამოყალიბება XIX საუკუნის საქართველოში*, ტომი I, თბილისი.

Liana Nakaidze (Tbilisi, Georgia)

Georgian Mecenates – Akaki Khoshtaria

Summary

In the 19th century, one of the most difficult periods of the Georgian history, distinguished representatives of four families emerged in the midst of the nation and assumed what seemed to be the impossible task of saving the future of their country. The Kartvelishvili, Zubalashvili, Sarajishvili and Khoshtaria families were the first representatives of philanthropist entrepreneurs.

Regretfully, a considerable part of our present-day society knows very little about facets of the lives of these worthy patriots, which were distorted by the dark times. The story of Akaki Khoshtaria, the most outstanding Georgian philanthropist entrepreneur of first quarter of the 20th century and one of the most reliable financial supporters of an independent Georgian Republic in 1918-1921, is of special interest. Even rich archives of Georgian Parliament (formerly National) Library contain scarce data about him.

The proposed article hopefully will fill some of these gaps.

ბათუმი საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ანბისამთავრობო პრესაში

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენამ (1918 წლის 26 მაისი) ქვეყანაში უამრავი პრობლემა წარმოშვა. პრობლემების გადრმავებას ხელს უწყობდა საქართველოს დამოუკიდებლობის მოწინააღმდეგე რუსეთი და ჩვენი მეზობლები, რომელთაც საქართველოსთან ტერიტორიული პრეტენზიები გააჩნდათ. საფრთხე შეექმნა ქვეყნის ტერიტორიულ მთლიანობას. განსაკუთრებით მწვავე მდგომარეობა აჭარასა და სამუსლიმანო საქართველოს სხვა რეგიონებში შეიქმნა. ქართველი ხალხი ამას ძალზე მტკივნეულად აფასებდა. საუკუნეების მანძილზე ოსმალური აგრესიის ქვეშ მყოფი ეს ქართული მიწები დედამამშობლოს XIX საუკუნეში დაუბრუნდა, რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ კი კვლავ დადგა მათი დაკარგვის საფრთხე. ჯერ ამიერკავკასიის, შემდეგ კი დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებდა ტერიტორიული მთლიანობის დასაცავად, ოპოზიცია კი მას საყვედურობდა ინდიფერენტულობისა და სოციალისტურ-კოსმოპოლიტური ექსპერიმენტებისათვის. არასამთავრობო პრესა პრობლემებს გაბედულად აყენებდა, თამამ დასკვნებსაც აკეთებდა. რაც შეეხება ობიექტურობას, ეს ხშირად აკლდა არა მარტო სამთავრობო, არამედ ოპოზიციურ პრესასაც, ისინი ზოგჯერ ტენდენციურობი და პარტიული ინტერესების გამომხატველნი იყვნენ. თუმცა ის ფაქტები, რომლებსაც პუბლიცისტები კომენტარს უკეთებდნენ, ჩვენთვის საინტერესოა და ხშირად წყაროს მნიშვნელობას შეიცავს. ამ ფაქტების შეჯერებითა და შედარებით ჩვენ შეგვიძლია ობიექტური დასკვნების გამოტანა, ისტორიული პროცესების სწორი რაკურსით წარმოჩენა.

როდესაც საისტორიო სამეცნიერო ლიტერატურას ვეცნობით, ნათელი ხდება, რომ პრესაში დაცული მასალები მათში მხოლოდ ნაწილობრივად წარმოდგენილი, არადა, მათი სრულად გამოყენება მოვლენებს უფრო მკაფიოდ და საინტერესოდ ასახავდა.

ჩვენ ვცადეთ ქალაქ ბათუმში მიმდინარე პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მოვლენები საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში შეგვესწავლა არასამთავრობო პრესის საშუალებით. ესენია გაზეთები: “საქართველო“, “სახალხო გაზეთი“, “მინა“. ეს უზარმაზარი მასალაა. ამჯერად წარმოვადგენთ ბათუმის ისტორიასთან დაკავშირებულ რამდენიმე მომენტს გაზეთ “საქართველოს“ პუბლიკაციებისა და კორესპონდენციების მიხედვით.

საინტერესოა გაზეთის დამოკიდებულება ოსმალეთთან ურთიერთობის საკითხზე. გაზეთი “საქართველო“ წარმოაჩენდა ეროვნულ-დე-

მოკრავი პარტიის შეხედულებას, აკრიტიკებდა ხელისუფლებას ოსმალეთთან აგრესიული დამოკიდებულების გამო და საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ მიიჩნევდა ოსმალეთთან საერთო ენის გამონახვას. ასეთი პოზიცია ნიშნავდა ბრესტის საზავო პირობების მიღებას, რასაც მთავრობა არ აპირებდა, არც გაუკეთებია მანამ, სანამ გერმანიის გარანტიები არ მიიღო მისი შუამდგომლობით ოსმალეთისთვის დასათმობი ტერიტორიების მალევე დაბრუნებაზე. ისიც ცნობილია, რომ ოსმალეთის იმდროინდელი პოლიტიკოსებიდან ყველაზე აგრესიული საქართველოსთან მიმართებაში იყო ენვერ-ფაშა. მისი ხელმძღვანელობით ოსმალები ცდილობდნენ ბრესტის ზავის განხორციელებას და უფრო მეტსაც: მას შემდეგ, რაც 1918 წლის მარტ-აპრილში საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია მოახდინეს, ოსმალებმა იმაზე მეტი წაიღეს, რასაც ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი ითვალისწინებდა და ამჯერად ამ, ფაქტობრივად დაკავებული ტერიტორიების დაკანონებას ცდილობდნენ. 7 მაისის “საქართველო” აქვეყნებდა წერილს – “ოსმალეთ-საქართველოს დამოკიდებულების გამო”, სადაც მოვლენები ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციიდან იყო შეფასებული. წერილში აღწერილი იყო ოსმალეთიდან ბათუმის კონფერენციაზე მომავალი გემის ეკიპაჟის შემადგენლობა და ეკიპაჟის წევრთა დამოკიდებულება კავკასიის პოლიტიკურ მოწყობაზე. როდესაც 1(14) აპრილს ამიერკავკასიის საზავო დელეგაცია მთავრობამ უკან, თბილისში გამოიწვია, ტრაპიზონში დარჩნენ დადესტან-ჩენეთის დელეგატები (ტაპა ჩერმოვეი და ჰაიდარ ბამმატოვი), დარჩნენ ამიერკავკასიის საზავო დელეგაციის ზოგიერთი წარმომადგენლებიც: კერძოდ, მაჰმადიანთა კომიტეტის წევრები მამედ გაჯინსკი და ახმედ პეპინოვი და საქართველოს ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმის წევრი – გრიგოლ ვეშაპელი. დარჩენილთა მიზანი იყო, რომ ხელი შეეწყოთ ოსმალეთსა და კავკასიის ქვეყნებს შორის კეთილშეგობრული ურთიერთობის აღდგენისათვის. დელეგატებმა იცოდნენ, რომ ტრაპიზონში დღე-დღეზე უნდა მოსულიყო ოსმალეთის გენერალისიმუსი და სამხედრო მინისტრი ენვერ-ფაშა, რომელიც “ახალგაზრდა ოსმალების” პოლიტიკის გამტარებელი იყო და ამავე დროს ახლოს იდგა გერმანიის იმპერიის მმართველ წრეებთან. დელეგაციის თბილისში გამომგზავრებიდან 2 დღის შემდეგ მართლაც მოვიდა ენვერ-ფაშა ტრაპიზონში. მას თან მოჰყვნენ გერმანელი სამხედროები, გენერალ ციგეტის მეთაურობით, რომელიც ადრე მაკენზენის შტაბს უფროსობდა, ენვერს ბათუმში სპეციალურად მოჰყავდა სულთნის ბიძაშვილი ომარ ფარუქი, რომელსაც ქობულეთელი ქართველი დედა ჰყავდა. იმისათვის, რომ მიეხედეთ რა დიპლომატიური ჩანაფიქრი ჰქონდა დიდი თურქეთის აღდგენაზე მეოცნებე ენვერს, გავიხსენოთ მისი ბიოგრაფიის შტრიხები: **ენვერ ფაშა** – ცნობილი თურქი სარდალი, პანთურქიზმის იდეის ერთგული, მოძრაობა “ახალგაზრდა თურქების” ერთ-ერთი ლიდერი იყო; დაიბადა 1883 წელს, სტამბულში, ხელმოკლე თურქულ

ოჯახში. ძლიერი ხასიათის, დაუზოგავიც და გულჩვილიც, მასიური მკვლევლობების ორგანიზატორიც და ბავშვებისა და ცხოველების მოყვარულიც, – ასე ახასიათებენ მას თანამედროვენი. წერდა ლექსებს, ამბობდა: “სიკვდილს დავენიძლავე, რომ ვერ დამამარცხებოს“. I მსოფლიო ომის დროს ოსმალეთს არა სულთანი, არამედ პრაქტიკულად ტრიუმფირატი მართავდა – ენვერ-ფაშას, ტალაატ-ფაშას და ჯემალ-ფაშას სახით. აქედან კი, ყველაზე მთავარი როლი ენვერს ჰქონდა. ის იყო თავდაცვის მინისტრი და მთავარსარდლის მოადგილე (მთავარსარდლად ფორმალურად სულთანი ითვლებოდა), გამოდიოდა “დიდი თურანის“ შექმნის იდეით და ამ მიზნის განხორციელებას გერმანიასთან კავშირით გეგმავდა. 1918 წლის მარტში მისი მითითებით შემოიჭრა ოსმალური ჯარი საქართველოში, სურდა მთელი ამიერკავკასიის შეერთება ოსმალეთთან, რამაც მისი მოკავშირე გერმანია შეაშფოთა და მის საწინააღმდეგოდ განაწყო. გერმანიას მისმა ქმედებამაც გადაწყვიტინა საქართველოს ხსნა ოსმალური აგრესიისაგან. ენვერ-ფაშა უპირისპირდებოდა ქემალ-ფაშას (ათათურქს), მას პანთურქიზმის იდეით ოსმალეთის იმპერიის აღდგენა სურდა, ათათურქი კი დემოკრატიული თურქეთის რესპუბლიკის შექმნის მომხრე იყო. ენვერ-ფაშას კავშირი ჰქონდა ლენინთან (ისევე, როგორც ათათურქს), ჩავიდა რუსეთში, სურდა თავისი მიზნებისათვის რუსეთის გამოყენება, მაგრამ მიხვდა, რომ ლენინი თავად აპირებდა მის გამოყენებას, გაიპარა ტაჯიკეთში და შეუერთდა იქ მიმდინარე ანტისაბჭოთა აჯანყებას, დაინიშნა არმიის მთავარსარდლად. რუსეთის ჩეკამ, ფელიქს ძერჟინსკის უშუალო ბრძანებით, განკარგულება გასცა მის მოკვლაზე. იგი მოკლეს 1922 წელს წითელმა კომანდირებმა აკოფო (იაკობ) მელკუგოვმა და გეორგი აგაბეკოვმა. ერთი ვერსიით, ეს მკვლელობა სომხურმა ორგანიზაციამ დაუკვეთა, რომელმაც თურქეთში სომეხთა გენოციდისათვის შურისძიება დაგეგმა და შეადგინა დამნაშავე თურქების სია. ამ სიის სათავეში ენვერ-ფაშა იყო. როგორც ვთქვით, სწორედ ენვერ-ფაშამ მოაწყო საქართველოს მთელი რიგი რაიონების ოკუპაცია 1918 წელს. და აი, ეს ენვერ ფაშა მოეშურებოდა ბათუმში და სპეციალურად შეკრიბა გემის ეკიპაჟი, რათა საკუთარი პოლიტიკური მიზნის განხორციელებაში გამოეყენებინა. თავად განუცხადა მგზავრებს, გემით გავემგზავროთ, უფრო მეტი დრო დაგვრჩება სასაუბროდო. მასთან ერთად ბათუმში წამოვიდნენ ოსმალური არმიის ცნობილი მეთაურები – ვეხიბ-ფაშა და რაუფ-ბეი. ორივენი პანთურქისტები და საქართველოს მტრები იყვნენ. ნოე რამიშვილის ცნობილი დეკლამაციიდან, რომელიც 1918 წლის მაისის ბოლო დღეს არის გაგზავნილი ფოთიდან თბილისში და რომელშიც აღწერს ოსმალეთის დელეგაციასთან მიმდინარე მძიმე მოლაპარაკებებს, ვეხიბ-ფაშა რამიშვილს გაქნილ პოლიტიკოსად ჰყავს მიჩნეული (სცსსა, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 15). ამ ადამიანებმა გემზე მოლაპარაკებები გამართეს როგორც ჩრდილოკავკასიელ, ასევე ამიერკავკასიის

მთავრობაში შემავალ აზერბაიჯანელ დელეგატებთან, რომელთაც ისედაც პროოსმალური ორიენტაცია ჰქონდათ, მათი თანდასწრებით ისაუბრეს საქართველოს წარმომადგენელთან, ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმისა და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრ გრიგოლ ვეშაპელთან. თუ გაზეთ “საქართველოს” კორესპონდენციას უკრიტიკოდ მივიღებთ, “სამი დღის განმავლობაში დელეგაციას სრული შეძლება ჰქონდა ნათლად გაერკვია ის კეთილისმსურველი შეხედულება, რომელიც აქვს ოსმალეთის მთავრობას კავკასიის ერთა მიმართ“, მაგრამ ოსმალეთის მაშინდელი “კეთილისმსურველობა“, რა თქმა უნდა, ფანტაზია უფრო იყო, ვიდრე რეალობა. კერძოდ, გრიგოლ ვეშაპელთან მოლაპარაკების დროს, რომელიც მთიელ და თათარი (ასე უწოდებდა მათ გაზეთი) დელეგატების თანდასწრებით ხდებოდა, ენვერ-ფაშამ გადაჭრით განაცხადა, რომ მას და მთელი ოსმალეთის მთავრობას, რომელიც გერმანიასთან შეთანხმებით მოქმედებდა კავკასიაში, არავითარი აგრესიული მიზნები არა აქვს საქართველოს ტერიტორიებზე, თუ ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება იქნება შესრულებული. ენვერ-ფაშამ ისიც განაცხადა, რომ ის და მთელი ოსმალეთის მთავრობა მომხრეა საქართველოს სახელმწიფოს და მთავრობის აღდგენისათვის. სავსებით ენვერ-ფაშას საუბარი შემდეგში იქნება დაბეჭდილი ჩვენს გაზეთში. ერთი, რომ ეს საუბარი გაზეთ “საქართველოში“ აღარ დაბეჭდილა, მეორე ის, რომ ენვერ-ფაშა იყო სწორედ იმ 72 საათიანი ულტიმატუმის ავტორი, რამაც ტრაგიკული ვითარება შექმნა ქართულ პოლიტიკაში და საქართველო ყოფნა-არყოფნის ზღურბლზე შეაგდო 1918 წლის 23-25 მაისს. რომ არა გერმანია, ამ მოვლენის შედეგები ისეთივე იქნებოდა, როგორც ამავე პერიოდის სომხეთის მოვლენები იყო. მესამეც ის, რომ გაზეთი “საქართველოც“ და ენვერ-ფაშასთან მოლაპარაკების ქართველი სუბიექტი – ეროვნულ-დემოკრატი გრიგოლ ვეშაპელი ამაოდ ამტყუნებდა ევგენი გეგეჭკორს, მიიჩნევდა, რომ გეგეჭკორის შეურიგებელი პოზიცია ოსმალეთის მიმართ მცდარი იყო და იგი საფრთხეში აგდებდა მთელი კავკასიის ხალხებს, უმთავრესად კი – საქართველოს. ამ შემთხვევაში არა გეგეჭკორი, არამედ ვეშაპელი და მისი პარტიის ორგანო ცდებოდა, ოსმალები თავისი მიზნების დიპლომატიურად მიღწევას ღამობდნენ და ქართველი პოლიტიკოსის დაჯერებას ცდილობდნენ. ცბიერმა ენვერმა ეკიპაჟის წევრებს 3 რადიოგრამა გამოაგზავნინა თბილისს, ორი მთავრობის სახელზე – თათრების და მთიელების, მესამე კი ეროვნული საბჭოს სახელზე თავად ვეშაპელს გამოაგზავნინა. რადგან ბათუმის რადიოსადგური ომის დროს გაფუჭდა, გემიდან თბილისს ვეღარ გადმოსცეს ეს დეპეშები, ენვერის ბრძანებით სამივე ტელეგრამა კონსტანტინოპოლის მძლავრ სადგურს გადასცეს, რათა მას პირდაპირ გადაეცა თბილისში. გრიგოლ ვეშაპელის ტექსტი ფრანგულად იყო დაწერილი და მისი ქართული თარგმანი ასეთი იყო: “თბილისი, საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, ოსმალეთის სახელმწიფოს პასუხისმგებელი წარმომადგენელი

გულით მონდომილია, რომ აღადგინოს მეგობრული განწყობილება ქართველებთან, მაგრამ მთავრობის ახლანდელი პოლიტიკა ცუდ ბედს უქადის საქართველოს. საჭიროა დაუფონებლივ ზავის ჩამოგდება ოს-მალეთთან.“

რა თქმა უნდა, ამიერკავკასიის მთავრობის ქართველ წევრებს და არც საქართველოს ეროვნულ საბჭოს მაშინ გაზეთისა და ცნობილი ეროვნულ-დემოკრატიის – ვეშაპელის პოზიცია არ გაუზიარებია. ეს პოზიცია არც იყო პოლიტიკურად სწორი და ეროვნული ინტერესების შემცველი. მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობის წევრთა და ვეშაპელისა და მისი პარტიის პოზიციის მოწინააღმდეგეთა პოლიტიკა უფრო მეტ რისკებსა და საქართველოსთვის სახიფათო გადაწყვეტილებას წარმოადგენდა, მათ მაინც არ მიიღეს ენვერ-ფაშას ულტიმატუმები ცალმხრივად, მოკავშირე დიდი სახელმწიფოს, ამ შემთხვევაში გერმანიის რჩევისა და გარანტიების გარეშე. რაც შეეხება ვეშაპელს, ის არ იყო მტკიცე პოლიტიკური შესედულებების მქონე, ხშირად იცვლიდა პოზიციებს, რაც უნებურად მისი თანამედროვე სოციალ-დემოკრატი გრიგოლ ლორთქიფანიძის შეფასებას გვახსენებს: ქართველების დახასიათებისას ის სხვა უარყოფით და დადებით თვისებებთან ერთად ამბობდა, რომ ჩვენ ვართ ერი – პოეტი ყველგან. ამაში ლორთქიფანიძე არ გულისხმობდა იმას, რომ პოეტები ვართ და ეს ცუდია, არამედ იმ ზედმეტ ემოციურობას, რომელიც ქართულ პოლიტიკას ახასიათებს და არ უხდება. ვეშაპელი იყო ნამდვილი პატრიოტი, მისი პუბლიცისტიკა XX საუკუნის 10-იანი წლების ეროვნულ-დემოკრატიულ პრესაში გამოირჩევა სიმწვავეთ, ობიექტურობით და სწორი პოლიტიკური ხედვით. თუმცა ემიგრაციაში მან ის ხედვა მთლიანად შეცვალა, დაიჭირა პრორუსული ორიენტაცია, გამოსცა საკუთარი გაზეთი, სადაც საქართველოს დამოუკიდებლობას ეწინააღმდეგებოდა და მის მომავალს მხოლოდ რუსეთთან კავშირში განიხილავდა. ამის გამო მოკლეს ის პარიზში, მკვლედი იყო ქართველი ემიგრანტი, ვისთვისაც ამგვარი პოზიცია სრულიად მიუღებელი იყო.

გაზეთი “საქართველო“ საინტერესო მასალებს აქვეყნებდა ბათუმის საქალაქო ცხოვრებაზე. მისი ქრონიკებიდან ჩანს, თუ როგორ ჩაება ვეხიბ ფაშა ჩამოსვლისთანავე ბათუმის ამბებში, ხელმძღვანელობდა ქალაქში თავმოყრილი ქართველი ტყვეების საცხოვრებელ ადგილებში დაბრუნებას. მისი ინიციატივით, მთელი ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე მყოფი ოსმალთა ტყვეები თბილისში უნდა გადმოეყვანათ, თბილისიდან კი ბათუმში ჩაეყვანათ. სამგზავრო ფულს მთლიანად ოსმალური მხარე იხდიდა. მთავრობის ოპოზიციური გაზეთი ბათუმში შექმნილ ვითარებას დადებითად წარმოაჩენს. გაზეთი აღნიშნავს, რომ წესრიგი დამყარდა ოსმალური პოლიციისა და ჟანდარმერიის წყალობით, რომ ოსმალები დისციპლინას სასტიკად იცავენ, რომ პური და სხვა პროდუქტები, ასევე ეტლით მგზავრობა გაიაფდა, თბილისიდან ყველა გაზეთი მიდის, ოსმალები ამას ხელს უწყობენ, თბილისში ჩა-

ვიდა ოსმალეთის დიპლომატი, შეხვდა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარეს (ეს უკვე ივლისში მოხდა), ისაუბრა საქართველო-ოსმალეთის კარგ ურთიერთობაზე, ითხოვა, რომ პრესას და პოლიტიკოსებს განემტკიცებინათ ეს ურთიერთობა („საქართველო“, №100, 185, 1918 წელი).

გაზეთის ამგვარ პათოსს შეეწინააღმდეგა მწერალი მიხეილ ჯავახიშვილი. 10 ოქტომბრის გაზეთში მან გამოაქვეყნა სტატია – “ოსმალეთ-საქართველოს ურთიერთობისათვის“, სადაც გააკრიტიკა ქერიმ ფაშას სტუმრობა კარლო ჩხეიძესთან და მისი “ოსმალური მეგობრობა“. ამას ამტკიცებენო ზარბაზნები ბათუმში, ოზურგეთში, ახალციხე-ახალქალაქში და თბილისის გვერდით – მდინარე ხრამსა და ალგეთზე. ამ მეგობრობას დაადასტურებენ ჯავახელ-ახალციხელი ლტოლვილი ქართველები, რომელნიც ეხლაც შიმშილითა და სიცივით იჭლიტებიან ბორჯომის ხეობაში. მეგობრობაში მავნე და დამღუპველია ორპირობა, ორგულობა და დიპლომატიური კეკემაღულობა. “ფუჭია ლაპარაკი და ყალბია მეგობრული ხევენა იმ დრომდის, სანამ არ გადაწყდება ორივესთვის საბედისწერო საკითხი საზღვრების შესახებ. ქართველმა შეიძლება დაივიწყოს ყველაფერი, მაგრამ იგი ვერასოდეს ვერასგზით ვერ დაივიწყებს და ვერ მოინელებს ოსმალთა მიერ საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცებას, მის განახევრებას და მის სამხრეთ ზღუდე-კართა აყრას. ბათომი და ქობულეთი, აჭარა და არტაანი, ჯავახეთი და ახალციხე – ჩვენი სხეულიდან ამოჭრილი ასოებია, რომელნიც აუცილებლად უნდა დაგვიბრუნდეს. მხოლოდ ამ ოლქების დაბრუნებას შეუძლიან ჩაყაროს მუდმივი მეგობრობის საძირკველი და გააბას ჩვენს შორის რკინის ჯაჭვი კავშირისა“... – წერდა მიხეილ ჯავახიშვილი. ის ოსმალებს იმასაც ახსენებდა, რომ საქართველოს წარსულ დროებზე მეტად ჰქონდა იმედი მეგობრების დახმარებისა, მეტად შეეძლო ოსმალთა ინტერესების დაზიანება, თუკი ისინი მტრობას მოინდომებდნენ. “მეგობრობა სად შეუძლიან იმას, ვისაც თავზე იარაღით ადგანან, ახლა ჩვენი გზები ისე არაა ჩაკეტილი, როგორც შაჰ-აბასისა და შაჰ-თამაზის დროს. ისინიც მეგობრობის სახელით მოდიოდნენ, ჩვენი გზები გახსნილია ევროპისკენაც და ჩრდილოეთისკენაც, სადაც შეიძლება გაიხსნას ეს გზები და იქედან ამოხრებელი ტალღა შეესიოს აღმოსავლეთს“ („საქართველო“, №190, 1918, ღვინობისთვის 10). ამ შემთხვევაში, ჩრდილოეთისკენ გახსნილ გზაში დიდი მწერალი ჩრდილო კავკასიელ ხალხებთან დამოუკიდებელი საქართველოს კავშირებს გულისხმობდა.

გაზეთი თითქმის ყოველ მეორე ნომერში აქვეყნებდა რუბრიკას – “ბათომის ცხოვრება“, სადაც უამრავი ცნობაა საქალაქო მეურნეობის, ქალაქის სოციალურ და კულტურული ცხოვრების პრობლემებზე. როგორც ვიცით, 1918 წლის 30 ოქტომბერს ოსმალეთმა კაპიტულაცია გამოაცხადა და პარალელურად, დაიწყო მისი გასვლა კავკასიიდან. ბათუმიდან ოსმალური ჯარის გაყვანას გაზეთი დეტალურად აღწერ-

და, არ მაღავედა იმ განუკითხაობას, რაც მათ ქართველი მოსახლეობის მიმართ გასვლამდე განახორციელეს. აჭარის მოსახლეობა იმდენად შეაწუხეს ოსმალებმა, რომ ისინი სიხარულით ელიან ქალაქიდან მათ საბოლოოდ გასვლასო, – იუწყებოდა გაზეთის კორესპონდენტი (“საქართველო“, №290, 1918).

აჭარაში უამრავი უცხო აგენტი იყო. ეს აგენტები იყვნენ როგორც თურქები, ასევე რუსები და სხვა უცხოელები. რუსული აგენტურა აქ ძირითადად “რუსსოვეტი“ იყო. ეს ორგანიზაცია მთელ ამიერკავკასიას ეკუთვნოდა, თუმცა ის მარტო საქართველოში მოქმედებდა. მისი თავმჯდომარე ლებედევი აცხადებდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლობა იყო. საქართველოს მთავრობამ შეკითხვა გაგზავნა რუსეთის საბჭოთა მთავრობასთან, საიდანაც მოუვიდა უარყოფითი პასუხი. ამის შემდეგ ხელისუფლებამ, კერძოდ, შინაგან საქმეთა სამინისტრომ მკაცრი დევნა და თვალთვალი დაუწესა ამ ორგანიზაციას, რომელსაც უამრავი აგენტი შემოჰყავდა და საქართველოს დამოუკიდებლობას ებრძოდა (“საქართველო“, №237, 1918).

გაზეთი დაწერილებით აღწერდა მეჯლისისა და ქალაქის თავის არჩევნებს, მის მონაწილეებს. დამოუკიდებლობის დროს, ბოლო ქალაქის არჩევნები 1920 წლის აგვისტოში ჩატარდა. ამ თანამდებობაზე დამფუძნებელი კრების დეპუტატი გ. ანჯაფარიძე აირჩიეს. მის ამხანაგად, მეჯლისის პრეზიდიუმის წევრი ზია ბეგ აბაშიძე. ქალაქის ყოფილ თავს რ. ჯავახიშვილს გამოსათხოვარი სადამო გაუმართეს. ამ ღონისძიებისადმი მიძღვნილ წერილში ნათქვამია, რომ ბათუმის საქალაქო მმართველობამ ბევრი გააკეთა ოსმალეთის მიერ აჭარის ოკუპაციის დროს, ის დაუნდობლად ებრძოდა საოკუპაციო მმართველობას. ამას კი ბათუმის ბედნიერი დღეები მოჰყვა (“საქართველო“, №99, 1920).

1920 წელს ბათუმში დიდი მუშაობა ტარდებოდა სპეკულაციის დასამარცხებლად, დაუხურავთ საბანკირო კანტორები, დაუტუსაღები-ათ მისი მფლობელები. ბათუმში იყო ბინების კომისრის თანამდებობა. კომისარ დიდიძეს ხშირად ერეოდა საქმიანობაში აჭარის საგანგებო კომისარი ბენია ჩხიკვიშვილი, ხშირი ყოფილა ორდერის გარეშე ბინების რეკვიზიცია, მილიციის თვითნებობა, 100-ზე მეტი ბათუმელი მოქალაქე მიუციათ პასუხისგებაში ნაციონალიზაციის მოუწესრიგებლობის გამო, ოლქიდან კი 350 კაცი გაუსახლებიათ.

სამხრეთის ფრონტიდან წამოსული ჯარი ავსებდა ქალაქს, რომელიც მეორე დღეს კვლავ იცლებოდა, რადგან ამ ჯარს ზღვით გზავნიდნენ. ჯარის სიმრავლეს უწესრიგობა სდევდა, რასაც ქალაქის ხელმძღვანელობა დიდი მონდომებით ებრძოდა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს გაზეთში განთავსებული პუბლიკაცია – „ბათუმის საბაჟო“ (“საქართველო“, №131, 1920). ამას მომდევნო რამდენიმე ნომერში მოჰყვა პუბლიკაციების სერია – “როგორ აიღო გეარდიაშ საბაჟო“. ბათუმის საბაჟოს ჰქონდა განუსაზღვრელი

ეკონომიკური მნიშვნელობა. ამ საბაჟოთი შემოდის როგორც ევროპული, ასევე აღმოსავლური საქონელი. საბაჟოს მუშაობას განაგებდა მთავრობის მიერ დაყენებული შრომის არტელი. ის სპეციალური, ფინანსთა და სავაჭრო-სამრეწველო მინისტრების მიერ შედგენილი წესდებით მუშაობდა. ევალეობდა საბაჟოს საწყობების დაცვა, არ უნდა გაფუჭებულიყო და არ უნდა დაკარგულიყო საქონელი. ყოველივე ამის თავდებათ არტელს საღაროში შეჰქონდა საწინდარი, ჰყავდა რჩეული სპეციალისტები. არტელის მუშაობაზე ეკიდა საბაჟოს სახელი და მისი მუშაობის ნაყოფიერება. ამ მხრივ ის მართლაც პასუხობდა მოთხოვნებს და საპორტო ქალაქებში ერთ-ერთი პირველი არტელი იყო. მოხდა ის, რომ ეროვნულმა გვარდიამ მოისურვა შრომის არტელის ჩანაცვლება საბაჟოში და მთავრობის დადგენილებით მოახერხა კიდევ. გაზეთი ვრცლად აღწერდა საბაჟოსა და შრომის არტელის საქმიანობას, მთავრობის დადგენილების წინააღმდეგ არტელის ხელმძღვანელობის დაპირისპირებას. არტელს მხარს უჭერდა და საუკეთესოდ აფასებდა ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის, ასევე შრომის მინისტრები. ისინი იმასაც წერდნენ მთავრობის სახელზე, რომ გვარდიის საბაჟოში შესვლის შემდეგ პასუხისმგებლობას იხსნიდნენ საბაჟოს საქმიანობაზე. აქედან ჩანს, თუ როგორ მოქმედებდნენ ფარული ძალები, რა სუსტი იყო ქვეყნის პირველი პირი, მას არ შეეძლო წინ აღდგომოდა გვარდიასა და ზოგიერთ პარტიულ მუშაკს. ამ შემთხვევაში ასე მოხდა: საბაჟომ გააპროტესტა და მიმართვასთან ერთად მთავრობის თავმჯდომარეს თავად მიქაძე ეახლა. ის არ შეუშვეს ჟორდანიასთან. მან სახლში მისვლა არჩია, მაგრამ არც იქ მიიღეს. რუსმა მცველმა უარი უთხრა მიმართვის დატოვებაზე. ბოლოს, როგორც თავად წერდა, ხერხი იხმარა და მცველს უთხრა, რომ წერილი იყო ლანჩხუთიდან და სასწრაფოდ გადასაცემი. ამან გაჭრა და დაცვამ დაიტოვა წერილი. ამ დროს ჟორდანიამ გამოაცილა სტუმარი, დაცვა იძულებული გახდა, კონვერტი პირდაპირ მისთვის გადაეცა (ამ შემთხვევაზე ასე დაწვრილებით იმიტომ ამახვილებდა ყურადღებას, რომ გაზეთის კორესპონდენტს სურდა ეჩვენებინა მთავრობის არადემოკრატიულობა და არაჰუმანურობა). ჟორდანია გაეცნო მას და მიხვდა, რომ მთავრობის დადგენილება არასამართლიანი იყო. მომდევნო სხდომაზე გადაწყვეტილება შეიცვალა და საბაჟო ისევ შრომის არტელს დარჩა. მესამე მთავრობის სხდომაზე თავად ბენია ჩხიკიშვილი ჩავიდა და მოითხოვა საკითხის ხელახალი გატანა. მას უარი უთხრეს, რადგან დღის წესრიგში ეს საკითხი არ იყო შეტანილი. მეოთხე სხდომაზე საკითხი კვლავ ძველებურად გადაწყდა: შრომის არტელის ადგილი ისევ გვარდიამ ჩაანაცვლა. აქედან გაზეთი სამართლიანად ასკვნიდა, რომ ქვეყანაში ანარქია, ძალმომრეობა და უსამართლობა იყო. იყო ნდობის, ცოდნის დეფიციტი, უფლებებისა და ფუნქციების გაუნაწილებლობა. ქვეყნის პირველი პირი ვერ იყო მტკიცე და პრინციპული. გვარდია და ბიუროკრატია თვითნებურად მოქმედებდა, ხე-

ლისუფლება მას ენდობოდა. ამ შეფასებებს, რა თქმა უნდა, სამთავრობო პრესა არ ეთანხმებოდა. მაგრამ “საქართველო” არ მაღავდა ფაქტებს, ობიექტურად წერდა, რომ საზღვაო საქმე, ნავსადგურების თანამშრომლები და სხვები არა პროფესიონალური, არამედ პარტიული პრინციპით ირჩეოდა.

ამგვარი მაგალითებით ოპოზიციური გაზეთი “საქართველო” აფიხილვებდა ხალხს, დღის წესრიგში აყენებდა ქვეყნისთვის საჭირო-როგო პრობლემებს, თუმცა, როგორც ვნახეთ, ის ყოველთვის ვერ აკეთებდა ობიექტურ დასკვნას. ამიტომ, მკვლევარს, პრესის, როგორც ისტორიული წყაროს გამოყენებისას, აუცილებლად ჭირდება დაკვირვება, მოცემული ისტორიული მოვლენების ირგვლივ სათანადო ინფორმაცია, რომ პუბლიკაციებში მოტანილი ფაქტები სწორად გააანალიზოს. ზოგადად კი, ეს მასალები გაცილებით მეტ ობიექტურობას გამოხატავენ, ვიდრე სამთავრობო პრესის პუბლიკაციები. ოპოზიციური პრესის მასალების გამოყენება ხელს შეუწყობს ქართულ ისტორიოგრაფიულ ნაშრომებს, რათა ისინი უფრო საინტერესო, ცოცხალი და მკითხველისთვის მიმზიდველი გახდეს.

გამოყენებული წყაროები:

- გაზეთი “საქართველო“, №№100, 185, 1918 წელი;
- გაზეთი “საქართველო“, №190, 1918 წელი;
- გაზეთი “საქართველო“, №290, 1918 წელი;
- გაზეთი “საქართველო“ №237, 1918 წელი;
- გაზეთი “საქართველო“ №99, 1920 წელი;
- გაზეთი “საქართველო“, № 131, 1920 წელი;
- სცსსა - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1861, აღწერა 2, საქმე 15

Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia)

**Batumi in the Oppositional Press of the Democratic Republic of Georgia
(The publications of the newspaper “Sakartvelo”)**

Summary

This paper provides an overview of articles and editorials related to Batumi published in the pro-National Democratic Party newspaper *Sakartvelo* from 1918 to 1920. The opinions expressed in this newspaper differed considerably from the position of the ruling Social-Democratic party of Georgia.

All the dramatic events of 1918-1920 in Batumi, from the Ottoman occupation and withdrawal, the British occupation and the eventual reunification with the rest of Georgia are discussed vividly in the pages of the *Sakartvelo* newspaper.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება (ქართულ-თურქული ურთიერთობების ფონზე)

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება რთულ ისტორიულ პერიოდში მოხდა, რასაც თან სდევდა სამხედრო-დипლომატიური ბრძოლები ქვეყნის ისტორიული საზღვრების შენარჩუნებისათვის. ამიერკავკასიის სეიმი, შემდეგ კი დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ცდილობდა მეზობელ სახელმწიფოებთან მეგობრული ურთიერთობების დამყარებას და საერთაშორისო სამართლის პრინციპების გათვალისწინებით ტერიტორიული პრობლემების მოგვარებას, მაგრამ იმდროინდელ საშინაო და საგარეო პირობებში ამის მიღწევა შეუძლებელი იყო. საქართველოს ხელისუფლება ისწრაფოდა შეენარჩუნებინა რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის პირველ მსოფლიო ომამდე არსებული სასაზღვრო რეჟიმი, რასაც კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა ოსმალეთის იმპერია იშველიებდა რა ცალკეულ საერთაშორისო სამართლებრივ ასპექტებს. მათ შორის უმთავრესი ბრესტის სამშვიდობო ხელშეკრულება იყო, რომელიც გაფორმდა საქართველოსთვის ძალზე მძიმე და არასასიამოვნო პირობებში.

1917 წლის დეკემბრის დასაწყისში ბრესტ-ლიტოვსკში, სადაც განლაგებული იყო აღმოსავლეთის ფრონტზე გერმანიის ჯარების მთავარი სამხედრო შტაბი, დაიწყო სამშვიდობო მოლაპარაკებები რუსეთსა და გერმანიას შორის. 9 დეკემბერს გაიმართა პირველი ოფიციალური სხდომა (История дипломатии, 1945:321).

რა ვითარება იყო ამ დროს ამიერკავკასიაში? დროებითი მთავრობის დამხობის შემდეგ ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტმა დაკარგა ფუნქცია. ასეთ პირობებში ანტანტის ქვეყნებმა დაიწყეს სამზადისი ამიერკავკასიაში ბოლშევიკებისაგან დამოუკიდებელი მთავრობის შესაქმნელად, რასაც ადასტურებს აშშ-ის კონსულის ტელეგრამა, გაგზავნილი სახელმწიფო მდივან ლანსინგისადმი (სცსსა, ფ. 1818, ან. 2, ს. 116, ფურც. 12). მაშინდელი პოლიტიკური მოღვაწეები და ამიერკავკასიის წამყვანი პარტიები, როგორც ჩანს, არ იყვნენ აღფრთოვანებული ლენინით და ბოლშევიკური ხელისუფლებით, ამიტომაც მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელ მოქმედებას ამჯობინებდნენ. თუმცა, ამიერკავკასიის პოლიტიკურ სცენაზე ტრადიციულად აქტიურობდა იმ დროს გერმანიის მოკავშირე ოსმალეთის იმპერია, რომელსაც ამ რეგიონის მიმართ თავისი მიზნები ჰქონდა, რის რეალიზებასაც ბრესტ-ლიტოვსკში ცდილობდა. ასეთ პირობებში კი აშკარა იყო, რომ საქართველო იდგა თავისი ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილის დაკარგვის საფრთხის წინაშე.

1918 წლის 1 (14) იანვარს თურქეთის არმიის მთავარსარდლის მოვალეობის შემსრულებელი ენვერ-ფაშა გენერალ-ლეიტენანტ ი.ოდიშელიძესადმი მიწერილ წერილში დაინტერესდა ამიერკავკასიის დამოუკიდებელ მთავრობასთან მშვიდობიანი ურთიერთობების აღდგენით და გამოთქვა მზადყოფნა გამოეგზავნა დელეგაცია თბილისში ამ მიმართულებით უსწრაფესი შედეგის მისაღწევად (Документы и материалы, 1919:24-25). (მართალია, ტელეგრამაში ოთხჯერ საგანგებოდ ხაზგასმულია კავკასიის დამოუკიდებელი მთავრობის სტატუსი (ამიერკავკასიის კომისარიატის სახით), თუმცა ოსმალეთის მხარე მას არ თვლიდა კანონიერად და არ ცნობდა „დე-იურედ“, რაც კარგად გამოჩნდა ტრაპიზონის სამშვიდობო კონფერენციაზე). პასუხად ამიერკავკასიის კომისარიატმა აცნობა თურქულ მხარეს, რომ დაინტერესებული იყვნენ ომის უსწრაფესი დამთავრებით და მშვიდობის დამყარებით, მაგრამ როგორც რუსეთის რესპუბლიკის ნაწილს, სამშვიდობო მოლაპარაკების დაწყება შეეძლოთ მხოლოდ ახლად შეკრებილი დამფუძნებელი კრების დასტურით (Документы и материалы, 1919:25-26).

სამართლიანად შენიშნავს პროფ. მ.სვანიძე, რომ თუკი ამიერკავკასიის მთავრობა არ ცნობდა ბოლშევიკებს, მათ უფრო მეტი დამოუკიდებლობა უნდა გამოევედინათ. ნოე ჟორდანიას და მისი თანამოაზრენი კი ფიქრობდნენ, რომ ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობისათვის ჯერ არ იყო შექმნილი სათანადო პირობები და აქედან გამომდინარე, ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებასაც არ მიაქციეს სათანადო ყურადღება (სვანიძე, 1996: 288-289).

23 თებერვალს გერმანიამ ულტიმატუმის ფორმით თავისი სამშვიდობო პირობები წამოაყენა. რუსეთი იძულებული გახდა თურქეთისათვის დაეთმო ანატოლიის პროვინციები (История дипломатии, 1945:242). თუმცა, გერმანელებმა ულტიმატუმის ტექსტის საბოლოო ვარიანტი თურქული მხარის აქტიურობის შედეგად (რუსული მხარის სისუსტიდან გამომდინარე) შეცვალეს მათსავე სასარგებლოდ და მასში ანატოლიის პროვინციებს მიუმატეს ყარსის, არდაგანისა და ბათუმის ოლქებიც (Мирные переговоры, 215).

1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში ბოლშევიკური რუსეთის, გერმანიის, ავსტრია-უნგრეთის, თურქეთისა და ბულგარეთის წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს 13 პუნქტიან შეთანხმებას, რომლის მე-4 პუნქტის მიხედვით რუსეთს სასწრაფოდ უნდა დაეცალა ზემოაღნიშნული ტერიტორიები სამხედრო ძალისაგან, არ უნდა ჩარეულიყო არდაგანის, ყარსისა და ბათუმის ოკრუგების სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი და საერთაშორისო-სამართლებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებაში და მიეცა აქაური მოსახლეობისათვის უფლება შეექმნათ ახალი წყობა, მეზობელ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით თურქეთთან შეთანხმებით (Документы, 1957:121), რაც ნიშნავდა იმას, რომ ამიერიდან რუსეთი აქ მიმდინარე პროცესებში ვერანაირად ჩაერეოდა, თურქეთს კი უფლება

რჩებოდა რეგიონში მისთვის მისაღები ხელისუფლების ფორმირებაში მიეღო მონაწილეობა.

იმავე დღეს გაფორმდა რუსეთ-თურქეთის დამატებითი შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც მათ შორის საზღვრები იმ სახით უნდა აღდგენილიყო, როგორაც არსებობდა ჯერ კიდევ 1877-1878 წწ. ომამდე. შეთანხმების მე-2 პუნქტით განისაზღვრა რატიფიკაციიდან 3 თვის მანძილზე 2 შერეული კომისიის შექმნა, რომლებსაც უნდა უზრუნველყოთ სახელმწიფო საზღვრების დადგენა, მათ შორის ყარსი-არდაგანი-ბათუმის მონაკვეთზე (იქვე, 200-201).

რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილე გ.ჩიჩერინის შეფასებით, „ხელშეკრულებაში არ ჩანს ნათლად, რომ ყარსი, არდაგანი და ბათუმი რუსეთს ჩამოსცილდა... ამ შემთხვევაში, ანექსიას აქვს უფრო შეფარული სახე... ჩვენ შუბლზე პისტოლეტის მიბჯენით გვაიძულებს ამ ხელშეკრულების ხელმოწერა“ – აღნიშნავდა იგი (იქვე, 667-673).

შეიძლება ითქვას, რომ ბრესტის ხელშეკრულება არის მაგალითი იმისა, თუ რა შეიძლება მოახვიო თავს დამარცხებულ და იზოლირებულ სახელმწიფოს. თუმცა, ასეთი შედეგის დადგომა განაპირობა რუსეთის იმპერიაში არსებულმა ქაოსმა და განუკითხაობამაც.

თურქეთის მთავრობა ცდილობდა მოვლენების დაჩქარებას. 25 თებერვალს, ღამით, ამიერკავკასიის მთავრობამ მიიღო ტელეგრამა, გამოგზავნილი ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარების მთავარსარდლის გენ. დუბედინსკის სახელზე, რომელშიც იყო მოწოდება მოეხდინათ ევაკუაცია ბათუმის, ყარსისა და არდაგანის ოლქებისა, რაკი რუსეთის მხარემ უკვე მოაწერა ხელი შესაბამის შეთანხმებას (Документы и материалы, 1919:86).

ამ დროისათვის ამიერკავკასია თურქებთან მოსალაპარაკებლად ემზადებოდა. 16 თებერვალს სეიმმა დაამტკიცა დელეგაციის შემადგენლობა ა.ჩხენკელის მეთაურობით. შემუშავდა სამოქმედო გეგმაც, რომლის მიხედვითაც დელეგაციას 1914 წლამდე არსებული საზღვრების შენარჩუნებისათვის უნდა ეზრუნა. 23 თებერვალს დელეგაცია ტრაპიზონში იმყოფებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ტრაპიზონში ჯერ კიდევ იმყოფებოდნენ რუსი ჯარისკაცები, თურქული მხარე ღიად აცხადებდა, რომ იქ ისინი იყვნენ მასპინძლები. 14 მარტს შედგა მოლაპარაკების პირველი რაუნდი. ამიერკავკასიის დელეგაციის შემადგენლობაში ა.ჩხენკელის გარდა შედიოდნენ: გ.აბაშიძე, მ.გაჯინსკი, რ.კაჩაზნუნი, გ.ლასხიშვილი და სხვ. თურქულ დელეგაციას წარმოადგენდნენ: რაუფ ბეი (ხელმძღვანელი), მეჰმედ ნუსრეთ ბეი, დოქტორი თევფიყ სალიმ ბეი, სტამბოლის უნივერსიტეტის პროფესორი ისმაილ გამი ბეი დას სხვ. (სცსსა, ფ. 1819, ან. 1, ს. 17, ფურც. 13).

თურქებმა მოითხოვეს განმარტება ამიერკავკასიის რესპუბლიკის პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ მოწყობასთან დაკავშირებით, იმის დასადგენად, სახელმწიფოს წარმოშობის ეს ფორმა პასუხობდა თუ არა საერთაშორისო ნორმებს (იქვე, 16). მეორე სხდომაზე ა. ჩხენკელმა განმარ-

ტა, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკას ჰყავს დემოკრატიულად არჩეული სეიმი, როგორც ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო. რაკი ბრესტის კონფერენცია ჩატარდა მათი უშუალო მონაწილეობის გარეშე, ამიტომაც ამიერკავკასიასთან დაკავშირებული ხელშეკრულების სამშვიდობო პირობები, საერთაშორისო სამართლის ნორმებით, თავისთავად კარგავდა მნიშვნელობას. ამიერკავკასია თავის პრობლემებს უშუალოდ მეზობელ სახელმწიფოებთან მოაგვარებს, რაც უნდა გახდეს ჩვენი შეხვედრის ლეიტმოტივი – განაცხადა ა. ჩხენკელმა (იქვე, 19).

ჩხენკელის ეს განცხადება არ იყო პოლიტიკურად მყარად არგუმენტირებული, რაკი ამიერკავკასიას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გამოცხადებული დამოუკიდებლობა და ბრესტის კონფერენციაზეც ბოლშევიკები ერთიანი რუსეთის სახელით გამოდიოდნენ. ბრესტის შეთანხმების პირობების გადასინჯვისათვის მხოლოდ ბოლშევიკებისადმი ანტიპათია არ კმაროდა, რის გამოც დელეგაცია სერიოზულ პრობლემებს შეეჩეხა საკუთარი პოზიციის დაცვისას. თურქულმა მხარემ დელეგატებს ნათლად გააგებინა, რომ თუკი ისინი არ ცნობდნენ ბოლშევიკებს, მაშინ მათ მონაწილეობა უნდა მიეღოთ ბრესტ–ლიტოვსკის სამშვიდობო კონფერენციაში, როგორც ეს გააკეთა უკრაინის რადამ (იქვე, 21). ადრე დაშვებული შეცდომები დამოკლეს მახვილივით აღიმართა ამიერკავკასიის დელეგაციის წინაშე, რაც თურქებს საშუალებას აძლევდა კონფერენცია მათთვის სასურველი გზით წარემართათ. გამოვლინდა მათი ნამდვილი განზრახვა: რაუფბეის განცხადებით, ისინი ტრაპიზონში ჩამოვიდნენ არა ბრესტის ხელშეკრულების გადასასინჯად, არამედ მოლაპარაკებებზე ეკონომიკური ურთიერთობების საფუძვლების მოსამზადებლად და ცალკეული დეტალების გასარკვევად, რაც არ იყო ასახული ბრესტ–ლიტოვსკის ხელშეკრულებაში (იქვე, 25).

ტრაპიზონის მოლაპარაკებები ჩიხში შევიდა. თურქეთის მხარე ურთიერთობების საფუძვლად ბრესტის შეთანხმებას მიიჩნევდა და თვლიდა რომ ბათუმის, ყარსისა და არდაგანის საკითხი განხილვას საერთოდ არ ექვემდებარებოდა, რაკი ოსმალეთს ჰქონდა ამ ტერიტორიების მიერთების უფლება (იქვე, 28)

აშკარა გახდა, რომ ამიერკავკასია თავისი ტერიტორიული მთლიანობის საკითხს ვერ გადაჭრიდა დადებითად. ამიტომაც შემუშავდა გეგმა ცალკეული ტერიტორიების დათმობისა, კერძოდ ყარსის ოლქის ყაგიზმანის რაიონის და არდაგანის ოლქის ოლთისის რაიონისა (იქვე, 10-14). 23 მარტს ამიერკავკასიის დელეგაციამ აღნიშნული ვარიანტი შესთავაზა თურქულ მხარეს (ნოზაძე, 1989:33, ტრაპიზონის კონფერენცია, 1998:87-103), რომელმაც მემორანდუმი გასაცნობად სტამბოლში გადააგზავნა, რითაც დასრულდა ოფიციალური შეხვედრები.

თურქული ისტორიოგრაფიის მიხედვით, ტრაპიზონის კონფერენციაზე ოსმალეთის დელეგაციის მთავარი მიზანი ამიერკავკასიასთან მშვიდობისა და სტაბილურობის შენარჩუნება იყო, თუმცა მათი უფლებები

შეზღუდული იყო, რის და სხვა მიზეზების გამოც მოლაპარაკებები უშედეგოდ დასრულდა და დელეგაციაც იძულებული შეიქმნა სტამბოლს დაბრუნებულიყო (Şahin, 2002:443). 15 აპრილს თურქული მხარე დათანხმდა მოლაპარაკებების გაგრძელებას, ახლა უკვე ბათუმში, რომელიც იმ დროისათვის უკვე ოკუპირებული იყო ოსმალთა მიერ. უნდა აღინიშნოს, რომ ტრაპიზონისა და ბათუმის კონფერენციები მიმდინარეობდა თურქეთის სამხედრო ექსპანსიის ფონზე, რაც კიდევ უფრო ამძიმებდა ამიერკავკასიის მდგომარეობას. ამიერკავკასიის დელეგაცია ცდილობდა ცალკეული დათმობებით ოსმალთა აგრესიის შეჩერებას. ამიერკავკასიის დელეგაცია ითხოვდა მოლაპარაკებების საფუძველად ბრესტის ზავი ყოფილიყო (ის ზავი, რომელსაც თავის დროზე ბოიკოტი გამოუცხადეს), თუმცა თურქულ მხარეს საკითხის ასეთი დაყენება არ აწყობდა.

კონფერენციაზე თურქულმა მხარემ წამოაყენა ხელშეკრულების პროექტი, რომელსაც ჰქონდა ანექსიონისტური ხასიათი (სცსსა, ფ. 1836, ან. 2, ს. 73, ფურც. 4-5). პროექტით, საქართველო კარგავდა ყველა იმ ტერიტორიას, რომელიც დაიბრუნა მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად. ეს იყო ტერიტორია არდაგანისა და ბათუმის ოკრუგების, ასევე ახალციხე და ახალქალაქი, რაც არღვევდა საქართველოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას (ზოსიძე, 1995: 43-45). თურქული მხარე პროექტს საბოლოო ვარიანტად მიიჩნევდა. 25 მაისს ამიერკავკასიის დელეგაციამ მიიღო ულტიმატუმი, რომლის მიხედვით მათ 72 საათის განმავლობაში უნდა შეესრულებინა თურქული მხარის ყველა მოთხოვნა, რომელთა შორის მთავარი იყო საზღვრების შეცვლა თურქეთის სასარგებლოდ (Документы и материалы, 1919:310).

26 მაისს საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და უკვე 28 მაისს გააფორმა ხელშეკრულება გერმანიასთან, რომელიც ცნობდა საქართველოს დე-ფაქტოდ. გაჩნდა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის გადარჩენის იმედი, იმავდროულად ქართულ-გერმანულ ურთიერთობებს განსაზღვრავდა ბრესტის ზავის პირობები, რომელსაც ცნობდა ორივე მხარე (ქართული დიპლომატიის ისტორია, 2004:473-474). ზუსტად ამის შემდეგ 4 ივნისს ბათუმში ხელი მოეწერა სამეგობრო ხელშეკრულებას საქართველოსა და თურქეთს შორის, რომლითაც თურქეთმა მიიღო ტერიტორიები მდინარე ჩოლოქიდან აბასთუმნამდე ახალქალაქისა და ახალციხის ოკრუგების ჩათვლით (Документы и материалы, 1919:343-349) ანუ ე.წ. „გურჯისტანის დიდი ვილაეთი“. ეს იყო საქართველოს პოლიტიკური და დიპლომატიური მარცხი (ზოსიძე, 1995:51).

პარალელურად, სტამბოლის პოლიტიკურ წრეებში განიხილებოდა ამიერკავკასიის სხვა ტერიტორიების და მთლიანად შეერთების საკითხიც კი (იქვე, 50). თუმცა, 1918 წლის შემოდგომაზე ოსმალეთის პოზიციები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მნიშვნელოვნად შეირყა. ოქტომბრის ბოლოს თბილისს ოფიციალურად ეცნობა ბათუმიდან თურქული ჯარის გაყვანის შესახებ, რაც გამოწვეული იყო თურქეთის ომში დამარცხებით

და ანტანტასთან 30 ოქტომბერს მუდროსის ზავის გაფორმებით, რომლითაც ოსმალეთი ვალდებული იქნა იღებდა ჯარი გამოეყვანა ოკუპირებული ტერიტორიებიდან.

სამწუხაროდ, იმ პერიოდში ქართულ-თურქული ურთიერთობები ვერ განვითარდა კეთილმეზობლურ ჩარჩოებში, რაც არანაირად უწყობდა ხელს რეგიონში სტაბილური ვითარების შენარჩუნებას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ზოსიძე 1995 : ზოსიძე ნ., პოლიტიკური სიტუაცია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აჭარაში 1918-1920 წწ., ბათუმი.

ნოზაძე 1989 : ნოზაძე ვ., *ბრძოლა საქართველოს აღდგენისათვის მესხეთის გამო*, თბილისი.

ჟორდანიას, 1990 : ჟორდანიას ნ. *ჩემი წარსული*, თბილისი.

სვანიძე, 1996 : სვანიძე მ., ბრესტის ზავი, *საქართველოს დიპლომატიის წელიწადი*, ტ. 3, თბილისი.

სცსსა - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი,

ფონდი 1818, ანაწერი 2, საქმე 116, 179;

ფონდი 1819, ანაწერი 1, საქმე 17.

ტრაპიზონის კონფერენცია : ტრაპიზონის კონფერენცია, დოკუმენტების კრებული ნ.ზოსიძის რედაქტორობით, ბათუმი.

ქართული დიპლომატიის ისტორია, 2004 : ქართული დიპლომატიის ისტორია, თბილისი.

Документы, 1957 : Документы внешней политики СССР. Т. 1, Москва.

Документы и материалы, 1919 : Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тбилиси.

История дипломатии, 1945 : История дипломатии, под редакцией академика В. Потёмкина, т. 2. Москва.

Мирные переговоры, 1920 : Мирные переговоры в Брест-Литовске, Москва.

Şahin, 2002: Şahin E. Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918). Ankara.

Nugzar Zosidze, Irakli Baramidze (Batumi, Georgia)

Georgia's Declaration of Independence and Georgian-Turkish relations

Summary

Georgia declared independence on May 26th, 1918 in the midst of the First World War. The declaration of independence was followed by armed struggle to keep the “historic” boundaries of the country intact. Delegations from the Ottoman Empire and the various Transcaucasian republics (Georgia, Armenia and Azerbaijan) discussed the new borders at the Batumi and Trabzon Peace Conferences.

On June 4th, 1918 Georgia and Turkey signed a treaty of friendship. According to the agreement Turkey received territory from Choloki to Abastumani including the Akhalkalaki and Akhaltsikhe Districts –so called “Gurcistan Vilaet”. It was a political and diplomatic defeat for Georgia. Unfortunately Georgian-Turkish relations did not improve afterwards and instability continued.

ბათუმი ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში (1918-1920 წწ.)

ინგლისის ხელისუფლება ბათუმის საკითხით აქტიურად ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში დაინტერესდა. ბათუმი, მისი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, ინგლისის ახლოაღმოსავლურ პოლიტიკაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რგოლი იყო. ინგლისის ხელისუფლებას ბათუმის ოკუპაციის შესაძლებლობა პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხების შედეგად მიეცა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულმა ოსმალეთმა, 1918 წლის 30 ოქტომბერს, ინგლისთან მუდროსის დროებით ზავს მოაწერა ხელი, რომლის ძალითაც მოკავშირე ანტანტის ქვეყნებს ბათუმის დაკავების უფლება მიენიჭათ. დაზავებას ანტანტის სახელით ხელი მოაწერა ადმირალმა კალთროპმა, ხოლო თურქეთის მხრიდან – ჰუსეინ რაულმა, ჰიკმეტმა და საადულმა. დაზავების XV მუხლის თანახმად: “ამიერკავკასიის რეინიგზის იმ ნაწილში, რომელიც უნდა გადაეცეს მოკავშირეებს დანიშნული იქნებიან მოკავშირეთა ოფიცრები მეთვალყურეებად... მოკავშირეებს აქვთ უფლება დაიკავონ ბათუმი“ (Ключников, Сабанин, 1926 : 188-189).

1918 წლის 3 დეკემბერს ბათუმის პორტში ინგლისური კრეისერი “ლივერპული“ გამოჩნდა. ბათუმის ნავსადგურში ინგლისის 5 კრეისერი შემოვიდა დაახლოებით 15-ათასიანი ჯარით. ინგლისის ჯარების შემოსვლის დროს ბათუმში ოსმალეთის ჯარი იდგა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ბათუმში იმ დროს ორი წარმომადგენელი ჰყავდა – ეროვნული საბჭოს წევრი დიომიდე თოფურიძე და გენერალური შტაბის წარმომადგენელი, პოლკოვნიკი იოსებ გედევანიშვილი. 1918 წლის 26 ნოემბერს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრად დაინიშნა ევგენი გეგეჭკორი. ეროვნული მთავრობის წარმომადგენლები სისტემატიურ კავშირში იყვნენ საგარეო საქმეთა მინისტრთან, რომელიც მათ სათანადო რჩევებს აძლევდა. 1918 წლის 14 დეკემბერს ე. გეგეჭკორი დ. თოფურიძეს დეპეშით ატყობინებდა: “...საერთოდ შენი პოზიცია მოკავშირეებთან ურთიერთობაში ასეთი უნდა იყოს: ჩვენ მათ მოთხოვნებს შევასრულებთ, რამდენადაც შესაძლებელია, მაგრამ ჩვენ უნდა გვქონდეს სრული გარანტია, რომ ისინი არ ჩაერევინ ჩვენს საქმეებში. შენ უნდა დაარწმუნო ისინი, რომ ჩვენს წინააღმდეგ მიმართული მათი ნაბიჯები გამოიწვევენ ანარქიას ყველა სფეროში. ჩანს, ისინი ნაკლებად იცნობენ ამიერკავკასიას. აქ ისეა გადახლართული ეროვნული, რელიგიური, პოლიტიკური და სხვა მოვლენები,

რომ საკმარისია ერთი უტაქტო, პირობების შეუსაბამო ნაბიჯი და ყველაფერი თავდაყირა დადგება...” (ცუხიშვილი, 1995 : 16).

ბათუმში იმყოფებოდა ინგლისის სპეციალური მისია კაპიტან უებსტერის მეთაურობით. ეს მისია ქალაქ ბათუმში და ბათუმის ოლქში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას სწავლობდა.

ინგლისისათვის ბათუმი ბაქოს ნავთობის და საპოხი ზეთის მიღების და განაწილების მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. ნავთი ინგლისის სამხედრო მრეწველობის მთავარ ძალას წარმოადგენდა. 1917 წელს ბრიტანეთის ფლოტი ყოველთვიურად დაახლოებით 400 000 ტონა ნავთს მოიხმარდა, რაც კიდევ უფრო აძლიერებდა ბათუმის, როგორც ბაქოსთან დამაკავშირებელი ხაზისადმი მის ინტერესს. მარტო 1919 წელს ინგლისურმა კომპანიებმა, ხელსაყრელ ფასად, 337 000 ტონა ნავთობპროდუქტი გაიტანეს ბათუმის პორტის საშუალებით (ნოზაძე, 1929 : 51). ფასებს ინგლისელები თავად აწესებდნენ. ბათუმის გავლით ბაქოს ნავთობის გატანა თავისუფალი გახდა, მასზე ყოველგვარი საბაჟო მოსაკრებელი მოიხსნა, გარდა აქციზის გადასახადისა. ბათუმის პორტი მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან მგზავრთა გადაყვანის მნიშვნელოვანი საშუალება იყო. მგზავრთა გადაადგილებას ინგლისის, ამერიკის, იტალიის, საფრანგეთის და სხვა საზღვაო კომპანიის წარმომადგენლები უზრუნველყოფდნენ, რომლებიც ერთმანეთს უწევდნენ კონკურენციას.

ინგლისელები სუბტროპიკული ბუნების ფონზე, ბათუმში ისე გრძნობდნენ თავს, როგორც კურორტზე. ინგლისური ოკუპაციის პერიოდში ბათუმი პატარა ბაბილონად გადაიქცა, სადაც ათობით სხვადასხვა ეროვნების ხალხი ცხოვრობდა. საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში ხშირად ისმოდა რუსულ, ინგლისურ, ფრანგულ, იტალიურ, თურქულ, სპარსულ და კავკასიის ხალხთა ენებზე საუბარი (არქივი, ფ.8:72). ამის გამო, მნიშვნელოვნად გაიზარდა ბათუმში მცხოვრებთა რაოდენობა, რამაც საცხოვრებელი ბინების კრიზისი გამოიწვია. ბათუმში განსაკუთრებით მრავლად იყვნენ რუსი ღტოლვილები.

ოსმალური ოკუპაციის (1918 წლის 14 აპრილი-დეკემბერი) მშვიდი პერიოდის შემდეგ, ბათუმში მდგომარეობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა. ბათუმელები სპეციალური ბარათით იღებდნენ თეთრ პურს. ოსმალების ოკუპაცია, როგორც ცუდი სიზმარი, ბათუმელებს მალე დაავიწყდათ. ინგლისური ოკუპაციის დროს, ბათუმში, 1918 წლის 27 დეკემბრიდან 1919 წლის 15 აპრილამდე, “ბათუმის ოლქის მმართველი საბჭო” მოქმედებდა, რომელიც დენიკინის მომხრე ძალებისგან შედგებოდა (სიორიძე, 2008:459). საბჭოს უცვლელი თავმჯდომარე რუსი იურისტი პ. მასლოვი იყო. ბათუმს, ასევე, ბათუმის ოლქს სათავეში ედგა ცხრა პირისაგან შემდგარი საბჭო. ამ “ცხრათა საბჭოში” რუსებს ჰყავდათ ორი წარმომადგენელი, ქართველებსაც ორი, დანარჩენ ერებს თითო-თითო. ბათუმის რუსთა ეროვნული საბჭოს მიზანი იყო ბათუმი საქართველოს დაპყრობის ბაზად გადაექციათ. ცხრათა საბჭო ცდი-

ლობდა ოლქის ყველა დაწესებულებებზე თავისი ძალაუფლება გაეფრცვლებინა. საბჭომ მიიღო გარკვეული დადგენილება სამსახურში მიეღო ძველი მოსამსახურეები, სადაც უპირატესობა რუს მოხელეებს ენიჭებოდათ. მილიცია ქალაქის საბჭოს ხელიდან ცხრათა საბჭოს ხელში გადავიდა. ბათუმის მილიციის უფროსად გუსევი დაინიშნა. მილიცია ვერ იდგა თავის სიმაღლეზე და ამან აიძულა ინგლისელები ბათუმის ქუჩებში თავიანთი პატრული დაეყენებინათ (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 : №13). საბჭოს მეშვეობით, ბათუმში რუსულ ენაზე გამოიცემოდა გაზეთი „ნაშ კრაი“, რომელშიც სისტემატურად ქვეყნდებოდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საწინააღმდეგო სტატიები. „მმართველი საბჭოს“ გაუქმების შემდეგ, 1919 წლის 15 აპრილიდან, ბათუმის საბაჟოც უშუალოდ ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებას დაექვემდებარა.

ბათუმში მთელი ძალაუფლება ინგლისელი სამხედრო გუბერნატორის კუკ-კოლისის ხელში იყო თავმოყრილი. მიუხედავად ამისა, ქართული ეროვნული ძალები მაინც ახერხებდნენ ბათუმში თავიანთი მოღვაწეობის გაგრძელებას. სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი ბათუმის ოლქის მუსლიმანთა შორის სულ უფრო პროჟულარული ხდებოდა. მემედ აბაშიძის ხელმძღვანელობით შექმნილი „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ თბილისიდან ბათუმში გადავიდა. ბათუმში გადაიტანეს, ასევე, გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველოს“ რედაქცია.

1919 წლის მაისში, ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კერზონმა, ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის წარმომადგენლად ოლივერ უორდროპი დანიშნა. ამით ინგლისის ხელისუფლება შეეცადა ინგლისის საოკუპაციო რეჟიმის შეღახული ავტორიტეტის აღდგენას.

1919 წლის 8 ოქტომბერს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევგენი გეგეჭკორმა ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს ამიერკავკასიაში ოლივერ უორდროპს ოფიციალური ნოტა გაუგზავნა, სადაც ნათქვამია: „თქვენო აღმატებულება! კვირას, 5 ოქტომბერს, ნაშუადღევს დაახლოებით 3 საათზე, ბათუმის სადგურზე ტვირთების გამსინჯველმა უფროსმა კონტროლიორმა კაპიტანმა რაევმა რეგულერით დასტრა სამსახურის საქმეების გამო ჩემი დავალებით ბათუმში გაგზავნილი აღექსანდრე მასხარაშვილი. საბაბი შეიქმნა მათ შორის მომხდარი ლაპარაკი, რომელიც გამოიწვია მასხარაშვილის სამართლიანმა პროტესტმა იმის გამო, რომ რაევმა, წინააღმდეგ ყოველივე კანონისა, გაჩხრიკა უცხოეთის დიპლომატიური აგენტები. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ბათუმის სადგურზე იმ მატარებლის დასაცავად, რომელშიც იმყოფებოდა იტალიაში მიმავალი ჩვენი დელეგაცია, ჩაყენებული იქმნა ინგლისელთა ყარაული, რამდენიმე ხნის წინ კი რაევმა მოინდომა საქართველოს ჯარის ოფიცრის მიქელაძის დაპატიმრება, რომელიც ბათუმში სამსახურის საქმის გამო იყო გაგზავნილი. ეს ფაქტები აშკარად ამტკიცებენ წინანდელ ნოტებში ჩვენ მიერ გამოთ-

ქმულ მოსაზრებათა სამართლიანობასაც, სადაც როგორც ბრიტანეთის უმაღლესი სარდლობის, აგრეთვე, თქვენი აღმატებულების საყუარადღებოდ აღვნიშნავდით, რომ ქალაქი ბათუმი და ბათუმის ოლქი, რომელზედაც საქართველოს უფლება, როგორც ისტორიულის და პოლიტიკურის, ისე ზნეობრივი შეხედულებით ყოველ ეჭვს გარეშეა, უკანასკნელ ხანს ფაქტიურად გადაიქცა მოხალისეთა ჯარის აგენტების მოქმედების ფართე ასპარეზად“ (გეგეჭკორი, 1919 : №230).

ბათუმში მეფის რუსეთის გენერლების თარეშს ეხმაურება იმდროინდელი ქართული პრესა. გაზეთი “ერთობა“ აღნიშნავს: “ბათუმში ჩვენს წარმომადგენელს ვიდაც, არა ინგლისელები, არამედ რუსი ბიუროკრატები უდიერად ეპყრობიან, იარაღით სჭრიან, თავს ესხმიან, მისიის წევრთა ხელშეუხებლობას ღახავენ, თვით ინგლისის დროშის ღირსებას და პატივისცემას ამით სახელს უტეხავენ, აღარ გვესმის, რაღა ძალა და გავლენა აქვს იქ ინგლისს? დენიკინელების ყოფნა ბათუმში, ეს მუხრუჭის მოჭერაა საქართველოსთვის. ეს მტრების რკალის შემორტყმაა ჩვენს გარშემო“ (გაზ, “ერთობა“, 1919 : №231).

1919 წლის 10 ოქტომბერს ბრიტანეთის შავი ზღვის ძალების მთავარსარდალმა გენერალმა მილნმა სპეციალური ბრძანება გამოსცა, რომლის მიხედვით ინგლისის სარდლობამ ახალი ადმინისტრაცია შემოიღო. სამხედრო ძალების დასახმარებლად, ადგილობრივ მცხოვრებთაგან დაარსდა ჟანდარმერია – ოლქში სამსახურისთვის, ასევე შეიქმნა საქალაქო პოლიცია. მანამდე ბათუმში ინგლისის ჯარების საფარველს ქვეშ ძველებურად თარეშობდა ნიკოლოზის პოლიცია და ბიუროკრატია. მილნის ბრძანებით, ასევე მუდმივი სამხედრო სასამართლო დაარსდა, რომლის სხდომები ბათუმში, საჭიროების შემთხვევაში, ბათუმის ოლქშიც იმართებოდა. სამხედრო გუბერნატორს ევალებოდა გადასახების აკრეფა. ვინც ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებას არ დაემორჩილებოდა მკაცრად ისჯებოდა (გაზ, “ერთობა“, 1919 : №240).

ბათუმში მეოფმა პატრიოტულმა ძალებმა თავი მოიყარეს ბათუმის ქართველთა ეროვნული საბჭოს გარშემო. ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებამ წინადადებით მიმართა მემედ აბაშიძეს, რათა მას აეღო ხელში ოლქის მართვის საქმე. ინგლისელებმა საჭიროდ ჩათვალიეს მასთან ერთად ოლქის მოსახლეობასთან უშუალო კავშირი. ბათუმის დემოკრატიული წრეების მეცადინეობით ძველი ხმოსნების უფლებები აღდგა და ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქალაქ ბათუმის საბჭოს მუშაობაში. მათ მოახდინეს ამომრჩეველთა აღწერა ქალაქის საბჭოს არჩევნებისთვის.

ეროვნული ძალების ძალისხმევით, ბათუმში, გამოვიდა შეწყვეტილი გაზეთი “ბატუმსკიე ვესტი“, ლ. გერმანის რედაქტორობით. საოლქო საბჭოს რუსოფილური და შავრაზმული სიცოცხლე განედლა. მისმა თავმჯდომარემ პ. მასლოვმა ქობულეთში მიტინგიც გამართა და ხალხს ერთგულებაში და გულწრფელობაში ეფიცებოდა. განახლე-

ბულ სახელმწიფო დაწესებულებებში ქართველების მიღებაც დაიწყო. ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ ბათუმში გიმნაზიის გახსნა გადაწყვიტა (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 : №18).

ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში ბათუმში გავრცელებული იყო ღონის ფული, რომელზეც მოთხოვნა არ იყო ინფლაციის გამო. ვაჭრები თითქმის ყველა საქონელში ქართულ ბონებს ითხოვდნენ, ღონის ფულზე თითქმის არ ვაჭრობდნენ. გაყიდვის შემთხვევაში საქონელი ღონის ფულზე სამჯერ უფრო ძვირად ფასობდა. ბათუმში გირვანქა პური 25 მანეთი, ხოლო საუენი (ძველი რუსული სიგრძის საზომი ერთეული, დაახლოებით 8 კუბმეტრი) შეშა – 12-15 ათასი მანეთი ღირდა. ბათუმის ბაზარზე ქაღალდის ფრანკის ფასი 37 მან., იტალიური ლირის – 35 მან., ოსმალურის – 400 მან., ინგლისური გირვანქა სტერლინგის – 1425 მანეთი იყო. მაშინდელი პრესის გადმოცემით: “ბათუმში ცხოვრება დუღს. ყოველ დღე მოდის გემები დიდძალი საქონლით. დამყარებულია პირდაპირი მიმოსვლა. მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქში დიდძალი საქონელია, ფასები ყველაფერზე მაღალია. ქალაქში წარმოუდგენლად გამრავლდა ქაღალდის სათამაშო სახლები, ყოველ ყავახანაში მოწყობილია ლოტო და სხვა სათამაშო, რაშიც დიდ მოგებას იღებენ, რასაც გადასახადს არავინ უწესებს. ინგლისელების მიერ მიღებული მკაცრი ზომების წყალობით, ქურდობა და ძარცვა-გლეჯა ქალაქში შეწყდა. 12 საათის შემდეგ ქალაქში სიარული აკრძალულია“ (გაზ. “საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 : №219).

1919 წლის ბოლოსათვის ამიერკავკასიაში ინგლისის ხელისუფალთა პოზიციები მნიშვნელოვნად შეირყა. 1920 წლის ივნისში ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ ინგლისის ჯარების ბათუმიდან ევაკუაციის გადაწყვეტილება მიიღო. 1920 წლის 28 ივნისს ინგლისის წარმომადგენელმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან ბათუმისა და მისი ოლქის საქართველოს ეროვნული მთავრობისათვის გადაცემის ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი.

1920 წლის ივლისში ინგლისმა ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას გადასცა. რაც შეეხება ბაქოს, ბრიტანელებმა, იქედან, ჯარების ევაკუაცია უფრო ადრე, 1919 წლის აგვისტოში, დაიწყეს. 1919 წლის 8 აგვისტოს, საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი კავკასიაში, შარდინი, ტელეგრაფით ატყობინებდა საკუთარ მთავრობას, რომ აზერბაიჯანის და საქართველოს ხელისუფლება ინგლისის სარდლობას მათი შეიარაღებული ძალების კავკასიაში დარჩენისკენ მოუწოდებდა და მზად იყო საოკუპაციო ხარჯები გადაეხადა (Afanasyan, 1981 :68). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის სწრაფვამ, დიპლომატიური და პოლიტიკური საშუალებებით დაეცვა საქართველოს დამოუკიდებლობა, საერთო ენა გამოენახა ინგლისის ჯარის სარდლობასთან ნაყოფი ვერ გამოიღო. პროგერმანული ორიენტაციიდან პროანტანტურ ორიენტაციაზე გადასვლა მარცხით დამთავრდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა“, 18 იანვარი, №13, 1919.
გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა“, 23 იანვარი, №18, 1919.
გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა“, 30 სექტემბერი, №219, 1919.
გაზეთი “ერთობა“, 11 ოქტომბერი, №231, 1919.
გაზეთი “ერთობა“, 22 ოქტომბერი, №240, 1919.
გეგეჭკორი, 1919 : გეგეჭკორის ნოტა ოლივერ უორდროპს, გაზეთი “ერთობა“, №230, 10 ოქტომბერი, 1919.
ნოზაძე, 1929 : ნოზაძე ვ. ევროპა და კავკასია, გაზ. თავისუფალი საქართველო, №51, პარიზი, 1929.
არქივი : საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი, 8, აღწერა, 6, საქმე, 72.
სიორიძე, 2008 : სიორიძე მ. ბათუმის ოლქი-1877-1920, *ხეობა*, ტ 3, ბათუმი.
ცუხიშვილი, 1995 : ცუხიშვილი რ. ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921 წწ., თბილისი.
Afanasyan, 1981 : Afanasyan Serge, L' Armenie, L' Azerbaidjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du pouvoir soviétique 1917-1923“, éd., l' Harmattan, Paris.
Ключников, Сабанин, 1926 : Ю. Ключников, А. Сабанин. Международная политика новейшего времени в договорах нотах и декларациях, часть II, Москва.

Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)

Batumi during the period of British Occupation (1918-1920)

Summary

Because of its strategic location and its role as the major port for oil from Baku, Batumi became an important point in British foreign policy in the Near East in the late 19th and early 20th centuries. In 1918 Ottoman forces occupied Batumi. However on October 30th, 1918 the Ottoman Empire signed the Armistice of Moudros with Britain. The armistice granted the Allies the right to occupy Batumi. On December, 3, 1918 the British cruiser H.M.S. *Liverpool* entered the port of Batumi.

Britain occupied Batumi for 16 months. The British were welcome after the unpopular Ottoman occupation. The British established “The Ruling Council of the Batumi District” on December 27th, 1918. The council was mostly comprised of supporters of the White Russian general Denikin. The secretary of the council was the Russian lawyer P. Maslov.

During the British occupation the British military governor Cooke-Collis held the real power. Georgian nationalist forces were active in Batumi at this time. “The

Committee of Liberation of Muslim Georgia” (founded by notable Adjara Memed Abashidze) moved from Tbilisi to Batumi. The publishing offices of the newspaper *Samuslimano Sakartvelo* (Muslim Georgia) also moved to Batumi at this time.

In June 1920 the Allied Supreme Council decided to withdraw British military forces from Batumi. On June 28th, 1920 the British representative in Batumi signed a treaty transferring Batumi and its region to the national government of the Democratic Republic of Georgia. One of the main reasons the British withdrew from Batumi was the general reduction of British military strength after the First World War.

However, the efforts of the Democratic Republic of Georgia to enlist British support in defending Georgian independence ultimately failed.

ბათუმის საბითონი 1919-1920 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში და საზოგადოებრივი ზარი

ისტორიიდან უამრავი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, როცა სხვადასხვა ეპოქაში განვითარებული მოვლენები ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს. დახლოებით მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე საქართველოს უახლოეს ისტორიაში. გასულ საუკუნეში საქართველომ ორჯერ აღიდგინა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა: საუკუნის პირველ მეოთხედში (1918 წ.) და საუკუნის ბოლოსთვის (1918 წ.).

როგორც პირველ, ასევე მეორე შემთხვევაშიც ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის წინაშე ორი უმთავრესი ამოცანა იდგა: საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა და ქვეყნის საერთაშორისო აღიარება. გასული საუკუნის დასაწყისში და ამავე საუკუნის ბოლოსაც, საქართველოს საგარეო პოლიტიკის წარმატება თუ წარუმატებლობა დამოკიდებული იყო დასავლეთში (ევროპა, აშშ) მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე. დასავლეთი კი, თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, საქართველოსთან ურთიერთობაში გადაწყვეტილებას იღებდა რუსეთის ფაქტორის გათვალისწინებით.

პირველმა მსოფლიო ომმა რადიკალურად შეცვალა ევროპის პოლიტიკური რუკა. მსოფლიო ომში გამარჯვებული სახელმწიფოები პარიზში შეიკრიბნენ (საერთაშორისო საზავო კონფერენციის სხდომები, აგრეთვე, მიმდინარეობდა ლონდონსა და სან-რემოში 1919-1920 წლებში), სადაც უნდა გადაწყვეტილიყო „ახალი მსოფლიო წესრიგის“ ბედი.

როგორც ცნობილია, 1918 წლის ბოლოს, კავკასიაში გერმანელების ადგილი ბრიტანელებმა დაიკავეს. გერმანიისაგან განსხვავებით დიდმა ბრიტანეთმა მთლიანად მოახდინა ბათუმის ოლქის ოკუპაცია. საქართველოს ხელისუფლების იურისდიქცია, ფაქტობრივად, ბათუმის ოლქზე არ ვრცელდებოდა. უფრო მეტიც, ბრიტანელები ბათუმის ოლქში ხელს უწყობდნენ ანტიქართულ ძალებს და მოქმედების უფლებას უზღუდავდნენ საქართველოს ერთიანობისათვის მეტროპოლებს. ამიტომ, ბუნებრივია, საქართველოს საერთაშორისო აღიარებისა და ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის გასაღებს ბრიტანელები ფლობდნენ, რომლის პოზიციას ვერსალის კონფერენციაზე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ცნობილი ქართველი დიპლომატის ზ. ავალიშვილის განმარტებით, შეცვლილ პოლიტიკურ ვითარებაში, საქართველოს სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის „ყოველგვარი აღიარების, გადაწყვეტილების, მხარდაჭერისა და წახალისების ცენტრმა დასავლეთში, პარიზში გა-

დაინაცვლა... ჩვენთვის პარიზისაკენ მიმავალი გზა ლონდონზე გადიოდა, არა მარტო მაშინდელი სამიმოსვლო კავშირების გეოგრაფიული, არამედ, პოლიტიკური პირობების გამოც“ (ავალიშვილი, 1990:186).

პარიზის საზავო კონფერენციის მესვეურები, თავიანთი მერკანტელური ინტერესებიდან გამომდინარე, ცდილობდნენ საქართველოს საკითხი განეხილათ რუსეთის საკითხთან ერთად. პრობლემის ასეთი ფორმით დასმის უსაფუძვლოება განმარტებული იყო საქართველოს მთავრობის ოფიციალურ განცხადებებში.

მიუხედავად ამისა, კონფერენციის მმართველი ელიტა, განსაკუთრებით კი დიდი ბრიტანეთი, უნდობლობას იჩენდა საქართველოს მიმართ, რაც ა. ჩხენკელის განმარტებით, განპირობებული იყო 1918 წელს საქართველო-გერმანიის კეთილმეზობლური ურთიერთობით (ერთობა, 1920:14).

მეორე მხრივ, ბრიტანეთის ხელისუფლება „ერთიანი და განუყოფელი რუსეთის იმპერიის აღდგენის“ იდეის განხორციელებისათვის იბრძოდა. საბოლოოდ, კონფერენციის მონაწილეები შეთანხმდნენ, ქ. ბათუმზე დაეწესებინათ განსაკუთრებული კონტროლი, ე. წ. „პორტო-ფრანკოს“ სტატუსით.

ლონდონის კონფერენციაზე (1920 წლის თებერვალი-მარტი) მიღებულმა გადაწყვეტილებამ ბათუმში პორტო-ფრანკოს დაწესების შესახებ საქართველოს მოქალაქეების პროტესტი გამოიწვია. ხალხმრავალ მიტინგებსა და სხდომებზე შეკრებილი საზოგადოება გამოხატავდა „ბათუმისაგან კარიკატურული სახელმწიფოს შექმნის იდეას“ და მოითხოვდა „დიდი სახელმწიფოებისაგან საქართველოს ინტერესების სწრაფად დაკმაყოფილებას“ (სცსსა, ფ. 1833, 907: 6).

1920 წლის გაზაფხულზე თვისობრივად შეიცვალა ანტანტის დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ. შეცვლილი პოლიტიკური ვითარების (რუსეთში ბოლშევიკებისა და თურქეთში ათათურქის წარმატებები; ქართული ჯარების მიერ ბრიტანელების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიების – ართვინის, არტანუჯისა და ხულოს დაკავება; საქართველოში დაწესებული საპროტესტო მოძრაობა ანტანტის პოლიტიკის გამო; ბათუმში ჩატარებულ არჩევნებში ქართული ძალების გამარჯვება და სხვ.) გათვალისწინებით, საბოლოოდ, კონფერენციის მონაწილეებმა მიიღეს გადაწყვეტილება ბათუმის ოლქიდან გაეყვანათ ანტანტის საოკუპაციო ჯარები.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში (1919-1920 წწ.) ქართველი საზოგადოება, ეროვნული და პარტიული კუთვნილების მიუხედავად (გარდა ბოლშევიკებისა), ერთსულოვნებასა და სოლიდარობას გამოხატავდა ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების მიმართ.

საზოგადოების ეს განწყობა კარგად ჩანდა პარიზში საქართველოს დელეგაციის სახელზე მთავრობის მიერ წარდგენილ დოკუმენტში: „მიიღეთ ზომები ბათუმის საკითხის საჩქაროდ დასამთავრებლად. ეს კითხვა საშინლად აღელვებს მთელს საზოგადოებას. დღიდან დღეზე ელიან, რო-

გორც ბათუმის ოლქისათვის, ისე მთელი საქართველოსათვის კითხვის კეთილად დაბოლოებას“ (სცსსა, 334:18).

საერთაშორისო დიპლომატიაში საქართველოს დელეგაციის წარმატება მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული საქართველოში განვითარებული პოლიტიკურ მოვლენებზე, განსაკუთრებით კი საზოგადოების დამოკიდებულებაზე ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის მიმართ. ფორმალურად, დემოკრატიისა და სამართლიანობისათვის მებრძოლი დასავლეთი თითქოს ანგარიშს უწევდა საზოგადოებრივ აზრს ამა თუ იმ ქვეყნის მიმართ გადაწყვეტილების მიღების დროს, სინამდვილეში კი მისი ქმედებანი საწინააღმდეგო შედეგზე იყო ორიენტირებული.

მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმის დაბრუნებისათვის ბრძოლის მხარდამჭერი მიტინგები ტარდებოდა საქართველოს ყველა ქალაქსა და დიდ დასახლებულ პუნქტში, აგრეთვე, ბრიტანელების მიერ ოკუპირებულ ბათუმსა და ბათუმის ოლქში, დიდი ბრიტანეთი და მისი მოკავშირეები დამახინჯებულ ინფორმაციას აწვდიდნენ პარიზის საერთაშორისო კონფერენციის მონაწილეებს: თითქოს ბათუმის ოლქის მოსახლეობა მხარს არ უჭერდა საქართველოს შემადგენლობაში ბათუმის ოლქის დაბრუნებას. ამ დეზინფორმაციით ანტანტას სურდა შეენიღბა თავისი იმპერიალისტური ზრახვები და „დაესაბუთებინა“ ბათუმზე კონტროლის შენარჩუნების „კანონიერება“.

აღნიშნულ თემას არაერთი საყურადღებო გამოკვლევა და მონოგრაფია მიეძღვნა, მაგრამ მკვლევართა ყურადღების მიღმა დარჩა ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი. კერძოდ, არასათანადოდ არის შესწავლილი საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების დამოკიდებულება საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის მიმართ.

ეს თემა მით უფრო საყურადღებოა, რამდენადაც საკითხი ეხება საქართველოში მცხოვრებ იმ ეთნიკურ უმცირესობებს, რომლებიც კომპაქტურად არიან დასახლებულნი აფხაზეთსა და სამცხე-ჯავახეთში. ამ რეგიონებში მცხოვრებ აფხაზებსა და სომხებს, მეზობელ სახელმწიფოთა წაქეზებითა და მხარდაჭერით, არაერთხელ უცდია საქართველოსაგან გამოყოფის იდეისათვის დაეჭირათ მხარი. საქართველოს ხელისუფლება იძულებული იყო სამხედრო ძალების ჩარევით აღეკვეთა აფხაზეთსა და სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების სეპარატისტული გამოვლინებები, რომ დაეცვა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა.

მიუხედავად ამისა, ისტორიამ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების ქვეყნისადმი ერთგულების არაერთი ეპიზოდი შემოგვინახა. აფხაზეთსა და სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრებმა ეროვნულმა უმცირესობებმა საქართველოს ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკისადმი და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის მხარდაჭერის ბრწყინვალე მაგალითებიც გვინგვენს.

მიტინგებზე და ყრილობებზე მიღებულ მრავალრიცხოვან (ასზე მეტი მიმართვის ტექსტია დაცული საქართველოს სახელმწიფო არქივში)

რეზოლუციათა შორის განსაკუთრებით გვინდა სამაგალითოდ მოვიყვანოთ ორი მიმართვის ტექსტი.

პირველი დოკუმენტი არის ნაწევები ახალქალაქის მაზრის მცხოვრებთა ყრილობის რეზოლუციიდან. ეთნიკურად სრულიად განსხვავებულ მაზრაში ჩატარებული ყრილობის მიმართვა ყველაზე უკეთ წარმოაჩენს არა მარტო ქართველი საზოგადოების, არამედ უფრო მეტად არაქართველი მოსახლეობის პოზიციას საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის მიმართ.

“ახალქალაქის მრავალრიცხოვანმა მიტინგმა, - ნათქვამია რეზოლუციაში, - იქონია რა მსჯელობა ბათუმის პორტო-ფრანკოს გამოცხადებაზე და გაითვალისწინა რა დღევანდელი პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა, დაასკვნა შემდეგი: ბათუმის საქართველოდან ჩამოშორება ნიშნავს რესპუბლიკის არსებობის უარყოფას. ყრილობა... სთხოვს საქართველოს დამფუძნებელ კრებას მიიღოს ყოველივე ზომები ბათუმის შემოსაერთებლად. ყრილობა ფიცსა სდებს ხალხისა და მთავრობის წინაშე, თუ კი ეს საკითხი მოითხოვს მსხვერპლს, მზათ არის ფეხზე დადგეს იარაღით ხელში და დაიცავს უკანასკნელ სისხლის წვეთამდის თავის სამშობლოს განუყოფელ ნაწილს. ყრილობა სთხოვს საქართველოს დამფუძნებელ კრებას რეზოლუციის შინაარსის აცნობოს უცხოეთის ყველა მისიებს საქართველოში“ (სცსსა, 1833, 852: 24).

მეორე დოკუმენტი ეხება აფხაზეთის სახალხო საბჭოს 1920 წლის 19 მარტის რეზოლუციას „ბათუმში და ბათუმის ოლქში მდგომარეობის შესახებ“, რომელშიც ნათქვამია: „განიხილა რა ქალაქ ბათუმის და ბათუმის ოლქის ხალხების შექმნილი მდგომარეობა, აფხაზეთის სახალხო საბჭომ თავის საგანგებო სხდომაზე 19 მარტს თავისი არსებობის დიდებულ წლისთავზე ერთხმად დაადგინა მიმართონ რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებას და მის მთავრობას და ანტანტას დიდი ბრიტანეთის კომისრის სახით, შემდეგი რეზოლუციით: აფხაზთა სახალხო საბჭოს ყოველთვის მიაჩნდა, რომ ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი, რომელმაც ამიერკავკასიის ნაწილი ქალაქ ბათუმითურთ გადასცა თურქული დესპოტიზმის ძალაუფლების ქვეშ, საბედნიეროდ, მან აქამდე ვერ მოახერხა საბოლოოდ დაებრუნებინა საქართველოსთან ისტორიულად და სისხლით დაკავშირებული ეს განაპირა მხარე. ისევე, როგორც ბათუმის დაცემის სამწუხარო დღეებში 1918 წ. დასაწყისში, ასე ამ მომენტშიც, ავტონომიური აფხაზეთის მოსახლეობას, წარმოდგენილი მისი სახალხო საბჭოს მიერ, გააზრებული აქვს ოლქის და ქალაქის მთელი პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობა დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის და გამოსცადა რა უშუალოდ საკუთარი ერთწლიანი გამოცდილებით საქართველოს დემოკრატიასთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების მთელი სარგებელიანობა, მზადაა ყველანაირი მსხვერპლისათვის, რომელიც საჭირო იქნება ამ ოლქის რესპუბლიკის წიაღში დასაბრუნებლად და წავა ერთობლივად საქართველოს მთელ მოსახლეობასთან ერთად მთავრობის ყველა ღონისძიების მხარდასაჭერად,

ძალადობრივად დაშორებული საქართველოსა და ბათუმის ოლქის მშრომელი მასების შერწყმის სასარგებლოდ“ (აქტების კრებული, 2004:145).

ორივე დოკუმენტი ნათლად წარმოაჩენს საქართველოში მცხოვრები არაქართველი მოსახლეობის პატივისცემას საქართველოს სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობისადმი. ეს არის მაგალითი ერთ სახელმწიფოში მშვიდობიანი თანაცხოვრებისა. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ამაში მნიშვნელოვანი წვლილი საქართველოს ხელისუფლების ეროვნულმა პოლიტიკამ შეიტანა.

ბათუმის დასაცავად საქართველოში აზვირთებულმა სახალხო მოძრაობამ, ბათუმის ოლქის მოსახლეობის წარმომადგენელთა ყრილობაზე (1919 წლის 31 აგვისტო) და საქართველოს ქალაქებსა და დაბებში გამართულ ხალხმრავალ სხდომებსა და მიტინგებზე მიღებულმა რეზოლუციებმა, საქართველოს დელეგაციის პრინციპულმა პოზიციამ, შეცვლილმა საერთაშორისო ვითარებამ ნიადაგი გამოაცალა ანტანტის და მისი მოკავშირეების ანტიქართულ პოლიტიკას. 1920 წლის 7 ივლისს ინგლისელები იძულებული გახდნენ დაეტოვებინათ ბათუმი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ უმოკლეს პერიოდში შეძლო საგარეო პოლიტიკის ორი უმნიშვნელოვანესი ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტა. ეს პრობლემა მით უფრო აქტუალურია დღეს, როცა საქართველო მსგავსი დიდების წინაშე დგას. ახლოვარსულის ისტორიის შესწავლა და შესაბამისი დასკვნების გაკეთება თანამედროვეთა ვალდებულებაა, რადგან მოვლენები ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს და მისი იგნორირება დაუშვებელია.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აგალიშვილი, 1990 : აგალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბილისი.

აქტების კრებული, 2004 : აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1917-1988). პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი თ. დიასამიძე, თბილისი.

ერთობა, 1920 - გაზ. „ერთობა“, 1920, №14.

სცსსა - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 334; 852; 907.

Ermile Meskhia (Batumi, Georgia)

The Batumi Issue in International Politics 1919-1920

Summary

In the years 1919-1920 the issue of Batumi's status was discussed at the various Paris peace conferences. The Allied Powers originally decided to give Batumi international city status that would have meant Batumi being outside the jurisdiction of the Democratic Republic of Georgia. In response rallies were held across Georgia calling for the return of Batumi to Georgia. In the course of researching this paper the author discovered that ethnic minorities in Georgia were actually supportive of the central government and Georgian territorial integrity during this period.

1921 წლის 18-23 მარტის მოვლენები ბათუმში (თვითმხილველთა მოგონებები)

ბრძანება ისმის და სმენა ჩქარა,
გაშალეთ მზეზე კრიალა ხმლები,
ან დავიბრუნოთ ჩვენი აჭარა,
ანდა ბათომთან დავტოვოთ ძვლები.
პოლო იაშვილი, 1921.

ბათუმის ცენტრალურ მოედანს ადრე თურმე აზიზიეს სახელი ერქვა. აქ ამავე სახელის მეჩეთი იდგა.* ერთ დღეს დედასთან ერთად რომ გავიარე, შენობა აღარ დაგვხვდა, მის ადგილას სკვერი გაეშენებინათ. სალოცავის დანგრევა არავის გაგვიკვირებია (მაშინ ეკლესიამონასტრების და მეჩეთების ნგრევა ჩვეულებრივი ამბავი იყო), მაგრამ ასე მეცხუვლად ბაღის გაშენება მართლაც გაუკვირდათ (ეტყობა, ეს ვიღაც ღვთისნიერი კაცის ხელით გაკეთდა). თუმცა მალე სკვერის ადგილიც ასფალტის სქელმა ფენამ დაფარა. მოედანი კვლავ ავტომანქანების საჯირითო ასპარეზად გადაიქცა.

მოედანი სულ ლენინის სახელს ატარებდა და ყველა საბჭოურ დღესასწაულთან დაკავშირებული სამხედრო პარადი და მშრომელთა დემონსტრაცია აქ იმართებოდა. ამ ხნის მანძილზე არავის მოსვლია აზრად, რა იმალეობდა ხალხმრავალი მოედნის ასფალტის ქვეშ. ამ თემაზე საუბარს მაშინ ისტორიკოსებიც გაუბოძდნენ.

... და აი, დადგა 1990 წელი. ქალაქის ახალგაზრდა ენთუზიასტებმა, სხვაგვარად მოაზროვნებმა, ჯერ თანამოქალაქეთა გასაგონად, შემდეგ ხმამაღლა თქვეს, რომ 1921 წლის მარტში ბათუმის გათავისუფლებისათვის ბრძოლაში დაღუპული 84 მეგრძოლიდან 44 სწორედ ამ მოედანზეა დამარხული.

საქმეში ჩახედულთათვის ეს კარგად ნაცნობი ამბავი იყო, სხვებისთვის კი მოწმენდილ ცაზე მესხის გავარდნას ჰგავდა. მალე საგანგებო კომისიაც შეიქმნა, რომელსაც ევალებოდა დაღუპულთა ვინაობის დადგენა, საფლავის გათხრა, ნეშტების გაწმენდა-გაპატიოსნება და ღირსეულად დამარხვა. კომისიის წევრად არჩევის პატივი ამ სტრიქონების ავტორსაც ხვდა წილად.

* ოსმალბოის დროს ბათუმი სამ უბნად იყოფოდა: აზიზიეს, ახმედიეს და ნურიეს უბნები. აზიზიესა და ნურიეს უბნებში აშენებულ მეჩეთებს შესაბამისად დაერქვათ აზიზიეს და ახმედიეს მეჩეთები (რომ აშენებულიყო, ალბათ ნურიეც დაერქმეოდა). როგორც ჩანს, სულთან აზიზის სახელი ერქვა უბანს და არა მეჩეთს.

გმირების საფლავებთან კომისიის წევრთა მორიგი შეკრების დროს იქვე მოსულ უცნობ ბერიკაცს ავუხსენი, რასაც ვეძებდით, ისიც უუთხარი, რომ ბევრი დაღუპულის გვარი დაკარგულია და ძალზე გაძნელდა მათი ვინაობის დადგენა.

ცოტა ხნის ფიქრის შემდეგ მან გვითხრა:

– ღურტაში ალი გელაძე ცხოვრობს, ას წელს აფერი უკლია. მენშევიკების ჯარში იყო, ბევრი რამე იმას ეცოდინება.

ჩვენთვის ეს ცნობა მოულოდნელი იყო. ადრე სულ იმაზე საუბრობდნენ, ზემო აჭარლებმა რუსეთის არმიას კარები ფართოდ გაუღეს და ბათუმამდე ჩამოაცილესო. მთაში მენშევიკური არმიის ჯარისკაცთა ტრაგედიასაც იქაურებს აბრალებდნენ.

– ასეთი რამ გაგიგონიათ? – შევეკითხე იქვე მდგომ პოეტ მაშია ვარშანიძეს, – მე პირადად პირველად გავიგონე.

– ერთი ათი წლით ადრე რომ დავბადებულყავი, ბევრი მეცოდინებოდა. თუმცა ასეთი რამ ხშირად გამიგონია. ამიტომაც საბჭოთა ჯარების შემოსვლაზე ხოტბას ჩემს ლექსებში ვერ შეხვდები (მაშია საუბარში თითქმის ყველა მოვლენას პოეზიას უკავშირებდა). ერთ საინტერესო აღაშფოთებს მეც ვიცნობ. ესაა თითქმის შენი კოლეგა, ფარმაცევტი კლარა ქორიძე. ცხოვრობს გორგასლის ქუჩაზე, 80 წლისაა, მაგრამ შესანიშნავი მახსოვრობა აქვს. შემიძლია ვინახულო და შენც გაგაცნო.

მაშია ვარშანიძემ ქალბატონი კლარა ჯერ თავად ინახულა და მართლაც საინტერესო ცნობები ჩაიწერა.

აი კლარას პირველი მონაყოლიც:

“ლანჩხუთის რაიონის სოფელ ნიგოთიდან ვარ. ჩემი სოფლიდან ბათუმში თურქებთან ბრძოლისას დაიდუბნენ:

1. აკაკი სტეფანეს ძე ნარსია (ჯარში 1914 წელს გაიწვიეს), მისი დედა და ჩემი ბებია დები, ორმოცამეტი იყვნენ; აკაკის დისშვილი ცხოვრობს ბათუმში, ქუთაისის ქუჩაზე, ძველი საბაჟოს სახლში.

2. სარდიონ ნესტორის ძე ფირცხალაიშვილი, ჩემი ბიძის განაყოფი.

3. კოლია ივლიანეს ძე წულაძე (სოფელ ქვიანიდან), ჯერ ბათუმის სასაფლაოზე დაკრძალეს და შემდეგ გადმოასვენეს ქვიანში. მე თავად ვესწრებოდი მის გადმოსვენებას. მისი ძმისშვილი ბათუმის ერთ-ერთი სკოლის სასწავლო ნაწილის გამგეა – ინეზა წულაძე. სოფელში ჰყავს ძმა და ძმისშვილები.*

* ინეზა წულაძემ გადმომცა ნიკოლოზ წულაძის ფოტო, იგი წერილთან ერთად გადავეცი ქუთაისელ მწერლებს, მაგრამ წერილი არ დაიბეჭდა და სამწუხაროდ, სურათიც დაიკარგა.

სიზუსტის მოყვარულმა მამიამ ამ ცნობასთან ერთად თავისი წერილიც მოაყოლა: “რამაზ! კლარა ქორიძემ ბევრი ამბავი იცის და იქნებ ეს ფაქტები გამოგადგეს. მეხსიერება კარგი აქვს. დამსახურებული ფარმაცევტია და შენ კარგად გიცნობს. მისამართი გიწერია.

მამია ვარშანიძე. 29 მაისი, 1990 წ.“¹

ქალბატონი კლარას პირადად გაცნობის სურვილი დიდი იყო და მეც ვეწვიე ვახტანგ გორგასლის ქუჩის №141/143-ის მე-13 ბინაში. საკმაოდ მოხუც, მაგრამ ენაწყლიან და ბრძენ ქალბატონს. მისმა მონათხრობმა ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა.*

“ქორიძეები ნიგოთიდან ვართ. ჩვენს გარდა, ამ გვარის იქ არავინ ცხოვრობს. მამაჩემი ბათუმში, როტშილდის ქარხანაში მუშაობდა. იქ საშინელი პირობები ყოფილა, გაცივებულა, ფილტვების ანთება დამართნია და 1909 წელს გარდაცვლილა, მეც იმ წელს დავბადებულვარ.

მამაჩემს ერთი კარგი მეგობარი ჰყავდა – ემირიძე. ის ჩაქვში მიწების დიდ ფართობს ფლობდა. სულ ეუბნებოდა თურმე მამაჩემს, დავმოყვრდეთო, მაგრამ მამაჩემის სიცოცხლეში ეს არ მოხერხდა. შემდეგ ამ ღვთისნიერმა კაცმა არ დაგვკარგა, ბიძაჩემიც გაიცნო და მოყვრობის დასამყარებლად მე მომნათლა ეკლესიაში. ზამთრობით სულ მასთან ვიყავით. ნეკრასოვის აგარაკს დაიქირავებდა და იქ გვაცხოვრებდა. მე გურიაში დაბადებული და გაზრდილი ვარ, მაგრამ აჭარელად ვთვლი თავს, როგორც აქაური კაცის მონათლული.

მამას სიკვდილის შემდეგ დედაჩემი – ირინე ფირცხალაიშვილი-ქორიძე ბათუმში დარჩა და ქუთაისის ქუჩაზე ერთ-ერთ სასტუმროში “ქალაქთა კავშირის“ სახელით 1914 წელს გახსნილ ჰოსპიტალში დიასახლისად მუშაობდა. როცა რუსეთის ჯარმა უკან დაიხია, ჰოსპიტალი ქუთაისში გადაიტანეს და დედაჩემიც იქ გაჰყვა.

მე ბიძაჩემთან (დედაჩემის ძმა), პროკოფი ფირცხალაიშვილთან ვიზრდებოდი. ის რევოლუციონერი იყო და ნიგოთში მასთან ხშირად მოდიოდა ნოე ჟორდანიას. ამიტომ ბავშვობიდანვე კარგად დამამახსოვრდა საქართველოს პირველი პრეზიდენტი. მისი ბოლო სურათი (ბათუმში გადაღებული) დედაჩემს გასაბჭოების შემდეგაც ჰქონდა, ლობიოში ინახავდა. შემდეგ, როცა ყოველდღე გვჩხრეკდნენ, სურათი ისე გადამაღეს, რომ ჩვენც ვეღარ ვნახეთ. ბებიჩემმა წიგნები გოდრით გამოიტანა და დაწვა. ვინ იცის, შესაძლოა, ის სურათიც მაშინ დაიწვა. მე ცოცხალი ნოე სწორედ იმ სურათით დავიხსოვებ.

1921 წლის მარტში ნიგოთში ვიყავი. მოვიდა ამბავი, რომ კოლია წულაძე მოუკლავთო. ბებიაჩემი ხმამაღლა შეიცხადა. კოლია დედაჩემის ბიძაშვილი იყო. დიდი ტირილი და გლოვა გაიმართა. მაშინ ნარსია

* კლარა ქორიძის მოგონება იბეჭდება შემოკლებით.

და ფირცხალაიშვილი არ დაიტირეს, რადგანაც ისინი ცოცხლები ეგულებოდათ და დარწმუნებული იყვნენ, რომ მალე დაბრუნდებოდნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ თქვეს: კოლიას ეშელონით მოასვენებენო, და მთელი ნიგოთი სადგურიდან მოვიდა. მეც დედას ვახლდი. ვაგონების ჩაგლისას ხალხი კითხულობდა: წულაძე თუა ამ ვაგონშიო. ბევრმა ვაგონმა ჩაიარა და ბოლოს გაისმა მწუხარე ხმა: “წულაძე მოასვენესო“, ნიგოთიდან ქვიანამდე ამ ვაგონს გავყევით.

1925 წელს დავამთავრე ლანჩხუთის საშუალო სკოლა, შემდეგ თბილისში 2 წლიანი ფარმაციის კურსები, რის შემდეგ 1927 წელს ბათუმში ჩამოვედი. პრაქტიკას გავდიოდი დავით მაქსიმეს ძე კანდელაკის აფთიაქში, რომელიც შემდეგ სასტუმრო “პირველი მაისის“ პირველ სართულზე გადაიტანეს (შემდგომში №2 აფთიაქი).

დავით კანდელაკი ძალიან მცოდნე, მაგრამ მკაცრი და მომთხოვნის პროვიზორი იყო, ამიტომ პრაქტიკის გავლას ყველა ერიდებოდა. მე რომ ვთქვი, გამიშვით პრაქტიკაზე კანდელაკთან-მეთქი, ყველამ გაკვირვებით შემომხედა. თვითონ კანდელაკს კი ისე მოვეწონე, რომ საჩუქარიც კი გამიმზადა, ალბათ გათხოვდება და მაშინ მივართმევო, მაგრამ მე არ გავთხოვდი და ის საჩუქარი ქე შერჩა კანდელაკს.

მეორე მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე გამიწვიეს არმიაში. ვმსახურობდი ჯერ ბათუმის თამარის დასახლებაში განლაგებულ შინსახკომის ნაწილში, შემდეგ ბაქოში, კუბიშევში, სტალინოში (დონბასი). ომის დამთავრების შემდეგ დამტოვეს კადრში, მაგრამ მივწერე ბერიას, დედა მეავს ავად-მეთქი და 6 წლის სამსახურის შემდეგ გამათავისუფლეს. 1948 წლის დასაწყისში დავბრუნდი. ერთი წელი დედას ვუვლიდი, შემდეგ კი მუშაობა დავიწყე ჩემს მშობლიურ მე-2 აფთიაქში.“

კლარა ქორიძე 1980 წელს დამსახურებულ პენსიაზე გავიდა და გარდაიცვალა 2001 წელს. დასაფლავებულია ს. ნიგოთის სასაფლაოზე.

ალბათ საუბარი სრული არ იქნებოდა, თუ მოედანზე შემთხვევით გაცნობილი მოხუცის რჩევასაც არ დავიჯერებდით და სოფელ ღურტაში ალი გელაძეს არ შევხვდებოდით.

ხულოში ჩემს მეგობართან ტარიელ ნიჟარაძესთან შევიარე. ვიცოდი, აღმასკომის თავმჯდომარეს შეექძო ღურტელებთან რეკომენდაცია გაეწია, ან ვინმე გაეყოლებინა; ძველი თავადების ნაშიერი სხვაგვარად მოიქცა, თავად მიუჯდა საჭეს, გვერდით რაიმილიციის უფროსი თემურ ქათამაძე მომისვა და ღურტისაკენ გაეწიეთ.

... იასონ გელაძეს მთელი აჭარა იცნობს თავისი ხელგაშლილობით, სტუმართმოყვარეობით, მჭევრმეტყველებითა და ჭკუა-გონებით. ჩვენ მას ვეწვიეთ და სანამ მის ეზო-კარს, მარანსა და ფუძეს ვეცნობოდით, ეზოში ღრმად მოხუცი, მაგრამ ჯანიანი, წელში გამართული

კაცი შემოვიდა. დაძარღვული ხელი ჩამოგვართვა და მთიელის რით გვერდზე მიდგა. მივხვდი, ეს ჩემი მომავალი თანამოსაუბრე ალი გელაძე იყო.

ალი ისმაილის ძე გელაძე 1895 წელს აქვე დაბადებულია. მისი ბიოგრაფია მარტივია. საოჯახო განათლება მიუღია. ოცდახუთი წლის ბიჭს კარგად დაამახსოვრდა, ოსმალებმა 40 წლამდე ასაკის მამაკაცთა მობილიზება რომ გამოაცხადეს და ყველას დაავადეს, ერთი კვირის ვადაში შესაკრებ პუნქტზე გამოდიოთ.

... დათქმულ დროს იქ არც ერთი აჭარელი არ მისულა, რასაც შესაძლოა რეპრესიები მოჰყოლოდა, ამიტომ მოსახლეობა დედაკოჭიანად მთებსა და ტყეებში გაიხიზნა. აქ 40 წლამდე მამაკაცებმა თვითონ შექმნეს 1500-კაციანი პარტიზანული რაზმი, შეძლებისდაგვარად შეიარაღდნენ და გოდერძის უღელტეხილზე ზამბორის სანახებში დადგნენ. მიზანი ერთი იყო: აჭარაში არ შემოეშვათ არც თურქი ასკერები და არც რუსეთის არმია. ამ რაზმის ერთ-ერთ ათეულს ალი გელაძე მეთაურობდა. საკუთარი მიწა-წყლის დაცვის რომანტიკით შეპყრობილი ბიჭები ყველაფრისათვის მზად იყვნენ.*

ეს ის დროა, როცა ოსმალები აჭარაში ბატონ-პატრონად თვლიან თავს. ამას ემატებოდა ადგილობრივ ფანატიკოსთა სისინი, რომლებიც ხალხს გზა-კვალს უბნევდნენ, რაც საბოლოოდ საქართველოდან აჭარის ჩამოშორებას ისახავდა მიზნად, ხალხის გახიზვნამ ოსმალო მოხელეების დიდი გააფთრება გამოიწვია. დაიწყო დამსჯელი ოპერაციები, სისასტიკე ყოველგვარ ზღვარს გასცდა. იყო შემთხვევები, როცა კაცები უღელში შეაბეს და როგორც ხარებს, ისე ერეკებოდნენ. ძარცვა-გლეჯა, სახლების დარბევა-აწიოკება, ქალებზე ძალადობა ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. სოფლის ერთ გამორჩეულ ახალგაზრდა კაცს ყადირ გელაძეს კარგი ცხენი ჰყავდა. როგორც შეილს, ისე უვლიდა. ასკერებმა მას სწორედ ეს ცხენი წაართვეს, ვიღაც მოაჯდა და გზაზე გააქანა. ყადირი ფეხდაფეხ გაჰყვა, რა არ შეპირდა, როგორ არ ეხვეწა, არაფერი გამოვიდა. მოძალადემ ყადირს მათრახიც კი გადაკრა. ამასობაში საფრისხიდან ჩააღწიეს. იმედდნაქმულ ყადირს სხვა აღარაფერი დარჩენოდა, ცხენს ხელი ჰკრა და მხედრიანად უფსკრულში გადაჩეხა. შემდეგ ტყეს მისცა თავი, პარტიზანები მოძებნა და ალი გელაძის ათეულში გაერთიანდა.

თავიანთ მიზანს მოხალისეებმა ნაწილობრივ მიაღწიეს კიდევ. მიუხედავად ამისა, მე-11 არმიის გაძლიერებულ შემოტევას ქართულმა ძალებმა ვერ გაუძლეს, რითაც მომხდურებმა, საქართველოსთან ერთად, მისი უკანასკნელი ფორპოსტის – აჭარის ანექსიაც შეძლეს, ამის შემდეგ მოხალისეთა პარტიზანული რაზმი დაიშალა. ზოგი მათგანი საზღვარგარეთ გაიქცა. მათ შორისაა სამოღეთელი შერიფ ბე-

* ამ პერიოდში ოსმალეთის მხრიდან აჭარელთა ჯარში გაწვევის მცდელობა საეჭვოა. შესაძლოა 95 წლის ალი გელაძეს იძულებით ჯარში გაწვევის თარიღები აერიო.

რიძე (1887-1971), რომელმაც 1921 წლიდან მთელი სიცოცხლე პარიზში გაატარა, იქვე გარდაიცვალა და ლევილის ქართველთა მამულში განისვენებს. რაზმის ზოგი წევრი ბედს შეურიგდა და ახალ ხელისუფლებას მორჩილება გამოუცხადა.

ამ რაზმებს ბათუმის ბრძოლებში მონაწილეობა არ მიუღიათ. ალი გელაძის თქმით, ქართულ ჯარში გაერთიანდნენ ადრე თურქეთში ლეო კერესელიძის მიერ შექმნილი ქართული ლეგიონის ყოფილი წევრები, რომელთაგან ორი: ღორჯომელი ირემაძე და კორტოხელი შაინიძე ბათუმში დაიღუპნენ. სამწუხაროდ, მოხუცს მათი სახელები არ გაახსენდა. ეს ბიჭები, ყოფილი ლეგიონერები, ოსმალეთიდან ბათუმში 1921 წლის მარტში ჩამოვიდნენ, ისინი ნაცნობმა ოფიცერმა შეიფარა და შემდეგ მაზნიაშვილის არმიაში ჩარიცხაო. ალი გელაძე დაბეჯითებით გვარწმუნებდა, რომ დაღუპული ირემაძე და შაინიძე, დიდი არეულობის გამო, სოფლებში ვერ ამოასვენეს და ბათუმში დამარხესო.

სამწუხაროდ, ვერ დავადგინეთ კორტოხელი შაინიძის ვინაობა. ვიმედოვნებ, რომ თანამეგობრები, ან მისი უშუალო შთამომავლები დაინტერესდებიან და მოგვაწვდიან ცნობებს ბათუმის დაცვა-შენარჩუნებისათვის დაღუპულ გმირზე.

რაც შეეხება ირემაძეს, ეჭვი არ მეპარება, რომ ეს მართლაც ლეო კერესელიძის ლეგიონის წევრი სულეიმან ირემაძე უნდა იყოს, რომელსაც იქ ლეიტენანტის წოდება მიენიჭა. ლეგიონის დაშლის შემდეგ ს. ირემაძე მონაწილეობდა გერმანელების დახმარებით საზღვარგარეთიდან იარაღის შემოტანის თავზახელადებულ ოპერაციებში.

1917 წლის 16 ნოემბერს ობერლეიტენანტმა კურტ შვარცმა იარაღით დატვირთული წყალქვეშა ნავი UB-43 მერამდენეჯერ მოაყენა შავი ზღვის საქართველოს ნაპირს, ამჯერად ანაკლიასთან. მის გარდა, ნავზე იყვნენ პეტრე სურგულაძე, ოფიცერი სიამაშვილი და ლეიტენანტი სულეიმან ირემაძე. ოპერაცია ჩავარდა და ყველა მათგანი რუსებმა შეიპყრეს. მათ სიკვდილი ემუქრებოდათ, მაგრამ ისინი გენერლებმა დავით ვაჩნაძემ, გიორგი მაზნიაშვილმა, აგრეთვე პოლკოვნიკმა ვასილ კარგარეთელმა გადაარჩინეს. როგორც ჩანს, სულეიმან ირემაძე მაზნიაშვილს ამის შემდეგ არ მოშორებია და ასე გახდა ბათუმის გათავისუფლებისათვის დაცემული გმირი.

როგორც ირკვევა, გიორგი მაზნიაშვილის რაზმში მაშინ სხვებიც გაერთიანებულან. ამის დამადასტურებელი საბუთი 2005 წელს აჭარის სამუხეუმო გაერთიანების ხელნაწერთა ფონდში პროფ. ოთარ გოგოლიშვილმა აღმოაჩინა. ამ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ 1921 წლის 18 მარტს გიორგი მაზნიაშვილის რაზმში გაერთიანდნენ: ახმედ ქიქავა, აბდულ თხილაიშვილი, ოსმან მიქელაძე და სხვ.* ვერ დავადგინეთ,

* მათ შორის იყო ორთაბათუმელი ალი ასათიანი, რომელიც ბათუმში დაიღუპა. მას ნათლია ჰაფიზ სურმანიძე გამოეპატრონა, ორთაბათუმში გადაასვენა და იქვე დაკრძალა.

ახმედ ქიქავა და აბდულ თხილაიშვილი ამ დროს გადარჩნენ თუ არა. რაც შეეხება მიქელაძეს, ის ნამდვილად გადარჩა.

ოსმან ეუბის ძე მიქელაძე 1899 წელს ხულოს რაიონის სოფელ დანისპარაულში დაბადებულა, სტამბოლში მიუღია იურიდიული განათლება. საქმიანობდა ახალციხეში, თანამშრომლობდა გაზეთ “სამუსლიმანო საქართველოში“, მხარს უჭერდა ნოე ჟორდანიას მთავრობას. იყო დამფუძნებელი კრების წევრი. 1937 წელს 27 სექტემბერს იგი გამოგონილი ბრალდებით ბათუმში დახვრიტეს.

გელაძეთა გენეალოგიითაც დაეინტერესდი. საქართველოში 1997 წ. 2800-მდე გელაძე ცხოვრობდა და აქედან 650 ხულოს რაიონზე მოდიოდა, შემდეგ თბილისი – 560, ყაზბეგი - 180, ტყიბული – 150.

ღურტელ გელაძეთა მამამთავარი დავითი ყოფილა. შემდეგ მისი განშტოება ასე გაგრძელდებოდა: დავითი (ასლანი(იასონი(ეუბი(ალი-იშილი(მემედი (გელა).

ამის შემდეგ მოდის ახლანდელი თაობა, – გვითხრა საუკუნეს მიღწეულმა ალი გელაძემ და 9 წლის დათოს თავზე ხელი გადაუსვა.

– დაიხსომე, ბაბუ, ჩვენს გვარში ყველაზე წინ სინდისი, ნამუსი, ერის სიყვარული, წინაპრების პატივისცემა გვქონდა.

ალი გელაძე თექვსმეტი წლის წინ, 1996 წლის ივლისში, 101 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გვარიშვილი 2001 : სისხლიანი გრიგალის ექო. შეადგინა ო. გვარიშვილმა, თბილისი.

მოგონებები : მამია ვარშანიძის და კლარა ქორიძის მოგონებები ინახება ავტორთან.

პაპავა 1990 : პაპავა თ. *გაბნეული საფლავეები*. თბილისი.

სილაგაძე, თოთაძე, 1997 : სილაგაძე ა., თოთაძე ა. *გვარ-სახელები საქართველოში*. თბილისი.

სურმანიძე, 2011 : სურმანიძე რ. უცნობი გმირი. აჭარის საარქივო სამმართველოს შრომების კრებული “*არქეონი*“, №1, 2011 წ.

ფონდი : აჭარის სამუზეუმო გაერთიანების ხელნაწერთა ფონდი №4, ს. 147. ფურ. 131.

შარაძე 1995 : შარაძე გ. *მემედ აბაშიძე*. ბათუმი. 1995.

ჯანელიძე, 2002 : ჯანელიძე ოთ. *სპირიდონ კედია*. თბილისი.

Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)

March 18-23, 1921 in Batumi

Summary

This paper provides an overview of the Ottoman occupation of Batumi and its liberation by General George Mazniashvili's hastily organized Georgian Army. The paper provides a list of soldiers killed during the brief war, some of whom were buried in Batumi's central square. Historical documents are interwoven with the eyewitness accounts of Ali Geladze, Clara Koridze, Mamia Varshanidze, et al.

Ryan Eyre
(Seattle, USA)

TRAVELLERS' TALES FROM BATUMI

Batumi, and indeed Georgia as a whole has not received a large amount of English-speaking visitors until quite recently. Only a handful of well-known English-speaking travellers have visited Batumi and written about their impressions. As Batumi rapidly changes and its profile grows larger I have compared three different writers' impressions of the city and put them into a historical context.

John Steinbeck¹ and Robert Capa² made a several month journey around the Soviet Union in 1947 and wrote about their impressions in *A Russian Journal* (with the latter taking the accompanying photographs). By 1947 the wartime fraternity between the Soviet Union and the Western Allies was gone and the battle lines of the Cold War were swiftly hardening. Steinbeck and Capa wanted to discover what life in the USSR was "really" like and felt the only way they could do so was seeing the Soviet Union firsthand. Their aim was an apolitical fact-finding mission, avoiding officialdom (as much as possible) and talking to ordinary Soviet citizens. All foreign visitors were chaperoned during their stay by Intourist guides, and Steinbeck and Capa were well aware that what they were being shown was very selective but they were not so credulous as to be wholly taken in by official propaganda.

After a month or more of visiting Moscow, Stalingrad and Kiev the pair flew to Tbilisi. Steinbeck recounted that through their time in Russia and Ukraine the topic of Georgia came up constantly and always in admiring tones. "They spoke of Georgians as supermen, as great drinkers, great dancers, great musicians, great workers and lovers." During the Second World War the Germans had not reached Georgia so in marked contrast to the heavily damaged cities of Russia and Ukraine Tbilisi stood untouched by the ravages of war. Steinbeck's impression of the Georgian people: "The people of Georgia seemed to us more than any we had seen so far, relaxed, and fierce, and full of joy." As distinguished visitors they were feted, taken to *supras* where they consumed prodigious amounts of food and drink, received by very serious intellectuals to discuss literature and poetry and escorted around by a madman of a driver who blithely ignored oncoming traffic. After several days in and around the Georgian capital the pair travelled by overnight train to Batumi. Awakening in the morning and looking out their compartment window at the lushly vegetated hills sloping down to the Black Sea Steinbeck immediately felt an affinity for the area, which reminded him of the native California. Steinbeck and Capa stayed at the Intourist Hotel in Batumi, which they characterized as the finest and most luxurious they had stayed in so far in the Soviet Union.

¹ John Steinbeck was a Nobel Prize-winning American novelist whose books includes *The Grapes of Wrath*, *Of Mice and Men* and *The Pearl*. He died in 1968.

² Robert Capa was one of the 20th century's most famous combat photographers and photojournalists. Born in Hungary he covered conflicts such as the Spanish Civil War, the Second World War and the 1948 Arab-Israeli war. He helped co-found Magnum Photographers (the world's first agency for freelance photographers) in 1947. He died in Vietnam in 1954.

Batumi, now and then is a popular resort; in the 1940's "good" workers from across the Soviet Union were rewarded by a trip to the Black Sea. Those who were suffering from ill health stayed at sanatoria. Steinbeck and Capa visited a sanatorium in Batumi, where they met Russian workers. Later walking along the boulevard they attended a Georgian jazz band's performance and were not impressed by what they heard. There was a distinct lack of improvisation (key to jazz) that to them sounded soulless. The highlight of their stay was being taken to a collectivized tea plantation north of Batumi. The landscape in Capa's photograph differs little today from 1947 though the tea industry in the area has largely collapsed. Steinbeck was impressed by the worker's conditions and the perceived equality between management and employees, though cautioned that it very

well might not be representative of collective farms. Afterwards the manager of the farm invited them to his house "for a bite to eat". The bite to eat turned to be the biggest *supra* they had attended yet and again confirms the legendary Georgian capacity for eating and drinking. Dish after dish was placed in front of them and every time their plate approached being empty it was replenished instantly. The *tamada* gave a long speech, followed by many toasts of wine. Steinbeck particularly enjoyed the extemporaneous polyphonic singing that broke out after the meal, accompanied by dancing. "And this is how it was when we stopped for just a bite of eat and a glass of wine in a Georgian farmhouse." Before leaving Georgia Steinbeck waxes eloquently on the Georgian character: "They could out-eat us, out-drink us, out-dance us, out-sing us. Everything they did was done with flair... Everything has struck at their spirit and nothing has succeeded in making a dent in it."

After the meal they were taken to a performance of *Oedipus Rex* where they felt so full they could barely concentrate; that night they boarded a train to Tbilisi.

American journalist Robert D. Kaplan³ visited Georgia in 1999 as a part of a larger journey around the Balkans, the Middle East and the Caucasus, recounted in *Eastward to Tartary*. Of course the Soviet Union had dissolved in 1991 and Georgia was an independent country, albeit struggling economically and politically. There had been a brief civil war in 1991-1992 after which the first Georgian president Zviad Gamsakhurdia had been ousted. Former Soviet Foreign Minister Eduard Shevardnadze was now Georgian President, but his respected presence did little to instill confidence in the government and corruption was rife. Infrastructure was collapsing with little investment. Kaplan entered Georgia from Turkey at Sarpi-a border closed during the Cold War. Vestiges of the Soviet period remained however as Russian soldiers were still stationed there. Adjara was controlled by Aslan Abashidze as his personal fiefdom, and corruption was rife. A Georgian customs official asked Kaplan for a 20 dollar bribe which he refused to pay. Kaplan's impression as he approached Batumi was considerably less flattering than Steinbeck's rapturous views from 52 years previously: "Hideous apartment blocks of unfinished breeze block, splattered mortar and makeshift corrugated iron balconies-built in the Khrushchev era and prevalent around the former Soviet Union-announced Batumi. They were followed by a succession of provincial Russian architecture-peeling white buildings, like rotting wedding cakes in Baroque, Empire and neo-

³ Robert D. Kaplan is an American journalist who has covered conflicts in many countries across Europe, Africa, the Middle East and elsewhere. He has written about conflicts in places like the Balkans, Afghanistan and elsewhere in such books as *Balkan Ghosts*.

classical styles, with lead roofs and wrought-iron gates and balconies filled with flowers on wide, leafy streets, shaded by palms, cedars, cypresses and fruit trees.”

Despite the centuries of shared history there was a considerable difference between Turkey and Georgia. Kaplan again: “Unlike the towns of Turkish Anatolia, with their preponderance of men and with women in head scarves, here I saw women on the streets wearing short skirts and poorly made copies of European designs. Some carried umbrellas in the rain and walked like dancers, as though carrying in their genes the spirit of a struggling-to-be-born bourgeoisie that had miraculously, managed to survive communism.”

Kaplan initially stayed at the Intourist Hotel, which he was considerably less taken with than Steinbeck and Capa were. Kaplan described the hotel as cavernous and tenement-like; in fact he moved to a different hotel on advice of his interpreter. Walking around the city he noticed “Barefoot children, garbage-strewn streets, cracked sidewalks and potholes everywhere, along with Audis, BMW’s, and Mercedes-Benzes: a typical African-style, post-Soviet economy. “ There were shops, with gilded mirrors that only sold bubble-gum and ice cream, bars full of drunks at mid-day, the market area was bursting with cans of paint from Turkey and imported whiskey. Unlike Turkey there was no sense of tradition, rather the feeling that everything was improvised yesterday and could collapse tomorrow.

Kaplan tried to get an interview with Aslan Abashidze “a small man with a large ego” at the tennis courts but was refused. Abashidze’s office was guarded by tough looking Georgian youths, armed and dangerous. Kaplan’s summary of Batumi was that it was “fascinatingly volatile, tacky and crumbling, nostalgically European and mock-Mediterranean, with an exotic hint of Tartary.”

By the time Paul Theroux⁴ reached Georgia in 2006 (part of his journey in *Ghost Train to the Eastern Star*) the country’s direction had significantly changed again. Massive protests had erupted in November 2003 after flawed parliamentary elections, which led to Shevardnadze’s resignation and Mikheil Saakashvili being elected president in January 2004. Saakashvili and his very pro-Western, free-market and reform-minded ministers enacted sweeping changes that instituted a total reshaping of the government in an attempt to eradicate corruption. Foreign investment and aid started to come in and the country, while still poor was more stable economically and politically.

In *Ghost Train to the Eastern Star* Theroux was retracing his 1973 journey across Europe and Asia that provided the narrative for his first travel book *The Great Railway Bazaar*. Theroux had not visited Georgia on that first journey and he described approaching the country with a feeling of excitement of the unknown. Theroux arrived the same way that Kaplan did, on a bus from Turkey. Crossing the border at Sarpi, the customs proceedings were considerably more straightforward compared to Kaplan’s experience seven years previously. The Russian troops were gone and nobody asked Theroux for a bribe. Proceeding onwards to Batumi, Theroux observed it to be “...a low coastal town of puddly streets and dimly lit shops and Georgians in heavy clothes hunched over, plodding in the rain.” Theroux was probably unaware that the Adjara government had changed since the Rose Revolution. A standoff in the spring of 2004 between Saakas-

⁴ Paul Theroux is an American novelist and travel writer. He has travelled to most of the world’s countries and written about his journeys in such books as *The Great Railway Bazaar*, *The Old Patagonian Express* and *Dark Star Safari*. His novels include *Saint Jack* and *The Mosquito Coast*.

hveli and Aslan Abashidze led to the latter's resignation and departure for exile in Russia. He did try an Adjara khachapuri. Theroux didn't tarry very long in Batumi, boarding the night train that evening for Tbilisi. Theroux's verdict on Georgia:

"...the railway line showed that Georgia is essentially a peasant economy, struggling, backward-looking, Russophobic, mildly discontented, riven by dissent over the breakaway province of Abkhazia, and in the raw dark days of late winter, proud but hard-pressed."

That much of this is true is beyond doubt but how he observed any of this while comfortably ensconced on a train at night is a matter of conjecture.

Where is Batumi today? In the last six years it has changed considerably again. The pace of development is very fast and there are several large modern hotel chains and other prominent structures along the boulevard. Old Batumi has been "restored" in a way but outside of the center much of the city still looks rather forlorn and rundown. On the positive side is it safe again, there are plenty of goods in the stores, streets are being repaved and the electricity works. Batumi is a tourist destination again, not just for Georgians but for people from all over the region. The current government wants to make Batumi the "Dubai of the Black Sea" but perhaps a more appropriate description might be "Monte Carlo without the glamour". Whatever the future holds Batumi seems in a better state than it has been in a long time.

Bibliography:

Kaplan, Robert D. *Eastward to Tartary*, Random House, New York, 2000.

Steinbeck John. *A Russian Journal*, Penguin, London, 1948.

Theroux, Paul. *Ghost Train to the Eastern Star*, Houghton Mifflin, Boston, 2008.

რაიან ეარი (სიეტლი, აშშ)

სამი მოგზაურის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ*

ვიდრე უახლოეს პერიოდამდე, ბათუმს, და საზოგადოდ, საქართველოს, არ სწევია ინგლისურენოვან ვიზიტორთა დიდი რაოდენობა, მხოლოდ თითზე ჩამოსათვლელია ისეთ ცნობილ ინგლისურენოვან მოგზაურთა რიცხვი, რომლებიც სტუმრობდნენ ბათუმს და დაგვიტოვეს თავიანთი შთაბეჭდილებები. რადგან ბათუმი სწრაფად იცვლება და ასევე იზრდება მისი მნიშვნელობა და ცნობადობა, მე შევადარე სამი სხვადასხვა ავტორის შთაბეჭდილებები ქალაქის შესახებ და ჩავსვი ისინი ისტორიულ კონტექსტში.

1947 წელს ჯონ სტაინბეკმა¹ და რობერტ კაპამ² რამდენიმე თვიანი მოგზაურობა განახორციელეს საბჭოთა კავშირში და თავიანთი შთაბეჭდილებების შესახებ დაწერეს *რუსულ ჟურნალში* (კაპა ნანახს ურთავდა ფოტოებს). 1947 წლისათვის საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთის ალიანსს შორის არსებული მოკლევადიანი ომისდროინდელი მეგობრობა დასრულდა და ცივი ომის ბრძოლის ხაზი ელვის სისწრაფით მყარდებოდა. სტაინბეკს და კაპას სურდათ აღმოეჩინათ, თუ როგორი იყო ნამდვილი, რეალური ცხოვრება საბჭოთა კავშირში და ამის გასაგებად მათ ერთადერთ გზად მიაჩნდათ საბჭოთა კავშირის საკუთარი თვალით ნახვა. მათი მიზანი იყო აპოლიტიკური ფაქტების მოძიება, ისინი გაურბოდნენ ოფიცოზს (რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო) და სურდათ გასაუბრობდნენ ჩვეულებრივ საბჭოთა მოქალაქეებს. ყველა უცხოელ ვიზიტორზე ინტურისტის გიდების მხრიდან დაწესებული იყო თვალთვალი. სტაინბეკმა და კაპამ ძალიან კარგად იცოდნენ, რომ ის, რაც მათ აჩვენეს, ძალიან შერჩევითი იყო, მაგრამ არც ისინი იყვნენ ისეთი მიაშიტები, რომ მთლიანად მოქცეულიყვნენ ოფიციალური პროპაგანდის გავლენის ქვეშ.

მოსკოვის, სტალინგრადის და კიევის ერთ-ერთი ვიზიტის შემდგომ წყვილი ჩამოფრინდა თბილისში. სტაინბეკი აღნიშნავს, რომ ამ დროს რუსეთსა და უკრაინაში საქართველოს თემა ყოველთვის განხილვის საგანი იყო, მასზე მხოლოდ აღმატებულ ხარისხში საუბრობდნენ. ქართველებს მოიხსენიებდნენ როგორც ზეკაცებს, საუკეთესო

* ინგლისურიდან თარგმნა ნინო ინაიშვილმა.

¹ ჯონ სტაინბეკი იყო ნობელის პრემიის მფლობელი ამერიკელი ნოველისტი, რომლის ნაწარმოებებს შორისაა: *მრისხანების მტევნები*, *თაგვები* და *აღამიანები* და *მარგალიტი*. ის გარდაიცვალა 1968 წელს.

² რობერტ კაპა იყო XX საუკუნის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი სამხედრო ფოტოგრაფი და ფოტოჟურნალისტი. უნგრეთში დაბადებულმა ასახა ისეთი კონფლიქტები, როგორიცაა ესპანეთის სამოქალაქო ომი, მეორე მსოფლიო ომი და 1948 წლის არაბეთ-ისრაელის კონფლიქტი. ის მონაწილეობდა *მავნების ფოტოგრაფების* (მსოფლიოს თავისუფალ ჟურნალისტთა პირველი სააგენტო) დაფუძნებაში 1947 წელს. ის დაიღუპა ვიეტნამში 1954 წელს.

მსმელებს, საუკეთესო მოცეკვავეებს, საუკეთესო მუსიკოსებს, საუკეთესო მუშაკებს და საუკეთესო საყვარლებს. მეორე მსოფლიო ომის დროს გერმანელებს არ ჩაუდწევიათ საქართველომდე, ამიტომ რუსეთისა და უკრაინის მიმდებარე დაზარალებული ქალაქების ფონზე, თბილისის ომით გამოწვეულ ნგრევას გადაურჩა. სტაინბეკის შთაბეჭდილება ქართველების შესახებ: "ქართველები, იმათთან შედარებით, ვინც ჩვენ ნანახი გვყავდა, ყველაზე გახსნილი, ცოცხალი და ხალისით სავსენი არიან". როგორც გამორჩეული სტუმრები, ისინი წაიყვანეს სუფრაზე, სადაც მათ შესთავაზეს ძალიან დიდი რაოდენობით საჭმელი და სასმელი, შეახვედრეს ცნობილ ინტელექტუალებს ლიტერატურასა და პოეზიაზე სასაუბროდ და ესკორტით დაჰყავდათ თავზეხელაღებულ მძღოლთან ერთად, რომელიც იოლად უგულვებელყოფდა შემხვედრ მანქანებს. საქართველოს დედაქალაქში რამდენიმე დღიანი მოგზაურობის შემდეგ, ორივენი ღამის მატარებლით გაემგზავრნენ ბათუმში. როდესაც დილით გაიღვიძეს, მატარებლის ფანჯრიდან დაინახეს უხვი მცენარეულობით დაფარული გორაკები, რომლებიც შავი ზღვის ნაპირისკენ ეშვებოდა. სტაინბეკმა მაშინვე იგრძნო ამ გარემოს სიახლოვე, რომელმაც თავისი მშობლიური კალიფორნია გაახსენა. სტაინბეკი და კაპა გაჩერდნენ ბათუმის ინტურისტში, რომელიც მათ დაახასიათეს როგორც საუკეთესო და ყველაზე მდიდრული, რაც კი მათ საბჭოთა კავშირში მანამდე ენახათ.

ბათუმი მანამდეც და ახლაც პოპულარული კურორტია; 1940-იან წლებში საუკეთესო მუშებს მთელი საბჭოთა კავშირიდან აჯილდოვებდნენ შავ ზღვაზე მოგზაურობით. ისინი, ვინც ჯანმრთელობის პრობლემებს უჩიოდნენ, ჩერდებოდნენ სანატორიუმში. სტაინბეკი და კაპა ეწვივნენ სანატორიუმს ბათუმში, სადაც ისინი შეხვდნენ დასასვენებლად ჩამოსულ რუს მუშებს. მოგვიანებით, ბუღვარში სეირნობისას, ისინი დაესწრნენ ქართული ჯაზ-ბენდის მიერ შესრულებულ მუსიკალურ წარმოდგენას. გაგონილით არ აღფრთოვანებულან, რადგან მათი მუსიკა მოკლებული იყო ჯაზისთვის დამახასიათებელ იმპროვიზაციას და ამდენად მათთვის მოსაწყენი იყო. მათი მოგზაურობის მწვერვალი იყო ბათუმის ჩრდილოეთით ჩაის კოლექტიურ მეურნეობაში სტუმრობა. კაპას ფოტოებში ასახული ლანდშაფტი მცირედ განსხვავდება 1947 წელს გადაღებული ხედისგან, თუმცა ჩაის ინდუსტრია ამჟამად თითქმის განადგურებულია. სტაინბეკი მოიხიბლა მუშების პირობებით და ხელმძღვანელობასა და მუშებს შორის თანასწორი მდგომარეობით, თუმცა ეჭვობდა, რომ ყველა კოლექტიური მეურნეობა ასეთი არ იყო. შემდეგ კოლექტივის ხელმძღვანელმა ისინი დაპატიჟა საკუთარ სახლში წასახემსებლად. ეს წახემსება სინამდვილეში აღმოჩნდა ყველაზე დიდი სუფრა, რაც კი ოდესმე უნახავთ საქართველოში, რამაც დაადასტურა ლეგენდა ქართველებზე მათი უზომო ჭამა-სმის უნარის შესახებ. სუფრაზე მათ წინაშე თევზები ერთმანეთს ცვლიდა და როგორც კი რომელიმე მათგანი დაცარიელდებოდა, მა-

შინვე ივსებოდა. თამადამ წარმოთქვა გრძელი სიტყვა, რომელსაც მოჰყვა სადღეგრძელოების გრძელი რიგი. სტაინბეკი განსაკუთრებით აღნიშნავს პოლიფონიურ სიმღერას, რომელიც სუფრას შიგადაშიგ ენაცვლებოდა, რომელსაც თან ახლდა ცეკვა. “და ასეთი იყო მცირეხიანი შესვენება წასახემსებლად და ერთი ჭიქა ღვინის დასალევად ქართულ კოლექტიურ მეურნეობაში. საქართველოს დატოვებამდე სტაინბეკი ასე მჭევრმეტყველურად აფასებს ქართულ ხასიათს: “ისინი ჩვენზე მეტს ჭამდნენ, ჩვენზე მეტს სვამდნენ, ჩვენზე მეტს მღეროდნენ და ჩვენზე მეტს ცეკვავდნენ.... ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ ნიჭიერად. ყველაფერი დაილექა მათ სულში და ვერაფერმა შეძლო მათი დაუცხრომლობის შეჩერება.”

ასეთი სუფრის შემდეგ, თბილისის მატარებლის გასვლამდე, ისინი წაიყვანეს სპექტაკლის “ოიდიპოს მეფე” სანახავად, რისი აღქმაც და მასზე კონცენტრირება მათთვის რთული იყო.

ამერიკელი ჟურნალისტი რობერტ კაპლანი³ საქართველოს ეწვია 1999 წელს, რაც მისი ბალკანეთში, ახლო აღმოსავლეთსა და კავკასიაში დიდი მოგზაურობის ნაწილი იყო და აღწერილი აქვს წიგნში “აღმოსავლეთით ტარტარიისკენ”. 1991 წელს საბჭოთა კავშირი დაიშალა და საქართველო გახდა დამოუკიდებელი ქვეყანა, რომელიც ერთდროულად იბრძოდა ეკონომიკური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის. 1991-1992 წლებში იყო ხანმოკლე სამოქალაქო ომი, რომელიც დასრულდა საქართველოს პირველი პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას გაძევებით და საბჭოთა კავშირის ყოფილი საგარეო მინისტრის ედუარდ შევარდნაძის მოსვლით. თუმცა მისი ყოფნა ნაკლებ თავდაჯერებულობას ანიჭებდა ხელისუფლებას და კორუფცია ძალიან გავრცელებული იყო. ინფრასტრუქტურა მოშლილი იყო მცირეოდენი ინვესტიციით... კაპლანი საქართველოში შემოვიდა თურქეთიდან სარფის გავლით, რომელიც დაკეტილი იყო ცივი ომის დროს. საბჭოთა კავშირის ნარჩენებს წარმოადგენდნენ იქ მდგარი რუსი ჯარისკაცები. აჭარა კონტროლდებოდა ასლან აბაშიძის მიერ, რომელიც მის კერძო საფეოდალოს წარმოადგენდა, და კორუფცია საყოველთაოდ იყო გავრცელებული. ქართველმა მეზაუმე მას 20 დოლარი მოსთხოვა, რაზედაც კაპლანმა უარი განუცხადა. კაპლანის შთაბეჭდილება ბათუმის შესახებ ნაკლებად სასიამოვნო იყო, ვიდრე სტაინბეკის 52 წლის წინანდელი აღტაცებული ხედვა. “ხრუჩოვის პერიოდში აგებული დაუმთავრებელი იერის საშინელი ბლოკური საცხოვრებელი სახლები და ცემენტით შეღესილი და დაჟანგული რკინის აივნები ისევე გავრცელებული იყო ბათუმში, როგორც მთელს ყოფილ საბჭოთა კავშირში. მათ გვერდზე იდგა პროვინციული რუსული არქიტექტურის მიმზიდვე-

³ რობერტ დ. კაპლანი ამერიკელი ჟურნალისტი, რომელიც აშუქებდა კონფლიქტებს ევროპის, აფრიკის და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებსა და სხვა ადგილებში. მან აღწერა კონფლიქტები ბალკანეთში, ავღანეთში და სხვაგან, მაგალითად წიგნში: *ბალკანეთის აჩრდილები*.

ლი თეთრი სახლების რიგი, ბაროკოს, ამპირის და ნეო-კლასიციზმის ტური სტილის ნაზავი, როგორც დაძველებული საქორწინო ნამცხვრები, რომელთაც ჰქონდათ ტყვიის სახურავები, რკინის ნაჭედი ჭიშკრები და ყვავილებით მორთული აივნები, რომლებიც ფართოფოთლოვანი ხეებით, პალმებით, კედარის, ციტრუსოვანი და ხეხილის ნარგავებით სავსე ქუჩებს გადმოჰყურებდა.”

მიუხედავად საუკუნეების განმავლობაში არსებული საერთო ისტორიისა, კაპლანი აღნიშნავს ძალიან დიდ განსხვავებას თურქეთსა და საქართველოს შორის. “თურქეთის ანატოლიის ქალაქისაგან განსხვავებით, მამაკაცების უპირატესობის წარმოჩენით და თავშლიანი ქალებით, მე აქ დავინახე ქალები ქუჩებში, რომელთაც ეცვათ მოკლე კაბები და ევროპული დიზაინის ცუდი ასლები. ზოგიერთს ქოლგა ეჭირა წვიმაში და მოძრაობდა მოცეკვავის მსგავსად თითქოს თავის გენებში ატარებდა ბურჟუად დაბადებულის სულს, რომელიც სასწაულად გადაურჩა კომუნიზმს”.

კაპლანი თავდაპირველად გაჩერდა სასტუმრო “ინტურისტში”, რომელმაც მასზე, სტაინბეკისა და კაპასაგან განსხვავებით, ნაკლებად იმოქმედა. კაპლანმა სასტუმრო აღწერა როგორც საერთო საცხოვრებლის მსგავსი. შემდეგ იგი თარჯიმნის რჩევით გადავიდა სხვა სასტუმროში. ქალაქის დათვალიერებისას მან შენიშნა “ფეხშიშველი ბავშვები, ნაგვით სავსე ქუჩები, დანგრეული ტროტუარები და ორმოები ყველგან და მასთან ერთად *აულის, ბეშევის და მერსედეს ბენცის* მარკის ავტომობილები. ტიპური აფრიკული სტილი, პოსტსაბჭოთა ეკონომიკა. აქ იყო მაღაზიები, მოოქროვილი სარკეებით, სადაც მხოლოდ საღებავი რეზინი და ნაყინი იყიდებოდა, ბარები შუადღისას სავსე იყო მთვრალი ხალხით, სავაჭრო ადგილები – სავსე თურქული პროდუქტით და იმპორტირებული ვისკით. თურქეთისაგან განსხვავებით, აქ არ იგრძნობოდა ტრადიცია, ყველაფერი იმპროვიზებული იყო გუშინ და დასრულდებოდა ხვალ.”

ტენისის კორტებზე კაპლანმა სცადა ინტერვიუს აღება ასლან აბაშიძისაგან, რომელიც, მისი თქმით, იყო “პატარა კაცი დიდი ეგოთი”, მაგრამ მისგან უარი მიიღო. აბაშიძის ოფისს იცავდნენ უხეში გარეგნობის ქართველი ახალგაზრდები, შეიარაღებულნი და საშიშად მომზირადნი. კაპლანის ვერდიქტი ბათუმის შესახებ შემდეგნაირია: “არაჩვეულებრივად არამყარი, გაცვეთილი, დამსკდარი, ნოსტალგიურად ევროპული და ხმელთაშუაზღვისპირულის იმიტაციით, ტარტარიის მსუბუქი ელფერით”.

იმ დროისათვის, როდესაც პოლ თარექსმა⁴ მოადწია საქართველოში 2006 წელს (ნაწილი მისი მოგზაურობისა “აჩრდილის მატარე-

⁴ პოლ თარექსი ამერიკელი ნოველისტი და მოგზაურობის აღმწერი მწერალია. მან იმოგზაურა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში და დაწერა თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებები წიგნებში: *დიდი სარკინივზო ბაზარი, ძველი პატაგონიური*

ბელი აღმოსავლეთის ვარსკვლავისაკენ”), ქვეყნის ორიენტაცია კიდევ ერთხელ რადიკალურად შეიცვალა. მასობრივ საპროტესტო გამოსვლებს 2003 წელს საპარლამენტო არჩევნების გაყალბების შედეგად, მოჰყვა შევარდნაძის გადადგომა და ძალზე პროვეროპული, თავისუფალ ბაზარზე და რეფორმებზე ორიენტირებული მინისტრების მოსვლა ხელისუფლებაში, რასაც მოჰყვა ხელისუფლების სრული შეცვლა და კორუფციის წინააღმდეგ ტოტალური ბრძოლა. დაიწყო უცხოური ინვესტიციების შემოსვლა ქვეყანაში, რომელიც თუმცა ჯერ ისევ ღარიბი იყო, მაგრამ ეკონომიკურად და პოლიტიკურად უფრო სტაბილური.

წიგნში “აჩრდილის მატარებელი აღმოსავლეთის ვარსკვლავისაკენ” თარექსი იმეორებდა თავის 1973 წლის მოგზაურობას ევროპასა და აზიაში, რომელიც მას აღწერილი ჰქონდა თავის პირველ მოგზაურობათა წიგნში “დიდი სარკინიგზო ბაზარი”. თავისი პირველი მოგზაურობის დროს თარექსს არ უნახავს საქართველო და ამდენად, საქართველოსთან მოახლოებას იგი მისთვის უცნობი ქვეყნის აღმოჩენის აღტაცებით აღწერს. თარექსი, კაპლანის მსგავსად, საქართველოში თურქეთიდან ავტობუსით შემოვიდა. სარფის გადმოკვეთისას, საბაჟო პროცედურები კაპლანის გამოცდილებასთან შედარებით გაცილებით გაუმჯობესებული იყო, ვიდრე შეიდი წლის წინათ. რუსულ ჯარებს დატოვებული ჰქონდათ საქართველო და მისთვის არავის მოუთხოვია ქრთამი. ბათუმის ხილვის შემდეგ, თარექსი აღნიშნავს, რომ “... ეს არის სანაპირო ქალაქი გუბებზე სავსე და ნახევრად განათებული მაღაზიებით, სადაც ქართველები მძიმე ქურთუკებმოსხმული დააბოტებდნენ წვიმაში”. თარექსმა, როგორც ჩანს, არ იცოდა, რომ აჭარის ხელისუფლება შეიცვალა ვარდების რევოლუციის შემდეგ. 2004 წელს წინააღმდეგობა სააკაშვილსა და ასლან აბაშიძეს შორის დასრულდა უკანასკნელის გადადგომით და მისი რუსეთში განდევნით. მან გასინჯა აჭარული ხაჭაპური. თარექსი ცოტა ხნით იყო ბათუმში, იგი ღამის მატარებლით გაემგზავრა თბილისში.

თარექსის ვერდიქტი საქართველოს შესახებ: “რკინიგზით მგზავრობამ დამანახა, რომ საქართველო გლეხური სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის ქვეყანაა, რომელიც იბრძვის, უკან იცქირება, რუსოფობიურია, ოდნავ კონტექსტიდან ამოვარდნილია, უკმაყოფილოა აფხაზეთის დაკარგვით და გვიანი ზამთრის პირობებში მძიმე წნეხის ქვეშ იმყოფება, მაგრამ მაინც ამაყია.”

სად არის ბათუმი ახლა? უკანასკნელი ექვსი წლის განმავლობაში ბათუმი ისევ ძლიერ შეიცვალა. განვითარება ძალიან სწრაფია და აქ გაჩნდა თანამედროვე სასტუმროების რიგი და თვალსაჩინო ნაგებობები ბუღვარის გასწვრივ. ძველი ბათუმი “რეაბილიტირებულია”, მის გარეუბანში კი ყველაფერი საწყლადაა მიტოვებული. პოზიტიურ

ექსპრესი და საფარის ბნელი ვარსკვლავი. მისი ნოველებს შორისაა წმინდა ჯეკი და კოდოების სანაპირო.

მხარეს წარმოადგენს ის, რომ ქალაქი ისევ უსაფრთხოა, მაღაზიები სავსეა საქონლით, ქუჩებში დაგებულია ქვაფენილი და არის ელექტროენერგია. ბათუმი ამჟამად ტურისტული ადგილია არა მარტო ქართველებისათვის, არამედ მისი მახლობელი რეგიონებისათვის. ასლანდელ მთავრობას სურს ბათუმი გახდეს “შავი ზღვის დუბაი”, მაგრამ ალბათ უფრო შესაფერისი იქნებოდა გვეწოდებინა “მონტე კარლო ბრწყინვალეების გარეშე”. რა მიმართულებითაც არ უნდა წავიდეს ბათუმის განვითარება, მისი მომავალი მაინც უკეთესი იქნება.

ცნობები ძველი ბათუმის შესახებ (ონომასტიკური მასალის მიხედვით)

გუძღვნი
მეგობრის, გამოჩენილი ისტორიკოსის,
პროფ. თამაზ ბერაძის ხსოვნას

ორიათასხუთასწლოვანი ბათუმის ისტორია განაშენიანების მიხედვით იყოფა ძველ და ახალ საქალაქო დასახლებად. დღევანდელი ბათუმი წარმოადგენს ახალ საქალაქო დასახლებას. ბათუმის ძველი დასახლება გაშენებული იყო მდ. ყოროლისწყლის შესართავთან. მოიცავდა თამარის ციხესა (ბათუმის ციხე) და მის მიმდებარე ტერიტორიას (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989; კახიძე, 2007 : 248-249; უზუნაძე, 2009 : 573-575; მამულაძე, უზუნაძე, 2009:158; ინაიშვილი, 2009 : 153-155). ქალაქის ძველი დასახლების პერიოდი გრძელდებოდა XVIII ს-ის ბოლომდე.

მეტ-ნაკლები სისრულითაა შესწავლილი თანამედროვე ბათუმის განაშენიანების, ფორმირება-განვითარების პროცესი. უფრო მეტად - XIX ს-ის 70-იანი წლების შემდგომი პერიოდი. რაც შეეხება ძველი ბათუმის საქალაქო დასახლებას, მოიცავდა ხანგრძლივ პერიოდს. იგი დაწინაურებული ჩანს XII-XV სს-ში (უზუნაძე, 2009 : 573-575; უზუნაძე 2010 : 25-28; მამულაძე, უზუნაძე, 2009 : 158-163).

ბათუმის წარსულის აღნიშნული ხანა თითქმის ბურუსითაა მოცული, რაც განპირობებულია იმით, რომ წერილობითი წყაროები დასმული პრობლემატიკის შესახებ მეტად მცირეა. ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გარკვეული ინფორმაციის შემცველი ყველა სახის (არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ზეპირსიტყვიერი, ნუმიზმატიკური...) წყარო მასალა. მათ რიგს მიეკუთვნება ძველი ბათუმის და მის შემოგარენის ონომასტიკა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ონომასტიკის ცნობილი მეკვლევარი, პროფ. მ.ქამადაძე მიუთითებს: „აჭარის ონომასტიკა ძვირფასი მასალაა მხარის უძველესი ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის, სოციალური ყოფის, სამეურნეო ცხოვრების შესასწავლად“ (ქამადაძე, 2009: 593). მეკვლევარი ასევე აღნიშნავს: „თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ აჭარის მოსახლეობის წარსულის შესახებ წერილობითი წყაროები მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, საკვლევი მხარის ტოპონიმია წერილობითი წყაროს როლს ასრულებს“ (ქამადაძე, 1992: 46).

აღსანიშნავია, რომ საკვლევი არეალის ონომასტიკური მასალა გამოირჩევა მრავალფეროვნებით. შესაბამისად, იგი შეიცავს საინტე-

რესო ცნობებს ძველი ბათუმის საქალაქო ცხოვრების ამა თუ იმ ასპექტის შესახებ.

როგორც აღვნიშნეთ, ბათუმის დასახლება დიდ განვითარებას აღწევს XII-XV სს.-ში, რომელიც განსაკუთრებით წინ წავიდა დავით აღმაშენებლისა (1089-1125) და თამარის მეფობის (1184-1213) ხანაში. ბათუმი გახდა მნიშვნელოვანი საზღვაო ქალაქი, სადაც ღუზას უშვებდნენ გემები ქართული და უცხოური აღმებით.

ბათუმის საქალაქო ცხოვრების განვითარების შედეგად გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობა. იგი რამდენიმე ათას კაცს აღწევდა (ბერაძე, 1981 : 167). ასევე იზრდება ქალაქის დასახლება. მოიცავდა შესართავიდან მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროს გაყოლებით ვრცელ ტერიტორიას თამარის დასახლების ჩათვლით (ქალაქის სამხრეთი საზღვარი აღწევდა მდ. ბარცხანამდე). ამ მდგომარეობის ანარეკლი უნდა იყოს ტოპონიმი *ორთაბათუმი* (სიხარულიძე, 1959 : 50), რომელიც მდებარეობს მდ. ყოროლისწყლის ქვემო წელის მარცხენა მხარეს. მიეკუთვნება საკვლევი ტერიტორიის გეოგრაფიული დახასიათების შემცველ თხზულ სახელწოდებას. *“ორთა”* აჭარაში ოსმალთა ბატონობის დროს დამკვიდრებული სიტყვაა. ქართულში მისი ფარდია სიტყვა *“შუა”*. ამდენად *ორთაბათუმი* ნიშნავს *შუა ბათუმს*. ვფიქრობთ, მითითებული ტოპონიმი ასახავს XII-XVI სს.-ის რეალობას. როდესაც ბათუმი განფენილი იყო მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროს გაყოლებით რამდენიმე კილომეტრზე. ლოგიკურია, საკმაოდ დიდ მანძილზე განფენილი ქალაქის ტერიტორია იყოფოდა უბნებად,¹ ანუ ქვემო, შუა და ზემო ბათუმად. სწორედ, არსებული მდგომარეობა უნდა იყოს დაფიქსირებული საკვლევი ტოპონიმში. აჭარის ტოპონიმების ანალიზიდან გამომდინარე პროფ. მ.ქამადაძე მიუთითებს: “ფორმაცვლელი სიტყვები აზუსტებენ ამა თუ იმ პუნქტის ადგილმდებარეობას. ეს დაზუსტება იმ დროის მოვლენა უნდა იყოს, როდესაც ერთი სახელწოდების ადგილი ტერიტორიულად გაიზარდა და გაჩნდა მასში შემავალი ობიექტების გარჩევის ბუნებრივი აუცილებლობა“ (ქამადაძე, 1992: 39).

შეიძლება ასევე დაახლოებით განსაზღვრა ქალაქის აღნიშნული მონაკვეთების: ქვემო ბათუმი მოიცავდა ბათუმის ციხეს და მიმდებარე ტერიტორიას; შუა ბათუმი, ანუ შუა უბანი მდებარეობდა დაახლ. ტბეთისა და კიკვიდის ქუჩების მონაკვეთიდან ე.წ. სალიბაურის გადასახვევამდე. ამ უბანში მდებარეობდა შუა საუკუნეების პერიოდის ერთგუმბათიანი ეკლესია. ისტორიკოს ღ.ვიდკენსკის ცნობით XX ს-ის ათიან წლებში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო აღნიშნული ეკლესია; ზედა ბათუმი, იგივე ქალაქის გარეუბანია, აღწევდა სოფ.ორთაბათუმის ცენტრამდე.

¹ სულხან-საბას განმარტებით: “უბანი - ქალაქის ერთი კერძი“ (ორბელიანი, 1966:152) ანუ ერთ ნაწილი.

საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა მდ. ყოროლისწყლის ქვემო წელზე (ქალაქის მდებარეობის არეალში) ჰიდრონომი *ლიმენტვალი*. სწორი ფორმა უნდა იყოს “*ლიმენტვალი*“. “*ლიმენი*“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ნავსაყუდელს. თავდაპირველად, სავარაუდოდ ამ ადგილს ერქვა “*თვალი*“. ჩვენი წინაპრები მდინარის შესართავთან შექმნილ ნავსადგურს “*თვალს/თუალს*“ უწოდებდნენ (ბერაძე, 1981 : 25). ჩანს მდინარის ქვემოწელის მონაკვეთი გამოიყენებოდა სანაოსნოდ. *ლიმენი*, ბერძნულის გავლენით, წარმოქმნილი დანაშრევია. “*ლიმენტვალი*“ წარმოადგენს მოზრდილ ღრმა ადგილს, სადაც წყალი მდორედ მიედინება. გადმოცემით გემები აქ ამოდიოდნენ. როგორც ირკვევა, მდ. ყოროლისწყლის ქვემოწელი გამოიყენებოდა სანაოსნოდ (კუტალიაშვილი, 1987 : 151), სადაც დაცურავდნენ საზღვაო და სამდინარო ნაგები.

XII-XVI სს -ის ბათუმის შესახებ საინტერესო ინფორმაციის შემცველია ძვ. ევროპული საზღვაო რუკები (ე.წ. პორტოლანები). პირველ ყოვლისა გასათვალისწინებელია, რომ საზღვაო რუკები ძირითადად შედგენილია იტალიელი კარტოგრაფების მიერ. XII-XV სს.-ში იტალიელებს ინტენსიური სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდათ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან. კარგად იცნობდნენ საქართველოს ზღვისპირა პუნქტებს, მათ შორის ბათუმის მდგომარეობას. შესაბამისად პორტოლანებზე დაფიქსირებული მონაცემები ასახავენ არსებული მდგომარეობის რეალურ სურათს. პორტოლანების ანალიზის საფუძველზე პროფ. ალ. თვარაძე მიუთითებს: “იტალიელი კარტოგრაფების მიერ შედგენილ რუკებზე მოცემული მდგომარეობა ზუსტად შეესატყვისება მაშინდელი საქართველოს ვითარებას“ (თვარაძე, 2004 : 141).

ევროპულ საზღვაო რუკებზე ბათუმი გამოსახულია ციხე-ქალაქის აღმნიშვნელი კარტოგრაფიული ნიშნებით. იგი მითითებულია შესართავის სიღრმეში. ამასთან ერთად, მდ. ყოროლისწყლის ქვემო წელი წარმოდგენილია მსხვილი პლანით, რაც მიუთითებს, რომ ქალაქი განფენილი უნდა ყოფილიყო მდინარის მარცხენა სანაპირო ზოლის საკმაოდ დიდ მანძილზე.

ბათუმი რომ აღნიშნული პერიოდისათვის საკმაოდ დიდი დასახლება ყოფილა, ამაზე ნათლად მეტყველებს XIX ს-ში შემორჩენილი ქალაქის კედლისა და ეკლესიების ნაშთები. შესაბამისი ცნობების მოშველიებით დადგენილია სამი ეკლესიის ადგილმდებარეობა: ერთი მდებარეობდა მდ.ყოროლის შესართავთან. მეორე, ამავე მდინარის მარცხენა სანაპიროზე, კერძოდ, როგორც აღინიშნა, შუა უბანში. ხოლო მესამე ეკლესია მდებარეობდა მდ. ბარცხანის შესართავთან ახლოს, მარჯვენა მხარეს (ბეჭირიშვილი, 1978: 5; უზუნაძე, 2010: 26).

გამოჩენილი ისტორიკოსი დ.ბაქრაძე, რომელმაც 1873 წ. მოინახულა ბათუმი, მოგვითხრობს: წარსულში ბათუმი მდებარეობდა დიდ მოვაკებულზე, ყოროლისწყალის მარცხნივ. ამ ადგილზე, დღემდეა შემორჩენილი დიდი კედლისა და ექვსი-შვიდი ეკლესიის ნაშთები“ (ბაქ-

რადე, 1987 : 27). ქალაქში რამდენიმე ეკლესიის არსებობა ასევე მიუთითებს მის მასშტაბურობაზე.

მდინარეებს - ყოროლისწყალსა და ბარცხანის წყალს შორის ფიქსირდება ჰიდრონი *სკურკუბა*. იგი ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ტერიტორიის გავლით ჩაედინება ზღვაში. *სკურკუბა* ადრე მოზრდილი მდინარე ყოფილა. ი.კალფოდლე მიუთითებს: *სკურკუბა* ბათუმის ზემოთ ჩამოდის, მდინარე ბარცხანის იქით (Калфодле, 1906 : 40). ნ.დაკიშევიჩის 1890 წ. ცნობით: ბათუმის ახლო-მახლო მდინარეებია ბარცხანა, სკურკუბა, ყოროლისწყალი (დაკიშევიჩი, 2011 : 37). მდ. *სკურკუბა* მითითებულია რუსეთის მმართველობის პერიოდში შედგენილ ბათუმისა და მისი შემოგარენის გეგმებზე.

სკურკუბა თხზული სახელწოდებაა. *სკურ* ზანური სიტყვაა და ნიშნავს წყალს, მდინარეს (ჭუმბურიძე, 1987 : 502). რაც შეეხება სიტყვას *კუბა*, ამ სახით გვხვდება რუსულ წყაროებში. იგი ქართულ *ქუბა*-ს სახენაცვალი ფორმაა. შესაბამისად სწორი გამოთქმაა *სკურქუბა*.

“*ქუბი-ჭვავი*“ განმარტავს სულხან-საბა (ორბელიანი, 1966 : 235), *ქუბი/ქუბა* საქართველოში გავრცელებული პურეული მცენარის¹ არქაული სახელწოდებაა (ჯავახიშვილი, 1996 : 392; მაყაშვილი, 1991 : 84. ქველ, VII, 1962 : 367; ქაჯაია, 2002 : 156). მომდინარეობს ზანურ-ქართულ ენობრივი ერთობის დროიდან. ჭვავის კულტურა ფართოდ ყოფილა გავრცელებული აჭარაში (მამულაძე, 2009 : 151). ამაზე ნათლად მეტყველებს რეგიონში მრავლად შემორჩენილი ადგილთა სახელები: ნაჭვავარი, ნაჭვავები, ნაჭვარი, ნაჭვავი... (სიხარულიძე, 1958 : 218).

საკვლევი ჰიდრონიმის სახელწოდებიდან გამომდინარე ირკვევა, რომ ძველი ბათუმის მცხოვრებთ ქალაქის სამხრეთ ნაწილში მოჰყავდათ ჭვავი (ქუბი). შესაბამისად, ადგილის სახელწოდება უნდა ყოფილიყო ჭვავნარი თუ ჭვავიანი ანუ ჭვავის (ქუბის) უბანი. ადგილის სახელის გავლენით ჭვავის (ქუბის) ყანებში მომდინარე მდინარეს ეწოდა *სკურქუბა* (ქუბის წყალი).²

ძველი ბათუმის ფუძე ადგილზე – ბათუმის გორაზე აღმართული “ბათუმის ციხე“ ასევე ცნობილია “თამარის ციხის“ სახელით (სიხარულიძე, 1959 : 90; კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989 : 5). არსებობს სხვადასხვა გადმოცემა, რომელთა მიხედვით, ციხე აუშენებია თამარ მეფეს. ლეგენდა გადმოგვცემს: ამალითა და ჯარით ტრაპიზონს მიმავალ (თუ იქიდან გამარჯვებით დაბრუნებულ) თამარ მეფეს (1204 წ.) გზად გაუვლია ძველ ბათუმში. მისი ბრძანებით ბათუმის გორაზე აუგიათ ციხე (ბაქრაძე, 1989 : 27; სიხარულიძე, 1959 : 40). როგორც გა-

¹ ჭვავი პურეული მცენარეა. მიეკუთვნება მარცვლოვანთა ოჯახს (ქველ, 1986 : 570).

² მითითებული ჰიდრონიმი იშვიათი და საინტერესოა იმიტომაც, რომ მან შემოგვინახა ჭვავის უძველესი სახელი. პროფ. მ.ქამადაძე მიუთითებს: არის შემთხვევა, რომ მცენარის სახელი ადგილობრივ მივიწვებულია, მაგრამ გეოგრაფიულ სახელს შემოუნახავს (ქამადაძე, 1999 : 25).

მოკვლეულია ბათუმის ციხე აგებულია ბევრად ადრე – ახ.წ. VI ს-ში (В. Леквинадзе, 1970 : 169-173; ხახუტაიშვილი, 1997 : 335; ინაიშვილი, 2009 : 154-156). რაც შეეხება სწორუპოვარი მეფის სახელის დაკავშირებას ბათუმის ციხესთან, ვფიქრობ, ლეგენდაში ასახული უნდა იყოს თამარ მეფის დიდი ღვაწლი ბათუმის საქალაქო დასახლების განვითარებაში და ასევე როგორც საზღვაო ქალაქის, ბათუმის ციხე-სიმაგრის გამაგრებაში. აღსანიშნავია, რომ ძველ ევროპულ საზღვაო რუკებზე ბათუმი გამოსახულია ციხე-ქალაქის აღმნიშვნელი კარტოგრაფიული ნიშნებით. დ.ბაქრაძე კი მიუთითებდა ქალაქის დიდი კედლის ნაშთებზე (ბაქრაძე, 1989 : 27).

საკვლევ თემასთან დაკავშირებით, საინტერესო ონომასტიკურ მასალას შეიცავენ ბათუმის ძვ. საქალაქო დასახლების სასოფლო-სამეურნეო რაიონები: სალიბაური (სოფ.სალიბაური), შავდელე (სოფ. განთიადი, იგივე ყარადერე)¹.

სალიბაურის სასოფლო რაიონი მოიცავდა დაახლ. სოფ. სალიბაურის (ძირითადად ქვედა სალიბაურის) ტერიტორიას. სალიბაური ანთროპონიმური წარმოშობის სახელწოდებაა. მასში გამოიყოფა ქრისტიანობის ხანის აჭარაში გავრცელებული გვარსახელი სალიბაძე. ნაწარმოებია წარმომავლობა-კუთვნილების აღმნიშვნელი -ურ- სუფიქსით. რაც მიუთითებს, რომ აქ სახლობდნენ სალიბაძეები. შესაბამისად, ადგილსაც ეწოდა სალიბაური. აჭარის ონომასტიკის შესწავლის საფუძველზე პროფ. მ.ქამადაძე მიუთითებს: მხარის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში ხშირად ჩანს პირთა ისეთი სახელები თუ გვარები, რომლებიც ისტორიული ბედუკუდმართობის მსხვერპლი გამხდარან და დღეს უკვე აქ აღარ ცხოვრობენ. მაგრამ ოდესღაც მათი აქ ცხოვრების კვალი ადგილის სახელწოდებამ შემოგვინახა (ქამადაძე, 2009 : 526). გვარი სალიბაძე რამდენჯერმე მოხსენიებულია ტბეთის სულთა მატიანეში. მოსახსენებელში ვკითხულობთ: “სულსა სალიბასძისა გოგისა და მისისა მეუღლისა მარიამისა შეუნდვენ ღმერთმან”, “სულსა სალიბასძე ფოცუნასა და მისისა მეუღლისა ხუარაშანისა შეუნდვენ ღმერთმან” (მატიანე, 1977 : 68, №70, №72). მოსახსენებელი მიეკუთვნება XV ს. (მატიანე, 1977 : 20). თუ გავითვალისწინებთ, რომ მითითებული გვარსახელი საკვლევი ადგილის გარდა არსად ფიქსირდება, სავარაუდოდ, მატიანეში მოხსენიებული სალიბასძეები უნდა ყოფილიყვნენ ძვ. ბათუმისა და დასახლება სალიბაურის მცხოვრებნი.

სალიბაურის ტერიტორიაზე შემორჩენილია ადგილის სახელწოდება ნაბრინჯვალი (სიხარულიძე, 1959 : 49). წარმოადგენს სამეურნეო ტოპონიმს². მიუთითებს, რომ წარსულში აქ მოჰყავდათ მარცვლოვანი

¹ სასოფლო რაიონებიდან ქალაქი მარაგდებოდა ძირითადად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით.

² აჭარის გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს სამეურნეო ტოპონიმს. იგი საუკეთესო წყაროა მხარის მოსახლეობის წარსული სამეურნეო ყოფის შესასწავლად (ქამადაძე, 1999 : 25-26).

კულტურა – ბრინჯი¹. აღსანიშნავია, რომ ორთაბათუმის თემის მკვიდრ ბრუნჯაძეთა გვარი ყოფილა ბრინჯაძე (ბეჭირიშვილი, 1966 : 70). გადმოცემით მათი წინაპრები მისდევნდნენ ბრინჯის მოყვანას. ასევე ძველი ბათუმის მკვიდრები ყოფილან ხარებაეები. სახლობდნენ სალიბაძეთა უბანში. (ახლა მათი შთამომავლები სახლობენ სოფ. ყოროლისთავში, იწერებიან როდინაძედ).

ძველი ბათუმის გარეუბნის (ზედა ბათუმი) მიმდებარე ტერიტორიაზე, მარჯვენა მხრიდან მდ. ყოროლისწყალს უერთდება “ჭუნჭულავას ღელე”. ჰიდრონიმი ანთროპონიმული წარმოშობისაა. მისი მსახლვრელი წევრი (ჭუნჭულავა) ნაწარმოებია გვარსახელისათვის დამახასიათებელი -ავ- სუფიქსით. ადგილის სახელწოდება მიუთითებს, რომ ღელე და მიმდებარე ტერიტორია ეკუთვნოდათ ჭუნჭულაებს. ამჟამად, ქრისტიანობის ხანის ყოროლისწყლის ხეობის და შესაძლოა ძვ. ბათუმის, მცხოვრებნი ყოფილან ჭუნჭულაეები².

თავისი სიძველითა და ონომასტიკური მასალის სიმრავლით გამოირჩევა ძვ. ბათუმის სასოფლო რაიონი შავღელე. ოსმალთა დროს იგი ითარგმნა ყარადერედ³. საბჭოთა მართველობის პერიოდში გადაერქვა სახელი და სოფელს ეწოდა განთიადი⁴ (სიხარულიძე, 1959 : 54).

სახელწოდების შინაარსიდან გამომდინარე “შავღელე” თავდაპირველად უნდა რქმოდოდა აქ ჩამომდინარე მცირე მდინარეს⁵. ჩამოედინება მახინჯაურსა და განთიადს შორის და უერთდება ზღვას. მდინარის⁶ სახელწოდებიდან გამომდინარე, მის მარცხენა მხარეს არსებულ დასახლებას შეერქვა შავღელე⁷.

აღნიშნული დასახლებული პუნქტი და მდინარე, ყარადერეს სახელწოდებით, მოხსენიებულია რუსულ წყაროებში, ბათუმის შემოგა-

¹ ბრინჯი დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული ერთ-ერთი უძველესი პურეული კულტურაა (ჯავახიშვილი, 1996 : 379-380; კეცხოველი, 1971 : 118).

² ამჟამად ყოროლისწყლის ხეობაში არ ფიქსირდება მითითებული გვარი. როგორც ირკვევა მოგვიანებით მათ შეიცვალეს საცხოვრებელი ადგილი და დასახლებულან კახაბერში. ოსმალთა პერიოდში იწოდებოდნენ ჭუჭულოღლად. ქართველ ლეგიონერთა 1915 წ. სიებში მოხსენიებული არიან ჭუჭულოღლი ალი და იუსუფ – სოფ. კახაბერი (ბატიაშვილი, 2008 : 74-81)

³ შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმების მაგალითზე ფილოლოგიის დოქტორი ნ. ცეცხლაძე მიუთითებს: “ხშირია თურქების მიერ დაპყრობილ ქართულ რეგიონში ადგილის სახელთა თარგმნის შემთხვევები”. იგი ასევე დასძენს: დაპყრობილ რეგიონში თურქული ენის გაბატონობის გამო ქართულ გეოგრაფიულ სახელს ჯერ გაუჩნდა თურქული ვარიანტი პირდაპირ ნათარგმნი ტერმინის სახით, შემდეგ დროთა განმავლობაში ამ ახალწარმოქმნილმა ფორმამ შთანთქა ქართული სახელი” (ცეცხლაძე, 2004 : 86-87).

⁴ სოფელი ხელვაჩაურის რ-ნში, მდ. ყოროლისწყლის მარჯვენა მხარეს.

⁵ ღელე – პატარა მდინარე (ქეგელ, 1986 : 465).

⁶ მას ერთვის მახინჯაურის გოგირდოვანი აბანოს წყალი, ვფიქრობ მინერალური წყლის შეფერილობიდან გამომდინარე მდინარეს ეწოდა შავღელე.

⁷ მრავლად გვაქვს ღელესაგან წარმომდგარი (ხშირად იმავე სახელის) ჰიდრონიმები, ტოპონიმები: შავღელე – მდ. ხობის რ-ნში, შუაღელე – მდ. ქობულეთის რ-ნში, შუაღელე სოფ. ქობულეთის რ-ნში... (ორთ. ლექსიკონი, 2009 : 191,196).

რენის რუკებზე¹. აღ.ფრენკელი, რომელიც ახლდა ქალაქის დასაკავებლად, 1878 წ. აგეიტოში ბათუმისაკენ მიმავალ რუს-ქართველთა ჯარს, წერდა: მახინჯაურის შემდეგ ერთ ადგილას მოგვიწია პატარა მდინარე – ყარადერეს წყალზე გადასვლა, რომლის სათავე მახინჯაურის მინერალურ წყლებთან იწყება. ამ მდინარის იქით მდებარეობს სოფ. ყარადერე (ფრენკელი, 2012 : 77).

როგორც გამოკვლეულია, ჯერ კიდევ ანტიკური ხანიდან შავღელე (სოფ. განთიადი) წარმოადგენდა ბათუმის მნიშვნელოვან სასოფლო-სამეურნეო რაიონს (ე.წ. ქორა)² მას ეს ფუნქცია მომდევნო პერიოდშიც არ დაუკარგავს, რაც საინტერესოდია ასახული სოფ. განთიადის ონომასტიკაში. ძირითადად ფიქსირდება სამეურნეო საქმიანობის ამსახველი ტოპონიმები³, (დიდყანა, ნაგუმარი, ყუზიხანა, საქთამური, საკალმახე, სარცხელა, სახარატო, სახრო) ასევე ანთროპოტოპონიმები (ჯაბაღათი, მხეიძეები).

დაბოლოს, ვფიქრობთ, განხილული ონომასტიკური მასალა შეიცავს საინტერესო ინფორმაციას ძველი ბათუმის საქალაქო დასახლებების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ახუაშვილი, 2005** : ახუაშვილი ი., *ქართული გვარ-სახელები*, I, თბილისი.
- ბატიაშვილი, 2008** : ბატიაშვილი ზ., *ქართველები ოსმალური პერიოდის ტრაპიზონში*. თბილისი.
- ბაქრაძე, 1987** : ბაქრაძე დ., *მოვ ზაურობა გურიასა და აჭარაში*, ბათუმი.
- ბერაძე, 1981** : ბერაძე თ., *ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში*, თბილისი.
- ბექურიშვილი, 1978** : ბექურიშვილი ი., *აჭარის სტუმრები*, ბათუმი.
- ბექურიშვილი, 1996** : ბექურიშვილი ი., *აჭარის ისტორია გვარსახელებში*, ბათუმი.
- დაკიშვილი, 2011**: დაკიშვილი ნ., *ბათუმი*, ბათუმი.
- თვარაძე, 2004** : თვარაძე ა., *საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში*, თბილისი.
- ინაიშვილი, 2009** : ინაიშვილი ნ., *ბათუმი ადრეპიზანტიურ ხანაში. ბათუმი I*, ბათუმი.
- კახიძე, სახუტაიშვილი, 1989** : კახიძე ა., სახუტაიშვილი დ., *მხატვრული ბათუმის ძველი ისტორიისათვის*. სდსმ, 18, თბილისი.
- კახიძე, მამულაძე, 2000** : კახიძე ა., მამულაძე შ., *კოროხის აუზი კოლხური კულტურის უძველესი კერა*, ბათუმი.

¹ ყარადერე მითითებულია 1873 წ. რუკაზე “ზურუქსუ, აჭარა, გურია“.

² სოფ.განთიადში მიკვლეულია თანადროული სამოსახლო. აქ აღმოჩნდა ძვ.წ. IV ს. შუა ხანების სინოპური მონეტები, მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის გვერდით დაწინაურებული ჩანს ხელოსნური წარმოება (კახიძე, 2007 : 249).

³ გეოგრაფიული სახელები სანდო წყაროს წარმოადგენს მხარის სამეურნეო ყოფის შესასწავლად (ქამადაძე, 1922 : 55).

კახიძე, 2007 : კახიძე ა., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში. *სტინი*, I, თბილისი, 2007.

კახიძე, 2004 : კახიძე ნ., ხელოსნობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი.

კუტაღიშვილი, 1987 : კუტაღიშვილი ზ., ნაოსნობა საქართველოში, თბილისი.

მამულაძე, 2009 : მამულაძე შ., სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა და ხელოსნობა განვითარებული შუა საუკუნეების აჭარაში. *სტინი* 2, ბათუმი.

მამულაძე, უზუნაძე 2009 : მამულაძე შ., უზუნაძე რ. ბათუმი შუა საუკუნეებში. *ბათუმი I*, ბათუმი.

მაყაშვილი, 1991 : მაყაშვილია., ბოტანიკური ლექსიკონი, თბილისი.

ორბელიანი, 1965 : ორბელიანი ს.ს., ლექსიკონი ქართული. თხზ. ტ.4, თბილისი.

ორთ. ლექსიკონი, 2009 : საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბილისი.

სიხარულიძე, 1958 : სიხარულიძე ი. ტოპონიმია, I, ბათუმი.

სიხარულიძე, 1959 : სიხარულიძე ი. ტოპონიმია, II, ბათუმი.

მატიანე, 1977 : ტბეთის სულთა მატიანე (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა თ. ენუქიძემ), თბილისი.

უზუნაძე, 2009 : უზუნაძე რ. ბათუმის საქალაქო და საზოგადოებრივი ცხოვრება (XII ს. – XIX ს. I ნახევარი). *სტინი*, 2, ბათუმი.

უზუნაძე, 2010 : უზუნაძე რ. ბათუმი ძველი ევროპულ და ოსმალურ წყაროებში. *აჭარა უცხოელ ავტორთა შრომებში*, ბათუმი.

ფრენკელი, 2012 : ფრანკელი ალ. *ნარკვევები ჩურუქსუზე და ბათუმზე*, ბათუმი.

ქამადაძე, 1992 : ქამადაძე მ. ზემო აჭარის ტოპონიმია. აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, 8, თბილისი.

ქამადაძე, 1999 : ქამადაძე მ. *აჭარის ონომასტიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს რეგიონის მონაცემებთან მიმართებით* (ავტორეფერატი), ბათუმი.

ქამადაძე, 2009 : ქამადაძე მ. აჭარის ონომასტიკა, *სტინი* 2, ბათუმი.

ქეგელ, 1962 : ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 7, თბილისი.

ქაჯაია, 2002 : ქაჯაია ო. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, 2, თბილისი.

ქობალია, 2010 : ქობალია ა. მეგრული ლექსიკონი, თბილისი.

შამილაძე, 1969 : შამილაძე ვ. ალპური მესაქონლეობა საქართველოში, თბილისი.

ჩუბინაშვილი, 1961 : ჩუბინაშვილი ნ. ქართული ლექსიკონი, თბილისი.

ცეცხლაძე, 2004 : ცეცხლაძე ნ. ძიებანი ჭოროხის აუზის ტოპონიმიდან, ბათუმი.

ხახუტაიშვილი, 1997 : ხახუტაიშვილი დ. ბათუმის ციხე. საქართველო (ენციკლოპედია), I, თბილისი.

ხახუტაიშვილი, 2007 : ხახუტაიშვილი ნ. აჭარის მოსახლეობის სამეურნეო ყოფა. *სტინი*, 2, თბილისი.

ჯავახიშვილი, 1996 : ჯავახიშვილი ივ., *თხზ.* ტ. 4, თბილისი.

Кальфоглу 1906 : Кальфоглу И. Древнейшие известия о Батуме. *ИКОИРГО*. 18, вып. I.

Revaz Uzunadze (Batumi, Georgia)

**Information about Old Batumi
(According to onomastic material)**

Summary

The ancient settlement of Batumi is situated on the estuary of the river Korolistskali. We have scant written records of Batumi's history before the 19th century. Various onomastic sources have helped researchers fill in the gaps. From these sources we have information on the origins of historical sites ("Tamari Fortress"), various toponyms (Ortabatumi, Limentvali), economic activities (Kubi, Gomi, Sartskhela), agricultural districts of the town (Salibauri, Shavghele) and the surnames of the population of the old Batumi as well its outskirts (Salibasdze, Brinjadze, Chunchulava, Kharebava, Jalabashvili).

ტოპონიმ ორთაბათუმის შესახებ

არქეოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით, ვარაუდობენ, რომ ახლანდელი ბათუმის ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი დასახლებული უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ ძვ.წ. II-I ათასწლეულთა მიჯნაზე. ამას ადასტურებს თამარის ციხის სახელით ცნობილი ბათუმის გორა-სამოსახლო, რომელიც დღევანდელი ბათუმის ჩრდილო ნაწილში, მდ.ყოროლისწყლის შესართავთან მდებარეობს. ტოპონიმ ბათუმის ეტიმოლოგიის შესახებ ვარაუდობენ, რომ იგი ფორმითა და შინაარსით საერთოქართველური წარმომავლობის სიტყვაა, რომელიც ბათ- ძირითაა ნაწარმოები და სვანურ ბათ/ბაწ (ქვა) ძირს უკავშირდება. სხვა მოსაზრებით კი, ბათ- ჭაობიან ადგილს აღნიშნავს. ბათომი/ბათუმის -ომ/-უმ სუფიქსიც უძველესი ქართული სუფიქსია. ასევე, არსებობს მოსაზრება, რომ ბათუმი მცენარე ბათურას სახელიდან ნაწარმოები ფიტონიმური წარმოშობის ტოპონიმია (ფაღავა, 2009:292) და სხვ.

ბათუმს ზევით, მდ.ყოროლისწყლის ხეობაში, ბათუმის გორასამოსახლოდან 1,5 კმ-ში, ზღვის დონიდან 150-160მ სიმაღლეზე მდებარეობს დასახლება ორთაბათუმი, რომელიც ადრე ორ ნაწილად: ზედა და ქვედა ორთაბათუმად იყოფოდა. ამჟამად ზედა ორთაბათუმი სოფ. ჩაისუბანია, ქვედა ორთაბათუმი კი სოფ.წინსვლაში შედის (სიხარულიძე, 1959:91). ჩვენთვის უცნობია ამ დასახლების სხვა, უფრო ძველი სახელწოდება.

არსებობს ტოპონიმ ორთაბათუმის ახსნის რამდენიმე ცდა. სიტყვა ორი ნაწილისაგან შედგება: ორთა+ბათუმი. ვარაუდობენ, რომ ორთა თურქული სიტყვაა (orta/ortx) და შუას აღნიშნავს. ასევე, დასაშვებად მიაჩნიათ ორთას ახსნა კუთვნილების თვალსაზრისით, როგორც მაგ.: სამზიარი, სამთაწყარო, ორთაბათუმი და ა.შ. აჭარაში სიტყვა ორთა-თ ნაწარმოები კიდევ მრავალი ტოპონიმი იძებნება. მაგ.: ორთავაკე, ორთახევი, ორთახონა და ა.შ.

ამ მასალების მიხედვით დანამდვილებით ვერ ვიტყვით, რომ მათი ახსნა შეგვიძლია პირველი (თურქ. – შუა) ან მეორე (ორის კუთვნილება) მოსაზრების მიხედვით; საგულისხმოა, რომ ქართველურ ენათა მონაცემების მიხედვით ორთა/ორთი ზანური სიტყვაა და სახლს, სამყოფს ან სახურავს, სართულს აღნიშნავს (მაგ. ჟინიშ ორთა – ზენა-არსთ სამყოფი). სვანურში მისი შესატყვისია ლარდა. ქართული ერდი კი სახლის ზედა ბანს ეწოდება. ძველ ქართულში სიტყვა სართულიც (სა-რთ-ულ-ი) სახურავს, სახლის ზევიდან დართულს აღნიშნავდა. ო – ა (ო-რთ-ა) დანიშნულების კონფიქსია და ქართულ სა – ე კონფიქსს შეესაბამება (ჩუხუა, 2000-2003; ფენრიხი, სარჯველაძე, 1990).

სიტყვა ორთი/ორთა დაცულია აჭარულ დიალექტშიც და სახურავს, სახლის ზედა, ბოლო ნაწილს აღნიშნავს. სახლის სახურავის დასრულებას სახლის ორთში (ორთაში) მოყვანას ეძახიან. ასევე, არსებობს გადახურვის წესი – ორფრთა გადახურვა, რომელსაც სემერორთს – ორმხრივ გადახურვას ეძახიან.

ამდენად, ჩვენი მოსაზრებით, ორთაბათუმი უნდა აიხსნას, როგორც ზედა ბათუმი, როგორც ბათუმს ზევითა სამყოფი, საცხოვრისი. მართლაც, გეოგრაფიულად, იგი მდებარეობს არა ბათუმის “შუა”, არამედ ბათუმის ზემოთ, შემადგენელ ადგილზე. ეს ვარაუდი მყარდება ისტორიული და არქეოლოგიური მონაცემებითაც.

მრავალწლიანი ძიების შედეგად დადგენილია, რომ ბათუმის პირველი დასახლება მდ. ყოროლისწყლის შესართავთან გვიანბრინჯაოს ხანაშია გაჩენილი. როგორც აღნიშნავენ, ძვ.წ. I ათასწლეულში აქ ხის მორებით შემოზღუდული და თხრილებით გამაგრებული ტიპური კოლხური გორა-სამოსახლო ყოფილა (ქსე, 1977). არქეოლოგიურმა გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ აჭარის ზღვისპირა აკუმულაციური ზოლი გვიანბრინჯაოს ხანის დასაწყისში უკვე კარგად ათვისებული ადგილია (სდსინ, 2007:21). ამ ზოლში შედიოდა მდ. ყოროლისწყლის შესართავის სანახებიც. ეს ტერიტორია ამ დროისათვის ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის მატარებელი მოსახლეობის საბინადროს წარმოადგენდა. ქართველთა და მეგრელ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება თითქმის არ იყო. სვანური რამდენადმე დაშორებული იყო საერთოქართველურს, თუმცა “კოლხური კულტურა” და ძველი კოლხეთის სამეფო, უეჭველია, მათაც მოიცავდა (სდსინ, 2007:180). სწორედ ამ ისტორიული რეალობიდან ხსნიან ბათუმის ეტიმოლოგიას. რაც შეეხება დასახლება ორთაბათუმს, შეგვიძლია პარალელი გავავლოთ მსგავსი ტიპის ნამჭედურის გორასამოსახლოსთან. ნამჭედურის (ქობულეთი) დასახლების მაგალითზე მიუთითებენ, რომ ადრეული პერიოდის დასახლების სტრუქტურის მიხედვით, გორასამოსახლოს სიმაგრის შიგნით ცხოვრობდა ჰეგემონი თემის არისტოკრატიული ნაწილი და ქურუმობა, ხოლო ჰეგემონი თემის რიგითი წევრები თხრილის გარეთ სახლობდნენ და, რაც მთავარია, ამ დასახლებებს გააჩნდათ ნაყოფიერების ღვთაების სალოცავი, რომელიც დასახლებიდან დაახლოებით 1 კმ მანძილზე იყო განლაგებული და, რასაკვირველია, იგი დასახლებაზე მაღლა უნდა ყოფილიყო მოთავსებული. სწორედ ამ მოვლენიდან გამომდინარე, დასაშვებად მიგვაჩნია ტოპონიმ ორთაბათუმის გაჩენა, როგორც ბათუმს ზემოთ მდებარე სალოცავის ან საცხოვრისის სახელწოდებისა. შესაძლოა პირუკუ მოვლენაც განვითარებულიყო: თავდაპირველად აქ ყოფილიყო დასახლება და შემდეგ ჩამოსახლებულიყვნენ მდ. ყოროლისწყლის ამ დროისათვის საცხოვრებლად უკვე გამოსადეგ ადგილებში. თუმცა, ეს არ ცვლის იმ ფაქტს, რომ ტოპონიმი ორთაბათუმი აღნიშნავს ბათუმს ზევითა ტერიტორიას და სახელწოდება ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის ხანას უნდა განე-

კუთვნიბოდეს. ვუიქრობთ, მომავალი ისტორიულ-არქეოლოგიური და ენობრივი ძიებები ბათუმთან და მის შემოგარენთან დაკავშირებულ მრავალ საკითხს მოჰყენს ნათელს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- აბულაძე, 1973 : აბულაძე ი., *ძველი ქართული ენის ლექსიკონი*, თბილისი.
- სდსინ, 2007 : სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, ბათუმი.
- სდსინ, 2009 : სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, II, ბათუმი.
- სიხარულიძე, 1959 : სიხარულიძე ი., *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა*, II, თბილისი.
- ფაღაღა, 2009 : ფაღაღა მ., კვლავ ტოპონიმ ბათუმის ეტიმოლოგიისათვის, *ბათუმი I*, ბათუმი.
- ფენრიხი, სარჯველაძე, 1990 : ფენრიხი პ., სარჯველაძე ზ., *ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი*, თბილისი.
- ქსე, 1977 : ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, II, თბილისი.
- ჩუხუა, 2000-2003 : ჩუხუა მ., *ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი*, თბილისი.

Nanuli Nogaideli (Batumi, Georgia)

Origins of the toponym Ortabatumi

Summary

The toponym Ortabatumi consists of two words : "orta" and "Batumi". The word "orta" has two meanings. In Turkish "orta" means middle or average (Ortabatumi = average Batumi). In Georgian, "orta" refers to a unit vector.

The author believes the name "Ortabatumi" originates from the Proto-Zan word "Orta", which means house, floor or roof. In the author's opinion the place name "Ortabatumi" denotes the upper area of Batumi and originates from the era of Proto-Zan linguistic unity.

ერთი უცნობი ლექსიური ერთეულისათვის აჭარაში

ადგილის გეოგრაფიული სახელწოდებები აჭარაში, ისევე როგორც სხვაგან, ხშირად დავიწყებას ეძლევა. მათი მოპოვება, დაფიქსირება და შენახვა მეტად საშუაო საქმეა, ვინაიდან სამომავლოდ შესაძლებელია აქამდე არსებული ტოპონიმების გაქრობა. ასე მაგალითად, აზ. ახვლედიანის ცნობით, აჭარაში დღემდე კარგად ცნობილი ტოპონიმი “მწვანე კონცხი” უკვე დავიწყებული “წყაენარი კონცხია”, დღევანდელი “განთიადი” - “ორპირი” იყო (ახვლედიანი, 1971: 86-87). ტოპონიმს ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უკავია საკუთარ სახელთა სისტემაში. ბევრი მათგანი საუკუნეთა სიდრმიდან მოდის. ისინი უმთავრესად ხალხის ხსოვნამ შემოგვინახა და თაობიდან თაობას გადასცა. ტოპონიმი შედარებით ძნელად იცვლება და ამიტომაც იგი ფასეულია, რადგან უამრავ ინფორმაციას ინახავს ისტორიული, დიალექტოლოგიური, ეთნოლოგიური თუ ენათმეცნიერული თვალსაზრისით.

ადგილის სახელთა ცხოვრება ორი უკიდურესობით გამოირჩევა. შეიძლება, ისე გავიდეს ათასწლეულები, რომ რომელიმე სახელმა ნირიც კი არ შეიცვალოს, ისე გადაიტანოს ხალხთა მოძრაობები, ისტორიის ქარტეხილები, რომ პირველყოფილი სახით მოვიდეს ჩვენამდე. ეს არის ტოპონიმთა ცხოვრების ერთი მხარე, მათი გამძლეობა. არის სხვაგვარი ბედისა და ცხოვრების ადგილთა სახელებიც. მაგალითად, ახალციხის რაიონის სოფელ ჭვინთაში მე-16 საუკუნის ბოლოს იყო ოთხი უბანი: გოგეთუბანი, თელეთუბანი, საქეთუბანი და ყურთუბანი. რომ არ გეჟონოდა “გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი”, არც ერთი ამ სახელთაგანი ჩვენამდე არ მოაღწევდა, რადგან დროთა განმავლობაში ოთხივე სოფლის სახელი გაქრა. ეს გამქრალი ტოპონიმები გვიდასტურებენ მესხეთში შესაბამისი გვარების ისტორიულ ფესვებს.

საინტერესო მასალა იძებნება არქივსაცავებში. ჩვენ გასულ წელს ქუთაისის ისტორიული არქივის ხელმძღვანელობისგან მივიღეთ შემოთავაზება ქუთაისის არქივში დაცულ საბუთებში დაფიქსირებული ტოპონიმების აღრიცხვა-კონსერვაციის მიზნით, რასაც სჭირდებოდა დაფინანსება. ამჯერად, ჩვენ მიერ მოპოვებული ლექსიკური ერთეული ლენინგრადში, რუსეთის სახელმწიფო ისტორიულ არქივში მუშაობის დროს არის მიკვლეული. ეს ლექსიკური ერთეული ადრე კიდევ დაუფიქსირეთ ერთ-ერთი რუსი ჩინოვნიკის პატკანოვის მიერ, დღევანდელი თამარის დასახლების ტერიტორიაზე მიწის ნაკვეთის შესყიდვის მიზნით, გამოქვეყნებულ რუკაზე. ამ მიწის შესყიდვა პატკანოვს ვერ

მოუსწრია გასაბჭოების გამო. ცნობილია, რომ აჭარის ტერიტორიაზე ბევრი ობიექტის სახელწოდება უკავშირდება რუსი ჩინოვნიკების გვარებს. ასე მაგალითად: სიბირიაკოვი, პოპოვი, გუბანოვი, სმირონოვი, ლიტვინოვი და სხვა. ამ ტოპონიმთა ქვეშ ჯერ კიდევ ადვილი მისაკვლევეია ძველი ქართული ტოპონიმები (ასე, მაგალითად, დღევანდელი გუბანოვი ძველი “ოჯინჯი”-ა, რაც კარგად ახსოვს ამ ტერიტორიაზე მკვიდრ ასაკოვან ინფორმატორებს (ახვლედიანი, 2009 : 77-78).

აჭარის სანაპირო ზოლი, კერძოდ ბათუმი და მისი მიდამოები, ყოველი დამპყრობლის ხელში, განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენდა, ასეა დღესაც.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის, მერაბ ახვლედიანის მიერ გადმოცემულ პირად საარქივო მასალაშიც დავაფიქსირეთ დღემდე ამ ტერიტორიისთვის უცნობი ადგილის გეოგრაფიული სახელები მახინჯაურში. ესენია: “ოჯახიერი”, “ტალახნარი”, “სურნალი” და ა.შ. ამჯერად შემოგთავაზებთ ლენინგრადის სახელმწიფო ისტორიულ არქივში დაცულ ერთ აქამდე უცნობ ტოპონიმს. ეს გახლავთ **“სახრო”** (Сахро) (РГИА : л. 309). სახრო არ გვხვდება პაატა ცხადაიას სამეგრელოსა და რაჭის ტოპონიმთა სიაში. ლექსიკური ერთეული „სახრო“ არ არის დაფიქსირებული არც შუქრი ნიჟარაძესთან აჭარული დიალექტის ლექსიკონში. იგი არ გვხვდება არც გურულ, იმერულ და ლეჩხუმურ ლექსიკონებში. სულხან საბასთან ფიქსირდება „სახრვა“ - მოგობის შელოცვა, იქვე ნახეთ მსახვრალი, ტილისმა (სულხან-საბა, 1993: 78). სახრო არ გვხვდება არც “ჩვენებურები”-ს ქართულში. პ. ჭარაია თავის ლექსიკონში მიუთითებს ასეთ ლექსიკურ ერთეულსაც – “სახო”, რაც განმარტებულია, როგორც “ახლოს” (ჭარაია, 1997: 123). ჩვენი ვარაუდით, ამ ტოპონიმზე დაკვირვება უნდა გაგრძელდეს და თუ გამოირიცხება მისი ქართულ ვარიანტებთან დაკავშირება, მაშინ შესაძლებელია იგი სახრვა ქართული მსახვრალის ზანური შესატყვისი იყოს (სარხო – სახრვა, მეგრ.ო=ქართ.ვა (უა)), ხოლო რაც შეეხება ამ ტოპონიმის ეტიმოლოგიას, იგი შესაძლოა შერისხული ადგილი ყოფილიყო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახვლედიანი, 1971 : ახვლედიანი ა., ორთაბათუმი, ეტიმოლოგიური შენიშვნა, ჟურნ. “ჭოროხი”, №2, ბათუმი.

ახვლედიანი, 2009 : ახვლედიანი ნ., ზანიზმები აჭარის ტოპონიმიკაში, ბათუმი.

სულხან-საბა, 1993 : სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბილისი.

ჭარაია, 1997 : ჭარაია პ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი.

РГИА : Российский Государственный Исторический Архив, Фонд №396, Опись №5, Дело №169, листок 309.

Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)

One Unknown Adjarian Toponym

Summary

The geographical names of places often change over time. One unknown toponym on record at the Petersburg State Historical Archive is the Adjarian “Sakhro”. Its origins might date from the Proto-Zan “Msakhvrali” (“Destroying”) which morphed over time into ‘Sakhro-Sakhrva’ in Mingrelian and Georgian. In Proto-Zan “Sakhro” might have meant a cursed place.

ნოდარ ჯახიძე
(ბათუმი, საქართველო)

ვლადიმერ ლისოვსკი ბათუმის შესახებ

ბათუმის, როგორც ქალაქ-ნავსადგურის წარმოშობისა და განვითარების ისტორიის საკითხებს არაერთი ქართველი და უცხოელი (რუსი, დასავლეთ ევროპელი, თურქი) მკვლევარი შეხებია. უცხოელ ავტორთა შორის ამ მხრივ ერთ-ერთი გამორჩეულია რუსი სამხედრო ისტორიკოსი ვლადიმერ ლისოვსკი, რომელმაც 1887 წელს რუსულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში – “ჭოროხის მხარე“ ცალკე თავი უძღვნა ბათუმს (Лисовский, 1887). ვლისოვსკი მეორეა ა.ფრენკელის შემდეგ, რომელმაც ქალაქ ბათუმისა და მისი შემოგარენის შედარებით ვრცელი აღწერილობა დაგვიტოვა (ფრენკელი, 2012).

ვლისოვსკის უმთავრესი მიზანი იყო ჭოროხის მხარის ყოველმხრივი შესწავლა და ბუნებრივია, ნაშრომშიც რეგიონის ვრცელ ისტორიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ დახასიათებას იძლევა (ჯახიძე, 2009). ამ სტილშია დახასიათებული ბათუმის ისტორიის საკითხებიც. ავტორი აღწერს ბათუმის მდებარეობას, მის საზღვრებს, საფორტიფიკაციო ნაგებობებს, ქალაქისა და მისი შემოგარენის მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობას, სამეურნეო ცხოვრებას, საცხოვრებელ, საკულტო და სხვა სახის ნაგებობებს, ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებს, ქალაქის განაშენიანების საკითხებს და ა.შ.

ნაშრომიდან ჩანს, რომ მისი ავტორი ბათუმის და საერთოდ, მხარის დახასიათებისას იცნობს და იყენებს მის წინამორბედ ქართველ და უცხოელ მკვლევართა მონაცემებს. ამავე დროს, საკუთრივ მის მიერ მოძიებული მასალებითაც სარგებლობს.

ვლისოვსკი პირველ რიგში იძლევა ბათუმის მდებარეობის დახასიათებას, მისი საზღვრების ლოკალიზაციას. იგი დასძენს, რომ ქალაქის საზღვრები მოიცავდა ბურუნ-თაბიეს მიერ წარმოქმნილი ბათუმის ყურის, ნურიეს ტბის, ძველი ბაზრის (ქალაქის ცენტრალური ნაწილი) და აზიზიეს მეჩეთის მიდამოებს. ეს საზღვრები კი იწყებოდა აღმოსავლეთით მდ. სარი-სუდან და გრძელდებოდა დასავლეთით ნურიეს ტბამდე.

ამ ტერიტორიაზე განლაგებული იყო ბათუმის 4 საპოლიციო უბანი, რომელთაგან 2 მოქცეული იყო ბათუმის ყურესა და ნურიეს ტბას შორის, დანარჩენი 2 კი ყურის სამხრეთ ნაწილში.

მკვლევარი აქვე იძლევა დასახელებულ საპოლიციო უბნებში მცხოვრები მოსახლეობის ეთნიკურ დახასიათებას. პირველ 2 საპოლიციო უბანში ძირითადად ცხოვრობდნენ “მოსული ელემენტები“, ანუ

რუსები და სომხები, რომლებიც აქ გადმოსახლეს რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის შემდეგ. რატომღაც, “მოსულ ელემენტებში“ ავტორს შეჰყავს ქართველებიც, რაც გაუპართლებელია. დანარჩენ უბნებში ძირითადად სახლობდნენ თურქები, რომლებსაც, ასევე შეცდომით, მკვიდრ (Туземцы) მოსახლეობად თვლის (Лисовский, 1887:129) ალბათ იმ მოტივით, რომ ისინი ბათუმის ხელში ჩაგდებიდან 1878 წლამდე, ე.ი. რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის დამთავრებამდე, ცხოვრობდნენ აქ.

ვლისოვსკის ცნობებით ირკვევა, რომ განხილულ პერიოდში, ე.ი. 1883 წლისათვის პირველი ორი საპოლიციო უბნის ტერიტორია შედარებით კეთილმოწყობილი იყო, ვიდრე დანარჩენი ორი. კერძოდ, რუსებით, ქართველებით და სომხებით დასახლებული უბნები გამოირჩეოდა შედარებით ფართო ქუჩებით, მეტწილად რკინის სახურავიანი ქვის, აგურის, ბეტონის შენობებით, რომელთა შორის აქა-იქ გვხვდებოდა თურქთა ღარიბული სახლები. როგორც ჩანს, პირველ ორ დასახლებულ უბანში, სადაც ძირითადად ქართველები, რუსები და სომხები ცხოვრობდნენ, აღნიშნული ცვლილებები ქუჩების დაგეგმარებასა და სახლმშენებლობაში სულ რაღაც 5 წელიწადში, ანუ 1878 წლიდან ბათუმის საქართველოსთან დაბრუნებიდან 1883 წლამდე მომხდარა (ცნობისათვის: ვლისოვსკიმ ბათუმი 1883 წელს აღწერა).

ვლისოვსკის ცნობებში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის ზრდას 1878 წლის შემდეგ. ამ მონაცემებით ირკვევა, რომ 1884 წლისათვის ბათუმის მოსახლეობა შეადგენდა 19 ათას სულს და 1878 წელთან შედარებით (3000 სული) 6-ჯერ და უფრო მეტად გაიზარდა. მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ რუსები (5,5 ათასი სული). მეორე ადგილზე იყვნენ ბერძნები (4000 სული). შემდეგ მოდიოდნენ თურქები (არაუმეტეს 3000 სული), ქართველები და სომხები (თითოეული 2-2 ათასი სული), სპარსელები (1,5 ათასი სული). ბათუმში ცხოვრობდნენ აგრეთვე ებრაელები, გერმანელები, იტალიელები, ფრანგები, ინგლისელები, რომლებიც ერთად აღებული შეადგენდნენ 1000 სულს. რადგან რუსები ამ პერიოდის ბათუმის მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ, ვლისოვსკი ბათუმს რუსულ ქალაქად მიიჩნევდა (Лисовский, 1887:131).

ბათუმი საკმაოდ სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. თუ 1878 წლისათვის ბათუმი კეთილმოწყობულ ქალაქად ითვლებოდა, სადაც მოსახლეობა ქოხმახებში ცხოვრობდა, ხასიათდებოდა გაუვალი ჭაობებით, უგზოობით, რაც აფერხებდა მის კავშირს გარემომცველ სამყაროსთან, 80-იანი წლებისათვის მან მნიშვნელოვნად იცვალა სახე და ახლა იგი რკინიგზით დაუკავშირდა თბილისს და მისი მეშვეობით მოქალაქეებს ამიერკავკასიას, აჭარისწყლის ხეობაში გამავალი ე.წ. შოსე გზით ანუ გზატკეცილით კი – ახალციხესა და არდაგანს. მნიშვნელოვნად გამოცოცხლდა საზღვაო-სავაჭრო ცხოვრება, რაშიც მთავარ როლს დიდი და პატარა გემებისათვის უსაფრთხო ბათუმის პორტი

ასრულებდა (Лисовский, 1887:130). ლისოვსკი არ ასახელებს, მაგრამ ცნობილია, რომ ბათუმსა და თბილისს შორის და საერთოდ ამიერკავკასიის მასშტაბით სარკინიგზო გზის განვითარებაში არსებითი როლი ითამაშა 1883 წელს ბათუმ-სამტრედიის რკინიგზის ხაზის ამოქმედებამ, რომელმაც ამიერკავკასია ერთიან სარკინიგზო ქსელში ჩართო (სიორიძე, 2003:68).

ამ ფაქტს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბათუმის როგორც სანავსადგურო ქალაქის ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებაში. ბათუმის ნავსადგურის, მთელი საქალაქო ცხოვრების განვითარების ზრდის კვალობაზე იზრდებოდა მოსახლეობის მოთხოვნილება საზოგადოებრივი და კულტურული მომსახურების ობიექტების მშენებლობაზე.

პირველ რიგში შენდებოდა შედარებით კეთილმოწყობილი ერთ და ორსართულიანი ქვის სახლები. ვ.ლისოვსკის ცნობით, 1883 წელს ბათუმში იყო 1350 სახლი (Лисовский, 1887:130), რაც კომლში 5 სულის ანგარიშით ტოლია 6750 მოსახლისა. შედარებისათვის მოვიტანთ ასეთ მონაცემს: პალერევის 1872 წლის ცნობით ბათუმში იყო 246 სახლი 1400 სული მცხოვრებით (Пальгрев, 1882:46). ამასთან ერთად, ეს სახლები, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოირჩეოდა მშენებლობის ხარისხით, კონსტრუქციული აღნაგობითა და დაგეგმარებით, ევროპულ წესზე მოწყობით. 1878 წლისათვის ბათუმში მხოლოდ ერთი სახლი იყო, რომელსაც “ცოტა რამ ეცხო ევროპული”. ეს სახლი ეკუთვნოდა ალიფაშა თავდგირიძეს, რომელიც ზღვის ნაპირას იდგა (მესხი, 1878:174).

ვ.ლისოვსკი ზოგადად ჩამოთვლის მე-19 საუკუნის 80-იანი წლების ბათუმში არსებულ სხვადასხვა ფუნქციის მატარებელ შენობა-ნაგებობებს, რომლებიც რამდენიმე ათეულს შეადგენდა. ესენია: მაღაზიები, რომლებიც გადატვირთული იყო იმპორტული საქონლით, რამდენიმე კეთილმოწყობილი სასტუმრო, ხუთი ეკლესია, სამი მეჩეთი, რომელთა შორის საუკეთესო იყო აზიზიეს მეჩეთი. ფუნქციონირებდა ხუთი დაწყებითი სკოლა, ოთხი აბანო, ოთხი ქარხანა, რომელთაგან დიდი წარმადობით გამოირჩეოდა ნავთის ჩამოსასხმელი და საფუთავი ქარხნები, ხუთი ნავმისადგომი. ქალაქს ამშვენებდა ზღვის სანაპიროზე გადაჭიმული ბუღვარი და ქალაქის განაპირას არსებული ბაღი (Лисовский, 1887:430-431). გარდა ამისა, ბათუმში არსებობდა საზოგადოებრივი საკრებულო, სადაც ხშირად იმართებოდა საციკო წარმოდგენები, სხვადასხვა სახის სპექტაკლები ჩამოსული სპეციალისტების მიერ.

ვ.ლისოვსკის მიერ ზოგადად ჩამოთვლილ საზოგადოებრივი დაწინაშეულების შენობა-ნაგებობათა, უწყებათა, საკულტო დაწესებულებათა და სხვათა სახელობითი თუ რიცხოვრივი მონაცემები შეიძლება შევავსოთ სხვა ავტორთა ცნობების მოშველიებით.

ვ.ლისოვსკის მიერ დასახელებული მრავალი მაღაზიის ქვეშ იგულისხმება სავაჭრო დუქნები, რომელთა რიცხვი ჯერ კიდევ 1873 წელს დ.ბაქრაძის ცნობით იყო 800-ზე მეტი (ბაქრაძე, 1987:40). ა. ფრენკელის

ცნობითაც, 1878 წელს ღუქნები ბათუმში ძალზე ბევრი ყოფილა და ნახევრად დანგრეულ საკუჭნაოებს წარმოადგენდა. მათი დიდი ნაწილი მოედნებსა და ქალაქის შუაგულ ქუჩებში მდებარეობდა, ზღვის სანაპიროზე კი იშვიათად (ფრენკელი, 2012:146).

ვლისოვსკი ქალაქ ბათუმში ასახელებს 5 ეკლესიას, მაგრამ მათ სახელწოდებას არ იძლევა. თუ ჟან მურიეს ცნობას დავუყრდნობით, 1884 წლისათვის დასახელებული 5 ეკლესიიდან ორი მართლმადიდებლური უნდა ყოფილიყო, თითო გრიგორიანული და კათოლიკური (მურიე, 1884:24). სომხურ-გრიგორიანული ეკლესია აშენებული იყო 1873 წელს, ხოლო სომხურ-კათოლიკური – 1876 წელს (უზუნაძე, 2001:94). მეხუთეში ალბათ წმ. ნიკოლოზის სახელობის ბერძნული ეკლესია უნდა ვიგულისხმოთ. ასევე უნდა ითქვას ვლისოვსკის მიერ დასახელებულ სამ მეჩეთზე, რომელთაგან იგი მხოლოდ ერთს – აზიზიეს მეჩეთს ასახელებს. დანარჩენი ორის ქვეშ ალბათ მოიაზრება ბათუმში ამჟამად მოქმედი მეჩეთი და ის მეჩეთი, რომელიც დღევანდელი გოგებაშვილის და ჭავჭავაძის ქუჩების კვეთაში, ანუ ყოფილი უნივერსიტეტის მიმდებარე ტერიტორიაზე იდგა (უზუნაძე, 2001:93).

ვლისოვსკი ქალაქ ბათუმის წყალმომარაგებაზედაც გვაწვდის ცნობას. იგი წერს, რომ მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებიდან თიხისმილებიანი წყალსადენი თუჯის მილებიანმა შეცვალა, რომელიც გამოყვანილი ყოფილა სოუქ-სუდან. წყალსადენის სიგრძე 3 ვერსს აღწევდა და ჰქონდა 16 წყალგამანაწილებელი ონკანი. წყლის დეპეტი დღე-ღამეში 50 ათას ვედროს აღწევდა (Лисовский, 1887:430-431). აქვე დავიმოწმებთ ა.ფრენკელის ცნობას იმის შესახებ, რომ ეს წყალსადენი ერთადერთი არ ყოფილა, საიდანაც ქალაქი ბათუმი წყლით მარაგდებოდა. წყალსადენები გამოყვანილი ყოფილა მახლობელი მთებიდან. თუმცა ისინი ოსმალთა ბატონობის დროს გაფუჭებული იყო და შეკეთებას მოითხოვდა (ფრენკელი, 2001:96).

ვლისოვსკი დიდ ადგილს უთმობს ბათუმის კლიმატური პირობების დახასიათებას და მის გავლენას ქალაქ ბათუმისა და მისი შემოგარენის მოსახლეობაზე.

მისი ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ საკითხის შესწავლისას იგი ჯერ გაცნობია მონაცემებს, რომლებიც დაბეჭდილი ყოფილა ჟურნალ “რუსსკაია მედიცინის“ 1884 წლის მე-20 და 27-ე ნომრებში. შემდეგ კი საკუთარ მონაცემებსაც გვაცნობს. ვლისოვსკის ცნობით ბათუმის კლიმატი მაშინაც რბილი და თბილი ყოფილა, მაგრამ მეორე მხრივ, უკიდურესი სინოტივით გამოირჩეოდა. ყინვები ზამთრობით იშვიათი და ხანმოკლე იყო და ზოგჯერ 5-6 გრადუსს თუ აღწევდა. ზაფხულობით სიცხეები 33 გრადუსს უტოლდებოდა. საშუალო წლიური თბილი ტემპერატურა 23, ცივი –6 გრადუსს აღწევდა. ზღვის ტემპერატურა ჰაერის ტემპერატურაზე ორი გრადუსით მაღალი იყო (Лисовский, 1887:135).

ასევე საინტერესოა ვლისოვსკის მონაცემები მაშინდელ ბათუმში წვიმიან და თოვლიან დღეთა რაოდენობაზე. ხშირი ყოფილა წვიმიანი

დღეები, რომლებიც ზოგჯერ ხუთ დღეზე მეტხანს გრძელდებოდა, რის გამოც წვიმის წყლით იფარებოდა ქუჩები, სახლის სარდაფები. მიუხედავად ამისა, ბათუმში ტალახი არასოდეს დგებოდა და ხალხიც კალოშების გარეშე დადიოდა. წვიმები განსაკუთრებით ხშირი ყოფილა ოქტომბერში, საერთოდ, შემოდგომაზე და ზამთრის პერიოდში. ყველაზე მშრალ თვედ მაისი ითვლებოდა. თოვლიანობით, რომელიც ათ დღეს არ აღემატებოდა, იანვარ-თებერვალი გამოირჩეოდა. ატმოსფერული ნალექების მიუხედავად მოწმენდილი ამინდი წელიწადში ას დღეზე მეტხანს გრძელდებოდა (Лисовский, 1887:136-137). გაბატონებულ ქარებად სახელდება სამხრეთ-დასავლეთისა, რომელიც წელიწადში საშუალოდ 170 დღეს გრძელდებოდა. წელიწადში საშუალოდ 50 დღეს ქროდა დასავლეთის და სამხრეთის ქარები. იშვიათად სახელდება ჩრდილოეთისა და ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარები. ქარიშხლიან დღეთა რაოდენობა წელიწადში 35-ს შეადგენდა და ყველაზე ხშირად მარტსა და სექტემბრის დღეებზე მოდიოდა.

როგორც ჩანს, ბათუმის მაშინდელი კლიმატური პირობები აღნიშნული მონაცემებით დიდად არ განსხვავდებოდა დღევანდელი ბათუმის კლიმატური პირობებისაგან.

მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებისთვისაც ბათუმისა და მისი გარეუბნებისათვის მეტად დამაძიმებელი იყო ჭაობიანი ადგილები, რაც ციებ-ცხელების წყარო იყო. ვლისოვსკის ცნობით ყველაზე ციებიანი დღეები ავვისტო-სექტემბერ-ოქტომბრის თვეებში აღინიშნებოდა. ამიტომაც ჭაობიანი ადგილების ამოშრობა, რაც მაღარიის გავრცელების წყარო იყო, მთავრობის ერთ-ერთ მთავარ საზრუნავს წარმოადგენდა. განსაკუთრებით ჭაობიანი ყოფილა მაშინ ბათუმის სამხრეთ-დასავლეთი გარეუბანი. ვლისოვსკის ნაშრომიდან ვგებულობთ, რომ ჭაობის ამოსაშრობად შემუშავებული ყოფილა პროექტი, რომელსაც ჟილინსკი ახორციელებდა. ხუთი კვადრატული ვერსი ტერიტორიის ამოშრობის მიზნით ჟილინსკის გაუყვანია 6,5 ვერსის სიგრძის ორი მაგისტრალური და ექვსი დამატებითი არხი, რასაც თავისი დადებითი შედეგები მოჰყოლია. ვლისოვსკი წუხს, რომ ყოფილ ჭაობიან ადგილებში, მისი ამოშრობის შემდეგ, აფხაზები დაუსახლებიათ (Лисовский, 1887:135). მკვლევარი აქ არ მოიხსენიებს ანდრეევისა და პავლოვის არხებს. ალბათ იმის გამო, რომ ჟილინსკის პროექტთან შედარებით ისინი უმნიშვნელო იყო. ყველა ამ არხების ამოქმედებით ამოშრობილი იქნა 800 ათასი კვ.მ. ფართობი, რამაც 30%-ით შეამცირა მაღარიით დაავადებულთა რიცხვი.

როგორც ცნობილია, ბათუმისა და მის ჭაობიან გარეუბნებში ბლომად მოჰყავდათ ბრინჯი. ამიტომ ასეთი ადგილების ამოშრობით ბუნებრივია საფუძველი ეცდებოდა ბრინჯის მოყვანასაც. გარემოს გაუმჯობესების მიზნით, მთავრობამ, როგორც ვლისოვსკი შენიშნავდა, ისედაც აკრძალა ბრინჯის მოყვანა. ბრინჯის პლანტაციები ბათუმში მრავლად ყოფილა. ეს პლანტაციები იქმნებოდა ჭაობიანი ადგილების მიწაყრილის ამოვსებით (Лисовский, 1887:134).

აქვე დავძენთ, რომ ბათუმსა და მის შემოგარენში ბრინჯის მოყვანაზე წინამორბედი სხვა ავტორებიც გვაწვდიან ცნობებს. დ.ბაქრაძის ცნობით, ბათუმიდან სხვა მარცვლეულთან ერთად ყოველწლიურად გასაყიდად გაჰქონდათ 18 ათასი ოყა ბრინჯი (ბაქრაძე, 1987:25). ამ რაოდენობაში საკუთრივ ბათუმში მოყვანილი ბრინჯის მარაგიც შედიოდა. ეს იყო ე.წ. სველი ბრინჯი, რომელიც ჩაქვის მიდამოებშიც დიდძალ მოსავალს იძლეოდა. აქ ცნობილი ყოფილა ხუსეინ-ბეგ ბეჟანიდის ბრინჯის პლანტაციები, საიდანაც მეპატრონე ყოველწლიურად 300 ქისა შემოსავალს იღებდა (ბაქრაძე, 1987:18). ჟან მურიეს ცნობით ბათუმის შემოგარენში ბრინჯის მოყვანა, რაც ჭაობიანი ადგილების ამოშრობას უკავშირდებოდა, მთავრობამ 1879 წლიდან აკრძალა. ჭაობის დაშრობის სამუშაოები 1881 წლამდე გრძელდებოდა. ამით ქალაქს პორტისა და ნურიის ტბის მიდამოებში ათობით ჰექტარი მიწა შეემატა (ჟან მურიე, 1962:25).

ბათუმის, როგორც სანაგსადგურო ქალაქის, შემდგომი განვითარების პერსპექტივები დღის წესრიგში აყენებდა მისი პორტის რეკონსტრუქციას, კეთილმოწყობას, ურომლისოდაც შეუძლებელი იყო ბათუმის აზიური ქალაქიდან ნამდვილ ევროპულ ქალაქად გადაქცევა.

გლისოვსკის ცნობებითაც ირკვევა, რომ არსებობდა პორტის რეკონსტრუქციის სხვადასხვა პროექტი, რომელთაგან ჩანაფიქრის გრანდიოზულობითა და ადგილობრივ ტოპოგრაფიულ პირობებთან შესაბამისობით, მშენებლობის ხარჯების მომჭირნეობის თვალსაზრისით გამორჩეული იყო ბათუმის პორტის ყოფილი უფროსის, კონტრ-ადმირალ გრევეს პროექტი.

პროექტი მიზნად ისახავდა პორტის ტერიტორიულ გაფართოებას 280 ათას კვადრატულ საჟენამდე, მის უსაფრთხოებას ქარებისა და ტალღებისაგან, ასევე სხვადასხვა ნაგებობათა (მიწაყრილი, ბრეკვატერი და სხვ.) მშენებლობას, რომლებიც პორტის შეუფერხებელ საქმიანობას უზრუნველყოფდა (Лисовский, 1887:140). ეს პროექტი ნაკლებ დანახარჯებს მოითხოვდა, ვიდრე ბათუმის პორტის საინჟინრო სამსახურის მიერ შედგენილი სხვა პროექტი, რომელიც არ ითვალისწინებდა საზღვაო პორტის ტოპოგრაფიულ და სხვა თავისებურებებს.

გლადიმერ ლისოვსკის ცნობები მნიშვნელოვანი წყაროა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქალაქ ბათუმისა და მისი შემოგარენის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებების შესასწავლად. ამ ცვლილებების შედეგად ქალაქი ბათუმი ოსმალთა ბატონობის დროინდელი ჩამორჩენილი აზიური ქალაქიდან დაწინაურებულ ევროპულ ქალაქად გადაიქცა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1987 : ბაქრაძე დ. *არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში*. ბათუმი (1878 წელს რუსულ ენაზე გამოცემული წიგნის თარგმანი).

კახიძე, 2009 : კახიძე ნ. ვლისოვსკი – ჭოროხის მხარის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის მკვლევარი. *სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის კრებული*, 6, ბათუმი.

მესხი, 1878 : მესხი ს. გაზ. “დროება“, 1878, №174.

მურიე, 1962 : მურიე ჟან. *ბათუმი და ჭოროხის აუზი*. თბილისი.

სიორიძე, 2003 : სიორიძე მ. *ბათუმის საბაჟო*. ბათუმი.

უზუნაძე, 2001 : უზუნაძე რ. *ნაოსნობა ბათუმის ოლქში*. ბათუმი.

ფრენკელი, 2012 : ფრენკელი ა. *ნარკვევები ჩურუქსუზე და ბათუმზე*. თბილისი, 2012 (1879 წელს თბილისში რუსულ ენაზე გამოცემული წიგნის თარგმანი).

Лисовский, 1887 : Лисовский В. *Чорохский край*. Тифлис.

Пальгрев, 1882 : Отчёты В.Джифорда Пальгрева о провинциях Анатолии за 1867-1868, 1869 и 1872 годы. *ИКОИРГО*, Тифлис.

Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)

Vladimir Lisovski about Batumi

Summary

In the book *Chorokhi Land* (published in Tbilisi in 1887) the Russian military historian Vladimir Lisovski describes Batumi in the late 19th century in terms of its borders, climatic conditions, architecture, economy and the ethnic and religious makeup of its population.

Vladimir Lisovski's data is an important source of information on Batumi in the late 19th century. The period after Adjara was reunified with the rest of Georgia in 1878 was a hugely important era in its history. The Asiatic backwater of Batumi became an advanced European city at this time.

ძველი ბათუმი და ჯოროხის აუზის გურჯთა ისტორიული მახასიათებლის სახითხები

1878 წელს რუსეთ-თურქეთს შორის დადებული ზავის შედეგად, თურქეთის მხარემ რუსეთის იმპერიას გადასცა სამუსლიმანო საქართველოს ნაწილი, სადაც ბერლინის ტრაქტატის საფუძველზე, შეიქმნა ბათუმის ოლქი, რომელშიც გაერთიანებული გახლდათ სამი ოკრუგი: - ბათუმის, ართვინისა და აჭარის. ოლქის დედაქალაქად დასახელდა ბათუმი. ზღვისპირა ქალაქი თანდათან ჩამოყალიბდა მნიშვნელოვან სამრეწველო ცენტრად და სატრანსპორტო კვანძად, სადაც თავს იყრიდა საგზაო, სარკინიგზო და საზღვაო კომუნიკაციები,

ფაქტია, რომ დღევანდელი ბათუმი დღითიდღე მეტი ინტენსივობით იზიდავს მთელი თურქეთის და მეტადრე, „ყარადენიზის“ მოსახლეობას. ზოგი ბედის საძიებლად მოდის აქ, ზოგი - განათლების მისაღებად – აქვე დამკვიდრებისა თუ მიღებული ცოდნის სამშობლოში წარმატებით გამოყენების იმედით, ზოგი ბიზნესის ასაწყობად და ზოგიც გასართობად. ამჯერად ნაკლებად გვაინტერესებს ჯოროხის აუზის მოსახლეობის ბათუმისკენ მისწრაფების არსი, უფრო თაობათა მემკვიდრეობაში შემორჩენილ იმ ღვგენდებს ვეძებთ, ძველ ბათუმს რომ უკავშირდება: ბათუმი მთელი რეგიონის მთავარი ქალაქი იყო, აქაურთა ყველა გზა ბათუმში მიდიოდა, ამდენად, საშოგარზე წინათაც ბევრი ჩამოდიოდა ამ ქალაქში, მაგრამ, როგორც ჩანს, მაშინ უფრო დაბეჩავებული ცნობიერებით.

სანამ ამ თემაზე საუბარს გავაგრძელებდეთ, ორიოდ სიტყვით გავიხსენოთ, სინამდვილეში რას წარმოადგენდა ბათუმი მე-19-20 საუკუნეების მიჯნაზე. მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში იგი სოფელს უფრო ჰგავდა. 1973 წელს ნიკო ნიკოლაძე აღნიშნავდა: „ბათუმის ქალაქი ასიოდე სახლსა და ქოხს ჰქვია. ზოგი მათგანი დაბწნილი და შეტკეჩილი ფაცხაა, ზოგიც ფიცრულია. ორიოდ შენობა ქვითკირისაც მოიძებნება და ქვითკირი, მგონი, უფრო იმიტომაცა აშენებული, რომ ქარი, სიცივე და სიციხე შეუშვან, ვიდრე კაცს თავი შეაფარებინონ“ (ნიკოლაძე, 1973:31) .

მე-19 საუკუნის მიწურულს სურათი შეიცვალა. მოსახლეობა ხუთი ათასიდან 30 ათასამდე გაიზარდა, „შეტკეჩილი ფაცხების ალაგას წამოზიდულია ორ-სამ სართულიანი სახლები, გაყვანილია მშვენიერი და მოკირწყლული ქუჩები, ვაჭრობა გაჩაღებულია, მთელ მსოფლიოსთან მიმოსვლაა გამართული, გახსნილია საქალებო და სავაჟო გიმნაზიები და სხვა დაბალი სასწავლებლები, საკრედიტო დაწესებულება-

ნი, ქარხნები. თვალს გიტკობთ ტროპიკულ მცენარეებით შემკული ბაღები“ – წერდა თედო სახოკია (სახოკია, 1985 : 317).

ეს ზრდა ქალაქისა, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულ შთაბეჭდილებას სწორედ საშოვარზე ჩამოსულ გაჭირვებულ ფენაზე ახდენდა. ვინ იცის, სოფელში დაბრუნებული შავშელები რას ყვებოდნენ თავიანთი ბათუმური ცხოვრების შესახებ, მაგრამ ვანთელმა ისმაილ ალთუნმა გაიხსენა, წინათ ასე იტყოდნენო: „ბათუმი ისე მდიდარია, სტამბოლი რომ დაინგრეს, ბათუმი ააშენებს, მაგრამ ბათუმი რომ დაინგრეს, – სტამბოლი ვერ ააშენებსო“.

ძნელი სათქმელია, როდის გაჩნდა ეს ჰიპერბოლიზებული შედარება ბათუმისა და სტამბოლისა, იქნებ ომიანობის დროსაც – მშვიერი ჯარისკაცების შესაგულიანებლად - იბრძოლეთ და გამდიდრდებითო, მაგრამ ერთი რამ ცხადია - ძველ დროშივე ქცეულა ბათუმი მეტაფორად მჩქევარე ცხოვრებისა, სიმდიდრისა და სიუხვისა, ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ სხვა შემთხვევაშიც, მაგალითად, დუნე ცხოვრების გამოცოცხლების აღსანიშნავად, ამ მეტაფორას იყენებენ:

ბაზგირეთელი ენგერ ცვარიძე ყვება: ბაბუაჩემი (დედაჩემის მამა) კარჩხალას ხეობაში ცხოვრობდა, სოფელ დიდვენახში. 80-იან წლებში კარჩხალას ხეობაში გზა გაიყვანეს (მაშინ 90 წლისა იყო). ამან ის გამოიწვია, რომ ტექნიკა მომრავლდა, მით უმეტეს, მაშინ ინტენსიურად გაჰქონდათ ხე-ტყეც. განა რამდენი ავტომობილი თუ ტრაქტორი იმოდრავებდა ამ მიყრუებულ სოფელში, მაგრამ მათი შემხედვარე ეს ბერიკაცი ხშირად იტყოდა, – *აქურობა ბათოში გახდაო...*

ეს კაცი, რომელიც სადღაც XIX საუკუნის მიწურულს უნდა დაბადებულიყო, ახალგაზრდობაში ბათუმში ყოფილა „ნასაქმი“. ასე, რომ სანამ ეს მხარე საქართველოს მოწყდებოდა, კაი შეღერებული ყმაწვილი იქნებოდა და შთაბეჭდილებებიც ცხოველად გამოჰყვებოდა. არაა გასაკვირი თუ მიყრუებული სოფლიდან ჩასული და შემდეგ ამავე სოფელში მიბრუნებული ახალგაზრდისთვის ბათუმი დიდი, ჭრელი და მრავალფეროვანი ქალაქი იქნებოდა.

ჭოროხის აუზის მოსახლეობის წარმოსახვაში ბათუმი ბევრი სხვა რამითაც გამოირჩეოდა: ხილი იქაური ვარგოდა და ბოსტნეული. სიმინდი რომ სიმინდია, ისიც იმხელა იზრდებოდა, კიბე უნდა მიგეყუდებინა, ტარო რომ მოგეტეხა. ხოხლევაში, მაგალითად, დედებიდან იცოან, რომ „ბათუმ სიმინდი კაი ყოფილა, კოტორზე ვვდოდით, არ გატყდებოდაო“ (ფაღავა, 2011:189). ბათუმური სიმინდის ქებას ბევრგან გაიგონებ იმერხევაში, როგორც ჩანს, ძველების ნაამბობს თავის დროზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია და მთარულ თქმად დარჩენილა.

შესაბამისად, ბათუმში საშოვარზე წასვლაც კი ღირსებად ითვლებოდა. სავაჭროდ კლარჯეთიდანაც დადიოდნენ, შავშეთიდანაც და პარხლიდანაც. ყველაზე ხშირად, ლამის ყველა სოფელში, – „მარილი მოჰქონდათო“ – ამას გიამბობენ და იხსენებენ იმ ადამიანებსაც, რომ-

ლებიც მარილს ეზიდებოდნენ (მაგ. მამა, ბაბუა) და იმასაც დაგიტოვლიან, რამდენი დღე სჭირდებოდა ბათუმში ჩასვლა-ჩამოსვლას.

ბათუმში საშოვარზე დადიოდნენ შორეული პარხლიდანაც. ტაოს ეს ნაწილი ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში რჩებოდა რუსეთის კავკასიაში დამკვიდრების შემდეგაც. თუმცა ეს ხელს არ უშლიდა პარხლელთა ბათუმისკენ ღტოლვას. ნიშანდობლივია, რომ პარხალში შემორჩენილ სამიოდე ქართულენოვან სოფელშიც და საზოგადოდ, მთელ ხეობაშიც, როგორც წესი, იხსენებენ ძველების მონათხრობს, როგორ მუშაობდნენ ბათუმში და აქ მაინცადამაინც პურის საცხობი ჰქონდათ.

იმედი მაქვს, არ მიწყენენ უბოროტო ხუმრობას ჩემი ძვირფასი პარხლელი გურჯები – ზემოხსენებულ მოგონებათა მესამედიც რომ მართალი ყოფილიყო, სახელდახელო გაანგარიშებით, მაშინდელი ბათუმის ყველა ქუჩაზე ხუთიოდე პურის საცხობი მაინც უნდა ყოფილიყო და ყველა მათგანი – პარხლელის კუთვნილება...

სიტყვამ მოიტანა და ჩვენში სხვა ხსოვნაა პარხლელების შესახებ დარჩენილი: საქმე ისაა, რომ პარხალი მეტისმეტად ღარიბი მხარე ყოფილა. მათი დუხჭირი ცხოვრების შესახებ ძველი ავტორებიც არაერთხელ მიუთითებენ (ყაზბეგი, 1985 : 142; ჭიჭინაძე, 1913 : 42). პარხლელი გადმოდიოდნენ ხოლმე რუსეთის საქართველოში და ხშირად ფულადი ანაზღაურების გარეშე, დღიური ლუკმის ფასად შრომობდნენ. ამიტომ უზომოდ ჭამდნენ – ვინ იცის, კიდევ როდის მოახერხებდნენ დანაყრებას... აჭარაში ზოგან დღესაც არის შემორჩენილი ტერმინი “პარხალი”: ხარბად მჭამელ, გაუმაძღარ ადამიანს ეტყვიან – რამდენს ჭამ, პარხალი ხომ არ ხარო, ან პარხალივით ჭამო.... სწორედ იმ ეპოქის მწარე რეალობის ანარეკლი და კვალია ეს გამოთქმა!

ყველა გზა ბათუმისკენ მიდიოდა-მეთქი, ვთქვი და იმასაც დავამატებ, რომ ბათუმის განდიდებული ხატების დამსახურებაა უთუოდ, რომ ლამის ყველა შორეული ამბავი, ფაქტი და მოვლენა ბათუმს უკავშირდებოდა ხოლმე. შავშეთის აგარაში ამ ტოპონიმის ასეთი ახსნა მოვისმინეთ: „ბათუმიდამ გოგო გამოქცეულა, აქ შეჰყრიან, უთქვიან ქი, აგერაო. დიერქვა აგარა“ (ფაღავა, 2011 : 218).

გეოგრაფიული სახელის წარმოშობის ამ ვერსიაზე მსჯელობა, ცხადია, არ ღირს, განსახილველ თემასთან დაკავშირებით კი ვიტყვი – რაღა მაინცადამაინც ბათუმიდან გამოქცეულა ის გოგო? მაგრამ ეს ტიპური შემთხვევაა: შორიდან მოსული – ბათუმიდან მოსულია, შორს წასული კი – ბათუმში წასული... ბარეთელთასა თუ წყაროსთავში ყურძენს რომ მოკრეფდნენ – და უფრო ძველად, – ღვინოსაც რომ დაწურავდნენ, ბათუმში მიჰქონდათ მაინცადამაინც, ოქრობაგეთსა თუ ფხიკურაში სომხები რომ ცხოვრობენ, ზოგი „დუუხოცვან, ზოგიც ბათომ გაქცევლა“. მეტიც, ზოგმა შეიძლება ისიც გითხრას, გურჯი ვინცაა შავშეთში, ყველა ბათუმიდან მოსულიაო.

ბათუმიდან მოსვლის მოტივი კიდევ ერთი საინტერესო თემაა და ხშირად იგი პროპაგანდის ნაყოფიცაა. ჩვენ არაერთხელ დავაფიქსირეთ, როგორაა ჩანერგილი აქაურთა ცნობიერებაში „საიდანღაც მოსულის“ განწყობა. ძნელი სათქმელია, რამდენად მასშტაბური იყო თუ არის პროპაგანდა, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ უმრავლესობამ იცის, „იერლი (ადგილობრივი) ვართო“.

„მოსულის“ თეორიას ალაგ-ალაგ საფუძველიც გააჩნია. ჩართულეთში ქესქინ ილმაზმა გვიაზბო, ჩემი დიდი დედე ბათუმიდან მოსულაო, რუსებს გამოქცევიაო, როგორი სახლიც ბათუმში ჰქონია, ისეთი აუშენებია აქაცო. აქ „ბათუმს“ უფრო რეალური შინაარსი აქვს. 20-იან წლებში კომუნისტურ რეჟიმს აჭარიდან გამოქცეულთა კვალი ჭოროხის აუზშიც ვნახეთ და მუჰაჯირებშიც. ილმაზმა ქართული აღარ იცოდა, ასე მალე, მესამე თაობაში, ენის დაკარგვა ალბათ არაქართულ გარემოში ცხოვრებას უნდა მიეწეროს.

მოკლედ, მე-19 საუკუნისვე მოგზაურს ევგენი ვეიდენბაუმს რომ დავესვსოთ, ბათუმი მაშინ საოცნებო ელდორადოს სახით ჰქონდათ წარმოდგენილი (ვეიდენბაუმი, 2005:35) და რა გასაკვირია, ამ ქალაქისკენ თაობების მისწრაფებამ თანამედროვეთა შორისაც გამოჟონა, ზოგჯერ არცთუ მაინცადამაინც კეთილად. ამ „არაკეთილში“ უპირველესად „ბათუმი ჩვენი იყო“ განწყობას ვგულისხმობ. აქ გარკვეული ფსიქოლოგიური რეაქციაც იჩენს თავს – ქართველი ტურისტების მიერ ხაზგასმით დაფიქსირება, რომ აქ უძველესი ქართული ძეგლებია, როგორც ჩანს, ზოგს აღიზიანებს და გვითხრა კიდევ ერთმა ბერთაში: ბათუმი წინათ ჩვენი იყო და ათათურქმა ლენინს დაუთმო; ჩვენ მეომარი ხალხი ვართ, რომ მოვინდომოთ, უცებ დავიბრუნებთო. მოკლედ, ბათუმის დაჩემებით თითქოს თავისი უპირატესობაც გამოხატა და ნიშანიც მოგვიგო.

ეს ტაციობა ზოგჯერ კურიოზულადაც აისახება გურჯების გორებულ ცნობიერებაში. ბერთაში ვინც გვესაუბრა, ქართულ წარმომადგენლობას უარყოფდა, მაგრამ სხვა შემთხვევაში მურღულში სიამაყით განაცხადეს – გურჯები ვართო. მალე, საუბარს შეყოლილებმა აგვიხსნეს – ბათუმი ჩვენი იყოო. ვისი, თქვენი? – გავიოცეთ ჩვენი, თურქეთისო, – გვიპასუხეს. – აბა გურჯები ვართო? – შევასხენეთ და ბათუმის მითვისების მცდელობაც ამით დამთავრდა.

ამრიგად, ძველების გულუბრყვილო რწმენა, რომ ბათუმი დედამიწის ზურგზე ყველაზე აღმატებული ქალაქია, დღესაც ახსოვთ. ცხადია, თანამედროვე გურჯები ესოდენ გულუბრყვილოები არ არიან და ბათუმისადმი ინტერესი დღეს უფრო რეალისტური და პრაგმატულია. თანამედროვე ბათუმში აღარ ხარობს სიმინდი, რომლის კენწერომდე აფოფხება შეიძლება, სამაგიეროდ, ბეჩავის ფსიქოლოგია მტკიცე თავდაჯერებამ შეცვალა და რწმენამ იმისა, რომ თუ ფხას გამოიჩენ, ბათუმში ცხოვრების მოწყობა შეიძლება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ვეიდეზაუმი, 2005:** ვეიდეზაუმი ე., *ბათუმიდან ართვინამდე*, თბილისი.
ნიკოლაძე, 1973: ნიკოლაძე ნ., სხვათა შორის, „*ერებულო*“ 1973 წ. № 4, თბილისი.
სახოკია, 1985: სახოკია თ., *მოგზაურობანი*, თბილისი.
ფაღავა, 2011: ფაღავა მ., *შავშური ჩანაწერები*, ბათუმი.
ყაზბეგი, 1995: ყაზბეგი გ., *სამი თვე თურქეთის საქართველოში*, ბათუმი.
ჭიჭინაძე, 1913: ჭიჭინაძე ზ., *მუსულმანი ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში*, თბილისი.

Malkhaz Chokharadze (Batumi, Georgia)

Old Batumi and Historic Memories of Georgians of Chorokhi

Summary

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century Batumi became an important industrial and transportation centre, where road, railway and maritime transportation converged. It was the main town of the Adjara region and indeed western Georgia.

This paper is concerned with accounts of Batumi at Tao-Klarjeti, preserved through the memories of generations. Batumi was a large and beautiful town in the memories of Chorokhi inhabitants.

ბათუმის მოსახლეობის ეთნოსტრუქტურისათვის XIX საუკუნეში

აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხის შესწავლაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების ეთნიკური, ენობრივი და კულტურული იდენტობის კვლევა, როგორც ჩვენში, ისე სხვადასხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე მცხოვრები აფხაზებისა. ეს გამოწვეულია იმით, რომ აღნიშნული პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერჯერობით ერთმნიშვნელოვნად გადაწყვეტილი ვერ არის. მუჰაჯირობის შედეგად აფხაზთა ერთი ნაწილი აჭარაში დაბინავდა (აჩუგბა, 1988: 26), ნაწილი გაფანტვით დასახლდა თურქეთის ტერიტორიაზე. გარდა ამისა აფხაზური დიასპორა ცხოვრობს საქართველოს გარეთ სირიასა და იორდანიაში, ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში (<http://ka.wikipedia.org/wiki/აფხაზები>). აღნიშნულ გარემოებათა შედეგად, აფხაზთა დასახლებული ჯგუფები აღმოჩნდნენ მეტად განსხვავებულ ეთნიკურ-ენობრივ და კულტურულ-რელიგიურ გარემოში.

აჭარაში, სადაც XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო რუსეთისა და თურქეთის მიერ ორმხრივად დევნილი აფხაზი მუჰაჯირების დასახლების ისტორია (ბაქრაძე, 1987; სიჭინავა, 1958; ყაზბეგი, 1960; ჭოლოყვა, 1936; აჩუგბა, 1988; Лисовский, 1887), ეს გარემოება ოსმალთა უღელქვეშ მყოფი აჭარის მკვიდრი მოსახლეობისათვის საკმაოდ სახიფათო უნდა ყოფილიყო. მაგრამ აჭარაში მცხოვრებ აფხაზებსა და აქაურ ქართველებს შორის დამყარდა უმჭიდროესი ნათესაური ურთიერთობები. მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მონაცემებით, ამჟამად აჭარაში სულ 1650 აფხაზი სახლობს, რომლებიც მაქსიმალურად არიან ინტეგრირებულნი რეგიონის ქართულ მოსახლეობასთან (საქართველოს სტატისტიკის, 2004).

აჭარაში აფხაზები თავიდან ქობულეთ-სარფის ზღვისპირა ზოლში სახლდებოდნენ, თუმცა მათი განსახლების ძირითად არეალს ქალაქი ბათუმი და ხელვაჩაურის რაიონი წარმოადგენდა. აფხაზთა მიგრაციის პირველი ტალღა 1862-1864 წლებში, სხვა ცნობით კი 1867 წლიდან განხორციელდა. აჭარაში აფხაზთა მასიური დასახლება დაიწყო მას შემდეგ, რაც რუსეთის ხელისუფლებამ ჩაახშო აფხაზი ხალხის 1866 წლის ანტირუსული აჯანყება და მოსახლეობა აიძულეს აყრილიყვნენ და წასულიყვნენ თურქეთში. მშობლიური საცხოვრისიდან გამოძევებული აფხაზების ნაწილი დასახლდა აჭარაში, რომელიც კლიმატურ-გეოგრაფიულად ძალიან ჰგავს აფხაზეთს. მათ არჩევანს ალბათ ისიც განაპირობებდა, რომ აფხაზები ქართველ ხალხს

მოძმე ერად აღიქვამდნენ და მანამდეც ჰქონდათ მასთან თანაცხოვრების გამოცდილება.

აფხაზთა მიგრაციის მეორე უფრო დიდი ჯგუფი აჭარაში დასახლდა რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომისა და მის შემდგომ პერიოდში (1880 წელი). ამ ომში აფხაზთა ნაწილმა თურქებს დაუჭირა მხარი, რაც საბაბად გამოიყენა რუსეთმა და თურქეთში გააძევა მათი საგრძნობი ნაწილი. ეს პროცესები მუჰაჯირობის სახელწოდებითაა ცნობილი. მუჰაჯირობა მეტად მძიმე დარტყმა აღმოჩნდა მთელი აფხაზი ხალხისათვის. ამ დროს ათასობით აფხაზი დაიხოცა დაავადებებისა და შიმშილის გამო.

1878 წლის შემდეგ აფხაზთა ნაწილი აფხაზეთში დაბრუნდა, ნაწილი კი თურქეთში გადავიდა. აჭარაში დარჩენილი აფხაზთა ჯგუფი დასახლდა ბათუმის სხვადასხვა უბანში და ქალაქის ახლომახლო მდებარე ქართულ სოფლებში, რომლებსაც დროდადრო ემატებოდნენ აფხაზეთში დაბრუნების მოსურნე თურქეთიდან წამოსული აფხაზებიც, რომლებიც თურქებმა თავისი ტერიტორიების სიღრმეში არ შეუშვეს და აჭარაში შეაჩერეს (გვანცელაძე, ტაბიძე, 2011).

აჭარაში დამკვიდრებული ფერეელი და ანგისელი აფხაზები თავიანთი მეტყველებით შეესაბამებიან აფხაზური ეთნოსის ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს *აბუჟელებსა* და *ბზიფელებს*. აჭარის აფხაზები ერთმანეთს წარმომავლობის მიხედვით განასხვავებენ: ფერეელები ანგისელებს ბზიფის აფხაზებს, ანგისელები კი მათ ჩერქეზ აფხაზებს უწოდებენ. ყველა ესენი კი თავიანთ თავს როგორც აბაზას, ისე ჩერქეზის სახელწოდებით მოიხსენებენ. მეკლევრები არ გამოირიცხავენ იმ გარემოებასაც, რომ ჩერქეზი აფხაზები შესაძლოა საკუთრივ ჩერქეზეთიდან გადმოსახლებული აბაზებიც ყოფილიყვნენ. გამუდმებული მიგრაციის გამო აფხაზთა ეთნონიმის არაერთგვაროვნობის ტენდენცია დაფიქსირდა როგორც აჭარის, ისე თურქეთის არააფხაზურ მოსახლეობაშიც, რომლებიც აფხაზებს მოიხსენებენ როგორც ჩერქეზებს და როგორც “ადიგებს” (ადიღეელებს). ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არაა გამორიცხული, რომ მრავალგზის ტანჯვა-წამებაგამოვლილი აფხაზები შესაძლოა ინიღბებოდნენ კიდევ ამ ეთნონიმის ქვეშ, ანდა, მაშინდელი ხელისუფლება მათ ერთმანეთისაგან დიდად არ განასხვავებდა და ამკვიდრებდა მათ საერთო ეთნონიმს – ჩერქეზს. ჩრდილოკავკასიური წარმომავლობის ადიღებსა და უბიხებთან მათი ნათესაობის მიუხედავად, აფხაზებს კულტურული და საყოფაცხოვრებო, ასევე ანთროპოლოგიური თვალსაზრისით უფრო მეტი საერთო აქვთ ქართველებთან, რადგან ეს ორი ხალხი მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიულ ჯგუფებთან: მეგრელებთან, გურულებთან და აჭარლებთან.

ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით აჭარაში მოსული აფხაზები (ძირითადად დღევანდელი გუდაუთისა და გაგრის რაიონების ტერიტორიიდან) იყოფა “წმინდა აფხაზებად” და ჩერქეზებად (ჭოლოყ-

ვა, 1936: 10; აჩუგბა, 1988: 34). აფხაზები დასახლდნენ ბათუმში, ხოლო დანარჩენებმა, ე.ი. ჩერქეზებმა მთიანი ადგილები დაიკავეს, რადგან ისინი აფხაზეთშიც შეჩვეული ყოფილან მთიანეთში ცხოვრებას (ჭოლოყვა, 1936: 6). მათი საერთო ეთნონიმის-აფხაზების ქვეშ მოაზრება ქართველ და უცხოელ ავტორთა მიერ XIX საუკუნეში საფუძველს მოკლებული არ უნდა ყოფილიყო (დ. ბაქრაძე, გ. ყაზბეგი, ლისოვსკი და სხვ.). XIX საუკუნის დასასრულისთვის ცალკეულ ავტორთა მიერ ერთმანეთისაგან უკვე გამოიჯნულია აფხაზი და ჩერქეზი, თუმცა 1900 წელს ბათუმში ჩაწერილი მასალის მიხედვით ექიმი ერიქსონი ამ უკანასკნელთ აფხაზეთიდან, კერძოდ, სოხუმიდან მოსულ ხალხად მიიჩნევს (Эриксон, 1901).

XIX ს. ბათუმის ოლქში მცხოვრებ აფხაზებს უკავშირდება ნეგროიდული რასის წარმომადგენელთა მიგრაცია, რომელსაც სპორადული ხასიათი ჰქონდა. სხვადასხვა ცნობით მათი რაოდენობა საკმაოდ მცირე იყო და იგი რამდენიმე ოჯახით თუ ასამდე ადამიანით განისაზღვრებოდა. აღნიშნულ პერიოდში ეს გარემოება არა მხოლოდ ბათუმის ოლქის სამეურნეო ცხოვრებით, არამედ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელთა რაოდენობრივი სიტარბითაც უნდა ყოფილიყო განპირობებული.

ბათუმის ოლქში ნეგრების დასახლების ისტორიის შესახებ პირველი ნაშრომი ვერადის ეკუთვნის, რომელმაც 1913 წელს გამოაქვეყნა რამდენიმე წერილი “ბათუმური დღიურების” სახით. ავტორი დიდ ინტერესს იჩენს ამ საკითხის მიმართ და ამ მიზნით მიუმართავს ექ. თაყაიშვილისთვის, მაგრამ პატივცემულ მეკლევარს ინფორმაციის უქონლობის გამო აღნიშნული ცნობები მისთვის ვერ მიუწოდებია. იმის გამო, რომ იმ პერიოდისათვის ბათუმის ოლქში სტატისტიკური სამმართველო არ არსებულა, ვ. ვერადის ნეგრების წარმომავლობის გასარკვევად არაერთი პიროვნებისათვის მიუმართავს. ნაშრომიდან ჩანს, რომ დაინტერესებულ ავტორს მკითხველები აწვდიან ცნობებს და სთავაზობენ სხვადასხვა მოსაზრებას როგორც ბიბლიიდან, ისე ჰეროდოტეს ისტორიიდან, ზოგიც კი მას შეახსენებს კოდორის ხეობასთან ახლოს – აძიუბაჟის მოსახლეობის აფხაზურ წარმომავლობას (Врадий: 15). ამასთან დაკავშირებით, მკითხველთა ძირითადი შეხედულება ასეთი იყო: ნეგრები, როგორც უცხოეთნიკური ელემენტები, ოსმალთა ბატონობის დროს (Врадий: 16-17) შემთხვევით მოსულან ბათუმის ოლქში.

ვ. ვერადი რომ ცუდად ერკვევა ბათუმის ოლქის მოსახლეობის ეთნოდემოგრაფიულ ვითარებაში იქედანაც ჩანს, რომ იგი არსად არ ახსენებს აფხაზებს, რომლებიც XIX ს-დან საკმაოდ კომპაქტურად ცხოვრობდნენ ბათუმსა და მის მიდამოებში. სამაგიეროდ ავტორი შეძლებისდაგვარად ცდილობს ნეგრების ანთროპოტიპის აღწერას. იგი ასევე ეხება ადგილობრივ მოსახლეობასთან მათი ასიმილაციის საკითხს და დასძენს, რომ მათ შორის ძალზედ იშვიათად ჰქონდა ადგი-

ლი შერეულ ქორწინებას. ავტორი დაინტერესებულია აგრეთვე ნეგრების ეთნონიმის საკითხითაც. მისი ცნობით ბათუმის მხარეში ნეგრებს ადგილობრივი მოსახლეობა მსგავსად რუსეთისა, სადაც XVIII ს-ში განსაკუთრებით იყო მოდაში შავკანიანი მსახურები, და, ასევე, თურქეთისა, მათ არაბებს (“არაბებს” ან “არაპებს”) ეძახდნენ (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Арабы>).

საყურადღებოა ცნობა, საიდანაც ვგებულობთ, რომ მოსახლეობის აღწერაში ნეგრები ცალკე არ შეუყვანიათ და ისინი აჭარლებისა და ლაზების შემადგენლობაში მოიხსენებოდნენ.

ავტორს ნეგრების შესახებ მოჰყავს ბათუმის ოლქის უფროსის ცნობა, საიდანაც ჩანს, რომ მათი განსახლების არეალი იყო კახაბრის ველი, ორთა-ბათუმი და სოუქსუს სასაფლაოსთან ახლომდებარე ტერიტორია, სადაც ერთი ოჯახი ცხოვრობდა. აქედანაც ცხადია, რომ ნეგრები აფხაზებთან ერთად ცხოვრობდნენ. ავტორის დაკვირვებით ნეგრები თავდაპირველად ბათუმის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში დასახლებულან, საიდანაც 1892-1893 წლებში ოლქის უფროსის სტეპანოვის ბრძანებით გადაუსახლებიათ სტეპანოვკის მიდამოებში.

გ. ვრადი იმოწმებს აგრეთვე ექიმ პანტიუხოვის მასალებს მოსახლეობის შესახებ (ПАНТЮХОВ, 1893). ეს უკანასკნელი გახლდათ რუსეთ-თურქეთის ომის მონაწილე და შემდგომ 1889-1902 წლებში კავკასიის სამხედრო ოლქის ექიმი, რომელიც საკმაოდ კარგად ყოფილა გარკვეული აღნიშნულ საკითხებში. პანტიუხოვი ნეგრებს აფხაზებთან ერთად მოიაზრებს და მათ “აფხაზთა მეტისურ ტიპს” უწოდებს, განსხვავებით გ. ვრადისაგან, რომელიც არასწორ კვალიფიკაციას იძლევა და მათ ანთროპოტიპს ლაზებთან და აჭარლებთან კავშირში განიხილავს. თუმცაღა შენიშნავს, რომ ნეგრებს ეთიოპიური ნიშნები მაინც ჰქონდათ შერჩენილი. ბათუმელი ნეგრების ეთიოპიურ წარმომადგენლობას მოგვიანებით შეეხო მკვლევარი ქაზიმ ჭოლოყვა, რომლის ცნობით ჰაჯობაზე ქაბეში წასულ აფხაზებს შავკანიანი მონები-არაბები (არაბები სუდანის მოდგმისა), ვინმე მერჯანი, გვარად აბაბიკო და სხვ. ჩამოუყვანიათ ბათუმში. მათ იყენებდნენ როგორც სამუშაო ძალას (ჭოლოყვა, 1936: 13) და აქედან ჩაეყარაო საფუძველი შავკანიანი აფხაზების გამრავლებას აჭარაში (ჭოლოყვა, 1936: 14). როგორც ვხედავთ, ბათუმის ოლქში ნეგროიდული რასის მოსახლეობის შესახებ ურთიერთგამომრიცხავი ცნობები ფიქსირდება. გ. ვრადის მიხედვით, ნეგროიდები ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად, სხვა ცნობით კი აფხაზებს შორის ცხოვრობდნენ და მათი განსახლების არეალს ძირითადად ბათუმი და მისი შემოგარენი წარმოადგენდა (ეერიქსონი, ქ. ჭოლოყვა). გასაზიარებლად მიგვაჩნია ეს უკანასკნელი ცნობა. როგორც ცნობილია, აფხაზეთიდან ადგილობრივი მოსახლეობის მიგრაციის პირველი ტალღა ბათუმში XIX ს. 60-იანი წლებიდან განხორციელდა, სადაც აღნიშნულ პერიოდში შემორჩენილი იყო მონობა. მკვლევარ ქაზიმ ჭოლოყვას ცნობის საფუძველზე ირკვევა, რომ აჭა-

რაში მცხოვრებ აფხაზებს არაბეთში ჰაჯობაზე ყოფნის დროს მონებად შეუქენიათ სუდანის მოდგმის არაბები. ეს სახელწოდება მათ სამშობლოდან – სუდანიდან არაბეთის ნახევარკუნძულზე გადასახლების შემდგომ ეწოდათ, რომლებიც გარკვეული დროის შემდეგ ადგილობრივი ბედუინების თანაბარუფლებიანნი გახდნენ.

ძალზედ მწირი ცნობებია დაცული ბათუმის ოლქში მცხოვრები ნეგრების ეთნოგრაფიული ყოფისა და კულტურის შესახებ. ამ მხრივ საინტერესოა აგრეთვე ექიმ ე. ერიქსონის ცნობები, რომელიც ბათუმში მცხოვრებ შავკანიანებს ნეგრების სახელწოდებით მოიხსენებს და შენიშნავს, რომ ისინი მაჰმადიანები იყვნენ და მათი რამდენიმე ოჯახი ცხოვრობდა აფხაზთა შორის. მათი ძირითადი საქმიანობა იყო სოფლის მეურნეობა და ნაწილობრივ შინახელოსნობა, რომლებიც მოთმინებით ცხოვრობდნენ ადგილობრივ კლიმატურ პირობებში და მძიმე ვითარებაში. მისივე დაკვირვებით, ადგილობრივი მოსახლეობისაგან განსხვავებით ნეგრები აფხაზების მსგავსად წვერმოშვებული დადიოდნენ და ჩაცმულობითაც მათ წააგავდნენ (Эриксон, 1901: 33-34). გ. ვრადის მიხედვითაც, ნეგრების ჩაცმულობა არ განსხვავდებოდა ადგილობრივთა ჩაცმულობისაგან და მათ მსგავსად, ისინი კავკასიურ ხანჯალს ატარებდნენ (Врадий : 12-14).

ამრიგად, ეთნოგოლუციური პროცესების დროს, რომელიც თითქმის თანადროულად მიმდინარეობდა ბათუმის ოლქში ახლადჩამოსახლებულ აფხაზებსა და სუდანის მოდგმის არაბებს შორის, ადგილი ჰქონდა საკმაოდ ღრმა ეთნოკულტურულ ცვლილებებს, რომელშიც წამყვანი ადგილი როლი ეკავა აფხაზთა ტრადიციებს. აჭარის აფხაზობას დღეს მკაფიოდ გამოხატული მკვიდრობის შეგრძნება ახასიათებს. აჭარის აფხაზთათვის პირადი იდენტობის დამახასიათებელი ყველაზე მთავარი ნიშანი როგორც შენიშნულია, არის აფხაზობა, რაც ეთნიკური იდენტობის აქტუალურობასა და მაღალ ხარისხზე მიუთითებს.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

- აჩუგბა, 1988 :** აჩუგბა თ., *აფხაზთა დასახლება აჭარაში*, ბათუმი.
- ბაქრაძე, 1987 :** ბაქრაძე დ., *არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში*, ბათუმი.
- გვანცელაძე, ტაბიძე, 2011 :** გვანცელაძე თ., ტაბიძე მ., *აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა იდენტობა*, 1, თბილისი.
- საქართველოს სტატისტიკის, 2004 :** საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი.
- სიჭინავა, 1958 :** სიჭინავა ვ., *ბათუმის ისტორიიდან*, ბათუმი.
- ყაზბეგი, 1960 :** ყაზბეგი გ., *სამი თვე თურქეთის საქართველოში*, ბათუმი.

ჩელებაძე, 2009 წლის საველე : ჩელებაძე ნ. *2009 წლის საველე ექსპედიციის მასალები თერმეს რაიონში* (თურქეთის რესპუბლიკა).

ჭოლოყვა, 1936 : ჭოლოყვა ქაზიმ, *ეთნოგრაფიული ნარკვევები აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა ყოფაცხოვრებიდან*, ბათომი.

Врадий : Врადий В.П., *Негры Батумской области и Кутаисской губернии (Материалы)*, Батуми.

Пантюхов, 1893 : Д-рь Пантюхов. Антропологические наследования на Кавказе. Записки Кавказского округа, *ИКОИРГО*, кн.15, Тифлис.

Лисовский, 1887 : Лисовский В.Я. *Чорохский край (военно-статистический очерк)*, Вып. I, Тифлиси.

Эриксон, 1901: Эриксон Э.В. *Опыт санитарного обзора окрестностей Батума*, Тифлис, 1901.

<http://ka.wikipedia.org/wiki/აფხაზები>

<http://ru.wikipedia.org/wiki/Абхазы>

Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)

The Demographics of Batumi in the 19th Century

Summary

There is an evidence of a black population in Batumi in the 19th century. Their numbers were apparently quite small - a few families of up to 100 people.

There is conflicting data about the black population in Batumi during this period. According to some information the blacks were well-integrated with the natives (V. Vrad) while others say that they lived with primarily with the Abkhazian population in Adjara and the extent of their settlement was Batumi and its suburbs (E. Erikson, K. Cholokva). The latter account is generally accepted by scholars. The first population wave from Abkhazia to Adjara took place in the 1860s, when Adjara was still part of the Ottoman Empire and slavery was legal. According to Kazim Jolokva, Abkhazians on Hajj (pilgrimage) to Mecca bought Sudanese slaves in Arabia and brought them back to Adjara.

Batumi underwent dramatic population changes in the late 19th century, especially after the Russian Empire took control of Adjara in 1878 and Batumi attracted migrants from outside of Adjara.

მარინა გიორგაძე, ნუგზარ მგელაძე
(ბათუმი, საქართველო)

საქართველოს შავიზღვისპირეთის ბათუმის პონტოელი ბერძნების ყოფა (საქორწინო ტრადიციები)

ჩვენი კვლევის სფეროდ, ამჯერად, აჭარაში, გარკვეულწილად კი – ბათუმში, მცხოვრები პონტოელი ბერძნების ტრადიციული კულტურის ისეთი მნიშვნელოვანი სფერო განვსაზღვრეთ, როგორიცაა სოციალურ ურთიერთობებში საქორწინო ტრადიციები, რაც, ბუნებრივია, იმ სახითაა დამუშავებული და წარმოდგენილი, როგორი სახითაც მოხერხდა ველზე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალების შეკრება. ყურადღება ქალაქ ბათუმში ბერძენთა ყოფა-ცხოვრების ისტორიის ცალკეულ მხარესაც მივაქცევთ. ნაშრომი ავტორთა მიერ გასულ წლებში შესრულებული თემის – “პონტოელი ბერძნები აჭარაში – დასახლების ისტორია, განსახლება და სტატიკა” გაგრძელებას წარმოადგენს, რომელიც საბოლოოდ საქართველოს შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ბერძნების ისტორიის, ტრადიციული კულტურის, ენისა და ფოლკლორის შესწავლას ითვალისწინებს.

ბერძნებში ქორწინების დროს წყვილთა რელიგია, მათი ეთნიკური წარმომავლობა, ასევე, ახალგაზრდების სულიერი, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა და პროფესიული ცოდნა – ხელობა ითვალისწინებოდა. პონტოელი ბერძენი აჭარაში ქორწინებას ქართველთან, რუსთან და სომეხთან, როგორც ქრისტიანული სარწმუნოების მატარებლებთან თვლიდა შესაძლებლად. ქართველთან და რუსთან, როგორც მართლმადიდებლებთან და სომეხთან, როგორც გრიგორიანულ ქრისტიანთან. ქორწინებას აჭარლებთანაც დასაშვებად მიიჩნევდნენ, რომლებიც ქართველი ხალხის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფის წარმომადგენლებია, ქართული ენის აჭარულ დიალექტზე ლაპარაკობენ და როგორც ზოგადქართულ ტრადიციებს, ასევე, კულტურის ლოკალურ ვარიანტებს ინარჩუნებენ, მაგრამ ოსმალთა ბატონობის ხანაში მათი დიდი ნაწილი გამუსლიმანდა, დიდი ნაწილი ლტოლვილად იქცა და საქართველოს ქრისტიანულ პროვინციებს მიაშურა, გარდა ამისა, რუსეთ-ოსმალეთის ომების დროს ოსმალეთის სხვადასხვა რეგიონში მუჰაჯირად იქცა. მიუხედავად გამუსლიმანებისა, ადგილობრივმა ავტოქტონურმა აჭარულმა მოსახლეობამ ცხოვრების მამაპაპური წესი შეინარჩუნა, რადგან მთელი სამი საუკუნის მანძილზე, როცა ისინი ოსმალეთის პოლიტიკური მმართველობის შემადგენლობაში იმყოფებოდნენ, კულტურულად ქართულ ეროვნულ ორგანიზმს არ მომწყდარან. ამდენად, ცხოვრების წესით, პონტოელი ბერძენისათვის მუსლიმან აჭარელთან დამოყვრება მიუღებელი არ იყო გამომდინარე იქე-

დან, რომ მიუხედავად მაჰმადიანობისა, კულტურაში ტრადიციულ ელემენტებთან ერთად, აჭარული ოჯახი ინარჩუნებდა ქრისტიანულ ჩვევებს, რომელსაც ხშირად ფარულად და ქვეცნობიერად წარმართული და მუსლიმანური ფასეულობების საფარქვეშ ასრულებდა. ამას ისიც ემატებოდა, რომ აჭარლები და პონტოელი ბერძნები სოფლად მეზობლობდნენ, ყოველდღიური ცხოვრების რიტმსა და ცხოვრებისეულ ციკლში ერთობლივად იყვნენ ჩართულნი. მიუხედავად ამისა, ბერძნული დიასპორა ქორწინებას ერთმორწმუნეებთან არჩევდა. საილუსტრაციო მაგალითის მიხედვით, ამან განაპირობა ის ფაქტი, რომ საქორწინო წყვილის ერთ-ერთი წარმომადგენელი, რომელიც აჭარელი იყო და ქორწინებაში ბერძენთან იმყოფებოდა, იძულებული გამხდარა ქრისტიანულად მონათლულიყო და მართლმადიდებელი გამხდარიყო. ბერძნულ დიასპორაში შერეულ ქორწინებას ხშირად ჰქონდა ადგილი, მაგრამ, ბუნებრივია, ბერძენი ბერძენზე დაქორწინებას ამჯობინებდა. არაერთი რესპონდენტის განმარტებით, ახალგაზრდებს ებრაელზე დაქორწინებას უკრძალავდნენ. პონტოელი ბერძენი ოღონდ ებრაელზე არ დაქორწინებულყო და ოჯახი შთამომავალს დაქორწინების ნებას ნებისმიერი ეროვნების წარმომადგენელთან დართავდა (გიორგაძე, მგელაძე, 2002¹). ადრე, განსაკუთრებით, საბჭოთა იმპერიის ხანაში, აჭარაში მცხოვრები ბევრი ბერძენი რუსზე დაქორწინდა – გათხოვდა ან შეირთო ცოლად. მათი დიდი ნაწილი დღეს მოსკოვში ცხოვრობს. ბერძნები თვლიდნენ, რომ მათი გარუსების პროცესი საკმაოდ ღრმად იყო წასული, თუმცა ბათუმელ ნათესავებთან, მიუხედავად იმდროინდელი ეკონომიკური სიდუხჭირისა, მათ კავშირი და მიმოსვლა ჰქონდათ. ასევე, ბერძნებში დიდი იყო ნოსტალგიური განწყობა. ამიტომ, მოსკოვში მცხოვრები ხანდაზმული ბერძნები, ბათუმს პერიოდულად სტუმრობდნენ არა მარტო ნათესავების მონახულების მიზნით, არამედ ეკონომიკური პრობლემების გადასაწყვეტად, ვთქვათ, ბათუმში დარჩენილი ქონების თუ ბინის გასაყიდად.

ბერძნულ ოჯახში ქორწინება რამდენიმე ეტაპისაგან შედგებოდა. მასში მხარეებს შორის მოლაპარაკება, ნიშნობა, საკუთრივ ქორწილი და ქორწილის შემდგომ შესასრულებელი წეს-ჩვეულებები ითვალისწინებოდა.

ბერძნული დასახლების მთლიანობისა და ერთიანობის ერთ-ერთ გამომხატველი ეკლესია იყო. საეკლესიო დღესასწაული ახალგაზრდობისა და, საერთოდ, მოსახლეობის თავშეყრის მიზეზი ხდებოდა. სწორედ საეკლესიო დღესასწაულების პერიოდში მოწყობილი თავყრილობისას მომავალი წყვილების შერჩევას ჰქონდა ადგილი და თავისებურად დათავისებაც კი ხდებოდა. ბერძენი გოგონას სადღესასწაულო კოსტუმის ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტი თეთრი თავსაფარი იყო. დღესასწაულის მსვლელობის დროს დასაქორწინებელი ვაჟი გოგოს მანდილს მხარზე თუ გადაუგდებდა, ეს ნიშნავდა, რომ მას და მის ოჯახსაც იგი ცოლად უნდოდა. ბუნებრივია, ეს წესი გოგოს დათავი-

სების მიმანიშნებელი იყო. ქალზე ხელის დადებით, მისკენ ქუდის სროლით დათავისება, რაც ქალიშვილზე მამაკაცის – მომავალი მეუღლის უფლების გამომჟღავნებად ითვლებოდა, ცნობილი ადგილობრივ მოსახლეობაში – აჭარლებშიც იყო. ჩვეულებათა ამ ციკლში გამოვლენილი ეს ფაქტი ბერძნულ-ქართული პარალელების კვლევის ქვაკუთხედით განსაკუთრებით საყურადღებოა. აჭარაში ქალზე მანდილის – *ხილვის* მოხდით დათავისების ფაქტი დიდხანს იყო შემონახული. ეს წესი აჭარის მეზობელ ტაო-კლარჯეთს და მის მომიჯნავე შავშეთ-იმერხევსაც შემორჩა. საინტერესოა ისიც, რომ აღნიშნული ჩვეულება შემონახული ჰქონდათ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეში მცხოვრებ იმ ლაზებსაც (მგელაძე, 1996:213), რომლებიც ანატოლიელ ბერძნებთან უშუალოდ კულტურულ შეხებაში იყვნენ. საერთოდ, ეს წესი საზოგადოებრივი ცხოვრების ადრეულ საფეხურზე, პატრილოკალურ დასახლებაში, როგორც ჩანს, უნივერსალური მოვლენა უნდა ყოფილიყო და ახასიათებდა არა მარტო საქართველოსა თუ ზოგადად კავკასიის მოსახლეობას, არამედ მსოფლიოს მრავალ ხალხს. მანდილის მოხდამდე აჭარაში მცხოვრები პონტოელი ბერძენი თავისი რჩეულის შესახებ ჯერ მშობლებს განუცხადებდა, რადგან მათთან შეთანხმება აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა, ხოლო შემდეგ, ოჯახის ერთობლივი შეთანხმების საფუძველზე, ქალის დათავისების აღნიშნულ წესს ასრულებდა.

ბერძნული ტრადიციით, ვაჟის საქორწინო ასაკი 18-20 წელს არ სცილდებოდა, ხოლო გოგოსი – 15 და 18 წელს შორის მერყეობდა. საერთოდ, ცდილობდნენ, რომ ქალიშვილი პირველი მაჭანკლის მოსვლისას გაეთხოვებინათ, რადგან ბერძნულ მოსახლეობაში ასეთი შეხედულება არსებობდა: “პირველი ბედნიერება ბრილიანტია, მეორე ოქრო, მესამე კი – ვერცხლი” (Демурова, 1982 : 26-27).

საქორწინო წყვილის შერჩევა, ჩვეულებრივ, ოჯახების შეთანხმების გზით ან თავად წყვილთა ნება-სურვილით ხდებოდა. წყვილთა ნება-სურვილით შემდგარი ქორწინება განსაკუთრებით ქალაქურ დასახლებებში მცხოვრებ ბერძნულ ოჯახებს ახასიათებდათ. მაგალითად, ჩვენი რესპონდენტის – ანტიგონე ჩილინგარიდის დედას თავისი მშობლებისათვის განუცხადებია, რომ მოსწონს აქილევსი და ასე უთქვამს – „მე მინდა აქილევსი“. ეს იყო მისი არჩევანი და მშობლებიც იძულებული გამხდარან მის ნება-სურვილს დამორჩილებოდნენ.

არჩევანის გაკეთების შემდეგ ბიჭის მშობლები საპატარძლოს ოჯახს სტუმრობდნენ და საუბარში თანდათან მოსვლის მიზეზს აცნობებდნენ, თუმცა აღნიშნული გარემოება გოგოს მშობლებისთვისაც უცხო არ იყო. დათავისების წესის შესრულების პროცესში, ბუნებრივია, მომავალი სასიძოს ოჯახით საპატარძლოს მხარეც ინტერესდებოდა. მოლაპარაკების დროს მხარეები თუ შეთანხმდებოდნენ, მაშინ სტუმრებს ყავითა და ტკბილეულით უმასპინძლებოდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში სუფრას არ შლიდნენ. იმავე დღეს, მოლაპარაკების სა-

ფუძეველზე, მხარეები ნიშნობის დროზე, სტუმართა რაოდენობაზე თანხმდებოდნენ. ამგვარ შეთანხმებას ბერძნულად *ლოგოე* ეწოდებოდა.

დანიშვნას აჭარაში მცხოვრები ბერძნები *ნიშანს* უწოდებდნენ. ტერმინი *ნიშანი* მათ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან უნდა ჰქონდეთ შეთვისებული, მაგრამ, ამასთან, ნიშნობის აღმნიშვნელად ბერძნებში ტრადიციული ტერმინი – *სიმადია*ც არსებობს (გიორგაძე, მგელაძე, 2002²). *სიმადია* სადღესასწაულო ვითარებაში ჩაივლიდა ხოლმე. ეს იყო დასამოყვრებელ ოჯახთა პირველი შეკრება, სადაც ურთიერთგაცნობა და დაახლოება ხდებოდა. საქმრო წვეულებაზე იმ ადამიანებს მოიპატიუებდა, ვისთანაც ნათესაურ ურთიერთობებში იმყოფებოდა და მეგობრობდა. მოწვეულთა რიცხვი დაახლოებით 15-ს უახლოვდებოდა. თავის მხრივ, ნათესავ-მოყვრებს მომავალი საპატარძლოს მხარეც იწვევდა, მაგრამ, როგორც ეს აჭარის ადგილობრივ მოსახლეობაშიც ტრადიციულად ხდებოდა, ბერძნებიც წვეულებაზე დედის მხარის ყოფნას უდიდეს ყურადღებას აქცევდნენ. ნიშნობისათვის ვაჟი ამზადებდა საჩუქრებს და საცოლის ოჯახში თანხმლებლებით მიემგზავრებოდა (Демурова, 1982). ეს საჩუქრები შედგებოდა ნიშნის – *სიმადემასაგან*. *სიმადემა* შედგებოდა სამკაულებისაგან – ბეჭდებისაგან და სხვა ტიპის საჩუქრებისაგან (გიორგაძე, მგელაძე, 2002). საკუთრივ ნიშნობის პროცესს თავდაპირველად მომავალი მეფე-პატარძალი არ ესწრებოდა. ისინი ცალკე ოთახში იმყოფებოდნენ და სტუმრებთან იმ დროს შედიოდნენ, როცა მათ სადღეგრძელოს იტყოდნენ. სხვათაშორის, არა ნიშნობის, არამედ საქორწილო ნადიმის დროს ამ წესს იცავდნენ დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რეგიონშიც. მაგალითად, სამეგრელოში სიძე-პატარძალი სტუმართათვის განკუთვნილ მოსალხენ სუფრასთან საზეიმო ვითარებაში ნადიმის დაწყების შემდეგ, მეფე-პატარძლის სადღეგრძელოს მოახლოებისას გაჰყავდათ. საქორწინო წვეილს მონადიმე საზოგადოება ფეხზე უდგებოდა და ნეფედეროფლისათვის განკუთვნილ ცალკე გამოყოფილ ადგილამდე ემოციური შეძახილებითა და გუნდური მილოცვებით მიაცილებდა. პონტოელი ბერძნების ნიშნობაზე სტუმრებთან შეყვანილ საქორწინო წვეილს ოთახში სადღეამთილო ხვდებოდა, ბედნიერებას ულოცავდა და პატარძალს ბეჭედს ჩუქნიდა. პონტოელი ბერძნები თვლიდნენ, რომ ნიშნობის შემდეგ პატარძალი ქმარს ეკუთვნოდა. ახალგაზრდებს ნება ეძლეოდათ ამა თუ იმ ოჯახში სტუმრად ერთად წასულიყვნენ (Демурова, 1982), ქორწილამდე საქმროს შეეძლო საცოლის ოჯახში მისვლა და მასთან შეხვედრა. ხშირად ეს დედის თანდასწრებით ხდებოდა. უმეტესად დედა საცოლესა და საქმროს შუაში ჯდებოდა, რათა საქორწინო წვეილს შორის სასიყვარულო ხვევნა-კოცნას ადგილი არ ჰქონოდა.

სოფლად მცხოვრები პონტოელი ბერძნების ნიშნობის დროს სრულდებოდა *ფატრკა* (ფადიკა) სხვადასხვა ხასიათის თამაშობებით. მაგალითად, ერთ-ერთი თამაშის პროცესში მამაკაცი ქალის კაბას იც-

ვამდა და ცეკვავდა. წარმოდგენაში მონაწილეობას 12 კაცი ღებულობდა. მათ შორის იყო ე.წ. ფადიშახი, მზარეული, ექიმი და სხვები. *ფადიშახი* სიმღერებს მღეროდა. მოსახლეობა მუსიკას უკრავდა. შემდეგ *ფადიკას* ავადმყოფობის სცენას გაითამაშებდნენ. *ფადიკა* ტკივილისაგან იკრუნჩხებოდა, თითქოს ძირში ვარდებოდა. ექიმის მოსაყვანად მიდიოდნენ, ყველას შეწუხებული სახე ჰქონდა. ჩნდებოდა ეშმაკი, რომელსაც ნიღაბი ეკეთა, გახვეული იყო ცხვრის ტყავში ე. წ. *მომოერი*ში და წაქცეულს ჯოხით სცემდა. ამ დროს ყველანი ყვიროდნენ. მოულოდნელად ჟანდარმი გამოჩნდებოდა და ეშმაკს – *შეითანს* გააგდებდა. მოყავდათ ექიმი. იგი ავადმყოფს უმკურნალებდა და მკურნალობაში ფულსაც ღებულობდა (Демурова, 1982: 15-16).

ნიშნობის დღეს გადაწყდებოდა ქორწილის დროც. ჩვეულებრივ არჩევდნენ გამოსასვლელ დღეებს – შაბათს, კვირას. ღ. დემურავას მიერ ბერძნულ დიასპორაში საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დროს შეკრებილი მასალებით, დრო ნიშნობიდან ქორწილამდე რამდენიმე თვეს გრძელდებოდა, მაგრამ წარსულში ეს დრო უფრო ხანგრძლივი უნდა ყოფილიყო (Демурова, 1982:3).

ქორწილი განსაკუთრებულ სამზადისს საჭიროებდა. მას უმეტეს შემთხვევაში სახლში იხდიდნენ. სტუმართა რაოდენობა ქალაქში დაახლოებით 30-40 ადამიანით შემოიფარგლებოდა, სოფლად კი ეს რიცხვი ორმაგად იზრდებოდა. საქორწილო სამზადისში მნიშვნელოვან როლს ნათესავები – ძმები, დები, ბიძა-დეიდები, ბიძაშვილები და მეზობელ-ახლობლები ასრულებდნენ. საქორწინო წყვილის ოჯახებში საჩუქრად ჭურჭელი და თეთრეული მიჰქონდათ. გვიან ფულის ჩუქებაც დაიწყო. პონტოელ ბერძენთა სტუმართა წრეში გამოკვეთილი ადგილი ნათლიასა და მის ოჯახს ეკავა. ნათლიას როლი იმდენად დიდი იყო, რომ სასიძო საპატარძლოს ოჯახში მასთან ერთად მიემგზავრებოდა.

ნიშნობის და, საერთოდ, ქორწინების ერთ-ერთი პირობა მზითვი გახლდათ. მზითვი – *პრიკსი* სხვადასხვა ნივთისაგან: ხის კომოდისგან (სკრინსი) შედგებოდა, რომელშიც სამზითვო ქონება, ლოგინისათვის საჭირო ატრიბუტები, უმეტესად, თეთრეული თავსდებოდა.

ბერძნული ქორწილი რიგი წეს-ჩვეულების თანხლებით ტარდებოდა, რაც ქორწილს ტრადიციულ იერსახეს ანიჭებდა. საპატარძლოს სახლში მისულ სიძეს გამოსასყიდის გარეშე სახლში არ შეუშვებდნენ. ამ დროს დედოფალი ჩაცმულ-მოკაზმული იყო. ოთახში მეფე-პატარძალს ერთად აყენებდნენ. მათ თავზე გადააყრიდნენ ტკბილეულს, თხილს, რის შემდეგ მეფე-დედოფალი გაშლილ სუფრასთან ნათლიას მიჰყავდა, მაგიდებს სტუმრებიც შემოუსხდებოდნენ და ჩვეულებრივი ღვინო იწყებოდა.

ქორწილის მსვლელობის შუა ნაწილში ერთ-ერთ მაგიდას ათავისუფლებდნენ. მაგიდაზე ახლობლები, მეზობლები და, საერთოდ, მოწვეული სტუმრები საჩუქრებს ალაგებდნენ. ამ დროს, სუფრის თავში,

ერთ-ერთი შინაური სახით წვეულებისაკენ და მეფე-პატარძლისაკენ დგებოდა, მორთმეულ საჩუქრებს და, ასევე, მჩუქებლის ვინაობასაც ასახელებდა (Демурова, 1982: 4-5). სტუმართაგან მორთმეული საჩუქრების დემონსტრირების დაახლოებით ამგვარი ჩვეულება დასტურდება საქართველოს ზოგიერთი კუთხის მოსახლეობის საქორწინო ტრადიციებში, მაგალითად, ბორჯომის ხეობაში. სხვათა შორის, ბერძნულ ქორწილში, აღნიშნულმა წესმა, ბოლო დროს, მეზობელი ქართველი მოსახლეობის ზეგავლენით, სახე იცვალა. საჩუქრებისათვის ცალკე მდებარე მეუდრო ოთახში დგას მაგიდა, სადაც სტუმრები მათთვის განკუთვნილ რვეულში სახელითა და გვარით აღინიშნებიან და ამავე დროულად, მეფე-პატარძლის სადღეგრძელოს სვამენ.

პატარძლის ოჯახში ქორწილი მთელი ღამე გრძელდებოდა. მეორე დღეს კი – პროცესია სიძის ოჯახში ინაცვლებდა. აქ დედოფალს დედამთილი ხვდებოდა, რომელიც ახალდაქორწინებულებს თავზე კანფეტებსა და ფულს გადააყრიდა. შემდეგ მეფე-დედოფალი ოჯახის ძირითად სამყოფ ოთახში მიჰყავდათ, სადაც შესასვლელ კარებთან დედოფალს თეფშს დაუდებდნენ. პატარძალს თეფში უნდა გაეტეხა. სამყოფ ოთახში დედოფალს კალთაში ჩაუსვამდნენ პატარა ბიჭს, რაც ვაჟიანობის სურვილსა და მშობიარობის თავისებურ იმიტაციას გამოხატავდა. ეს უკანასკნელი საქორწინო ჩვეულება ფართოდ იყო გავრცელებული ქართველებში და ქართველური წარმომავლობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფებში.

ბერძნულ მოსახლეობაში ქორწილი ვაჟის ოჯახში მთელ დღეს, ზოგჯერ, დღე-ღამის განმავლობაში გრძელდებოდა.

მეორე დღეს პატარძლის ოჯახში *ჰალვა* კეთდებოდა. საქმროს მხრიდან მაცნეს ელოდნენ, რომელსაც დედოფლის ქალწულობისა და პატიოსნების ამბავი უნდა მოეტანა. პარალელურად, სოფლურ დასახლებებში, თეთრეული თვალსაჩინო ადგილზე საქმროს სახლშიც გამოჰქონდათ. ჩვეულებრივ, ამ თეთრეულს პატარძალი მაღავედა, მაგრამ ოჯახის შინაური ქალები მას ნახულობდნენ და აცხადებდნენ, რომ ქალწულობასთან მიმართებაში ყველაფერი წესრიგში იყო. ერთ-ერთი ინფორმატორის თქმით, თეთრეული პატარძლის დედის ოჯახში გასარეცხად მიჰქონდათ.

ქორწილის შემდეგ ახალდაქორწინებულები ერთი კვირის მანძილზე ოთახიდან არ გამოდიოდნენ, რადგან ხალხზე ჩვენება სირცხვილად ითვლებოდა. ამ პერიოდში უფროსი რძალი, შესაძლოა, დედამთილიც, ახალგაზრდებს საკვებს ოთახში უზიდავდა. შვიდი დღის შემდეგ უფროსი რძალი პატარძალს ოთახიდან გამოიყვანდა და მას საოჯახო საქმიანობაში ჩააბამდა (Демурова, 1982:23).

ბუნებრივია, ინტერესშემცველია პონტოელ ბერძნებში ქორწინების შედგომა პერიოდის აღწერაც, რომელიც რიგი საყურადღებო ჩვეულებით ხასიათდება. მათ სამომავლოდ შეეხებით.

ამრიგად, ისტორიული თვალსაზრისით, აუცილებელია არა მხოლოდ პონტოელი ბერძნების საქართველოს შავიზღვისპირეთში დასახლების ისტორიის, ჩამოსახლების პერიოდში და შემდეგაც მათი დემოგრაფიული მდგომარეობის, რიცხოვნობის, სქესობრივ-ასაკობრივი სტატისტიკის დინამიკის, არამედ, დასახლების პირობებში მათი ცხოვრების წესის შესწავლა, სადაც ქორწინებისა და საქორწინო ტრადიციების, ბუნებრივია, მეზობელი ეთნოგრაფიული ჯგუფებისა და, საერთოდ, მეზობელი ხალხების საქორწინო ჩვეულებებთან შედარებითი ანალიზის ფონზე, კვლევა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა ზოგადად ბერძნული ეთნოსის ტრადიციულ სოციალურ ურთიერთობათა სისტემის შესაცნობად. ამასთან, გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ მოსალოდნელია პონტოელ ბერძენთა ტრადიციულ ყოფაში გამოვლინდეს ისეთი არქაული კულტურული პლასტი, რომელიც თავად ბერძენი ხალხის ყოველდღიურობაში დიდი ხანია გამქრალია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გიორგაძე, მგელაძე, 2002¹ : გიორგაძე მ. მგელაძე ნ. ავტორთა საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები. მთხრობელი: ანტიგონე ჩილინგარიდი აქილევსის ასული, 83 წლის. შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის კაბინეტის არქივი, ბათუმი, 2002.

გიორგაძე, მგელაძე, 2002² : გიორგაძე მ. მგელაძე ნ. ავტორთა საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები. მთხრობელი: სოფია ლაზოპულო-შოთიდი სტავროსის ასული, 90 წლის. შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის კაბინეტის არქივი, ბათუმი.

დემუროვა, 1982 : Демурова Л.А. Полевой дневник автора, Батуми, 1982, ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის არქივი, ფონდი №, ანაწერი 5, საქმე 118.

კახიძე, 2002 : კახიძე ნ. ხელოსნობასთან დაკავშირებული გეოგრაფიული სახელები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. *საისტორიო მაცნე*, 9, ბათუმი.

კუკულაძე, 1981 : კუკულაძე თ. დეხვას ხეობის ტოპონიმის ზოგიერთი საკითხი. *აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა*, 3, თბილისი.

მგელაძე, 1996 : მგელაძე ვლ. ქორწინება და საქორწინო წესჩვეულებანი აჭარაში. *კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში*, I, ბათუმი.

Marina Giorgadze, Nugzar Mgeladze (Batumi, Georgia)

The Pontic Greeks of the Georgian Black Sea Littoral

Summary

The article deals with the “traditional” elements of culture preserved among the Pontic Greeks living along the Georgian Black Sea littoral, particularly in Batumi. Particular emphasis is placed on the marital customs of the Pontic Greek community. The culture of the Pontic Greeks has undergone considerable changes through interaction with the indigenous population of western Georgia. However, according to the authors the Pontic Greeks in Georgia have preserved many cultural customs that disappeared in Greece – their original homeland – a long time ago.

ვიზუალური ანთროპოლოგია და საქართველოს ქალაქები (ბათუმი, ახალციხე...) მცხოვრებ ჯგერალთა ბრადიციები

ბოლო ათწლეულში ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში ხდება შესამჩნევი ცვლილებები, წარმოიქმნება ახალი მეცნიერული მიმართულებები და დისციპლინები, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ვიზუალური ანთროპოლოგია. ამ სამეცნიერო მიმართულებისათვის მნიშვნელოვანია ეთნოგრაფიული ვიზუალური ინფორმაციის მოპოვება და ანალიზი. ვიზუალური მასალები, რომლებიც ინარჩუნებენ დროის რეალობას, წარმოადგენენ ახალი ჰიპოთეზის აღუწერელ წყაროს, აღნიშნავდა გამორჩენილი ამერიკელი ანთროპოლოგი მარგარეტ მიდი (Balicki, 1987, 1988; Mead, 1995).

ვიზუალური ანთროპოლოგია ნახევარი საუკუნის წინ დაარსდა კულტურული ანთროპოლოგიის ჩარჩოებში და ამ დროისათვის ვითარდება, როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო დისციპლინა. იგი მჭიდრო კავშირშია კულტურულ და სოციალურ ანთროპოლოგიასთან (Христофорова, 2006 :98).

ვიზუალური ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით საინტერესოა 2007 წელს საქართველოს საზოგადოებრივი მაუწყებლობის მიერ მომზადებულ 9-სერიანი დოკუმენტური ფილმი – „მრავალეთნიკური საქართველო“. ფილმში ცალ-ცალკე სერიებად მოცემულია საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების – სომხების, აზერბაიჯანელების, ებრაელების, ბერძნების, ქურთების, ქისტების, უდიების, უკრაინელებისა და ოსების ისტორიისა და კულტურის შესახებ. ამჟამად ნაშრომში განვიხილავთ ებრაელებთან დაკავშირებულ საკითხებს.

ფილმში მოთხრობილია ებრაელების ისტორია. აღნიშნულია, რომ ებრაელთა პირველი დასახლება საქართველოში ჩვ.წ.აღ.-მდე 586 წელს გაჩნდა, როცა მეფე ნაბუქოდნოსორმა იერუსალიმი დაიპყრო, ებრაელთა მთავარი ტაძარი დაანგრიდა და დევნილმა ებრაელებმა თავი სხვადასხვა ქვეყანას შეაფარეს. მათ შორის იყო საქართველოც. ამის შემდეგ ებრაელები საქართველოს სხვადასხვა ქალაქში დასახლდნენ. დროთა განმავლობაში, მათი კომპაქტური დასახლებები გაჩნდა გორში, სურამში, ქუთაისში, ბათუმში, საჩხერეში, ონში და ახალციხეში. ძველი ტრადიციები და რელიგია მათ ბოლომდე შეინარჩუნეს, მაგრამ, იმავდროულად, ქართული ყოფა და კულტურაც შეითვისეს. 26 საუკუნის განმავლობაში დამკვიდრდა ტერმინიც – ქართველი ებრაელი და მათი მშობლიური ენა ქართული გახდა. აქვე დავამატებთ იმასაც, რომ ქართველ ებრაელებთან ერ-

თად საქართველოში, კერძოდ, ქალაქ ბათუმში კომპაქტურად ცხოვრობდნენ აშქენაზი ებრაელებიც (ევროპელი ებრაელები).

ფილმში მართებულიაა მითითებული, რომ ქართულ წესჩვეულებებთან გარეგნული მსგავსებების მიუხედავად, ქართველი ებრაელები ებრაული კანონებით ცხოვრობენ. მათი ეროვნების, ტრადიციების და ყოფის განმსაზღვრელი იყო რელიგია, რომლის მიხედვითაც იუდაიზმის კანონებს და ებრაულ წესჩვეულებებს ებრაელებს ბავშვობიდან ასწავლიან.

ფილმში აღნიშნულია, რომ ქართველი ებრაელები ვაჭრობითა და წვრილი ხელოსნობით იყვნენ ცნობილნი. მეოცე საუკუნის დასაწყისში საქართველოს დიდ ქალაქებში ებრაელები საკუთარ სავაჭრო ქარვასლებს ფლობდნენ. ქუთაისსა თუ ბათუმში მათ დუქნებსა და ღია დახლებს რამდენიმე ცენტრალური ქუჩა ეკავა.

ცალკეა ყურადღება გამახვილებული ბათუმელი ებრაელის – დავით იაკობაშვილის ოჯახზე და ბათუმელ ებრაელთა სინაგოგაზე. მართებულიაა აღნიშნული, რომ სინაგოგის მშენებლობა დაწყებულია 1904 წელს. ნაჩვენებია ბათუმელი და თბილისელი ებრაელების ქორწილი და საქორწინო რიტუალთან დაკავშირებული ასპექტები. ყურადღება გამახვილებულია *ქეთუბაზე* (საქორწინო ხელშეკრულება) და *მიკვეს* რიტუალზე. ქორწილის წინა დღეს ებრაელი ქალი *მიკვეში* მიჰყავდათ. ებრაელთა წარმოდგენით, *მიკვეს* რიტუალის საშუალებით პატარძალი წყლის გამანაყოფიერებელი ძალის თანახმად ხდებოდა და შვილიერების უნარს იძენდა. წყლის გამანაყოფიერებელი ძალა ქართულ ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. რიტუალური განბანვა ებრაელი ქალისთვის აუცილებელი იყო და იგი ამას სხვა შემთხვევებშიც ასრულებდა. სიმბოლური განწმენდის გარეშე მას ეკრძალებოდა ქმრის სარეცელის გაზიარება (პაპისმედოვი, 1986:156). ასევე, განხილულია რელიგიური ცხოვრების წესი, კერძოების ებრაული წესით – „ქაშერი“ დამზადება. აქვე შევნიშნავთ, რომ ებრაული სამზარეულო ერთ-ერთი ყველაზე ძველია მსოფლიოში. მისი კულინარიული კულტურა მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული რელიგიურ წესჩვეულებებთან და ათასწლეულების მანძილზე გადაეცემოდა თაობიდან თაობას. დიასპორაში ებრაული კულინარია განიცდიდა სხვადასხვა ქვეყნების კულტურის ზეგავლენას, მაგრამ ეს ხელს არ უშლიდა, რომ შეენარჩუნებინა თვითმყოფადობა და გამორჩეული სახე. ყველა კუთხეში მცხოვრებ ებრაელს აერთიანებს რელიგიური წესჩვეულებები, რომლებიც ადაპტირებულია იმ ქვეყნების კულტურასთან, რომლებშიც ისინი ცხოვრობენ. არსებობს რამდენიმე წესი, რომლებიც ებრაელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს, კერძო როდესაც ამზადებს: აკრძალულია კერძებში ხორცისა და რძის პროდუქტების, ხორცისა და თევზეულის ერთად გამოყენება, ასევე მათი სუფრაზე ერთად დაწობაც კი.

ფილმში განსაკუთრებითაა ყურადღება გამახვილებული შაბათ დღესთან დაკავშირებულ ასპექტებზე. სიტყვა „შაბათი“ ებრაელის შემეცნებაში უკავშირდება სისუფთავესა და სიწმინდეს, სილადესა და სიმხიარულებს. უძველესი დროიდან ებრაელი ხალხი შაბათს განიხილავდა, რო-

გორც გამჩენის მიერ ნაჩუქარ დიდ ჯილდოს, როგორც ნიშანს ღმერთისა და ხალხის კავშირზე. ებრაელთა შემეცნებაში შაბათის სანთლის შუქი იმედს ჰფენს ყოველი ებრაელის სულსა და გულს. შაბათს გააჩნია უდიდესი ესთეტიკური ძალა. ყოველგვარ ცხოვრებისეულ მოვლენაში შთამბეჭდავად ჩანს და იგრძნობა შაბათის მომხიბვლელობა და მიმზიდველობა - ჩაცმულობაში, ყოფაცქევაში, საჭმელ-სასმელში, ადამიანთა ურთიერთობაში და სხვ. თავისი განსაკუთრებული სიმშვენიერისა და სინატიფის გამო შაბათს „პატარძალი შეარქვეს“ - ბოი ქალა, ბოი ქალა - მობრძანდი პატარძალო.

ვიზუალურ ანთროპოლოგიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია კვლევის პროცესში ნახატების გამოყენება. ამ თვალსაზრისით საქართველოს ებრაელებთან დაკავშირებით საინტერესოა თვითნასწავლი მხატვრის შალომ კობოშვილის შემოქმედება. ფილმში საინტერესო საუბარია შალომის შემოქმედებაზეც. შ. კობოშვილი დაიბადა 1876 წელს ახალციხეში, ღარიბი ებრაელის ოჯახში. 1937 წელს იგი საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში იწყებს მუშაობას დარაჯად. მუზეუმში მიმდინარე სამუშაოებმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მხატვარზე, რომელმაც გაიხსენა ბავშვობა და ხატვა 60 წლის ასაკში დაიწყო. ხუთი წლის მანძილზე თვითნასწავლმა შემოქმედმა ფანქრით, აკვარელითა და ზეთით 60-ზე მეტი მცირე და დიდი ზომის სურათი დახატა. მის ნახატებში, ძირითადად, ახალციხის ებრაელთა ძველი და ახალი ყოფა იყო ასახული. *აჯლა, აგყალა, ავამდყოფი ბავშვი ექიმბაშთან, ამულეტებით მოვაჭრე მისიონერი, ათარა, ბატონების წამლობა, ბავშვის დაბადება, ბავშვის წინდასაცვეთად წაყვანა, ბაზარი ახალციხეში, ბრეთის ბიბლია, დეცატნიკი, ებრაელთა კვარტალი (ახალციხე), ებრაელი სოფდოვარი, ებრაელთა დარბევა, ლილახანა, მიკეე, მიკეეში დაავადებული ქალი ექიმბაშთან, მისიონერის მიერ ბავშვების კურთხევა, მოჯამაგირე ბიჭი, მეკურტნეები, მდიდარი ებრაელის ცოლი მიდის აბანოში, მალკუტი, ნეფე, პატარძალი, პატარძლის წაყვანა აბანოში, სიმხა თორის დღესასწაული, ფულის განაწილება აგყალის შემდეგ, ფურიმი, ფინჯრაობა, ფალახაზე აყვანა, ქუჩაში მოვაჭრე მეწვრილმანეები, ქათმის დაკვლა რიტუალური წესით, ემა ებრაელების გაყიდვა ფეოდალების მიერ, ხელსაქმე, ხერიმი-ანათემა, შაქარ პურის გატანა, ცეკვა, ჯეიზი და სხვ., არასრული ჩამონათვალია მისი ნახატებისა. ჩამოთვლილ ნახატებში დეტალურადაა მოცემული საქართველოს ებრაელთა ყოველდღიური ცხოვრების თავისებურებანი.*

ფილმში ცალკე გამოყოფილია საქართველოდან ებრაელთა აღია და 18 ქართველი ებრაელის წვლილი ამ საკითხში. ებრაელთა მასობრივი აღია საქართველოდან ერეც-ისრაელში იწყება XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან. მასში დიდი წვლილი შეიტანეს 18 ქართველი ებრაელის მიერ 1969 წლის 6 აგვისტოს გაეროში გაგზავნილმა წერილმა. ხელისმომწერთა უმრავლესობა ქუთაისელი ებრაელია. 1970-იან წლებამდე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დაახლოებით 150 ათასი ებრაელი

ცხოვრობდა, დღეს მათი რიცხვი 10 ათასსაც არ სცდება (ფილმი – „მრავალეთნიკური საქართველო“, 2007).

ფილმი „მრავალეთნიკური საქართველო“ წარმოადგენს კარგ საგანმანათლებლო დოკუმენტურ ფილმს, სადაც სათანადოდ არის გადმოცემული საქართველოში მცხოვრები დიასპორების, მათ შორის, ებრაელების ეთნოკულტურული და რელიგიური თავისებურებანი. აღსანიშნავია ისიც, რომ დასახელებული ფილმი ხელს უწყობს ქართულ პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში ტოლერანტული ურთიერთობების კიდევ უფრო გამტკიცებასა და პოპულარიზაციას. ასევე, მხატვარ შალომ კობოშვილის შემოქმედება წარმოადგენს ძვირფას ეთნოგრაფიულ წაროს, საქართველოს ებრაელთა მატერიალური თუ სულიერი კულტურის და საერთოდ, ტრადიციული ყოფის სხვადასხვა ასპექტით შესწავლის თვალსაზრისით. მის ნახატებში ეთნოგრაფიული მომენტები თითქმის ზუსტადაა დაცული. რაც ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს, რომ ანთროპოლოგიური/ეთნოლოგიური კვლევის პროცესში სათანადო ვიზუალური მასალის ჩართვა (საველე-ეთნოგრაფიულ მასალებთან თუ წერილობით წყაროებთან შედარების გზით), საინტერესო დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა.

გამოყენებული მასალები:

ფილმი „მრავალეთნიკური საქართველო“, ებრაელები, DVD, 2007.

პაპისმედოვი, 1986 : პაპისმედოვი ი., ნანახი, მოსმენილი, განცდილი, გამომცემლობა «კაკკასიონი», თელ-ავივი, 1986.

Христофорова, 2006 : Христофорова О.Б. Визуальная антропология: российская действительность и зарубежный опыт, I Всероссийский конгресс фольклористов. Сборник материалов. Т.2. Москва. с.98.

Balikci, 1988 : Balikci A., Anthropologist and Ethnographic Filmmakers. In: Anthropological Filmmaking. J'Rollwagen, ed. NY Harwood, 1988.

Mead 1995 : Mead M. Visual Anthropology in a Discipline of Words. In: Principles of Visual Anthropology. P. Hockings, ed. Mouton, 1995.

Manuchar Loria (Batumi, Georgia)

**Visual anthropology and Jewish traditions in the Georgian cities
of Batumi and Akhaltsikhe**

Summary

This paper discusses the Jews living in Georgian cities using the visual methodology of anthropology. Two examples of visual methodology cited in the paper are the film *Multiethnic Georgia* and the paintings of self-taught artist Shalom Koboshvili.

Multiethnic Georgia is an educational documentary film about ethno-religious minorities living in Georgia, including the Jews. The film is noteworthy in that it not only promotes ethnic and religious tolerance but also cooperation between ethnic groups in Georgia. This is particularly important in light of the various ethnic conflicts that Georgia has experienced in the last 20 years.

The paintings of Shalom Koboshvili are also a valuable ethnographic source. Koboshvili's art depicts Jewish life and customs vividly and sensitively.

Martin Demant Frederiksen

(Aarhus University, Denmark)

STUDYING THE URBAN THROUGH ITS ABSENCES

Between the summers of 2008 and 2009 I conducted 8 months of anthropological fieldwork in Batumi among a group of local, young men. They were, roughly, between the ages of 18 and 25, most of them un- or underemployed, and they knew each other through various brotherhood-relations (Frederiksen 2011). One aim of this study, besides depicting the lives of these young men, was to explore the urban sphere of Batumi not just in terms of what was there, but just as much by exploring that which was no longer present, had disintegrated, intentionally or inadvertently been removed, abandoned or neglected, as well as exploring the role of that which had not yet been built. In short, it was a study of how various absences in urban space affected upon the young men and the ways in which they saw themselves as positioned within society.

Besides being situated within the field of urban anthropology, this approach follows a recent line of thinking within anthropology in terms of asking what the absence of particular materialities can tell us about contemporary society and politics (eg. Bille et al 2010, Frederiksen 2013, Ivy 1995, Navaro-Yashin 2012). In the following I will give two short empirical examples of how this approach turned out to be useful in a study of Batumi. Rather than an analysis as such (for this, see Frederiksen 2013), I use these examples to consider which kinds of questions they allow us to pose about social life in Batumi at present and to studies of social change in general. Both situations stem from the first months of fieldwork where I went on various small excursions in and outside of the city, alone or with some of the young men. I depict them here as they were written in my field-notes.

September 2008: Stalin – The man who wasn't there –

Tourist information centres have been placed here and there. They look like small boxes. Inside they feature a desk and some stands with brochures and maps. After the war several of them closed down. I go into one of those that have remained open in order to get a map of the city and to get some help in locating the Stalin Museum which I had visited three years ago. A young girl in a smart blue and white uniform sits behind the desk. She looks incredibly bored and immediately smiles as I walk in. It is around 2 pm and she tells me that I am the first visitor of the day. I sit down and ask for a map. She takes one down from the stand behind her and instantly begins to circle sites in the city with her pen in what seems to be a well-rehearsed routine. I ask where the Stalin museum is located. She looks at me with a confused expression. 'I'm not sure there is a Stalin Museum here,' she says, 'I never heard about it.' She suggests that maybe I am thinking about the Stalin Museum in Gori, the Georgian town where he was born. I assure her that I mean the one in Ba-

tumi, and tell her that I have visited it once, not long ago. She insists that it doesn't exist. It's as if Stalin had never been there.

September 2008: Generations

Giorgi calls me and invites me on a daytrip to the botanical garden with him, his girlfriend Elena and her son Temuri. We go there by bus, carrying baskets of food. As we walk towards the ticket office after arriving at the garden, Elena stops and whispers to me: 'Don't say anything in English from now, okay?' 'Why not?' 'Because there are different prices for foreigners and Georgians, so we will try to get you in as a Georgian.' They look at my hair, blond and already bleached white some places from the sun and sea. 'Wear this,' Giorgi says, and hands me his cap. Elena laughs as I tug at my hair. Giorgi goes to the office and orders tickets for three adults and one child while we rush inside behind him. 'We have to walk a lot,' Elena says. The walk is indeed long, up and down the small mountain which makes up the garden. We stop several times in order for Giorgi to drink water and take some pills. He is only 23 years old but has problems with his blood pressure.

The garden was founded by a Russian botanist in the 1880s, and covers an area of over 111 hectares. We talk to one of the overseers in the garden. 'In Soviet times we had over 300,000 visitors every year,' he tells us, 'now we are lucky if 3000 come.' We continue our walk and upon reaching our destination – a small, undisturbed stretch of beach below the gardens – we drink coffee while the coals get ready. 'Usually a train comes past here every 20 minutes, but now there are none.' 'Because of the Russian bombings of the railroads?' 'Yes.' It is quiet, besides the sounds of the waves and a slight rumbling in the horizon that slowly increases. 'It's probably the Russians,' Giorgi laughs, 'maybe there will be nothing left of Batumi when we return.' Pieces of meat are put on skewers and roasted. 'Last year we used to come here almost every day,' Giorgi says, 'but this year it's difficult, because we have no jobs.'

We eat. 'Isn't it wonderful!' he exclaims. 'Yes, it's a good place to be,' I say. 'Maybe sometimes, but not always,' Giorgi notes. We sit for a while, enjoying the food. 'My dream is to travel,' Giorgi states, 'but how? I have no money.' 'Is it difficult for Georgians to get a visa?' 'Not to Turkey or Ukraine, but those places mean nothing to me, I want to go to other countries.' More coffee is made. 'Isn't this a good interview,' Giorgi says, smiling. As the clouds in the horizon approach us we start walking back. Once at the exit Elena stops me. 'Look,' she says, and points to the remnants of a cable car construction above us. 'When I was a child you could take this all the way to Kobuleti. In the Soviet period this place was number one, people came from everywhere, there were flowers everywhere, it was beautiful. 'Why are you talking about that?' Giorgi says, interrupting her. 'It doesn't matter anymore.'

During the first weeks of my fieldwork I had been cataloguing the material features of the city, noting down everything from the amounts of ATM's and poker-shops to statues and renovation projects. Along with a series of other observations, the two instances depicted above prompted me to equally start cataloguing that

which was not they (“no longer” or “not-yet”). Such absences, whether in terms of material things not present or in terms of people disregarding present things as if they were not there, raised a series of questions. Why, for instance, did Stalin and various signs of the Soviet period not seem to matter for neither youth nor politicians? Was it due to the same or different reasons? Which kinds of absences took precedence over others? That is, which absences went unnoticed and which were commented upon? And which kinds of social action did various forms of absence generate? In examining these questions Batumi became a microcosm through which broader issues such as social change, politically motivated material transformations, generational difference, marginality and perceptions of time could be examined and analyzed. Indeed, with the rapid socio-political changes occurring in Batumi (as well as in Georgia at large), the city is a fruitful site for investigating these and related themes.

References

- Bille, Mikkel, Frida Hastrup and Tim F. Sørensen 2010. *An Anthropology of Absence – Materializations of Transcendence and Loss*. Springer
- Frederiksen, Martin Demant (2013, in press). *Young Men, Time and Boredom in the Republic of Georgia*. Temple University Press.
- Frederiksen, Martin Demant (2012) ‘Insecurity and Suspicion in the Wake of Urban Development Projects in Batumi, Ajara’. *Caucasus Analytical Digest* Vol. 38.
- Frederiksen, Martin Demant (2011) ‘Good Hearts or Big Bellies – Dzmak’atcoba and Images of Masculinity in the Republic of Georgia’. In: Amit & Dyck (eds). *Young Men in Uncertain Times*. Berghahn Books.
- Ivy, Marilyn (1995) *Discourses of the Vanishing – Modernity, Phantasm, Japan*. University of Chicago Press.
- Navaro-Yashin, Yael (2012) *The Make-Believe Space – Affective Geographies in a Postwar Polity*. Duke University Press.

მარტინ დ. ფრედერიქსენი (ორჰუსის უნივერსიტეტი, დანია)

ქალაქის შესწავლა არარსებობის გზით*

2008 წლის ზაფხულიდან 2009 წლის ზაფხულამდე მე ჩავატარე 8-თვიანი ანთროპოლოგიური საველე სამუშაო ბათუმში ადგილობრივ, ახალგაზრდა მამაკაცთა ჯგუფში. ისინი 18-25 წლის ასაკისანი იყვნენ, მათი უმრავლესობა დაუსაქმებელი ან ნახევრად დასაქმებული იყო და ერთმანეთთან დაკავშირებული იყვნენ სხვადასხვანაირი საძმო-ურთი-

* ინგლისურიდან თარგმნა ნინო ინაიშვილმა.

ერთობებით (ძმაცაცობით). ამ კვლევის მიზანი, გარდა ამ ახალგაზრდა კაცების ცხოვრების აღწერისა, იყო ბათუმის ურბანული სივრცის შესწავლა არა მხოლოდ არსებულის საფუძველზე, არამედ უფრო მეტად იმაზე დაკვირვებით, რაც უკვე აღარ არსებობდა, დაშლილიყო, ძალით ან უფურადღებობით განადგურებულიყო, მიტოვებული ან უარყოფილიყო და ასევე, რაც ჯერ კიდევ არაშენებულიყო. მოკლედ, ეს იყო კვლევა, თუ როგორი გავლენა მოახდინა საქალაქო სივრცის სხვადასხვა არ-არსებობებმა ახალგაზრდა მამაკაცებზე და იმაზე, თუ როგორ ხედავდნენ ისინი საკუთარ პოზიციას ამ საზოგადოებაში. ურბანული ანთროპოლოგიის გარდა, ეს მიდგომა ანთროპოლოგიაში აზროვნების თანამედროვე მიდგომას მიყვება და სვამს კითხვას, თუ რას გვეუბნება ცალკეული მატერიალური ობიექტების არარსებობა თანამედროვე საზოგადოებისა და პოლიტიკის შესახებ. შემდეგ მე ვიძლევი ორ ემპირიულ მაგალითს, თუ როგორ შეიძლება ამ მიდგომის სასარგებლოდ გამოყენება ბათუმის შესწავლისათვის. ორივე სიტუაცია ეყრდნობა ჩემი სხვადასხვა სამუშაოების პირველ თვეებს, როდესაც მე ვმონაწილეობდი სხვადასხვა პატარა ექსკურსიებში, როგორც ქალაქში, ასევე ქალაქგარეთ, მარტო ან რამდენიმე ახალგაზრდა მამაკაცთან ერთად. აქ მე აღვწერე ისინი ისე, როგორც ეს ჩემს სხვადასხვა დღიურებში მაქვს ჩაწერილი.

სექტემბერი 2008: სტალინი – ადამიანი, რომელიც არ იყო აქ

ტურისტული საინფორმაციო ცენტრები აქ ბევრგანაა განლაგებული. ისინი გამოიყურებიან, როგორც პატარა ყუთები. მის შიგნით მოთავსებულია მერხი და რამდენიმე სადგარი ბროშურებით და რუკებით. ომის შემდეგ რამდენიმე მათგანი დაიხურა. მე შევედი ერთ-ერთ მათგანში, რომელიც ჯერ კიდევ ფუნქციონირებდა ქალაქში, რათა მე-შოვა ქალაქის რუკა და მჭირდებოდა დახმარება, რომ მომეძებნა სტალინის მუზეუმი, სადაც სამი წლის წინ ვიყავი ნამყოფი. ახალგაზრდა გოგონა ლამაზ ცისფერ და თეთრ უნიფორმაში ზის მერხის უკან. ის იყურება საოცრად მოწყვნილად და მაშინვე იღიმება, როცა მე იქ შევდივარ. ახლა დღის 2 საათია და ის მეუბნება, რომ მე ვარ პირველი ვიზიტორი დღის განმავლობაში. მე დავჯექი და ვითხოვე რუკა. ის იღებს რუკას მის უკან მდებარე სადგარიდან და მაშინვე იწვევს საკუთარი კალმით წრეების შემოხაზვას ქალაქზე საკმაოდ გაწაფული მანერით. მე ვიკითხე, თუ სად მდებარეობდა სტალინის მუზეუმი. ის მიყურებს დაბნეული გამომეტყველებით. “შე არა ვარ დარწმუნებული, რომ აქ არის სტალინის მუზეუმი, – ამბობს ის, – მე არასოდეს მსმენია მის შესახებ”. ის ეჭვობს, რომ მე ალბათ ვეკითხები სტალინის მუზეუმის შესახებ, რომელიც გორშია, საქართველოს ქალაქში, სადაც სტალინი დაიბადა. მე ვარწმუნებ მას, რომ ვგულისხმობ იმას, რომელიც ბათუმშია და ვეუბნები მას, რომ მე იქ ერთხელ ნამყოფი ვარ.

ის მიმტკიცებს, რომ მუზეუმი აქ არ არსებობს. ეს იმას გავს, თითქოს სტალინი აქ არასოდეს ყოფილა.

სექტემბერი 2008: თაობები

გიორგიმ დამირეკა და დამპატიჟა ბოტანიკურ ბაღში სასაუბროდ თავის მეგობარ გოგონასთან და მის შვილთან – თემურთან ერთად. იქ ავტობუსით წავედით და თან წავიდეთ კალათა საჭმელით. როცა ჩვენ გავემართეთ ბილეთების საღაროებისაკენ, ბაღში მისვლის შემდეგ ელენა შეჩერდა და ჩამწურჩულა: “არაფერი თქვა ინგლისურად ამის შემდეგ, კარგი?” „რატომ?“ „იმიტომ, რომ აქ სხვადასხვა ფასები უცხოელებისა და ქართველებისათვის, ამდენად ჩვენ ვეცდებით შევიყვანოთ, როგორც ქართველი“. შეხედეს ჩემს ქერა თმას, რომელიც თითქმის თეთრში გადადის რამდენიმე ადგილას ზღვისა და მზის ზემოქმედების გამო. “ეს დაიხურე”, მითხრა გიორგიმ და თავისი ქუდი მომცა. ელენა იცინის, როცა მე ქუდს ვიხურავ. გიორგი გაემართა ბილეთის ასაღებად და სამი ბილეთი დიდებისთვის იყიდა, ხოლო ერთი ბავშვისთვის. ჩვენ მას უკან მივეყვებით და სწრაფად შევდივართ ბაღში. “ბევრი უნდა ვიაროთ” – თქვა ელენამ. სეირნობა მართლაც ხანგრძლივი გამოდგა მაღალ და დაბალ ბორცვებზე, რომელიც მთლიანობაში ქმნის ბაღს. ჩვენ შევჩერდით რამდენჯერმე, რომ გიორგის დაეკლია წყალი და მიეღო წამალი. ის მხოლოდ 23 წლისაა, მაგრამ აქვს სისხლის მიმოქცევის პრობლემა.

ბაღი დაარსებულია რუსი ბოტანიკოსის მიერ 1880 წელს, და მისი ფართობი 111 ჰექტარს მოიცავს. ჩვენ გავესაუბრეთ ბაღის ერთ-ერთ დამკვირვებელს. “საბჭოთა პერიოდში ჩვენ გვყავდა 300.000 ვიზიტიორი ყოველწლიურად, – გვეუბნება ის, – ახლა ჩვენ ბედნიერები ვართ, თუკი 3000 ვიზიტიორი მოვა.”

ჩვენ ვაგრძელებთ სეირნობას და ვიდრე მივაღეჭით დანიშნულ ადგილს – პატარა, ხელუხლებელ სანაპიროს ბაღის ქვემოთ – დაველიეთ ყავა მანამ, სანამ კოცონი ნაკვერჩხლებად გადაიქცა. “ჩვეულებრივ, აქ მატარებელი ყოველ 20 წუთში ჩამოივლიდა, მაგრამ ახლა არცერთი არ დადის”. “იმიტომ, რომ რუსები ბომბავდნენ რკინიგზას?” „კი“. აქ სიწყნარეა, გარდა ტალღების ხმაურისა და ჰორიზონტიდან მომავალი გრუხუნისა, რომელიც ნელ-ნელა იზრდება. “ეს ალბათ რუსები არიან”, ამბობს გიორგი და იცინის, “ალბათ არაფერი დარჩება ბათუმიდან, როცა ჩვენ იქ დავბრუნდებით.” ხორცის ნატრები წამოცმულია შამფურზე და იწვება. „გასულ წელს ჩვენ აქ დავდიოდით თითქმის ყოველ დღე, – ამბობს გიორგი, – მაგრამ წელს მძიმე წელია, იმიტომ, რომ სამუშაო არ გვაქვს.“

ჩვენ ვჭამთ. “ხომ შესანიშნავია!” ამბობს გიორგი აღტაცებით. “კი, ეს კარგი ადგილია”, ვამბობ მე. “შეიძლება ზოგჯერ, მაგრამ არა ყოველთვის”. შენიშნავს გიორგი. ჩვენ ვსხედვართ ცოტა ხანს და გემრიელად მივირთმევთ. “ჩემი ოცნებაა მოგ ზაურობა, – აცხადებს გიორგი,

– მაგრამ როგორ? მე არა მაქვს ფული”. “რთულია ქართველებისთვის კიზის მოპოვება? თურქეთში ან უკრაინაში არ არის რთული, მაგრამ ეს ადგილები არაფერს ნიშნავს ჩემთვის, მე მინდა სხვა ქვენებში წასვლა”. მზადდება მეტი ყავა. “კარგი ინტერვიუა, არა?” კითხულობს გიორგი და იცინის. ამასობაში ჰორიზონტიდან ღრუბლები გვიახლოვდება და ჩვენ უკან ვბრუნდებით. ელენამ გასასვლელთან გამაჩერა. “შეხედე”, თქვა მან და საბავირო გზის კონსტრუქციის ნარჩენებზე მიმითითა. “როცა მე ბავშვი ვიყავი, ამით შემდეგ ჩასვლა ქობულეთამდე. საბჭოთა პერიოდში ეს იყო ნომერ პირველი ადგილი, ხალხი ჩამოდიოდა ყველა მხრიდან, აქ იყო ყვავილები, ეს იყო ძალიან ლამაზი”, “რატომ ლაპარაკობ ამის შესახებ? – ამბობს გიორგი და მას აწყვეტინებს, – ამას არა აქვს დიდი მნიშვნელობა.”

ჩემი სავლელე სამუშაოების პირველ კვირებში მე ვახდენდი ქალაქის დამახასიათებელი თვისებების კატალოგიზირებას და ჩავინიშნე ყველაფერი, საბანკო პუნქტებიდან დაწყებული, პოკერის სათამაშო ადგილებით, ქანდაკებებით და რეკონსტრუქციის პროექტებით დამთავრებული. დაკვირვების სხვა სერიებთან ერთად, ზემოთ აღწერილმა ორმა მაგალითმა შთამაგონა, რომ დამეწყო იმის აღწერაც, რაც არ არსებობს (“ადარ-არსებულის” და “ჯერ არარსებულის”). ამგვარი არარსებობანი, მატერიალური საგნების შემთხვევაში ან იმ შემთხვევაში, როცა ხალხი უგულებელყოფს არსებულ საგნებს, ისე, თითქოს ისინი არ არსებობდნენ, შემდეგი სახის კითხვებს წარმოშობს. მაგალითად, რატომ აღარ აქვს მნიშვნელობა სტალინის და საბჭოთა პერიოდის სხვადასხვა ნიშნებს ახალგაზრდებისა ან პოლიტიკოსებისთვის? რით არის ეს გამოწვეული? რომელი სახის არარსებობანია უპირატესი სხვებზე? ან კიდევ, რომელი სახის არარსებობანი იყო შეუმჩნეველი და რომელი იმსახურებდა კომენტარს? სოციალური აქტივობის რა სახეობა წარმოშობს არარსებობის სხვადასხვა ფორმებს? ამ საკითხების კვლევის პროცესში ბათუმი გახდა მიკროკოსმოსი, რომლის საშუალებითაც შეიძლება გამოვიკვლიოთ უფრო ფართო საკითხები, როგორებიცაა სოციალური ცვლილება, პოლიტიკურად მოტივირებული მატერიალური ტრანსფორმაცია, თაობათა განსხვავება, მარგინალიზება და დროის აღქმა. რასაკვირველია, სწრაფ სოციოპოლიტიკურ ცვლილებებზე დასაკვირვებლად, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ბათუმში (და საზოგადოდ საქართველოში მთლიანად), ქალაქი არის ნაყოფიერი ადგილი ამგვარი და მსგავსი თემების გამოსაკვლევად.

შუმანა ფუტყარაძე, როინ მალაყმაძე
(ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის სახე მუჰაჯირთა მახსიარებაში

ბათომი შავიზღვისპირეთის ერთ-ერთი უღამაზესი ქალაქია, ნატურის თვალია ცისფერი წყლის რკალში, როგორც ბეჭედში, საპატიოდ ჩასმული; თმებშევერცხლილი აჭარის მთების უტკნობი სამკაულია. ისე რბილია და თბილი აქაური ჰავა, რომ მთელი წლის მანძილზე ვარდი მაისობს. აყვავებული კამელიებით, მაგნოლიებითა და ვარდებით მოკაზმულ ქალაქს ზამთრობით დათოვლილი მთები დაჰყურებს, მაგრამ იქიდან მჭმუნვარე მთები სიცივის ნაცვლად თითქოს სითბოს სთავაზობენ ხელისგულივით გადაშლილ თავის ბარს. ერთმანეთში შეხვეებული მთისა და ზღვის ნიაფი საოცარი სინაზით ესაღბუნება ქალაქს და სანატრელ კლიმატს ჰქმნის. ბათომს ამიტომაც უხვად ჰყავს სტუმარი წლის ყოველ დროს.

ისტორიული ტაო-კლარჯეთის, აჭარა-შავშეთის, სპერისა და ბაიბურთის მთებიდან მონადენმა წყალმა – „ჭოროხად“ სახელდებულმა მდინარემ – საუკუნეთა მანძილზე ქართული სისხლივით დაუოკებლად იღინა შავი ზღვისკენ. არსიანიდან, კარჩხალიდან, მასისიდან, მერეთადან, ტირაღადან და პერანგა მთებიდან ჩამოვიდა სილა და ხრეში, კლდე და ღორღე; იქიდან ნადენი ოფლით, ცრემლითა და სისხლით შევიდა, შეადუღაბა ჩამონაშალი მასა და წარმოქმნა ზღაპრული ნახევარკუნძული, რომელზედაც ქართველმა ხალხმა გააშენა დასახლება ბათომი, ქალაქი ბათომი, თავისი განუმეორებელი სილამაზის მქონე ქუჩებით, სკვერებითა და მსოფლიო მნიშვნელობის ბუღვარით. ამ სილამაზეს ასე ახასიათებენ თანამედროვენი: „ბათუმი არა მარტო საქართველოს, არამედ შავი ზღვის აუზის ქვეყნების ქალაქებს შორის გამორჩეული ზღვისპირა მარგალიტია“ (ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები, 2012:5).

ბათომი უძველესი ქალაქია. მისი ისტორია ძველი წელთაღრიცხვის ბოლო საუკუნეებში იღებს სათავეს. „ზოგიერთი მეცნიერი თვლის, რომ დიდებული ორატორი დემოსთენე (ძვ.წ. 450-413 წწ.) წარმოშობით ბათუმიდან იყო“ (სურმანიძე, 2013:3).

ბათომი, როგორც დღესაა, ცხადია, ასე დიდი და მშვენიერი არ იყო უწინ, თუმცა თავისი მომაჯადოებელი ხიბლი ყოველთვის სამკაულად ახლდა ხოლმე, რაზედაც მოგვითხრობენ უცხოელი მოგზაურები, მეცნიერები, პოლიტიკური მოღვაწეები. ბათუმის მნიშვნელობა, მისი ფასი კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული ქართველ საზოგადო მოღვაწეებსაც. სამაგა-

ლითოდ დავიმოწმებთ საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ხელმძღვანელის – ნოე ჟორდანიას სიტყვებს, წარმოთქმულს ამიერკავკასიის სეიმის სხდომაზე 1918 წლის 26 თებერვალს: „ბათომი ჩვენთვის იგივეა, რაც რუსეთისათვის პეტროგრადი. ეს არის ერთადერთი გასაავალი შავ ზღვაში და მხოლოდ ამის წყალობით მიეცა შესაძლებლობა ამიერკავკასიას განვითარებულიყო კულტურულ-ეკონომიურად და ევროპის კულტურულ ქვეყნებს დამსგავსებოდა. ბათომი ევროპასთან შავი ზღვით არის შეერთებული“ (ჟორდანია, 1918). 1920 წლის გაზეთ „საქართველოს“ მოწინავე სტატიაში–„ბათომის საკითხი“ ვკითხულობთ: “შავი ზღვის ნაპირებზე თავისი მდებარეობით ბათომი წარმოადგენს ჭიშკარს არა მარტო ამიერკავკასიაში შესასვლელად, არამედ სპარსეთსა და ცენტრალურ აზიაში; საქართველოსთვის კი ბათომი „სახლის გასაღებია“ („საქართველო“, 1920).

აი, ასეთ უღამაზეს მშობლიურ ქალაქს სამუდამოდ გამოეთხოვა მილიონამდე ქართველი მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში, ლტოლვილად იქცა, ოსმალეთის იმპერიის მთა-ბარს შეეხიზნა, როგორც ობოლი. მაშინ ამ ლტოლვილობას მუჰაჯირობა ეწოდა („მუჰაჯირი“ არაბული სიტყვაა და ქართულად „ლტოლვილს“, სამშობლოდან იძულებით გადახვეწილს ნიშნავს). სამშობლოდან იძულებით გადახვეწის მიზეზების შესახებ განსხვავებული შეხედულებები არსებობს ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მათ შესახებ მკითხველის ყურადღებას ამჯერად არ შევანერებთ, რადგან საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის კარგა ხანია არის ცნობილი. ამ მხრივ წარმართული შინაური და გარეშე მტრების საქმიანობა სამშობლოს ღალატის ტოლფასი იყო. სწორედ ასეთი ადამიანების მოღალატურმა საქციელმა გამოიწვია ეს ეროვნული ტრაგედია – მუჰაჯირობა. „მუჰაჯირობა ქართველი ხალხის ისტორიაში იყო ერთ-ერთი უმძიმესი ტრაგედია. არც ერთ შემოსევას, არც ერთ ბარბაროს დამპყრობელს არ მიუყენებია იმოდენა ზარალი ისტორიული ზემოქართლის (სამცხე-საათაბაგოს) კუთხეებისათვის, რაც მუჰაჯირობამ მოუტანა. ძირძველი ქართული მიწა დაიცალა მოსახლეობისაგან; თითქმის დაცარიელდა კოლა, არტაანი, შავშეთი, კლარჯეთი, ლივანა, მურღული, მაჭახელი, ტაო, აჭარა, ქობულეთი. დაცარიელებულ სოფლებში გაჩანაგდა მეურნეობა; ბევრი სოფლის სახსენებელი სამუდამოდ წაიშალა“ (ფუტკარაძე, 1993:9).

ამ ეროვნული ტრაგედიით შეძრწუნებული იღია ჭავჭავაძე მწარედ კითხულობდა: „ნუთუ ხალხი პტოვებს ყველაფერს, რაც კი მისთვის ძვირფასია, მამულს, დედულს, სახლ-კარს, ადგილს, სადაც დაიბადა და გაიზარდა, სადაც უმარხია დედა, მამა, ძმა და მიდის სად? ოსმალეთში... ეს დაუჯერებელი ტვინის შემარყევი ამბავი მხოლოდ მაშინ შეიძლება მოხდეს, როცა ხალხს ეტყვიან: ან აქ სიკვდილი, ან კი იქ სიცოცხლე... რამ მიიყვანა საქმე აქამდის, ამ განწირულებამდე, ამ სასოწარკვეთილობამდე?... რამ და იმანო, ამბობენ ყველგან, რომ ახლად შემოერთებულ ქვეყა-

ნას კალიასავით მიესია თურმე ყველა კალიაზე უფრო მსუნაგი, უფრო ხარბი, უფრო გაუმაძღარი წვრილი ჩინოვნიკობა... საცა სამსახურიდამ გამოგდებული კაცი იყო, საცა გამოუსადეგარი, უხეირო, თავზეხელაღებული იყო, ამ ახალ ქვეყანაში მოხელეობა მიიღო. აბა, რა კეთილს დააყრიან ხალხსა? აბა, რა მხრით დაანახებენ ისინი რუსის მთავრობასა, რუსის მმართველობასა?... მთავრობა კი არ არის, წეწვა-გლეჯაა, ზედ მისევაა, თავზარია ხალხისათვის. ამის შემდეგ ნუღარ ჰკვირობთ, რომ დღეს, მეცხრამეტე საუკუნეში, რამოდენიმე მაგალითი ვნახეთ ხალხის მამა-პაპეული ბინიდან აყრისა და გარდახვეწისა... დეე, ამაზედ ჩვენს შემდეგ ისტორიკოსი განცვიფრდეს, ჩვენ კი ეს გულისტკივილი შევნიშნოთ და შევიტანოთ ჩვენს მატიაზე (ჭავჭავაძე, 1987 : 470).

მუჰაჯირობის მიზეზების მკვლევართა შორის სხვადასხვა შეხედულება არსებობს. მკვლევართა ერთი ნაწილი რელიგიური ფანატიზმის როლს აზიადებს მუჰაჯირობის დაწყებაში; მაგრამ ილ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი... მუჰაჯირობის ძირითად მიზეზად სამართლიანად მიიჩნევენ ცხოვრების აუტანელ პირობებს, მმართველი წრეების ბარბაროსულ დამოკიდებულებას ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ. მათი შეხედულებით, ამ საქმეში რელიგიური ფანატიზმი შედარებით უმნიშვნელო როლს ასრულებდა. ამ მხრივ საინტერესოა გრ. ორბელიანის წერილი კავკასიის არმიის მთავარსარდლის მოადგილის სვიატოპოლსკ-მირსკისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „აჭარიდან და ყარსიდან გრძელდება ოსმალეთში გადასახლება. რას მივაწეროთ ეს მოვლენა – სხვა მორწმუნეთა გაქცევა რუსეთის თვითმპყრობელობისაგან?! – ყირიმი დაცარიელდა, ჩერქეზები ორასი ათასზე მეტი გადასახლდნენ ყუბანიდან, აფხაზეთი დარჩა მოსახლეობის გარეშე. ახლა ყარსისა და აჭარის მოსახლეობა გარბის ჩვენგან, როგორც ჭირისაგან. ნუთუ ყოველივე ეს ფანატიზმით აიხსნება?... ადამიანი რა რელიგიასაც არ უნდა ეკუთვნოდეს, უპირველეს ყოვლისა, ეძებს დამშვიდებულ, წყნარ ცხოვრებას... და ემორჩილება სამართლიან კანონებს, რა ენაზეც არ უნდა იყოს დაწერილი იგი“ (მეგრელიძე, 1964:79).

მუჰაჯირობის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ საზოგადოების მოწინავე წარმომადგენლები, პროგრესულად მოაზროვნე, ეროვნული ინტერესების დამცველი მამულიშვილები. მათ შორის აღსანიშნავია: ლომან-ეფენდი ქარცივაძე, ხუსეინ-ბეგ ბეჟანიძე, ხუსეინ-ბეგ და მემედ-ბეგ აბაშიძეები, ნური-ბეგ და შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილები, თევფიზ-ბეგ ათაბაგი (ჯაყელი), დურსუნ თავდგირიძე, თუფან-ბეგ შერვაშიძე, ახმედ-ეფენდი ხალვაში, ქედის მუფთი ახმედ-ეფენდი ხალიფაშვილი, ხულოს ყადი ნური-ეფენდი ბერიძე, ჰაიდარ აბაშიძე, ისკენდერ-ეფენდი ცივაძე... განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლომან-ეფენდი ქარცივაძის ღვაწლი.

1879 წლის გაზაფხულზე აჭარის მთელი მოსახლეობა მუჰაჯირად წასასვლელად ემზადებოდა, ისე იყო მოსახლეობა თავმოებრებული ომიანობითა და სოციალური სიდუხჭირისაგან. საზოგადოების თავკაცების

ზრუნვის შედეგად, მუჰაჯირობასთან დაკავშირებით ქედაში გაიმართა აჭარის მოსახლეობის მრავალრიცხოვანი ყრილობა. ყრილობაზე სიტყვა წარმოთქვა აჭარის პირველმა პროფესორმა, უგანათლებულესმა პიროვნებამ, თეოლოგმა და ფილოსოფოსმა ლომან-ეფენდი ქარცივაძემ. იგი იყო ოსმალეთის იმპერატორის სულთან აბდულ აზიზის სამეფო ბიბლიოთეკის გამგე, მისი შვილების აღმზრდელი. 1877-78 წლების ომის შედეგად როცა აჭარა ტაო-კლარჯეთითურთ დაიბრუნა დედასამშობლომ, ლომან-ეფენდი ქარცივაძემ მიატოვა იმპერატორის სასახლე და მშობლიურ სოფელ ოლადაურში დაბრუნდა. მან მხურვალე პატრიოტული სიტყვებით მიმართა ქედაში შეკრებილ აჭარის მოსახლეობას და მოუწოდა, დაბრუნებულიყვნენ თავიანთ მშობლიურ ადგილებში და არ ეფიქრათ მუჰაჯირობაზე. ამ მოწოდებამ დადებითად იმოქმედა მოსახლეობაზე და აჭარა გადაურჩა სრულიად დაცარიელებას. ამის შემდეგ მუჰაჯირობის პროცესი შესამჩნევად შენელდა.

ამ ფაქტს გამოეხმაურა გაზეთი „დროება“. ანონიმი ავტორი საგაზეთო სტატიაში – „წერილი აჭარიდამ“ – მოგვითხრობს ლომან-ეფენდი ქარცივაძის დიდ მამულიშვილურ საქმიანობაზე: „ზემო აჭარაში გამორჩეულ პირთა რიცხვში ითვლება ლომან-ეფენდი, დიდი ჭკვიანი, ნასწავლი კაცი და დიდი გავლენისა ხალხში... აი, რა სიტყვები წარმოთქვა თურმე ყრილობაში (ყრილობა გამართულა ქედაში, რომელსაც დასწრებია მთელი აჭარის წარმომადგენლობა). “ბევრი ადგილი დავიარე, მაგრამ ჩვენი ქვეყნისთანა (აჭარისთანა) შემკობილი და საჩვენო ვერსად ვერა ვნახე-რა... ამის გამო არ გირჩევთ გადასახლებას“ („დროება“, 1879). ლომან-ეფენდის სიტყვებს ჩაუფიქრებია ხალხი და ბევრი მათგანი, წასასვლელად გამზადებული, თავის სახლ-კარს აღარ მოშორებია.

სამწუხაროდ, მაშინდელი მთავრობის ხელშეწყობით, წაქეზებით ბევრი ქართველი დაკარგა სამშობლომ. ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, გადასახლებულთა რაოდენობა მილიონამდე ყოფილა. მათ შორის იყვნენ ქობულეთის, მაჭახლის, ზემო და ქვემო აჭარის მუჰაჯირი ქართველები, რომელთა შვილებს ჩვენ შევხვდით მონოგრაფიებზე „ჩვენებურების ქართული“ და „ლიგანის ხეობა“ – მუშაობის დროს 1989-1993, 1996-2000 წლებში და ჩავიწერეთ ისტორიული ღირებულების მქონე მასალები. შევხვდით 1895-1910 წლებში მუჰაჯირად წასულ ადამიანებსაც, რომლებიც ასაკით 100 წელს იყვნენ მიტანებულნი, მაგრამ ძალიან კარგად ახსოვდათ მუჰაჯირობის ამბები. ამჯერად მათი მონათხრობიდან მკითხველს მივაწვდით იმ მასალას, რომელიც მუჰაჯირთა მესხიერებაში ბათომის შესახებ შემონახულ ეპიზოდებს ეძღვნება, რომელიც წარმოგვიდგენს მუჰაჯირთა მესხიერებაში დაუფიქრებელ ხატად ქცეულ ძველი ბათომის სახეს.

მუჰაჯირად მიმავალი გულდათუთქული ჩვენებურების უკანასკნელი თვალის შევლება მშობლიურ მხარეზე სწორედ ბათომით მთავრდებოდა. ბათომი იყო დედასამშობლოს ბოლო სურათი, რომელიც შავი ზღვის ტალღებში შეცურებული გემიდან დაინახა მათმა თვალებმა და უკვდავ ხატად ექცათ ცხოვრებაში, ცრემლიან, საყვარელ ხატად...

ერთმა მოხუცმა-მუხლისა ნენემ-ისიც კი გვითხრა: „მე 7-8 წლის ცი-
ცაი ვიყავი ბათომიდამ წამოსლისან. გემი ჩამოდგა, ჩვენ მარინწკი ბულ-
ვარში ვიცდიდით, წვიმამ წკაპუნი დეიწყო. მე დიდი მაგნოლიის ხის ძირში
ვთამაშობდი სხვა ციციებთან ერთად, არ მინდოდა ჰადმე წასლა. ბაბამ ხე-
ლი მომკიდა და ძალით წიმიყვანა გემისაკენ. გზაში ვარდის ბუჩქი შემხდა,
წავატეხე ტანი; პალმა შემხდა. იმასაც წამწამებზე ცრემლები ეკიდა ჩემ-
სავეფ; ისიც მოვტეხე; ბაბამ გემზე ამარბენია. ისინი ჰალადვენ (აქამდე)
შენახული მაქ. ფაჩავრაში (ნაჭერში) შეხვევლი. ჰა, თუ არ დეიჯერეფ, და-
განახვო უნდა“. მართლაც გახსნა ძველი ბოხჩა და სათუთად შენახული
ვარდის ფურცლები და პალმის პატარა ფოთოლი გვაჩვენა, წამწამებს
რომ ჰგავდა. ამ რელიქვიას ხელს სათუთად რომ ვავლებდით, ჩვენს წამწა-
მებსაც ცრემლი ეკიდა ისეთივე მღუდარე, როგორიც მაშინ, 1903 წელს,
თვალებს რომ უწვავდა პატარა მუხლისა თავდგირიძეს.

ბათომს უკავშირდება ბევრის მონათხრობი. მათ შორის არის ზედა
მაჭახლის (ზედა მაჭახელი თურქეთშია) სოფელ ქუაბისთაველი 91 წლის
ალი თევთიძის (იაგუზის) მონათხრობი: „ბათომ ბევრი რაცხა გადახდენი-
ლი მაქ. დემიჭირეს რუსებმა 1929-ში. მაშინ ჰუდული (საზღვარი) ჩატრილი
იყო. აქედამ გედევპარე, ზედაი მაჭიხლიდამ. ჩხუტუნეთ-ქვედაი მაჭიხელ-
ში, ახალშენში ხისიმები (ნათესავეები) მყავდა. მომენატრა ისენი და გედევ-
პარე. ჩხუტუნეთ ერთ სახლში დემიჭირეს. სამ თვეს ბათომის ჩაკაში ვიყავ,
დაპროსი რომე გათავდა, გადამაგზავნეს ციხეში. ექს თვესაც იქა ვიყავ.
მემრე გამომიშვეს, ჩამაბარეს აქეთას სარფში. იქავრი ზოფა (ჯოხი) რა
არი, არ ვიცი. არ უცემიან ჩემი თავი, ზოფაი არ მიჭამია. რუსი ასკერები
(ჯარისკაცები) კაი იყვენ. ძიგარას რომ ამეიღებდა სალდათი, მოქცემდა
ჩვენაც. კაი იყვენ, ღმერთი იყურება ზეიდამ, ტყვილ ვერ ვიტყვი.

ბათომ ბევრ ვიარებოდი, მარენწკი (მარია თეოდორეს ასულის სახე-
ლობის) ბულვარი იყო, ლამაზი, დენიზის (ზღვის) ქენარში (ნაპირზე). აჭა-
რისტანის ხანი (სასტუმრო) იყო, იქ დავდგებოდით... ბაღნობაშიც ნამყოფ-
ნი ვარ ბათომ... 13-14 წლისა ვიქნებოდი ძვილაი, ჰამა (მაგრამ) დღევანდელ
დღესავენ მახსოვს... მუჰაჯირათ წასლა იყო წინწინ (წინათ). მუჰაჯირობა-
ზე გეიცალა აქევრობა. ჩემ ბაბამაც მეიწადინა მუჰაჯირად წასლა. ბიძამ
იყიდა ჩუენი სახლ-კარი. დედაჩემი და ნენეჩემი ტიროდენ, არ უნდოდენ
წასლა, ვათანის (სამშობლოს) დატევა...

ბაბაი მონადირე კაცი იყო. იმ ზამთარ მერეთას თაზე ასლანის ბარ-
ტყი-ბოკვერი დეიჭირა, სახლში მეიყვანა და შვილსავეთ ზდიდა. მე იმას
ვექცეოდი, ვეთამაშებოდი. ბევრი თამაში ვაწავლე და მიხარიოდა.

ბაბაი ქალებ უშლიდა ტირილსა. ანამ (დედამ) და ნენემ (ბებია) გამო-
სულში ბოსტანი დათესეს, იმა ეფერებოდენ. ნენეჩემ და დედაჩემ გული აქ
ჩებოდენ... ბაბამ ერთ დღესა ხარირაბაზე (ურემზე) ბარგები დააყარა,
ჩვენაც დაგვაქდუმლა და წიგვიყვანა ბათომ. იქიდან გემით მუჰაჯირად
მივდოდით. თელი სოფელი გამოგვცა, ყველაი ტიროდენ. მე ასლანის ბარ-

ტყი ფხარზე მყავდა დაუდუმლებული, იმა ვეთამაშებოდი და არ მეტირებოდა. ბადანა ვიყავ, ჯაჭილი (გამოუცდელი).

ჩვევლით ბათომ... გემი არ მოიდა... მარენწკი ბულვარი სამსე იყო მუჰაჯირებით, ერთი ვინცხაი მოზიკას უკრევდა, ჰემაც (თანაც) ამღერებდა. ჰალა (ახლაც, ჯერ კიდევ) მახსოვს ის ლექსი: „ავდგეთ, წვედეთ მუჰაჯირათ, რა ღამაზი დარიაო; ჩვენ რომ გემში ჩავუდებით, ჩვენი გული კდარი-აო“.

მე იქავრობაში ასლანის ბარტყ ვათამაშებდი, თითო-ოროლ ყურუმს (ხურდა ფულს) მაძლევდნენ მადლიანი კაცები, იმით ვირჩენდით თავს. ოს-მალეთში წასლა, გემში ჩაუდომა მიხარიოდა და გუნებაში ვამბობდი: ასე რატომ მდერის-მეთქინ, გემში ჩაუდომამ გული რატომ უნდა მოგვიკლას-მეთქინ. ჰერაღდა (აღბათ) გენჯოხის (ახალგაზრდობის) ბრალი იყო, ვერ ვხდებოდი, რა ქვჭირდა, რითვინ გული კდარი ქონდენ ამდენ მიღლეთსა (ხალხსა).

ხანი ბევრი გევდა, გემი კიდვენ არ ჩანდა. ორი თვე ბილა (კიდევ) ვიცადეთ. ფარა დეგველია ამასობაში, ბარგები გავყიდეთ. დედაჩემმა მარმაშის კაბა ბილა გაყიდა, ბაბამ-სირმებიანი ყაბალახი... დავრჩით შიერი, რა გვექნა, აღარ ვიცოდით. ბაბამ საქმე ეძეფა შეჰერში (ქალაქში); ვერ ნახა... ერთ კაც ეწავლებია ბაბასთინ, რომე ბათომში მემედ-ბეგ აბაშიძე არი, გაჭირვებულ ხალხსა ესმარება, იმასთან მიდით, მაგ ასლანის ბოკვერსაც თვითან იყიდის, ნადირი უყვარსო. ბაბამ მეც წიმიყვანა.

მარენწკი ჯადდეში (პროსპექტზე), დენიზთან (ზღვასთან) ახლოს, ღამაზი ორი ყათი (სართული) სახლი იდგა. მიორე ყათში (სართულში) ხის მერდევანით (კიბით) ეველით, ბეგთან შიგვიყვანეს.

– მობძანდით, რაზე შეწუხებულხართო,– გაქკითხა ბეგმა.

ჩვენც ხელ-ფეხზე მეკითხეთ ბეგი, სელამი მივეცით. ბაბამ ყველამ-ფერი გააგნებია ბეგსა.

– მეგ ასლანის ბოკვერი სად დეიკავეო,– კითხა ბეგმა ბაბასა.

– კაი შენი ბძანება, ბატონო, მერეთას ტყეშიო,– ბაბამა.

– ქობული ყოფილხარ, ბიჭო,– უთხრა ბეგმა.

მეც ხელი დიმიქნია და მუუყვაი ასლანის ბარტყი. გაჩვევლი მყავდა; ბარტყმა ფეშინ (მაშინვე) ტოტი მიცა ხელში ბეგსა და დუუწყო თამაში.

– მეო კაი ფასათ ევევან (ვიყიდი) ამ ბოკვერსო, მარა უკან, სახლში, უნდა წახვიდეთო,– გვითხრა ბეგმა. მეო თურქიე მოვლილი მაქ, მარა აჭარაზე ბერექეთიანი, ღამაზი, წყლიანი ადგილი იქ არსად მინახავს. მაჭიხელში გაზდილ კაცსა თურქიეში გიგიჭირდება, ოღლუშადი (ცოლ-შვილი) გზაში გიგიწყდებაო... რატონ მიხვალთო,– კიდვენ გაქკითხა ბეგმა.

ასლანის ბარტყში იმდონი ფარა ევდეთ ბეგიდან, რომე ხარისარაბაი დევჭირეთ, დავაჯექით ზეიდან და ქუაბითავ ეველით ისვენ; დევსენით (გამოვისყიდეთ) ჩვენი სახლ-კარი, ბადი-ბახჩა. დედაჩემისა და ნენენემის დათესილი ბოსტანი აჯეჯლებულიყო. ახლაც თვალეებში მიდგას ცხოვნე-

ბული ნენეჩემი, ბოსტნი ღობეს რომე კოცნიდა, მიწაზე დამხობილი რომე ლოცვილობდა და ხელეზამპყრობილი ლოცვედა ჩვენ გადამრჩენელსა. ბათომი ამის მემრე იმფო შიმიყვარდა და ბევრ ვიარებოდი იქა. ათათურქმა და ლენინმა ჰუდუდი (საზღვარი) ჩიგვიჭრეს და მოგვიკლეს გული; ვეღარ ვნახე ბათომი, მისი ღამაზი მარინწკი ბულვარი. ამბობენ, ძალიან გაღამაზებულია ბათომიო. ღმერთმა აღირსოს ჩემ ბადიშებსა ბათომ სიარული და მარინწკი ბულვარის ნახვა!“ (ფუტკარაძე, 1993:365).

ბათუმის ხატება ხშირად გამოკრთება ხოლმე მუჰაჯირი ქართველების ლექს-სიმღერებშიაც. ერთ-ერთი ასეთია სიმღერა „ღაღე“. ტექსტიდან ჩანს, რომ მუჰაჯირად წასულს აჭარაში, კერძოდ, ქედაში დარჩენია ატირებული დედა და სატრფო. ეგონა, საზღვარი არ ჩაიკეტებოდა და დაბრუნდებოდა უკან. მაგრამ საზღვარი მაღე ჩაიკეტა და ვეღარ ნახა საყვარელი ადამიანები:

„ბათუმი და ქედა, რომ დიმიჩა დედა,
წეველ, გავხდი ფირალი, დედა დავტიე ტირალი,
მემღექეთის მტრედი, გოგოც დამჩა ერთი,
იმიტეხა დერდი, შიმიბრალეფს ღმერთი.
ამოსულო მთვარე, დედა შემეფარე,
ამოსულო ზითვალო, რამდენი თვე ვითვალო?...
საყვარელი ვეღარ ვნახე, ბათომს დიმიფინეს მახე,
ლოცვით თები გადავღახე, გამჩენელო, შიმიწახე.“

ბათუმის სახე კარგად ჩანს მუჰაჯირი ქართველების შთამომავალთა ლექსებში. ცნობილია ბურსის ვილაიეთის ინეგოლის რაიონის სოფელ თუფექში ქონაქში მცხოვრებ მუჰაჯირი ქართველების – ქაზიმ უჩარის (დავითაძის) და ნური-ეფენდი თავდგირიძის ლექსები.

ნური ეფენდი თავდგირიძე განათლებული პიროვნება გახლდათ. მას დამთავრებული ჰქონდა სტამბოლის უნივერსიტეტის ლიტერატურათმცოდნეობის ფაკულტეტი თურქული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობით. დაკავშირებული იყო სტამბოლის ქართულ საგანესთან. ახლო ურთიერთობა ჰქონდა იქ მოღვაწე სასულიერო პირებთან. იცოდა ქართული წერა-კითხვა. წერდა ლექსებს, აქვს ფილოსოფიურ-აღმზრდელობითი ხასიათის წერილებიც. ზოგიერთი ლექსიდან ჩანს ბათუმის მონატრების გრძნობა, ბათომთან გამოთხოვების სიმძიმე. ლექსში „ბათომიდან მიდის გემი“ ვკითხულობთ:

„ბათომიდან მიდის გემი, წყალს მიაპობს კენესა-გვემით...
აქეთ მრჩება გული ჩემი. ოსმაღეთში მიმაცილებს,
სევდა სულის გადამრჩენი.
ოსმაღეთში მივალ მარა, სული სახლში გემეპარა;
სახლი ემიას (ბიძას) მიებარა, ჯიფეს მიწავს სახლის ფარა...
ბათუმიდან ვეღარ გვხედვენ, გემი თვალებს მიეფარა.
აჭარლებო, თქვენმა შვილმა, მუჰაჯირათ წევდა მარა,
ცხელი ცრემლით დანაცრული, სელამები დიგიბარა...
მომაბრუნე უკან გემო, მომენატრა ჩემ წყლის გემო.“

უსათაურო ლექსში ასე მიმართავს სტამბოლისკენ მიმავალი:
 „გემო, გებნევი გულიდამ აგერ: ბათომში უკან ჩამომიყვანე,
 ამ დერდებიდან გამომიყვანე“...
 „უკან, დიმირჩა ჩემი ბათუმი,
 სევდამ დიმიწყო გულში ფათუნი“...
 „გემშვიდობები, ჩემო ბათუმო, ჩემო ღამაზო, ჩემო ალთუნო“...
 ზოგიერთ ლექსში ჩანს მონატრება ბათომური მშობლიური ყოფა—
 ცხოვრებისა, ჩვენებული სასმელ-საჭმელისა, ჩაცმა-დახურვისა, ქართული
 წესჩვეულებებისა. ერთ-ერთ უსათაურო ლექსში ვკითხულობთ:
 „მუჰაჯირად წამოვსულვართ ბათომიდან: – ჰადა!?
 მოგვენატრა ძალიან, ბათომური ქადა...
 ბურსელების საჭმელმა დიგვიკარქა მადა...
 მოგვენატრა ძალიან ბათომური ხურმა...
 რამდენ რამიებ გუუძლო მუჰაჯირის გულმა...
 ბათომური ხამსია, ყველა თევზზე ხასია (ძვირფასია),
 მომიტანეთ, შევჭამო სამჯერ სამი თასია...
 შორი გზიდან ვიყურებით, შემოვნატრით ვათანს,
 მონაქროლებ ნიავს მაქეთ ცრემლებ ვატანთ.
 ბათომური სახლო, გადამდგარო ზღვაზე,
 არ გეგონოს, გაგცვალო სტამბოლზე ან სხვაზე“.
 ერთ-ერთ წერილში ნური თავდგირიძე წერს, რომ ყოველ სიზ-
 მარში სამშობლოს ხედავს, მშობლიურ ადგილებში დადის, მშობლი-
 ურ მთა-ბარს ეადერსება. მთელი სიცოცხლის მანძილზე სიზმარში
 უცხო ქვეყანა არ უნახავს. ამიტომაც აქვს ამ წერილს ასეთი მინა-
 წერი: „სიზმარში გნახე, ჩემო ბათომო, მეტი რა გითხრა, ჩემო ბატო-
 ნო?! არ გეკადრება, ობლად დამტოვო, უკან მომიყვანი, არ მიმატოვო!“
 მე-13 საუკუნის ცნობილი სასულიერო მოღვაწე, მწერალი არსენ
 ამარტოლი წერდა: „ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყველი, გამომა-
 ჩინებელი აღმწერისაჲ საუკუნოდ“. სამშობლოდან იძულებით გადახვე-
 წილი ქართველების ყოველი მოგონება, ყოველი მონათხრობი მართლაც
 ნიმუშია, ძეგლია იმისა, თუ როგორი ძალა აქვს სამშობლოს მონატ-
 რებას, რომ სამშობლოს სახე-ხატება საფლავშიც კი მიჰყვება მუჰა-
 ჯირ ქართველებსა და მათ შთამომავლებს. ეს ყველას გვაგაღდე-
 ბულებს გულის ფიცარზე გვეწეროს ცნობილი პოეტის რაფიელ
 ერისთავის სიტყვები: „როგორც უფალი, სამშობლოც ერთია ქვეყა-
 ნაზედა“. უფლისა და სამშობლოს მიტოვება არ შეიძლება...

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბათუმი, 2012 : ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები, ბათუმი.
გაზეთი „დროება“, 1877 : გაზეთი „დროება“, 1877 წელი, 11 ოქტომბერი;
კახიძე, 1974 : კახიძე ნ., *მაჭახლის ხეობა*, ბათუმი
მეგრელიძე, 1964 : მეგრელიძე შ. *აჭარის წარსულიდან*, თბილისი.
ჟორდანიას, 1918 : ჟორდანიას ნ., ბათუმის მნიშვნელობა, გაზეთი „საქართველო“, 1918 წელი, №46.
საქართველო, 1920 : გაზეთი „საქართველო“, 1920 წელი, №7.
სურმანიძე, 2012 : სურმანიძე რ., წინასიტყვაობა, *ბათუმი – ქუჩები, მოედნები, ძეგლები, პარკები*, ბათუმი.
ფუტყარაძე, 1993 : ფუტყარაძე შ. *ჩვენებურების ქართული*, ბათუმი.
ჭავჭავაძე, 1987 : ჭავჭავაძე ი. ოსმალის საქართველო, *თხზულებანი*, ტ.4, თბილისი.

Шушана Путкарадзе, Роин Малакмадзе (Батуми, Грузия)

Облик Батуми в памяти Грузин-мухаджиров

Резюме

Батуми – один из красивейших и важнейших в геополитическом отношении городов Черноморского побережья. Руководитель независимой Грузинской Республики Ноэ Жордания в 1918 году справедливо отмечал, что «Батуми имеет такое же большое значение для Грузии, как и Петербург для России». Благодаря Батуми всё Закавказье получило возможность развиваться в культурном и экономическом отношении и приблизиться к развитым европейским государствам.

В конце XIX и в первой четверти XX века из Батуми отправлялись суда по разным направлениям и с разным назначением. К сожалению, некоторые из них перевозили беженцев – Грузин-мухаджиров - из Аджарии в Османскую империю. Они навсегда прощались с родными местами именно в Батуми, поэтому в их памяти горьким воспоминанием был запечатлён этот город, особенно же Батумский приморский бульвар, к берегам которого приставали эти злосчастные корабли.

Воспоминания Грузин-мухаджиров об этом бульваре и в целом о Батуми, превратившиеся с годами в легенду, мы записали во время путешествий по Турции. Они нашли отражение в изданных нами книгах «Грузинская речь членебуреби (т.е. Грузин-мухаджиров)» и «Лиганское ущелье».

Облик старого Батуми особенно хорошо отображён в воспоминаниях 91-летнего жителя Турецкой Республики Али Тевтидзе, а также в творчестве мухаджиров-сказителей Казима Учари и Нури Тавдгиридзе.

В собранном нами материале видна большая ностальгия и глубокая печаль по навсегда утерянным родным местам. Из рассказов мухаджиров будущие поколения должны сделать для себя соответствующие выводы. Всем надо помнить слова грузинского поэта Рафиэла Эристави: «Как и всевышний, Родина одна на земле» и никому терять её не следует.

ეგნატა ნინოშვილის აქამდე უცნობი თხზულება ბათუმის შესახებ

მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართულ მწერლობაში მკაფიოდ იკვეთება აჭარის თემა. დღითიდღე იზრდებოდა ინტერესი საქართველოს ამ რეგიონის მიმართ, რომელიც ოსმალეთის შემადგენლობაში შედიოდა. ქართველი მწერლები, ჟურნალისტები და საზოგადო მოღვაწეები ძაღლონეს არ იშურებდნენ, რათა ქართველი მკითხველის ცნობიერებაში დაებრუნებინათ თითქმის მივიწყებული ეს უღამაზესი კუთხე. მისი აწმყოთი და წარსულით, უმძიმესი სევდით თუ სამშობლოსთან დაბრუნების მოლოდინით. ჩვენს მწერლობაში დაგროვდა მდიდარი მასალა აჭარის შესახებ. იწერებოდა სხვადასხვა სახის პუბლიკაციები, ქრონიკები, ინფორმაციები, მოგზაურული ჟანრის, დოკუმენტური ხასიათის თხზულებები. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მასალის ჟანრობრივი დაყოფა საკმაოდ შრომატევად საქმეს წარმოადგენს. აქვე უნდა ითქვას, რომ წმინდა მხატვრული ხასიათის ნაწარმოებთა რიცხვი ამ საკმაოდ მდიდარ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში მცირეა.

მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობაში იმ თხზულებათა შორის, რომელიც აჭარას შეეხება, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მხატვრულ-დოკუმენტურ ნოველათა კრებული - „ბათუმის სურათები“, რომელიც აღნიშნული საუკუნის ბოლო მეოთხედის ქ. ბათუმის ყოფის და ცხოვრების დოკუმენტური სურათების კოლაჟს წარმოადგენს. აღნიშნული ნაწარმოები 1883 წლის „დროების“ 144, 150, 156, 167, და 171 ნომრებში იბეჭდებოდა. მას ავტორი ხელს არ აწერს.

2000 წლის „ლიტერატურულ აჭარაში“ (№11) დაიბეჭდა ჩვენი სტატია „ვინ არის ბათუმის სურათების ავტორი“, სადაც შევეცადეთ „ბათუმის სურათების“ ავტორის ვინაობა გაგვერკვია.

წინამდებარე სტატიაში „ბათუმის სურათების“ ავტორად ეგნატე ნინოშვილს ვასახელებთ და, ნებისმიერ გამოხმაურებასა და შენიშვნას სიამოვნებით მივიღებთ. აქვე გვინდა მკითხველს შევთავაზოთ ამ მეტად საინტერესო და, ჟანრობრივი თვალსაზრისით, თავისებური ნაწარმოების მოკლე ლიტერატურული ანალიზი.

როგორც აღინიშნა, „ბათუმის სურათები“ უსიუჟეტო ნაწარმოებია, მაგრამ მასში ასახული ქალაქის ცხოვრების სხვადასხვა სფერო ისეთი უშუალოდითაა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ თხზულებას საინტერესოს ხდის და ერთი ამოსუნთქვით იკითხება იგი.

პირველი, რაც აქ მკითხველს თვალში ხვდება, ბათუმში თავმოყრილი სხვადასხვა ერისა და რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანები არიან.

„ჩამოგრძნობულ“ ჩინოვნიკებსა თუ ვაჭრებს ერთი საერთო მიზანი „ნათესავებო“ - რაც შეიძლება “მეტი სისხლი გამოწოვონ აქაურობას.” „ბათუმის სურათები“ მოცულობით საკმაოდ ვრცელია. იგი იწყება შავი ზღვის „ნათესაყუდრის“ აღწერით, სადაც სხვადასხვა გვარისა და სიდიდის გემებსა და წვრილ ნაგებს მოუყრიათ თავი. თუმცა ზღვაში „ზვირთები მთებსავით მოგორავენ, მოსდევნენ ერთმანეთს, წამოეწევა ერთი მეორეს, შეეტაკება, აქაფდება, აღუდდება და გრიალით დაიშლება; ნავსადგურში მდგარი გემები კი ოდნავ ირწყვიან“.

ნავსადგურის და სანაპიროს სურათს ცვლის საღამოს დიდებული პეიზაჟი: როცა „მთვარე ნაზად ეფერება სარკესავით დაწმენდილ ზღვას, რომელიც გიწვევს თავის კალთაში სატყუმაპალოდ. საღამოს მშვენიერი სურათის ფონზე ავტორს მთელი ყურადღება გადააქვს „დამოჟნის უშნო, გაქონილ-გათხუპნულ შენობაზე, რომლის კედლებს შიგნით მრავალი უხამსობა უნდა ხდებოდეს. იგი ბნელ და უსიამოვნო ფარდად ეფარება კალმისგან აღუწერელ სურათებს“. აქვე ყურადღებას იქცევს ზღვის სანაპიროზე მდგარი რუსი ჯარისკაცი, რომელიც ზღვაში შესვლის უფლებას არავის აძლევს. იმ მიზეზით, რომ უკვე გვიანია და ზღვის საშუალებით ვინმემ კონტრაბანდა არ გაატაროს.

აქვე ვხვდებით ორ ყმაწვილ კაცს „შტაცკურ“ ტანისამოსში „ესპანოლკებით, პენსნეებით“. მათი საუბრიდან ირკვევა, რომ ერთი მათგანი რუსეთის „მოტრფიალე და მხარდამჭერია“, მეორე კი უფრო კრიტიკულად აფასებს შექმნილ ვითარებას, მაგრამ მას თავისი პოზიციის აშკარად გამოკვეთის ეშინია, ამიტომ უმჯობესად თვლის გაჩუმდეს. ეს განათლებული ადამიანები ორი საწინააღმდეგო - ეროვნული და ლიბერალური ბანაკის წარმომადგენელნი არიან. ავტორის სიმპათიას ინტელიგენციის ეროვნული ფრთა იმსახურებს.

ნაწარმოებში ნაჩვენებია ქალაქის რკინიგზის „ვოგზალში“ მატარებლის შემოსვლის სურათი, რომელსაც მრავალრიცხოვანი და ნაირ-ნაირი სტუმრები მოჰყავს ბათუმში. სწრაფად მომავალი მატარებლის „ფანჯრებში მოჩანან კოსტად მოკაზმული ქალები, წმინდად ჩაცმული კაცები. მათ შორის ბრჭყვიალებს ექსელბანტები, პაგონები, გაწმენდილ-დაწმენდილი ცილინდრები, ყოველგვარი შლაპები და ფურაჟკები. შიგ ჩარევიათ ჩვენებური ქულები და პოეზიით სავსე ყაბალახები, რომელიც ასე ამშვენებს გურულების ფერმკრთალს, მაგრამ სიცოცხლით სავსე პირისახეს“.

მეზავრთა შორის გამართული დიალოგებითა და წამოსროლილი რეპლიკებით მკითხველი თანდათან ეცნობა 1883 წლის ბათუმში არსებულ ვითარებას. აქვე იხატება რკინიგზის სადგურის სურათი, რომელიც ერთი უბადრუკი, ჩაბნელებული და, ამავე დროს, გვარინად „აქოთებული“ სარდაფი უნდა ყოფილიყო. სადაც „შემსვლელი გიჟსავით მეორე კარებისაკენ გარბოდა, რომ ჩქარა ასცდენოდა უსიამოვნო და მოწამლულს, აცროლებულს პაერს, თან გაბრაზებით იძახოდა: „ეშმაკმა წაიღოს თქვენი ქალაქი, კაცი ფეხს მოიტეხს! ერთი ბეწო მაინც გაენათებინათო“.

შემდეგ ავტორი ხატავს ფაციფუცს წამსვლელებისას, რომლებიც, მიუხედავად გულის შემაწუხებელი სუნისა, იძულებულნი არიან თავი მოიყარონ აყროლებულ ვოგზალში, სადაც „დამოუყრის ჩინოვნიკებმა უნდა ამოუფუტკნონ რიგზედ ჩალაგებული ჩემოდნები“. ავტორი სულ რამდენიმე წინადადებით მიგვანიშნებს „საბაჟოს ჩინოვნიკთა“ მძარცველობისა და დესპოტური ბიუროკრატიულობის შესახებ.

„ჩინოვნიკები გაცოფებით დაეძებენ, რომ ან ცხვირსახოცი არ გაიტანოს ვინმემ, ან აკვანი, ან სამოვარი. საზოგადოება ეხვეწება მათ - ჩქარა გაუსინჯონ ჩემოდნები, მაგრამ თითქოს შესჩვევიან ამ სიმყრალეს, ისინი არ ჩქარობენ და მთელი საათობით აღაპარაკებენ წამსვლელთ იმაზე, რომ სამოვარი, რომელსაც აწერია „ტულა“, რუსეთში გაკეთებულია და შეიძლება უბაჟოდ გაშვება თუ არა. საქართველოში გაკეთებული აკვანის ფილადელფიის გამოფენიდან არ არის მოტანილი და სხვა“.

ყოველივე ამას ხალხი დიდი ტანჯვის ფასად ითმენს, მაგრამ თუ ვინმეს ერთი რეპლიკაც კი „ტამოუნელების“ საწინააღმდეგოდ წამოსცდება, გახდება მსხვერპლი ამ გაცოფებული ხროვისა. ამის გამოც ღუმილი და მოთმინება იყო საჭირო.

ავტორი აქვე ოსტატურად გვიხატავს აჭარელის ხასიათსაც, რომელიც, თუმცა ღინჯი და უწყინარია, მაგრამ თუ გული ატკინეს, სამაგიეროს აუცილებლად გადაუხდის.

„ბათუმის სურათებში“ ასევე აღწერილია ბათუმის მიწების შეფასებისათვის გამართული თათბირის სცენა, სადაც სხვადასხვა ჯურის მლიქვნელებს მოუყრიათ თავი, რომ ათასგვარი ოინებით, ჩალის ფასად გააყიდვინონ ადგილობრივ მოსახლეობას მიწა. აჭარელი მემამულის ტიპური წარმომადგენელია მარჯან-აღა. მარჯან-აღას სრულებით არ ეწადა თავისი მამულების გაყიდვა. მაგრამ გარს შემოხვეულ მგელთა ხროვას ვერაფერი მოუხერხა.“

„ბათუმის სურათების“ ავტორი თითქმის ყოველ წვრილმანს მოკლე, ლაკონური ფრაზებით გადმოგვცემს. ზოგჯერ კი კალმის ერთი მოსმით ქმნის ხასიათებს. ამ მხრივ საინტერესოა ვინმე რუსი მოხელის „პირისახე-დაღმეჭილი და ბათუმისაგან ანაცალი ქონებით ღაზათიანად გასიებული მოხუცებული ჩინოვნიკი“, რომელიც, მოსალოდნელი ხოლერის შესახებ მოსმენილმა ჭორმა თუ სინამდვილემ კინაღამ იმ ქვეყნად გაისტუმრა“, მაგრამ როცა დარწმუნდა, რომ ძველებურად ჯანმრთელი იყო, „სიხარულით წამოვარდა, დაიწყო ხტუნაობა და ხარხარი“. ამ დროს მას მოუვიდა ბარათი, რომლითაც ექიმი ქალაქის დასუფთავებაში შემწეობას თხოვდა, რათა ხოლერას საუკეთესო ”დასაბუდებელი ადგილი არ ენახა“ აქ. სალსალამათ „მოხელეს სრულიად აღარ ადარდებს ქალაქის სისუფთავის პრობლემა. მისთვის მთავარია საკუთარი თავი გადაირჩინოს... „ბიჭი გავიდა და ბატონი ისევ ხტუნაობას მოჰყვა“.

სასოწარკვეთილი ექიმი წუხს იმაზე, რომ მის თხოვნას არავინ ყურად არ ღებულობს. მარტოს კი არაფერი შეუძლია გააწეოს. ექიმის სახით ავტორი წარმოგვიდგენს ბათუმის გულშემატკივარ (არ გამოვრიცხავთ,

რომ ის გ. ვოლსკი იყოს) ადამიანთა წრეს, რომელსაც არავითარი სახსარი არ გააჩნია ქალაქის მოვლა-პატრონობისათვის.

„ბათუმის სურათების“ ავტორი არც ამ ქალაქის სულიერი ცხოვრების სფეროს ტოვებს ყურადღების გარეშე. იგი ქმნის მაჰმადიანთა მეჩეთისა და ქრისტიანთა საყდრის კონტრასტულ სურათებს.

პირველი: „თათრის მეჩეთი“. დიდი და უზარმაზარი შენობა ამშვენებს იქაურობას. იქ სისუფთავე და სიწმინდეა. ვინც გინდა შეიხედოს, მაშინვე დარწმუნდება, რომ ეს სალოცავი ადგილია. „აქ მოსული მრევლი დიდი სასოებით ღოცულობს და გართული მხოლოდ რიტუალის შესრულებითაა. არავითარი კერძო საუბარი და ზედმეტი ფუსფუსი. თუ კაცი სალოცავად სახლში შედის, ამათგან უნდა ისწავლოს რარიგ მოიქცეს“. ავტორი დაწვრილებით აღწერს გაჩახჩახებულ მეჩეთის მინარეთს. დაწმენდილ დასუფთავებულ შემოგარენს და ა. შ. ერთი სიტყვით, აქ ყველაფერი მაღალ დონეზეა მოვლილი.

ეხლა მეორე სურათს გავეცნოთ: „თეთრად გაღესილი შენობა... ერთი უცნაური არხიტექტურა. გარედან რომ შეხედავ, უბრალო ორსართულიან სახლი გეგონება, და შიგ კი - ორიარუსიანი ფანჯრები გაკვირვებთ“.

„ამოდ უკაკუნებს დიაკვანი ზარებს. მართლმადიდებელნი ყრუდ რჩებიან.“ ბოლოს საყდარში შეგროვდა ორი მოხუცი დედაკაცი და სამი-ოთხი მამაკაცი. მღვდელი დადგა და მლოცველებმა თავიანთი ლაპარაკი გააბეს. მათი ლაპარაკიდან ირკვევა, რომ ამ საყდრის კეთილმოწყობისათვის ქალაქის მმართველობამ ექვსასი თუმანი გამოყო, მაგრამ გარდა იმისა, რომ ორსართულიან შენობას ჭერი ამოაცალეს, მეტი ღონისძიება არ მოუხდენიათ. ქალები გაცხარებული საუბრობდნენ იმაზე, თუ მათ ქმრებს რამდენი მანეთი მოქონდათ ყოველ საღამოს, ახლა კი რამდენი მოაქვთ. ერთი მათგანი აქებს თავის ქმარს იმის გამო, რომ მან იცის როგორ გააწვავლოს საქმეზე მოსული კაცი, რათა ამ უკანასკნელმა ქრთამი არ დაიშუროს და ბევრი მადლობაც გადაუხადოს.

ამ კონტრასტული სურათების გაცნობით, ცხადი ხდება ბათუმის მცხოვრებთა დამოკიდებულება მაჰმადიანობის მიმართ. მკითხველისათვის ნათელია, რომ მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი მაჰმადიანია და ამ რელიგიას დიდ პატივს სცემს. სერიოზული გასაჭირი აქვს აქ ქრისტიანობას. ამდენად, ქალაქის მმართველობა ცოტათი მაინც ფაქიზად უნდა მიუღვეს ქართველი მაჰმადიანების სარწმუნოებას. ამასთან, უფრო მეტი მოწიწება და მზრუნველობა გამოიჩინოს ქრისტიანობის მიმართ“.

„ბათუმის სურათებს“ საკმოდ ოპტიმისტური ფინალი გაჩნია: რომ ბოლოს და ბოლოს, ბათუმის ბატონ-პატრონი ქართველი შეიქნება და „ყველა ქართველისათვის ძვირფას, სახსოვარს წესიერად გაამშვენებურებს“. აქვე ნახვენებია ქვეყნის კულტურული განვითარების პირდაპირი დამოკიდებულება ეკონომიკურ განვითარებაზე. ეგნატე ნინოშვილის აზრით, როცა ქვეყანა „ერთიანი, ძლიერი, გაბედნიერებული და გაბრწყინებულია, მაშინ ამ ქვეყნის პოეტთა და შემოქმედთა ნიჭი მთელი შესაძლებლობით იშლება, ლაღობს და ნავარდობს“.

დაახლოებით ამგვარად შეიძლება გადმოიცეს „ბათუმის სურათების“ მოკლე ლიტერატურული ანალიზი, რომელიც პირველი პროზაული ნიმუშია, სადაც მხატვრული ოსტატობითაა ასახული 1883 წლის ბათუმის რეალური სურათი. „ბათუმის სურათების“ გაცნობის შემდეგ, გარკვეულწილად კმაყოფილდება მკითხველის ინტერესი აღნიშნული პერიოდის ბათუმის ყოველმხრივი ცხოვრების შესახებ. ეს ხდება არა პუბლიცისტური მსჯელობით, ან ნანახით გამოწვეული შთაბეჭდილების გაზიარებით, როგორც ეს უმრავლეს შემთხვევაში იყო, არამედ პოეტური ნიჭითა და გემოვნებით დახატული მხატვრული სახეებით, რომელთა გაცნობისას მკითხველს გაცილებით მეტის წარმოდგენა-გააზრება შეუძლია და ცოცხალი, დინამიური მოვლენების ხილვის შესაძლებლობა ეძლევა. რაც ამავე დროს მის ესთეტიკურ მოთხოვნილებასაც აკმაყოფილებს. ამრიგად, „ბათუმის სურათები“ ე. ნინოშვილის „საყურადღებო ნაწარმოებია, როგორც თავისი შინაარსითა და მიზანდასახულობით, ასევე მხატვრული ღირსებითაც. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს იგი აღნიშნული პერიოდის აჭარის პრობლემების გაშუქების მხრივ.

თხზულების ავტორი ძალიან ახლოს იცნობს ბათუმს. მას უყვარს ეს ქალაქი და თანაუგრძნობს აქაურებს. ეგნატე ნინოშვილის დაინტერესება ბათუმით მარტო ამ ნაწარმოებით არ შემოიფარგლება. ცნობილია, რომ მან არაერთი კორესპონდენცია მიუძღვნა მას. მაგრამ „ბათუმის სურათები“ განსაკუთრებულია თუნდაც იმ მხრივ, რომ ეს თხზულება საოცრად ეხმიანება ავტორის თანამედროვე ბათუმის ცხოვრებას. ამიტომ მიგვაჩნია - იგი აუცილებლად უნდა შევიდეს ე. ნინოშვილის თხზულებათა კრებულში.

Guram Bakhtadze (Batumi, Georgia)

An analysis of “Batumi Photos” by Egnate Ninoshvili

Summary

In 1883 in the pages of *Droeba* the well-known Georgian writer Egnate Ninoshvili's story “Batumi Photos” was published, an interesting document of life in 19th century Batumi. This article analyses “Batumi Photos” and shows how a piece of fiction can be a valuable historical source.

ბერძნული განათლების ჟღეროლოგიური ასპექტების საინტერესოების ბათუმის ისტორიულად

ბერძნულ-ქართული ურთიერთობების საკითხი სპეციალური კვლევის თემას წარმოადგენს, რითაც უკვე საკმაოდ დიდი ხანია დაკავებული არიან როგორც ბერძენი, ისე ქართველი ისტორიკოსები, სოციოლოგები და არქეოლოგები. ჩვენ მიზნად დავისახეთ სულ სხვა ამოცანა, კერძოდ, მოკლედ და კონკრეტულად მიმოვიხილოთ ისტორიული ბათუმის ბერძნულ სასწავლო დაწესებულებათა კულტურული რეალობა. ამ უკანასკნელზე იმდენად შეგვიძლია საუბარი, რამდენადაც როგორც აქამდე გამოქვეყნებული წყაროებიდან არის ცნობილი, თანამედროვე ბერძენთა მემკვიდრეები მე-19 საუკუნეში ბათუმში ხსნიდნენ როგორც ზოგადსაგანმანათლებლო, ისე საეკლესიო ხასიათის სკოლებს (პაპუნდისი, 2010:109-110).

დასახული ამოცანიდან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესოა ბათუმის ისტორიის ის პერიოდი, რომელიც განსაზღვრა ოსმანთა იმპერიის აღმინისტრაციული დაყოფის პრინციპებმა. აი, როგორ აღწერს მაშინდელ ბათუმს დიდი ქართველი მეცნიერი დიმიტრი ბაქრაძე, თავის ნაშრომში “არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, სადაც მან თურქების ბატონობის დროს იმოგზაურა 1873 წელს (ნაშრომი გამოქვეყნდა 1878 წელს): “ამჟამად ბათუმი ლაზისტანის საფაშოს დედაქალაქია, მას მართავს მუთასარიფი ანუ გუბერნატორი, რომელიც უშუალოდ ემორჩილება პორტას და არაპირდაპირ ტრაპიზონის გენერალ-გუბერნატორს. ამ საფაშოში შედის 11 კაზა, ანუ ოლქი... არის სამი მეჩეთი და წმინდა ნიკოლოზის მართლმადიდებლური ეკლესია...” (ბაქრაძე, 1987:24-25). ამ დროს ბათუმში ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლები ჯერ კიდევ არ არსებობდა; სასულიერო მუსულმანური სკოლები მედრესეს სახით ფუნქციონირებდა მხოლოდ სამეჩეთო გარემოში. პირველი ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა ბათუმში აიგო და გაიხსნა ბერძენთა მიერ 1816 წელს. სამხედრო ისტორიკოსი ალექსანდრე ფრენკელი თავის ნარკვევებში მას უწოდებს “ევროპულს” (კალიშევსკი, 2007:224). ის მდებარეობდა არც თუ ისე დიდი ხნის წინ არსებული მერვე სკოლის ადგილას. მასში სწავლება მიმდინარეობდა ბერძნულ ენაზე ორი წლის განმავლობაში. რატომ ბერძნულ ენაზე? იმიტომ, რომ, ჯერ ერთი, იმ პერიოდში საერთაშორისო ენად ითვლებოდა ბერძნული და, მეორეც, ისეთი ეპიკური ნაწარმოებები, როგორიცაა ჰომეროსის “ილიადა” და “ოდისეა” (რომლებიც სწავლების ძირითად პროგრამულ მასალას წარმოადგენდა) რამდენად კარგადაც არ უნდა ყო-

ფილიყო თარგმნილი, თავდაპირველი ორიგინალის პოეტური ფორმის მოცემის გარეშე თავის სიბლს ყველა შემთხვევაში დაკარგავდა.

ორი წლის შემდეგ ბათუმში გაიხსნა მეორე სკოლა, რომელსაც ბერძნულმა კულტურამ ისევ დაუსვა თავისი ნიშა. სკოლა მდებარეობდა საეკლესიო სახლში და შედგებოდა ორი ოთახისაგან. მასში სწავლობდა 40 ვაჟი მოსწავლე; სწავლება აქაც ბერძნულ ენაზე მიმდინარეობდა. სკოლაში მხოლოდ ერთი მასწავლებელი მუშაობდა, რომელიც თავის გასამრჯელოს მოსწავლეთა მშობლებისაგან გაღებული საფასურის სახით იღებდა. სკოლის გამგებლის ფუნქციას კი ეკლესიის წინამძღვარი ასრულებდა. სწავლების არსითა და პროგრამით სკოლა უფრო საეკლესიო-სასულიერო ხასიათს ატარებდა, ვიდრე სამოქალაქოს (მარგივეი, 2006:314).

საყურადღებოა, რომ ბათუმში კიდევ ფიქსირდებოდა ერთი ბერძნული სკოლა წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიასთან. მას მოიხსენიებენ როგორც ბათუმის ბერძნულ საეკლესიო-სასულიერო სკოლას გოგონებისთვის. ამ ტაძრის მშენებლობა ბერძნებმა დაიწყეს 1865 წელს ილია ეფრემიდის საკუთრებაში არსებულ ტერიტორიაზე, შეძლებული ბერძენი მოსახლეობის მატერიალური შემოწირულობების ხარჯზე. ეკლესია აიგო ქუჩაზე, რომელიც ”ბერძნული ქუჩის” სახელით იწოდებოდა. ეს ტაძარი ყოველთვის ასრულებდა ბათუმში ბერძენთა სულიერი ცხოვრების ცენტრის ფუნქციას. საეკლესიო გუნდი განთქმული იყო თავისი პროფესიონალიზმით. ტაძრის დასავლეთ კედელზე მდებარეობს ქვა, რომლის ბერძნული წარწერა გვაუწყებს: ”წმინდა ნიკოლოზის ბერძნული ეკლესია” (ხარლამპიდი, 2005:104).

როგორც ვხედავთ, ბათუმში მცხოვრები ბერძნები ერთგულად ზრუნავდნენ ეროვნული კადრების მომზადებაზე. ამას მოწმობს მათ მიერ მე-20 საუკუნის დასაწყისში დაარსებული საზოგადოებრივი სასწავლებლები. მათ შორისაა 1908 წელს ბათუმში გახსნილი შერეული ტიპის ბერძნული სასწავლებელი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ცნობილი პედაგოგი პეტრ ლაზარიდი (სიდროპულოსი, 2009:72). ასევე აღსანიშნავია ბერძნული პედაგოგიკური ტექნიკუმის არსებობა, რომელშიც მოღვაწეობდა ცნობილი ერუდიტი გეორგი კსანდოპულო, განთქმული თავისი შრომებით ბერძნული ზღაპრებისა და თამაშების შესახებ. არსებითი მახასიათებელი ყველა ბერძნული საგანმანათლებლო კერისთვის ეს იყო ღვთის კანონების, ბერძნული ლიტერატურის, საბერძნეთის გეოგრაფიის, ელადის ისტორიისა და ბერძნული მუსიკის სწავლება ბერძნულ ენაზე, როგორც საბერძნეთიდან მოწვეული, ისე ცნობილი ადგილობრივი ბერძენი სპეციალისტების უშუალო მონაწილეობით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1987 : ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, გამომცემლობა "საბჭოთა აჭარა".

Калишевский, 2007 : Калишевский М., Советские греки: Трагическая одиссея, Часть I, Москва.

Маргиев, 2006 : Маргиев З., Батумская мужская гимназия, Батуми.

Папунидис, 2010 : Папунидис П., Просвещение и средства информации греков Грузии, Москва.

Сидиропулос, 2009 : Сидиропулос Н. Юбилей греческого селения в Грузии, Тбилиси.

Харлампиди, 2005 : Харлампиди Х., Для грека химия – поэзия, а жизнь – песня, Москва.

Irma Bagrationi (Batumi, Georgia)

A History of Greek Education in Batumi

Summary

Greek-Georgian relations is a subject which has long been interested historians, sociologists and archaeologists in Greece and Georgia. This paper is interested in the history of Greek education in Batumi. In the 19th century both public and parochial Greek-language schools opened in Batumi.

For most of the period of Ottoman control of Adjara there were no Greek schools. The only form of formal education that existed were the madrasses that operated inside mosques. The first public school in Batumi opened in 1861 and it was a Greek school. In his essays military historian Alexander Frankel called it "European." The two-year course was taught in Greek. Why in Greek? Because in those years, the international language of the Levantine world was Greek and, moreover, such epic poems as *The Iliad* and *The Odyssey* by Homer (which were two of the primary texts taught at the school) were written (and read) in Ancient Greek.

Batumi's second school was built two years later in 1863 and again it was a Greek school. It was a two room building connected to a church and inside up to 40 boys studied there-again the language of instruction was Greek. The school had only one teacher, who was paid by some of the wealthier students' parents. The school was religious and its curriculum was more parochial than civil. Batumi had another school, the Greek Church of St. Nicholas: a Greek Orthodox school for girls. In 1865 the Greeks of Batumi began to build a church. This church has always been the center of spiritual life for the Greek community in Batumi. The girls' school was located here. Its choir was known for its excellent singing. The church

was built on the land of Ilya Ephremidy with financial assistance from the mostly Greek congregation. On the west wall of the church is a stone on which is written in Greek, "the Greek Church of St. Nicholas". In 1908 the Batumi Greeks opened another Greek school (a Greek Orthodox seminary in fact) which was run by one Peter Lazaridy.

At the Greek schools Greek history, geography, theology and Greek were taught and knowledgeable specialists from Greece were invited to teach there.

ნიკო ცხედაძე – ბათუმის ქართული სკოლის ღამხარე და დიდი მოაზრე

ნიკო აღმაშენებელი – ასე უწოდა ილია ჭავჭავაძემ თავის ერთ-ერთ უახლოეს თანამებრძოლს – ნიკოლოზ ცხედაძეს, ნიშნად დიდი ღვაწლისა და დამსახურებისა საქართველოს წინაშე.

მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა და განმანათლებელთა შორის ნიკო ცხედაძეს განსაკუთრებული, გამორჩეული ადგილი უჭირავს, ამ შესანიშნავმა მამულიშვილმა უდიდესი ამაგი დასდო ქართული ეროვნული სახალხო სკოლის შექმნისა და განვითარების საქმეს. იგი თავიდანვე დაუახლოვდა ილია ჭავჭავაძეს, დიმიტრი ყიფიანს, იაკობ გოგებაშვილს და XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების სხვა გამოჩენილ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებს და მათთან ერთად ჩაება დიდი მასშტაბის საზოგადოებრივ საქმიანობაში. დასახელებულ პირებთან ერთად იგი იყო „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ერთ-ერთი ძირითადი დამაარსებელი და ხელმძღვანელი.

იმისათვის, რომ ქართული ეროვნული სკოლა და განათლების სისტემა მყარად შექმნილიყო, ნიკო ცხედაძე 1878 წლის ზაფხულში გაემგზავრა დასავლეთ ევროპაში, რათა შეესწავლა იქაური სკოლები და განათლების სისტემა. მან იმოგზაურა პოლონეთში, ავსტრიაში და გერმანიაში. ამ ქვეყნებში ყოფნისას, იგი საფუძვლიანად გაეცნო სწავლა-განათლების მდგომარეობისა და სკოლის მუშაობის საკითხებს. დასავლეთ ევროპაში მიღებული შთაბეჭდილებები ნიკო ცხედაძემ კარგად გადმოსცა თავის ნაშრომში „მოკლე შენიშვნები საზღვარგარეთიდან“.

ნიკო ცხედაძის უშუალო მონაწილეობით დაარსდა საზოგადოების ქართული სკოლები ქუთაისში (1880 წ.), თბილისში (1880 წ.), ბათუმში (1881 წ.), წინარეხში (1882 წ.), ძველ სენაკში (1884 წ.), გომარეთში (1897 წ.) და სხვაგან. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ (1880 წლიდან 1907 წლამდე) ცხრამეტი ათასზე მეტმა ახალგაზრდამ მიიღო განათლება მშობლიურ ქართულ ენაზე.

ნიკო ცხედაძე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ქართული სკოლის გახსნას ისეთ ადგილებში, სადაც ქართველი მოსახლეობა სრულიად მოკლებული იყო სწავლა-განათლების მიღების ყოველგვარ შესაძლებლობას, მით უმეტეს მშობლიურ-ქართულ ენაზე. განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა ნიკო ცხედაძე ბათუმში, და საერთოდ აჭარაში, ქართული ეროვნული სკოლების გახსნისათვის. მას კარგად ჰქონდა შეგნებული, თუ რა დიდი, ეროვნული და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა აჭარაში ქართული სკოლების გახსნას.

აჭარის ქართველი მაჰმადიანებისთვის ქ. ბათუმში ქართული სკოლის დაარსების საკითხი „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობის 1879 წლის 17 ნოემბრის სხდომაზე პირველად ნიკო ცხვედაძემ დააყენა: “ჩვენ, ქართველ საზოგადოებას, ბევრი აღთქმა მიგვიცია ამ ახლად შემოერთებული ჩვენი თვისტომებისათვის, მაგრამ საქმით კი ჯერ არა გაგვიკეთებია რაო,” – ამბობდა იგი (ქაჯაია, 1955 : 34).

საზოგადოების გამგეობამ ამავე სხდომაზე პრინციპულად გადაწყვიტა ქ. ბათუმში ქართული სკოლის გახსნის აუცილებლობა და თანხმობის მისაღებად ილია ჭავჭავაძეს მიანდო წინასწარი მოლაპარაკება ადგილობრივ გავლენიან პირებთან, მაგრამ შემდეგ, ი. ჭავჭავაძის მოუცლევლობის გამო, ეს ვალდებულება ნ.ცხვედაძემ იკისრა და დიდი წარმატებით შეასრულა კიდევ. მისი დაუღალავი შრომის შედეგად ბათუმის ქართული სკოლა 1881 წლის 25 თებერვლიდან შეუდგა მუშაობას.

ნიკო ცხვედაძე ბათუმის ქართული სკოლის დამხმარე და დიდი მოამაგე იყო ყოველთვის. შემდეგში, როდესაც ბათუმის სკოლა მძიმე მდგომარეობაში იყო და მისი ყოფნა-არყოფნის საკითხი წყდებოდა, ნ.ცხვედაძე ენერგიულად შეუდგა სკოლის მატერიალური ბაზის განმტკიცებისათვის ზრუნვას. საზოგადოების გამგეობის მიერ ნიკო ცხვედაძის ხელმძღვანელობით გამოყოფილმა კომისიამ (ეკ. გაბაშვილი, ან. თუმანიშვილი და მარ. გაბაშვილი) 1886 წლის 20 დეკემბერს გამართა სპეციალური საღამო, რომლის მთელი შემოსავალი ბათუმის ქართულ სკოლას მოხმარდა (ქ.მ.წ.კ, 1887:7).

ბათუმის საზოგადოება კარგად გრძნობდა და აფასებდა ნიკო ცხვედაძის ღვაწლსა და ამაგს. ამიტომ იყო, რომ სკოლის ყოველი საჭირობო-ტო საკითხის გადაწყვეტის დროს ნ.ცხვედაძეს მიმართავდა. როდესაც „სასწავლებლისათვის საკუთარი შენობის აგებას შეეჭიდნენ, – გადმოგვცემს ქართველი მწერალი დავით კლდიაშვილი თავის მოგონებებში, – თბილისიდან დაიბარეს „წერა-კითხვის საზოგადოების“ თავმჯდომარის ამხანაგი ნიკო ცხვედაძე. ენერგიით სავსე ნიკო ჩამოვიდა ბათუმში, მოუყარა სკოლის ეზოში ქართველობას თავი და მისებური, მხურვალე სიტყვით მიმართა ყრილობას, რომ შესდგომოდნენ სასწავლებლისა და მასწავლებელთათვის შენობის აგებას. კეთილი განზრახვით მიმართული სიტყვა-კეთილად დამთავრდა. ყველამ აღუთქვა დახმარება ამ საქმეში „წერა-კითხვის საზოგადოებას“, ვინ ფულით, ვინ საშენი მასალით, ვინ პირადი მუშაობით. საქმე ისე გაჩაღდა, რომ მეორე წელიწადს სასწავლებელს უკვე მზად ჰქონდა სამაგალითო დიდი შენობა. მშვენივრად მოწყობილი და ცალკე ბინები მასწავლებლებისათვის, სასწავლებელს შეეძლო დაეჭია ორასამდე მოსწავლე და მალე კიდევ მიაღწია ამ რიცხვამდე მოსწავლეთა რაოდენობამ. სასწავლებელში სწავლა ისე ჩინებულად იყო დაყენებული, რომ დიდ სიმპათიას იწვევდა ხალხში. შემდეგში კი მეოთხე განყოფილებიდან ყოველ წლებით ათი-თორმეტი ყმაწვილი გადადიოდა

აქაური შემზადებით ბათუმის გიმნაზიაში..., ბათუმის „წერა-კითხვის“ სკოლამ დიდძალი შეგნებული ახალგაზრდობა მისცა ხალხს (კლდიაშვილი, 1932:99).

ნიკო ცხვედაძეს ამ დიდ ეროვნულ საგანმანათლებლო მოღვაწეობაში უხდებოდა წინააღმდეგობების გადალახვა, რომელსაც ხელოვნურად ქმნიდა მეფის მთავრობის ბიუროკრატიული უწყებები და მისი შოვინისტი ჩინოვნიკები. აი რას ამბობდა დიდი ილია ჭავჭავაძე 1883 წელს ამ გარემოების გამო: „დიდი და პატარა ჩვენს საზოგადო საქმეს ჰქელავს დაუსჯელად, და იმიტომ ჰქელავს, – რომ ქომაგად და მოსარჩლედ მარტო ორიოდუ კაცია... აი, თუნდაც ავიღოთ მაგალითად „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, დამტკიცებული წესდება აქვს, მთავრობისაგან მინიჭებული აქვს ზოგიერთი უფლება. მაგალითებრი-იქონიოს თავისი სკოლები, იმ სკოლებში მთელი სწავლება მოაწყოს დედა-ენის შემწეობით, მინიჭებული აქვს უფლება მიიღოს თავის განკარგულების ქვეშ სოფლის სკოლები, რომელსაც თითონ სოფლის საზოგადოება თავისი ყრილობის განაჩენით მას მიანდობს. ყოველივე ეს უფლება მინიჭებული აქვს უმაღლესი მთავრობისაგან და, წარმოიდგინეთ, ერთი სკოლა კანონის ნებართვით დღეისამდე არსად არ გაუმართავს, ბათუმის გარდა. ეს სამწუხარო ამბავი განა იმ მიზეზით არის, რომ თითონ „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ ზარმაცობდეს, არამედ იმ მიზეზით, რომ მთელის ორის და სამის წლობით დადის სკოლის გახსნის თაობაზედ წარდგენილი ქაღალდი ერთის სამწერლოდან მეორეში და ამ სიარულს ბოლო არა აქვს“ (ჭავჭავაძე, 1983 : 264).

ნ.ცხვედაძის შრომა ბათუმის ქართული სკოლის დაარსებისა და მისი განვითარებისათვის ხელის შეწყობის დარგში შესაფერისად იქნა დაფასებული. 1911 წელს ნ. ცხვედაძის გარდაცვალების გამო წარმოთქმულ სიტყვაში ცნობილი პედაგოგი და ლიტერატორი ილია ფერაძე (1866-1928 წწ.) ერთხელ კიდევ აღნიშნავდა მის დიდ ღვაწლს და ამბობდა: “1881 წელს დაარსებულ იქნა უმთავრესად მისი მეთაურობით ქალაქ ბათუმში ის ქართული სასწავლებელი, რომლის კედელთ შორის დღეს შევიკრიბეთ“ (ბათუმის გაზეთი, 1911 : 2).

ნიკო ცხვედაძე ჭეშმარიტად ფართო მასშტაბის საზოგადო და საგანმანათლებლო მოღვაწე იყო. შეიძლება თამამად ითქვას. რომ განათლების, სახალხო სკოლების გახსნის, კულტურის კერების დაარსებისა თუ სხვა ეროვნული საკითხების გადაჭრა-რეალიზაცია უშუალოდ იყო მის სახელთან დაკავშირებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ქაჯაია, 1955 : ქაჯაია ვ., ქართველი პოედაგოგები (ნარკვევები) თბილისი.
ქ.შ.წ.კ., 1887 : ქ.შ.წ.კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ანგარიში.
კლდიაშვილი, 1832 : კლდიაშვილი დ., მემუარები, თბილისი.
ჭავჭავაძე, 1938 : ჭავჭავაძე ი., პედაგოგიური თხზულებანი. თბილისი.
ბათუმის გაზეთი : “ბათუმის გაზეთი”, 1911 წ. №99.

Nato Sherozia (Batumi, Georgia)

**NikoTskhvedadze a great supporter
of Batumi Georgian schools**

Summary

Niko Tskhvedadze was one of the most important Georgian public figures and educators in the late 19th century. Tskhvedadze was instrumental in the creation and development of the National Georgian School.

He was one of the founders and leaders of “The Literacy Society” which encouraging literacy among the Georgian population. Batumi’s population was effected by Tskhvedadze’s efforts to further education in the city.

XIX-XX სს-ის მიჯნის ბათუმის ურბანული სხე

ქალაქ ბათუმის ურბანულ განვითარებას XIX ს-ის II ნახევარში ჩაეყარა საფუძველი. იგი უშუალოდ უკავშირდება ნავსაყუდელის ბათუმის კონცხისაკენ გადანაცვლების პროცესს. XIX ს-ის 70-იან წლებისათვის ქალაქის საზღვრები ნურიგელის ტბის მიდამოებამდე აღწევდა, ამ დროისათვის ბათუმის გეგმარება არ ატარებდა მოწესრიგებულ გეომეტრიულ ხასიათს, არ იყო ჩამოყალიბებული ქუჩების ქსელის, კვარტლებად დაყოფისა და სისტემური განაშენიანების პრინციპები, თუმცა სახეზე იყო ქალაქის ზოგადი მონახაზი, რეგულირებადი განვითარების პერსპექტივები, ვიწრო ქუჩებისა და კვარტლების ორიენტირება ზღვისაკენ, ბურუნ-თაბიეს ციხესიმაგრის მიმართულებით (1878 წლის ბათუმის რუკა). XIX საუკუნის 80-იან წლებში, მზარდი ეკონომიკური პროცესების შედეგად, მიმდინარეობს ქალაქის სწრაფი განვითარება. XIX ს-ის 80-90 წლებისათვის განსაზღვრული იყო ქალაქის გეგმარება, პარალელური და პერპენდიკულარული ქუჩების ქსელის პრინციპით (1887-1889 წლების ბათუმის რუკა შედგენილი ნ. მ. დაკიშვიჩის მიერ. სამმართველო, ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქმე-99). XX ს-ის დასაწყისის ერთ-ერთი საარქივო დოკუმენტით ირკვევა, რომ ბათუმის გეგმის შედგენა კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის სამმართველოს ტექნიკოსის სიმონსონის ხელმძღვანელობით დავალებული ჰქონდა საქალაქო არქიტექტორს - კანდინოვს და იგი, ძირითადად, მოიცავდა ტერიტორიას ძველი პორტო-ფრანკოს საზღვრებში (ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქმე-153).* 1898, 1899 წლების რუკების მიხედვით დგინდება, რომ საქალაქო დასახლების გაფართოება მიმდინარეობდა სანაპირო

* ინიციალების არქონის გამო რთულია დადგენა იმისა, თუ კონკრეტულად ვისი ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა ქალაქის გეგმის შედგენა. ტექსტში მოხსენიებული ტექნიკოსი შესაძლოა იყო საქართველოში მოღვაწე ევროპელი არქიტექტორი ოტო სიმონსონი, რომელიც 1884 წლიდან მსახურობდა სამშენებლო და საგზაო ნაწილის ტექნიკოსად კავკასიის მთავარმმართველის სამმართველოში. ცნობილია, ისიც, რომ ქალაქ ბათუმთან იყო დაკავშირებული ოტო სიმონსონის ვაჟის - არქიტექტორ ვლადიმერ სიმონსონის საქმიანობის გარკვეული პერიოდი. ვლადიმერ სიმონსონი 1901 წლიდან ბათუმის საბაჟო ოლქის არქიტექტორის მოვალეობას ასრულებდა. 1902 წლიდან იგი იყო ოლქის არქიტექტორი, 1903 წლიდან ბათუმის საოლქო ნაწილის ინჟინერი. 1902 წლის ნოემბრიდან 1905 წლის ივნისამდე ხელმძღვანელობდა ალექსანდრე ნეველის სახელობის ტაძრის მშენებლობას (მანია, 2006:128). ბათუმში მისი მოღვაწეობა, ასევე, დასტურდება აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული სხვა დოკუმენტითაც. იგი დასახელებულია ბათუმის სამგზავრო სადგურის გაფართოების მიზნით შექმნილი სამშენებლო კომისიის შემადგენლობაში ინჟინერ-არქიტექტორებთან - პ.პ. პომორსკისა და გ. გ. შტენბერგთან ერთად (აცსა, ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქ. 577:15-16).

ზოლის როგორც სამხრეთ-აღმოსავლეთის, ისე სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით.

ქალაქის რეგულირებული გეგმარება, თავის მხრივ, განპირობებული იყო ბათუმის კონცხის ბუნებრივი ადგილმდებარეობითა და რელიეფის ხასიათით. ვაკეზე, სანაპირო ზოლის გაყოლებით გაშლილი განაშენიანება ადგილის არაჩვეულებრივი შეგრძნებით გამოირჩეოდა. მრავალფეროვანი ბუნებრივი გარემო, ორიენტირება ზღვისაკენ, სწრაფვა უსასრულო სივრცეებისაკენ, თავის მხრივ, განსაზღვრავდა ბათუმის მიმზიდველობასა და ესთეტიკურობას.

ძველი ბათუმის რეგულირებული გეგმარების თავისებურება ასახვას პოვებს მეტ-ნაკლებად სწორი, წრფივი ქუჩების გამჭოლი სივრცის შეგრძნებაში. აქ არსად გვხვდება რთული რელიეფური ლანდშაფტებით გამოწვეული არქიტექტურული კონტრასტები, იშვიათია ჩაკეტილი სივრცული მონაკვეთებისა და მოულოდნელი ხედების დინამიკა. აქ ყველაფერი ემორჩილება წესრიგისა და ზომიერების, ქუჩების გრიდი სივრცეების ჰარმონიული აღქმის პრინციპს. ისტორიული ქალაქის არქიტექტურული იერსახის ერთ-ერთი მნიშვნელოვან ფაქტორს გეგმარებისა და ბუნებრივი პირობების, ლანდშაფტისა და განაშენიანების ჰარმონიული თანაწყობა წარმოადგენდა.

XIX-XX სს-ის მიჯნის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების ასპექტები გამოხატულებას ჰპოვებს არქიტექტურაშიც. 1890-იანი წლების მონაცემებით ადმინისტრაციულად ბათუმი დაყოფილი იყო 4 პოლიციურ უბნად. I უბანი - “აზიზიე”, მოიცავდა ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს და წარმოადგენდა მსხვილ სავაჭრო ცენტრს, სადაც თავმოყრილი იყო ადმინისტრაციული და საზოგადოებრივი დაწესებულებების დიდი ნაწილი; II უბანი - ე.წ. “ახმედიე”, მდებარეობდა აზიზიეს აღმოსავლეთით, მისი ურბანული ქსოვილი ხასიათდებოდა ვიწრო და მრუდე შესახვევების მქონე განაშენიანებით. ამ უბანში მდებარეობდა სავაჭრო დაწესებულებები, თურქული ბაზარი, საწვრილმანო დუქნები, ყავახანები და სხვა; “აზიზიესა” და “ახმედიეს” უბნებში შენობების ძირითად ტიპებს წარმოადგენდა სავაჭრო რიგები, საცხოვრებელი სახლების პირველ სართულზე გამართული მაღაზიები, შემოსავლიანი სახლები, სასტუმროები, ბანკები, აბანოები, საზოგადოებრივი დაწესებულებები და სხვა. ქალაქის ყველაზე უფრო დიდ - რიგით III უბანში - “მუფთიე”, განლაგებული იყო ნავთობის რეზერვუარები, ქარხნები, სამრეწველო სახელოსნოები. აქ მოსახლეობის ძირითად ნაწილს შეადგენდა შედარებით დაბალი და ღარიბი სოციალური ფენა; აზიზიეს სამხრეთით მდებარე, IV ახლადამოცნებული უბანი - “ნურიე” უფრო ევროპული სტილის დასახლება იყო. მისი მოსახლეობა შედგებოდა ქალაქის არისტოკრატიული ნაწილისაგან. აქ, ძირითადად, მდებარეობდა სასწავლო დაწესებულებათა დიდი ნაწილი - ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიები, სახელოსნო სასწავლებლები, რკინიგზის სადგური, საკონსულოები, ალექსანდრეს პარკი. აქედან გამომდინარე კი,

ცხადია, რომ ბათუმის განაშენიანებაში თავს იჩენდა ბურჟუაზიული ქალაქებისათვის დამახასიათებელი ხუროთმოძღვრული იერსახის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შესაბამისი დიფერენცირება. უბნების არქიტექტურული სახე მეტ-ნაკლებად გამოხატავდა ქალაქის ცალკეულ ნაწილთა ფუნქციურ დიფერენციაციას. არქიტექტურული თვალსაზრისით XIX–XX სს-ის მიჯნაზე ბათუმის განაშენიანებაში გამოიყოფოდა სამი ზონა: 1. სამრეწველო, რომელიც მოიცავდა პორტს, სანაპირო ზოლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილს და, ძირითადად, მუფთიეს უბანს, სადაც განთავსებული იყო სამრეწველო საწარმოები, ნავთობის რეზერვუარები; 2. სავაჭრო-საქმიანი ზონა, ისტორიული აზიზიესა და ახმედის უბნები; 3. საზოგადოებრივი, საპარკო და საცხოვრებელი ზონა, რომელიც, უმთავრესად, აერთიანებდა ბულვარს, ალექსანდროვის პარკს და “ნურიეს” ახალგაშენებულ თანამედროვე უბანს განიერი ქუჩებით. ამდენად, ფუნქციური თვალსაზრისით, ბათუმის არქიტექტურულ სახეს ქმნიდა საპორტო-სამრეწველო, საქმიანი-სავაჭრო და მწვანე “საკურორტო” ზონა.

ძველი ბათუმის მულტიკულტურული არქიტექტურული ელემენტები - მართლმადიდებლური ტაძრები, კათოლიკური სალოცავები, მეჩეთები, გრიგორიანული ეკლესია, სინაგოგა - ორგანულად ერწყმოდა ქალაქის სივრცითსა და სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოს და მის სრულყოფილებიან განუყოფელ რგოლს ქმნიდნენ.

ძველი ბათუმის ისტორიული ნაწილი, ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა საზღვაო ნავსადგურსა და ბულვარს შორის არსებულ ერთიან ცენტრად, რომელიც შედგებოდა მეტ-ნაკლებად თანაბარი არქიტექტურული მნიშვნელობის მქონე ურბანული ელემენტებისაგან. თუმცა, ქალაქში მაინც არსებობდა შედარებით მასშტაბური არქიტექტურული აქცენტები საკულტო ნაგებობების სახით, დასავლეთით სანაპიროზე განცალკევებულად მდგომი სამხედრო მართლმადიდებლური ტაძრისა და სამხრეთ ნაწილში ყოფილი კათოლიკური, დღეს უკვე ღვთისმშობლის სახელობის მართლმადიდებლური ეკლესიის სახით. საპორტო ქალაქის სპეციფიკამ ხელი შეუწყო არქიტექტურული სივრცის ბუნებრივი დომინანტისაგან – ზღვიდან და ზღვისაკენ ორიენტირებას. სანაპირო ზოლში მდებარეობდა ეკონომიკური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ყველა ობიექტი – პორტი, საბაჟო, სარკინიგზო ხაზები. არ იყო შემთხვევითი ის, რომ ყველა ქუჩა ბათუმში იწყებოდა ზღვიდან. ბუნებრივ მრუდს გაყოლებული სანაპიროს ქუჩის განაშენიანება ხელს უწყობდა ბათუმის მხატვრული იერსახის წარმოჩენასა და ქალაქის თავისუფლად გახსნას ზღვის სივრციდან. სანაპირო ზოლში მდებარე შენობები თავიანთი ყველაზე მთავარი და კაზმული ფასადებით ორიენტირებული იყვნენ ზღვისაკენ. იქმნება შთაბეჭდილება იმისა, რომ ზღვა იყო ძველი ბათუმის ბუნებრივი და მთავარი “არქიტექტურული” ორიენტირი, სადაც ყველაფერი იწყებოდა, მთავრდებოდა და თავს იყრიდა.

საქალაქო განაშენიანების პრინციპი, ბათუმში, ისევე როგორც ახალი უბნები თბილისში, განსაზღვრული იყო არა ერთიანი, მთლიანი მხატვრულ-ხუროთმოძღვრული განვითარების იდეით, არამედ, ზოგადად, იმპერიის ქალაქებისათვის დამახასიათებელი რეგლამენტაციის წესებითა და ნორმებით (ბერიძე, 1960:24). ამ პერიოდის რეგულირების წესების მიხედვით, ქალაქის გეგმარების ერთადერთი სახელმძღვანელო პრინციპი რეგულარული კვარტლების შექმნა იყო. ფუნქციონალური და სოციალური ფაქტორებით განსაზღვრული სივრცული გარემო – უბანი შედგებოდა მეტ-ნაკლებად თანაბარი არქიტექტურული მნიშვნელობის მქონე ურბანული ელემენტებისაგან. კვარტლების ქსელი და განაშენიანების თანაბარი რიტმული წყობა ხელშემწყობ პირობებს ქმნიდა ერთი ქუჩიდან მეორეზე შეუმჩნეველად გადაადგილებისა და სეირნობისათვის.

ბათუმის არქიტექტურული სახის ჩამოყალიბებას, ზემოთ ჩამოთვლილ პრინციპებთან ერთად, განსაზღვრავდა ბათუმისათვის დადგენილი რეგლამენტაციის წესები, ინსტრუქციები (Сборник действующих в гор. Батуми, 1902), რომლის თანახმად, ქუჩის განაშენიანების ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნა ფასადური წყობის დაცვა იყო. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ქუჩის ზოლს, რომლის დარღვევა იწვევდა სამუშაოების შეჩერებას. ამ მოთხოვნის დაცვა მნიშვნელოვანი იყო მაშინაც კი, როდესაც ნაგებობა იდგა ეზოს სიღრმეში. ასეთ შემთხვევაში პერიმეტრის ხაზს აუცილებლად გასდევდა ქვის ცოკოლზე აგებული ლითონის ან ხის ცხაურებიანი ღობე. სამშენებლო საქმიანობის ეს მოთხოვნები განაპირობებდა ბათუმის ძველ უბნებში პერიმეტრის ზოლზე მდებარე, მიჯრით განთავსებული შენობების უწყვეტ განვითარებას.

XX ს-ის დასაწყისის წესების თანახმად, მკაცრად იყო განსაზღვრული ახალმშენებლობათა ეზოს ფართობი, ზომები და სიგანე ქუჩის მხარეს: ქვის შენობების ასაშენებლად ეზოს ნაკვეთი არ უნდა ყოფილიყო 25 კვადრატულ საუენზე ნაკლები. ასევე, განსაზღვრული იყო ეზოს კარიბჭის ზომები, რომელიც, შეძლებისდაგვარად, მდებარეობდა ქუჩის ხაზზე. დაუშვებელი იყო ახალმშენებლობანი იმ მიწის ნაკვეთებზე, რომელთა სიგრძე ქუჩის მხარეს 5 საუენს არ აღწევდა (Сборник действующих в гор. Батуми, 1902). მშენებლობის ეს მოთხოვნები ხელს უწყობდა შენობათა განლაგების მეტ-ნაკლებად თანაბარ რიტმს ძველი უბნების განაშენიანებაში. ამდენად, მიღებული ნორმების მიხედვით, ისტორიული ბათუმის ურბანულ სახეს ქმნიდა გადამკვეთი ქუჩების ქსელი, კვარტლების უწყვეტი განაშენიანება და ერთ ხაზზე განთავსებული შენობების რიტმი. გარდა ამისა, ბათუმის არქიტექტურული სივრცის მთლიანობის შეგრძნებას განსაზღვრავდა ქუჩის სიგანისა და შენობების მასშტაბების ჰარმონიული პროპორციული თანაფარდობა. განაშენიანების მასშტაბი ბათუმის ძველ უბნებში ეფუძნებოდა რეგულირების წესებს, რომლის თანახმად პერიმეტრის

ხაზზე მდებარე ნაგებობის სიმაღლე არ უნდა ყოფილიყო ქუჩის სიგანეზე მეტი: იმ შემთხვევაში თუ სახლი იდგა ქუჩის ხაზიდან მოშორებით, მაშინ მისი სიმაღლე განისაზღვრებოდა მანძილით მოპირდაპირე ქუჩის მხრიდან ნაგებობამდე; თუ ნაგებობა მოიცავდა ერთზე მეტ ქუჩას, მაშინ მისი სიმაღლის განსაზღვრა ექვემდებარებოდა შედარებით ფართო ქუჩის ზომას. შენობის სიმაღლის რეგულაციის ასეთი წესები ხელს უწყობდა ბათუმის არქიტექტურულ სივრცეში ზომიერების შეგრძნებისა და ადამიანური მასშტაბების დამკვიდრებას. რეგულირების წესის თანახმად, ნაგებობათა საშუალო სიმაღლე, ძირითადად, განსაზღვრული იყო ერთი, ორი და იშვიათად სამი სართულით. ქალაქის ძველ უბნებში ამ პრინციპის დარღვევის მხოლოდ ერთეული მაგალითებია დადასტურებული (ზ. გამსახურდიას ქუჩაზე მდებარე ყოფილი ბანკის შენობა). ბათუმის ნესტიანი კლიმატის პირობებში, ქალაქის გეგმარების ხასიათი და არქიტექტურული მასშტაბები ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა შენობათა განიავებისა და ინსოლაციისათვის.

სანაპიროს მიმდებარე ძველი უბნის შედარებით მოკრძალებული ზომის, სისადავით გამორჩეული ნაგებობები ხელსაყრელ ფონს ქმნიდნენ ბათუმის ცენტრის უფრო მსხვილმასშტაბიანი შენობების წარმოსაჩენად. ამ თვალსაზრისით გამორჩეული იყო მ. აბაშიძის ქუჩა - ყოფილი მარინის პროსპექტი, რომლის სახეს ქმნიდა ევროპული სტილით ნაშენი, შედარებით უხვად მორთულფასადებიანი ისტორიული შენობები.

მხატვრულ-სტილისტური თვალსაზრისით ბათუმში ისეთივე სურათია, როგორც საქართველოს სხვა ქალაქებში. მის არქიტექტურულ იერსახეს ახასიათებს მხატვრულ სტილთა მრავალფეროვნება, სინთეზი და ეკლექტიურობა. ფასადებზე გამოხატულებას პოვნებს ხან მსუბუქად, ხან კი საკმაოდ მკაფიოდ გამოვლენილი კლასიციზტური, ბაროკული, რენესანსული თუ გოთური მოტივები, რასაც მოგვიანებით ენაცვლება რომანტიზმით, მოდერნით, თუ კონსტრუქტივიზმით შთაგონებული ნიმუშები. ამასთანავე, ნიშანდობლივია ის, რომ ბათუმში უფრო მეტად იკაფავს გზას “კლასიციზტურ-ბაროკული” ეკლექტიზმი, რაც, თავის მხრივ, მოწმობს, რომ ბათუმი თავიდანვე გაიაზრებოდა, როგორც შედარებით სადა ევროპული ქალაქი, რომლის არქიტექტურულ გადაწყვეტაში სჭარბობდა დასავლეთიდან მომდინარე მხატვრულ სტილთა ელემენტები.

ამდენად, XIX-XX სს-ის მიჯნის ბათუმის არქიტექტურულ სახეს განსაზღვრავდა განვითარებადი ბურჟუაზიული ქალაქის სპეციფიკა – ფუნქციურად განპირობებული სამრეწველო-საპორტო დაწესებულებები, სავაჭრო, ადმინისტრაციული, საბანკო, საგანმანათლებლო, საცხოვრებელი და სხვა ტიპის შენობები. ქალაქის ურბანულ ქსოვილს ქმნიდა რეგულირებული გეგმარება, უწყვეტი კვარტალური განაშენიანება, კამერული ქუჩები, შენობათა ზომიერი, ჰარმონიული მასშტაბე-

ბი, ნაგებობათა განთავსების თანაბარი რიტმი, სადა, მოკრძალებული, უმეტესად კლასიციზტური ფასადები, “ჩაკეტილი” შიდა ეზოები და მხოლოდ ბათუმისათვის სახასიათო მრავალფეროვანი ეგზოტიკური მწვანე საფარით.

დღესაც ძველი ბათუმის ხიბლს და სახეობრივ იდენტობას, დანაკარგების მიუხედავად, ქმნის ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ავთენტურობა, ქრონოლოგიურად საერთო ისტორიული კონტექსტის მქონე უბნები, ურბანული განაშენიანების უწყვეტი დინამიკა, დაბალანსებული სივრცითი ნიშნულების რიტმი, მოცულობების, მასშტაბების ზომიერება, სტილისტური მრავალფეროვნება, მეუდრო, კამერული გარემო, მხატვრულ სტილთა სისადავე და მოკრძალებულობა. ზომიერი მასშტაბები, ნაგებობათა განთავსების რიტმი, კამერულობის შეგრძნება განსაზღვრავს არქიტექტურისა და ადამიანის ჰარმონიას ქალაქის ძველ უბნებში, ეს თავისებურება კი განაპირობებს განცდას იმისა, რომ ბათუმის ქუჩებში უსასრულოდ შეიძლება სეირნობა. დღეს ძველი ქალაქის არქიტექტურის ურთულეს ამოცანად კვლავ რჩება ისტორიული და თანამედროვე მხატვრული კონტექსტების დაბალანსებისა და სტილისტური მთლიანობის მიღწევის პრობლემა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აღსა : აჭარის არ მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულების - საარქივო სამმართველოს ფონდები.

ბერიძე, 1960 : ბერიძე ვ., თბილისის ხუროთმოძღვრება. I, თბილისი.

კომახიძე, 2000 : კომახიძე თ., ქალაქ ბათუმის დაგეგმარებისა და განაშენიანების ისტორია, ბათუმი.

მანია, 2006 : მანია მ., ევროპელი არქიტექტორები თბილისში. თბილისი.

სიორიძე, 2003 : სიორიძე, მ., ბათუმის საბაჟო. ბათუმი.

უზუნაძე, 2001 : უზუნაძე რ., ბათუმის ისტორიიდან (XIX საუკუნის დამდეგი – 70-იანი წლები). ბათუმი.

Батуми, 1891 : Батуми по однодневной переписи 17 июня, Батуми, изд. Батумской городской управы, 1891 г.

Дакишевич, 1890 : Дакишевич Н. М., Батум. Тифлисъ.

Кавказский календарь : Кавказский календарь на 1885 год, Тифлис, 1884.

Сборник действующих в гор. Батуми, 1902 : Сборник действующих в гор. Батуми обязательных постановлений, а также инструкции разным лицам и учреждениям, подведомственным Батумскому Городскому Общественному Управлению, Батум, 1902 (Изданы Батумскою городскою думою 30 Ноября 1888 года и утверждены установленным порядком).

Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)

The Urban Face of Batumi at the Turn of the 20th Century

Summary

The urban development of the city of Batumi began in the late 19th century. It is directly connected with the relocation of Batumi's port closer to Batumi Cape. City planning had already been determined during the 1880's and 1890's by a grid pattern of streets. The natural location and relief of the Batumi Cape dictated urban development in Batumi.

Differences in various districts according to socio-economic differences were apparent in Batumi from the beginning. The architectural appearance of various districts more or less expressed their economic function. From an architectural viewpoint at the turn of the 19th-20th centuries three zones could be observed in Batumi: 1) Industrial; 2) Trade-business; 3) Public park and residential zones. Batumi's position as a port city meant everything of significance in the city was oriented towards the Black Sea. All the economically significant aspects of the city were located near the water – the port, the customs zone and the railway lines.

Another determinant in urban planning in Batumi were the regulations that governed urban development in the Russian Empire. One of the main requirements of street planning was a façade arrangement. Special attention was paid to the observation of street lines, the height of buildings and scale standards. The urban texture of Old Batumi was created by regulated planning; small streets; the moderate and harmonious scale of the buildings; a sense of proportion among the buildings; plain, modest, mostly classical facades; "enclosed" inner yards and diverse exotic greenery.

ბათუმის აუღბარული ცხოვრების ისტორიიდან (XIX საუკუნის დასასრული – XX ს-ის დასაწყისი)

ჩვენი სტატიის მიზანია წარმოვაჩინოთ ქალაქ ბათუმის ისტორიული იერსახე, თვალი გავადევნოთ ამ პერიოდში არსებულ კულტურულ ცხოვრებას, დავსვათ კითხვები, თუ რატომ იცვლიდა სხვადასხვა მიზეზის გამო, დროთა განმავლობაში, ქალაქი თავის პირვანდელ სახეს და მისი წარსული ყოფა-ცხოვრებიდან რა დაგვრჩა დღეს. კულტურულ ნაგებობათა მშენებლობა ძირითადად წარმოებდა ქველმოქმედი ადამიანების მიერ შემოწირული თანხებისა და საკუთარი მიწების საფუძველზე. ასეთები იყვნენ: ზია ბეგ აბაშიძე, სტეფანე ზუბალაშვილი, ნ. საბაგვი, ივანე სანტრუსოვი და სხვები. ამ უკანასკნელმა 1908 წლის 13 მარტის ქალაქის თვითმმართველობის სხდომაზე განაცხადა: «Все устроенное мною имущество оставляю в собственности города Батуми» (აცსა, ფონდი ი-6, ანაწ.1, საქმე 615, გვ. 9).

1907 წელს მოქალაქეებმა ვიდემმანმა და სგურიცისმა საკუთარი პროექტის საფუძველზე ქალაქის ზღვისპირა პარკში ააგეს კინოთეატრი „ილუზიონი“. თავდაპირველად კინოთეატრი განკუთვნილი იყო ბავშვებისთვის, ხოლო 1908 წელს იგი გაფართოვდა და მისაწვდომი გახდა მთლიანად ქალაქის მოსახლეობისთვის (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 476, გვ. 25).

1909 წელს ბათუმში ნურის ტბაზე დაიგეგმა წყლის კარუსელის მოწყობა (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 615, გვ.49).

ბათუმის თვითმმართველობის სხდომაზე იხილებოდა ქალაქის ყოველი ქუჩის, ეზოსა თუ გზის დაგეგმარების საკითხი. 1898 წლის 20 აპრილს ქალაქის თვითმმართველობის სხდომაზე, რომელსაც ესწრებოდნენ ლუკა ასათიანი, ნიკოლაძე, სევერინი, საბაშვილი, ვოლსკი და სხვები, განიხილეს ქალაქის დაგეგმარების საკითხი. ასევე მოეწყო ყოველი ქუჩის, ეზოსა თუ გზის მონაკვეთის ფოტოგრაფიული აღწერა, ქალაქის გეგმაში შეტანილი იყო ყოველი ქუჩის სიგრძე-სიგანე, გზაჯვარედინები და მათზე ქუჩების მათემატიკური სიზუსტით პროპორციული განლაგების საკითხი. ზღვიდან მონაბერი საჰაერო სივრცის შენარჩუნების მიზნით, იკრძალებოდა ზღვასთან ახლოს საცხოვრისის მშენებლობა. არქიტექტორები ზღვის ფონზე უპირატესობას ანიჭებდნენ ორი და სამი სართულიანი საცხოვრისების მშენებლობას (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 294, გვ. 54).

1902 წლის 16 სექტემბერს, ქალაქის თვითმმართველობის სხდომაზე დაისვა საკითხი ვერანდით ზღვის მხარეს აგოთ სამკითხველო დარბაზი

და ღია ესტრადა სიმფონიური ორკესტრისთვის. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ სამკითხველო დარბაზები გააჩნდა ქალაქში არსებულ ყველა სასტუმროს (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 393, გვ. 6-7).

1897 წელს, ქალაქის თვითმმართველობის მიერ გაუთა გიმნაზიის მშენებლობისთვის ზღვის გარემო იქნა შერჩეული.

1898 წლის 16 მარტს, ბათუმის გაუთა გიმნაზიის დირექტორი ს. სტოიანოვი თვითმმართველობას გიმნაზიასთან ფუნდამენტური ბიბლიოთეკის შექმნის ნებართვას სთხოვდა (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 292, გვ. 8).

1900 წლის 28 თებერვალს ნურიეს ტბის მიდამოებში დაგეგმილი იყო უფასო სახალხო ბიბლიოთეკის მშენებლობის საკითხი (აცსა, ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 339; გვ.8).

ბათუმში ჭაობის ამოშრობას ემსახურებოდა სპეციალურად გახსნილი სამმართველო (სმეკალოვის და სობორის ქუჩების კვეთა). სამუშაოებს ხელმძღვანელობდნენ პეტერბურგიდან მოწვეული სპეციალისტები, გენერალ-ლეიტენანტი ი.პ. ჟილინსკი, ინჟინერი მ.ფ. რიტელი, სამუშაოთა მწარმოებელი, ტოპოგრაფი პ. იონკინი.

ქალაქის მოსახლეობას აღკოპოლური თუ უაღკოპოლო ცივი სასმელებით ემსახურებოდა სხვადასხვა ფირმა. ერთ-ერთი ასეთი იყო ფირმა „ალაზანი“, რომელიც ეკუთვნოდა მოქალაქე კ.ს. ანდრონიკაშვილს. იგი განთავსებული იყო მიხაილოვის ქუჩაზე (დღეს ზ.გამსახურდიას ქუჩა). საინტერესოა აღნიშნული ფირმის მიერ შემუშავებული წესდება, რომელიც თითოეულ მოქალაქეს უფლებას აძლევდა, ვინც კი ეჭვს შეიტანდა მათი ფირმის მიერ წარმოებული ღვინის ნატურალურ თვისებებში, მოეწყოთ ადგილობრივ ლაბორატორიებში მათი ქიმიური შემოწმება და თუ წამოებული ანალიზის საფუძველზე ღვინო აღმოჩნდებოდა ფალსიფიცირებული, მაშინ ფირმა უკლებლივ აანაზღაურებდა ყველა დანახარჯს ექსპერტიზასთან დაკავშირებით და ასევე მოქალაქეს გადასცემდა 500 მანეთს. ფირმა „ალაზანის“ მთავარი რეზიდენცია მდებარეობდა თბილისში, სოლოდაკის უბანში №12, ხოლო განყოფილება – ბათუმში, ოლღას ქუჩაზე №28. აღნიშნულ ფირმას გააჩნდა საწყობები ბაქოში, ვლადიკავკაზში, ეკატერინოდარში, როსტოვში, ასტრახანში, პეტერბურგში, ასევე წარმომადგენლები სევასტოპოლში და იალტაში (Державин, 1902:93-94).

ბათუმში ანალოგიური ფირმა გააჩნდა მოქალაქე ვ.ნ. კლიუვეს. ფირმას საკუთარი ბაღები ჰქონდა გაშენებული ანაპასთან ახლოს (ყუბანის ოლქი). ძირითადად, ღვინო ფრანგული ვენახის იყო და მრავალი წლის განმავლობაში ღვინის სარდაფში ინახებოდა და ერთ წელზე ადრე გაყიდვაში არ გაიცემოდა. მათ მიერ ჩამოსხმულ ღვინოს, ჯილდოები ჰქონდა მიღებული სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ქვეყნებში ჩატარებულ გამოფენებზე. ბათუმში აღნიშნული ფირმა არსებობდა მიხაილოვის და სვიატოპოლსკ-მირსკის ქუჩების გადაკვეთაში (დღეს ზ.გამსახურდიასა და ახ.მელაშვილის ქუჩები).

ბათუმში, კახური წარმოების ღვინით ვაჭრობდა მოქალაქე კ.ლ. მაკა-
ვეი. ფირმას გააჩნდა საკუთარი ბაღები და იგი განთავსებული იყო დონ-
დუკოვ-კორსაკოვის ქუჩაზე (დღევანდელი კ. გამსახურდიას ქუჩა). ასევე
ღვინის სარდაფები გააჩნდა მოქალაქე ი.ტ. სალაძეს და ბრ. ფორერს. ისი-
ნი სვირის ღვინოთი ვაჭრობდნენ და არაერთი ოქროს მედალი ჰქონდათ
მიღებული გამოფენებზე.

ქალაქის მოსახლეობას ლუდით ემსახურებოდა კომპანია „ენცი“
სადაც ძირითადად ოდესის ლუდსახარშ ქარხანაში წარმოებული პრო-
დუქციით ვაჭრობდნენ. კომპანიის რეზიდენცია იყო თბილისის ქუჩაზე და
ბათუმში მისი მთავარი წარმომადგენელი იყო გრიგოლ დანელია.

აღნიშნულ პერიოდში ბათუმში არსებობდა საველოსიპედო ტრეკი და
ბათუმის ველოსიპედისტების საზოგადოება. სხვადასხვა წარმოების ვე-
ლოდესიპედების საწყობები გააჩნდა მოქალაქეებს: მ. იუზეფოვიჩის, ენ-
ფილდს, გუმბერს, ლეიტენერს, ფანდევს. ეს უკანასკნელი ვაჭრობდა პირ-
ველი კლასის ველოსიპედით „Dux“ (მარინის პროსპექტი).

მოქალაქე დ.ს. პეტრუსოვი ვაჭრობდა ველოსიპედებით, მუსიკალური
ინსტრუმენტებით, საკერავი მანქანებით და იარაღებითაც კი. მისი სავაჭ-
რო სახლი განთავსებული იყო ბათუმში, თბილისის ქუჩაზე, რკინის თე-
ატრის წინ (დღეს ბარათაშვილის ქუჩა). ბათუმში ქუთაისის ქუჩაზე საკუ-
თარი საფირმო მაღაზიები გააჩნდა ს.ს. ანასტასიადის, გ.მ. ოგოროდნი-
კოვს, ა.რ. ოთხმეზურს, ა.ი. პარასკევოპულოს, ბრ.პ. სიმეონიდს. ისინი ძი-
რითადად ვაჭრობდნენ მსუბუქი მრეწველობის ნაწარმით.

ბათუმში ჩამოსული უცხოელი ტურისტებისთვის ქალაქის ცენტრში
არსებობდა ულამაზესი სასტუმროები. ერთ-ერთი ასეთი იყო „bel-viu“ სა-
ნაპიროს ქუჩაზე, ასევე სასტუმროები: „გერმანია“ (კათოლიკის ქუჩა),
„Imperial“ – Hotel de 1-e ordre installe au centre de la ville cuisine fransaise et, in-
digene, Bains, tellephon №7 Bibliotheque, interprete, chambre de 1 a 8 roubles
(დონდუკოვ-კორსაკოვის და სკობელევის კვეთა).

ბათუმში ამ პერიოდში არსებობდა ულამაზესი სასტუმრო „პეტერ-
ბურგი“, რუსულ-ფრანგული სამზარეულოთი, სასტუმროს ნომრები ღირ-
და 1-დან 5 მანეთამდე (დონდუკოვ-კორსაკოვის და სკობელევის კვეთა,
დღევანდელი კ.გამსახურდიას ქუჩაზე).

ასევე აღსანიშნავია სასტუმროები: „კომერციული“ აკოფოვის (დღეს
დემეტრე თავდადებულის, ყოფილი კომაროვის ქუჩა), „ლონდონი“ - პირ-
ველი კლასის რესტორნით (მიხაილოვის და ოკლობუიოს ქუჩების კვეთა),
„ნეაპოლი“ (სვიატოპოლსკ-მირსკის ქუჩა) პირველი კლასის სასტუმრო
„ორიენტალი“, სპეციალურად აგებული შენობა პორტთან და სავაჭრო
სახლებთან ახლოს, სანაპიროს ქუჩაზე, ზღვის აბაზანებით, სასტუმროს
მფლობელი იყო ე.ს. ბერძენიშვილი.

ევროპული სამზარეულო გააჩნდა სასტუმრო „ფრანციას“, მფლობე-
ლი რ.კახიანი (მიხაილოვის ქუჩა) და ბოლოს სასტუმრო „იალტა“ – სვია-
ტოპოლსკ-მირსკის ქუჩაზე.

მიხაილოვის ქუჩაზე, დღევანდელ თავისუფლების მოედანთან, თავადი გურიელის სახლში გახსნილი იყო მ.ი. ნიკოლაძის წიგნის მაღაზია ბიბლიოთეკით. აქ იყიდებოდა წიგნები, გაზეთები, ჟურნალები რუსულ, ფრანგულ, გერმანულ ენებზე. წიგნის მაღაზია ქალაქის მოსახლეობას ამარაგებდა სასკოლო სახელმძღვანელოებით. ასევე წიგნის მაღაზიები გააჩნდათ მოქალაქეებს ბ. თავართქილაძეს (ლორის მედიკოსის ქუჩა), ს.მ. ჭელიძეს (შერემეტიევის ქუჩა). მიხაილოვის ქუჩაზე არსებობდა წიგნის მაღაზია „იუნონ“.

ხემოთ წარმოდგენილი ისტორიული ფაქტები XIX-XX სს მიჯნაზე ნათლად წარმოაჩენს ბათუმს, როგორც ევროპული სახის ქალაქს, რომლის ისტორიული ნაწილი მოითხოვს დაცვა-შენახვას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აღსა : ფონდი ი-6, ანაწ. 1, საქმე 615; ფონდი ი-7, ანაწ. 1, საქმე 476, ს.292, ს.294, ს.339, ს.393.

Державин 1902 : Державин Н. *История Батумского края*. Батуми.

Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)

Cultural Life in Batumi in the late 19th and early 20th Centuries

Summary

The article deals with the historical documents preserved at the Adjara Central State Archive which show convincingly (in the author's opinion) that Batumi was a European city by the beginning of the 20th century.

განათლება აჭარაში 1878-1918 წლებში

უძველესი დროიდან აჭარა, ქართველებით დასახლებული ძველი მესხეთის ერთ-ერთ მოწინავე და განათლებული კუთხე, მთელი საქართველოს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა და წარმოადგენს.

იმის გამო, რომ საუკუნეების განმავლობაში აჭარა ოსმალ მოძალადეთა ხელში იყო და დიდ ფიზიკურსა და სულიერ ჩაგვრას განიცდიდა, მტრისაგან გამოსხნილი საქართველოს ეს უძველესი კუთხე, ცხადია, საგანგებო ყურადღებას საჭიროებდა ცხოვრების ყოველ დარგში. ასეთი ყურადღება მას არ აკლდა, კერძოდ, კულტურის სფეროშიც.

XVI საუკუნის 80-იან წლებში თურქებმა დაიპყრეს მთელი სამცხე-საათაბაგო და მისი შემადგენელი ნაწილი აჭარაც, მოსწყვიტეს იგი თავის ეროვნულ კერას – დედასამშობლო საქართველოს და ჩაგვრა-მონობის მძიმე უღელში მოაქციეს, რასაც მოჰყვა მრავალსაუკუნოვანი, ტრადიციული, მაღალი ქართული კულტურის, განათლების, ქრისტიანული რელიგიის, მშობლიური ენის უშეღავათო დევნა და შევიწროება (ბაბილოძე, 1958:5).

ზაქარია ჭიჭინაძის “ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრებაში” მოყვანილი მაგალითები ამის ნათელი დადასტურებაა. ავტორი მთელი სიცხადითა და სიმძაფრით ასახავს გურჯების მაშინდელ განცდებს, მათ ტკივილსა და სიხარულს. ის კატეგორიულად აცხადებს: “მუსლიმანური სარწმუნოების გავრცელების მიუხედავად, თურქმა დამპყრობლებმა 300 წლის ბატონობის მანძილზე ვერ შეძლეს აჭარის მკვიდრთა გათურქება. ქართველი მაჰმადიანები, ზოგიერთი ხოჯაც კი (ისმაილ ხოჯა, ხასან ხალიფაშვილი, ხასან ვერძაძე და სხვ.) ყოველთვის და ყველგან თამამად ამბობდნენ, ჩვენ გურჯები, ქართველები, ვართ, ჩვენი ქვეყანა საქართველოა, ჩვენი ენა და წიგნიც ქართულია და არა თათრულ-ოსმალურიო“ (ჭიჭინაძე, 1913:36).

დამახასიათებელია ერთ-ერთი მუფთის, ხასან-ეფენდი ვერძაძის, სიტყვები: “ძიავ ბატონო, ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ, ჩვენი ქვეყანაც საქართველოა, ჩვენი ენა და ქვეყანაც ქართულია, ვინც ამას არ დაიჯერებს, მაშინ იგი მობრძანდეს ჩვენს სოფელში (ზუნდაგა - ავტორები) იქ ნახოს ყველა ნაშთები, ჭურები და სხვაც ბევრი რამ და ის მაშინ ცხადად დარწმუნდება ამაზე, ჩვენს სახლში ჩვენი ქალბაღანა სულ ქართულ წიგნებს კითხულობენ. მაშ, რა ვართ თუ ქართველები არა ვართ, მაშ ჩვენ ყაზანის თათრები ხომ არ ვართ“ (ჭიჭინაძე, 1913:36).

სახელოვანი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი კი თავის “ბუნების კარის” 1900 წლის გამოცემაში წერდა: “მესხეთის ისტორიაში ორი ხანა განირჩევა: პირველ ხანას შეადგენენ ის ხანგრძლივი საუკუნენი, რომელთა განმავლობაში იგი საქართველოს ეკუთვნოდა. მეორე ხანას შეადგენს დრო ოსმალეთის მფლობელობისა. ამ ორ ხანას შუა თითქმის ისეთივე განსხვავებაა, როგორც დღესა და ღამეს შუა, სამოთხესა და ჯოჯოხეთს შუა” (გოგებაშვილი, 1900:150). მისი ეს სიტყვები სავსებით ეხებოდა აჭარასაც.

თურქეთის ბატონობის პერიოდში განათლება საშინლად დაკნინდა აჭარაში. ამ დროს აქ არც ერთი სამოქალაქო სკოლა არ იყო, იშვიათად მოიპოვებოდა ქართული წერა-კითხვის მცოდნე ადამიანი.

“თურქთა 300-წლიანი ბატონობის პერიოდში მთელი “განათლების სისტემა” ამოიწურებოდა ერთადერთი მაჰმადიანური რელიგიური სასკოლო განათლებით, რომლის გავრცელების მიზნით დაარსებული იყო მუსლიმანური სასულიერო სკოლის ერთ ერთი სახე – “მედრესე”, – აღნიშნავს გ. ბაბილოძე თავის წიგნში “სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში (1921-1957წწ.)”. “მედრესეში” ასწავლიდნენ სასულიერო პირები, ხოჯები და მოღვაწეები. მედრესე არსებობდა ყოველ ჯამესთან. მისი არსებობა ხალხზე იყო დამოკიდებული, ისინი იყვნენ გადამხდელები ხოჯას წინაშე. ისინი აძლევდნენ ხოჯას ჯამაგირის სახით თანხას და თითოეული კომლიდან სურსათს (ბაბილოძე, 1958:78).

“მედრესეში” ბავშვები სწავლას იწყებდნენ 5 წლიდან, საერთოდ, მისაღები ასაკი მეკეთრად არ იყო მითითებული და განსაზღვრული. აქ ორივე სქესის ბავშვები სწავლობდნენ. ეს იყო სწავლა მაჰმადიანური რელიგიური ფანატიზმისა და პანთურქიზმისა. 13 წლის ასაკიდან გოგონებს სწავლისათვის თავს ანებებინებდნენ, ჩადრს ახურავდნენ და ათხოვებდნენ. გოგონები მხოლოდ კითხვას სწავლობდნენ, ხოლო წერა მათ საქმედ არ ითვლებოდა, რათა სამიჯნურო წერილები არ ეწერათ.

ძირითადად აჭარაში პირველდაწყებითი მედრესეები არსებობდა, თუმცა იყო საშუალო ტიპის მედრესეც. მაგალითად, ქედაში 1770 წელს გაიხსნა და 1890 წლამდე არსებობდა საშუალო ტიპის მედრესე მუფთის სკოლის სახელწოდებით. ამ სკოლაში ყოველწლიურად სწავლობდა 100-მდე ბავშვი, რომლებსაც ამზადებდნენ სასულიერო მოღვაწეობისათვის. ისინი სასულიერო მაჰმადიანურ განათლებას სტამბულში იღებდნენ. გარდა ამისა, იყო საშუალო ტიპის მუსლიმანური სასწავლებელი “რუშტიე”, რომელიც მექეთების ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენდა. ეს იყო საერო ხასიათის მუსლიმანური სკოლა. “რუშტიეში” სწავლების პრინციპები იგივე იყო, როგორიც მედრესეში. აქ მოსწავლეებს ხოჯა უქადაგებდა: „შენ თათარი ხარ“, სხვები კი “გიაურებიო“. საბრალო ქართველებს „ხან თურქებად“ ნათლავდნენ, ხანაც – “რუსებად“, მაგრამ ყველა მცდელობა მომხდური მტრისა ცუდდებოდა,

ქართველი მაინც ქართველად რჩებოდა, თუმცა მათ მოუშუშებელ ჭრილობასაც უტოვებდა და სამუდამო დაღსაც ასვამდა (ბაბილოძე, 1958:110).

მედრესეს სწავლების მეთოდი, ისე როგორც ქუთაისის გიმნაზიებში, დახეპირებითა და მექანიკური წვრთნით შემოიფარგლებოდა. იძულება და მკაცრი ფიზიკური დასჯა იყო დამახასიათებელი იმ დროის მახინჯი სწავლებისა. ალბათ, ყველა უცხო სწავლების მიზანი და მეთოდი ასეთია.

აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია იქაური მოსახლეობის ჩანაწერები, რომლებიც ნათლად წარმოგვიდგენს როგორი “აღზრდა” იყო მედრესეში. ერთ-ერთ ჩანაწერში, მაგალითად ნათქვამია: სოფელ საღორეთის (შემდეგში პირველი მაისი ერქვა) მედრესეში არ იყო არც ერთი სკამი და მერხი. ხოჯა ასწავლიდა საღვთო სჯულს. ბავშვები ისხდნენ იატაკზე. თვით ხოჯას ჰქონდა კარგი ტახტი, რომელზედაც გაშლილი იყო რბილი ლეიბი, ზედ იჯდა ხოჯა ხელში ჯოხით, რომელიც ისე გრძელი იყო, რომ ხოჯას შეეძლო ფეხზე აუდგომლად მოშორებით, კუთხეშიც კი გაეწკეპლა ბავშვი მაგრად. ბავშვები არაბულ სიტყვებს და ლოცვებს ზეპირად სწავლობდნენ. წიგნში წაკითხვა არ შეეძლოთ მეტ ნაწილს. ხოჯა სცემდა ბავშვებს. ზოგჯერ იგი იატაკზე დაყრიდა სიმინდის ან ლობიოს მარცვლებს და ზედ ტიტველა მუხლებით დააჩოქებდა რამდენიმე საათის განმავლობაში“. დასჯის ეს მეთოდი ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის პედაგოგების მეთოდებს ძალიან ჩამოჰგავდა. მაგალითისთვის აკაკი წერეთლის “ჩემი თავგადასავალი” და სოფრომ მგალობლიშვილის მოგონებებიც საკმარისია.

“ბავშვების ასე ტირანულად დასჯას რელიგიური ფანატიზმით დაბრმავებული მშობელი თავისუფლად ურიგდებოდა, მეტიც, ისინი “მასწავლებელს” უფლებას აძლევდნენ ეცემა ბავშვი, მხოლოდ არ დაემტვრია მისთვის ძვლები. ამიტომ იყო, რომ მედრესეში ბავშვის მიბარების დროს მშობელი ეუბნებოდა ხოჯას – “ხორცი თქვენ, ძვალი კი მეო” (ბაბილოძე, 1958:30). მიუხედავად ასეთი ტანჯვისა, დასჯისა და დესპოტიზმისა, მედრესეში ბავშვი ვერავითარ ცოდნას ვერ იღებდა. სწავლის დამთავრების შემდეგ ძლივს კითხულობდა ყურანს და სახელს და გვარს ძლივს აწერდა არაბულად.

1877-1878 წელს რუსეთ-თურქეთის ომში რუსეთმა გაიმარჯვა, 25 აგვისტოს რუს-ქართველთა ჯარი ბათუმში შევიდა. შეიქმნა ბათუმის ოლქი, ცენტრით ბათუმში. ბევრი აჭარელი მცდარ გზას დაადგა და ოსმალეთის აგენტების შეგონებით თურქეთში გადასახლდა. ისინი ხომ უკვე რელიგიითაც იყვნენ დაკავშირებული მათთან. გადასახლება უნებლად გაჭირვებით, საკუთარ შვილებსაც კი ყიდდნენ თურმე მონებად. მეფის მთავრობის მიზანს შეადგენდა სკოლების გახსნა, რათა ადგილობრივი მოსახლეობა მოემზადებინა საიმედო დასაყრდენად.

პირველი სამოქალაქო სასწავლებელი აჭარაში დაარსდა 1881 წლის 1 ივლისს. ეს იყო ბათუმის სამკლასიანი სასწავლებელი. იგი 1899 წელს ექსკლასიანად გადაკეთდა. 1886 წელს გაიხსნა ბათუმის ქალთა რუსული ორკლასიანი სასწავლებელი, რომელიც 1890 წელს გადაკეთდა მარიამის ქალთა სასწავლებლად. 1886 წელს გაიხსნა ბათუმის ბერძნული საეკლესიო-სამრევლო სასწავლებელი, 1892 წელს – ბათუმის ქალთა, ხოლო 1899 წელს ვაჟთა ერთკლასიანი ქართული დაწესებულებითი სასწავლებელი. აღნიშნული ქართული სკოლები იმყოფებოდა ქალაქის მმართველობის ხარჯზე.

მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია ეხმარებოდა ბათუმს და ქობულეთს ეკონომიურად.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1881 წლის 23 მარტს ბათუმში დაარსა ორკლასიანი სასწავლებელი. ეს იყო პირველი ქართული სკოლა ბათუმში. აქ უპირატესობას ქართველ მაჰმადიანებს აძლევდნენ, თუმცა ხოჯებისა და მოღვების აგიტაციის გამო ისინი უფრთხოდნენ ქართულ სკოლას. ამ პერიოდს უკავშირდებოდა მუყაითი მასწავლებლის, მოსე ნათაძის სახელიც.

1897 წლის 1 ივლისს გაიხსნა ბათუმის ვაჟთა გიმნაზია, 1900 წელს კი ბათუმის ქალთა გიმნაზია. როგორც ვაჟთა, ისე ქალთა გიმნაზიაში დაწესებული იყო სწავლის საკმაოდ მაღალი ქირა. ამიტომ ფართო მასებისათვის ისინი ხელმიუწვდომელი იყო. ეს თანხები თურმე განგებ ყოფილა დაწესებული, რომ სწავლის სურვილი დაეკარგათ ხალხისათვის. არც ერთ გიმნაზიაში ქართული სავალდებულო საგნად არ ითვლებოდა.

ქართული ენის შევიწროვება ქართულ სკოლებში მეფის მთავრობის გარუსების პოლიტიკიდან მომდინარეობდა. ისინი თავიანთ მიზანს არც მალავდნენ.

ერთი მხრივ, მედრესე და, მეორე მხრივ, რუსული გიმნაზიები სტანჯავდნენ ბავშვებს, საუბედუროდ, მედრესეთა რიცხვმა იმატა. თუ 1904 წელს 257 მედრესე იყო, 1914 წლისათვის მათმა რიცხვმა 342-ს მიაღწია. ეს იყო სწორედ რუსეთის ბატონობის პერიოდში. ამიტომ თუ დაეაკვირდებით, რუსეთისათვის ეტყობა მხოლოდ ქართველის გადაგვარება იყო მთავარი და არა ის, თუ ვინ გადაგვარებდა მათ. სხვაგვარად ვერ აიხსნება მედრესეების რიცხვის ასეთი პერმანენტული ზრდა მაშინ, როცა ომში თურქეთი დამარცხდა და აჭარა დატოვა.

ხალხი შეურიგებელ წინააღმდეგობას უწევდა ასეთ პოლიტიკას. ამ მიზნით 1884 წელს ბათუმში შეიქმნა “ბათუმის საქველმოქმედო საზოგადოება“, რომლის მიზანი ქალაქის ღარიბთა და უმწეოთა ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება იყო.

1896 წელს ბათუმის ექსკლასიანი საქალაქო სასწავლებლის მოწინავე მასწავლებლის ინიციატივით გაიხსნა მამაკაცთა საკვირაო სკოლა.

1897 წელს ასეთივე სკოლა მუშებისათვისაც გაიხსნა აგრეთვე ბათუმის ქართულ სკოლასთან.

1896 წელს, ბათუმის საქალაქო საბჭოს შუამდგომლობის საფუძველზე, ამავე სასწავლებელთან გაიხსნა უფასო საჯარო ბიბლიოთეკა.

1908 წელს დაარსდა “სახალხო უნივერსიტეტის ბათუმის საზოგადოება”.

აჭარის მასწავლებელთა მოწინავე ნაწილი და რევოლუციურად განწყობილი მოსწავლე ახალგაზრდობა რუსეთის პირველ რევოლუციაში და მის შემდეგაც შეუპოვრად იბრძოდნენ მეფის მთავრობის დასამხობად.

1917 წლის თებერვალში დაემხო ცარიზმი. გაფიცვები ეწყობოდა გიმნაზიებშიც.

დროებითი მთავრობის ბურჟუაზიული საგანმანათლებლო პოლიტიკის შედეგად კვლავ აუტანელი რჩებოდა როგორც მასწავლებლის, ისე მოსწავლის მატერიალურ-უფლებრივი მდგომარეობა. მასწავლებელს არა თუ გაუდიდეს ხელფასი, არამედ ზოგჯერ კანონით გათვალისწინებულ თანხასაც არ აძლევდნენ. ბევრი მასწავლებელი შიმშილობდა. უამრავი თხოვნაა შემონახული არქივებში, რომლებიც ცხადად ასახავს მაშინდელ მასწავლებელთა და მოსწავლეთა დუხჭირ მდგომარეობას, თავის მოკვლის სცენებს, ტრაგიკულ ამბებს.

1918 წელს ნოემბერში თურქი ოკუპანტები შეცვალეს ინგლისელმა იმპერიალისტებმა, რომლებიც ბათუმში 1920 წლის ივლისამდე თარეშობდნენ. ყოველივე ამან განათლების საქმე კიდევ უფრო რთულ მდგომარეობაში ჩააყენა, კიდევ უფრო გაუარესდა მატერიალურ-საყოფაცხოვრებო პირობებიც.

მიუხედავად ამისა, საქართველოს ახალშექმნილი დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ მოახერხა, შეცდომებთან ერთად, კარგი საქმეც ეკეთებინა. 1919 წლისათვის ქართული გიმნაზია გაიხსნა. 1920 წლისათვის ქართული გიმნაზია გაიყო ქალთა და ვაჟთა გიმნაზიებად. ქალთა გიმნაზიას რუსული ქალთა გიმნაზია შეუერთდა, ვაჟთა კი – რუსული ვაჟთა გიმნაზია. ეს იყო განათლების კერა, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველი ახალგაზრდობის სწავლა-განათლების საქმეში. აქ აღზრდილები შეუპოვრად იბრძოდნენ სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ.

დრო შეიცვალა. საქართველო დამოუკიდებელ ქვეყნად გადაიქცა. მისი მომავალი მტკიცედ დაუკავშირდა ახლადდამავალი მეზობელი თურქეთის ცხოვრებას. ადრე ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილი ქვეყნები მეგობრებად ჩამოყალიბდნენ. დამყარდა მტკიცე კულტურულ-საგანმანათლებლო, თუ ეკონომიური კავშირი. ახლა განათლების მისაღებად უამრავი სტუდენტი მიდის თურქეთში, ამუშავდა გაცივლითი პროგრამები. მის საფუძველზე ბევრი თურქი ახალგაზრდა საქართველოს სახელმწიფო თუ კერძო უნივერსიტეტებში სწავლობს.

ახალმა დამოკიდებულებამ ბევრი სიკეთე შესძინა როგორც თურქეთს, ასევე საქართველოს. გაძლიერდა ვაჭრობა და აღებ-მცემობა. ბევრი ქართველი სამუშაოდ თურქეთში წავიდა, ბევრი თურქი საქართველოში მოღვაწეობს. სწორედ ამაზეა ნათქვამი: „არ არსებობს მარადიული მტრები, არ არსებობს მარადიული მოყვრები, მარადიულია მხოლოდ ქვეყნის ინტერესები“. საქართველოს და თურქეთის ინტერესებიდან გამომდინარე, ეს მეგობრობა და თანამშრომლობა ორივე ქვეყანას ამდიდრებს როგორც სულიერად, ასევე ეკონომიურადაც.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- აცსა : ფ. 10, 7, გვ. 29-30; 4, გვ. 82.
- ბაბილოძე, 1958** : ბაბილოძე გ., *სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში 1921-1957 წლებში*, ბათუმი, 1958. რედაქტორი ლ. დავითაძე, გამომცემლობის რედაქტორი ნ. ნოღაიდელი.
- გაზ. „დროება“**, 1882: №238, 14 ნოემბერი, თბილისი.
- გაზ. „საქართველო“**, 1915: №41, 13 ივლისი, თბილისი.
- გოგებაშვილი, 1900** : გოგებაშვილი ი., *ბუნების კარი*, თბილისი.
- თავზიშვილი, 1948** : თავზიშვილი ი., *სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში*, თბილისი. რედ. ვ. ქაჯაია.
- კლიმოვიჩი, 1938** : კლიმოვიჩი ლ., *ისლამის შესახებ*, ბათუმი.
- ობოლაძე, 1961** : ობოლაძე უ., *ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა საბჭოთა საქართველოში, 1921-1930 წლებში*, ტ. I, თბილისი. რედაქტორი თ. კობერიძე.
- პაპავა, 1963** : პაპავა ნ., *სახალხო განათლება საქართველოში მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში (1864-1900)*, თბილისი. რედაქტორი ი. ანთელავა.
- სახოკია, 1950** : სახოკია თ., *მოვ ზაურობანი*, თბილისი.
- ტივაძე, 1946** : ტივაძე გ., *ოსმალეთის დერეფნობა და გლეხთა აჯანყებანი XVI საუკუნეში*, თბილისი.
- ქ.შ.წ.კ.** : ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ანგარიში 1914 წლისა, თბილისი, 1915.
- ჭავჭავაძე, 1938** : ჭავჭავაძე ი., *პედაგოგიური თხზულებანი*, თბილისი, რედაქტორი გ. თავზიშვილი.
- ჭიჭინაძე, 1913** : ჭიჭინაძე ზ. *ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება*, თბილისი.

Lia Gabunia, Guram Gabunia (Kutaisi, Georgia)

Education in Adjara in 1878-1918

Summary

From oldest times, Adjara was one of the most advanced and educated regions of Old Meskheta, which was mainly inhabited by Georgians.

Due to fact that over the centuries Adjara was under Ottoman control and suffered physical and religious oppression until liberation in 1878 the region required special attention.

In the 1580's Adjara was conquered by the Ottomans. That was followed by the persecution of Christianity. Since most teaching was done by the Georgian Orthodox Church education suffered. During this period, there were no public schools and it was somewhat rare to find a person who could read and write Georgian.

Those who were educated studied at Muslim madrasas. Islamic religious fanaticism and pan-Turkism was encouraged at the madrasas. Girls were educated until they 13 years of age-then they were required to wear a yashmak and could marry. Girls only learned to read as writing was deemed unseemly-they might write love letters.

Most learning at madrasas was rote and included mechanical training. Discipline was enforced using corporal punishment.

Madrasas encouraged the spread of Islam. This was harmful to women as according to Islam a woman is not a human being. Adjara women actually better preserved the Georgian language and literature than Adjara men.

On July 1st, 1897 the Boys' Classical School was opened in Batumi, and in the Batumi Girls' Classical School opened in 1900. Both schools had quite high tuition fees. Georgian was not a compulsory subject in either school.

Times have changed. Georgia has become an independent country. Its future is closely linked with its successfully developing neighbor Turkey. Today exchange programs exist between the two countries. Trade between Georgia and Turkey grows every year. Many Turks have businesses in Georgia, and many Georgians work in Turkey. The well-known saying that: "there are no perpetual enemies, there are no perpetual friends, and only government interests are forever" is a good definition of the Turkish-Georgian relationship. Turkey and Georgia have become good friends. The authors hope that friendship lasts a long time.

საგამომცემლო საქმიანობის სათავეებთან ბათუმში

ყველა მნიშვნელოვან საქმეს თავისი ისტორია აქვს. ისტორია, რომელსაც დრო განსაზღვრავს და უზუსტეს შეფასებას აძლევს. ისტორიის ერთი უმნიშვნელოვანესი გვერდია აჭარაში საგამომცემლო საქმის განვითარებაც, რომელმაც, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, ქართულ მწერლობასთან, ქართულ თეატრთან და ქართულ უნივერსიტეტთან ერთად, უდიდესი ფუნქცია შეასრულა ამ მხარის შემოშენებისა და გამოღვიძებაში.

ეს გამოღვიძება 1880-იანი წლებიდან დაიწყო, მას შემდეგ, რაც დედასაქართველოსთან შემოერთებულ აჭარა-ბათუმში, კაპიტალისტური ურთიერთობების სწრაფ განვითარებასთან, მრეწველობის ჩასახვასა და ვაჭრობა-აღებ-მიცემობის ზრდასთან ერთად, ბეჭდვითი საქმიანობა გაჩაღდა. ბათუმმა, როგორც მხარდი მნიშვნელობის ქალაქმა, საქართველოსთან შემოერთებისთანავე მიიქცია ცნობილ პოლიგრაფისტთა ყურადღება. მე-20 საუკუნის დასაწყისში ქალაქში მოქმედებდა რამდენიმე სტამბა, მათ შორის: ალექსანდრე მახარაძის, პ. ა. ლობკოს, ნ. ხეინგიას, ი. მინკინის, გ. თავართქილაძის და სხვათა (გოგოლიშვილი 2011: 33). აქ გამოცემული პროდუქცია მკვეთრებს დღესაც საკმაოდ საინტერესო და უხვ მასალას აწვდის შესაბამისი პერიოდის პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული პროცესების შესახებ.

პირველი სტამბა ბათუმში გაიხსნა 1879 წელს, ცნობილი პოლიგრაფისტის – ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე მახარაძის მიერ. სტამბა მდებარეობდა მაშინდელი მიხეილის (ახლანდელი ზ. გამსახურდიას) ქუჩაზე. 1882 წლიდან აქ იბეჭდებოდა ქალაქის პირველი გაზეთი „ლისტოკ ბატუმი“ (შემდგომში „ბატუმსკი ლისტოკ“). აქვე, 1889 წელს, დაიბეჭდა პირველი ქართული წიგნი აჭარაში – მღვდლის შვილ გერასიმე თევზაძის მიერ შედგენილი „ახალი სახალხო ლექსები სედლოზედ, სალდათობაზედ და ჯიბის ფულზედ“ (წიგნი ამჟამად დაცულია სანკტ-პეტერბურგის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში). ამ ფაქტთან დაკავშირებით, გაზ. „კვალი“ წერდა: „სმენა რომ იყოს, მაშინ განვლილ დროთა ჩვენთა მამა-პაპათა ძვალნი სამარეშიაც კი უნდა შეიძრნენ სიხარულით, რომ დღეს მათ ნატვრას – ქართულ სიტყვიერებას – კვალათ მიეცა აღორძინება; ვიტყვით, რომ ძველათ, ოსმალთაგან უწყალოთ დახოცილთ და წამებულთ ქართველთა მამათა ნატვრა ასრულდა, მათი ცრემლი და სისხლი უბრალოთ არ დაინთხა, მათი ტანჯვა და წამება დროთა და ჟამთა ვითარებამ შეიწყნარა და სადაც გუშინწინ ქართველთა ხსენება და ენა ფერფლათ

ქცევას და პირქვე დამარხვას ეძლეოდა, დღე იქ ჟამთა ვითარების მე-
ოხებით, ქართული სტამბის ჩარხი ტრიალებს და ქართული წიგნები
იბეჭდება“ (გაზ. „კვალი“, №31, 1896; მახარაძე, 2008: 561).

აღ. მახარაძის სტამბაში ქართულ და რუსულ ენებზე იბეჭდებო-
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიმართულების გაზეთები („ბათუმის
გაზეთი“, „ბატუმსკი დენ“, „ტალღა“, „მუშის სიმართლე“), აგრეთვე,
არალეგალური ლიტერატურა – პროკლამაციები, ფურცლები, მოწო-
დებები. ლეგალურ და არალეგალურ გაზეთებთან ერთად, აქ საგამომ-
ცემლო საქმიანობაც მიმდინარეობდა. იბეჭდებოდა ი. ჭავჭავაძის, ა.
წერეთლის, ყაზბეგის და სხვა ქართველ კლასიკოსთა ნაწარმოებები.
თავის ნაწარმოებებს აქვე ბეჭდავდა შ. დადიანიც. 1893 წელს გამოიცა
ივლიანე ხაინდრავას წიგნი „ლექსნი ტუსად ხაინდრავასი“, ხოლო
1997 წელს – გ. მახარაძის მიერ შედგენილი ფრანგული ენის თვით-
მასწავლებელი, რომელიც იმ დროისათვის ერთ-ერთი საუკეთესო იყო
და დიდი ხნის მანძილზე გამოიყენებოდა ქართულ საზოგადოებაში.
ცნობილია ამ სტამბიდან გამოსული 26 დასახელების წიგნი – ქარ-
თულ (12) და რუსულ (14) ენაზე (კომახიძე 2011: 363).

1886 წელს ბათუმში გაიხსნა მეორე სტამბა, რომლის მეპატრონე
იყო პ. ა. ლობკო. სტამბა დებულობდა ყოველგვარ დაკვეთას, ბეჭდავ-
და, აგრეთვე, რუსულ ენაზე გაზეთ „ბატუმ“-ს. 1886 წელს ლობკოს
სტამბაში რუსულ ენაზე დაიბეჭდა პირველი წიგნი აჭარაში – ა. ს.
კრაკოვსკის „Морское купанье в Батуме“ (მახარაძე 2008: 561-563).

1895-1900-იან წლებში ბათუმში აქტიურ საგამომცემლო საქმიანო-
ბას შეუდგა კ. თავართქილაძისა და ა. მიქელაიშვილის სტამბა. ამ
სტამბის მიერ გამოცემულია 33 დასახელების წიგნი ქართულ (29) და
რუსულ (4) ენებზე.

1900 წელს ბათუმში ამოქმედდა „ძმები თავართქილაძეების“ სტამ-
ბა, რომელიც 1904 წლამდე ბეჭდავდა წიგნებს, ჰქონდა წიგნის მაღა-
ზიაც (მახარაძე 2008: 562).

1900 წელს გიორგი თავართქილაძემ, ბართლომე კილაძემ და მაქ-
სიმე წულაძემ ბათუმში ქართული სტამბა დააფუძნეს. სტამბა თავდა-
პირველად განთავსებული იყო დონდუკოვ-კორსაკოვის ქუჩაზე. შემ-
დეგ გადავიდა მარინის (ახლ. მ. აბაშიძის) პროსპექტზე. სწორედ ამ
სტამბაში დაიბეჭდა 1906 წელს საინტერესო ნაშრომი „Батумъ и его
окрестности“, რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს მეცნიერული ღირე-
ბულება. გიორგი თავართქილაძის პოლიგრაფიული და საგამომცემლო
მოღვაწეობა მართლაც მრავალფეროვანი იყო. 1905 წლის გაზ. „ჩერ-
ნომორსკი ვესტნიკ“-ში დაბეჭდილი განცხადება გვამცნობს: „სტამბა
უშვებს წიგნებს, ანგარიშებს, ცირკულიარებს, წერილების ბლანკებს,
სავიზიტო და მისალოც ბარათებს ... აგრეთვე, ასრულებს ყოველნა-
ირ ტიპოგრაფიულ სამუშაოს რუსულს, ქართულს, სომხურს და ყვე-
ლა ევროპულს ენებზედ“, რაც მის ინტენსიურ პოლიგრაფიულ საქმიან-
ობაზე მიუთითებს (Газ. «Батумский Вестник». 06.03.1905; მახარაძე, 2008:

563). გ. თავართქილაძესა და ბ. კილაძეს მარინის პროსპექტზე, თბილისის კოოპერაციული ბანკის ქვეშ, გაუხსნიათ წიგნის მაღაზია საკანცელარიო ნივთების საწყობითურთ. აქ, სხვა გამოცემებთან ერთად, იყიდებოდა მათსავე სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები: მ. ლერმონტოვის “დემონი” (თარგმანი მ. გურიელისა), სიმონ გუგუნავას “თამარიანი”, თედო სახოკიას “ქალები“, ეგნატე ნინოშვილის, ნიკო ნიკოლაძის, სილოვან ხუნდაძის, ანტონ ფურცელაძის და სხვათა ნაწარმოებები, ასევე, ისტორიული, ფოლკლორული, ეთნოგრაფიული და სხვა თემატიკის ლიტერატურაც. გ. თავართქილაძის სტამბამ და მის ბაზაზე არსებულმა მთარგმნელთა ჯგუფმა ცალკე წიგნად დასტამბა, აგრეთვე, ფრანსუა კოპკეს დრამა “შენდობა“, ტირსანდრე გასტონის “მეცნიერებისთვის წამებულნი“ და სხვა. გ. თავართქილაძეს, გარდა ბათუმისა, სტამბები ჰქონდა ოზურგეთსა და თბილისში. მას სასტამბო საქმიანობაში მთელი ოჯახი პყავდა ჩართული. სტამბის მოწყობაში დიდ დახმარებას უწევდა ასოთამწობი დ. კილაძე. მასვე თბილისში საჯარო ვაჭრობით შეუძენია მეფე ერეკლეს საბეჭდი მანქანა (კომახიძე 2011: 362-364).

მეტად მნიშვნელოვანი იყო გ. თავართქილაძის მოღვაწეობა აჭარაში. ამ კუთხეში “ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ წიგნებით სწორედ მისი სტამბა ამარაგებდა.

გ. თავართქილაძის სახელს უკავშირდება “ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდვის საქმეც. 1899 წელს პოემა ორჯერ გამოიცა ბათუმში: ჯერ დაიბეჭდა მაგარ ყდაში ჩასმული, კარგ ფურცელზე შესრულებული ძვირად ღირებული გამოცემა, შემდეგ კი – იაფფასიანი, რათა წიგნის შეძენა ყველასთვის ხელმისაწვდომი ყოფილიყო. გ. თავართქილაძის შეკვეთით, ძვირად ღირებული გამოცემა შემკული იყო ცნობილი ქართველი გრაფიკოსის, გრ. ტატიშვილის იშვიათი ოსტატობით შესრულებული სახენაო ასოებით, არშიებითა და საბოლოებით. ამ გამოცემას თან ერთვოდა გამომცემლის – გ. თავართქილაძის წინასიტყვაობა, სადაც აღწერილია უკვდავი “ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარობის მიზეზები. „არც ერთ ქართულ ლიტერატურულ ნაწარმოებს, – წერს გ. თავართქილაძე, – არ სწევია “ვეფხისტყაოსნის“ ბედი. იგი ამ შვიდი საუკუნის განმავლობაში ვრცელდებოდა და გადაწერ-გადმოწერით გადაურჩა შინაურ თუ გარეულ მტერთა დევნას, ქარ-ცეცხლსა და განადგურებას და თავი ამოჰყო მეცხრამეტე საუკუნეში. კიდევ გაივლის მრავალი საუკუნე და “ვეფხისტყაოსანი“ დროთა განზომილებებში იმოგზაურებს მანამდე, სანამ ქართველები და მათი ენა იარსებებს. დიახ, იგი არის და იქნება ქართველების გონებრივი კულტურის საწყა-საზომი ემბლემა“. აღსანიშნავია, რომ “ვეფხისტყაოსნის“ ეს გამოცემა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. მისი ერთ-ერთი ეგზემპლარი პოეტ იოსებ გრიშაშვილის უმდიდრეს ბიბლიოთეკაშია დაცული, საინტერესო მინაწერით: „ეს წიგნი თბილისში არ არის, ი.

გრ.“ (კომახიძე 2011: 362-364). ჩვენი ინფორმაციით, წიგნის კიდევ ერთი ეგზემპლარი ინახება თელავში, გოგი ჯავახიშვილის ოჯახში.

აქტიურ სასტამბო და საგამომცემლო საქმიანობას ეწეოდა ბათუმში სილიბისტრო თავართქილაძე (მწერლობაში ცნობილია რემონიძის ფსევდონიმით), რომელმაც 1915 წელს ბათუმში დააარსა გამომცემლობა “განათლება“, სადაც სხვადასხვა დროს გამოიცა ივ. ჯავახიშვილის “ქართველი ერის ისტორია“, დ. ყიფიანის მემუარები, გ. ახვლედიანისა და ი. იმედაშვილის „უცხო სიტყვათა ლექსიკონი“ და სხვ.

მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ბათუმის პოლიგრაფიულ საქმიანობაში ძმებს – ნიკო, ნესტორ და ვლადიმერ ხვინგიებს. 1908 წელს ნ. ხვინგიას შეუძენია გურსკის სტამბა, რომელიც გააუმჯობესა და იმ დროისათვის საკმაოდ გამართული და თანამედროვე პოლიგრაფიული საწარმო გამართა. სტამბამ 1921 წლამდე იარსება. აღსანიშნავია, რომ 1921 წლის მარტის დასაწყისში აქ დაიბეჭდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი – 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია. 1919-1921 წლებში ნ. ი. ხვინგიას სტამბაში იბეჭდებოდა სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის ბეჭდვითი ორგანო – გაზეთი “სამუსლიმანო საქართველო“ (ამ წლებში – მემედ აბაშიძის რედაქტორობით), რომელიც ჩვენი წარსული ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფურცელს აშუქებს.

როგორც ვხედავთ, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში მიმდინარე საგამომცემლო პროცესები, ძირითადად, პოლიგრაფისტებს უკავშირდება, თუმცა, იყვნენ, უბრალოდ, წიგნის მოყვარული და მისი კარგად მცოდნე ადამიანებიც – ისტორიას შემორჩა ცნობილი გამომცემლის, სპირიდონ ჭელიძის, სახელი, რომელსაც არა მარტო წიგნების გამოცემაში, არამედ მათ გავრცელებასა (ხშირად – უფასოდ!) და პოპულარიზაციაშიც უდევს წვლილი. ის, როგორც ჩანს, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების განსაკუთრებული თაყვანისმცემელი იყო: 1904 წელს მისი მეცადინეობით ბათუმში დაისტამბა ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებების მე-6 გამოცემა, სადაც წარმოდგენილი იყო პოეტის 36 ლექსი. კრებულს თან ერთვოდა სპ. ჭელიძის წერილი „ნ. ბარათაშვილი და მისი პოეზია“. სპ. ჭელიძის წინასიტყვაობითვე გამოიცა ნ. ბარათაშვილის “ბედი ქართლისა“, რომელიც 1911 წელს დაიბეჭდა ნ. ხვინგიას სტამბაში. ბათუმში გამოცემული წიგნები მკითხველისთვის რომ ხელმისაწვდომი ყოფილიყო, სპირიდონ ჭელიძემ 1897 წელს ბათუმში, “ნურიეს ბაზართან“ (ამჟ. ხელოვნების მუზეუმის მიდამოები), გახსნა წიგნების მაღაზია “მეგობარი“, რომელიც სულ მალე ლიტერატურული და საზოგადო შეკრების ადგილად იქცა. აქ ხშირად დადიოდნენ დავით კლდიაშვილი, ალ. წულუკიძე, გრ. ვოლსკი, აგრეთვე, ქალაქის იმდროინდელი საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლები. მაღაზიაში წარმოდგენილი იყო ძველი და ახალი წიგნები, გაზეთები, ფურცლები. სპ. ჭელიძეს ისინი დაჰქონდა ქალაქი-

დან ქალაქში, სოფლიდან სოფელში, ხან ჰყიდდა, ხან უსასყიდლოდ არიგებდა, ავრცელებდა. ამ ჭეშმარიტ მწიგნობარ ადამიანს დიდი სიბოთი ახასიათებს თავის მემუარებში დავით კლდიაშვილი: “სასიამოვნოდ მოსაუბრე, საოცარი ენერგიის პატრონი, გულკეთილი და მოსიყვარულე ადამიანი თავისი ტკბილი სიტყვითა და მოქცევით ხიბლავდა ახალგაზრდობას, რომელიც მხოლოდ მის მაღაზიაში მოდიოდა და ხშირად მართავდა საუბარ-დაობას ამა თუ იმ საგანზედ“ (კომახიძე 2011: 362-364).

სპირიდონ ჭელიძე მთარგმნელობით და ჟურნალისტურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მან თარგმნა ვ. ჰიუგოს “მხიარული ცხოვრება“ (1911), ევიკ იუნგერის მოთხრობა “ცხოვრება ბრძოლა“ (1906) და სხვ. საკუთარ ლექსებს ფსევდონიმით „ს. ჭ.“ ბეჭდავდა “ბათუმის გაზეთში“.

იყო ერთ-ერთი მოთავე და ხელშემწყობი ბათუმში ქართულენოვანი გაზეთის გამოცემისა. 1911 წელს აჭარაში გამოვიდა პირველი ქართული გაზეთი “ბათუმის მოამბე“ (1911-1914 წლებში გამოდიოდა “ბათუმის გაზეთის“ სახელწოდებით). 1921-1923 წლებში სპ. ჭელიძე რედაქტორობდა გაზეთ “სამუსლიმანო საქართველოს“ (კომახიძე 2011: 362-364).

. . .

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე წიგნის გამოცემისა და გავრცელების ყველა სადავე სახელმწიფოს ხელში გადავიდა. მოხდა სტამბებისა და ლითოგრაფიების ე. წ. ნაციონალიზაცია: მცირე წარმადობის სტამბები გააერთიანეს და სამხედრო დაწესებულებასა და საგანგებო კომისიას დაუქვემდებარეს. გაძლიერდა ცენზურა ბეჭდვით სიტყვაზე. სახელმწიფო კონტროლს დაექვემდებარა წიგნით ვაჭრობაც. XX საუკუნის 20-იან წლებში აჭარაში დაიბეჭდა მხოლოდ 83 დასახელების წიგნი, მათ შორის, 63 – ქართულ, 24 – რუსულ, 1 – თურქულ და 1 – ბერძნულ ენაზე. დღის წესრიგში დადგა აჭარაში სახელმწიფო გამომცემლობის დაარსების საკითხი და ის 1931 წელს შეიქმნა (მახარაძე, 2012: 600-602). საბჭოთა ქვეყანაში გაბატონებული მართვის ცენტრალიზებული სისტემა საგამომცემლო სფეროსაც შეეხო. დამოუკიდებელი საგამომცემლო საქმიანობისთვის ნიადაგი აღარ არსებობდა, და თუმცა მრავალათასიანი ტირაჟით გამოცემული სხვადასხვა სახის ლიტერატურა ავსებდა თაროებს, ცენზურამ, ბიუროკრატიულმა მიდგომებმა, სუსტმა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზამ და საგამომცემლო საქმის ორგანიზებაში დაშვებულმა უხეშმა შეცდომებმა რამდენიმე ათეული წლით შეაფერხა წიგნის გამოცემის პოტენციალის ბუნებრივი ზრდა.

ქართული მწიგნობრობის, წიგნისა და ბეჭდვითი საქმიანობის განვითარების ისტორია ქართველი ერის შემოქმედებითი ცხოვრებისა და სულიერ-ინტელექტუალური კულტურის აღორძინების განსაკუთრებული მოვლენაა. „წიგნი უზარმაზარი ძალაა“ – ესაა განსაზღვრა, რომელიც კარგად გამოხატავს იმ როლს, რაც წიგნმა, მისმა ბეჭდური სახით გამო-

ცემამ შეასრულა წარსულში, ასრულებს დღეს და აუცილებლად შეასრულებს მომავალშიც.

ნუ დაადუმებთ წიგნს...

გამოყენებული ლიტერატურა

გოგოლიშვილი 2011: გოგოლიშვილი ოთარ, საგამომცემლო საქმის განვითარება ბათუმში XIX-XX სს მიჯნაზე, ჟურნ. „არქეიონი“, I, ბათუმი.

კომახიძე 2011: კომახიძე თეიმურაზ, *აჭარის ენციკლოპედიური ცნობარი*, II, ბათუმი.

მახარაძე 2008: მახარაძე გენადი, საგამომცემლო საქმე. *სდსინ*, 3, ბათუმი.

მახარაძე 2012: მახარაძე გენადი, საინფორმაციო საშუალებები და საგამომცემლო საქმე. *სდსინ*, 4, ბათუმი.

საქართველოს ... 1973: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 4, თბილისი.

კასრაძე 1973: კასრაძე ოთარ, *ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი*, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

იოსელიანი 1990: იოსელიანი ავთანდილ, *ქართული მწიგნობრობის, წიგნისა და სტამბის ისტორიის საკითხები*, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

Nana Khakhutaishvili, Lali Koncelidze

At the source of publishing business in Batumi

Summary

Publishing in Adjara began in the late 19th century when this region once again became part of Georgia. In addition to the emergence and rapid development of capitalism, industry and trade, the printing business also developed. Batumi was growing as an important city, drawing attention to the prominent printers. In the early 20th century, the city employed several major publishing houses, including A. Makharadze, A. Lobko, N. Khvingia, I. Minkin, P. Tavartkiladze and others. Works published at these facilities are also of great interest today and provide rich material for the study of the political, socio-economic and cultural processes of the relevant period.

ბათუმი მე-20 საუკუნის დასაწყისის რუსულ ლიტერატურაში

ინტერკულტურული დიალოგის ასპექტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ როლისა და ფუნქციის გაანალიზება, რომელიც დაეკისრა ბათუმს მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში ისტორიული კონტექსტიდან გამომდინარე. აღნიშნული თემის გააზრება საინტერესოდ წარმოგვიდგება საყოველთაოდ ცნობილი სოციოკულტურული ოპოზიციის „აღმოსავლეთი–დასავლეთი“-ის გათვალისწინებით. ორი პოლარული ეთნომენტალობის მქონე სამყაროს ურთიერთდამოკიდებულება ოდითგანვე იპყრობდა ყურადღებას. ეს კონტაქტები სხვადასხვა სიხშირით ვითარდებოდა: გარკვეულ პერიოდებში მეტი ინტენსივობითა და აქტუალობით ხასიათდებოდა. იყო პერიოდები, როდესაც ნაკლები სიხშირე ფიქსირდებოდა, მაგრამ მთავარ მომენტად ყოველთვის ერთი და იგივე რჩებოდა – ანტინომია „დასავლეთი–აღმოსავლეთი“ რუსულ–ქართული ურთიერთობების ფონზე კონკრეტული დიქტომიის სახით გამოიკვეთა. ეს არის „პეტერბურგი–კავკასია“. აღნიშნულ ოპოზიციაში, რომელიც ორი პოლარული მსოფლმხედველობის გამოხატულებად მიიჩნეოდა, კავკასია ყოველთვის მოიაზრებოდა პეტერბურგის სულიერ, იდეოლოგიურ და ესთეტიკურ ოპოზიციად.

თუმცადა უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო დროს უპირატესობას ანიჭებენ გლობალურ ანტინომიას – „ჩრდილოეთი–სამხრეთი“, ნაცვლად საბჭოთა პერიოდში მიღებული ოპოზიციისა „დასავლეთი–აღმოსავლეთი“. „ჩრდილოეთი“ (პეტერბურგის სახით) წარმოადგენდა დასავლეთევროპული ცივილიზაციის რუსულ ვარიანტს. ხოლო „სამხრეთი“, რომელსაც კავკასია განასახიერებდა, უშუალოებისა და გულწრფელი გრძნობების წყაროს.

სწორედ ეს საკითხი გვაინტერესებს – ბათუმი, როგორც აღნიშნული დიქტომიის „აღმოსავლური“ ან „სამხრეთული“ ოპოზიციის ნაწილი, ასრულებდა თუ არა ზემოთ აღნიშნულ როლს, ჰქონდა თუ არა მას ისეთივე მნიშვნელოვანი ფუნქცია, როგორიც ჰქონდა თავის დროზე „სამხრეთს“ (ანუ კავკასიას) „ჩრდილოეთის პალმირასთან“ (პეტერბურგთან) მიმართებაში? თუ ჩვენი ქალაქი მხოლოდ უმნიშვნელო გეოგრაფიულ პუნქტს წარმოადგენდა რუსი ლიტერატორების სამოგზაურო მარშრუტში?

მე-20 საუკუნის პირველი მესამედის რუსულ ლიტერატურაში ბათუმი წარმოადგენდა, ერთი მხრივ, ორი სამყაროს გადაკვეთის ადგილს, და მეორე მხრივ, ერთგვარ გზის გასაყარს, სადაც ადამიანი მნიშვნელოვანი

არჩევანის წინაშე დგებოდა. რევოლუციურმა ქარიშხალმა ბევრი რუსი მწერალი და პოეტი აიძულა მიეტოვებინა მშობლიური მხარე. მათ სამხრეთს მიაშურეს. ლტოლვილთ მცირე ნაწილი იმ იმედით სულდგმულობდა, რომ ქარიშხალი მალე გადაივლიდა და ცხოვრება ძველ ჩვეულ რიტმს დაიბრუნებდა. უფრო რადიკალურად განწყობილთათვის კი სამხრეთი, და კონკრეტულად ბათუმი, მხოლოდ, ასე ვთქვათ, სატრანზიტო პუნქტს წარმოადგენდა.

ცნობილი რუსი მწერალი მიხაილ ბუღაკოვი ორჯერ იმყოფებოდა საქართველოში, გარკვეული ხნის განმავლობაში ცხოვრობდა ბათუმში.

1919 წლის ბოლოს სამხედრო ექიმი მ. ბუღაკოვი დენიკინის არმიასწია. ის ვლადიკავკაზში მიემართება. ტიფით დაავადებული არმიას ჩამორჩა. ეს წელი ვლადიკავკაზში გაატარა უკიდურეს სიღარიბეში, მუდმივი საფრთხის ქვეშ. ბუღაკოვმა სწორედ ამ დროს საბოლოოდ გადაწყვიტა თავი მიეძღვნა ლიტერატურული შრომისათვის. ოცნებად ჰქონდა ქცეული თურქეთის გავლით პარიზში მოხვედრა. «Вперед. К морю. Через море и море, и Францию - сушу - в Париж!». 1921 წლის მაისში ჩამოდის ბათუმში სწორედ იმ მიზნით, რომ როგორმე თურქეთში მოხვდეს. «Цихидзири. Махинджаури. Зеленый мыс! Магнолии цветут. Белые цветы величиной с тарелку...»

მწერლის მეუღლე ტატიანა ლაპა იხსენებდა: «В Батуме мы сняли комнату где-то в центре, но денег уже почти не было. Он там тоже все пытался что-то написать, что-то куда-то пристроить, но ничего не выходило. Тогда Михаил говорит: «Я поеду за границу. Но ты не беспокойся, где бы я ни был, я тебя выпишу, вызову». ზაფხული ბუღაკოვებმა ბათუმში გაატარეს, ბათუმური პერიოდის ზოგიერთმა დეტალმა ასახვა ჰპოვა მის ყველაზე ცნობილ ნაწარმოებში „ოსტატი და მარგარიტა“. გავიხსენოთ იეშუასა და პილატეს საუბრის სცენა მაგნოლიის ჩრდილქვეშ. როგორც აღნიშნავს პროფ. მ. მაზურენკო, ისრაელის ძველ მიწაზე შეუძლებელია ყოფილიყო მაგნოლია. ის ჩრდილოამერიკული მარადმწვანე მცენარეა, რომელიც ევროპაში მხოლოდ ამერიკის აღმოჩენის შემდგომ მოხვდა. მაგრამ ბუღაკოვისათვის ის სამხრეთის სიმბოლოს წარმოადგენდა. ეს სიმბოლო მან სავარაუდოდ ბათუმში იხილა.

ის რამდენჯერმე მოელაპარაკა კიდევაც თურქეთის მიმართულებით მცურავი პატარ-პატარა გემების კაპიტნებს. მისთვის საკმაოდ იოლი იყო ბათუმიდან გამგზავრება, უფრო მეტიც, ეს იყო უკანასკნელი შანსი უცხოეთში მოხვედრისა, რუსეთის დატოვებისა. მაგრამ მან საბოლოოდ სავსებით შეგნებულად აირჩია სულ სხვა გზა. შესაძლებელია სწორედ აქ, ბათუმში, ამ ერთგვარ გზის გასაყართან, სადაც არჩევანის მიღების წინ ადამიანი ძალაუნებურად გადაავლებს ხოლმე თვალს საკუთარ ცხოვრებას, სწორედ აქ გაიაზრა, რომ რუსეთის გარეშე ცხოვრება შეუძლებელი იქნებოდა. შესაბამისად, მისი ცხოვრების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება ბათუმში მიიღო.

ბათუმში ის შეხვდა ოსიპ მანდელშტამს, რომელსაც სამართლიანად მიიჩნევენ ბუღაკოვის შემოქმედებითი ბედის გარდამტეხად. სწორედ მან გადააფიქრებინა მომავალ მწერალს საზღვარგარეთ წასვლა. «О. Мандельштам, один из первых русских писателей, предугадавших талант Булгакова, умом и сердцем почуял в нем будущего Мастера... Батумская встреча повернула судьбу Булгакова вспять» (“მანდელშტამმა, რუს მწერალთაგან ერთ-ერთმა პირველმა გამოიცნო ბუღაკოვის ტალანტი, გულითა და გონებით იგრძნო მასში მომავალი ოსტატი. ბათუმურმა შეხვედრამ მთლიანად შეცვალა ბუღაკოვის ბედი”) (Микадзе 1999: 56).

«Довольно! Пусть светит Золотой Рог. Я не доберусь до него. Запас сил имеет предел... Домой. По морю. Потом в теплушке. Не хватит денег - пешком. Но домой. В Москву! В Москву! Прощай, Цихидзири. Прощай, Махинджаури. Зеленый мыс!» («Записки на манжетах»).

საპორტო ქალაქის თავისებურება, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ის იქცა ერთგვარ გზაჯვარედინად დასავლეთსა და აღმოსავლეთს, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის, არ გამოპარვია სხვა რუს ლიტერატორებსაც. ესენინი ბათუმს აღიქვამდა როგორც პუნქტს, საიდანაც ორი სამყაროსაკენ მიემართებოდა გზები: «Корабли плывут в Константинополь // Поезда уходят на Москву...» («Батум»).

მეოცე საუკუნის 20-იან წლებში მოხვედრილი ადამიანი დგებოდა აუცილებელი არჩევანის წინაშე. მსგავსი ალტერნატივის წინაშე აღმოჩნდა ოსიპ მანდელშტამიც, რომელმაც რთული, წინააღმდეგობებით აღსავსე შემოქმედებითი გზა აირჩია.

დ. ფურმანოვმა 1926 წელს იმოგზაურა შავიზღვისპირა ზოლში. ბათუმში, მისი აზრით, მდიდარი ქალაქია, სადაც თავისებური ცხოვრება ჩქევს. მწერალი მკითხველს მოუთხრობს რეგიონში გავრცელებული კონტრაბანდის შესახებ. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამ ბევრი ევრაზიური შეცვალა აქ, მაგრამ ამის შესახებ მხოლოდ მინიშნებებით ამბობს: «Входите в комнату контрабандиста; тут отменный советский порядок, на стенах Ленин... все чин чином... Вас оставят чуть-чуть обождать; хозяин, знаете ль, должен сбегать к какому-то Аршаку, Мадани, Хренопуло, там он «займет» товары, которые любы вам: сам спец «не торгует», он вовсе не контрабандист, он делает только по дружбе вам одолжение, не хочет «своему товарищу» отказать. Через пять минут, сверкая вокруг воровато зрачками, бежит: за пазухой, в пухлых карманах, в голенищах сапог чего-чего не натискано!»

В горах советская стража – она сторожит контрабанду. И часто ночью там совершаются жуткие драмы: контрабандисты народ отчаянный и ловкий, даром в руки не даются. Обмануть недремлющую стражу, хитро и смело провести через трудный путь свой тайный караван – эта опасная игра увлекает контрабандиста, дает ему острое наслаждение, как всякий азартный матч...»

კონტრაბანდისტების თემას სერგეი ესენინიც ეხმაურება თავის ცნობილ ლექსში ბათუმის შესახებ:

А другие здесь
Живут иначе.
И недаром ночью
Слышен свист,—
Это значит,
С ловкостью собачьей
Пробирается контрабандист.

Пограничник не боится
Быстры.
Не уйдет подмеченный им
Враг,
Оттого так часто
Слышен выстрел
На морских, соленых берегах.

როგორც ვხედავთ, რუსი პოეტებისათვის შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ბათუმისათვის დამახასიათებელი ბევრი მნიშვნელოვანი, ხშირად საკმაოდ პროზაული, დეტალი. ამავე დროს, ბათუმური შთაბეჭდილებები იქცა მათი პოეტური მოღვაწეობის მძლავრ იმპულსად. (შემთხვევითი არ არის, რომ ესენინის „ბათუმურ ზამთარს“ შემოქმედებითი ნაყოფიერების მიხედვით ხშირად აღარებენ პუშკინის „ბოლდინოს შემოდგომას“). ბათუმმა წარუშლელი კვალი დატოვა აღნიშნული პოეტების შემოქმედებაში, ბათუმში ან ბათუმური შთაბეჭდილებებით შექმნილი ნაწარმოებები გამოირჩევიან თემატიკის სიახლით, განახლებული ხედვით, განსაკუთრებული აღქმით.

ამგვარად, მე-20 საუკუნის პირველი მესამედის პოლიტიკურ-სოციალურმა ქარტეხილებმა ბათუმს საკმაოდ საინტერესო ფუნქცია მიანიჭა – ის იქცა ერთგვარ გზაჯვარედინად. რუსი პოეტები და მწერლები ბათუმის გავლით უცხოეთში მოხვედრას გეგმავდნენ. მაგრამ ბათუმის ხვედრად იქცა გაცილებით მნიშვნელოვანი ფუნქცია. სწორედ აქ, საზღვრისპირა ქალაქში, საიდანაც მხოლოდ ნაბიჯიღა რჩებოდა გაურკვეველ, ბურუსით მოცულ მომავლამდე, სადაც შეიძლებოდა სამუდამოდ ეთქვათ უარი საკუთარ წარსულზე, სწორედ აქ იფიქტრებოდა რუს მწერალთა მისწრაფება უცხოეთისადმი, აქ დებულობდნენ არჩევანს და სწორედ ამ არჩევანის შედეგად შეინარჩუნა რუსულმა ლიტერატურამ ისეთი სახელები, როგორიცაა მ. ბუღაკოვი, ო. მანდელშტამი, ს. ესენინი და სხვები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Микадзе, 1999 : Микадзе М. Михаил. Булгаков и Осип Мандельштам в Батуми. *Актуальные вопросы межнациональных филологических общений*. Тбилиси, с. 56-58.
http://botsad.ru/div_miracles2.htm.

Nana Kajaia (Batumi, Georgia)

The role of Batumi in early 20th century Russian Literature

Summary

The socio-political processes of the early 20th century made Batumi a fascinating cultural crossroads. Many Russian poets and writers went abroad via Batumi. However, Batumi was more than a transit point for them. In this border city Russian writers and poets filtered their impressions and desire for foreign lands. In Batumi writers such as Bulgakov, Mandelstam, Yesenin and others chose to remain in Russia, to the ultimate benefit of Russian literature. Batumi left an indelible mark on these poets. A number of their works were either written in Batumi and/or heavily influenced by the city.

ბათუმის კულტურული ცხოვრება ბაჭდური მედიის ფურცლებზე (თეატრი XX ს-ის I ნახევარში)

ბეჭდური მედია იყო ის საშუალება, რომელიც ყოველთვის უდიდეს როლს ასრულებდა ჩვენი წარსულის გაცოცხლებაში. რესპონდენტები, რომლებმაც ეს მასალა პრესას მიაწოდეს, იმ პერიოდის ცხოვრების შუაში ტრიალებდნენ და მთელი უშუალოებით გადმოგვცემდნენ იმ ფაქტებს, რომელიც მათ თვალწინ მოხდა. სწორედ პრესის დახმარებით ვცდილობთ გავაცოცხოთ ბათუმის თეატრალური წარსული, რომელიც უკვე დიდი ხანია ისტორიის კუთვნილებად იქცა. პრესაში მოპოვებულმა მასალამ საშუალება მომცა, კიდევ ერთხელ გადამეფლო თვალი ბათუმის სახელმწიფო თეატრის დაარსებიდან, 1950 წლამდე პერიოდისათვის, ბათუმის სცენაზე მოღვაწე მსახიობებისთვის, რეჟისორებისთვის, სპექტაკლთა რეპერტუარისთვის. მსახიობთა წარმატებული თუ წარუმატებელი როლისათვის, რომლის შესახებაც ძალიან ბევრი იწერებოდა ბეჭდურ მედიაში. “საქმე ისაა, რომ ბათუმში 1921 წლიდან 1932 წლამდე თითქმის ყოველწლიურად იმართებოდა სეზონი, მაგრამ თეატრის შემოქმედებაში მთლიანობა არ ჩანდა, იგი საკუთარ სახეს არ ატარებდა. თორმეტი წლის მანძილზე ზოგჯერ იყო ისეთი შემთხვევა, რომ მოეწყობოდა ყოველმხრივ კარგად გამართული სეზონი, მაყურებელი ნახულობდა მაღალხარისხოვან სპექტაკლებს, მაგრამ შემდეგ გამოერეოდა ისეთი სეზონი, სადაც პროდუქციის ღირსება დაიწვედა. ამის მთავარი მიზეზი იყო ორი რამ: პირველი ის, რომ ბათუმს არ ჰყავდა თავისი საკუთარი შემოქმედებითი კადრები, რის გამოც მსახიობთა კოლექტივი მეტ ნაწილს ჩამოსულნი შეადგენდნენ და ცვალებადი იყო, მეორე - თითქმის ყოველ სეზონში იცვლებოდა სამხატვრო ხელმძღვანელი. ასე რომ თეატრს ყოველწლიურად უხდებოდა საქმის თავიდან დაწყება. ეს გარემოება თეატრის ზრდას, მისი საკუთარ სახის შექმნას აფერხებდა. თეატრის ასეთი მდგომარეობა ყოველ სეზონში აშკარად ჩანდა და ყველა გრძნობდა, რომ საჭირო იყო მისი მუშაობის გადაკეთება, მხატვრული შემოქმედების ზრდის უზრუნველყოფა“ (გერსამია, 1849: 106). ადგილობრივი ხელმძღვანელი ორგანოების წინაშე წამოიჭრა საკითხი ბათუმში მუდმივი სახელმწიფო თეატრის დაარსების შესახებ. ამისთვის საჭირო იყო, დიდი და მოხერხებული შენობის გამოძებნა, ადგილობრივ მკვიდრთაგან აქციონერთა კადრების მომზადება. ახალი კადრების მომზადება იკისრა რუსთაველის თეატრმა, რომელმაც გასტროლების დროს შეარჩია ახალგაზრდა ძალები, წაიყვანა თბილისში და

თეატრთან არსებულ სტუდიაში შექმნა “აჭარის სექცია“. 1935 წელს დაწესდა სამხატვრო ხელმძღვანელის თანამდებობა და ამ თანამდებობაზე დაინიშნა რეჟისორი შ. ინასარიძე (მუშა-ახალგაზრდობის თეატრი, რომელმაც იარსება 1937 წლამდე). 1937 წლის გაზაფხულზე ბათუმში სახელმწიფო თეატრის გასახსნელად ნიადაგი უკვე ყოველმხრივ მომზადებული იყო. რუსთაველის თეატრის სტუდიის აჭარის სექციამ სასწავლო კურსი უკვე დაასრულა და იმავე წელს გაიმართა პირველი სპექტაკლი, რომელშიც მონაწილეობდა კურსდამთავრებულთა მთელი კოლექტივი. დაიდგა კ. გოლდონის შესანიშნავი კომედია “სასტუმროს დიასახლისი“. პიესა დადგა რეჟისორმა დ. ალექსიძემ, რომელიც ამ დადგმით პირველად გამოვიდა ქართულ თეატრში სამოღვაწეოდ. ეს სპექტაკლი ახალგაზრდა მსახიობთა გამარჯვება იყო. გაზეთ “ლიტერატურულ საქართველოს“ რეცენზენტი შ. აღმაშენებელი ამ სპექტაკლის შესახებ წერდა: “ეცეობა რეჟისორის დიდი მუშაობა ჩაუტარებია ახალგაზრდა მსახიობებთან, იმდენად დიდი, რომ მაგალითად, მირანდულინას ამსრულებელი ნ. ფხაკაძე უკვე დასრულებულ მსახიობად გვევლინება. ი. კობალაძე - კავალერ რიპაფრატის ამსრულებელი, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ მომენტში ვერ ახერხებდა აქცენტის დაძლევას, მაინც ჰქმნის მკვეთრად გამოქანდაკებულ სახეს. შემდეგ ავტორი, აღნიშნავს რა დადგმის რამდენიმე ხარვეზს, დაასკვნის: მიუხედავად აღნიშნული ნაკლოვანებისა, “სასტუმროს დიასახლისის“ დადგმა რუსთაველის თეატრში მეტად საყურადღებო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, კერძოდ, თუ მივიღებთ მას აჭარული სექტის შემოქმედებითი გამოცდის ჩაბარებად, მაშინ იგი უსათუოდ დიდ მიღწევად უნდა მივიღოთ. დადგმამ დაამტკიცა, რომ კადრების აღზრდის საქმეში სწორი მეთოდოლოგიური მიდგომით შეიძლება თეატრმა თვალსაჩინო შედეგებს მიაღწიოს“ (გაზეთი “ლიტერატურული საქართველო“, 1936 წ., №5).

1937 წელს ბათუმში დაბრუნდა აჭარელ პროფესიულ მსახიობთა ჯგუფი. ამ ჯგუფისგან შეიქმნა ახალი თეატრის კოლექტივი. ასე დაიწყო არსებობა აჭარის სახელმწიფო თეატრმა. თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელობა არჩილ ჩხარტიშვილს დაევადა. მას გაცილებით უფრო ძნელი ამოცანაც დაეკისრა. მას უნდა გაეხსნა ჯერ კიდევ მთლიანად გამოუვლინებელი ახალგაზრდა მსახიობთა ინდივიდუალობა, გაეშალა მათი შემოქმედებითი ფანტაზია; გამოეწყო ისინი, რათა შესძლებოდათ თეატრის მძიმე ტვირთის ზიდვა. აჭარის თეატრში არჩილ ჩხარტიშვილის მოღვაწეობის ეს პერიოდი მთლიანად ნაციონალური დრამატურგიით შემოიფარგლა. გაჩაღდა ხალისიანი, ენთუზიასით სავსე შემოქმედებითი ცხოვრება. ყველა ცდილობდა წარმატების მიღწევას, ყველა მუშაობდა დიდი გატაცებით. ბათუმის მაყურებელიც ბევრს მოითხოვდა პირველი პროფესიონალისგან. ჩხარტიშვილი შეიყვარა კოლექტივმა, მიენდო მის გემოვნებას, რეჟისორულ აზლოს. ახალგაზრდა რეჟისორისათვის ბედნიერი წლები იყო ბათუმში მუშაო-

ბა. მან აქ დადგა გ. მდიენის “სამშობლო” და ს. მთვარაძის “თევრათი“, ს. შანშიაშვილის “კეცხოველი” და გ. გაბისკირიას “ქეთევან წამებული“, ვაჟა-ფშაველას “მოკვეთილი” და ლ. გოთუას “წყალქვეშა ნავი“, სოფოკლეს “ოიდიპოს მეფე” და სხვ. ცხადია ყველა სპექტაკლი არ ბრწყინავდა გამომგონებლობით, არც თეატრისა და რეჟისორის შემოქმედებაში დაუტოვებია ზოგიერთ მათგანს კვალი, მაგრამ ცალკეული სპექტაკლის ავტარება როდი განსაზღვრავს ჩხარტიშვილის ადგილს ბათუმის თეატრის ისტორიაში. რეჟისორმა თეატრს მისცა გარკვეული აკადემიური სახე. აამაღლა მისი პროფესიული კულტურა. თეატრის შემოქმედება წარმართა რეალიზმის გზით, რომელიც საკმაოდ დიდი შეცდავა რომანტიკულ ნაკადს. ჩხარტიშვილი აქაც ერთგული დარჩა თავის დიდი წინამორბედების. “არსენასა“ და “კეცხოველის“ წარმატებულმა დადგამამ გზა გაუხსნა ისტორიულ-რევოლუციურ თემატიკას (კიკნაძე, 1970: 272). “სპექტაკლი ძალზე საინტერესოდ იყო შეკრული და დადგმული... სცენაზე გაშლილი იყო დიდი წიგნი - საქართველოს მატანე. ყოველი სურათის დამთავრებისას ახალი ფურცელი გადაიშლებოდა გმირების ცხოვრებისა, წერდა გაზეთი“ (საბჭოთა ხელოვნება, 1965, №11, 67). პირველი იყო ს. მთვარაძის ისტორიული ტრაგედია “თევრათი“ შექმნილი აჭარის წარსული ცხოვრების თემაზე. პატრიოტიზმის იდეა, გამომდინარე პიესიდან, განსაკუთრებულად ხაზგასმულად ჟღერდა სპექტაკლში. დამდგმელები (არჩილ ჩხარტიშვილთან ერთად რეჟისორი იყო შ. ინასარიძე) მნიშვნელოვნად გამოყოფდნენ სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობით გაჟღენთილ საკულმინაციო სცენებს.

შემდეგი ისევ ისტორიული თემა იყო. ამჯერად ს. შანშიაშვილის “არსენა“. პიესა “გმირთა თაობა“ დადგეს რეჟისორებმა შ. ინასარიძემ და შ. ხომერიკმა. როგორც ცნობილია, პიესა აქტუალურ თემაზეა აგებული: ასახულია ის დიდი მშენებლობითი საქმიანობა, რაც მიმდინარეობდა კოლხეთის ჭაობის ამოშრობასთან დაკავშირებით.

სპექტაკლის შესახებ გაზეთ “საბჭოთა აჭარის“ რეცენზენტი წერდა: „გმირთა თაობა“ აჭარის სახელმწიფო თეატრის ბრწყინვალე გამარჯვებაა. დაუღალავი მუშაობის, საქმისადმი სიყვარულის შედეგად თეატრის კოლექტივმა მიიღო მშვენიერი სპექტაკლი. სპექტაკლში უკანასკნელ წვრილმანამდეა დამუშავებული ყველაფერი, ყოველი მიზანსცენა ზუსტად გამიზნული, ყოველი ნივთი გამოყენებულია მხატვრული ეფექტის შესაქმნელად. დადგმა ყურადღებას იპყრობს მისი მთლიანობით“. სტატიაში ჩამოთვლილია მსახიობთა ის ნაწილი, რომლებმაც მაყურებელთა განსაკუთრებული ყურადღება დაიმსახურეს: გ. კობახიძე (დიმიტრი გეგელიას როლს), შ. ბეჟუაშვილმა (მავნებელი ანდრო კახიანი), ზ. ღლონტმა (პარტკომის მდივანი თედო გავაშელი), ი. კაიკაციშვილი (ბუხჰალტერი სიმონი), მ. ხინიკაძე (ექიმი შალვა ანდრიძე), ბ. ზაქარაძე (ლევანი), მ. გოგილაძე (პროფესორი), აღ. მარნელმა (ელენე), მ. ქილარჯიშვილმა (მოხუცი ნანა) და სხვ. (“საბჭოთა

აჭარა“, 1988, 17 მარტი). ამ წერილით ჩვენს თვალწინ კიდევ ერთხელ გაცოცხლდა 1937-38 წლების თეატრალური დასის შემადგენლობა.

1938-39 წლის სეზონში თეატრმა ფრიად გაბედული ნაბიჯი გადადგა, - ბათუმის სცენაზე აამეტყველა რუსეთის უდიდესი მწერლის ნ. გოგოლის შესანიშნავი კომედია “რევიზორის“ ცნობილი გმირები. პიესა დადგა თეატრის იმდროინდელმა დირექტორმა და რეჟისორმა ელ. ჩომახიძემ, მხატვრულად გააფორმა მ. სოვეტოვმა. შემდეგი იყო გ. ნახუცრიშვილის და გამრეკელის პიესა ქართველი ხალხის რევოლუციური წარსულიდან “ლადო კეცხოველი“. პიესა დადგა თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელმა არ. ჩხარტიშვილმა, მხატვრულად გააფორმა დ. იმნაშვილმა, მუსიკა დაწერა კომპოზიტორმა აღ. ფარცხალაძემ. ასევე დაიდგა პ. კაკაბაძის “კოლმეურნის ქორწინება“ (დამდგმელი რეჟისორი მ. ხომერიკი, მხატვარი დ. თავაძე და კომპოზიტორი აღ. ფარცხაძე).

1940-41 წლების სეზონში თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელად, ნაცვლად არჩ. ჩხარტიშვილისა, რომელიც თბილისში გადაიყვანეს, დაინიშნა შ. ინასარიძე, დამდგმელი რეჟისორი – გ. მრავლაძე. მრავალფეროვანი იყო თეატრის რეპერტუარი პ. კაკაბაძის კომედია “ყვარყვარე თუთაბერი“ დადგა გ. გამყრელიძემ. ეს იყო ახალგაზრდა რეჟისორის პირველი სპექტაკლი ბათუმის თეატრის სცენაზე. ამის შემდეგ იგი მრავალი წელი მოღვაწეობდა თეატრში და თავისი შემოქმედებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თეატრის წინსვლაში. მთელ რიგ დადგმებს შორის აღსანიშნავია კ. ბუტკოვის ტრაგედია “ურიელ აკოსტა“ (დადგმა ვ. ჩომახიძისა, კ. მარჯანიშვილის ცნობილი დადგმის მიხედვით). დადგმა საინტერესო იყო იმიტომ, რომ ურიელის მთავარ როლს ორი შემსრულებელი ჰყავდა - ი. კობახიძე და მ. ხინიკაძე. “მსახიობებმა ამ როლის შესრულებით გვიჩვენეს თავიანთი მდიდარი აქტიორული შესაძლებლობანი“, - წერდა გაზეთი (“ახალგაზრდა ლენინელი“, 1941, №130).

1942-1943 წლების სეზონში თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელად და დირექტორად დაინიშნა ვიქტორ მურღულია, რომელმაც წარმატებით განაგრძო თეატრის სარეპერტუარო გეზი. თეატრის 6 ახალი დადგმიდან სამი ეხებოდა სამამულო ომს. 1943-1944 წლებში განხორციელდა ხუთი ახალი დადგმა. 1944-1945 წლების სათეატრო სეზონში თეატრს დაუბრუნდა და სათავეში ჩაუდგა ა. ჩხარტიშვილი. სეზონი გაიხსნა ახალი პიესით “ირმის ხევი“, დადგმა ეკუთვნის შ. ინასარიძეს. სეზონის დასასრულს ჩხარტიშვილის მიერ დადგმული იქნა ლ. გოთუას “სიცოცხლის ძალა“.

გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“ აღნიშნავდა, რომ წარმოდგენაში ნათლად ჩანდა მთელი კოლექტივის შემოქმედებითი მუშაობა. “არსად არ იგრძნობა ე. წ. “რეჟისორის დიქტატურა“, თავზე მოხვეული მიზანსცენები... ყველა მსახიობი თავისუფლად გრძნობს თავს და თამაშობს საკუთარი არტისტული ამპლუით, მაგრამ იმდენი ზომიერებით, რომ არ

არღვევს სპექტაკლის საერთო სტილს. ... ამის შედეგად ის მოყვა რომ მივიღეთ არა ერთი ან ორი წამყვანი მსახიობის მიერ შექმნილი საუკეთესო სპექტაკლი“ (საბჭოთა აჭარა, 1945, 1 აპრილი).

1946-1947 წლების თეატრალურ სეზონში, ბათუმის თეატრმა თავის რეპერტუარში უპირატესობა თანამედროვე შინაარსის ნაწარმოებებს მიანიჭა. შვიდი ახალი დადგმიდან სამი თანამედროვე საბჭოთა შინაარსის იყო. ეს გახლდათ პ. კაკაბაძის “კოლმეურნის ქორწინება“, კ. სიმონოვის “რუსეთის საკითხი“, გ. ლორკას “სისხლიანი ქორწილი“.

შემდეგ სეზონში 1948-1949 წლებში არჩილ ჩხარტიშვილი გადაყვანილი იქნა თბილისში. ამით დასრულდა მისი ნაყოფიერი მუშაობა ბათუმის თეატრში. თეატრის ხელმძღვანელობა ჩააბარეს რეჟისორ გაბრიელ ღვინიაშვილს. სეზონის მანძილზე განხორციელდა 9 ახალი დადგმა და მათგან ერთი პიესა “მეგობრები“ ეკუთვნოდა აჭარელ პარმენ ლორიას. 1949 წლის 30 ივლისს თეატრმა საზეიმოდ აღნიშნა ბათუმის ქართული თეატრის არსებობის 70 წლისთავი. შეჯამდა თეატრის მიერ განვლილი ხანგრძლივი და შინაარსიანი გზა. პრესამ ფართოდ აღნიშნა თეატრის ეს დღესასწაული. გაზეთმა “საბჭოთა აჭარამ“ საგანგებო გვერდი მიეძღვნა იუბილეს.

დასის შემადგენლობა 1950 წელს ასეთი იყო: დირექტორი და თეატრის მთავარი რეჟისორი ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე შ. ინასარიძე, დამდგმელი რეჟისორები - ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე გ. მრავლაძე და ს. ვაჩნაძე, მსახიობი ქალები სსსრ დამსახურებული არტისტი ნ. თეთრაძე; აჭარის დამსახურებული არტისტი: ლ. აფხაზავა და ა. გარნელი; მსახიობები ლ. გურგენიძე, დ. კალანდაძე და სხვ. ვაჟები საქართველოს დამსახურებული არტისტი - ი. კობლაძე, ა. მეგრელიძე და ხ. მეგრელიძე. აჭარის დამსახურებული მსახიობები - გ. ახვლედიანი, შ. გეჯაძე, გ. ტოღონაძე და სხვ.

ასეთია ის ინფორმაცია, რომელიც პრესის გაცნობისას მოვიძიეთ. ჩვენი აზრით მას პირველ წყაროს მნიშვნელობა აქვს, რადგან რესპოდენტები, რომლებმაც ეს მასალა ბეჭდურ მედიას მიაწოდეს, იმ პერიოდის ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდნენ და მთელი უშუალოდ გადმოგცემდნენ ბათუმის თეატრის, განვლილი პერიოდის მასალას იმის შესახებ, თუ როგორ ჩამოყალიბდა თავდაპირველად დასები, როგორ იქცა იგი შემდგომ სახელმწიფო თეატრად. როგორი იყო სამხატვრო ხელმძღვანელები, სპექტაკლთა რეპერტუარი, მსახიობები, რეჟისორები. რა წარმატება და წარუმატებლობა ჰქონდათ მთელი ამ დროის მანძილზე და უამრავი სხვა ფაქტები, რომლებიც წარსულში გვაბრუნებენ და საშუალებას გვაძლევენ მიუკერძოებლად შევაფასოთ ბათუმის თეატრალური ცხოვრების განვლილი პერიოდი.

აღნიშნული პერიოდის საინფორმაციო მასალების გაანალიზება და მისი თანამედროვე სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა, ხელს შეუწყობს, ერთი მხრივ, ქალაქ ბათუმის კულტურული ცხოვრების რეგ-

როსპექტიულ წარმოჩენას და მეორე მხრივ – მის პროგრესულ მნიშვნელობას თანამედროვეობასთან მიმართებაში.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“, 1941, 28 მარტი.
გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“, 1942, 21 მარტი.
გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“, 1945, 1 აპრილი.
გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“, 1950, 2 იანვარი.
გაზეთი “საბჭოთა აჭარა“, 1988, 17 მარტი.
გაზეთი “ახალგაზრდა ლენინელი“, 1941, 3 ივნისი.
გაზეთი “ლიტერატურული საქართველო“ 1936, №5.
გაზეთი “საბჭოთა ხელოვნება, 1965, №11.
გერსამია, 1949 : გერსამია ს., *ბათუმის თეატრი 70 წლის მანძილზე*, ბათუმი.
ბუხნიკაშვილი, 1960 : გ. ბუხნიკაშვილი, *ბათუმის თეატრი*, თბილისი.

Tsatsa Chkhartishvili (Tbilisi, Georgia)

The Cultural Life of Batumi in the first half of the 20th century as depicted in print media

Summary

A group of professional actors from Adjara returned to Batumi in 1930. These actors formed a new theatre-the State Theatre of Adjara. Archil Chkhartishvili was appointed as the first artistic director. As artistic director he had to work and nurture young, inexperienced actors as well as create an artistic vision for the new theatre. During this period Archil Chkhartishvili was dedicated to promoting Georgian drama. Print media is our primary source of information for the State Theatre of Adjara for this period.

Those journalists who wrote about the State Theatre of Adjara had the advantage of being eyewitnesses to the various productions of the theatre and its evolution and development as well as knowing the company members personally.

ბათუმი და ბათუმური ყოფა ამერიკელი მწერლისა და მოგზაურის – ჯულია ჩავალიის დოკუმენტური რომანი „ნოეს შთამომავლები“

ჯულიე ჩევალიეს (Julier Chevalier) დოკუმენტური რომანი „ნოეს შთამომავლები“ (Noah's Grandchildren) (პირველად გამოცემულ იქნა ამერიკის შეერთებული შტატების ნიუ-იორკის შტატის ქალაქ გარდენ სიტიში, 1929 წელს), საქართველოს ისტორიის, ქართული ადათ-ტრადიციებისა და ყოფის ამსახველ საკმაოდ საინტერესო ნაწარმოებს წარმოადგენს. მის მიმართ ინტერესს კიდევ უფრო ზრდის ის გარემოება, რომ ამ ნაწარმოების ავტორი ამერიკელია. მისი პიროვნების შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს ვხვდებით გურამ შარაძის „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორიის“ მეორე ტომში. მოვიყვან ნაწყვეტს წიგნიდან:

„წიგნი რომ წავიკითხე, ზომები მივიღეთ მისი ავტორი მოგვეჩვენა. მას მივაგენით ქალაქ ნიუ-იორკის მახლობელ სოფელში ლამაზ პატარა სახლში ცოლ-შვილით მცხოვრებს...

შეუძლებელია მისი ნაამბობის და საქართველოში მისი თავგადასავლის აღწერა, რადგან ეს არის მის კერძო ცხოვრებასთან ერთად ქართველი ერის ტრაგედია... ერთ თავის საჯარო ლექციაში, რომელსაც ჩვენც დავესწართ, სხვათა შორის, ბ-ნ ჩევალიემ განაცხადა: „ჩემი მოთხოვნა უფრო ადვილი სათქმელი და მოსასმენი იქნებოდა, რომ საქართველო და მისი ტრაგედიის შესახებ ნაკლები ვიცოდეთ; სინამდვილეს ბევრი რამ უნდა მოეკლო, რომ დასაჯერებელი გაეხადოდა...“

ბ. ჩევალიე „მოუთმენელი ახალგაზრდა“ იყო, როცა მან ჯერ კიდევ ომში (საუბარია I მსოფლიო ომზე – ო. ნ.) არ შესული ამერიკა დასტოვა და კანადაში ინგლისის ჯარში მოხალისედ ჩაერიცხა... 1918 წელს მან ამოჰყო თავი ინგლისის ჯართან ერთად ბათუმში. მეტად ფხიზელი, დემოკრატი, სრულიად არაშეპყრობილი ინგლისის დამპყრობლური სულით, მან მალე ქართველებში ბევრი მეგობარი გაიჩინა. აქ შეირთო ცოლად ქართველების ჩამომავალი ოსის ალიევის ქალიშვილი. ყოველი ღონე იღონა ჯარიდან გასულიყო და ამისთვის ღონდონშიაც მოუხდა ჩასვლა. თავი რომ გაითავისუფლა, ისევ საქართველოში დაბრუნდა... 1924 წ. გამოსვლის დროს ჩევალიე ქართველ მეგობრებთან ერთად დაპატიმრებულ იქნა. აბრალდნენ „პარიტეტული კომიტეტის“ დამხმარე-მრჩეველად ყოფნას; კაპიტალისტური ინგლისის და ამერიკის აგენტობას და სხვას... სამი წელიწადი დაჰყო ბოლშევიკების ჯოჯოხეთში – ბათუმის ციხიდან

დაწყებული „სოლოგამდე“... არაერთხელ გაუყვანიათ ღამე სხვებთან ერთად დასახვრეტად...

ბ. ჩევალიე განთავისუფლებული იქნა “სოლოგვიდან” ამერიკელების დახმარებით. მისი ციხეში ყოფნის დროს მისი ცოლი და ორი შვილი გახიზნულ იყვნენ კონსტანტინოპოლში, სადაც მისი ცოლი გარდაიცვალა. მას ახლა მეორე ცოლი ჰყავს.

ბ. ჩევალიე ეწევა ლიტერატურულ მუშაობას. ის ცნობილია, როგორც რუსეთის მდგომარეობის კარგად მცოდნე და სხვადასხვა ორგანიზაციები ლექტორად იწვევენ” (შარაძე, 2001: 322-323).

წიგნის ავტორის შესახებ ასე ვრცლად იმიტომაც ვისაუბრეთ, რომ ამით გვინდოდა მკითხველისათვის მეტ-ნაკლებად ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნა იმ ურთიერთობასა და დიდ სიყვარულზე, რითაც ქართველი საზოგადოებისათვის თითქმის სრულიად უცნობი ეს პიროვნება იყო დაკავშირებული საქართველოსთან.

რაც შეეხება უშუალოდ ნაწარმოებს, მასში დასმულ საკითხთაგან აღნიშნულ ნაშრომში ამჯერად მხოლოდ იმაზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომელიც ბათუმურ ცხოვრებას ასახავს. კერძოდ, იმუამინდელ ბათუმში არსებული მდგომარეობა წიგნში წარმოსახულია ნაწარმოების მთავარი გმირების – და-ძმა ქეთოსა და გოგის ამ ქალაქში ცხოვრებასთან დაკავშირებული ამბების მოთხრობის შედეგად. ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმეთ კონკრეტული მაგალითები რომანიდან.

სოფლიდან ბათუმში წასვლაზე მეოცნებე ქეთოს მისი ძმა გოგი შემდეგნაირად უხასიათებს მისთვის სრულიად უცნობ ქალაქს:

“ბედნიერი გოგო ხარ, შენ ნახავ ზღვას და რკინიგზას... ბათუმში შესვლისას, თუკი ფანჯრიდან გაიხედავ, შენ დაინახავ დიდ გემებს, რომლებიც ფერენზიდან (Ferenzi) (სამწუხაროდ, ნაწარმოების მიხედვით, დასახელებული ქვეყნისა თუ ქალაქის გარკვევა ვერ ხერხდება – ო. ნ.) და ამერიკიდან (Ameriki) მოდიან. თუკი გაგიმართლა, ადვილი შესაძლებელია მათი სიგნალიც კი გაიგონო, როდესაც ისინი ბათუმში გაჩერდებიან. მე ეს ყველაფერი და ცოტა მეტიც ნანახი მაქვს, როდესაც ნათლიას ვესტუმრე მარიამობის დღესასწაულზე” (Cevalie, 1929 :88).

დამოწმებული ნაწევები იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ იგი იმ ურთიერთობებზეც გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას, რომელიც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას გააჩნდა იმხანად საზღვარგარეთის ქვეყნებთან, მათ შორის, ამერიკის შეერთებულ შტატებთანაც.

რომანში საინტერესოაა აღწერილი ბათუმში პატარა ქეთოს მგზავრობასთან დაკავშირებული შთაბეჭდილებები. კერძოდ, მისი უდიდესი გაცემა გამოუწვევია “დიდ მრგვალ შენობებს” (ავტორი სწორედ ასე მოიხსენიებს ქეთოს მიერ ნანახ ნავთობის ტანკერებს). ამასთან დაკავშირებით ასევე საინტერესოა ის განმარტებაც, რომელსაც ქეთოს მამა – ვასო აძლევს შვილს: “ისინი არიან რეზერვუარები, რომლებშიც ის ნავთი ინახება, ჩვენ რომ ლამპებში ვასხამთ. ეს ნავთი ბათუმში კავკასიის მთებიდან

დიდი რკინის მილების საშუალებით მოდის და საოკეანო გემებში იტვირთება იმ შორეულ ადგილებში წასადებად, სადაც იგი არ მოიპოვება...

ჩვენს მიწაზე ნავთობი მრავალ ადგილას არის აღმოჩენილი, – სიამაყით განაცხადა ვასომ. მისი დიდი ნაწილი ბაქოდან, კასპიის ზღვიდან მოდის...” (Cevalier, 1929 : 94).

ციტირებული ფრაგმენტი კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმ დიდ მნიშვნელობაზე, რაც ბათუმს გააჩნდა და დღესაც გააჩნია საქართველოსთვის სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისით. ამერიკელი მწერლის შეფასებით, ეს ქალაქი არა მარტო ჩვენი ქვეყნის საზღვაო კარიბჭეს წარმოადგენს, არამედ ერთ-ერთი მძლავრი სავაჭრო და ეკონომიკური ცენტრიცაა.

როგორც რომანიდან თვალნათლივ ჩანს, იმუამინდელი ბათუმის მოსახლეობა საკმაოდ მრავალფეროვნული ყოფილა. კერძოდ, გარდა ქართველებისა, იქ საკმაოდ რაოდენობით ცხოვრობდნენ რუსებიც, ბერძნებიც, თურქებიც, სომხებიც, ქურთებიცა და სპარსელებიც.

ჩვეალიე ბათუმში მცხოვრებ უცხოელთა არა მარტო შრომით საქმიანობაზე გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას, არამედ მათ ყოველდღიურ ყოფაზეც და ადათ-ტრადიციებზეც. მაგალითად, მწერლის ინფორმაციით, ქალაქში ხშირად შეხვდებოდით ქურთებს, რომელთა უმეტესობა მოსამსახურეებად და შავ მუშებად მუშაობდა, ბერძნები ძირითადად ხელოსნობითა და თევზჭერით იყვნენ დაკავებულნი, სპარსელები კი ვაჭრობით. ხშირად ნახავდით ქურთ ქალებს თავიანთი ნაქარგი შალის კაბებითა და აბრეშუმის მაისურებით. ზოგ მათგანს ზურგზე ბაეშვიც კი ჰყავდა ჩამოკიდებული. ხოლო თურქი ქალები თავიდან ბოლომდე მუქ ლურჯ ჩადრებში იყვნენ გახვეულნი (Cevalier, 1929 : 102).

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, პატარა ქეთოს გაოცება იმანაც გამოიწვია, რომ “ყველა მაღაზია, რომელიც ზღვის პირზე იყო, ყავახანას წარმოადგენდა. მამაკაცები ჯგუფებად ისხდნენ დაბალ მაგიდასთან და პატარა, გამოყვანილი ჭიქებით სვამდნენ ტკბილ თურქულ ყავას, ანდა თურქული სიამოვნებით შეექცეოდნენ დიდ გუნდებად დაჭრილ რახათ ლუხუმს...”

ქეთოს შეკითხვაზე, თუ რატომ იყო ამ ადამიანთა უმეტესობა საქმის ნაცვლად ნარდისა და დომინოს თამაშით დაკავებული, მან შემდეგი პასუხი მიიღო:

“აქ ნარდი და დომინო თამაშზე მეტია. ისინი თამაშის დროს ყიდვა-გაყიდვით არიან დაკავებულნი. ბევრი ბათუმელი ვაჭარი სწორედ ამ გზით აკეთებს თავის ბიზნესს” (Cevalier, 1929 : 106).

უცხოელთაგან ჩვეალიე გამონაკლისი არ არის და ბათუმის ეთნიკური შემადგენლობის მრავალფეროვნებაზე საქართველოში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში სტუმრად მყოფი ამერიკელი მოგზაური მარგარეტ სტირლინგიც გვაწვდის მეტად საინტერესო ცნობებს. მან მიღებული შთაბეჭდილებები წერილების სერიალის ფორმით გამოაქვეყნა ცნობილ ამერიკულ გაზეთ „ნიუ-იორკ ტაიმსში“ 1902 წელს. მისი მონათხრობისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ

იგი ბათუმის იმჟამინდელი იერსახისა და მისი მოსახლეობის ეთნიკურ-რელიგიური შემადგენლობის შესახებაც გვაწვდის საყურადღებო ინფორმაციას. კერძოდ, ერთ-ერთ სტატიაში მოგზაური ამბობს: „როგორც გამეგონა, აღმოსავლეთი ასოცირდება ბაბილონის გოდოლთან, სხვადასხვა ენებზე ერთდროულ და ხმაურიან ლაპარაკთან, და ჩვენ (ბათუმში – ო. ნ.) ჩასვლისთანავე ვიგრძენით, რომ აღმოსავლეთში ვართ...“ (New-York Times, October 26, 1902).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, მარგარეტ სტირლინგი იმჟამინდელი ბათუმის იერსახის შესახებაც გამოთქვამს საგულისხმო მოსაზრებებს. იგი განსაკუთრებით მაღალ შეფასებას აძლევს ბათუმს, როგორც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პორტსა და ულამაზესი სასეირნო ადგილებით გამორჩეულ ქალაქს მთელი რუსეთის იმპერიის მასშტაბით. მისი აზრით, „ბათუმი, რომელიც შავი ზღვისპირა ქალაქია, მნიშვნელოვან პორტს წარმოადგენს აღმოსავლეთ რუსეთისათვის. ბათუმს ძალზე ღამაში ადგილმდებარეობა აქვს, გარშემოტყმულია რა აჭარის ხშირი მთებით; თუმცა, როგორც ქალაქი, იგი ნაკლებ ინტერესს იმსახურებს. მიუხედავად ამისა, მას მაინც გააჩნია ორი ისეთი რამ, რითაც ნებისმიერი ქალაქი იამაყებდა – ძალიან ღამაში სასეირნო ადგილი, რომელსაც ბულვარს უწოდებენ და მეჩეთი ღამაში მინარეთით, რომელიც ჩვენმა დასავლურმა თვალმა აღიქვა, როგორც ოცნების კოშკი. იგი იყო მაღალი, ვიწრო და თეთრი. მასში არანაირი სხვა ფერი არ ფიგურირებდა, გარდა მწვანე სახურავისა“ (New-York Times, October 26, 1902).

ჯულიე ჩევალიეს დოკუმენტური რომანისადმი ინტერესს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ ავტორი მეოცე საუკუნის პირველი ოცწლეულის ბათუმში ენობრივი თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის შესახებაც გვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას. კერძოდ, მისი ხაზგასმით, იმჟამინდელ ბათუმში ყველაზე მეტად თურქული ენა ყოფილა გავრცელებული. „ამ ქალაქში ბევრი სხვადასხვა ეროვნების ხალხი ცხოვრობს და ბევრი ენა არის, მაგრამ თურქული ის ენაა, რომელსაც ყველა გეუბლობს. ეს არის ბაზრის ენა“ (Cevalier, 1929: 107).

ვფიქრობ, დიდი მტკიცება არ დაჭირდება იმას, რომ ამერიკელი მწერლის მიერ მოწოდებული ეს ინფორმაცია აშკარად მცდარია და რეალურად არსებულ ვითარებას არ გამოხატავს. მართალია, ბათუმის მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა თურქული ენა იმხანად მართლაც იცოდა, მაგრამ ამ ენის პრიორიტეტულ როლზე საუბარი, რასაც რომანის ავტორი აკეთებს, აშკარა გადაჭარბებაა და სინამდვილეს არ შეესაბამება, რადგანაც ბათუმელთა ძირითად საკომუნიკაციო ენას ყოველთვის ქართული წარმოადგენდა.

საბოლოოდ, ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჯულიე ჩევალიეს რომანი „ნოეს შთამომავლები“ რამდენადმე ახალ, საგულისხმო ცნობებს გვაწვდის მეოცე საუკუნის პირველი

ოცწლეულის ბათუმის ისტორიასთან და ყოფა-ცხოვრებასთან დაკავშირებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

შარაძე, 2001 : შარაძე გ. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. 2.

Chevalier, 1929 : Chevalier J. *Noah's Grandchildren*, Garden City, NY.

Stirling, 1902 : Stirling M. American Woman's trip through the Black Sea. *New York Times*, October 26, 1902.

Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)

**Batumi and Batumi life in Julier Chevalier's
novel *Noah's Grandchildren***

Summary

Noah's Grandchildren, written by Julier Chevalier in 1929, vividly describes Georgian history and customs. The fact that the author was American is also quite interesting.

This paper focuses on those segments of the novel that depict Batumi and its people.

Batumi at the time of Chevalier's novel was a multiethnic city with Russians, Greeks, Turkish, Armenians, Kurds and Persians as well as Georgians living there. Chevalier provides some illuminating detail on the place of foreigners in Batumi as well as their everyday customs.

Despite the fact that Chevalier's work is not entirely free of factual errors it can still be considered a very interesting and important source of information for those researchers interested in the history of Batumi.

ჯაოლო იაშვილი – ბათუმის გათავისუფლებისათვის მებრძოლი

ჩვენი ქვეყნის ტვირთმძიმე ისტორიის მთელ მანძილზე ქართულ მწერლობას ერის ჭირისუფლის ფუნქცია ეკისრებოდა. სასულიერო მწერლობის დიდებული ძეგლებიდან მოყოლებული დღევანდელობამდე ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის ღირსეული წარმომადგენლები დაუღალავად იღვწოდნენ და იღვწიან ქვეყნის მთლიანობის, დამოუკიდებლობის, აღმშენებლობის, ზნეკეთილობისა და წინსვლისათვის, ეროვნული იდეალების გადარჩენისათვის; ქართული კალმის ოსტატები ქმნიდნენ და ქმნიან ფასდაუდებელ ვერბალურ საგანძურს, რაც, მართლაც რომ, “შრომის დროს აგურია და ბრძოლის დროს ტყვიით სავსე ყუმბარა”; საჭიროების ჟამს მამულისათვის სიცოცხლის შეწირვაც მათი წმიდათაწმიდა მოვალეობა იყო, არის და იქნება.

ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა რუსეთ-თურქეთის ომის ბოლო ეტაპზე აშკარა გახდა, რომ საქართველოს ძირძველი კუთხეები, და მათ შორის აჭარა, დედასამშობლოს დაუბრუნდებოდა, ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა განსაკუთრებული ინტერესი და მზრუნველობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსადმი იყო მიპყრობილი, რათა ღირსეულად შეხვედროდნენ დედის კალთას ხანგრძლივად მოწყვეტილ თანამოძმეთ. ეს ისტორიული დღეც დადგა, მაგრამ – არა დიდი ხნით. . .

როგორც ცნობილია, ოსმალეთმა პარიზის 1856 წლის და ბერლინის 1878 წლის ხელშეკრულებები 1916 წლის 1 ნოემბერს გაუქმებულად გამოაცხადა, 1918 წლის 12 აპრილს კი ოსმალეთის მთავარსარდალმა ვეხიბ ფაშამ ბათუმის კომენდანტს ქალაქის დაუყოვნებლივ დაცლა მოსთხოვა, ხოლო იმავე წლის 14 აპრილს ოსმალეთის ჯარმა ბათუმი დაიკავა (სარალიძე, 2009: 126).

აგებულია შემოტრიალებული ოსმალური აგრესიის წინააღმდეგ ქართულმა მწერლობამ არა მარტო ხმა აღიმალა, არამედ მისი თვალსაჩინო წარმომადგენლები – დ. კლდიაშვილი, პ. იაშვილი, ტ. ტაბიძე, კ. გამსახურდია – დამპყრობთა წინააღმდეგ მებრძოლი სახალხო ლაშქრის აქტიური წევრები გახდნენ, მზად იყვნენ, სისხლით დაეცვათ ქართული მიწა და აელაგმათ უცხოთა პარპაში. ამ დროის უაქტიურესი მოწოდებები – “ვეუშველოთ ბათუმს!“, “დავიხსნათ ბათუმი!“, “დავეხმაროთ ბათუმს!“ – მთელ საქართველოში გაისმოდა, რადგანაც “ყველა ხედავდა და დაწმუნებული იყო, რომ ბათუმის დაკარგვა საქართველოსათვის დიდი უბედურება იქნებოდა, რომ უბათუმოდ წარმოუდგენელი იყო მისი არსებობა“ (ნადირაძე, 1984: 128).

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა; ოსმალთა ჯარების წინსვლის შესაჩერებლად, დროის მოგების მიზნით, 1918 წლის 4 ივნისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ოტომანთა იმპერიის მთავრობასთან დადო საზავო ხელშეკრულება, რამაც “ოსმალეთი იძულებული გახადა, დაეცა საზღვრების საქართველო” (გვაზავა, 1998: 5); მიუხედავად ამისა, ბათუმის ოკუპაცია 1918 წლის ბოლომდე გაგრძელდა.

იმგვარი ვითარება ქართული მწერლობისათვის, ბუნებრივია, მტკივნეული იყო, ხოლო ოკუპირებული ბათუმის თემა – კვლავაც უმთავრესი საფიქრალ-საზრუნავი.

პაოლო იაშვილი ერთ-ერთი იმ ქართველ შემოქმედებანია, ვინც აქტიურად ჩაება თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ ბრძოლაში როგორც კალმით, ისე – იარაღით. მას მონაწილეობა მიუღია თურქთა წინააღმდეგ აწეურთან გამართულ ბრძოლებში და, ამავე დროს, იგი, დავით კლდიაშვილის მეთაურობით შექმნილი მოხალისეთა რაზმის აქტიური წევრი, ქალაქის უშუალო დამცველთა რიგებში ჩადგა. აწეურთან თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლის თემა გადმოცემულია პ. იაშვილის ლექსში “მაისის ხვედრი“, რომელიც მან უძღვნა მეგობარსა და თანამებრძოლს ალი არსენიშვილს (იაშვილი, 1959: 116-117); ბათუმის დაცემა და იქ თურქი ასკერების თარეშის მტკივნეული რეალობა კი პოეტმა გადმოსცა 1918 წელს დაწერილ ლექსში “დაცემულ ბათუმს“ (იაშვილი, 1959: 118-119).

ალი არსენიშვილისადმი მიძღვნილ ლექსს ეპიგრაფად უძღვის სიტყვები: “ვაგონი ცხენებით, ხუთი გუსარი. აწეურისაკენ“. როგორც მკვლევარი ა. ნიკოლეიშვილი აღნიშნავს, “ამ ლექსიდან ნათლად ჩანს განწყობილება სამშობლოს დასაცავად აწეურისაკენ მიმავალი სამი “დაუდგრომელი“ მწერლისა და მეგობრისა – პაოლოსი, ტიცციანისა და ალი არსენიშვილისა“ (ნიკოლეიშვილი, 1994: 490).

მომხვედურთა წინააღმდეგ საბრძოლველად აწეურისაკენ მიმავალ მეგობრებს, ლექსის თანახმად, კარგად ჰქონდათ გააზრებული, რომ გულანთებული პატრიოტული ნაბიჯი შეიძლება ფატალურად დამთავრებულიყო, მაგრამ ისინი, ვითარცა სამშობლოს ერთგული ჯარისკაცები, ამისთვისაც მზად იყვნენ; ხოლო ეს უჩვეულო მოგზაურობა, რომელიც, ავტორის სიტყვებით, დარჩება “სიკვდილის დღისთვის შესანახად“, იმით იყო ბრწყინვალე და ღირსშესანიშნავი, რომ დაუდგრომელი “ცისფერყანწელები“, რომლებსაც შევნოდათ “რეტიანი ლექსით ბარბაცი“, რიგით ჯარისკაცებად მიდიოდნენ სამშობლოს სამსხვერპლოზე:

შევხედით სამება დაუდგრომელი –

ალი, პაოლო და ტიცციანი.

ლექსში იშვიათი ხიბლითა და სიყვარულით არის დახატული უმშვენიერესი იმერეთი, თუმცა, ამგვარი განწყობილების უმთავრესი

დვრიტა სამეულის არჩევანია – არ დარჩნენ უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა მიღმა, ჩადგნენ მამულის დამცველთა საპატიო რიგებში.

პაოლო იაშვილის პატრიოტული განწყობილება, ღირსი წინაპრების მემორული სულისკვეთება განსაკუთრებული სიძლიერით გამოვლინდა 1918 წელს დაწერილ ლექსში “დაცემულ ბათომს“. მომხდურთა მიერ კვლავაც მიტაცებული ატორტმანებული “მწვანე ბათომი“ პოეტის უმთავრესი სატკივარია; იგი წუხს ამ დაუმცხრალი ჯიუტი ომის საბედისწერო შედეგების გამო, განიცდის, რომ მტრის ხარბი თვალი კვლავაც ბათუმისაკენ არის მიპყრობილი და მიმართავს მრავალჭირნახულ ქალაქს:

სულთანის ხარბი და ჭროლა თვალი
უცქერს, ქალაქო, შენს ნოხურ ბაღებს,
იისფერ ზღვაში მზე ჩამავალი
ძველებური ღხენით თვალს ვეღარ აღებს.

პოეტისათვის სევდის მომგვრელია მწარე რეალობა, რომ ბათუმის “მეომარ მთაზე... სძინავს ზარბაზანს სასტიკი ძილით“, ხოლო “ართეინის მტვერიან გზაზე ახალი ურდო მოდის სიფრთხილით“... მშობლიური ქალაქის თავზე პოეტი საბედისწერო “ყვავებს უმზერს“ და კარგად იცის, რომ

უკვე იწყება მრისხანე წამი,
წამი, რომელიც ძელებს დაახვავებს...

ეს ის წამია, რომელიც ისტორიულად ყველა ქართველ ვაჟკაცს მამულიშვილურ არჩევანს აკეთებინებს: ან დაიცვას მშობელი ქვეყანა, ან შეეწიროს მას. სწორედ ამგვარი სულისკვეთება გამოსჭვივის პაოლო იაშვილის სტრიქონებშიც:

ბრძანება ისმის და სმენა – ჩქარა
გაშალეთ მზეზე კრიალა ხმლები!
ან დავიბრუნოთ ჩვენი აჭარა,
ანდა ბათოთთან დავტოვოთ ძელები!

პოეტს სჯერა, რომ “ვერ გაიხარებს მტერი ჩვენზედა“, რომ ჯერ ადრეა მომხდურთა ზეიმი, რომ ქართველ მამულიშვილთა თავგანწირვა აუცილებლად დაიბრუნებს ბათუმს, რომ სასტიკი იქნება რევანში სამშობლოს დამცველი ვაჟკაცებისა:

ადრე სულთანი ნუ გაიხარებს,
აღმოსავლეთის ადრეა ტაში, –
ჩვენ დავიბრუნებთ ბათუმის კარებს,
მწარე იქნება ჩვენი რევანში!

ის უდიდესი მამულიშვილური შემართება, რაც პაოლო იაშვილმა და მისმა სხვა თანამოკალმეებმა გამოიჩინეს ბათუმისათვის, და ზოგადად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსათვის ბრძოლაში, საქართველოს ძირძველი კუთხეების შემოერთების საერთოქართული სანუკვარი ოცნება იყო, რომლის რეალობად ქცევისათვის არც თავს ზოგავ-

დნენ და არც კალამს. პაოლოს ლექსიც – “დაცემულ ბათუმს” – ამგვარი სულისკვეთების ბრწყინვალე გამოძახილია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გვაზავა, 1998 : გვაზავა გ., ვინ გასცა საქართველოს მიწა-წყალი (პასუხად ზურაბ ავალიშვილს), გაზ. “დამოუკიდებელი საქართველო“, 1998, იანვარი, №142.

იაშვილი, 1959 : იაშვილი პ., *ლექსები, პოემა, მოთხრობები, თარგმანები*, თბილისი.

ნადირაძე, 1984 : ნადირაძე კ., *რაც ლექსად ვერ ვთქვი*, თბილისი.

ნიკოლეიშვილი, 1994 : ნიკოლეიშვილი ა. *XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები*, I, ქუთაისი.

სარაღიძე, 2009 : სარაღიძე ლ., *ოსმალეთის ოკუპაციის პერიოდის ბათუმის ისტორიიდან (1918 წ.), პათუმი I*, ბათუმი.

Tina Shioshvili (Batumi, Georgia)

Paolo Iashvili – the Fighter for the Liberation of Batumi

Summary

Georgian writers suffered badly during the Ottoman reoccupation of Batumi which began on April 14, 1918. The best Georgian writers - D. Kldiashvili, P. Iashvili, T. Tabidze, K. Gamsakhurdia – became public voices for the liberation of Batumi.

In 1918 Paolo Iashvili wrote the poem “To defeated Batumi”, in which the great patriotism of Georgians and their willingness to die for their native town is described and lauded.

The author argues that Iashvili’s enthusiasm to fight for Batumi reflected the general mood of the Georgian public at the time.

ჟურნალი „პონტოსი“

*“აღარსად მოსწანს მსხნელი მესია,
ცხოვრება მღალავს, ცხოვრება მთელავს...”*

ეს სიტყვები 1925 წელს ბათუმის ახალგაზრდა მწერალთა ჯგუფის მიერ გამოცემულ ჟურნალ “პონტოსში” დაიბეჭდა და ახალგაზრდა ნიჭიერ პოეტს – აკაკი გორგილაძეს ეკუთვნის. ლექსი 1924 წლის მაისითაა დათარიღებული და მასში ნათლად იკვეთება ავი წინათგრძნობა, რომელიც, სამწუხაროდ, მალევე, სულ რაღაც ორ-სამ თვეში, აუხდა პოეტს.

მძიმე დღეები დაუდგა საქართველოს. დამოუკიდებლობადაკარგული, რუსეთის მიერ ოკუპირებული ქვეყანა აქტიურად იწყებს ეროვნულ მოძრაობას. 1924 წლის ივლისის დამდეგს “პარიტეტული კომიტეტი” საგანგებო სხდომაზე აჯანყების დღედ ნიშნავს 17 აგვისტოს. პარალელურად, ბოლშევიკები რეპრესიებს აწადებენ, დამსჯელი რაზმები განსაკუთრებული სისასტიკით აჯანყების ცენტრად შერაცხულ ორ ქალაქში – თბილისსა და ბათუმში მოქმედებენ. აჯანყების მრავალი მონაწილე ყოველგვარი გამოძიებისა და გასამართლების გარეშე იხვრიტება.

უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა ქართული მწერლობა. პოლიტიკური რეჟიმი საკუთარი მიზნებისათვის მის დაქვემდებარებას ცდილობდა. უხეში, ტენდენციური კრიტიკა და დაუსრულებელი თავდასხმები აუტანელ ატმოსფეროს ქმნიდა სამწერლო მოღვაწეებისათვის. საბჭოთა ხელისუფლება, ადმინისტრაციული ღონისძიებების გამოყენებით, ცალკეული ლიტერატურული მიმდინარეობების წარმომადგენლებს აიძულებდა, უარი ეთქვათ თავიანთ ლიტერატურულ-ესთეტიკურ მრწამსზე. ბუნებრივია, მძიმე პოლიტიკურმა ვითარებამ, იდეოლოგიურმა წნეხმა თავისი კვალი დაატოო ქართველ შემოქმედთა ლიტერატურულ განწყობას. ამ პერიოდში შექმნილ ნაწარმოებთა დიდი ნაწილი შინაგანი ტრაგიზმითაა სავსე. იგივე ითქმის ჟურნალ “პონტოსში” დაბეჭდილ ლექსთა უმეტესობაზეც. ასე მაგალითად, ვანიონ დარასელი ლექსში “ცისფერი წიგნი” წერს:

მრავალი წელი. საშიშროების მძიმე წერტილი.

ეს ტადარი ატირებული, ჩუქურთმიან კედლებით...

ღვას ცის სიმაღლე ჩანგი, ოცნებით ძაფაწვეტილი.

და მიფურინავ შორეთის გზაზე... ღრუბელთა ეტლებით.

ვხედავ სურათებს, ვხედავ ნახატებს ჩემსავით უძრავს...

ჩემი ცხოვრების საძირკვლებიდან ამოდის ნისლი.

მე იქ მინდა, სადაც მუსიკა მწუხარებას უკრავს...
ო! მე იქ მინდა, სადაც სულია და არა სისხლი!!!

[პონტოსი, 1925: 8]

პოეტს, რომელსაც “ყინვის ლოდებად გადაქცევიან ცრემლები თვალთა” “დედის მოთქმასავით ატირებული ტაძარი” სევდიანი სულის მეტაფორულ სახედ უქცევია, სევდა კი სამშობლოს სისხლიანი აწმყოს ნაწილი გამხდარა.

სულის ფორიაქი, სევდა და ცრემლი ჟურნალ “პონტოსის” ერთ-ერთი ავტორის – აკაკი გორგილაძის ლექსებშიც მრავლად გვხვდება. „მგლოვიარე სახის“ პოეტი გაუსაძლისი რეალობიდან გაქცევას ღამობს. მისთვის სამყარო ერთი დიდი ტკივილია, მზის „ფერმკთალი სხივიც“ და „შორიდან ახალმოსული ღამეც“ ტანჯვის ერთნაირად მომგერელია:

მე ვარ აქ მყოფი მოწამე განცდის,
როცა ცრემლი სწერს საწუთრო ბარათს.
არ აქვს მოთმენა დღეს სულს აქ დაცდის...
სული ობოლი იწყებს ჩუმ კამათს.
მესმის ჩუმი ხმა მრისხანე სულის,
აღარ მასვენებს ეს მოქმედება,
ღამე შორიდან ახალ მოსული.
ჩემ და გვარ ტანჯვებს უახლოვდება.

[იქვე, 1925: 7]

როგორც ჩანს, ამგვარი განწყობა უწყურადღებოდ არ დარჩენია ცენზურას; მიუხედავად იმისა, რომ ჟურნალში წითელი დროშის, ოქტომბრის “ღიალი რევოლუციისა” თუ „მუშა-გლეხების მთავრობის“ მეთაურის – ლენინის მისამართით „ამაღელვებელი“ სიტყვები არაა დაშურებული, იგი მაინც მიუღებელი აღმოჩნდა წითელი ხელისუფლებისთვის. ჟურნალის მხოლოდ ერთი ნომერი ახერხებს მზის სინათლის ხილვას. ბათუმის ახალგაზრდა მწერალთა ჯგუფის სურვილი მისი ყოველთვიური გამოცემისა, განუხორციელებელი აღმოჩნდა.

ჟურნალ „პონტოსის“ რედაქცია დროებით ყოფილი შაუმიანის 15 ნომერში იყო განთავსებული და მის თანამშრომლებად მოიაზრებოდნენ: ლელიან ანელი (ანანიაშვილი), ვარლამ გალდავა, აკაკი გორგილაძე, ვანიონ დარასელი, შოთა დუდუჩავა, ღათა თაქთაქიძე (თაქთაქიშვილი).

ჟურნალის პირველი ნომერი 500 ცალიანი ტირაჟით დაიბეჭდა აჭარისტანის შინა ვაჭარ-მრეწველთა პირველ სახელმწიფო სტამბაში. მისი გამომცემელი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ხასან (ხარიტონ) კომახიძე გახლდათ, ინიციატორი ჟურნალ „პონტოსის“ დაარსებისა. მოგვიანებით, 1928 წელს, მისი თაოსნობით გამოდის კრებული „ფუხარას სიტყვა“.

ჟურნალ „პონტოსის“ შექმნის ძირითადი მიზანი მის წინათქმაშია გაცხადებული. აჭარისტანის “ვარსკვლავებით მოვარაყებული ცისა”

და “დათოვლილი მთების“, “პატარძალივით კოხტად მორთული ბათონისა“ და “მძიმე ტალღებშემოწოლილი შავი ზღვის – პონტოსის“ აღწერის შემდეგ ვკითხულობთ: „ჩვენს გრძნობებს არ ათამაშებს ევროპის ქარხნების გრიალი, გაშლილი დროის მიმდინარეობაში გვსურს, შევექმნათ პროცესი აზრის მთლიანობის განვითარებისათვის. ჩვენ არ ვართ გრძნობებთან მოარშოყე; ჩვენ გვსურს გამოვააშკარავოთ ყოველივე ის, რაც დასრულებულად მიგვაჩნია და ვფარავთ იმ უამრავ განცდებს, რომლებიც არ დასრულებულან, ზრდაშია თანდათან. ჩვენ ვებრძვით იმას, რომლებიც დაუსრულებელ განცდებს გატაცებული „რადაციით“ ააშკარავენ უსისტემობაში და უცოდინარობაში“.

ჟურნალში წარმოდგენილია ლელიან ანელის, აკაკი გორგილაძის, ვანიონ დარასელის, დათა თაქთაქიძის, ხასან კომახიძისა და შოთა დუდუჩავას ლექსები და მინიატურები (სულ 10 ლექსი და 5 მინიატურა). ნაწარმოებთა სიმცირის მიუხედავად, მათში მკაფიოდაა გამოხატული სიმბოლიზმისთვის დამახასიათებელი ყველა აუცილებელი ნიშანი: სინამდვილის უარყოფა, ხილული ქვეყნის უხილავი იდეების ანარეკლად წარმოდგენა, მშვენიერების ძიება მიღმურ სამყაროში და მასთან მიახლოება სიმბოლოების, პირობითი ნიშნების მეშვეობით.

არსებული რეალობის უარყოფა, ცხოვრებისაგან დევნილი ადამიანის ტრაგიზმის წარმოჩენა ჟურნალში წარმოდგენილ ნაწარმოებთა უმრავლესობის ძირითად მიზნად ქცეულა. თუ ლელიანთ ანელი “უსაზღვროების რკალში გადასვლას“ ღამობს (“რევოლუციისკენ”), რადგან სივრცისკენ მომზირალი სული ვერ ეტევა “ვიწრო ფარგლებში“. (“ლაბირინთი“), აკაკი გორგილაძე ცდილობს სიკვდილ-სიცოცხლის მიჯნის მიღმა არსებული სამყაროს წვდომას: “მირჩევნია ეხლა სულ არ ვიყო. გავიდე გარეთ და გავხდე თავისუფალი ამ ცხოვრებიდან, რომელსაც განვიცდი... არ მსურს სიცოცხლე, რადგან ის მე არ მიზიდავს. სიკვდილის ძლიერ მეშინია, რადგან მის დროს მწუხარებას განიცდიან. მე მსურს ის გზა, რომელიც გამიყვანს სამყაროდან იმ სახით, რომელიც მაქვს.“ (“მირაჟები“). პოეტი იმედოვნებს, რომ სწორედ აქ შეძლებს საკუთარი თავის შეცნობას, სულის მწუხარებისაგან გათავისუფლებას. ამქვეყნიური სამყაროდან გაქცევის სურვილი სიმარტოვემ ჩააგონა პოეტს. სასოწარკვეთამ უნაზესი სურვილების კვდომა გამოიწვია.

მიუსაფრობისა და სიმარტოვის განცდა განსაკუთრებული სიმძაფრით ვანიონ დარასელის ლექსებში განიცდება. “გაფრენილ მონათესავე სულებს“ ჩამორჩენილი პოეტისთვის („ცისფერი წიგნი“) “ხილულ სამყაროში არსებობა“ გაუსაძლისი გამხდარა („სურათები სულიდან“), ამიტომაც მიისწრაფვის მარტოობისკენ:

იქ მიევარს სეირნობა, სადაც არ არის არავინ . . .

და მხოლოდ ფიქრები და ღანდები დადიან მარტო. . .

[იქვე, 1925: 9]

პოეტი, აცნობიერებს რა ცხოვრების სისატიკეს, სიტყვებს, თავად განიცდის შინაგან გარდაქმნას: იგი ხან მსახიობია, ხან – კინტო, ხანაც – პოეტი, თუმც ამ დროებითი ნიღბების მიღმა დგას სასოწარკვეთილებამდე მისული „სუფთა, ნაზი სულის“ შემოქმედი, რომელსაც არსებული რეალობიდან თავის დაღწევის ერთადერთ გზად თვითმკვლელობა მიუჩნევია:

მე და მწუხარებამ პონტოს გულში გადავიფიცეთ,
სისხლიან ნისლებს და ცრემლიან წვიმას რომ ყინავს,
გაიყინა გულის-გულიც, სადაც ფიქრებს ათოვს . . .
თვითმკვლელობა და ზღვის ნაპირი ორივე გმინავს

[იქვე, 1925: 9]

ერთადერთი, რაც პოეტს თავის მოკვლის საშუალებას არ აძლევს, მშობლიურ ქალაქთან განშორების შიშია:

...და ვერ ვშორდები ცოდვილეთის ცოდვილი ბათოშს...
და უცნაური თვითმკვლელობა სხვაგან გავუშვი.

[იქვე, 1925: 9]

უკიდურესი სასოწარკვეთა მოისმის დათა თაქთაქიძის ლექსებიდან. უიღბლო სიყვარულმა მომავლის რწმენა დააკარგვინა პოეტს, ხოლო რწმენის სიმცირემ გაუქრო იმედი იმისა, რომ მაშინ მაინც დამშვიდდება, „როცა სხეულს სული გამოეცლება.“ („ცისფერი შადრევანი“). პოეტის ერთადერთი თავშესაფარი ღამეა. „დაეხეტება“ იგი ამ დროს ქალაქის ქუჩებში და სულის დაკარგულ მშვიდობას დასტირის:

დაბადებიდან ვიდრე აქამდე
სულის სიმშვიდე გადავარიგე...

[იქვე, 1925: 10]

პოეტი ცდილობს, სხვათათვის შეუმჩნეველი დატოვოს საკუთარი სულიერი მღელვარება; ამის მისაღწევად გარეგნულ სიმშვიდესა და სიჩუმეს ინარჩუნებს:

მეც ამ სიჩუმით წავალ აქედან
და შემდეგ აღარ გავმეორდები.

[იქვე, 1925: 10]

ქურნალ „პონტოსში“ თავმოყრილ ლექსთა უმრავლესობა ყურადღებას იპყრობს სიმბოლოთა სიუხვით. ესენია: „ღამე“, „ყვითელი ბალები“, „მთვარე“, „ფერმკრთალი სხივი“, „სულის ტაძარი“, „სისხლიანი ნისლი“, „ცრემლიანი წვიმა“, „გაწყვეტილი სიმები“, „ქარი“, „ლაბირინთი“ და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია შემდეგი სიმბოლოები: „ცისფერი შადრევანი“, „ცისფერი წიგნი“, „ცისფერი თალი“ და „ცისფერი ყანწი“. ბუნებრივია, აშკარაა ქართული სიმბოლისტური სკოლის – „ცისფერყანწილების“ გავლენა ბათუმელ პოეტთა შემოქმედებაზე არა მარტო პირობითი ნიშნებითა თუ იდეალური, უხილავი სამყაროს წვდომისადმი მისწრაფებით, არამედ პოეტური ბგერწერის სპეციფიკითაც.

ჟურნალში წარმოდგენილია მიმოხილვითი ხასიათის ერთადერთი წერილი, რომელიც ვარლამ გალდავას ეკუთვნის. წერილში მოკლედაა მიმოხილული ქართულ ლიტერატურაში აზრის ცვლის პროცესი და მის ორიენტირად ჩვენი სულიერი ზრდის ეტაპებია მოაზრებული. წერილის ავტორი მიიჩნევს, რომ „ძველ იდეალებთან აზრი ყოველთვის რევოლუციურია. აზრი, რომელიც ჩვენი ცნობიერების არეში შემოიჭრა, ითხოვს დასაბუთებას და ახალი მეთოდების პრინციპების შემუშავებას.“ წერილი სწორედ იმის გარკვევის მცდელობაა, თუ რამდენად შეძლეს ამ ყველაფრის რეალობაში განხორციელება ამა თუ იმ ლიტერატურული მიმდინარეობის წარმომადგენლებმა. ამ მიზნით ავტორი მიმოხილავს სიმბოლიზმსა და ფუტურიზმს და ასკენის, რომ სიმბოლიზმმა „ქართულ პოეზიაში შექმნა გარკვეული ხაზი“. რაც შეეხება ფუტურიზმს, ამ მიმდინარეობის ქართველ მემარცხენე პოეტებს ავტორი შაბლონურობასა და ლექსის გრძნობებისაგან დაღლაში ადანაშაულებს. წერილი „ახალი მოაზროვნებისადმი“ მთავრდება მოწოდებით, „ეზიარონ ცოდნას, შეიმეცნონ გარემყარი ბუნების შინაგანთან დაკავშირება“ (იქვე: 24-25).

თავად ჟურნალ „პონტოსის“ ირგვლივ შემოკრებილ პოეტთა შემოქმედებაში აშკარად იგრძნობა წიგნიერება, სურვილი სიახლეთა ძიებისა, მისწრაფება ორიგინალური პოეტური მემკვიდრეობის შექმნისა. სამწუხაროა, რომ „პონტოსის“ მომდევნო ნომრებმა ვერ იხილა მზის სინათლე. საკუთარი მომავლის წინასწარ განჭვრეტის სურვილით ნასაზრდოები სტრიქონები პოეტ დათა თაქთაქიძისა ჟურნალისთვისაც იქცა წინასწარმეტყველებად:

...მეც ამ სიჩუმით წავალ აქედან...

და შემდეგ აღარ გავმეორდები.

მიუხედავად ამისა, ჟურნალი „პონტოსი“ ჩვენთვის ფასდაუდებელი მნიშვნელობისაა. იგი ერთგვარი მატთანაა, ამსახველი XX საუკუნის ბათუმის ლიტერატურული პროცესებისა, ახალგაზრდა შემოქმედთა პოლიტიკური განწყობისა, პოეტური გემოვნებისა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჟურნალი „პონტოსი“, №1, ბათუმი, 1925 წ.

Lela Kukuladze (Batumi, Georgia)

The Literary Journal *Pontos*

Summary

In February 1925 the first (and only) edition of the literary journal *Pontos* was published in Batumi. A group of young writers under the leadership of the famous writer and public figure Khassan (Khariton) Komakhidze had created *Pontos* to better convey the Georgian literary aesthetic. The lyric poems of the young poets of Batumi published in *Pontos* are full of internal tragedy that reflect the political situation and ideological pressure of the time. This did not escape the attention of the censors and no further editions were allowed to be published. Despite this *Pontos* has an inestimable importance as a kind of chronicle of the early 20th century and the political positions and artistic tastes of Georgian writers of that period.

ბათუმი – ჯალიფორნია ჯონ სტაინბეის „რუსული დღიურის“ გეოგრაფიული და სემანტიკური სივრცე

1947 წელს საბჭოთა კავშირს სამუშაო ვიზიტით ესტუმრა გამოჩენილი ამერიკელი მწერალი, ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯონ სტაინბეი. გაზეთ „ჰერალდ ტრიბუნთან“ მოლაპარაკების თანახმად, სტაინბეის დოკუმენტური ნარკვევის მომზადება ევალებოდა, რომლის საფუძველზე, 1948 წელს გამოიცა წიგნი „რუსული დღიური“. ავტორის განმარტებით, მის ინტერესს არ წარმოადგენდა საბჭოთა მთავრობა, საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკა, არც პარტიის ლიდერების ოფიციალური ცხოვრება; ამ საკითხებს, მისი შენიშვნით, ისედაც ინტენსიურად აშუქებდა და ტირაჟირებდა ამერიკული პრესა; სტაინბეის ერთადერთი მიზანი იყო, პირადად ენახა, როგორ ცხოვრობდნენ ჩვეულებრივი ადამიანები „რკინის ფარდის“ მიღმა?¹

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მსოფლიო გეოპოლიტიკური ვითარება რადიკალურად იცვლება. 1947 წლის მარტში, ამერიკის პრეზიდენტმა ჰარი ტრუმენმა წამოაყენა დოქტრინა (*Truman Doctrine*), რომელიც, ამერიკის ყოფილმა ვიცე პრეზიდენტმა, რუზველტის კურსის ერთგულმა დამცველმა უოლეს ჰენრი ეგარდმა შეაფასა, როგორც „ომისკენ გადადგმული გიჟური ნაბიჯი, რაც საერთაშორისო ურთიერთობების კრიზისს გამოიწვევდა“. ტრუმენის დოქტრინით ცხადი ხდება, რომ ამერიკა-საბჭოთა კავშირის „მშვიდობიანი“ თანაარსებობისა და თანამშრომლობის მითი დაიმსხვრა, ყალიბდება სრულიად ახალი მითონარატივი, რომლის მიხედვით, საბჭოთა კავშირი განიხილება, როგორ აგრესიული ტოტალიტარიზმის ქვეყანა, რომელიც დასავლეთის დემოკრატიულ, ცივილიზებულ სამყაროს კომუნიზმის მიკრობის გავრცელებითა და განადგურებით ემუქრება. „რუსულ დღიურში“ აღწერილია ის პოლიტიკური კლიშეები, რასაც „ცივი ომის“ ატმოსფეროში, როგორც ამერიკული, ასევე, საბჭოთა პრესა ადამიანების ცნობიერებაში მიზანდასახულად ნერგავდა: „საბჭოთა კავშირს სურს მშვიდობა, ამერიკას კი ომი“, ან „ამერიკა თავს დაესხმის საბჭოთა - კავშირს, რუსეთმა კი კაციჭამია იმპერიალიზმისგან უნდა დაიცვას თავი“ – ასეთი იყო „ცივი ომის“ ანტაგონისტური და პლაკატური სქემა, რომლის დარღვევას ანუ ახალი მითის კონტრუირებას, სტაინბეი, როგორც პიროვნება და მწერალი, „რუსულ დღიურში“ შეეცდებოდა. სტაინბეი წიგნში იუმორით აღწერს მასობრივი ფსიქოზით შეპყრობილი საზოგადოების განწყობას, თუ როგორ აფრთხილებდნენ მას, რომ

საბჭოთა კავშირში ბოლშევიკური აგრესიისა და ძალადობის მსხვერპლი არ გამხდარიყო; მწერალს აშინებდნენ, რომ კომუნისტები მას აშიმშილებდნენ, დაატუსაღებდნენ, აწამებდნენ... სტაინბეკი ფარული ირონიით მიაწვდის, თუ როგორ ძლიერ ზემოქმედებას ახდენს მასობრივი პროპაგანდა ადამიანის ფსიქიკაზე, როგორ აყალიბებს მის მენტალობას და წარმოდგენებს. მაგრამ უმთავრესი, რაც მწერალს აღელვებს და სერიოზულად აფიქრებს, ეს არის ადამიანი – პიროვნების პრობლემა საზოგადოებაში. მანიპულირების ობიექტად ქცეული მასა უძღურია “რკინის ფარდის” მიღმა დაინახოს ჩვეულებრივი ადამიანი, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს პირადი ცხოვრება, ინტერესები, გატაცება, ყოველდღიური თუ ყოფითი საზრუნავი... ამგვარად, სტაინბეკის ვიზიტი საბჭოთა კავშირში საკმაოდ ექსტრემალურ ვითარებაში – იდეოლოგიური ანტაგონიზმისა და გლობალური დაპირისპირების ფონზე წარიმართა.

სტაინბეკს მოსკოვში სპეციალურად შედგენილი “კულტურული პროგრამით” დახვდნენ, რომლის მიზანი, უპირველესად, ამერიკელ სტუმარზე იდეოლოგიური ზემოქმედების მოხდენა იყო – კაპიტალისტურთან შედარებით, მწერალი კომუნისტური სისტემის უპირატესობასა და საბჭოთა კავშირის ძლევამოსილებასა და სიდიადეში უნდა დაერწმუნებინათ. განსაკუთრებული კონტროლი დაწესდა სტაინბეკის თანამგზავრზე, ფოტოგრაფ კაპაზე, რომელსაც ეკრძალებოდა გარკვეული ობიექტების გადაღება, მათ შორის, სამხედრო ობიექტებისაც. სტაინბეკისთვის შეუმჩნეველი არ დარჩენილა მეორე მსოფლიო ომის შედეგებით გამოწვეული, რუსეთის მძიმე სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობა, სახელმწიფო ორგანიზაციების ბიუროკრატიულ-ჩინოვნიკური მექანიზმი, და, რაც მთავარია, ომისგან გადაღლილი, საბჭოთა ადამიანების მძიმე მორალური განწყობა (სტაინბეკი შენიშნავდა, რომ მოსკოვის ქუჩებში ადამიანები არ იღიმოდნენ და სერიოზული სახის გამომეტყველებით დადიოდნენ). უნდა აღინიშნოს, რომ “რუსულ დღიურში”, ავტორის მიერ სოციალური რეალების დოკუმენტური, რეალისტური აღწერა (ბელადის პორტრეტების, ბიუსტების ალოგიკური სიმრავლე და ტირაჟირება, გაზეთ “პრავდის” უხეში და ხისტი პროპაგანდა) მიზნად არ ისახავდა საბჭოთა სისტემის კრიტიკას ან სოციალური მანკიერების გამოვლენას – სტაინბეკი ანტისაბჭოთა პროპაგანდის სასარგებლოდ არ მოქმედებდა, თუმცა, პირად საუბრებსა და შეხვედრებზე, საკმაოდ კრიტიკულ მოსაზრებებს გამოხატავდა სტალინის კულტისა და საბჭოთა პრესის მიმართ, რითაც, პიროვნულ თავისუფლებას და დემოკრატიული იდეალებისადმი ერთგულებას აფიქსირებდა. აქედან გამომდინარე, საბჭოთა ხელისუფლებას სერიოზულად აშფოთებდა, თუ რას დაწერდა მსოფლიოში აღიარებული მწერალი საბჭოთა კავშირზე? “რუსული დღიურის” ტექსტში მკაფიოდ იშიფრება, რომ რუსეთში მოგზაურობით, ავტორი საკმაოდ დაძაბული, გაღიზიანებული და დათრგუნულია. სახელმწიფო ჩინოვნიკების

მხრიდან წარმოებული პოლიტიკური შინაარსის საუბრები და გრძელი დისკუსიები, ხელისუფლებისთვის არც ისე ნაყოფიერი აღმოჩნდა, ამიტომ საჭირო გახდა “პროგრამის” შეცვლა (პარადოქსია, რომ ამერიკელი სტუმრის მარშრუტის გეგმა სახელმწიფო ინტერესის ნაწილი იყო). სტაინბეკის პირადი თარჯიმანი, მოსკოვის უცხოეთთან კულტურული ურთიერთობის განყოფილების თანამშრომელი ივან ხმარსკი, საფუძვლიანად იყო გაცნობილი სტაინბეკის შემოქმედებას, ჯერ კიდევ, მწერლის საბჭოთა კავშირში ჩამოსვლამდე, ხმარსკის, როგორც ხელოვნებათმცოდნეს, დაევალა სტაინბეკის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლა და ანალიტიკური შეფასება (ცხადია, შესაბამისი ინსტანციების დავალებით, თუმცა, მას პროფესიული ინტერესიც ამოძრავებდა). სტაინბეკის ამერიკული იდენტურობისა და მწერლის ფსიქო-ტიპის ინდიკატორი, ყველაზე მეტად “კალიფორნიული ციკლის” მოთხრობები და რომანები აღმოჩნდა. კალიფორნიაში დაბადებულ და აღზრდილ მწერალს განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჰქონდა ბავშვობის ადგილებთან, ბუნებასთან, ფესვებთან, რომელსაც ბოლო პერიოდში, იძულებით მოჰყდა; მართალია, ნიუ იორკში გადასახლებული სტაინბეკი მეგაპოლისის მკვიდრი გახდა, მაგრამ არ ასვენებდა კალიფორნიაში დაბრუნების, იქ სამუდამო დასახლების სურვილი. სტაინბეკის ვიზიტით დაინტერესებული ხელისუფლება იმედოვნებდა, რომ საქართველოს შავი ზღვისპირა რეგიონის, კერძოდ, ბათუმისა და მისი შემოგარენის ბუნებრივი რელიეფი, გეოგრაფიული გარემო, შთაბეჭდილებას მოახდენდა მწერალზე, განსაკუთრებით ჩრდილოეთის შემდეგ, ამიტომ, მოსკოვში ყოფნისას, სტაინბეკს გამუდმებით ესმოდა “მაგიური სიტყვა საქართველო”, მას აღტაცებით მოუთხრობდნენ კავკასიის ქვეყანაზე, რომელიც “შავი ზღვის პირას მდებარეობს”, როგორც “მეორე სამოთხეზე”: “მოქალაქის დამსახურება სახელმწიფოს წინაშე ზოგჯერ ჯილდოვდება საქართველოში გამგზავრებით” (რუსული დღიური, 2003:18) – წერდა სტაინბეკი და იუმორით მიანიშნებდა, რომ საქართველოში მოგზაურობაც მას დამსახურებულ ჯილდოდ ერგო.

სტაინბეკის პირადი თარჯიმნის, ხმარსკის მოგონებები, კიდევ უფრო მკაფიოდ წარმოაჩენს მწერლის საქართველოში, კერძოდ, ზღვისპირა რეგიონში მოგზაურობის საყურადღებო დეტალებს; ჯერ კიდევ სოხუმში თვითფრინავის დაშვებისას, როცა სტაინბეკმა სამხრეთული მცენარეების სურნელი და “ბავშვობიდან შეჩვეული კლიმატი იგრძნო, იგი შესამჩნევად გამოცოცხლდა, გამხიარულდა და ლაპარაკის ხასიათმა შეიპყრო” (Хмарский, 1991:168). სტაინბეკმა მოგზაურობაში პირველად წარმოთქვა სიტყვა – კალიფორნია. მწერლის აღქმაში, საქართველოს შავიზღვისპირეთის გეოგრაფიული მდებარეობა, კლიმატი, მცენარეული საფარი, მის მშობლიურ და მახლობელ სამყაროსთან – კალიფორნიასთან იდენტიფიცირდება, განსაკუთრებით კი “საუცხოო, უხვად შეფოთილი ხეებით, შავი კიპარისებით მოფენილი გორაკე-

ბით, გორაკებს შორის მოქცეული სოფლებით” (რუსული დღიური, 2003:18).

იმ პერიოდის გლობალურ პოლიტიკას თუ გადავხედავთ, ამერიკელი მწერლისა და არანაკლებ ცნობილი ფოტოგრაფის ბათუმში ვიზიტი, ხელისუფლებისთვის გარკვეულ რისკთან იყო დაკავშირებული – თურქეთის მოსაზღვრე ქართული ზონა (საბჭოთა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორია) ამერიკა-თურქეთის სტრატეგიული ინტერესის სფეროში შედიოდა. ცნობილია, რომ ტრუმენის დოქტრინა თურქეთისთვის სამხედრო და ეკონომიკური დახმარების გეგმასაც შეიცავდა, და, ამ მიზნით, თურქეთში ამერიკული სამხედრო მისიები მოქმედებდა; ისინი საომარი ბაზების საზღვრებთან აშენებას და განლაგებას აკონტროლებდნენ. ლოგიკურია, რომ მწერლის მიერ აღწერილი ბათუმის გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა თუ სოციალური დინამიკა, ამერიკული მხარისთვის სასარგებლო ინფორმაციის წყარო იქნებოდა, მით უმეტეს, “ცივი ომის” ვითარებაში. ამიტომ, ადგილობრივი ხელისუფლება შეეცდებოდა, რომ თურქეთის მოსაზღვრე ბათუმში, პროვინციული ქალაქის ნაცვლად, მძლავრი ეკონომიკის, კულტურული და სოციალური პოლიტიკის მოწინავე რეგიონად წარმოეჩინა, სადაც ადამიანები ბედნიერად და უზრუნველად ცხოვრობდნენ. შესაბამისად, ჟურნალისტური მისიით საბჭოეთში მივლენილი სტაინბეკისა და კაპას “პროგრამა,” ჩაის მეურნეობებსა, დასასვენებელ სახლებში ვიზიტითა თუ კულტურული ღონისძიებით მაქსიმალურად დაიტვირთა (ბათუმის სახელმწიფო თეატრში სტაინბეკი “მეფე ოიდიპოსის” სპექტაკლს დაასწრეს).

სტაინბეკი ბათუმს მოიხსენიებს, როგორც “ძალიან სასიამოვნო, ტროპიკულ ქალაქს”, ზღვისპირა სანაპიროებითა და სასტუმროებით, მნიშვნელოვანი პორტით, “ეს არის პარკების, ხეებით დაბურული ქუჩების ქალაქი, რომელსაც ზღვიდან მონაბერი ნიაფი სიცხისგან იცავს” (რუსული დღიური, 2003:26). მწერალი სასტუმრო “ინტურისტში” დაბინავდა, რომელსაც იგი საბჭოთა კავშირის “ყველაზე საუკეთესო და ყველაზე კეთილმოწყობილ სასტუმროდ” ასახელებს: “სასიამოვნო და ახლად გაწყობილი ოთახებით, აივნებით და სავარძლებით. ყოველ ოთახს ჰქონდა გარეთ გამავალი, ფართოდ გაშლილი სარკმლები” (რუსული დღიური, 2003:26). უნდა აღინიშნოს, რომ შენობის არქიტექტორი – აკადემიკოსი ალექსი შჩუსევი – გასული საუკუნის 30-იან წლებში პირადად ხელმძღვანელობდა ბათუმის “ინტურისტის” მშენებლობისა და ფასადისა თუ ინტერიერის მოპირკეთების პროცესს. აღნიშნული ნაგებობა საბჭოთა კონსტრუქტივიზმის ერთ-ერთ უნიკალურ ნიმუშს წარმოადგენდა მთელი საბჭოეთის მასშტაბით. საყურადღებოა, რომ შენობის არქიტექტურული გეგმა, კონსტრუქციები, ფასადის ფაქტურა და ფერი (ღია მონაცრისფრო ქვა), ბათუმის ურბანისტიკის, კლიმატური პირობებისა და საერთო არქიტექტურული გეგმის გათვალისწინებით შეირჩა (ზღვის სანაპიროსკენ მი-

მართული, მკაცრი გეომეტრიზმის პრინციპით აგებული შენობა და სუბტროპიკული მცენარეებით მდიდარ ბაღი, ბულვარისა და სანაპიროს სივრცისკენ გახსნილობისა და შერწყმის შთაბეჭდილებას ქმნიდა). სამწუხაროდ, ბოლო პერიოდის ბათუმის რეკონსტრუქცია-რეაბილიტაციის პროცესი, ხშირ შემთხვევაში, პატარა ქალაქის ურბანიზმისა და არქიტექტურული კანონების, ესთეტიკური იერსახის უხეშო დარღვევით წარიმართა; ამის შედეგად, საფრთხე შეექმნა ისტორიულ ხსოვნას და კულტურულ მემკვიდრეობას, რომლის ერთ-ერთ ნაწილს საბჭოთა პერიოდის თვალსაჩინო ძეგლები, მათ შორის “ინტურისტის” შენობაც წარმოადგენდა. სამწუხაროდ, ბოლო წლებში მიმდინარე, საბჭოთა გადმონაშთებთან ბრძოლის ტენდენციას ბევრი არქიტექტურული და ესთეტიკური მნიშვნელობის ძეგლი შეეწირა. ამის მაგალითია, მახინჯაურისა და მწვანე კონცხის საკურორტო ზონაში არსებული დასასვენებელი სახლები, რომელთა უმეტესობა ძველ, ისტორიულ შენობებში იყო განთავსებული; (ახალი მშენებლობის დაწყების მიზნით, სახელმწიფოს კუთვნილებაში არსებული შენობები კერძო კომპანიებს გადაეცა. მათი უმეტესობა დაანგრეს, შემდეგ მიატოვეს). 2009 წელს ზოგიერთ მათგანს (ყოფილ დასასვენებელ სახლებს) კულტურული მემკვიდრეობის სტატუსი მიენიჭა, მაგალითად, ე. წ. „ბარიატინსკის“ და “გენერალ სიბირიაკოვის” ყოფილ აგარაკებს (თუმცა, დანგრეული შენობების მდგომარეობა კვლავ უცვლელი რჩება). სტაინბეკი “რუსულ დღიურში” აღტაცებით აღწერდა მარადმწვანე ბაღებში ჩაფლულ, ზღვისპირას აგებულ დასასვენებელ სახლებს, და მათ ზღაპრულ სასახლეებს უწოდებდა. ისტორიულ და კულტურულ მემკვიდრეობას ბათუმის “ინტურისტის” შენობაც ინახავს, რომლის ტრადიციული, კანონიკური იერსახეც დღეს დარღვეულია: ფასადის თეთრად გადაღებვამ მასალის ბუნებრივი ფაქტურა ჩაახშო; შენობის მარჯვენა ფრთაზე, რკინისა და მინის კონსტრუქციული ნაგებობის (რესტორნის) მიშენებამ კი სასტუმროს უნიკალური არქიტექტურული გეგმის რღვევა გამოიწვია, ამას თან დაემატა, გვიანი პერიოდის შესასვლელის კონსტრუქცია, რომლის შედეგად, სასტუმროს ცენტრალური, ნახევარწრიული ფორმის ორიგინალური ფასადი დაიწრდილა და ზღვისკენ მიმართული გახსნილი სივრცეც ხელოვნურად ჩაიკეტა.

ზემოთ მოხსენიებული, საბჭოთა ეპოქის შენობები, სტაინბეკის “სამოთხის” მითონარატივის სტრუქტურული ნაწილია – ადამიანების კეთილდღეობის, ბედნიერი ცხოვრების სიმბოლო: “დღისით ვინახულეთ ზოგიერთი დასასვენებელი სასახლე. ეს არის უზარმაზარი სასახლეები, გარშემორტყმული ჩინებული ბაღებით, და თითქმის ყოველი მათგანი მდებარეობდა ზღვის პირას” (რუსული დღიური, 2003:29). სტაინბეკი სხვების ნაამბობზე დაყრდნობით აღწერს მუშათა პროფესიული კავშირების სისტემას, რომელიც, ზღვისპირა საკურორტო “ზონაში” ადამიანების ჯანმრთელობასა და დასვენებას უზრუნველყოფს; მწერლის შენიშვნით, შავი ზღვის კლიმატი ადამიანებს სწეუ-

ლებისგან განკურნავს და ჯანმრთელობას აღუდგენს. საინტერესოა, რომ მწერალი გარკვეულ სიფრთხილეს იცავს ზღვისპირა დასასვენებელი სახლების აღწერისას, და, როგორც თავად აღნიშნავს, მას არ უნდა, რომ იყოს ამ საქმის ექსპერტი: “ამ დასასვენებელ სახლებზე საუბრისას, ძალიან დიდი სიფრთხილე გემართება. ჩვენ უნდა გავიმეოროთ მხოლოდ ის, რაც იქ გავიგონეთ, და შეჭველია, მაშინაც გამოჩნდება ვიღაც, ვინც საპირისპიროს დაამტკიცებს” (Steinbeck, 2000:178). 1947 წელს განსაკუთრებით გააქტიურდა “ანტიამერიკული მოღვაწეობის კომისია”, რომლის მიზანი იყო სასამართლო პროცესების ორგანიზება კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწეთა წინააღმდეგ, და ამ მიზნით, “შავი სიებიც” დგებოდა. განსაკუთრებით მასშტაბური შეტევა, სწორედ პროფკავშირული ორგანიზაციების წინააღმდეგ განხორციელდა, სადაც საკვანძო ადგილები კომუნისტებს ეჭირათ; დასავლეთ ევროპის პროფკავშირები გარკვეულ წინააღმდეგობას უწევდნენ ამერიკულ პოლიტიკას, ამიტომ, აღნიშნული კომისია ფსიქოლოგიური ბრძოლის მეთოდებზე გადავიდა. აქედან გამომდინარე, “რუსული დღიურის” ავტორის მხრიდან ზღვისპირა “სამოთხის” აღწერა, მართლაც, სარისკო იყო – მწერალს პროსაბჭოურ აგიტაციად ჩაუთვლიდნენ და გამორიცხული არ არის, რომ ისიც, “შავ სიაში” მოხვედრილიყო. ამიტომ ამჯობინებს, რომ ადგილობრივ ნაამბობებს, როგორც ინფორმაციულ ნარატივს დაეყრდნოს: “თუკი მოსამსახურემ ავადმყოფობა გადაიტანა და მას ხანგრძლივი დასვენება ესაჭიროება, ქარხნის კომიტეტის სამედიცინო ნაწილი მას დასასვენებელ სახლში განამწყვდებს... ჩვენ გვითხრეს, რომ ძალიან ბევრ პროფკავშირს საკუთარი წევრებისთვის ზღვის პირას დასასვენებელი სახლები გააჩნიათ. ერთ მიღებაზე დასასვენებელ სახლს სამასი ადამიანის მიღება შეუძლია“ (რუსული დღიური, 2003:30).

ამგეარად, „რუსულ დღიურში“ სამოთხის უტოპიური მოდელი ყალიბდება, რომელიც მწერალს ათავისუფლებს იმ იდეოლოგიური და დოგმატური ხაზისგან, რომლის გატარებას “ცივი ომის” პოლიტიკა მკაცრად ითხოვდა; მწერალი “რკინის ფარდის” ალტერნატიულ მოდელს გვთავაზობს, რომელიც ჩრდილოეთის ქვეყნისგან სრულიად განსხვავებულ სამყაროს – სამოთხეს წარმოადგენს, და, სადაც საბჭოთა კავშირის ყველა კუთხიდან მიეშურებიან: “ჩვენ უკვე გეჯეროდა, რომ რუსების უმრავლესობა იმედოვნებს – თუკი მთელი სიცოცხლე პატიოსნად და ზნეობრივად ვიცხოვრებთ, სიკვდილის შემდეგ სამოთხეში კი არ ამოვყოფთ თავს, არამედ, საქართველოშიო, სადაც არის შესანიშნავი ჰავა, ბარაქიანი მიწა და საკუთარი პაწია ოკეანე”, - წერს სტაინბეკი, რომელიც ახლოს იცნობდა წყნარი ოკეანის სამყაროს; იგი ხშირად მოგზაურობდა საზღვაო ექსპედიციებში, ზღვის ფაუნასა და ეკოსისტემას მეცნიერულად იკვლევდა. სტაინბეკი შავ ზღვას “პატარა ოკეანეს” უწოდებს. მეკლვერები აღნიშნავენ, რომ მწერალს ჰქონდა გეოგრაფიული გარემოს შეგრძნების განსაკუთრებული

უნარი. უნდა აღინიშნოს, რომ კალიფორნია მწერლის შემოქმედებაში “აღთქმული მიწა”, ნაყოფიერი, ღვთისგან კურთხეული ადგილი, რომელიც, ისევე, როგორც ბათუმის ზღვისპირა რეგიონი, სამოთხის იდენტურია. მწერლის პირველი კალიფორნიული მოთხრობა “სამოთხის სამწყსოები” (The Pastures of Heaven), 1932 წელს გამოიცა, სადაც კალიფორნიელ ფერმერთა ცხოვრებაა აღწერილი. მიწასთან ურთიერთობის ყოფითი, ყოველდღიური სცენები პოეტურ, იდილიურ სამყაროდ წარმონდება. 1933 წელს გამოიცა სტაინბეკის მოთხრობა “ღვთისთვის დაფარული” (To a God Unknown). იგავური ნარატივი მოხუც ფერმერზეა, რომელიც, კალიფორნიაში, ვითარცა აღთქმულ მიწაზე, მიეშურება, და, იქ ნაყოფიერ ადგილს მოიპოვებს, რისთვისაც, უფლის მადლიერია, მაგრამ, მიწის მეურნეობას საშინელი გვაღვა აჩანაგებს. სასოწარკვეთილი ფერმერი უფალს შემწეობას სთხოვს, შესაწირავსაც გაიღებს, ბოლოს კი, საკუთარი ნებით გაიღებს სიცოცხლეს – ღმერთიც მსხვერპლს შეიწირავს და წვიმას მოუვლენს კალიფორნიის გაუდაბურებულ ველებს, და კვლავ ბიბლიურ სამოთხედ აქცევს.

სტაინბეკი 1902 წელს, კალიფორნიის პატარა ქალაქ სალინასში დაიბადა. ადგილობრივი მოსახლეობის რიცხვი, იმჟამად, სულ რაღაც 2000 აღწევდა. სალინასის ძველ, ისტორიულ ნაწილს, ისევე როგორც ბათუმს, პატარა, სამრეწველო ქალაქისთვის დამახასიათებელი არქიტექტურა გამოარჩევს (მოდერნისტული და კლასიციზტური სტილის დაბალი შენობები), ქალაქს ჰქონდა რკინიგზის სადგური, რომელიც პატარა ქალაქის სოციალურ დინამიკას ასახავდა (ძველი სადგური და ორთქმავალი დღეს ღია ცის ქვეშ მუზეუმს ეკუთვნის). მე-19 საუკუნის ბოლოს, პოლანდიელმა საქმოსანმა, “შაქრის მეფედ” წოდებულმა კლაუს სპრეკელმა სალინასში შაქრის წარმოება ააღორძინა. წარმოების განვითარებას, სალინასში მუშათა დასახლებების, სკოლისა და ეკლესიის აშენება მოჰყვა (ეს უბანი დღესაც არსებობს). სტაინბეკი ყმაწვილობაში სპრეკლის მეურნეობაში მუშა-აგრონომად მუშაობდა, ადამიანების ხასიათებს, ისტორიებს ადგილზე ეცნობოდა, შემდეგ ეს ისტორიები მის მოთხრობებში მხატვრულ ფორმას იძენდა. სტაინბეკი ხშირად იგონებდა, თუ როგორ აყვავდა სალინასის მეურნეობა მას შემდეგ, როცა იქ ფოთლოვანი ბოსტნეულის (მწვანე სალათის სახეობები) მოყვანა დაიწყო, ხოლო სალინასს, როგორც მსოფლიო ბაზარზე პროდუქტის ერთ-ერთ მთავარ მიმწოდებელს, „სალათის თასი“ უწოდეს. სტაინბეკმა დიდი რომანი უძღვნა თავის პატარა ქალაქს, სახელწოდებით “ედემიდან აღმოსავლეთით” (East of Eden, 1955). რომანში სალინასის ისტორია გასული საუკუნის დასაწყისიდან – 1900 წლიდან იწყება და სტაინბეკის წინაპრებისა და ოჯახის ისტორიულ ნარატივს ერწყმის. რომანის მთავარი გმირის – ადამ ტრეკის ოცნებაა, სალინასის ველებზე მეურნეობა ააღორძინოს და მიწიერი სამოთხე შექმნას, და გმირიც სამოთხის ოცნებას ეწირე-

ბა. ამგვარად, კალიფორნია, ჯონ სტაინბეკის შემოქმედების გასაღები – მისი მეხსიერების საკრალური “ველი”. “რუსულ დღიურში” ტრანსლირებული სამოთხის მითიც სტაინბეკის ლიტერატურულ კონტექსტში კონსტრუირდება – საქართველოს შავიზღვისპირეთის გეოგრაფიული სივრცე – კალიფორნიასთან – სტაინბეკის სამოთხესთან იდენტიფიცირდება.

სტაინბეკის “კალიფორნიული ციკლის” მოთხრობები, ნაწილობრივ, სალინასის მიწათმოქმედების ისტორიას ასახავს, ამ მიზნით, პატარა ქალაქში სპეციალური მუზეუმი შეიქმნა, სადაც ადგილობრივი წარმოებისა და მიწათმოქმედების ისტორიის ამსახველი ფოტო-ვიზუალური მასალაა წარმოდგენილი. მუზეუმი ტურისტებისთვის კულტურულ ღირშესანიშნოებად იქცა. ბუნებრივია, რომ მწერლის ყურადღება აჭარაში ჩაის კულტურის მეურნეობამ მიიპყრო. სტაინბეკის წიგნში დეტალურად აღწერილია ჩაის წარმოების პროცესი: “ჩაის პლანტაციები და ჩაის ფაბრიკები, რეგიონის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან დარგად ითვლება” (რუსული დღიური, 2003:22). ჩაის სახელმწიფო საწარმო, სტაინბეკმა ამერიკულ კორპორაციას შეადარა: “სახელმწიფო ფერმას მართავდნენ ისე, როგორც ამერიკულ კორპორაციას; მათ ჰყავთ თავიანთი მმართველი, დირექტორთა საბჭო და მომსახურენი. მუშები ბინადრობენ ახალ, სუფთა და კოპწია საცხოვრებელ სახლებში. ყოველ ოჯახს აქვს საკუთარი ბინა, ხოლო მომუშავე ქალებს შეუძლიათ ბავშვის მიბარება საბავშვო ბაგა-ბაღებში” (რუსული დღიური, 2003:22). მწერლის გაკვირვება იმ ფაქტმაც გამოიწვია, რომ საბჭოთა მეურნეობებსა და კოლექტივში მომუშავე ადამიანებს, თავის მხრივ, კერძო მეურნეობები – ხეხილისა და ბოსტნეულის ბაღები ჰქონდათ. სამწუხაროდ, ჩაის კულტურა, რომლის აღორძინება XX საუკუნის დასაწყისში ქართველ და უცხოელ მეწარმეებს ეკუთვნოდათ, აჭარის რეგიონში განადგურების ზღვარზეა, ჩაის საწარმოები და ფაბრიკებიც აღარ არსებობს. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს, რომ ადგილობრივი წარმოების ისტორია სტაინბეკის უნიკალურ შემოქმედებით შემკვიდრობას უკავშირდება, ამასთანავე, მწერლის მშობლიური ქალაქის, ისტორიული და კულტურული მეხსიერების ნაწილია.

მწერლის მარშრუტში ბოტანიკური ბაღის დათვალიერებაც შედიოდა. ცნობილია, რომ ბათუმის ბოტანიკური ბაღის გაშენება ითვალისწინებდა მცენარეთა განლაგებას ფიტო-გეოგრაფიული პრინციპით, სადაც მცენარეები უნდა დარგულიყო მათი წარმოშობის მიხედვით, სათანადო ფიტო-გეოგრაფიულ განყოფილებებში. ყოველი მათგანისთვის, ბაღის ტერიტორიები მიკროკლიმატური თავისებურებების გათვალისწინებით შეირჩა და განლაგდა. ჩრდილო ამერიკის კალიფორნიის მცენარეებიდან ბაღის ტერიტორიაზე ხარობს ერთფეროვანი სოჭი, მარადმწვანე სეჟოია, გიგანტური სეჟოია, გოვენის კიპაროსი, მსხვილგირჩა კიპაროსი, კალიფორნიის კიპაროსი, კალიფორნიის კე-

დარი და სხვ. სტაინბეკი განსაკუთრებით დაინტერესდა ბათუმის ეკონომიკის სპეციფიკით. ბათუმის შემოგარენში ყოფნისას (მწვანე კონცხი-ავტ.), სტაინბეკი “თანმხლებ პირებსა და გიდებს, ამა თუ იმ მცენარისა და ხის ბუჩქზე ეკითხებოდა, კავკასიურ ფლორას, კალიფორნიულს ადარებდა და ბოტანიკის ცოდნაც გამოავლინა“ (Хмарский, 1991:171).

“სამოთხის” მითონარატივი ათავისუფლებს მწერალს “ცივი ომის” პოლიტიკური მოდელისგან, ამიტომ იდეოლოგიურად სუსტად სტრუქტურირებული, პოლიტიკურად ნაივური “რუსული დღიური”, არც ანტისაბჭოთა პროპაგანდას და არც ანტიამერიკულ ინტერესებს არ პასუხობდა: “ვიცი, რომ ეს დღიური არ დააკმაყოფილებს არც ფანატიკურად განწყობილ მემარცხენეებს, და არც კლასებისგან გამიჯნულ მემარჯვენეებს. პირველები იტყვიან, რომ ანტირუსულია, მეორენი კი – პრორუსულია.” სტაინბეკის დასკვნები გამართლდა – წიგნი ორივეგან – ამერიკაშიც და საბჭოთა კავშირში ცივად მიიღეს, რადგან “რუსულმა დღიურმა” ვერ შექმნა საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიური “პორტრეტი”, სამაგიეროდ, შექმნა მწერლის ავტობიოგრაფიული “პორტრეტი”, სადა იკვეთება “ცივი ომის” რთული პოლიტიკური რეალიები, არც “რკინის ფარდით” დახშული, ჩაკეტილი სამყარო. “რუსული დღიური” მწერლის პირადი მოგზაურობაა, რომლის დროსაც ყოველგვარი ზღვარი - სოციალური, პოლიტიკური, კულტურული – იშლება და ქრება. “რუსული დღიური” სტაინბეკი-პიროვნების, მორალური პასუხისმგებლობისა და თავისუფალი ინდივიდის მანიფესტირებას ახდენს. “რკინის ფარდით” ჩაკეტილი, მკაცრად იზოლირებული სამყაროს ალტერნატივად, გახსნილი და თავისუფალი “სამოთხის” მითონარატივი იკითხება – სტაინბეკის ბათუმი – კალიფორნია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

რუსული დღიური, 2003 : რობერ კაპა საქართველოში, ფრაგმენტები “რუსული დღიურიდან”, ქართული თარგმანი თ.ნატროშვილის. Art Villa Garikula Publishing, 2003

Jackson J. Benson, 1984 : Jackson J. Benson, The True Adventures of John Steinbeck, Write, New York, The Viking Press.

Shillinglaw, 2006 : Shillinglaw S., A Journey into Steinbeck’s California, Art Place Series, Roaring Forties Press, Berkeley, California.

Steinbeck, 2002 : Steinbeck J., American and Americans and Selected Nonfictions, edited by Susan Shillinglaw and Jackson J. Benson, Published by Viking Group.

Steinbeck, 1989 : Steinbeck J. A Life in Letters, edited by Elaine Steinbeck and Robert Wallsten, Penguin Books.

Steinbeck, 2000 : Steinbeck, A Russian Journal with photographs by Robert Capa, with an Introduction by Susan Shillinglaw, Modern Classics, Penguin Books.

Truman doctrine, 1947 : Truman doctrine, president Harry s. Truman's address before a joint session of congress, march 12, 1947.
[Http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp)

Мазуренко, 2009 : Мазуренко М.Т. Вечнозеленая Колхида, КРЭОО «Ирбис».

Хмарский, 1991 : Хмарский И. Месяц с Джоном Стейнбеком, Журнал «Волга», №4.

Oliko Zhgenti (Tbilisi, Georgia)

**Batumi, California: Geographic and Semantic Aspects
of John Steinbeck's *Russian Journal***

Summaru

A Russian Journal describes the mechanism of mass propaganda that was put into operation during the Cold War through the American as well as Soviet press to shape and influence public opinion. In John Steinbeck's opinion, the masses who think in terms of political clichés and stereotypes cannot penetrate the “Iron Curtain” and see an ordinary person – an individual who may have his personal life and some personal “space”.

When Steinbeck arrived in Moscow, he was handed a specially designed “cultural program” intended to exercise ideological and political influence. Steinbeck's psychological profile as well as his novels were thoroughly studied by Soviet expert-functionaries. The Batumi (Georgia) route was also specially worked out to exercise ideological influence– the Black Sea region's social-economic dynamic and ecological and geographical environment would undoubtedly impress the writer and considerably mitigate his critical position against the stiff and inflexible Soviet propaganda.

John Steinbeck and the equally famous photographer Robert Capa's visit to Batumi entailed a risk: Batumi, which is very close to the border with Turkey, was within the field of strategic interests of the USA and Turkey. President Truman's doctrine (1947) contained a plan of military and economic assistance to Turkey. Relevant American military intelligence services, subsequently, might have found some useful information in Steinbeck's geographic description of Batumi as a city and port. Therefore, it was in the Soviet government's interests to show the writer Adjara, and specifically Batumi and its surroundings, as a real “paradise” where, under a successful economic and social policy, people lived happily and undisturbed. The world described by Steinbeck in his *Russian Diary* is both real and utopian – he naively believes in the existence of paradise as an ideal social model. In Georgia, Steinbeck became more “open” and even too sensitive, unlike the way

he felt in Russia. A geographic space which subconsciously encompasses his native California unfolds in front of him. He managed to adapt to the unfamiliar geographic locale easily and quickly. In Steinbeck's works, California, just like the Georgian Black Sea coast, is identified with heaven (*California Cycle Stories*, the novel *East of Eden*).

The journey to this "Heaven" including the natural landscape, ecological environment and human relationships, roused certain emotions and impulses in Steinbeck that helped him to acquire his self-identity.

The main value of *A Russian Journal* is the writer as an individual, with emphasis on his self-identity and not his social, political or artistic aspects. This was a writer's personal trip without barriers and borders, behind the Iron Curtain, which is why it is Steinbeck's personal portrait that the book creates in the reader's perception rather than that of the Soviet Union.

შავი ზღვის რეგიონალური იდენტობა და საქართველო: ევროპული და რეგიონალური დისკურსები

საბჭოური მენტალობა და საზოგადოებრივი ცხოვრება არ იცნობდა შავი ზღვის აუზის ქვეყნების ერთიანი იდენტობის საკითხს. ისევე, როგორც შავი ზღვის აუზის სხვა ქვეყნებში, საბჭოთა საქართველოშიც ძალზე ცოტა იყო ცნობილი შავი ზღვის აუზის ქვეყნებისა და იმ მახლობელი ქვეყნების შესახებ, რომლებთან დაკავშირებაც შავი ზღვის საშუალებით იყო შესაძლებელი. ასევე საქართველოს, როგორც ამ აუზის კულტურული ნაწილის, ადგილის შესახებ. საქართველოს იდენტობის განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვანია შავი ზღვის ქვეყნების კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობების ისტორია.

ცივი ომის დასრულების შემდეგ, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე მცხოვრები ერები თუ ეთნიკური ჯგუფები იდენტობის კრიზისმა მოიცვა. ამ პერიოდიდან იწყება წარსულისკენ, საკუთარი ეთნიკური და კულტურული ფესვებისკენ მიბრუნების შეუქცევადი პროცესი. ურთულესი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ მრავალეთნიკური სახელმწიფოები, სადაც კონფლიქტური მეხსიერებების ფორმირებამ და ისტორიის განსხვავებულმა ინტერპრეტაციამ ეთნოპოლიტიკური დაპირისპირებების აღმოცენებას შეუწყო ხელი. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა საქართველო, სადაც პოსტსაბჭოთა პერიოდის დასაწყისში წარმოქმნილი პრობლემები დღესაც გადაუჭრელია. გამომდინარე ზემოთქმულიდან, იდენტობის, მეხსიერებისა და ისტორიის კომპლექსური კვლევა პრიორიტეტულ მნიშვნელობას იძენს.

შავი ზღვა მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია პოსტსაბჭოთა იდენტობისათვის, ვინაიდან შავი ზღვა წარმოადგენს ევროპულ ზღვას, თუმცა შავი ზღვის აუზის ქვეყნებში შედიან კასპიის ზღვის აზიური ქვეყნებიც. ასევე, გარდა შავი ზღვის აუზის ქვეყნების ისტორიული ურთიერთობისა, უდავოდ მნიშვნელოვანია ის პერსპექტივები, რომლებიც შავი ზღვის აუზის ქვეყნების თანამედროვე ურთიერთობების შედეგად შეიძლება წარმოიშვას.

უსაფრთხოების ახალმა გარემომ რეგიონი ახალი რეალობის წინაშე დააყენა. ტერორიზმის წინააღმდეგ გლობალური ომის დაწყებამ, კასპიის და ცენტრალური აზიის ენერგეტიკული რესურსების დასავლეთისაკენ გზის გახსნამ, ევროკავშირისა და ნატოს გაფართოებამ რეგიონს სატრაზიტო დერეფნის ფუნქცია შესძინა და შავი ზღვა ევროპულ ზღვად გადააქცია. ამ რეგიონის საშუალებით საქართველო ახდენს საკუთარი ევ-

როპული იდენტურობის დემონსტრირებას და ევრო-ატლანტიკური მისწრაფებების განხორციელებას.

შავი ზღვის აუზის ქვეყნების წინაშე ერთი და იგივე სახის პრობლემები დგას: უსაფრთხოება, დემოკრატიის კონსოლიდაცია, ლიბერალური ღირებულებების დანერგვა, ევრო-ატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაცია, რაც საჭიროს ხდის ერთობლივ ძალისხმევას. მაგრამ გარდა ამ საერთო ინტერესებისა, არსებობს ასევე საერთო კულტურული მემკვიდრეობა, რომლის რეაქტივაციაც ხელს შეუწყობს ერთიანი რეგიონული სივრცის ჩამოყალიბებას.

პოსტსაბჭოთა საქართველოსათვის, როგორც დამოუკიდებლობამოპოვებული ქვეყნისათვის, შავი ზღვის რეგიონალურ იდენტობას კიდევ ერთი დამატებითი მახასიათებელი და ღირებულება ჰქონდა. სწორედ შავი ზღვა გახდა ის კულტურულ-გეოგრაფიული ორიენტირი, რომლის მიხედვითაც, საქართველო, როგორც აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყანა, თავისი კულტურული განვითარებით ევროპული და, ზოგადად, დასავლური აზროვნების კონტექსტში მოიაზრება.

Nino Popiashvili

Black Sea regional identity and Georgia: European and regional discourses

Summary

The countries that border the Black Sea (Ukraine, Russia, Georgia, Turkey, Bulgaria and Romania) do not share a common identity. What the inhabitants of the Black Sea countries share is a common ignorance about their neighbors.

The cultural, political and economic exchanges across the Black Sea basin is an area of study in the post-Soviet sphere.

After disintegration of Soviet Union the former socialist republics have continued the history as the independent states. They tried to show to itself and all other world that especial and original, which differed from each other and could not show in the conditions of existence of the USSR.

Except originality revealing, it was necessary to underline that historical generality, which connected them with the West and in the conditions of a life in Soviet Union it has been absolutely forgotten. It is natural, that from this point of view Black Sea became the main reference point of cultural-historical identity.

In a Post-Soviet reality for independent Georgia regional identity of the Black Sea Pool countries had one more additional characteristic line and value. Black Sea became that cultural-geographical reference point, following to which Georgia as

the East Europe state, is perceived by the cultural development in a context European and in general, the Western thinking.

For former Soviet Socialist, and nowadays - the Democratic Countries, Black Sea Region became an area of interrelations between the equal in rights, meaning-bearing countries.

მერაბ ფუტყარაძე
(ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის თავისებურებანი

ბათუმი ერთ-ერთი ძველი დასახლებული პუნქტია, რომელმაც ქალაქის სტატუსი შედარებით გვიან, 1878 წელს მიიღო და იმ დროისათვის მისი მოსახლეობა 3000 კაცს შეადგენდა (Батумъ и его окрестности. Батумъ, 1906:24). ბათუმის თურქეთისაგან განთავისუფლებისა და დედა-საქართველოსთან შეერთების შემდეგ, დაიწყო მისი სწრაფი ტემპით განვითარება. იგი რუსეთის იმპერიაში წარმოადგენდა შავ ზღვაზე ყველაზე სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ქალაქს, რომლის მნიშვნელოვანი ღირსება იყო საუკეთესო ეკონომიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობა. ამავდროულად, ბათუმი წარმოადგენდა შავ ზღვაზე ერთ-ერთ ღრმა ფარვატერის მქონე საზღვაო პორტს, რომლის მნიშვნელობა იმპერიისათვის, კომერციული თვალსაზრისით, ძალზე საინტერესო იყო. სწორედ, დასახლებულ გარემოებათა გამო, ბათუმის მოსახლეობა სწრაფი ტემპით იზრდებოდა და 1897 წლის სრულიად რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის პირველი აღწერის დროისათვის 28512 კაცამდე, 1878 – 1897 წლებში 950 %-ით, ანუ 9,5 ჯერ გაიზარდა.

ბათუმის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა მისი ჩამოყალიბებიდან დღემდე ძალზე საინტერესოდ მიმდინარეობდა, რაც ნათლად ჩანს ცხრილში 1.

მოყვანილი სტატისტიკური მონაცემები (ცხრ. 1) ცხადყოფს, რომ ბათუმის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა სხვადასხვა პერიოდში განსხვავებულად მიმდინარეობდა. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის რიცხოვნობის სრული ანალიზისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია გამოვეყნოთ სამი განსხვავებული პერიოდი: 1. რევოლუციამდელი პერიოდი – 1878–1921 წლები; 2. საბჭოთა პერიოდი – 1921-1989 წლები; 3. დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდი – 1989-2011 წლები.

პირველ პერიოდში - 1878-1921 წლებში - ბათუმის მოსახლეობა 3000 კაციდან, 35200 კაცამდე, 1173 %-ით, ანუ 11,7 ჯერ გაიზარდა. ამ პერიოდში 43 წლის მანძილზე საშუალოწლიური ზრდა შეადგენდა 749 კაცს.

მეორე პერიოდში - 1921-1989 წლებში - 68 წლის მანძილზე მოსახლეობის რიცხოვნობა 35200 კაციდან 136900 კაცამდე, 101700 კაცით, 3895-ით, ანუ 3,9- ჯერ გაიზარდა. ამ პერიოდში საშუალოწლიურმა

ზრდამ 1495 კაცი შეადგინა, ანუ ორჯერ მეტი, ვიდრე პირველ პერიოდში.

მესამე პერიოდი ემთხვევა დამოუკიდებელ საქართველოს და ამ დროისათვის მოსახლეობის რიცხოვნობა 1989–2011 წლებში 136900 კაციდან 124300 კაცამდე, ანუ 12600 კაცით, 9,3 %-ით შემცირდა.

თუ გავანალიზებთ ბათუმის მოსახლეობის დინამიკურ პროცესებს ცალკეული პერიოდის მიხედვით, მათ შორის საკმაოდ დიდი სხვაობაა. პირველ პერიოდში მოსახლეობის რიცხოვნობა ყველაზე მეტჯერ - 11,7-ჯერ გაიზარდა, მაგრამ საშუალოწლიური ზრდა არ აღემატებოდა 749 კაცს. ამ პერიოდში ბათუმის მოსახლეობის დაჩქარებული ზრდა განპირობებული იყო ბათუმის პორტის და ბაქო-ბათუმის ნავთსადენის ფუნქციონირებით.

ცხრილი 1

ბათუმის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა 1878–2011 წლებში

	მოსახლეობის რიცხოვნობა (კაცი)
1878	3000
1897	28512
1921	35200
1926	48474
1939	70019
1959	82328
1970	100600
1979	122800
1989	136900
2002	121800
2011	124300

მოსახლეობის დინამიკაში განსაკუთრებული ძვრები მოხდა მეორე პერიოდში, როცა 1921–1989 წლებში ქალაქის მოსახლეობის რაოდენობამ მიაღწია მაქსიმუმს - 136900 კაცს, ხოლო აბსოლუტურმა მატებამ შეადგინა 101700 კაცი. მეორე პერიოდში მოსახლეობის დაჩქარებული მატება განპირობებული იყო ქალაქის ფუნქციური სტრუქტურის გადახალისებით, რის შედეგადაც გაიზარდა შრომის გამოყენების სფეროები და გააქტიურდა იმიგრაციული პროცესები. რაც შეეხება მესამე პერიოდს, დამოუკიდებელი საქართველოს პირველ წლებში ქვეყანაში შექმნილმა მძიმე პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა პროცე-

სებმა გაააქტიურა გარემოგრაფიული პროცესები და დაიწყო მოსახლეობის შემცირება. ეს პერიოდი შეიძლება დაიყოს ორ ქვეპერიოდად. 1. 1989-2002 წლები, როცა მოსახლეობა საკმაოდ სწრაფი ტემპით მცირდებოდა; 2. 2002-2011 წლები, როცა დაიწყო მოსახლეობის ნელი ტემპით ზრდა.

იმისათვის, რომ სრულად გავარკვიოთ ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის თავისებურებანი, საჭიროა გავანალიზოთ ქალაქის მოსახლეობის დინამიკაზე მოქმედი კომპონენტები. ზოგადად, ქალაქის მოსახლეობის დინამიკაზე მოქმედებს სამი კომპონენტი: 1. ბუნებრივი მატება; 2. მოსახლეობის მექანიკურ-მიგრაციული მატება; 3. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ცვლილებების (გარეუბნებისა და სხვა დასახლებული პუნქტების ქალაქის საზღვრებში შეყვანა ან ქალაქად გარდაქმნა და ა.შ.) შედეგად ქალაქის მოსახლეობის რიცხოვნობის შეცვლა (რონდელი, 1990 : 26-27).

ქალაქის მოსახლეობის დინამიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი ბუნებრივი მატებაა და მასზე მოდის ბათუმის მოსახლეობის ზრდის უპირატესად დიდი ნაწილი. ქუთაისის გუბერნიაში 1883-1907 წლებში მოსახლეობის საშუალო ბუნებრივი მატება 12,8 პრომილე იყო (ჯაოშვილი, 1984 : 99). ბათუმი, რომელიც შედიოდა ქუთაისის გუბერნიაში, ამ პერიოდისათვის მისი მოსახლეობის ბუნებრივი მატება დაახლოებით იქნებოდა 10-11 პრომილე (ქალაქად უფრო დაბალია ბუნებრივი მატება, ვიდრე სოფლად) და ამ მაჩვენებლების საშუალო ანალიზით ბათუმს 1878-1921 წლებში საშუალოდ ყოველწლიურად ბუნებრივი მატების გზით შეემატებოდა 299 კაცი, ხოლო მთელი პერიოდის განმავლობაში - 12868 კაცი.

მეორე პერიოდის დასაწყისისათვის, 1926 წელს საქართველოში ბუნებრივი მატება იყო 18,99 პრომილე (ჯაოშვილი, 1984:129), 1940 წელს აჭარაში - 17,0 პრომილე, 1970 წელს - 18,2, ხოლო 1989 წელს 14,2 პრომილე. ბათუმში ეს მაჩვენებელი მთელი პერიოდისათვის საშუალოდ იქნებოდა 9,5 პრომილე (ფუტკარაძე, 2001:27; ჯაოშვილი, 1966:14-17), ანუ საშუალოდ ყოველწლიურად ბუნებრივი მატება იქნებოდა 905 კაცი, ხოლო მთელი პერიოდისათვის - 57154 კაცი.

მესამე პერიოდში ბუნებრივი მატება 3,8 პრომილეამდე დაეცა და მატებამ 22 წლის მანძილზე 12546 კაცი შეადგინა. ამრიგად, 1978-2011 წლებში ბათუმს ბუნებრივი მატების გზით შეემატა დაახლოებით 82568 კაცი.

ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის მეორე მნიშვნელოვანი კომპონენტია მიგრაციული მატება. საკვლევ პერიოდში ბათუმის მოსახლეობის რაოდენობა მაქსიმუმი 136900 კაცი იყო 1989 წელს. აქედან გამომდინარე, ბათუმის მოსახლეობა მექანიკური გზით გაიზარდა (136900-82568) 54332 კაცით.

ბათუმის მოსახლეობა უკანასკნელ წლებში გაიზარდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ცვლილებების შედეგად. 2009 წელს ბათუ-

მის შემადგენლობაში შევიდა მიმდებარე სასოფლო დასახლებული პუნქტები: ადღია – 2247 კაცი, ანგისა – 2809 კაცი და გონიო – 2750 კაცი, სულ 7806 კაცი.

თუ გაავანალიზებთ ქვეყანაში შექმნილ დემოგრაფიულ სიტუაციასა და ურბანიზაციის პროცესს, ამ მიმართებით, საქართველოში ბათუმი წარმოადგენს ერთ-ერთ პერსპექტიულ ქალაქს, რომლის მოსახლეობა ბოლო წლებში შესამჩნევად იზრდება.

ამრიგად, ბათუმის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკის თავისებურებების შესწავლის ანალიზით დადგინდა, რომ მისი მოსახლეობა ჩამოყალიბების დღიდან 1989 წლამდე იზრდებოდა. დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში მისი მოსახლეობა მცირდებოდა, ხოლო 2002 წლიდან კვლავ იზრდება. ბათუმის ბუნებრივ-გეოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო პოტენციალი იძლევა იმის გარანტიას, რომ მომავალში მისი მოსახლეობა კვლავაც გაიზრდება. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის დინამიკის პროგნოზირებას უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა გააჩნია ქალაქის დაგეგმარებასა და მისი შემდგომი ფუნქციური სტრუქტურის განვითარებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

რონდელი, 1990 : რონდელი ა. ქალაქის მოსახლეობა. თბილისი.

ფუტყარაძე, 2001 : ფუტყარაძე მ. აჭარა. ბათუმი.

ჯაოშვილი, 1966 : ჯაოშვილი ვ. ბათუმი. ეკონომიკურ-გეოგრაფიული ნარკვევი. ბათუმი.

ჯაოშვილი, 1984 : ჯაოშვილი ვ. საქართველოს მოსახლეობა XVIII – XIX საუკუნეებში. თბილისი.

Батумь и его окрестности, 1906 : Батумь и его окрестности. Батумь.

Merab Putkaradze (Batumi, Georgia)

The Peculiarities of Batumi's Population

Summary

Batumi was awarded the status of city in 1878 – at the time the population was approximately 3000. During the next 20 years the population of Batumi increased rapidly and by 1897 it consisted of 28,512 persons. The population increased especially during the Soviet period, from 35,200 in 1921 to around 136,900 persons by 1989. After Georgian independence Batumi's population decreased somewhat-in 2002 it was around 121,800 persons. Since 2002 the population has noticeably increased.

With its prime geographic location and diverse economy Batumi is one of the most important cities of Georgia and its population is expected to increase in the coming years.

ბათუმის მოსახლეობა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში

საზოგადოების განვითარებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს სამი მთავარი ფაქტორი: წარმოების წესი, გეოგრაფიული გარემო და მოსახლეობა. რუსეთის მთავრობა ამ ფაქტორებს მიზანმიმართულად იყენებდა თავისი დიდმპყრობელური პოლიტიკის გასატარებლად. ცარიზმის ასეთი პოლიტიკის შედეგად, ბათუმი ამიერკავკასიაში მნიშვნელოვანი სამრეწველო-სატრანსპორტო პუნქტი გახდა და მოსახლეობაც დინამიურად გაიზარდა. იგი მრავალეროვნულ ქალაქად იქცა და გარუსების გზას დაადგა. მისი მოსახლეობა 1878-1913 წლებში 3000 სულიდან 35633 სულამდე, ე. ი. თორმეტჯერ და მეტად გაიზარდა (Кавказский календарь, 1913: 16–17; ო. თურმანიძე, 2004: 3).

1918–1920 წლებში, როდესაც ბათუმმა უცხო ქვეყნების ახალი ინტერვენცია განიცადა, მოსახლეობა შემცირდა. ბათუმის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაიხიზნა, ქალაქი დაცარიელდა. გასაბჭოების შემდეგ ბათუმის მოსახლეობის ზრდა სტაბილური გახდა. ბათუმის მოსახლეობის პირველი აღწერა 1922 წელს ჩატარდა, მაშინ ქალაქში 60810 სული აღირიცხა. სქესობრივი თანაფარდობის მიხედვით, მამაკაცები ჭარბობდნენ მდედრობით სქესს. მამაკაცები შეადგენდნენ ბათუმის საერთო მოსახლეობის 53,6%-ს (32564 სული). 1922 წლის აღწერით მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. კერძოდ, წერა-კითხვა იცოდა (5 წლამდე ასაკის ბავშვების გამოკლებით) ბათუმის საერთო მოსახლეობის 61,1%-მა (მამაკაცები – 66,0%, დედაკაცები–55,5%).

XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში ბათუმის მოსახლეობა სოციალური მდგომარეობით შედგებოდა მუშების, ბურჟუაზიის, მემამულე – თავადაზნაურებისა და მოსამსახურეებისაგან. მაგრამ აბსოლუტურ უმრავლესობას მუშები შეადგენდნენ. ბათუმის მოსახლეობა მრავალი ეთნიკური ჯგუფისაგან შედგებოდა. 1922 წელს ბათუმში ძირძველ ქართველებთან ერთად ცხოვრობდნენ სომხები, რუსები, ბერძნები, ებრაელები, სპარსელები, თურქები, გერმანელები, პოლონელები, აფხაზები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. არაქართველებზე მოდიოდა ბათუმის საერთო მოსახლეობის 69,5% (42558 სული); რაც ეროვნული თვალთახედვით არანორმალურად ფასდება.

ბათუმის მოსახლეობის ეთნოსტრუქტურის სურათი 1922 წელს შემდეგი იყო: ქართველები შეადგენდნენ ქალაქის საერთო მაცხოვრებელთა 30,5%-ს (18252 სული), სომხები - 14969 24,6% (14969 სული),

რუსები – 17,6% (10720 სული), ბერძნები – 12,6% (7629 სული), ებრაელები – 6,1% (3699 სული), სპარსელები – 2,9% (1756 სული). დანარჩენი ეთნიკური ჯგუფი ერთ პროცენტს არ აღემატებოდა. ცალკე უნდა აღინიშნოს აფხაზების შესახებ, რამდენადაც ისინი საქართველოს ძირძველი მოსახლეობაა. ბათუმში 225 აფხაზი ცხოვრობდა, რაც ბათუმის საერთო მოსახლეობის 0,4%-ს შეადგენდა (აცსა, ფ. რ–178, ან 1 ს. 7:8 6,8).

ბათუმის მოსახლეობის 1922 წლის აღწერა საწყის ეტაპად ითვლება. არსებითი ცვლილებები ამის შემდეგ დაიწყო, რაშიც გადამწყვეტი როლი შეასრულა იმ დროის დემოგრაფიულმა და ეროვნულმა სახელმწიფო პოლიტიკამ. აჭარის, კერძოდ, ბათუმის მიმართებით ეს პოლიტიკა მკაფიოდ გამოვლინდა მოსახლეობის სრულიად საკავშირო 1926 წლის 17 დეკემბრის აღწერის მეთოდის გამოყენებით. ბათუმში მოსახლე იმერლები, მეგრელები, აჭარლები, სვანები, ლაზები და სხვა კუთხის ქართველები ცალკე ეთნიკური სახითაა წარმოდგენილი. ეს იყო შორს გამიზნული პოლიტიკა, რომლის დანიშნულება იყო ერთიანი ქართველი ერის, როგორც ცნების, მოშლა, გარუსების გზაზე სულიერი წანამძღვრების მომზადება.

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში საბჭოთა ხელისუფლების დემოგრაფიული და ეროვნული პოლიტიკის მთავარი ამოცანა იყო სოციალურად ერთგვაროვანი საზოგადოების ჩამოყალიბება, მრავალეროვნული მუშათა კლასის ფორმირება, რომელსაც ბოლშევიკ-ლენინელები თავიანთ სოციალურ დასაყრდენად თვლიდნენ. ეს პოლიტიკა 1921–1940 წლებში შეუქცევადად და შენიღბულად ტარდებოდა ბათუმშიც. XX საუკუნის 20-იან წლებში ბათუმში მასობრივი უმუშევრობა არსებობდა, რის გამო მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ქალაქი დატოვა. 1926 წლის 17 დეკემბრის აღწერით ბათუმის მოსახლეობა 48474 სულამდე შემცირდა. სქესობრივი თანაფარდობა კიდევ მეტად უფრო დარღვეული იყო. მამაკაცები შეადგენდნენ 25977 სულს, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 57,5%-ს აჭარბებდა (აცსა, ფ. რ–178, ან 1, ს. 8:14; ს. 56: 104–105).

XX საუკუნის 20-იან წლების მეორე ნახევარში ბათუმის მოსახლეობის ეროვნულმა და სოციალურმა შემადგენლობამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. ამ დროისათვის ბათუმში კვლავ რჩებოდა მრავალეროვნულ ქალაქად, სადაც 44-ზე მეტი ეთნიკური ჯგუფი აღირიცხა. მაგრამ ძირითადი მოსახლეობა შედგებოდა ქართველების, სომხების, რუსების, ბერძნებისა და ებრაელებისაგან. აბსოლუტური მაჩვენებლების მიხედვით ყველა მათგანის რაოდენობა შემცირდა ექანიკური მოძრაობის გზით. მაგალითად, 1926 წლის ბოლოს სომხების რაოდენობა შემცირდა 11233 სულამდე და ქალაქის საერთო მოსახლეობის 23,2% შეადგინა. მიუხედავად ამისა, სომხები ბათუმის მოსახლეობის უცხო ეთნიკურ ჯგუფებს შორის კვლავ პირველობდნენ. რუსების რაოდენობა 8760 სულამდე შემცირდა, მაგრამ ფარდო-

ბითი მახასიათებლით 18,6%-მდე გაიზარდა. ბერძნების რაოდენობა 2844 სულამდე, 2,5-ჯერ შემცირდა და ბათუმის მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 6,0% შეადგინა.

XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში ბათუმის დემოგრაფიული ვითარების ერთერთი თავისებურება ის იყო, რომ ქართველების როგორც აბსოლუტური რაოდენობა, ისე ფარდობითი მახასიათებელი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. 1926 წლის ბოლოს ბათუმში ითვლებოდა 19850 ქართველი, რაც ქალაქის მოსახლეობის 36,7% შეადგენდა. ეს იყო დადებითი პროცესი და ეროვნული ხედვით დემოგრაფიული განვითარების საერთო კანონზომიერებას შეესაბამება. XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს ძირითადად დასრულდა სოციალურად ერთგვაროვანი საზოგადოების ჩამოყალიბება, რის შედეგად ბათუმის მოსახლეობა შედგებოდა მუშათა კლასისა და მოსამსახურეებისაგან. ქალაქის ინტელიგენცია ჩანასახოვან მდგომარეობაში იყო (აცსა, ფ. რ-178 ან. 1, ს. 56:14, 26-27, 104-105).

ინდუსტრიალიზაციის განხორციელების შედეგად მოთხოვნილება მუშახელზე გაიზარდა. ამასთან, საშუალო და მსხვილ საწარმოებში საქმის წარმოება ძირითადად რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამან განაპირობა ბათუმში რუსულენოვანი მოსახლეობის მოზიდვა, ამიტომ ბათუმში არაქართველი მოსახლეობის შემოსახლება სისტემატურად და გამიზნულად მიმდინარეობდა. ცხადია, ქალაქის მოსახლეობის ზრდაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა მექანიკური მატება. მაგალითად, 1929 წელს ბათუმის მოსახლეობის მექანიკურმა მატებამ 5058 სული, 1930 წელს – 7463, ხოლო 1931 წელს – 4827 სული შეადგინა. ამრიგად, სამი წლის განმავლობაში მექანიკური მატების შედეგად ქალაქის მოსახლეობას შეემატა 17348 სული, მისი საერთო რაოდენობის მესამედზე მეტი (აცსა, ფ. რ-178, ან 1, ს. 150:1; ს. 184:2).

ეს პროცესი გაგრძელდა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მთელ პერიოდში. მაგრამ ბათუმის მოსახლეობის დიდი მასშტაბით მექანიკური მატება არაქართველობის ხარჯზე ძირითადად მიმდინარეობდა XX საუკუნის 30-იან წლებში. ამის შედეგად ბათუმის მოსახლეობამ 1939 წელს 70019 სულს მიაღწია, რაც 1926 წლის მაჩვენებელს 21545 სულით, თითქმის 44%-ით აღემატებოდა. ამის შედეგად ბათუმი მოსახლეობის საერთო რაოდენობით საქართველოში მეორე ადგილს უცვლელად ინარჩუნებდა.

1939 წელს ბათუმის მოსახლეობის სქესობრივი თანაფარდობა XX საუკუნის 20-იანი წლების დონეზე რჩებოდა. ისევ მამაკაცები ჭარბობდნენ ქალთა სქესს. მეტ-ნაკლებად ეს მდგომარეობა დღემდე შენარჩუნებულია. რაც შეეხება სოციალურ მდგომარეობას, ბათუმის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს მუშები შეადგენდნენ. 1939 წელს ბათუმში 32317 მუშა აღირიცხა, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 46,2%-ს შეადგენდა. სოციალურ ჯგუფებს შორის მეორე ადგილი მოსამსახურეებს ეკავათ. მათი საერთო რაოდენობა 27826 კაცს უდრიდა, რაც ქა-

ლაქის მოსახლეობის 39,7%-ს აღემატებოდა. ეს კანონზომიერი პროცესი იყო, რამდენადაც ბათუმი იყო და არის ავტონომიური რესპუბლიკის პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ცენტრი, განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის მთავარი კერა. ბათუმის ამ ფუნქციამ განაპირობა მოსამსახურეთა დინამიური ზრდა.

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული დემოგრაფიული და ეროვნული პოლიტიკის შედეგად ბათუმის არაქართველი მოსახლეობა XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს კვლავ აღემატებოდა ძირძველ ქართველებს. კერძოდ არაქართველების ფარდობითი მახასიათებელი 59%-ს შეადგენდა. 1939 წლის ცნობით, ბათუმში 17686 რუსი ცხოვრობდა (25,2%), 12052 სომეხი (17,0%), 3803 ბერძენი (5,4%), 2710 უკრაინელი (3,8), 1778 ებრაელი (2,5%), 375 თურქი (0,5%), 507 აფხაზი (0,7%), 224 გერმანელი (0,3%), 348 ქურთი (0,5%) და სხვა ეთნიკური ჯგუფი.

XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული განვითარების თავისებურება ის იყო, რომ ქართველების რაოდენობის ზრდამ შეუქცევადი ხასიათი მიიღო. მაგალითად 1939 წლისათვის ბათუმის ქართულმა მოსახლეობამ 28724 სული შეადგინა, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 41%-ს აღემატებოდა. მეორე თავისებურება ის იყო, რუსმა ეროვნებამ ბათუმის მოსახლეობის საერთო შემადგენლობაში მეორე ადგილზე გადაინაცვლა (სსსდსფ, 1939: 128-151).

ცალკე უნდა აღინიშნოს აჭარელი ქართველების ბათუმში დასახლების საკითხი. საბჭოთა ხელისუფლების ომამდელ პერიოდში აჭარელების ბათუმში დასახლება შეზღუდული იყო. ცენტრალური ხელისუფლება ამ მიმართებით ხელოვნურ დაბრკოლებას ქმნიდა. საქართველოს კომპარტიის მეოთხე ყრილობაზე ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა მ. კახიანმა საანგარიშო მოხსენებასა და ყრილობის დასკვნით სიტყვაში გააფრთხილა პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობა, რომ არ მოეხდინათ “ბათუმის აჭარიზაცია” (ბიულეტენი, 1925: 3). ეს იმას ნიშნავდა, რომ ხელოვნური დაბრკოლება იქმნებოდა ბათუმში აჭარელების დასახლებისათვის. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ასეთ მიდგომას ბათუმისა და აჭარელების მიმართ ადგილობრივი კადრები აღიქვამდნენ როგორც კოლონიალური პოლიტიკის გამოვლენას.

საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლების მიერ მკვიდრი აჭარელების მიმართ ასეთი დისკრიმინაციული პოლიტიკის შედეგად ამ კუთხის ძირძველი მოსახლეობა ბათუმში უმცირესობას შეადგენდა. 1926 წლის ბოლოს ბათუმში მხოლოდ 2046 მკვიდრი აჭარელი ცხოვრობდა, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 4,2%-ს შეადგენდა (აცსა, ფ. რ-178, ან. 1, ს 56: 104-105).

XX საუკუნის 30-იან წლებში ამ მიმართულებით მდგომარეობა არსებითად არ შეცვლილა. ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 30-

იან წლებში “აჭარელი”, როგორც ასეთი, ოფიციალურ დოკუმენტებში აღარ დაფიქსირებულა. მაგრამ აჭარლების ბათუმში დასახლების შეზღუდვა ფარულად მაინც გრძელდებოდა. საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლების მიერ მკვიდრი აჭარლების მიმართ ასეთი დამოკიდებულება მოასწავებდა ქართველი ერის ხელოვნურად გახლეჩის მცდელობას, რამაც ამ კუთხის ძირძველ მოსახლეობაში კიდევ მეტად გააძლიერა სიძულვილი და უნდობლობა კომუნისტური ხელისუფლების მიმართ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აცსა : აჭარის არ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-178, ან. 1, საქმეები 7, 8, 56, 150, 184.

სსსდსფ : საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის სპეცვონდი, მოსახლეობის 1939 წლის აღწერის მასალები (სსსდ სფ).

ბიულეტენი, 1925 : საქართველოს კპ(ბ) მეოთხე ყრილობის ბიულეტენი №3 (ბიულეტენი) №3. ტფილისი, 1925.

Кавказский календарь, 9, 1914 год. Тифлис, 1913.

თურმანიძე 2004 : თურმანიძე ო., სოფლის მეურნეობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (1878–1920 წწ.) ბათუმი.

Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)

Batumi's Population in the 1920's and 30's

Summary

The population of Batumi grew from 3000 people to 35,633 in the years 1878-1913. The majority of the population at that time would have been considered working class. The population of Batumi dropped significantly after the First World War. But after the Soviet takeover of Georgia in 1921 the population began to grow significantly again. In 1926 there were 48,474 people registered in Batumi and by 1939 the number exceeded 70,000.

This article discusses the social, ethnic and religious demographics of Batumi's population during the 1920's and 1930's. At this time the bulk of the population were workers, peasants and government employees. There were more males than females. As for ethnicity non-Georgians predominated over ethnic Georgians; though beginning in the late 1920's the percentage of ethnic Georgians grew considerably. This fact is appraised positively.

საინფორმაციო საოპერატიული რესურსები ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის

„ტურიზმის გლობალური ეთიკური კოდექსი“ ტურიზმს განიხილავს, როგორც მდგრადი განვითარების ფაქტორს, სფეროს, რომელიც იყენებს კაცობრიობის კულტურულ მემკვიდრეობას და შეაქვს თავისი წვლილი მის გამდიდრებაში; საქმიანობას, რომელიც ერთნაირად სასარგებლო და მომგებიანია მასში მონაწილე ქვეყნებისა და ხალხებისათვის.

ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი ქვეყანაში ტურიზმის სტატისტიკის გაუმჯობესების მიზნით ამ სფეროს კვლევას წელიწადში ოთხჯერ განახორციელებს. კვლევის მიზანია უცხოელების ქვეყანაში მოგზაურობით კმაყოფილების და უკმაყოფილობის შთაბეჭდილებები, ზოგადი ერთიანი შეფასება მასპინძელი ქვეყნის მიმართ. მათი აზრით, ტურიზმის განვითარებისათვის, უპირველესად, აუცილებელია ქვეყნის სწორი რეკლამირება და პრომოუშენი, შემდეგ კი უკეთესი ინფრასტრუქტურის შექმნა (ტურიზმის სტატისტიკა, 2011: 5-6).

გამოიკვეთა, თუ რა ტიპის ტურიზმს ანიჭებდნენ უპირატესობას. გამოკითხულთა 86,5% კულტურულ ტურიზმს ანიჭებდა უპირატესობას, სათავგადასავლო ტურიზმს 25,4%, ეკოტურიზმს 14,3%, ღვინის ტურიზმს 5,6%, სამთო-სათხილამურო ტურიზმს 4,8%, აგრო-ტურიზმს 2,4%, სამკურნალო ტურიზმს 1,6%, სპეციალიზირებულ ტურიზმს 0,8%. აგრეთვე, აღსანიშნავია გამოკითხული ტურისტების აზრი, თუ რომელი ინტერნეტრესურსებიდან ისურვებდნენ ინფორმაციის მიღებას საქართველოზე:

- ✓ სამოგზაურო ინტერნეტპორტალები - 43,6%;
- ✓ სამოგზაურო გზამკვლევიდან - 42,2%;
- ✓ www.Lonelyplanet.com - 10,4%;
- ✓ Google.com - 4,8%;
- ✓ www.expedia.com - 4,6%;
- ✓ ვიკიპედია - 3,0%;
- ✓ www.Rustavi2.ge - 2,6%;
- ✓ www.priceline.com - 1,6%;
- ✓ www.yahoo.search - 1,2%;

კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ უცხოელი ტურისტების მოზიდვის მიზნით ქართველი ტუროპერატორების მიერ გამოიყენება რეკლამის 6 სხვადასხვა სახეობა. მათი უმრავლესობა ტურისტული პროდუქციის პრომოუშენისა და ახალი მომსმარებლების დაინტერესების მიზნით საკუთარ Web-გვერდს იყენებს.

ტურიზმი აჭარაში. ტურიზმის განვითარებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მარტო ქვეყნის, არამედ მისი ყველა რეგიონისა და მათ შორის აჭარისათვის, სადაც ტურიზმის დიდ პოტენციალს განაპირობებს თბილი სუბტროპიკული ჰავა, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის ეგზოტიკური სილამაზე და აქ განლაგებული კურორტებისათვის დამახასიათებელი განსხვავებული მიკროკლიმატი, მთის უნიკალური ლანდშაფტი, კოლხეთის ცხოველთა და მცენარეთა უიშვიათესი ენდემური და რელიქტური სახეობის დაცული ტერიტორიები, სხვადასხვა დანიშნულების მინერალური წყლების სიუხვე და მრავალი სხვა. რეგიონის ტურისტული პოტენციალის სრულყოფილი გამოყენების თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს საზღვაო და სამთო ტურიზმის კომბინირებული გამოყენება. სწორედ შავიზღვისპირა და სამთო კურორტების ერთობლივი გამოყენება უნდა გახდეს მომავალში ტურიზმის ის პერსპექტიული მიმართულება, რომელმაც უნდა დააკმაყოფილოს არა მარტო შიდა, არამედ უცხოელი ტურისტების მუდმივად მზარდი მოთხოვნილებები. ამიტომ ამ სახის ტურპროდუქტზე მუშაობის გააქტიურება არა მარტო ბაზრის სეგმენტაციის გაფართოების, არამედ ტურისტული შემოსავლის ზრდის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად უნდა იქცეს. რეგიონის მდიდარი ბუნებრივი რესურსები, დაცული ტერიტორიები, ისტორიულ-კულტურული ძეგლების სიმრავლე და საინტერესო ტრადიციები იძლევა ფართო საშუალებას მოხდეს ტურისტული ბაზრის ისეთი მიმართულებების განვითარება, როგორიცაა: ეკოტურიზმი, აგროტურიზმი, სათავგადასავლო ტურიზმი, ბიზნესტურიზმი, შემეცნებითი ტურიზმი და სხვა სახეობები (ტურიზმი, ბათუმი, 2012:1-2).

ბოლო წლებში ბათუმი იქცა ერთ-ერთ ყველაზე მოთხოვნად ტურისტულ ადგილად საქართველოში. ის პოპულარობით სარგებლობს არა მარტო რესპუბლიკის, არამედ რეგიონის მასშტაბითაც. დიდია ტურისტული ნაკადი ევროპიდან და ამერიკის კონტინენტებიდანაც. ბათუმში ინტენსიურად ხდება თანამედროვე სასტუმროებისა და გასართობი ცენტრების მშენებლობა. 2010 წელს გაიხსნა დელფინარიუმი. 2009 წელს მოხდა ბათუმის ბუღვარის 1.5 კილომეტრით დაგრძელება, რომლის საერთო სიგრძე 7 კილომეტრს აღემატება. ბათუმში მოქმედებს შერატონისა და სხვა ცნობილი ბრენდების სასტუმროები.

ტურისტული კომპანიების მიხედვით ყველაზე აქტუალური ერთ, ორ და სამდღიანი ტურებია. იმ აუცილებელ მარშრუტებს შორის, რომელსაც აჭარაში ჩამოსული ტურისტები ათვალიერებენ, ძველი ბათუმის ტერიტორია და გონიო-აფსაროსი შედის. ტურისტული კომპანია „ბათუმის“ ტურიზმის მენეჯერი თემურ შავაძე ამბობს, რომ ტურისტთა მარშრუტებში ასევე შედის ბოტანიკური ბაღი, დელფინარიუმი და ერას მოედანი. განსაკუთრებით აინტერესებთ „მედვას ძეგლი“ და „ოქროს საწმისის“ თემა.

აჭარის ტურიზმის დეპარტამენტის მიერ მოწოდებული სტატისტიკის თანახმად, ყველაზე ხშირად აჭარას თურქეთიდან სტუმრობენ. 2012 წელს რეგიონში 120 ათასზე მეტი ტურისტი შემოვიდა თურქეთიდან. მეორე ადგილზე არიან ირანელები.

სხვა ქვეყნების სტატისტიკა კი ასე გამოიყურება: აზერბაიჯანი - 14 299 კაცი, სომხეთი - 9026, უკრაინა - 9918, ისრაელი - 7 689, პოლონეთი - 5701, რუსეთი - 8955, ბელორუსი - 2895, რაც შეეხება სხვა ქვეყნებიდან შემოსულ ტურისტებს, მათი საერთო რაოდენობა 15 196-ია. აჭარის ტურიზმის დეპარტამენტის მონაცემებით, გასულ წლებთან შედარებით ტურიზმის სფეროში არა მარტო სტატისტიკაა გაზრდილი, არამედ ზოგადად ტურისტული სეზონის ხანგრძლივობაც შეცვლილია და ვიზიტორთა რაოდენობა დღით-დღე იმატებს.

2012 წლის იანვარ-ივლისის პერიოდში აჭარაში 434 397 უცხოელი ტურისტი ჩამოვიდა, რაც 2011 წლის იმავე პერიოდთან შედარებით 107.1%-ით მეტია (ერთდღიანი ტურიზმი აჭარაში, 2012:1).

საზღვაო ტურიზმი. 2006 წელს ბათუმის პორტი შავი ზღვის სხვა პორტების (ოდესა, იალტა, სოჭი) მსგავსად, გაწვერიანდა საერთაშორისო საკრუიზო ასოციაციაში “MEDCRUISEE”-ში, ასე რომ 2006 წლიდან დაიგეგმა საკრუიზო ხომალდების მრავალჯერადი შემოსვლა ბათუმის პორტში.

ბოლო დროს მსოფლიოს მოგზაურთათვის განსაკუთრებით მიმზიდველია მარშრუტი “ოდესა-სოჭი-ბათუმი-სტამბოლი”, რის შედეგადაც გაიზარდა ბათუმის ნავსადგურში შემოსული საკრუიზო ხომალდების რაოდენობა. ხომალდზე მყოფი ტურისტები ათვალიერებენ ქალაქის ღირსშესანიშნაობებს, სტუმრობენ ოჯახებს და ეცნობიან ქართულ ფოლკლორს. საკრუიზო გემებს ტურისტულ მომსახურებას უწევენ ადგილობრივი ტურისტული სააგენტოები.

ტურიზმის ინდუსტრია. ტურიზმის ინდუსტრიას ბევრი ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა გააჩნია. სწორედ უცხოელი ტურისტებისაგან მიღებული შემოსავლები, ინდუსტრიაში მყოფი ფირმების გადასახადები და შანსი, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა დასაქმდება, ქმნის ამ ქვეყნისათვის განვითარების შესაძლებლობას (ტურიზმის ინდუსტრია, 2011:1).

ინდუსტრიული ერის საინფორმაციო ეპოქაზე გადასვლის გლობალური პროცესი უკვე განსაზღვრავს ტურიზმის მსოფლიო ინდუსტრიის თანამედროვე მდგომარეობას და უფრო მეტად - მის მომავალს. დღეს საინფორმაციო საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, პირველ ყოვლისა ინტერნეტი, არა მარტო ინფორმაციის გადაცემისა და გაცვლის, არამედ კომერციული საქმიანობის ფუნქციასაც ასრულებს. ინტერნეტმა დააგროვა რა მომხმარებელთა საკმარისი რაოდენობა და მნიშვნელოვნად გააფართოვა ტერიტორიული მოცულობა, მარკეტინგის იარაღიდან - გასაღების სრულყოფილ, საკმაოდ წარმომადგენლობით არ-

ხად გადაიქცა. ამ არხს აქტიურად ითვისებენ ტურიზმის ინდუსტრიის საწარმოები.

2000-2011 წწ. ტურიზმთან დაკავშირებული ინტერნეტ -საიტების რაოდენობა 5 ათასიდან 280 ათასამდე გაიზარდა და კვლავაც აგრძელებს ზრდას. ძალიან სწრაფად იზრდება ელექტრონული ტურისტული ბიზნესის სუბიექტების (ფირმების, საწარმოების) რაოდენობა. ასევე, სწრაფად ფართოვდება მსოფლიო ელექტრონულ ქსელში განთავსებული ტურისტული მომსახურების მომხმარებელთა რაოდენობა და იზრდება ტურისტული პროდუქტის გასაღება ელექტრონული არხების მეშვეობით. ტურისტულ პროდუქტზე განვითარებულ ქვეყნებში მთელი ელექტრონული კომერციის ბრუნვის 42% მოდის (კუხიანიძე-ახვლედიანი, 2010 : 27-28).

ამგვარად, საინფორმაციო საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ტურიზმის სტატისტიკა, 2011 : ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი, თბილისი, 2011.

ტურიზმი, ბათუმი, 2012 : NewsAs.com, 2012.08.12,.

ერთდღიანი ტურიზმი, 2012 : Netga zeti.ge, ერთდღიანი ტურიზმი აჭარაში, 2012.07.20,

ტურიზმის ინდუსტრია, 2011 : ka.wikibooks.org, ტურიზმის ინდუსტრია, 2011,

კუხიანიძე-ახვლედიანი, 2010 : ნონა კუხიანიძე-ახვლედიანი, ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, თბილისი.

Tinatin Mshvidobadze (Gori, Georgia)

**Information and Communication Resources
for Sustainable Development of Tourism**

Summary

The article discusses the stable development of the tourism sector, which has contributed to the enrichment of the cultural heritage of mankind uses.

The Tourism Department of Tourism statistics in order to improve the results of research carried out in this field.

Also, the idea of surveyed tourists is important, which Internet - resources they prepare to get information about Georgia.

It's mentioned the development of tourism in Adjara, in particular, Batumi. There is given The Department of Tourism Statistics provided by the various countries of the incoming tourists.

It discusses The industrial era to the information era, the global process, which determines its future.

ინფორმაციული ტექნოლოგიების როლი ტურისტული ბიზნესის განვითარებაში

XXI საუკუნეს ხშირად უწოდებენ საინფორმაციო ტექნოლოგიების საუკუნეს. ინფორმაციულმა ტექნოლოგიებმა, უპირველეს ყოვლისა კი გლობალურმა კომპიუტერულმა ქსელმა - ინტერნეტმა, ინფორმაციის გადაცემისა და გაცვლის ფუნქციასთან ერთად კომერციული საქმიანობის ფუნქციაც შეითავსა. თანამედროვე საქმიანი ადამიანის ცხოვრება ინტერნეტის გარეშე წარმოუდგენელია. მსოფლიო საინფორმაციო ქსელის არსებობამ უდიდესი როლი შეასრულა ბიზნესის მრავალი სახის, მათ შორის ტურიზმის ბიზნესის განვითარებაშიც.

ინტერნეტში საჭირო ინფორმაციის მოძიების ფართო შესაძლებლობები, ახალი პორტატული უსადენო მოწყობილობები, ტურისტულ ცენტრებსა და მოგზაურებსა და დაკავშირებული ყველა სახის მომსახურებაზე ინფორმაციის რაოდენობისა და ხარისხის გაზრდა უდიდეს პერსპექტივებს უსახავს ტურისტულ ბიზნესსა და ელექტრონულ კომერციას. თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით ტურისტს შესაძლებლობა აქვს დამოუკიდებლად დაგეგმოს მოგზაურობა: შეადგინოს მარშრუტი, შეუკვეთოს და გადაიხადოს სასტუმროს მომსახურების, აგრეთვე ექსკურსიების, თვითმფრინავის ან მატარებლის ბილეთების ღირებულება ინტერნეტის მეშვეობით და სხვა, რაც მას, საბოლოო ჯამში, საკუთარი დროითი და ფინანსური რესურსების დაზოგვის საშუალებას აძლევს.

ტურისტულ ფირმებში ინტერნეტის გამოყენებით არსებითად იზრდება გაყიდვების მოცულობა, ფართოვდება ტურისტული პროდუქტის გამოყენების გეოგრაფია, მცირდება რეკლამისა და საკუთარი ტურისტული პროდუქტის ბაზარზე წინ წაწევის ხარჯები, ტურისტული მომსახურების ხარისხი, მცირდება მომსახურებისა და დოკუმენტების გაფორმებისათვის საჭირო დრო და სხვ. ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენების განსაკუთრებული ფორმაა დაჯავშნის ელექტრონული სისტემა. მათ შორის გამოირჩევა “გალილეო” (“Galileo”), “ამადეუსი” (“Amadeus”) და “საბერ” (“Sabre”). მათი დახმარებით მომხმარებლებს საშუალება ეძლევათ, მიიღონ სასურველი მომსახურება.

ტურისტული სააგენტოებისათვის განსაკუთრებით საინტერესოა ინტერნეტ-ქსელის შემდეგი შესაძლებლობები:

- რეკლამა და ტურისტული პროდუქტის განვითარება;
- დაჯავშნის სისტემის გამოყენება;

- ტურის დამოუკიდებელი ფორმირება და ტურისტული პროდუქტის შექმნის შესაძლებლობა;
- ამინდის პროგნოზის, ქვეყნების შესახებ ინფორმაციის მოპოვების შესაძლებლობა.
- სასტუმროების ფასებისა და ტურისტული მომსახურების ტარიფების შესახებ ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობა;
- კომუნიკაციები და ეფექტური კავშირი (კომუნიკაციების დრო შეუზღუდავია — 24 საათი დღე-ღამეში).

დღეისათვის უკვე მრავალ ფირმას გააჩნია საკუთარი ელექტრონული ფოსტის მისამართი და ინტერნეტგვერდი ელექტრონულ ვაჭრობაში მონაწილეობის მიღების მიზნით. ბევრი ტურისტული ცენტრი და კომპანია ათავსებს ინტერნეტში დიდ ინფორმაციულ მასალას ტექსტებით, სურათებით და ვიდეოფილმებით, რომლებიც მომხმარებელს საშუალებას აძლევს გაეცნოს ტურისტულ რესურსებს, განრიგებს, ინფორმაციას სასტუმროებზე, გააგზავნოს მოთხოვნა ან დაჯავშნოს ტურისტული მომსახურება და გადაიხადოს მათი საფასური ინტერნეტის მეშვეობით.

საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარების კვალდაკვალ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ტურისტულ ბიზნესში CRM (Customer Relationship Management) სისტემების დანერგვა-გამოყენებამ. CRM სისტემის ქვეშ იგულისხმება კლიენტზე ორიენტირებული საინფორმაციო სისტემა, რომელიც, ერთი მხრივ, კლიენტების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასა და მათ შენარჩუნებას ემსახურება, ხოლო მეორე მხრივ, უზრუნველყოფს კომპანიის საქმიანობის ოპტიმიზაციას.

CRM სისტემა აერთიანებს შემდეგ კომპონენტებს:

- მონაცემთა ბაზას კომპანიის პროდუქტების, მომსახურებების და ფასების შესახებ;
- ინფორმაციას ბაზარსა და კონკურენტებზე (Knowledge management);
- საქმიანობის დაგეგმარების სისტემას (Scheduling and Resource reservation);
- კონტაქტების მართვის მოდულებს (Contact management),
- კლიენტებთან ოპერატიული ურთიერთქმედების მართვას (Activity management);
- დასრულებული გარიგებებისა (Project management) და პოტენციური გარიგებების მართვას (Opportunity management).

გარდა ამისა, იგი შეიცავს მარკეტინგის წარმართვის საშუალებებს, უზრუნველყოფს კომერციული წინადადებების ავტომატურ მომზადებას, მიზნობრივი აუდიტორიის ანალიზის და სეგმენტაციის განხორციელების საშუალებას, პოტენციური კლიენტების სიის შედგენას და მათ დაყოფას წარმოდგენებისა და მოთხოვნილებების მიხედვით, მარკეტინგული კამპანიების კვლევების ჩატარების დაგეგმვას და მათი შედეგების გაანალიზებას. აღსანიშნავია, ისიც რომ იდეალური

სისტემა არ არსებობს. როდესაც კომპანია CRM სისტემას ნერგავს, პროცესი მხოლოდ ნაწილობრივ ხორციელდება და მოცემული ორგანიზაცია ჩამოთვლილი მიმართულებებიდან მხოლოდ მისთვის შესაფერის ნაკრებს ირჩევს.

ზემოაღნიშნული სისტემები წარმატებით ინერგება და ვითარდება მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. რაც შეეხება საქართველოს, CRM სისტემის გამოყენება ნაკლებად ხდება. პრაქტიკულად არ არსებობს ორგანიზაცია, რომელსაც აღნიშნული სისტემა სრულყოფილად ჰქონდეს დანერგილი. თუმცა გარკვეული პოზიტიური ცვლილებები ამ მიმართულებით შეინიშნება. CRM სისტემის დასანერგად ქმედითი ნაბიჯები გადაიდგა ისეთი კომპანიების მიერ, როგორებიცაა: „ენერგო პრო ჯორჯია“, „TBC ბანკი“ „საინფორმაციო ცენტრი 09“, „ალდაგი ბი სი აი“, „ქართუ“, „ჯეოსელი“, საჯარო რეესტრი და ა.შ. ვიმედოვნებთ უახლოეს მომავალში CRM სისტემას საქართველოს ბაზარზე მოქმედი ტუროპერატორები და ტურსააგენტოები წარმატებით დანერგავენ.

ინტერნეტის მეშვეობით ტურისტული მომსახურების შეძენას გარკვეული უპირატესობები გააჩნია. ყველაზე მთავარია ის, რომ მომხმარებლებს არ სჭირდებათ სადმე გასვლა, ხანგრძლივი სიარული ერთი ტურსააგენტოდან მეორეში, ერთი ქალაქიდან მეორე ქალაქში მათთვის სასურველი ინფორმაციის მოსაძიებლად. მათ შეუძლიათ ერთმანეთს შეადარონ სხვადასხვა კომპანიების მომსახურების პირობები, ფასები, ინტერნეტის მეშვეობით შეუკვეთონ ავიაბილეთები და დაჯავშნონ სასტუმროს ნომრები დღე-ღამის ნებისმიერ დროს. მყიდველს შეუძლია სწრაფად და იაფად დაუკავშირდეს გამყიდველს და მიიღოს მისთვის საჭირო ინფორმაცია ამა თუ იმ მომსახურების შესახებ.

თანამედროვე ტექნოლოგიები ტურისტულ ფორმებს საშუალებას აძლევს:

- გააფართოვონ კლიენტებისათვის შეთავაზებული მომსახურების დიაპაზონი;
- აამაღლონ მუშაობის ოპერატიულობა და შეამცირონ ხარჯები;
- უფრო ეფექტურად დაამყარონ და გააღრმავონ ურთიერთობა პარტნიორებთან;
- გამოიყენონ მულტიმედიური სარეკლამო-ინფორმაციული პროდუქტები;
- მიიღონ ხელმისაწვდომობა გაფართოებულ ინფორმაციულ რესურსებთან.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, არსებობს გარკვეული პრობლემები, რომელთაგან შეიძლება გამოვყოთ:

- 1) მომხმარებელთა ინტერნეტთან ხელმისაწვდომობის შეზღუდულობა;
- 2) ქაოსურობა და ინფორმაციული გადატვირთულობა (ინტერნეტი მომხმარებლებს სთავაზობს მილიონობით ვებგვერდს და სრულიად სხვადასხვა მოცულობის ინფორმაციას);

3) უსაფრთხოება (მყიდველები შიშობენ, რომ ზოგიერთმა შეიძლება ბოროტად ისარგებლოს და მიითვისოს საკრედიტო ბარათების ნომრები).

ჩამოთვლილი სიძნელეების მიუხედავად, დიდი და მცირე ტურისტული კომპანიები სწრაფად ერთვებიან ინტერნეტსივრცეში. ინტერნეტის მეშვეობით ტურისტული ბიზნესის წარმართვა საკმაოდ სწრაფად განვითარებადი სახეობაა მთელს მსოფლიოში. ამ მხრივ გამონაკლისს არც საქართველო წარმოადგენს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ინტერნეტის მომხმარებელთა რაოდენობა ყოველწლიურად იზრდება. Internetworldstats-ის მონაცემებით, თუ 2000 წელს მხოლოდ 20000 ინტერნეტ მომხმარებელი იყო დაფიქსირებული, 2010 წელს ეს მაჩვენებელი 1300000-მდე გაიზარდა (იხ. ცხრ. 1)

ცხრილი 1. ინტერნეტის მომხმარებლის სტატისტიკა საქართველოში*

წელი	მომხმარებელი	მოსახლეობა	%
2000	20,000	4,389,004	0.5 %
2006	332,000	4,389,004	7.6 %
2009	1,024,000	4,615,807	22.2 %
2010	1,300,000	4,600,825	28.3 %

საქართველოში არაერთი ტურისტული სააგენტოა, რომლებიც სხვადასხვა სახის ტურებს სთავაზობენ მომხმარებლებს. მათ შორის აღსანიშნავია ტურისტული სააგენტოები: კავკასუს ტრეველი, ფრემ ტრეველი, ენტური და სხვ. დღეისათვის წარმოდგენილია ტურისტული ფირმა საკუთარი ვებგვერდის გარეშე. საგულისხმოა, რომ პროფესიულად დამუშავებული და ღამაზად გაფორმებული საიტი მოცემული კომპანიისათვის სასურველი იმიჯის შექმნისა და საკუთარი პროდუქციის რეკლამირების საუკეთესო საშუალებაა. ტურისტული ფირმის ვებგვერდები უნდა აკმაყოფილებდეს ისეთ ძირითად მოთხოვნებს, როგორიცაა:

- სიმარტივე (ვებ-გვერდზე განთავსებული ტექსტი უნდა იყოს მარტივად აღსაქმელი მომხმარებლისათვის);
- სასურველია ვებგვერდი რამდენიმეენოვანი იყოს;
- მაქსიმალური ინფორმაციულობა (ტურისტმა მოგზაურობის ყველა დეტალზე უნდა მოიპოვოს ინფორმაცია სხვა მისამართზე გადასვლის გარეშე. შემდგომში შესაძლებელია მოთხოვნების უფრო დეტალურად დაყოფაც);
- ვებგვერდი უნდა იყოს ინტერაქტიული. პოტენციურ ტურისტს უნდა შეეძლოს ამ გვერდიდან გაუსვლელად დაუკავშირდეს ტურისტულ სააგენტოს;

* წყარო: <http://www.internetworldstats.com/asia/ge.htm>

ტულ ფირმას და მაქსიმალურად მოკლე დროში მიიღოს მისგან სასურველ კითხვაზე პასუხი;

- სასურველია ვებგვერდზე განთავსდეს მარკეტინგულ-სოციოლოგიური ხასიათის კითხვარი, რომელთა პასუხების საფუძველზე შესაძლებელი გახდება შემუშავდეს ფირმის საქმიანობის გაცილებით ეფექტური და სწორი მარკეტინგული სტრატეგია;

- ვებგვერდს უნდა გააჩნდეს ონლაინრეჟიმში ტურის გაყიდვის საშუალება და ა.შ.

ვებგვერდების შექმნისას კომპანიებმა ზემოაღნიშნულთან ერთად უნდა გაითვალისწინონ უკვე აპრობირებული მეთოდებიც – ფორუმის დადება, გამოკითხვების ჩატარება ვებგვერდებზე განთავსებული კითხვარების მეშვეობით და ა.შ. განსაკუთრებით ეფექტური იქნება ტურისტული სააგენტოების მიერ საკუთარი მომსახურებების რეკლამების განთავსება ისეთ პოპულარულ სოციალურ ქსელებში, როგორიცაა Facebook, Twitter და სხვ.

განსაკუთრებით პოპულარულია კომპანია “Google”-ის მიერ შექმნილი პროგრამა “Google Earth”, რომლის საშუალებითაც მომხმარებლებს საშუალება ეძლევათ ვირტუალურად იმოგზაურონ სხვადასხვა ქვეყანაში, დაათვალიერონ სხვადასხვა ღირსშესანიშნავი ადგილები. Google Earth წარმოგვიდგენს ზოგიერთი ქალაქის 3-მოდელსაც, რაც ინტერნეტ-მომხმარებლებზე განსაკუთრებულ შთაბეჭდილებას ახდენს და საშუალებას აძლევს მათ დაათვალიერონ ქალაქები სამგანზომილებიან სივრცეში. აღსანიშნავია, რომ ფინურმა კომპანია Nokia-მ ქალაქების სამგანზომილებიანი რუკა შექმნა. სერვისზე Ovi Maps ხელმისაწვდომია 20-მდე ევროპული თუ ამერიკული ქალაქის მასშტაბური რუკა, მათ შორის ლონდონის, ნიუ-იორკის, ბარსელონას და სხვ. აღნიშნული სერვისის შექმნისთვის Nokia-მ საკუთარი განყოფილების Navteq კარტოგრაფიული საფუძველები გამოიყენა. საერთო ჯამში, ახალი სერვისი ფუნქციით წააგავს Google Earth-ს. ამჟამად ხელმისაწვდომია 3D-რუკების მხოლოდ ინტერნეტვერსია. ყოველივე ზემოაღნიშნული კი გარკვეულ შთაბეჭდილებას ახდენს პოტენციურ ტურისტებზე. სასურველია მსგავსი სახის ინოვაციები შეიქმნას საქართველოს შესახებაც.

ტურიზმის სექტორი ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფადმზარდი სექტორია საქართველოში. საქართველოში ტურიზმის განვითარების ნათელი მაგალითია აჭარის რეგიონის შავი ზღვის სანაპირო, სადაც მოქმედებს მსოფლიო ბრენდის სასტუმრო. ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, 2010 წლის განმავლობაში, აჭარაში სულ 974563 ვიზიტიორი ჩავიდა, რაც წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 76%-ით მეტია. აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ინფორმაციით, 2010 წლის იანვარ-დეკემბერში აჭარაში ჩასული ვიზიტიორების რაოდენობა 2008 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 3,4-ჯერ გაიზარდა. 2009 წელს, აჭარაში სულ 554150 ვიზიტიორი ჩავიდა, ხო-

ლო 2008 წელს 285000. 2010 წლის თორმეტ თვეში, აჭარაში ჩასულ უცხოელ ვიზიტორთა რაოდენობა იყო 312275, რაც 2009 წლის დროის იმავე პერიოდთან შედარებით, თითქმის 2-ჯერ მეტია, ხოლო 2008 წელთან შედარებით კი 4-ჯერ მეტი. 2009 წლის იანვარ-დეკემბერში აჭარას სტუმრობდა 162059 უცხოელი ვიზიტორი, ხოლო 2008 წელს - 76218.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოში საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებას ტურიზმის სფეროში, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, განსაკუთრებით კი აჭარის რეგიონში. წარმოდგენილი სტატისტიკური მონაცემები და ტურიზმის მიმართულებით მიმდინარე ტენდენციები მოცემულ სფეროში საინფორმაციო ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარების პერსპექტივებზე გვაფიქრებინებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

დ. მამულაშვილი, გ. ყაზიშვილი, ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეორე საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია “ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“, 4-5 ივნისი, ბათუმი, 2011.

http://en.wikipedia.org/wiki/Customer_relationship_management

<http://www.internetworldstats.com/asia/ge.htm>

<http://www.economy.ge/?category=4&lang=geo&dn=916>

Leila Mamulashvili, Giorgi Kazishvili (Gori, Georgia)

**The Role of Information Technologies
in Tourism Business Development**

Summary

The Internet has played the great role in developing of different kinds of business including tourist business. Its wide abilities represent great prospective to tourist business. A tourist can quickly and cheaply connect to a tour agency and can get necessary information about various services. A tourist can independently plan his/her journey: set a route, book and pay for hotel service, excursions, and travel ticket costs via internet saving his/her time and financial resources.

Tourist business is developing very quickly throughout the whole world and Georgia is not exception either.

In the thesis is considered the role and the importance of information technologies, in particular, the role and importance of the Internet, in tourist business, its positive and negative parts and prospective of its development in Georgia. In this regard, the focus is on Adjara region, especially on Batumi. In the thesis there are represented the authors' points of view and recommendations about above mentioned.

შავი ზღვისპირეთის ალიმბურ - რეაქციული ხურორბები და ბურიზმი

ბუნების მრავალფეროვნებით აჭარა დღეს საზღვაო დასვენების მთავარი რეგიონია. შავი ზღვა - აჭარის უმნიშვნელოვანესი ბუნებრივი სიმდიდრეა. მრავალფეროვანი და განუმეორებელი ფლორა, სანაპირო პლაჟები, რეკრეაციული დაწესებულებების მშენებლობა, აჭარის ტურისტული ბაზები და ქ. ბათუმის აღმშენებლობა ქმნის დიდი ტურიზმის პერსპექტივებს რეგიონში.

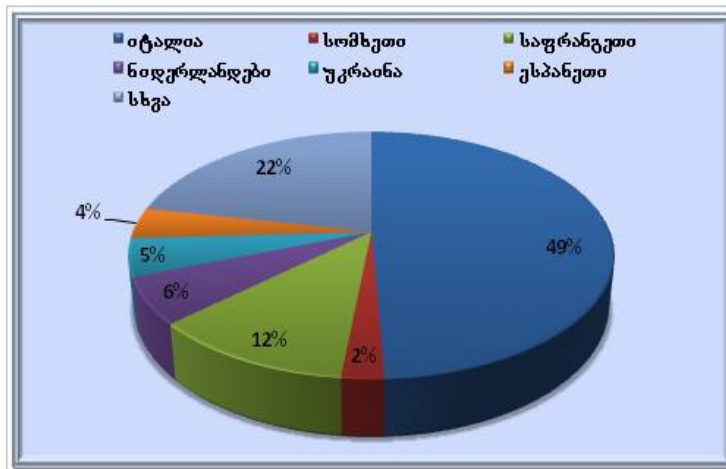
შესანიშნავი კლიმატური პირობების მქონე შავი ზღვისპირეთი წარმოადგენს კურორტების განვითარების უმნიშვნელოვანეს ზონას. ბოლო წლებში ბათუმი იქცა ერთ-ერთ ყველაზე მოთხოვნად ტურისტულ ადგილად საქართველოში. ის პოპულარობით სარგებლობს არა მარტო რესპუბლიკის, არამედ რეგიონის მასშტაბითაც.

ბათუმის ისტორია ორი ათას წელზე მეტს ითვლის, მისი სახელი დაკავშირებულია ზღვის სანაპიროსთან და მოიხსენიებოდა, როგორც ბათუსი, ანუ ზღვის ნაპირი.

ბათუმი, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქი, მდებარეობს შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ღრმა ყურის სამხრეთ ნაპირზე. ბათუმის ძირითადი ნაწილი სამხრეთიდან ეკვრის ყურეს და გაშენებულია კახაბრის ვაკის ჩრდილოეთ მონაკვეთზე, დანარჩენი ნაწილი ყურის აღმოსავლეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით - მდინარეების ბარცხანისა და ყოროლისწყლის გასწვრივ. ის მნიშვნელოვანი სამრეწველო და საკურორტო ქალაქია, მსხვილი პორტით.

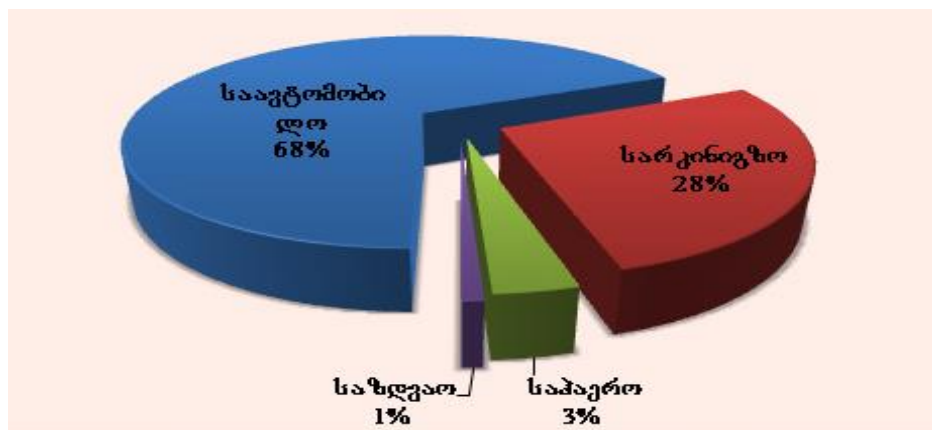
ბათუმის ნავსადგური წარმოადგენს შემავრთებელ სატრანსპორტო ხაზს, რომელიც აერთებს ევროპას აზიასთან და პირიქით. ნავსადგური უკავშირდება კავკასიის, ცენტრალური აზიის, უკრაინისა და თურქეთის ქვეყნებს საავტომობილო და სარკინიგზო გზებით. ნავსადგურს გააჩნია 5 ტერმინალი: ნავთობტერმინალი, მშრალი ტვირთის ტერმინალი, საკონტეინერო ტერმინალი, სარკინიგზო-საბორნე გადასასვლელი და სამგზავრო ტერმინალი. ბათუმის პორტი იქცა ბაქოში მოპოვებული ნავთობის გადაზიდვის უდიდეს სატრანსპორტო პუნქტად.

ბათუმის ნავთობტერმინალიდან ნავთობპროდუქტების ტრანზიტის წილი ქვეყნების მიხედვით 2010 წელი

აჭარის რეგიონის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სატრანსპორტო კვანძს წამოადგენს ქვეყნისათვის. აჭარის რეგიონს განსაკუთრებული როლი ენიჭება სწორედ სატრანზიტო დერეფნის და ლოჯისტიკის შემდგომი განვითარების კუთხით. აჭარაში განვითარებულია ტრანსპორტის თითქმის ყველა სახეობა: საზღვაო ტიპის, სარკინიგზო ტრანსპორტი, საჰაერო ტრანსპორტი, სახმელეთო ტრანსპორტი (ხორაგა, 2012).

მგზავრთა ბრუნვის ნაწილობრივი განაწილება ტრანსპორტის სახეობათა მიხედვით

ბათუმის საერთაშორისო აეროპორტიდან, გარდა ადგილობრივი რეისებისა, სრულდება საერთაშორისო რეგულარული რეისები თურქეთისა და უკრაინის მიმართულებით, ხოლო სეზონურად – აზერბაი-

ჯანისა და სომხეთის მიმართულებით, ბათუმის საერთაშორისო აეროპორტში მგზავრთა გამტარუნარიანობა შეადგენს 300 მგზავრს საათში; ბათუმის აეროპორტის შენობის ფართობია - 4 000 კვ.მ; თვითმფრინავებისთვის განკუთვნილი ასაფრენ-დასაფრენი ზოლის ფართობი შეადგენს 112 500 კვ.მ.

ინფორმაცია ბათუმის საერთაშორისო აეროპორტიდან 2008/09/10 წლებში შესრულებული რეისების რაოდენობისა და მგზავრთბრუნვის შესახებ:

დასახელება	2008 წ.	2009 წ.	2010 წ.
შესრულებული რეისების რაოდენობა	1936	1865	1962
გადაყვანილი მგზავრების რაოდენობა	81068	70901	90196

შავი ზღვის მნიშვნელობა საქართველოსთვის ფასდაუდებელია. იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ბუნებრივ წარმონაქმნს ქვეყნის ზოგადგეოგრაფიული მდებარეობისათვის, რესურსულ პოტენციალს, რეკრეაციულ ზონას, საგარეო ურთიერთობების ძირითად არტერიას.

სუბტროპიკული კლიმატი, საუკეთესო სამკურნალო თვისებების მქონე თბილი შავი ზღვა, სანაპირო ზოლში არსებული ტურისტული და საკურორტო ინფრასტრუქტურა, მთისა და ზღვის ჰავის უნიკალური ურთიერთშეხამება ქმნის საუკეთესო პირობებს აჭარაში დასვენებისათვის.

შავი ზღვა რეგიონისათვის წარმოადგენს სითბოს თავისებურ წყაროს და თბორეგულატორს, რომელიც მოსაზღვრე ხმელეთის ტემპერატურას ზამთარში მაღლა სწევს, ხოლო ზაფხულში - დაბლა. კლიმატური პირობების ასეთი თავისებურებითაა განპირობებული აჭარის ბუნების მდიდარი მრავალფეროვნება, რომელიც თითქმის ერთ დიდ ორანჟერეას ჰგავს.

სანაპირო ზონის კლიმატი შემდეგნაირია: საშუალო წლიური ტემპერატურა 13-14.5 °C -ს შეადგენს, ყველაზე ცივი თვე იანვარი, ხოლო ყველაზე ცხელი აგვისტოა. აქტიურ ტემპერატურათა ჯამი (+1000C–ზე მაღლა) 3900-44000 °C ინტერვალში. ჰაერის საშუალო წლიური ფარდობითი ტენიანობა მაღალია (75-85%). ნალექების წლიური ჯამი – 2300-2600 მმ-ს შეადგენს, რომლის უდიდესი რაოდენობა სექტემბერში მოდის, ხოლო უმცირესი მაისში. ქარის საშუალო წლიური სიჩქარე ლოკალური ხასიათისაა, ბათუმის აეროპორტის ტერიტორიაზე 4.6 მ/წმ-ს, ქობულეთში 2.6 მ/წმ-ს, ხოლო ჩაქვაში 1.7 მ/წმ-ს უდრის.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებობს 6 კურორტი, მათ შორის 5 ზღვისპირა კლიმატური კურორტი (ქობულეთი, ციხისძირი, მწვანე კონცხი, მახინჯაური, ბათუმი), ერთი მაღალმთიანი კლიმატური კურორტი – ბეშუმი და 17 საკურორტო ადგილი.

შავიზღვისპირეთის კურორტები თავისი ხელსაყრელი კლიმატური პირობებით უაღრესად მიმზიდველია: ნოტიო სუბტროპიკული ჰავა, თბილი ზამთარი, ზომიერად ცხელი ზაფხული, მზის ნათების ინტენსივობა (რადიაციული ბალანსი 60 კკალ.სმ²), ზღვის ნაკლები სიმღაშე (1,8%), ზღვის ტემპერატურა ზაფხულში (23-24 °C), მთისა და ზღვის ჰაერის ეფექტური შერწყმა ქმნის უმდიდრეს საკურორტო-რეკრეაციულ შესაძლებლობებს.

აჭარის ერთ-ერთი უღამაზესი ზღვისპირა კურორტია მწვანე კონცხი, რომელიც ბათუმიდან 9 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს და განლაგებულია ზღ. დ-დან 70-92 მ-ის სიმაღლეზე. სწორედ მწვანე კონცხის უღამაზეს ფერდობებზეა გაშენებული მსოფლიო მნიშვნელობის ბოტანიკური ბაღი, რომელსაც ყოველწლიურად ათასობით დამსვენებელი და სტუმარი ათვალიერებს. აქვეა განლაგებული კეთილმოწყობილი სანატორიუმები, სასტუმროები, რესტორნები და კაფე-ბარები. მწვანე კონცხის ზღვისპირა ზოლი საუკეთესო ადგილია არა მხოლოდ ცურვისა და მზის აბაზანების მისაღებად, არამედ დაივინგის მოყვარულთათვისაც.

რეგიონის პრიორიტეტს წარმოადგენს ტურიზმი. ის ცალკე აღებული სფერო არაა, იგი მოიცავს სასტუმროებს, საზოგადოებრივი კვების ობიექტებს და სხვადასხვა მომსახურების სფეროებს. ბოლო წლებში განვითარებული ტენდენციებიდან გამომდინარე მნიშვნელოვნად იზრდება მოთხოვნა რეგიონში ტურისტულ მომსახურებაზე. ზღვის ტურიზმთან ერთად ვითარდება მისი სხვადასხვა მიმართულებები.

ძველი ლექსიკონით სიტყვა ტურისტს განმარტავენ, როგორც პირს, „ვინც მოგზაურობს სიამოვნებისთვის ან ინტერესისათვის“. მეცხრამეტე საუკუნეში ტურისტად იწოდებოდა ადამიანი, რომელიც მოგზაურობდა სიამოვნებისთვის ინტერესით და რომელსაც სხვა საქმე არ ჰქონდა, ამით უნდა ეტრაბახა. დღეს ვეყრდნობით 1963 წელს რომში ტურიზმის საკითხებისადმი მიძღვნილ გაეროს კონფერენციაზე მიღებულ ტურისტის განმარტებას: ტურისტი - შრომის, ტურისტული პროდუქციის ან ტურისტული მომსახურების მომხმარებელი; ადგილის, დასახლებული პუნქტის ან ქვეყნის დროებითი სტუმარი, განურჩევლად მისი მოქალაქეობისა, ეროვნებისა სარწმუნოებისა და სქესისა, რომელიც უცხო ტერიტორიაზე არა ნაკლებ 24 საათისა და არა უმეტეს ერთი წლის განმავლობაში იმყოფება სიამოვნების, დასვენების, მეურნეობის, შემეცნების ან საქმიანი მიზნით, რომელსაც არ აქვს უფლება უცხო ტერიტორიაზე ანაზღაურების მიზნით დასაქმებულსა.

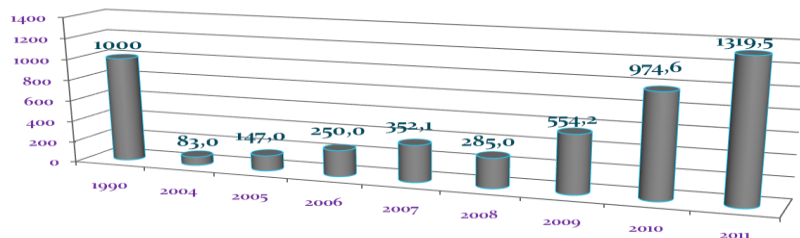
ტურიზმი არის ადამიანის მოგზაურობა მუდმივი საცხოვრებელი ადგილის ფარგლებს გარეთ სიამოვნებისა და დასვენების, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი, სასტუმრო, შემეცნებითი, რელიგიური ან საქმიანი მიზნებით. ანუ, მარტივად რომ ვთქვათ, ტურიზმი რეალურად მრავალმხრივი ცხოვრება, დასვენებისა და ფიზიკური თუ სულიერი ძალების აღდგენის წესია (მერლანი, 2008:34-36).

ტურიზმი არის თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის ერთ-ერთი უმსხვილესი, მაღალშემოსავლიანი და ყველაზე დინამიურად განვითარებადი დარგი.

2011 წლის მონაცემებით, აჭარაში სულ დაფიქსირდა 1 319 513 ვიზიტორი, აღნიშნული მაჩვენებელი წინა წლის მაჩვენებელს 35.3% - ით აღემატება, ხოლო 2006 წლის მაჩვენებელს 427.8 %-ით.

	1990	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ტურიზმი /ათასი კაცი/	1 000	83,0	147,0	250,0	352,1	285,0	554,2	974,6	1 319,5
ზრდის ტემპი %		-91,7	77,1	70,1	40,8	-19,1	94,5	75,9	35,4

ტურიზმი /ათასი კაცი/

აჭარის არ-ში 2011 წელს 2006 წელთან შედარებით ტურისტთა განთავსების საშუალებების რაოდენობამ 87%-ით იმატა. 2011 წელში არსებული 51.1 ათასი ადგილიდან 80 %-ზე მეტი საოჯახო ტიპის განთავსების საშუალებებზე მოდის. ამავე წელს განთავსების საშუალებების დატვირთვის კოეფიციენტი წლის განმავლობაში საშუალოდ მხოლოდ 16,6 % იყო, ხოლო აგვისტოს თვეში განთავსების საშუალებების დატვირთვის კოეფიციენტი 52,35%-ს აღწევდა. განსაკუთრებით ტურისტთა ინტერესი აჭარის მიმართ იზრდება ზაფხულის პერიოდში- ივლისსა და აგვისტოში.

2011 წელს აჭარაში განხორციელებული კერძო ინვესტიციების 43.6% ტურიზმის დარგზე მოდის, რაც განაპირობებს არსებული პოტენციალის ზრდას, განსაკუთრებით ბათუმის როგორც ტურისტული ცენტრის ჩამოყალიბებასა და შემდგომ განვითარებას. რეგიონის იმიჯის ზრდას ხელს უწყობს მსოფლიოში ცნობილი სასტუმრო ოპერატორების ბრენდების შემოსვლა. ახალი სასტუმროების მშენებლობით აჭარაში 2012 წლისათვის დამატებით 4 000 განთავსების ადგილი შეიქმნება (ხორავა, 2012).

აჭარის რეგიონის განვითარება მომდინარეობს სტაბილურად და მაღალი ტემპით. 2009 წლიდან დაიწყო ძველი ბათუმის რეაბილიტაციის პროექტი. რეაბილიტირებული იქნა მრავალი ისტორიული შენობა, ქუჩები. ბათუმში განხორციელდა მნიშვნელოვანი საინვესტიციო პროექტები ყაზახეთის, უკრაინის, თურქეთის, ავსტრიისა და სხვა ქვეყნების მიერ.

აღსანიშნავია, რომ ტურიზმის და კურორტების დეპარტამენტმა ქვეყანაში ტურიზმის სტატისტიკის გაუმჯობესების მიზნით, კვლევა განახორციელა. კვლევის შედეგად რამდენიმე საინტერესო ტენდენცია გამოვლინდა. კერძოდ: მეზობელი ქვეყნების მოქალაქეთა გარდა, საქართველოში ჩამოსულ ტურისტთა შორის გერმანელი, ამერიკელი, ბრიტანელი და ფრანგი მოგზაურები ჭარბობდნენ. კვლევის ფარგლებში ტურისტებმა მათი თვალთ დანახული საქართველოს უნიკალური უპირატესობებიც დაასახელეს, რომელთა შორის მთავარ ადგილს ადამიანური ურთიერთობები, სტუმართმოყვარეობა, კლიმატური პირობები და საქართველოს სამზარეულო იკავებს. რაც შეეხება ტურიზმის სფეროში არსებულ პრობლემებს, მათ შორის მომსახურების დაბალი დონე და კომუნიკაციის ხარვეზები დასახელდა (<http://www.economy.ge/?category=4&lang=geo&item>).

ბოლო პერიოდში აჭარამ მნიშვნელოვან წინსვლას მიაღწია ტურიზმის განვითარების საქმეში, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ ჯერჯერობით საგრძნობლად ჩამოვრჩებით სხვა განვითარებულ ქვეყნებს, ვინაიდან საქართველოს ტურისტული ინდუსტრია მსოფლიო ბაზარზე ახალბედა მონაწილეა და ამიტომ ჯერ კიდევ ნაკლებადაა ადაპტირებული მსოფლიო ბაზრის მოთხოვნებთან. მიუხედავად ამისა, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აჭარაში ტურიზმის განვითარებას საკმაოდ კარგი პერსპექტივები აქვს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მაისურაძე, ვერბეცკი, ხუციშვილი, 2008 : მაისურაძე დ., ვერბეცკი ი., ხუციშვილი თ. *ეკოლოგიური ტურიზმის საფუძვლები*, თბილისი.

მერლანი, 2008 : მერლანი გ. *ტურიზმის მენეჯმენტის საფუძვლები*, თბილისი.

მეტრეველი, 2008 : მეტრეველი მ., *ტურიზმი და გარემო*, თბილისი.

ხორავა, 2012 : ხორავა ს., კლიმატურ ცვლილებებზე საქართველოს მესამე ეროვნული შეტყობინება. პროექტი, ბათუმი.

შუბლაძე, 2004 : შუბლაძე ვ., საქართველო და ტურიზმი. თბილისი.

<http://www.ucnauri.com/2010/>

<http://www.tourismadjara.ge/>

<http://www.economy.ge/?category=4&lang=geo&item=166>

Maia Azmaiparashvili, Tamar Basilashvili (Gori, Georgia)

Georgian Black Sea Tourism

Summary

Adjara is the main summer tourism destination of Georgia. Its diverse and unique flora, subtropical climate, beaches, recreational facilities and the attractions of Batumi are all reasons that hundreds of thousands of tourists visit Adjara every year.

There are six resorts in the Autonomous Republic of Adjara, five of them sea-side resorts (Kobuleti, Tsikhisdziri, Mtsvane Kontskhi, Makhinjauri, Batumi), and one mountain resort– Beshumi.

The Black Sea resorts have very favorable climatic conditions: a humid subtropical climate characterized by warm winters, moderately hot summers, high sun light intensity (60 K radiation balance. Cal. Cm 2), low salinity in the Black Sea (1.8%), a warm water temperature (23-24 degrees Celsius), and a combination of mountain and sea air.

The development of Adjara region is stable and characterized by high growth. Since 2009 many historical buildings and streets in Batumi have been restored.

Recently Adjara has achieved significant improvement in tourism development. Georgia still lags behind many other countries in terms of tourism infrastructure, etc. Georgia is a recent arrival in terms of world tourism but the prospects for tourism growth in the country are high.

ბურიში და ინტელექტუალური საუთრების როლი ბათუმის განვითარებაში

თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის წინაშე მდგარი ძირითადი ამოცანები მიმართულია მისი კონკრეტული პრობლემების გადასაწყვეტად, რომლებიც განისაზღვრა ქალაქის მერიის მიერ სხვადასხვა ეროვნულ და საერთაშორისო ფორუმზე, სოციალური და ეკონომიკური მიზნების შესწავლის გზით.

ქალაქმა ერთ-ერთ მიზნად დაისახა მძლავრი ტურისტული ინდუსტრიის შექმნა, სამრეწველო სექტორის განვითარება, იმპორტული საქონლის ნაცვლად საკუთარი პროდუქციის ჩანაცვლების მიზნით სამრეწველო დარგებში ადგილობრივი ნედლეულის გამოყენება და ექსპორტის ზრდა.

როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის ტურისტული ინდუსტრიის განსავითარებლად უკანასკნელ წლებში ყურადღება მახვილდება იმ ღონისძიებებზე, რომლებიც მიმართულია ტურისტული კლასტერის საერთო ინფრასტრუქტურის სრულყოფისაკენ, რომ გაუმჯობესდეს ქალაქის მოსახლეობის საცხოვრებელი პირობები და კომფორტი, ხელი შეეწყოს შედარებით იაფი ტექნოლოგიების დამუშავებას.

იმპორტული ტექნოლოგიების ათვისება და ადაპტაცია, ადგილობრივი საინოვაციო პოტენციალის გამოყენება ხელს უწყობს თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის ტურისტული პოტენციალის გაზრდას. ამ მიმართულებით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სამრეწველო საკუთრების დაცვა და განვითარება. ქალაქის ინტერესები მოითხოვს სამრეწველო საკუთრების სისტემის შემდგომ განმტკიცებასა და სრულყოფას.

ტურიზმის და სტუმართმოყვარეობის ბიზნესში გამოგონებაზე პატენტის მიღების უფლება ხელს უწყობს სახსრების ინვესტირებასა და სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების ინტენსიფიკაციას.

უფლებები სასაქონლო ნიშნებზე იცავს ტურისტულ ბიზნესში ჩართულ წარმოებებს არაკეთილსინდისიერი კონკურენტებისგან.

ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარებაში დიდი როლი უნდა მიენიჭოს ბათუმის მოსახლეობის შემოქმედებითი სამუშაოების სტიმულირებას, რის შედეგადაც შეიძლება მივიღოთ საგამომგონებლო იდეების დიდი რაოდენობა. თუმცა, ზოგი მათგანი შეიძლება არც პასუხობდეს პატენტუნარიანი გამოგონების ყველა მოთხოვნას. სწორედ ამ მიზანს უნდა ემსახურებოდეს სამრეწველო საკუთრების ობიექტის – სასარგებლო მოდელე-

ბის დაცვა, ნაკლებად მკაცრი მოთხოვნებითა და გამოგონებასთან შედარებით დაცვის გაცილებით მოკლე ვადით.

სწორად შერჩეულ სასაქონლო ნიშანს აქვს არსებითი ეკონომიკური მნიშვნელობა ბათუმის ტურისტული საწარმოებისათვის, ვინაიდან შესაძლებლობას აძლევს მათ ამ სასაქონლო ნიშნის გამოყენებით დაიკავონ ტურიზმის საერთაშორისო ბაზარზე გარკვეული მდგომარეობა. ამიტომ, სასაქონლო ნიშნების ეფექტური დაცვა წარმოადგენს კომერციული საქმიანობის მნიშვნელოვან ასპექტს. სულ უფრო მეტ ყურადღებას იქცევს ის გავლენა, რომელიც შეიძლება იქონიოს სასაქონლო ნიშნის რეკლამამ და ბაზარზე დამკვიდრებამ მომხმარებელთა მოთხოვნილებების სტრუქტურის ჩამოყალიბებაზე.

სამრეწველო საკუთრების სისტემა იქმნება იმისათვის, რომ მოემსახუროს კომერსანტთა, მწარმოებელთა, მრეწველთა, მკვლევართა, ბიზნესმენთა და მომხმარებელთა მოთხოვნილებებს. პოტენციურ მომხმარებელთა და მოსარგებლეთა ჩამონათვალი ამოუწურავია და სარგებელი სამრეწველო საკუთრების ეფექტური გამოყენებიდან ეხება ეკონომიკის უკლებლივ ყველა სექტორს.

ტურიზმის სფეროში მყოფ კონკურენტ კომპანიებს განუწყვეტლივ გააქვთ ბაზარზე ახალი პროდუქცია და/ან ტექნოლოგიები, ამდენად ადგილი აქვს საქონლისა და მომსახურების დამუშავების, სრულყოფისა და განახლების უწყვეტ პროცესს. ნებისმიერი კომპანია, რომელიც მზად არ არის კონკურენციისათვის, განწირულია სტაგნაციისათვის.

უფლებები სასტუმრო ბიზნესში არსებულ სამრეწველო საკუთრებაზე ინოვაციების (საქონლის, პროცესების, მოწყობილობების და ა.შ.) შემქმნელს საშუალებას აძლევს თავისუფლად დაიმკვიდროს ადგილი ტურისტულ ბაზარზე, მინიმალური რისკით შეადწიოს ახალი ტურისტული ბაზრის შესაბამის სეგმენტებში და აინაზღაუროს დანახარჯები იმ მეცნიერულ გამოკვლევებზე, რომლებსაც ეფუძნება ინოვაცია. პრაქტიკულად, ეს ინოვაციები ზოგიერთი ყველაზე მოწინავე ტექნოლოგიის ავანგარდში ექცევა. ეს სულ უფრო ცხადი ხდება თანამედროვე ტურისტულ ინდუსტრიაში, რომელშიც ტექნოლოგიას მზარდად დომინირებული ადგილი უჭირავს.

ტრანსნაციონალური კომპანიების (ტნკ) შემოსვლამ თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის ტურისტულ ბაზარზე გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ კონკურენციის, არამედ ეკონომიკური განვითარების შერჩევის თავისუფლების მაჩვენებელზეც. ტურისტულ ტნკ ზეგავლენით გაიზარდა ხარჯები ინფრასტრუქტურაზე. ტნკ საჭიროებენ ახალი აეროპორტის მშენებლობას, მიწისზედა ტრანსპორტის ჩამოყალიბებული სისტემის შეცვლას, მიწათსარგებლობის სტრუქტურის გადასინჯვას.

ტურისტული ობიექტების დიდი კაპიტალტევადობის გამო ტურისტულ კლასტერში შემავალი თვითმმართველი ქალაქი – ბათუმი ითვალისწინებს ამას ქალაქის ბიუჯეტში, იღებს სესხებს და კრედიტებს ტურისტული ინფრასტრუქტურის შესაქმნელად.

ზემოაღნიშნულის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ ბათუმის საბიუჯეტო მაჩვენებლები. კერძოდ, ბათუმის საკრებულოს 2007 წლის 28 დეკემბრის #21-1 დადგენილებით დამტკიცდა თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის 2008 წლის ბიუჯეტი. ქალაქში ქონების გადასახადი შეადგენდა 7,600.0 ათას ლარს. წინა წელთან შედარებით ბათუმში გაიზარდა არასაგადასახადო შემოსავლები (6,535.0 ათასი ლარი), სათამაშო ბიზნესის მოსაკრებელი (3,700.0 ათასი ლარი); მნიშვნელოვნად გაიზარდა ფინანსური დახმარება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან (17,198.0 ათასი ლარი) და ფინანსური დახმარება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტიდან (21,832.0 ათასი ლარი); მოიმატა ტრანსპორტის ხარჯებმა (9,825.3 ათასი ლარი). ტურისტული ბიზნესის აღმავლობის ერთ-ერთ ნიშანს წარმოადგენს ის გარემოება, რომ ქალაქის ბიუჯეტში გაიზარდა ისეთი მუხლები, როგორიცაა გარე განათების ღონისძიებები (3,600.2 ათასი ლარი), ქუჩებისა და ტროტუარების კეთილმოწყობის ღონისძიებები (6,835.3 ათასი ლარი), ქალაქის პარკების, სკვერებისა და მოედნების კეთილმოწყობის ღონისძიებები (8,723.6 ათასი ლარი), ქალაქგარეშე მდებარე ღონისძიებები (500.6 ათასი ლარი).

ოიგვე ტენდენცია შეინიშნებოდა ქალაქის ბიუჯეტში 2009 წელსაც, რომელიც დაამტკიცა ბათუმის საკრებულომ 2008 წლის 31 დეკემბრის № 16-1 დადგენილებით “თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის 2009 წლის ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ”. კერძოდ, საგრძნობლად გაიზარდა დანახარჯები კომუნალური ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის პროგრამებზე (9,868.9 ათასი ლარი), ხოლო ურბანული ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამებზე დანახარჯებმა შეადგინა 38,473.9 ათასი ლარი. მათ შორის, სანიტარულ დასუფთავებაზე გაწეულმა ხარჯებმა შეადგინა 4,346.0 ათასი ლარი, ხოლო გარე განათებაზე – 3,108.2 ათასი ლარი, ქუჩებისა და ტროტუარების კეთილმოწყობაზე გამოიყო 26,784.5 ათასი ლარი, საპროექტო-სახარჯთაღრიცხვო დოკუმენტაციის შედგენაზე – 253.0 ათასი ლარი, ქალაქის დაგეგმარებაზე კი 565.0 ათასი ლარი; ბათუმის ისტორიული უბნებისა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის პროგრამაზე გაიხარჯა 39,505.0 ათასი ლარი;

ზემოაღნიშნული ტენდენცია არ შეცვლილა ქალაქის 2011 წლის ბიუჯეტის შემუშავებისა და დამტკიცების შემთხვევაშიც. (იხილე თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის საკრებულოს 2010 წლის 31 დეკემბრის №45 დადგენილება „თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის 2011 წლის ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ“).

თუ წლების მიხედვით თვალს მივადევნებთ შესაბამისი საბიუჯეტო მუხლების ცვლილების დინამიკას, შეიძლება ითქვას, რომ აშკარად აღვიწინა აქვს მათ ზრდას. ასე მაგალითად, საბიუჯეტო შემოსულობები 2009

წელს შეადგენდა 124,210.8 ათას ლარს, 2010 წელს – 169,638.1 ათას ლარს, ხოლო 2011 წელს – 197,476.9 ათას ლარს.

წლიდან წლამდე იზრდება გრანტის სახით მიღებული დაფინანსება, რომელიც 2009–2011 წლებში, შესაბამისად, შეადგენდა 106,279.9, 137,290.6 და 162,388.9 ათას ლარს. იგივე ითქმის პროგრამულ დაფინანსებაზეც, რომელსაც ზემოაღნიშნულ პერიოდში ასევე აქვს ზრდადი სახე: 97,095.0, 132,213.4 და 173,579.8 ათასი ლარი, შესაბამისად.

ბათუმში განთავსებული ტურისტული ინფრასტრუქტურის დაგეგმვაში დიდია ინდივიდუალური კონსულტანტის ან საკონსულტაციო ფირმის როლი. ისინი იძლევიან რჩევებს და ახორციელებენ სხვა მომსახურებას ტექნოლოგიის გამოყენების, დაგეგმვასა და ფაქტობრივ შეძენასთან დაკავშირებით. ეს მნიშვნელოვანია იმ ტურისტული კომპანიებისათვის, რომელთაც სურთ ტექნოლოგიის ან/და სავაჭრო და მომსახურების სტილის შეძენა სხვა ქვეყნის ტურისტული საწარმოსაგან.

ასეთი სახის საქმიანი ურთიერთობისას უზრუნველყოფილია არა მხოლოდ დახმარება ტექნოლოგიის შეძენაში. ინდივიდუალურ კონსულტანტთან ან საკონსულტაციო ფირმასთან ერთობლივი მუშაობის პროცესში გროვდება გამოცდილება, რომელიც შემდგომში გარდაიქმნება ძვირადღირებულ ცოდნად და ემსახურება მომავალი პროექტების უკეთ განხორციელებას.

დაგეგმვის სფეროში რჩევა და მომსახურება დაკავშირებულია გამოსაყენებელი ტექნოლოგიის, მომსახურების, ბრენდის შერჩევასთან, საჭირო ინვესტიციებთან, წარმოების ორგანიზაციის ფორმასთან ან სხვა ურთიერთობების დამყარებასთან, აგრეთვე, მათ ვარგისიანობასთან დასახეული მიზნების მისაღწევად.

რჩევები და მომსახურება ტურისტული ბიზნესის დაგეგმვის შესახებ შეიძლება გაერცხვდეს რეკომენდაციებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ახალ ტურისტულ პროდუქტთან (ბრენდთან), წარმოებაში გამოსაყენებელი ტექნოლოგიისა და მისი შესაძლო წყაროების შერჩევასთან.

ეს მომსახურება შეიძლება შეიცავდეს ტურიზმის ბაზარზე ან მის შესაბამის სეგმენტში სიტუაციის საერთო ანალიზს მათი ვარგისიანობის განსაზღვრის მიზნით ტურისტული კომპლექსის განთავსებისათვის ან პროდუქტის მარკეტინგისათვის. ასე მაგალითად, ტნკ „კონკორდი“-ს მომსახურება შეიცავს სამუშაო ძალის, ნედლეულის, შუალედური ტურისტული პროდუქტების და კომპონენტების ხელმისაწვდომობის ანალიზს. იგი მოიცავს ტექნოლოგიის გარემოზე ზეგავლენის ანალიზს, სავლელე გამოცდებისა და ლაბორატორიული ანალიზების ჩათვლით; ითვალისწინებს ინვესტიციების შეფასებას, დაფინანსების წყაროებისა და წინასაინვესტიციო ტიპის სხვა მომსახურების განსაზღვრას.

ტურიზმის ბიზნესში საკონსულტაციო მომსახურება შეიძლება შეიცავდეს საქმიანი ურთიერთობების შესაძლო სახეობების ანალიზსაც. შეიძლება მომზადდეს რეკომენდაციები იმის თაობაზე, თუ სხვადასხვა იუ-

რიდიული საშუალებებიდან რომლის გამოყენებაც საჭირო შერჩეული ტურისტული პროდუქტის შესაძენად.

საკონსულტაციო მომსახურება შეიძლება გავრცელდეს ტურისტული პროექტის განხორციელების სტადიაზეც (მომსახურება “პროექტირებასა და დამუშავებასთან” დაკავშირებით). ასეთი მომსახურება შეიცავს სასტუმროს განლაგების გეგმის მომზადებას, სასტუმროს შენობის პროექტირებას, დანადგარების პროექტირებას, დოკუმენტაციის მომზადებას ტენდერისათვის შენობის ან მოწყობილობების პროექტირებასა და სამშენებლო სამუშაოებზე, აუქციონების პირობების შეფასებასა და რეკომენდაციებს კონტრაქტების თაობაზე, ზედამხედველობას სასტუმროს მშენებლობაზე მოწყობილობის მონტაჟის ჩათვლით, ზედამხედველობას მოწყობილობების გაშვებასა და გამოცდაზე და დასკვნის მომზადებას გამოყენებული პროცესის განხორციელების შესახებ, აგრეთვე რეკომენდაციებს, რომლებიც დაკავშირებულია გარკვეული დანადგარების ან მთლიანად სასტუმროს ექსპლუატაციის საწყის პერიოდთან.

ტურიზმის სფეროში საკონსულტაციო მომსახურება შეიძლება გავრცელდეს სამეცნიერო-კვლევით და საპროექტო-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზეც, წარმოებული მომსახურების ან გამოყენებული ტექნოლოგიური პროცესის გაუმჯობესების მიზნით, ანდა თანამომსახურების შესაძლო გამოყენების განსაზღვრისათვის ან ახალი მომსახურების ან პროცესების შესაქმნელად.

როგორც სტატისტიკა გვიჩვენებს, ქალაქ ბათუმში ტურიზმის ბიზნესში მომსახურების გასაწევად იყენებენ ინდივიდუალური კონსულტანტის, ისე საკონსულტაციო ფირმების მომსახურებას. მაგრამ, ჩვეულებრივ, ისინი სპეციალიზებული არიან გარკვეული ტიპის ტურისტული მომსახურების მიხედვით, როგორიცაა, მაგალითად, ტურისტული ინვესტიციების დაგეგმვა, სასტუმრო კომპლექსის პროექტირება და დამუშავება, გარემოზე ზემოქმედება, მარკეტინგი და სასტუმროს მართვის ორგანიზაცია.

ჩემი აზრით, ტურისტული საკონსულტაციო მომსახურება წარმოადგენს ნოუ-ჰაუს ფორმებს. ამიტომ იგი უნდა მოექცეს ნოუ-ჰაუს ხელშეკრულების ჩარჩოებში, კონკრეტულად კი მომსახურების შესახებ ხელშეკრულების ან შეთანხმების ფარგლებში.

ქალაქ ბათუმში ტურიზმის სფეროში საქმიანი ურთიერთობების სხვადასხვა სახეობები და მათი შესაბამისი იურიდიული საშუალებები ისე არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ სასტუმროს დაგეგმვა, მშენებლობა და ექსპლუატაცია დაკისრებული აქვს ერთ მიმწოდებელს ან მიმწოდებელთა მეტად შეზღუდულ რაოდენობას. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თუნდაც ტნკ „კონკორდი“.

ამგვარად, პროექტი “გასაღების ქვეშ” შეიძლება შეიცავდეს გარკვეულ იურიდიულ საშუალებათა ყოველმხრივ გამოყენებას, რის შედეგადაც ერთი მხარე იღებს ვალდებულებას გადასცეს კლიენტს მთლიანად აღჭურვილი სასტუმრო კომპლექსი ან ტურისტული მომსახურების კომ-

პლექსი, რომელსაც შეუძლია შეთანხმებული მაჩვენებლების შესაბამისად მუშაობა.

სასტუმროების ბიზნესში, უფრო ხშირად, პროექტი “გასაღების ქვეშ” შეიცავს ერთი მხარის მიერ კლიენტისთვის სასტუმროს საპროექტო დოკუმენტაციისა და მისი მუშაობის შესახებ ტექნიკური ინფორმაციის გადაცემას. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში შეიძლება გადაიდგას დამატებითი ნაბიჯები, რომლებიც დაკავშირებულია სასტუმრო კომპლექსის მშენებლობის ტექნოლოგიაზე უფლებების მოპოვებასთან, ტექნიკური მომსახურების უზრუნველყოფასთან, მოწყობილობების შეძენასა და მონტაჟთან, ნედლეულის, დეტალებისა და კომპონენტების შეძენასთან, სასტუმროს პერსონალის სწავლებასთან, სასტუმროს მუშაობაზე (საწყის ეტაპზე მაინც) ზედამხედველობასთან.

სასტუმროების ბიზნესის სფეროში სახელწოდება – პროექტი “გასაღების ქვეშ” გაპირობებულია იმით, რომ მის საბოლოო შედეგს თითქოს წარმოადგენს კლიენტისთვის სასტუმროს კარების გასაღების ჩაბარება, რაც ნიშნავს მხარეთა შორის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ სამუშაოთა დასრულებას.

ტექნოლოგიის მიმდებმა, საკუთარი გამოცდილებისა და რესურსების გათვალისწინებით, თავად შეასრულოს ერთი ან რამდენიმე კონკრეტული ეტაპი (მაგალითად, განახორციელოს სასტუმროს კომპლექსის სამშენებლო სამუშაოების ნაწილი, სასტუმროს შენობის აგება, მოწყობილობების შეძენა და დაყენება, აგრეთვე, სასტუმროს და დანადგარების პროექტირებაც კი).

თვითმმართველ ქალაქ – ბათუმში ტურიზმის სფეროში როგორც საკონსულტაციო შეთანხმებებს, ისე პროექტებს – “გასაღების ქვეშ” გააჩნიათ თავიანთი ნაკლოვანებები. პირველი მათგანი, ჩვეულებრივ, არ ითვალისწინებს კონსულტანტის პასუხისმგებლობას შედეგებზე. მეორე შემთხვევაში, ტექნოლოგიის, ახალი ბრენდის ან მომსახურების მიმწოდებელს ასეთი პასუხისმგებლობა აკისრია. მაგრამ პრაქტიკულად არცერთ შემთხვევაში არ არის გათვალისწინებული მიმწოდებლის ვალდებულება, ადვილად ხელმისაწვდომი გახადოს მიმღები მხარისათვის გადაცემული ტექნოლოგიის, ბრენდის და/ან მომსახურების შემდგომი გაუმჯობესება. ეს შეთანხმებები, როგორც წესი, ასევე არ შეიცავენ ზომებს შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელი ფინანსირებით ან სხვა რესურსებით უზრუნველყოფის შესახებ.

ჩემი აზრით, ამ ნაკლოვანებებისა და სხვა მიზეზებიდან გამომდინარე, ქალაქ ბათუმის ტურისტულ ბიზნესში თანამშრომლობის უფრო მიმზიდველი მექანიზმი შეიძლება ერთობლივი ტურისტული საწარმო იყოს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის საკრებულოს 2007 წლის 28 დეკემბრის №21-1 დადგენილება “თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის 2008 წლის ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ”. ბათუმი, 2007 წ.

თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის საკრებულოს 2008 წლის 31 დეკემბრის №16-1 დადგენილება “თვითმმართველი ქალაქის - ბათუმის 2009 წლის ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ”. ბათუმი, 2008 წ.

თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის საკრებულოს 2010 წლის 31 დეკემბრის №45 დადგენილება „თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის 2011 წლის ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ“. ბათუმი, 2010 წ.

ჩიკვაიძე, 2007 : ჩიკვაიძე თ., ეკონომიკური გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის ახალი პარადიგმა: არსი, პრობლემები, პერსპექტივები. “კომერსანტი“, №2.

ჩილაძე, 2009 : Чиладзе Г.Б. Некоторые вопросы бухгалтерского учета, аудита и маркетинговой оценки Объектов интеллектуального творчества в Грузии. //Защита прав интеллектуальной собственности. Материалы XII Международной научно-практической конференции. Ялта, 2009, с.64-69.

ჩილაძე, 2010 : Чиладзе Г.Б. Роль Торговых Марок В Условиях Переходной Экономики. Международная научно-практическая конференция «Инновации в бизнесе». Батуми, 16-17 апреля 2010.

Chiladze, 2010 : Chiladze G. Intellectual property as a factor of economical development of Georgia: legal aspects. International Conference Economic Development: Problems and Solutions. Rezeknes Augstskola, Latvia, 15 April, 2010.

Chiladze, 2007 : Chiladze G.B. Economic and Legal Aspects of License Agreement. International Scientific-Analytical Magazine “Sakartvelos Ekonomika” №9 (118), Tbilisi 2007, 45-47 pp.

http://www.concordtravel.ge/portal/alias_concordtravel/lang_ka-GE/tabid_1346/default.aspx უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012

<http://www.batumi.ge/ge/?page=show&sec=36>

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012

George Chiladze (Akhaltshikhe, Georgia)

Tourism and the role of intellectual property in its development

Summary

The city of Batumi has set a goal - to create a strong tourism industry.

In this regard, of particular importance is the development and protection of intellectual property.

From year to year the city budget has included expenditures for the creation of infrastructure grant funding.

However consulting as well as the turn-key project have shortcomings that require fixing.

ფრანკფონიის სისტემის მნიშვნელობა საერთაშორისო ბუღალტრულ ბიზნესში

ტურისტული ტრანსნაციონალური კომპანიის (ტნკ) ზემოქმედება შთამბეჭდავია და იმავდროულად ყოველწლიურად იზრდება მისი გავლენა თვითმმართველი ქალაქის – ბათუმის ეკონომიკაზე. ამ მიმართულებით შეიძლება გამოვყოთ ხუთი ძირითადი საკითხი, კერძოდ: 1) ტურისტული ტნკ კონტროლი ბათუმის ტურისტული ბაზრის სტრუქტურაზე, ტურიზმისა და მისი ცალკეული სექტორების განვითარებაზე; 2) კონტროლი ტურისტულ ნაკადებზე; 3) ზეგავლენა ტურისტულ პროდუქციაზე და მასზე ფასწარმოქმნის მექანიზმზე; 4) საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების შედეგად საზღვარგარეთ შემოსავლების გადინების პრობლემა; 5) ტურისტული ტნკ ტექნოლოგიური ზეგავლენა ქალაქის ეკონომიკაზე.

ტურისტული ტნკ ბაზარზე მოზიდვის ინიციატორი თავად ჩვენი ქვეყანა იყო, ვინაიდან ადგილობრივ საწარმოებს არ გააჩნდათ საკმარისი რესურსები ბიზნესის განვითარებისათვის. უცხოელი ინვესტორებისათვის საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს საგადასახადო და სხვა შეღავათებს. ეს ეხება აგრეთვე დანადგარების, მექანიზმებისა და მასალების იმპორტს.

ქალაქ ბათუმის ტურისტულ სექტორში ტნკ გამოჩენა იწვევს გარედან კონტროლს ადგილობრივი ტურისტული ბაზრის სტრუქტურისა და ტურიზმის ინდუსტრიაზე. ეს ეხება ტვირთების გადაზიდვას და მგზავრების გადაყვანას. კომპანიებს შეუძლიათ, წინააღმდეგობა გაუწიონ ბაზარზე სხვა, – როგორც უცხოური, ისე ეროვნული, – ფირმების გამოსვლას, დაადგინოს ახალი მონოპოლია.

დღეისთვის ქალაქ ბათუმში ოცდაათამდე მოფუნქციონირე ტურისტულ სააგენტოთა უმრავლესობა მეტ-ნაკლები დოზით განიცდის ტნკ გავლენას და ითვალისწინებს ტურისტულ ბაზარზე დამკვიდრებულ „თამაშის წესებს“. აღსანიშნავია, რომ მათი აბსოლუტური უმრავლესობა მცირე და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენელია, ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმად კი არჩეული აქვთ შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (ა.ი.პ. „ბათუმის ტურიზმის სააგენტო“ გარდა). კერძოდ, ეს ეხება ისეთ ფირმებს, როგორიცაა შ.პ.ს. „ბათუმი ავიატური“, შ.პ.ს. „ბაიარტური“, შ.პ.ს. „გამა ტრეველი“, შ.პ.ს. „ლაზ ტური“, შ.პ.ს. „თრეველ ჰაუსი“, შ.პ.ს. „უნი ტური“, შ.პ.ს. „უონდერლენდი“, შ.პ.ს. „არგოტური“, შ.პ.ს. „აჭარა-ტური“, შ.პ.ს. „გეზიტური“, შ.პ.ს. „კალიფსო ტრეველი“,

შ.პ.ს. "შავი ზღვა", შ.პ.ს. "ფრემ ტური", შ.პ.ს. "ხინო", შ.პ.ს. "ჯემინი", შ.პ.ს. "ოლდენ ლეცე", შ.პ.ს. "ოქროს საწმისი", შ.პ.ს. "ნატალი 2010", შ.პ.ს. "ივერსაიდი", შ.პ.ს. "ბაი-კომფორტი", შ.პ.ს. "დისქოვერინგ ჯეორჯია", შ.პ.ს. "საერთაშორისო ტურისტული ჯგუფი", შ.პ.ს. "ტურისტული სერვისი" და სხვ.

ტურიზმის სფეროში უცხოური კომპანიების საქმიანობამ განაპირობა ძვრები ქალაქ ბათუმის ტურისტული მოთხოვნების გეოგრაფიაში, შეცვალა მიმოსვლათა ნაკადების მიმართულება.

ფისკალური პოლიტიკის შეცვლამ და ტურისტულ ინფრასტრუქტურაზე ხარჯების გაზრდამ, ბათუმში გამოიწვია საერთაშორისო ტურიზმის აღმასვლა. ამასთან ერთად, ბათუმში ტურისტული ტრანსნაციონალური კომპანიის ძალისხმევა დესტინაციაში ტურისტების მისაზიდად, ნაკლებად ეწინააღმდეგება ეროვნული ტურისტული ადმინისტრაციების ინტერესებს, ვინაიდან მიზნობრივი სახით არჩევანი კეთდება როგორც ელიტარული ტურისტების ვიწრო საბაზრო სეგმენტზე, ისე მოგების მაქსიმიზაციის პრინციპის გათვალისწინებით, მასობრივ ტურიზმზე. ქალაქის მთავრობის მიერ სწორი პოლიტიკის გატარების შედეგად ტნკ-ის მიერ ორგანიზებული და მართული ფართო ტურისტული ნაკადები ნაკლებ საშიშროებას შეიცავს ადგილობრივი კულტურისა და ბუნების გარემოსთვის.

თანამედროვე ტნკ გამოირჩევიან ქვეყნის გლობალური სტრატეგიით მოგზაურობების მსოფლიო ბაზარზე. ისინი თავის გამოხატულებას ჰპოვენ ტრანსფერტული ფასწარმოქმნის მექანიზმში.

ერთ-ერთი ყველზე მძაფრი პრობლემა, რაც დაკავშირებულია ტნკ ბათუმში საქმიანობასთან, ეს არის საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლის გადინება. ის იშლება ორ შემადგენელ ნაწილად: 1) იმპორტირებული საქონლის და მომსახურების ანაზღაურება და 2) საწარმოო რესურსების მფლობელთათვის ჯილდოს გადახდა.

ჩატარებული კვლევები გვიჩვენებენ, რომ ქალაქ ბათუმის ტურისტულ ბიზნესში მყოფ ტნკ ფილიალებს მიდრეკილება აქვთ, ისევე მოახდინონ საქონლის და მომსახურების იმპორტირება, როგორც ადგილობრივმა კომპანიებმა. ტნკ უმრავლესობა ქალაქ ბათუმში ცდილობს, რომ შეიქმნას და შეინარჩუნოს თავისი დადებითი იმიჯი, წინასწარგანზრახულად იყენებს ადგილობრივ რესურსებს იქ, სადაც კი ეს შესაძლებელია. მაგრამ ამასთან ერთად, ტურისტული ტნკ მტკიცე კავშირს ინარჩუნებენ თავისი წარმოშობის ქვეყანასთან. ისინი ორიენტაციას აკეთებენ "მშობლიური" მნახველების მიღებაზე.

მეორე ასპექტი, რაც აიძულებს ტურისტული ტნკ ფილიალებს მოახდინონ ქალაქ ბათუმში საქონლისა და მომსახურების იმპორტი, დაკავშირებულია სტანდარტიზაციის გლობალურ პროცესებთან და "მშობლიური" ქვეყნის სახის შექმნასთან.

საქონლისა და მომსახურების იმპორტი განაპირობებს ვალუტის გადინებას საზღვარგარეთ, მაგრამ არც ისე დიდს, როგორც ეს იქნებოდა იმ შემთხვევაში, თუ კი ტნკ ჩვენს ქალაქს დაუთმობდა გარკვეული ანაზღაურების საფასურად ტურისტული პროდუქციის წარმოების ფაქტორს. ჩადებულ კაპიტალზე ტნკ იღებს შემოსავალს პროცენტის სახით, რომელსაც ის რიცხავს “სამშობლოში“. ბათუმის ფილიალებში დაკავებული მუშახელის ძირითადი ნაწილი, განსაკუთრებით კი უმაღლესი და საშუალო ზონის მენეჯერები - ეს არის საზღვარგარეთიდან მოწვეული კვალიფიციური კადრი. თავისი შრომისთვის ისინი იღებენ სოლიდურ ანაზღაურებას, რასაც რიცხავენ მუდმივ საცხოვრებელ ადგილზე.

აღსანიშნავია, რომ ქალაქი ბათუმი საერთაშორისო ტურიზმიდან შემოსავლების დიდ ნაწილს კარგავს ტნკ მიერ მოგების გატანის შედეგად. იმის მიუხედავად, ტნკ არის საწარმოს მეპატრონე, თუ კონტრაქტით მართავს ფირმას, მას მაინც აქვს სამეწარმეო შემოსავალი ანუ მოგება.

ტრანსფერტული ფასწარმოქმნის მექანიზმის საშუალებით მოგება შეიძლება გადატანილ იქნას ერთი ქვეყნიდან მეორეში ყოველგვარი ხილული გადინების გარეშე. აქედან გამომდინარე, მიმღები ქვეყნის ეკონომიკაში საერთაშორისო ტურიზმის ჩართვა შესაძლებელია ადგილობრივი მუშა ძალის და მასალების მოზიდვის შედეგად ტურისტული კომპლექსის აღჭურვისას, აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გამოყენების შედეგად უცხოელი ვიზიტორების გამოსაკვებად. ამ შემთხვევაში საერთაშორისო ტურიზმი გაზრდის და ხელს შეუწყობს ქალაქ ბათუმის ეკონომიკურ განვითარებას.

ქალაქ ბათუმის ეკონომიკაზე ტნკ ზემოქმედების შეფასება არ იქნება სრული, თუ ყურადღებას არ მივაქცევთ ტნკ როლს ცოდნის, გამოცდილების, ტექნოლოგიური საიდუმლოებების (“ნოუ-ჰაუს“) გადაცემის კუთხით.

ქალაქ ბათუმში ტექნოლოგიების ტრანსფერტი შეინიშნება, არა მარტო სასტუმროების მეურნეობაში, არამედ ტუროპერატორების და ტურისტული ინდუსტრიის სხვა სექტორებში. განათავსებენ რა ბათუმში საწარმოებს, ხშირად ინოვაციურსაც, ტნკ უახლესი ტექნიკისა და სრულყოფილი ტექნოლოგიის გამოყენებით დემონსტრირებას უკეთებენ თავიანთ უპირატესობებს ნაციონალურ საწარმოებთან შედარებით. ამ უკანასკნელებს გადმოაქვთ მმართველობითი და სამეწარმეო გამოცდილება, ზრდიან რა ამით თავიანთ კონკურენტუნარიანობას. ასე მაგალითად, ტნკ „კონკორდი“ სთავაზობს შემდეგი სახის სერვისებს: ტურები კავკასიაში; გიდის მომსახურება; სასტუმროს დაჯავშნა; ავია, რკინიგზის ბილეთები; სავიზო საკითხები; რესტორნის, კაზინოს დაჯავშნა; შეხვედრების ორგანიზება; ბიზნეს მოგზაურობა; მაღალი კლასის ტრანსპორტი; აეროპორტის ტრანსფერი; სატრანსფერო სერვისი და სხვ.

ქალაქ ბათუმში „კონკორდ თრეველის“ პარტნიორებს წარმოადგენს ოცდაათამდე სასტუმრო. მათ შორის: „ინტურისტი“, „შერატონი პალასი“, „რჩეული ვილა“, „ო.გაღლოგრე“, „მარინა“, „სანაპირო“, „პრემიერი“, „ჩაო“, „რიწა“, „მერკური“, „მარანი“, „დავითი“, „თანამგზავრი“, „მგზავრე-

ბი“, „სოლომონ პალასი“, „ვოიაჟი“, „მარი“, „წერეთელი“, „ერა პალასი“ და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ ბათუმში დანარჩენი სასტუმროები წარმოდგენილია მხოლოდ სამი სასტუმროთი, კერძოდ კი: „ჯე ბაკური“, „ლაით ჰაუზი“ და „ალოკი“.

ჩვენი აზრით, აუცილებელია ცალკე გამოვეყოთ ტექნოლოგიის ტრანსფერტი, როგორც ტნკ საქმიანობის პირობა ქალაქ ბათუმის ტერიტორიაზე. ტნკ ეკონომიკურ ზეგავლენას ახდენენ არა მარტო ქალაქ ბათუმზე, არამედ “მშობლიურ” ქვეყანაზეც. ტურისტულ ტნკ შეუძლიათ შეცვალონ მოგზაურობების შიგა ბაზრის სტრუქტურა და ტურისტული პროდუქტის წარმოების რენტაბელობა.

თვითმმართველ ქალაქ – ბათუმში, სადაც ტურიზმის ბაზრის ტევალობა არ არის საკმარისი წარმოების მასშტაბიდან ეკონომიკის მისაღებად, უცხოური კორპორაციები ორიენტირებას იღებენ ეკონომიკური სტრატეგიის “საექსპორტო ვარიანტზე“. მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრაციის გარეშე ისინი ვერ შეძლებდნენ არსებობას. გასვლითი ტურიზმის პროდუქტების წარმოებაში ჩაშვებით, ტნკ აგდებენ ფასების დონეს შიგა ბაზარზე, ღებულობენ რეგიონულ ბაზარზე მონოპოლისტურ სარგებლობას. ქალაქ ბათუმის შემთხვევაში მის ბაზარზე შემოსულ ტნკ აქვთ ოლიგოპოლიური სტრუქტურა, კორპორაციები ერთიანდებიან ბლოკებში თავიანთი საბაზრო პოზიციების დასაცავად. ტნკ ქალაქ ბათუმის ეკონომიკაზე შეადედურ ზეგავლენას ახდენენ ტურისტული ნაკადების საშუალებით.

მოგზაურობების ბაზარზე ტნკ ყოფნა ხშირად ხდება გასვლითი ტურიზმის აქტივიზაციის ერთ-ერთი მიზეზი. საზღვარგარეთ გასვლათა რაოდენობის გაზრდითა და მასთან დაკავშირებული ქვეყნიდან ვალუტის გადინებით, იქმნება ტურისტული საგადასხდელო ბალანსის უარყოფითი სალდო. ამასთან ერთად, სწორედ ტნკ საქმიანობის შედეგად შესაძლებელი ხდება ტურისტების გატანილი ვალუტის ნაწილის აჭარაში დაბრუნება.

ქალაქ ბათუმის სინამდვილეში ტრანსნაციონალიზაციის პროცესები მათი გამოვლენის თანამედროვე ფორმებში ურთიერთსაწინააღმდეგოა. შეიძლება ვიმსჯელოთ ტნკ შესახებ, რომელთაც საფუძვლად უდევთ ღირებულებითი, იდეოლოგიური და პოლიტიკური უთანხმოებები სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ბუნებასა და წყაროებზე, აგრეთვე ნაციონალური უსაფრთხოების საშიშროებაზე.

ტურიზმის ბიზნესში ტექნოლოგიის კომერციულ გადაცემას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს საქონლისა და მომსახურების ფრენშაიზინგის ან კომერციული შუამავლობის პირობებში. იგი წარმოადგენს საქმიან ურთიერთობას, როდესაც ერთი ტურისტული კომპანიის რეპუტაცია, ტექნიკური ინფორმაცია და გამოცდილება შერწყმულია მეორე მხარის ინვესტიციებთან, უშუალოდ მომხმარებლისათვის საქონლის გაყიდვის ან მომსახურების გაწევის მიზნით.

საქონელი შეიძლება იყოს ხანგრძლივი მოხმარების საგანი (მაგალითად, სასტუმრო კომპლექსის შენობა და სხვა დამხმარე ნაგებობები). იგი შეიძლება იხარჯებოდეს მოხმარების პროცესში (მაგალითად, სასტუმროს სამზარეულო ბლოკში გამოყენებული კეების პროდუქტი ან სასმელი). მომსახურება შეიძლება შეიცავდეს ენერგეტიკული დანადგარების იჯარით გაცემას ან სასტუმრო მომსახურებას, ქიმწმენდასა და სხვა საქმიანობას.

უცხოური კომპანიების მიერ შემოთავაზებული ასეთი საქონელი და მომსახურება ქალაქ ბათუმის ტურისტულ ბაზარზე, ჩვეულებრივ, შედის სასაქონლო ან მომსახურების ნიშნით, საფირმო სახელწოდებით და სპეციალური სიმბოლიკით ან გაფორმებით. ასეთ ნიშნებზე ან სახელწოდებებზე ლიცენზიის გაცემა, ჩვეულებრივ, შეთავსებულია მფლობელის მიერ რაიმე ფორმით ნოუ-ჰაუს გადაცემასთან, მაგალითად, ტექნიკური ინფორმაციის, მომსახურების, დახმარების ან მმართველობითი მომსახურების ფორმით, რაც დაკავშირებულია მარკეტინგთან, მართვასთან და ა.შ.

უფლებამოსარგებლედ, კომერციული შუამავალი ან დილერი შეიძლება იყოს სასტუმროს კომპლექსში შემავალი შენობების მფლობელი. მას შეუძლია თავისი სახსრებისა და დროის ინვესტირება განახორციელოს კომერციულ ფირმაში. საქმიანი ურთიერთობების სხვა ასპექტები, ფრენშაიზინგიდან ან კომერციული შუამავლობიდან მიღებული მოგების განაწილების ჩათვლით, უნდა იყოს შეთანხმებული უფლებამფლობელს ან ლიცენზიარსა და უფლებამოსარგებლეს, დისტრიბუტორს ან დილერს შორის და ასახული წერილობით დოკუმენტში – “ფრენშაიზინგის ან კომერციული შუამავლობის შესახებ” ხელშეკრულებაში.

როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, საქმიანი ურთიერთობების, ტექნოლოგიების, ბრენდისა და მომსახურების გადაცემის გარიგებების სირთულედ ხშირად უქმნის პრობლემებს ქალაქ ბათუმში განთავსებულ ტურისტულ საწარმოებს, სხვა დაწესებულებებს, აგრეთვე სახელმწიფო ორგანოების წარმომადგენლებს, რომელთაც სურთ ტექნოლოგიების, ბრენდის და მომსახურების შეძენა. მათი გამოცდილება ტექნოლოგიის, ბრენდის, მომსახურების შეძენაში შეიძლება არ იყოს ისე დიდი, როგორც იმ ტურისტულ საწარმოთა გამოცდილება, რომლებსაც გააჩნიათ ტექნოლოგია, ბრენდი, მომსახურების საფირმო სტილი და სურთ მისი გადაცემა. აქედან გამომდინარე, შეძენი მხარისათვის მნიშვნელობას იძენს გარედან კონსულტაციის მიღება ტექნოლოგიის შეძენის და გამოყენების თაობაზე. შეიძლება აუცილებელი აღმოჩნდეს ტექნოლოგიის, ბრენდის და მომსახურების გადამცემ მხარესთან უფრო მჭიდრო თანამშრომლობაც და დამატებით სალიცენზიო ან ნოუ-ჰაუს ხელშეკრულების დადება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჭილაძე, 2010 : ჭილაძე გ. ფრენშიზინგის ხელშეკრულება და სტრატეგიული ალიანსების ფორმირების პროცესი ტურიზმის სფეროში. // ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი I საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. ბათუმი-ტრაპიზონი, 5 - 6 ივნისი, 2010.

ჩიკვაძე, 2007 : ჩიკვაძე თ. ეკონომიკური გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის ახალი პარადიგმა: არსი, პრობლემები, პერსპექტივები. “კომერსანტი“, №2, 2007.

Александрова, 2003 : Александрова А.Ю. Международный туризм. М., 2003.

Chiladze, 2007 : Chiladze G.B. Economic and Legal Aspects of License Agreement. International Scientific-Analytical Magazine “Sakartvelos Ekonomika”, №9 (118), Tbilisi 2007, 45-47 pp.

International Franchise Association – IFA .

www.franchise.org ;

www.answers.com/topic/franchising ;

www.answers.com/topic/franchising ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

www.popeyesfranchising.com ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

Franchise Opportunities - Franchising.com.

www.franchising.com ;

www.franchising.com/articles/49 ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

www.baigun.com.ar/en/alanzas-estrategicas.htm ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

www.laa.asn.au/pdf/ldaarticles/JR4.pdf ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

http://www.concordtravel.ge/portal/alias__concordtravel/lang__ka-GE/tabid-__1346/default.aspx ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

<http://www.batumi.ge/ge/?page=show&sec=36> ;

უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 03.07.2012.

George Chiladze (Akhaltsikhe, Georgia)
Darejan Kobelashvili (Tbilisi, Georgia)

The value of franchising in the international travel business

Summary

Influence of transnational corporations on the economy of the city of Batumi is significant and is growing from year to year.

Today, about thirty travel agents operating in the territory Batumi felt the impact of TNCs.

TNC affiliates association in strategic alliances, regulate relations, actively using contract franchising.

In tourism business of Batumi city commercial, technology transfer opportunities in a franchising or commercial mediation.

ჯალბარული ტურიზმის განვითარების ლონისძიება ბათუმში

საერთაშორისო ტურისტულ ტერმინოლოგიაში დამკვიდრებული ტერმინი „კულტურული ტურიზმი“ უახლოეს წარსულში აღინიშნებოდა, როგორც „შემეცნებითი ტურიზმი“. „კულტურული ტურიზმი“ უფრო ყოვლისმომცველია, უფრო საგნობრივია და ტურიზმის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას განსაზღვრავს, ვიდრე ცნება – „შემეცნება“.

კულტურული ტურიზმი მოიცავს ტურიზმის ყველა იმ მიმართულებას, რომელიც მიზნად ისახავდა ერის ისტორიის, კულტურის, ეთნოგრაფიის, მატერიალური და სულიერი მემკვიდრეობის პოპულარიზაციას.

ბათუმში კულტურული ტურიზმის პროგრამას ორი ძირითადი ასპექტი განსაზღვრავს: ა) კულტურული ტურიზმის ეკონომიკა (ბაზრის შესწავლა, დაგეგმვა, ანალიზი) და ბ) შინაარსობრივობა (შემეცნებითი მოგზაურობებისათვის ფორმების, თემატიკის, სამოგზაურო მარშუტების და ექსკურსიების შედგენა).

ტურისტული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა პირდაპირ პროპორციულადაა დამოკიდებული საჩვენებელი ობიექტის ღირსებებზე და იმ ინფრასტრუქტურაზე, რაც უმრავლეს შემთხვევაში ძეგლების, როგორც მთავარი საჩვენებელი ობიექტის გარშემო არსებობს (მეტრეველი, 2003: 34-35).

ბათუმში კულტურული ტურიზმის განვითარება უნდა დაიგეგმოს ისტორიული ძეგლების, მუზეუმების და სხვა ღირსშესანიშნაობების, მათ გარშემო არსებული ინფრასტრუქტურის გათვალისწინებით.

საერთაშორისო ტურიზმის ექსპერტთა დასკვნის თანახმად, ტურიზმის სახეების განვითარების მხრივ, ბათუმში კულტურულ ტურიზმს ერთ-ერთი მთავარი ადგილი უკავია (მაკარაძე, 2011: 109).

აღინიშნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ დღეისათვის მსოფლიოში კულტურული ტურიზმის ბაზარი იზრდება და ფართოვდება. იგი მოიცავს საერთაშორისო ფესტივალებს, ხელოვნების ნიმუშების გამოფენას, რაც ტურისტულმა ორგანიზაციებმა კულტურის სამინისტროსთან მჭიდრო კავშირში უნდა განახორციელონ.

სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს კულტურულ-შემეცნებით სანახაობათა ტურების ორგანიზებას.

თავის მხრივ, ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები შემდეგში ხელს შეუწყობენ კულტურული მემკვიდრეობის შენახვას და თაობები-სათვის გადაცემას.

ასეთივე მიდგომა სჭირდება დაცულ ტერიტორიებს და ეროვნულ პარკებს, სადაც ტურიზმისათვის უნდა გამოიყოს ტერიტორიები (სასეირნო და საჯირითო ბილიკები). კულტურული ტურიზმის განვითარებისათვის აუცილებელია ტრანსპორტის შევსება, ინფრასტრუქტურის განვითარება და სხვა (მეტრეველი, 2004: 103).

მსხვილ ქალაქებში და კულტურულ ცენტრებში საქალაქო ტურიზმის დამკვიდრების მიზნით, აუცილებელია სასტუმრო ქსელების გაფართოება.

ბათუმში კულტურული ტურიზმისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია ფართო მოცულობის შემეცნებითი ტურების ორგანიზება. ამ მიზნით, უნდა მოხდეს საქართველოს მეზობელ ქვეყნებთან ერთობლივი მარკეტინგის შესაძლებლობების გამოკვლევა. აქ კულტურული ტურიზმის განვითარება უნდა მოხდეს მიზნობრივი რეკლამისა და საინფორმაციო საშუალებების გამოყენების გზით.

ამ მიზნით, ძირითად პოტენციურ ბაზარზე უნდა გაფართოვდეს საქართველოს, როგორც ტურისტული ქვეყნის, გაცნობიერების საკითხი, რაც ხელმიუწვდომელია კერძო სექტორისათვის (მაკარაძე, 2010: 85).

ბათუმის ტურისტული ბაზრის რეკლამირებისათვის აუცილებელია:

- ა) მონაწილეობა საერთაშორისო ტურისტულ ბაზრობებსა და გამოფენებში;
- ბ) უცხოურ პრესაში და ინტერნეტის ქსელში ტაო-კლარჯეთის ტურისტულ პოტენციალზე ინფორმაციის გავრცელება;
- გ) საერთაშორისო და ადგილობრივი თემატური კონფერენციების ორგანიზება და სხვა.

საქართველოს ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მიერ გაანალიზებული და შემუშავებული იქნა ბათუმში ტრადიციულად არსებული შემეცნებითი ტურები, რის შედეგადაც განისაზღვრა იმ უმნიშვნელოვანესი ძეგლების ნუსხა, რომლებიც შედის ტურისტულ მარშრუტებში (მეტრეველი, 2008: 83).

დღეისათვის ბათუმის ტერიტორიაზე არსებული უმნიშვნელოვანესი ძეგლები შეადგენენ კულტურული ტურიზმის უმთავრეს საფუძველს. თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნის ხელისუფლება ცდილობს კულტურული მემკვიდრეობა აიყვანოს უმაღლეს დონეზე, რაც საფუძვლიანი წინაპირობაა ბათუმში კულტურული ტურიზმის განვითარების საქმეში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მაკარაძე, 2010 : ე. მაკარაძე, „კულტურული ტურიზმის განვითარების ტენდენციები საქართველოში.“ I საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია: „ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“. სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ბათუმი-ტრაპიზონი, 2010.

მაკარაძე, 2010 : ე. მაკარაძე, რეგიონალური ტურიზმის განვითარების დონის დიპტები ბათუმში, I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „კულტურული ტურიზმის დიპტები“, თელავი, 2011.

მეტრეველი, 2003 : მ. მეტრეველი, ტურიზმი, თბილისი.

მეტრეველი, 2004 : მ. მეტრეველი, ეკოტურიზმის საფუძვლები, თბილისი.

მეტრეველი, 2008 : მ. მეტრეველი, ტურიზმისა და სტუმარმასპინძლობის საფუძვლები, თბილისი.

Emzar Makaradze (Batumi, Georgia)

Cultural Tourism Development in Batumi

Summary

In the tourism industry there is a phrase called “cultural tourism”-also known as “cognitive tourism”.

Cultural tourism is concerned with historical, ethno-cultural, architectural and religious heritage.

Developing cultural tourism has two aspects: economic and conceptual. The economic side of cultural tourism is concerned with marketing. The conceptual side involves creating cultural tourist routes or places of interest, making them tourist friendly, etc.

Cultural tourism in Batumi has taken off in recent years with the local government highlighting the heritage of Batumi and its environs with tourist maps, signs, etc.

ბათუმის საჯარო-ბუღალტრული პოლიტიკა – განვითარების შესაძლებლობები, პერსპექტივები

საქართველოსათვის თანამედროვე ეტაპზე წინა პლანზე გამოდის ქვეყნის ეკონომიკის ზრდის ისეთი მოდელის შერჩევა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს სახელმწიფოს შეუფერხებელი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა, მისი პოტენციალის გაძლიერება და სრულყოფილი გამოყენება, მთელი ეროვნული მეურნეობის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარება და უმნიშვნელოვანესი სოციალური ამოცანების გადაწყვეტა. ამჟამად ეკონომიკის ასეთ პრიორიტეტულ მიმართულებად, რომელსაც შეუძლია ეროვნული მეურნეობის უმოკლეს ვადაში აღორძინება სახელმწიფოს მიერ აღიარებულია ტურიზმი. აქედან გამომდინარე, საქართველოს სამომავლო ეკონომიკურ განვითარებაში უდიდესი როლი უნდა შეასრულოს საკურორტო-ტურისტულმა სექტორმა, მით უფრო, რომ ამის გამოცდილება ქვეყანას უდავოდ გააჩნია. ნებისმიერ ტერიტორიულ ერთეულში ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობების გამოვლენა გულისხმობს ამ რესურსების ერთობლივ შესწავლას და ბუნებრივ-რეკრეაციული, სოციალურ-ეკონომიკური და ისტორიულ-კულტურული ასპექტების ანალიზს. საქართველოში, მის რეგიონებსა და ქალაქებში, მათ შორის ბათუმშიც საკურორტო-ტურისტული სფეროს წარმატებული განვითარებისათვის განსაკუთრებული პოტენციალი არსებობს, რომელიც იძლევა საკურორტო-ტურისტული რესურსების მრავალმხრივი განვითარების შესაძლებლობას, აქედან უმნიშვნელოვანესია: ზღვაზე დასვენების ტურიზმი, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმი, კულტურული ტურიზმი, საქმიანი ტურიზმი, სათამაშო ტურიზმი, საკრუიზო ტურიზმი, რელიგიური ტურიზმი, ეკოლოგიური ტურიზმი, აგროტურიზმი, სპორტული ტურიზმი, ველოტურიზმი და სხვ.

საქართველოში, უკანასკნელ პერიოდში სამთავრობო სტრუქტურების მიერ სხვადასხვა ინსტიტუციონალური რეფორმის გატარებისა და საბაზრო ურთიერთობების თანდათანობითი დამკვიდრების კვალობაზე, შეინიშნება მთლიანად ქვეყანაში, ცალკეულ რეგიონებში, ქალაქებსა და კერძოდ, ბათუმში ტურისტული ინფრასტრუქტურისა და ინდუსტრიის მნიშვნელოვანი განვითარება და ტურისტული ნაკადების ზრდა. ასე მაგალითად, აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემებით 2005–2011 წწ. ქალაქში შემოსულ ტურისტთა საერთო რაოდენობა 39800–დან 840847 კაცამდე ანუ 19,9-ჯერ გაიზარდა.

ამჟამად ბათუმში ტურიზმის ძირითად სახეებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მოთხოვნად მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს **ზღვაზე დასვენების ტურიზმი**. იგი არსებითად მოიცავს ადგილობრივ და რეგიონულ ბაზრებს თურქეთიდან, სომხეთიდან, აზერბაიჯანიდან. პოტენციურ ბაზრებად შეიძლება ჩაითვალოს უკრაინა, ირანი, რუსეთი, ბალტიისპირეთის ქვეყნები და სხვ. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამჟამად მსოფლიოს საერთაშორისო ტურისტთა დაახლოებით ნახევარი დაკავებულია ზღვის ტურიზმით. ანუ ზღვაზე გარუჯვა ჯერჯერობით ყველაზე მოტივირებული დასვენებაა ტურიზმში, თანაც ყველაზე იაფი და ნაკლებ საზიანოა ბუნებისათვის (ტურიზმი-„პიარი“ თუ... 2008, № 11: 10–13).

ტურიზმის ამ სახეს მთლიანად საქართველოსა და კერძოდ, ბათუმის საბიუჯეტო შემოსავლებისათვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა გააჩნია, მაგრამ ასეთი მდგომარეობა დიდხანს არ შეიძლება გაგრძელდეს. მართალია, სხვა ქვეყნებიდან ტურისტული მიზნით მოსახლეობის ჩამოსვლა საქართველოში და მათ შორის ბათუმში გაიზარდება, მაგრამ არა ისეთი მაღალი ტემპებით, როგორც ამ უკანასკნელ წლებში დაფიქსირდა. ამას განაპირობებს საქართველოს ტურიზმის დღევანდელი სპეციფიკა, მისი დაბალი კონკურენტუნარიანობა, მაღალი ფასები, დაბალი სერვისული მომსახურება და მუდმივად მზარდი სატრანსპორტო ხარჯები (მესხია, 2011:26). ამიტომ ჩვენი ქალაქის ხელმძღვანელობამ აჭარის არ ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტთან ერთად უნდა შეიმუშაოს ქმედითი ღონისძიებანი სხვა ტურისტული რესურსების აქტიური გამოყენებისათვის.

ქალაქ ბათუმის საკურორტო ზონისა და მასში შემავალი კურორტებისათვის ერთ-ერთ პერსპექტიულ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს **სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმი**. მოგზაურობა სამკურნალო მიზნით ტურიზმის ერთ-ერთი უძველესი და ფართოდ გავრცელებული სახეა. ხალხთა მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილება მოწმობს, რომ საკურორტო, ფიზიოთერაპიული და ბალნეოთერაპიული ფაქტორები ავადმყოფთა გამოჯანსაღების ეფექტური საშუალებაა, რომელთა კომპლექსური ეტაპობრივი გამოყენება ამოკლებს მკურნალობის ხანგრძლივობას და მნიშვნელოვნად ზრდის გამოჯანმრთელების ეფექტს. სწორი და სათანადო სარეკლამო კომპანიის პირობებში ამ ტიპის ტურიზმს საკმაოდ დიდი რაოდენობის ტურისტების მოზიდვა შეუძლიათ მთელი წლის განმავლობაში (კობალაძე, 2010:13). კერძოდ, ბათუმი, როგორც კურორტი, საკმაოდ დადებით შედეგებს იძლევა ქრონიკული ბრონქიტის, მშრალი პლევრიტის, ნერვული სისტემის, სისხლის მიმოქცევის უკმარისობის, სისხლნაკლებობის და სხვა დაავადებათა მკურნალობისას. კურორტი მახინჯაური კი კარგ შედეგებს იძლევა სასუნთქი ორგანოებისა და სასუნთქი გზების (არატუბერკულოზური ხასიათის), ნერვული სისტემის, გულსისხლძარღვთა, მოძრაობის ორგანოთა და სხვა დაავადებათა მკურნალობისას. რაც

შეეხება სამთო-კლიმატურ კურორტ ცისკარას, იგი მეტად ეფექტიან შედეგებს იძლევა ლიმფური ჯირკვლების, სუნთქვის ორგანოების, რაქიტისა და რიგ სხვა დაავადებათა მკურნალობისას (გაბუნია, 1996:70–72). მართალია, ბათუმის საკურორტო ზონისათვის დამახასიათებელია უხვი ნალექები, მაგრამ მიუხედავად ამისა აქ ჩვეულებრივ თბილი ზამთარი და ზომიერად ცხელი ზაფხული იცის. კლიმატის ეს თვისებები კი მიმზიდველს ხდის ამ რეგიონს მთელი წლის განმავლობაში ტურისტების მოსაზიდად.

ბათუმს *კულტურული ტურიზმის* განვითარების დიდი პერსპექტივები გააჩნია. კულტურული ტურიზმი მრავალ ნაირსახეობას მოიცავს, რომლებიც დაკავშირებულია კონკრეტული ქვეყნების და ქალაქების კულტურასთან. კულტურული ტურიზმი მოიცავს მოგზაურობას ისტორიული და დიდი ქალაქების კულტურის დაწესებულებებში, ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის, არქიტექტურული ძეგლების, ციხე-დარბაზების, ეკლესიების, მუზეუმების, თეატრების და ა.შ. გაცნობის მიზნით. ამასთან ერთად, იგი მოიცავს მკვიდრი მოსახლეობის ტრადიციულ ღონისძიებებზე – დღესასწაულებზე, ფესტივალებზე, რიტუალებზე დასწრებას და მონაწილეობის მიღებას. კულტურული ტურიზმი მიმღები ქვეყნის საკმაოდ შემოსავლიანი სფეროა, რადგანაც ამ სახის ტურიზმის წარმომადგენლები სხვებზე გაცილებით მეტს ხარჯავენ. დღეისათვის იგი ტურიზმის სხვა მიმართულებებთან შედარებით ყველაზე მოტივირებულია და სულ უფრო პოპულარული ხდება მსოფლიოში. ქალაქ ბათუმისათვის კულტურული ტურიზმის ერთ-ერთი საინტერესო და პერსპექტიული მიმართულება შეიძლება გახდეს არქეოლოგიური ტურიზმი. იგი ითვალისწინებს ტურისტების ვიზიტს არქეოლოგიური გათხრების ადგილებში, მუზეუმებში, კვლევის ცენტრებში აგრეთვე, სიძველეთა პრეპარაციების პროცედურებზე დასწრებას, გათხრებთან დაკავშირებული საკითხების გაცნობას და ნაწილობრივ მონაწილეობასაც არქეოლოგიურ კვლევებში მსურველთათვის (ჩაველიშვილი, 2012:132). ბათუმში ჩამოსული კულტურული ტურიზმის წარმომადგენელთათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი და საინტერესო იქნება ქალაქში არსებული ეთნო და არქეოლოგიური მუზეუმის და არქეოლოგიური კვლევის ცენტრების გაცნობა, აგრეთვე დათვალიერება. ამ მხრივ დამსვენებლებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია ბათუმის საკურორტო ზონისა და მთლიანად აჭარის ტერიტორიაზე შემორჩენილი წინა ისტორიული პერიოდის ნაგებობები, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მიკვლეული ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ძველი კოლხური ნამოსახლარები (მდინარე ჩოლოქის შესართავიდან ბათუმამდე), რკინის სადნობი სახელოსნოების (სოფ. ლეღვა, ჯიხანჯური და სხვ.) ნაშთები, და დიდი კოლხური ნაქალაქარი ქობულეთის ტერიტორიაზე (ძვ.წ. IV-III სს.). ბევრია განვითარებული და გვიანდელი ფეოდალიზმის პერიოდის თავდაცვითი ნაგებობა, რომლებშიც მიკვლეულია უფრო ადრინდელი სამშენებლო ფენებიც: ე.წ. თამარის

ციხე (ბათუმთან; აღმოჩენილი ძვ.წ. I ათასწლეულის დასახლების ნაშთები), პეტრას ციხე (ციხისძირში), გონიოს ციხე და სხვა ღირსშესანიშნაობანი (კინწურაშვილი, 1981:333).

რელიგიური (პილიგრიმული) ტურიზმი ანუ მოგზაურობა რელიგიური მიზნით, პოპულარულია მთელ მსოფლიოში. იგი ბათუმში ტურიზმის ერთ-ერთ პერსპექტიულ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს. მოგზაურობა რელიგიური მოტივებით ტურიზმის ერთ-ერთი უძველესი და უაღრესად გავრცელებული სახეა. იგი მოიცავს მომლოცველობას, შემეცნებით მოგზაურობას რელიგიური და საკულტო ძეგლების ან ისტორიის გაცნობის მიზნით, აგრეთვე რელიგიურ მოღვაწეთა და მეცნიერ-რელიგიათმცოდნეთა სამეცნიერო მოგზაურობას. ბათუმში რელიგიურ ტურიზმს არსებით თავისებურებას მატებს ის ფაქტიც, რომ ამ ქალაქში სხვადასხვა კონფესიის არაერთი სალოცავია. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან შემოსულმა ტურისტებმა, გარდა ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური ტაძრებისა, შეიძლება დაათვალიერონ და მოილოცონ კათოლიკური, მუსლიმანური, გრიგორიანული, ებრაული და სხვა კონფესიების სალოცავები, რაც დადებითი ფაქტორია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან მომლოცველთა მოზიდვისათვის. ეს კი მნიშვნელოვანია ტურიზმის განვითარებისა და ქალაქის ცნობადობის გაზრდის მიზნით. ქართული რელიგიური და საპილიგრიმო ტურების საფუძველია ჩვენი ქვეყნის მართლმადიდებლური ეკლესიის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან მოლოცვის მიზნით ქრისტიანთა საქართველოში ჩამოსვლის უმნიშვნელოვანეს მოტივაციად უნდა იქცეს ის განსაკუთრებული ფაქტი, რომ ახ.წ. I საუკუნეში საქართველოში ქრისტიანობა სწორედ აჭარიდან შემოვიდა, მისი პირველი გამავრცელებელი წმ. მოციქული ანდრია პირველწოდებული იყო. აჭარის უმთავრესი რელიგიური სიწმინდეც სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება – გონიოს ციხეში დაკრძალული წმ. მოციქულთა სწორი მატათა (მეტრეველი, 2011:411–412). აქ უნდა გავიხსენოთ ილია II-ის სიტყვები „კურთხეულ არს აჭარა, სადაც პირველად დაინთო ღამპარი სიყვარულისა და იქცა განმანათლებლად სრულიად საქართველოსი“.

ბათუმის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია **საქმიანი ტურიზმის** ან როგორც მას ხშირად უწოდებენ ბიზნეს ტურიზმს. იგი უკანასკნელ წლებში ჩვენს ქვეყანაში ტურიზმის პრიორიტეტულ სექტორად გამოცხადების შემდეგ განთავსების ინფრასტრუქტურასთან ერთად ვითარდება. საქმიანი ტურიზმი არის ღონისძიებათა კომპლექსი კომპანიების თანამშრომლობათა ღოიადობისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის ასამაღლებლად. მასში გულისხმობენ შეხვედრებზე, წამახალისებელ ან მასტიმულირებელ ღონისძიებებზე, კონფერენციებსა და გამოფენებზე ტურისტთა მოზიდვას. როგორც საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, საქმიანი ტურები ერთ-ერთ კარგ მხარჯველ კატეგორიად მოიაზრება. სწორედ ეს განა-

პირობებს საქმიანი ტურიზმის სეგმენტის მიმზიდველობას სექტორის ზოგად სტრუქტურაში (დარახველიძე, 2012:256). სტატისტიკურად დადგენილია, რომ საქმიან ტურიზმზე დახარჯული ყოველი ერთი აშშ დოლარი 7–10 აშშ დოლარის ეკონომიკურ სარგებელს იძლევა, რაც ტურიზმის ამ სეგმენტის მაღალშემოსავლიანობასა და მზარდ განვითარებაზე მეტყველებს (ნადარეიშვილი, 2012:259–260). ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ბათუმში მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს საქმიანი ტურიზმის განვითარებას. საგულისხმოა, რომ ტურიზმის ამ სეგმენტის შესაბამის დონეზე აყვანის შემთხვევაში, ქვეყანა მხოლოდ უბრალო ვიზიტორებზე არ იქნება დამოკიდებული. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ტურიზმის ეს მიმართულება ხელს უწყობს ბიზნესის განვითარებას, მოქმედებს მთელი წლის მანძილზე, ხოლო პიკს ზაფხულსა და შემოდგომაზე აღწევს; ამ სახის ტურიზმში შესაძლებელია ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართვა. ამასთან, დიდი რაოდენობით საქმიანი ადამიანების ქალაქში ჩამოსვლას თან უნდა ახლდეს გარკვეული ღონისძიებების ორგანიზება და მათთვის სათანადოდ სერვისის შეთავაზება.

ბათუმის ბიუჯეტისათვის ფინანსური რესურსების მოძიებისა და მისი ეკონომიკის აღმავლობის მნიშვნელოვანი მიმართულებაა **სათამაშო ტურიზმის** ჩამოყალიბება და განვითარება. ბათუმში ამის რეალური პოტენციალი და განვითარების პერსპექტივები უკვე არსებობს. ჩვენი ქვეყნის ირგვლივ განლაგებულია მუსულმანური სახელმწიფოები, სადაც ოფიციალურად აკრძალულია სამორინეების ფუნქციონირება, ხოლო მოთხოვნილება არსებობს. ჩვენს ქვეყანას შეუძლია ამ სერიოზული შემოსავლის მომტანი ნიშის დაკავება, თუმცა ამისათვის საჭიროა სათანადო ინფრასტრუქტურის განვითარება და ეფექტიანი სარეკლამო კამპანიის წარმოება. დღეისათვის ყველაზე ოპტიმალური ვარიანტია ასეთი კომპლექსის განთავსება აჭარაში და კერძოდ ბათუმში, სადაც ჯერ ერთი, თანმხლები ინფრასტრუქტურის განვითარება შედარებით უფრო იოლია (რადგან ნაწილობრივ იგი უკვე არსებობს), გასართობი და დასასვენებელი საშუალებების ფართო არჩევანია, ახლოსაა თურქეთთან და საავტომობილო ტრანსპორტით მგზავრობაც გაცილებით მოსახერხებელია. სამორინეების დატვირთვა მოხდება არა მხოლოდ სპეციალურად ჩამოსული მოთამაშეების, არამედ ჩვეულებრივი დამსვენებლების მონაწილეობით (რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის შემოსავლების ბრუნვას). თავის მხრივ, ამ ტიპის კომპლექსის განვითარება ქალაქში ხელს შეუწყობს მთელი წლის მანძილზე ტურიზმის აქტიურ ზონად ჩამოყალიბებას და არა მხოლოდ ზაფხულის სეზონში, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის განთავსების საშუალებების დატვირთვის კოეფიციენტსა და აქედან გამომდინარე, ტურისტული ობიექტების შემოსავლებს, რომ არაფერი ვთქვათ საკუთრივ სათამაშო ბიზნესიდან შემოსავლებზე (კობალაძე, 2010:120–13).

ბათუმს *საკრუიზო ტურიზმის* თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი პოტენციალი გააჩნია გადაიქცეს საზღვაო კრუიზების გამსვლელ ცენტრად. საკრუიზო ტურიზმის პოპულარობა მსოფლიოში, მათ შორის შავ ზღვაზე, იზრდება. ბათუმის პორტის საკრუიზო პოტენციალი უნდა განვითარდეს აჭარის ტურიზმის დეპარტამენტისა და ბათუმის მუნიციპალიტეტის ურთიერთთანამშრომლობით. ამ პოტენციალის განვითარების მიზნით უნდა შემუშავდეს რამდენიმე ძირითადი საკრუიზო მარშრუტი, მით უფრო, რომ მას ამ მიმართულებით დიდი ტრადიციები გააჩნია. საბჭოთა პერიოდში ბათუმის პორტი ერთი წლის განმავლობაში 50–ზე მეტ საკრუიზო გემს იღებდა. ტურიზმის ამ სახეობის აღდგენისა და აღორძინების მიზნით 2006 წელს ბათუმის პორტი გაწვევრიანდა საერთაშორისო საკრუიზო პორტების ასოციაციაში “Med Cruise”-ში, რაც საშუალებას იძლევა გაიზარდოს საკრუიზო გემების შემოსვლის სიხშირე ბათუმის პორტში.

ბათუმში ჩამოსულ სტუმრებს საშუალება ეძლევათ საინტერესოდ გაატარონ დღე; ისარგებლონ მაღალი დონის მომსახურებით, მოინახულონ ქალაქის ღირსშესანიშნავი ადგილები, სხვადასხვა მუზეუმები, ისტორიული ადგილები, დაცული ტერიტორიები, პარკები, ამასთან შეიძინონ სუვენირები, დააგემოვნონ ეროვნული კერძები და სხვ.

მსოფლიო ცივილიზაციის თანამედროვე ეტაპზე სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნების, რეგიონებისა და ქალაქებისათვის ტურიზმის მდგრად განვითარებას. ამ პრინციპებს ემსახურება *ეკოლოგიური ტურიზმი*, რომელიც ახალი მოვლენაა ტურისტულ ინდუსტრიაში. იგი მდგრადი ტურიზმის ის სეგმენტია, რომელიც გულისხმობს შედარებით წყნარი ბუნებრივი ლანშაფტების დათვალიერებას, მათ შორის დაცული ტერიტორიებისა. ამჟამად, ეკოლოგიური ტურიზმი ტურისტული ბაზრის სეგმენტებს შორის ყველაზე პერსპექტიული და დინამიურად განვითარებადი ფორმაა. მისი ზრდის ტემპები როგორც შემოსავლების, ასევე ტურისტული რაოდენობის თვალსაზრისით გაცილებით მაღალია, ვიდრე ტურიზმის სხვა სფეროებში.

ეკოტურიზმის დიდ პოტენციალს ქალაქ ბათუმისა და მის საკურორტო ზონაში განაპირობებს თბილი სუბტროპიკული ჰავა, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის ეგზოტიკური სილამაზე და აქ განლაგებული კურორტებისათვის დამახასიათებელი განსხვავებული მიკროკლიმატი, მთისა და ბარის მრავალფეროვანი ლანშაფტები, კოლხეთის ცხოველთა და მცენარეთა უიშვიათესი ენდემური და რელიქტური სახეობით მდიდარი დაცული ტერიტორიები, კერძოდ მტირალასა და მაჭახელას ეროვნული პარკები, კინტრიშის ნაკრძალი და ქობულეთის დაცული ტერიტორია, რომელიც თავის მხრივ მოიცავს ქობულეთის ნაკრძალს, ქობულეთის აღკვეთილს და ქობულეთის მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორიას. დაცული ტერიტორიები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმით, რომ ისინი შეიცავენ საგანგებო ეკოლოგიური, ისტორიული და ესთეტიკური ღირებულების მქონე ბუნებრივ კომ-

პლექსებს და განკუთვნილი არიან ბუნების დაცვის, მეცნიერულ-კულტურული მიზნებისა და რეგულარული ტურიზმისათვის.

აგროტურიზმი ან მას როგორც ხშირად მოიხსენიებენ ლიტერატურაში ფერმერული ან სასოფლო ტურიზმი, მეტად პოპულარულია ევროპის რიგ ქვეყნებში. მისი ძირითადი არსია გარკვეულ საზღაურად ტურისტთა განთავსება ფერმებში, რანჩოებში, პლანტაციებში, ან სტუმრისათვის შერჩეულ სახლებში კვების უზრუნველყოფით. სტუმრებს საშუალება ეძლევათ დააკვირდნენ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებს ან უშუალოდ მონაწილეობა მიიღონ მასში, ასევე საკუთარი ტერიტორიის ფარგლებში ინადირონ ან ითევზაონ, გაეცნონ სოფლის ყოფას, შეითვისონ ხალხური ტრადიციები, იცხოვრონ ეკოლოგიურად სუფთა გარემოში, მიიღონ ბუნებრივი პროდუქტები და სხვ.

ბათუმს როგორც ტურისტულ ცენტრს და მის ზონაში შემავალ კურორტებს აგროტურიზმის განვითარების მნიშვნელოვანი რესურსები გააჩნია. ამის საფუძველს იძლევა ბათუმის ტურისტულ-რეკრეაციული ზონის კურორტების შემოგარენში არსებული ულამაზესი სოფლები ეკოლოგიურად სუფთა გარემოთი, აქ მცხოვრები მოსახლეობის სტუმართმოყვარეობის მდიდარი ტრადიციები, საინტერესო ტურისტული მარშრუტები, ადრეული და შუასაუკუნეების ისტორიული ძეგლები, ლამაზი ბუნება და სხვა, რომელიც მას განუმეორებელ თავისებურებას ანიჭებს. სამწუხაროდ, ყველა ეს სიკეთე ჯერ კიდევ სათანადოდ არაა გამოყენებული, რაც განპირობებულია ინფრასტრუქტურის განვითარებლობის, მოსახლეობის გაუთვითცნობიერებლობის, კვალიფიციური კადრების უქონლობის, სოფლად სათანადო სასტუმრო სახლების არარსებობისა და სხვათა გამო. ამის შედეგად, ადგილობრივი მოსახლეობა, ტურისტული ორგანიზაციები და მთლიანად საზოგადოება მნიშვნელოვანი მოცულობის ფინანსურ შემოსავლებს კარგავს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გაბუნია, 1996 : გაბუნია ი., საქართველოს რეკრეაციული მეურნეობა. თბილისი, გამომც. „ქართული ფილმი“.

დარახველიძე, 2012 : დარახველიძე ლ., საქართველოში საქმიანი ტურიზმი – შეხვედრები, წამახალისებელი ღონისძიებები, კონფერენციები და გამოფენები. კრ. „მდგრადი ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

კინწურაშვილის, კომახიძე, 1981 : კინწურაშვილი ს., კომახიძე დ., არქიტექტურა და სახვითი ხელოვნება. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბილისი.

კობალაძე, 2010 : კობალაძე ლ., საქართველოში ტურიზმისა და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოკლევადიანი და გრძელვადიანი განვითარება. თბილისი.

მესხია, 2011 : მესხია ი. ტურიზმის განვითარების სტრატეგია საქართველოს ეკონომიკური პრიორიტეტების სისტემაში. კრ. ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

მეტრეველი, 2011 : მეტრეველი მ., ტურიზმის ბიზნესი. გამომც. შპს „ფავორიტი პრინტი“ თბილისი.

ნადარეიშვილი, 2012 : ნადარეიშვილი ნ. ტურიზმის პერსპექტივები საქართველოში. კრ. „მდგრადი ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი.

ტურიზმი – “პიარი”, 2008 : ტურიზმი – „პიარი“ თუ ქვეყნის განვითარების სერიოზული ბერკეტი? ჟურნ. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, 2008, №11, გვ. 6–17.

ჩავლეიშვილი, 2012 : ჩავლეიშვილი მ., ტურიზმი განვითარების შესაძლებლობები და პერსპექტივები გურიის რეგიონში. კრ. „მდგრადი ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი.

Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)

The tourist resort potential of Batumi – Possibilities and perspectives of development

Summary

Tourism is currently recognized as a potentially huge growth sector in Georgia's economy. Creating a sustainable tourism industry involves analyzing existing resources and studying the socio-economic impact. In Batumi there is potential for successful development of resort tourism. This not only includes beach holidays but also spa holidays, nature holidays and historical tours. The UNM government of Georgia heavily promoted tourism in Batumi and its environs and invested heavily in improving infrastructure, etc.

ქალაქ ბათუმის გარემოს დაცვისა და ზოგადი ეკოლოგიური პრობლემის შესახებ

ამჟამად გარემოს დაცვისა და მასთან დაკავშირებული ეკოლოგიური პრობლემები მთელი მსოფლიო საზოგადოების ყურადღების ცენტრშია. იგი განსაკუთრებული სიმწვავეით გამოიკვეთა გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც დადგა ჰაერის, მტკნარი წყლის, მიწის სისუფთავის, სტიქიური მოვლენებისაგან გარემოს დაცვის, სურსათისა და ნედლეულის, აგრეთვე ენერგეტიკის დეფიციტის პრობლემები. დღეს ისევე როგორც ბევრი დიდი ქალაქი, ვერც ბათუმი აცდა გარემოს დაბინძურებისა და მისგან გამოწვეულ ეკოლოგიურ პრობლემებს. მართალია, პრობლემები მრავალფეროვანია და გლობალურ ხასიათს ატარებს, მაგრამ აქ გამოყოფთ მხოლოდ ოთხ ძირითად მიმართულებას, რომელთა გადაჭრა მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებდა ქალაქის ეკოლოგიურ მდგომარეობას, კერძოდ: პირველი ეს არის ქალაქისა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე ატმოსფეროს დაბინძურება, მეორე პრობლემას წარმოადგენს წყლების დაბინძურება, მესამე პრობლემა მდგომარეობს გრუნტის დაბინძურებაში და ბოლოს მესამე, ეს არის ქალაქისა და აჭარის ზღვისპირა სანაპირო ზოლის ეროზიული მოვლენები და მასთან დაკავშირებული პრობლემები.

ჰაერი გარემომცველი სამყაროს ერთ-ერთი კომპონენტია და სიცოცხლის წყაროა დედამიწაზე. ამასთან, ბოლო წლებში ჰაერის დაბინძურება ოცჯერ გაიზარდა, ბუნებრივი მოვლენების (მიწისძვრა, ქარიშხალი, წყალდიდობა და ა.შ.) შედეგად, მაშინ როდესაც ატმოსფერო ანტროპოგენური ნივთიერებით ჭეჭყიანდება მხოლოდ 0,5%-ით, მაგრამ მიუხედავად ასეთი დაბალი მაჩვენებლისა დაბინძურების სწორედ ეს წყარო წარმოადგენს ყველაზე საშიშს ცოცხალი ორგანიზმებისათვის და რაც მთავარია თვით ადამიანისათვის. ატმოსფეროს განსაკუთრებით აბინძურებს სამრეწველო საწარმოები (შავი და ფერადი მეტალურგია და ქიმიური მრეწველობა), აგრეთვე ავტოტრანსპორტი, რომლებიც გამოყოფენ გოგირდოვან გაზს, ნახშირჟანგს, ტყვიას, მტვერს და სხვა მავნე ნივთიერებებს. ამასთან, ნივთიერებათა ნარჩენებისა და გამონაბოლქვის გადატანა ადვილად ხდება ატმოსფეროს მიერ (გირსალაძე, 2006:28).

უკანასკნელ წლებში ჩვენს ქვეყანაში სამრეწველო საწარმოთა უდიდესი ნაწილის გაჩერების შედეგად მისი ხვედრითი წილი დაბინძურების საერთო მაჩვენებელში 3%-მდე შემცირდა, შესაბამისად გაიზარდა ავტოტრანსპორტის წილი (პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე, 2007:81). ამჟამად ქ. ბათუმის ატმოსფეროს ეკოლოგიური

მდგომარეობის გაუარესებაში სტაციონალური წყაროებიდან საყურადღებო პრობლემას მხოლოდ ბათუმის ნავთობტერმინალი ქმნის, რომელიც ნავთობპროდუქტების გადატვირთვის დროს არღვევს ტექნიკურ რეგლამენტს, ამის შედეგად ტერმინალიდან ტანკერებში ნავთობის მაღალი წნევით ჩატვირთვისას ატმოსფეროში ხდება მომწამლედი გაზების ემისია, მათ შორის გოგირდწყალბადისა, რაც იწვევს ქალაქში მძაფრი სუნის გავრცელებას და მოსახლეობაში მძიმე გართულებებს ჯანმრთელობის მხრივ (ქალაქის ეკოლოგიური პრობლემები, 2010, 24 ნოემბერი, ჩანართი 8). მართალია, სამრეწველო საწარმოთა გაჩერების შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდა გარემოს დაბინძურება, მაგრამ ატმოსფეროს დაბინძურების საერთო მაჩვენებელში მკვეთრად გაიზარდა ავტოტრანსპორტის ხვედრითი წილი (97%) და დღეს იგი ყველაზე მძიმე პრობლემად იქცა ქალაქის მოსახლეობისათვის. უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ავტოტრანსპორტის გამონაბოლქვი შეიცავს ტყვიას, ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ტოქსიკურ და მომწამლედი ნივთიერებას მძიმე მეტალებს შორის. ქალაქის ატმოსფერულ ჰაერში ტყვიის შემცველობა დაკავშირებულია ეთილირებული ბენზინის მოხმარებასთან, რომელიც გამონაბოლქვთან ერთად ხდება ჰაერში, აქედან კი ადამიანის სისხლში, ძვლებსა და სხვა ორგანოებში. სისხლში ტყვიის მაღალი კონცენტრაცია ტოქსიკურია როგორც ცენტრალური, ისე პერიფერიული სისტემისათვის. ამის შედეგად მოქალაქეებს აღენიშნებათ გულსისხლძარღვთა პათოლოგია, პიპერტონული, გულის იშემიური და სხვა დაავადებები (პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე, 2007:82).

მართალია, ბათუმში ბოლო წლებში სტაციონალური წყაროებიდან (სამრეწველო საწარმოები) ატმოსფეროში მავნე ნივთიერებათა რაოდენობა საგრძნობლად შემცირდა, მაგრამ ავტოტრანსპორტის მიერ ატმოსფეროში გამოფრქვეული მავნე ნივთიერებანი თითქმის არ შემცირებულა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამმართველოს მონაცემებით 2011 წლისათვის შეადგენდა 29,5 ათას ტონას წელიწადში. ბათუმში ატმოსფეროს დაბინძურებასთან დაკავშირებულ პრობლემას ისიც ართულებს, რომ ყოველწლიურად იზრდება ქალაქში ავტომანქანების რაოდენობა და აქედან გამომდინარე, მავნე ნივთიერებათა გამონაბოლქვის მოცულობა. აქ ჩვენ ვდგავართ ორი ალტერნატივის წინაშე, ან მოწამლული ჰაერით ვისუნთქოთ და ჩვენი ჯანმრთელობა საფრთხეში ჩავაგდოთ, ან შემოვიტანოთ მაღალი ხარისხის ბენზინი და მანქანისაგანაც ზოგჯერ თავი შევიკავოთ, ისე როგორც ეს დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებშია. კერძოდ, გერმანიის ქალაქებში შაბათ-კვირას შეზღუდულია კერძო მანქანების მოძრაობა (სალუქვაძე, 2000, 10–12:70).

წყალი ბიოსფეროს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია და სიცოცხლის წყაროს წარმოადგენს. ამიტომ წყლის რესურსებს

უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობისათვის ხელსაყრელი საყოფაცხოვრებო პრობლემების უზრუნველყოფის, ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების და გარემოს შენარჩუნების საქმეში. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის, მრეწველობის, ენერგეტიკის და სოფლის მეურნეობის წყლით უზრუნველყოფა იყო და ამჟამადც რჩება ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ამოცანად ქვეყნის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის.

ამჟამად ბუნებრივი გარემოს გაუარესებასა და ეკოლოგიური ბალანსის დარღვევაში მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს წყლის დაბინძურება. ამ მხრივ ჩვენს ქვეყანაში გარემოს დაცვის საკითხებში ჯერ კიდევ ბევრი პრობლემა მოსაგვარებელია. პირველ რიგში აღსანიშნავია მდინარეების, წყალსაცავების და ბოლოს, შავი ზღვის ეკოსისტემა, რომლის გატუჩყიანების დონე, მიღებული ზომების მიუხედავად, თითქმის უცვლელი რჩება. ადამიანის ცხოველმოქმედება მჭიდროდაა დაკავშირებული წყალთან, რაც განაპირობებს მასში გახსნილი ან შეწოვილი კარცეროგენული ნივთიერებების ორგანიზმში მოხვედრის დიდ ალბათობას წყლის მოხმარებისას სასმელად, საკვების მოსამზადებლად, სანიტარული და სამეურნეო მიზნებისათვის. განსაზღვრულ პირობებში წყლის ქიმიურმა მოწამელამ შეიძლება შექმნას საშიში სიტუაციები ადამიანის ჯანმრთელობისათვის, მისი გარემომცველი ფლორისა და ფაუნისათვის. ამჟამად მრავალ რეგიონში და ქალაქში ბუნებრივი წყლების დაბინძურებამ გამოიწვია წყალსატევებისა და წყალსადინარების ეკოლოგიურ სისტემათა დეგრადაცია და სუფთა სასმელი წყლის რესურსების კატასტროფული შემცირება. ადრე თუ ანთროპოგენური დაბინძურების პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ჟანგბადის შთანთქმავ ორგანულ ნივთიერებებს, ახლა პირველ რიგში გამოდის ისეთი დამაბინძურებლები, როგორიცაა: ნავთობი, მძიმე ლითონები, რთული ორგანული ნივთიერებები (პესტიციდები, დეტერგენტები და სხვა), ბიოგენური ნივთიერებები (ფოსფატები, ნიტრატები), აგრეთვე კომუნალური კანალიზაცია, საწარმოო და სამედიცინო დაწესებულებების ჩამდინარე წყლები და სხვა (პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე, 2007: 25–86). ახლა შეეჩერდეთ ზოგიერთი სახის დამაბინძურებლის ეკოლოგიურ და ტოქსიკოლოგიურ საშიშროებაზე.

ბოლო წლებში სამრეწველო წარმოების მასშტაბების მკვეთრ შემცირებას ერთი პოზიტიური შედეგი მოჰყვა ის, რომ ბათუმში სტაციონალური წყაროებიდან ატმოსფეროში გამოფრქვეული მავნე ნივთიერებათა რაოდენობასთან ერთად, შემცირდა ქიმიური საწარმოებიდან და ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნიდან მავნე ნივთიერებათა გარემოში გაერცელების მოცულობა. მაგრამ არსებული მდგომარეობა ჩამდინარე წყლებში ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების მოხვედრის ალბათობას და საშიშროებას არ ცვლის, რადგანაც ჯერ ერთი, ქალაქში არსებობს ნავთობისა და მისი გადამამუშავების პროდუქტების

შესანახი ტერმინალი და მეორე, ხდება მათი გადაზიდვა სხვადასხვა სატრანსპორტო საშუალებებით და გამორიცხული არ არის ყოველთვის წარმოიქმნას ამ ჯგუფის ტოქსიკანებთან დაკავშირებული ინციდენტები. ამის საზღვასმით აღნიშვნა საჭიროა იმისათვის, რომ სწორედ ახლა იქმნება შავი ზღვის საქართველოს ნაწილის ნავთობით გაჭუჭყიანების დამატებითი საშიშროება. ყურადღება უნდა მიექცეს როგორც ნავთობის მილსადენის უსაფრთხო ექსპლუატაციას, ისე გემების დატვირთვის მომენტში ტექნიკური პერსონალის მაღალკვალიფიციურობას და ანთროპოგენურ კატასტროფათა წარმოქმნის რისკის ფაქტორის მინიმუმამდე შემცირებას. უყურადღებობას და სიფრთხილის მოდუნებას შესაძლებელია ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუარესება მოჰყვეს არა მარტო ზღვაში, არამედ ზღვის სანაპირო ზოლშიც (სალუქვაძე, 2000:68–69), რითაც გამოუსწორებელი ზიანი შეიძლება მიადგეს ქალაქის საკურორტო-რეკრეაციულ და ტურისტულ ზონას.

ამასთან მეტად მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ თუ რა მდგომარეობაშია ბათუმისა და ზოგადად აჭარის შავი ზღვის სანაპირო ზოლში არსებული წყლის ხარისხი. ბათუმის საფინანსო-ეკონომიკური სამსახურის მასალების მიხედვით მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს ზღვის ხარისხობრივი შემადგენლობა. ანალიზით დასტურდება, რომ ორგანული დაბინძურების მაჩვენებლები არ აკმაყოფილებს საქართველოს სტანდარტს. ზღვის წყლის პათოგენური დაბინძურება ისეთი დონისაა, როგორი მაჩვენებლებითაც უნდა ხასიათდებოდნენ ნარჩენის წყლები (ანგარიში ბათუმის კომუნალური ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის შესახებ, MACS, 2006). ანალიზის შედეგად ასევე პრობლემას წარმოადგენს ბათუმის ნავსადგურიდან ნავთობის ზღვაში ჩადინების ფაქტები, რაც უაღრესად ყურადსაღები ფაქტია (ქბათუმის 2010–2014 წლების ეკონომიკური... 2010, გვ. 43).

ქალაქ ბათუმის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დაბინძურების წყაროა, რომელიც საფრთხეს უქმნის გარემოს დაცვას და წარმოშობს ეკოლოგიურ პრობლემებს არის კომუნალური კანალიზაცია, საწარმოო და სამედიცინო დაწესებულებების ჩამდინარე წყლები. აღსანიშნავია, რომ ბათუმს არ გააჩნია ნარჩენი წყლების მართვის სათანადო სისტემა. ამჟამად არსებობს ნარჩენი წყლების გადამუშავების ქარხნის მშენებლობის გეგმა, რომელიც უნდა განთავსდეს ქალაქის განაპირა მხარეს. ამ ქარხნის დროულად აშენება მნიშვნელოვან პრიორიტეტს წარმოადგენს.

დღეისათვის საქართველოს ვერც ერთი გამწმენდი ნაგებობა ვერ უზრუნველყოფს ბიოლოგიურ გაწმენდას. მექანიკური საფეხურებით მუშაობს მსხვილი ქალაქების და მათ შორის ბათუმის გამწმენდი ნაგებობა (პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე, 2007:87). იგი განლაგებულია სოფელ ადღიაში, რომელიც არც ადრე და არც ახლა მინიმალურადაც ვერ აკმაყოფილებს წაყენებულ მოთხოვნებს, მისი ეფექტურობა სპეციალისტების მიერ ჩატარებული აუდიტის თანახმად შე-

ადგენს მხოლოდ 16%-ს. გამწმენდი ნაგებობის ნორმალური ფუნქციონირების შემთხვევაში წყალი როგორც მექანიკურად, ისე ბიოლოგიურად უნდა იყოს გაწმენდილი და ისე ჩაედინებოდეს ზღვაში, რეალურად დღევანდელ ვითარებაში გაუწმენდავი მასები პირდაპირ ჩაედინება ზღვაში, რაც ეკოლოგიურ საფრთხეს უქმნის ბათუმის შავი ზღვის სანაპირო ზოლს და მის მიმდებარე წყლის ზედაპირს. ამ პრობლემის თავიდან აცილების მიზნით უკვე დაწყებულია ადგილის ახალი გამწმენდი ნაგებობის მშენებლობა, რომელიც აღჭურვილი იქნება უახლესი ტექნიკითა და ტექნოლოგიით და როგორც გვპირდებიან მიმდინარე წელს დასრულდება, რითაც აღბათ მოიხსნება ქალაქის ერთ-ერთი დიდი ეკოლოგიური პრობლემა.

ეკოლოგიური სისტემის მთლიანი კომპლექსის გლობალურ და სასიცოცხლო ფაქტორს წარმოადგენს *გრუნტის* (ნიადაგის) დაბინძურებისაგან დაცვა. სამწუხაროდ, გრუნტის დაბინძურებამ თანამედროვე ეტაპზე გლობალური ხასიათი მიიღო. ამჟამად პირველ ადგილზე ამ მხრივ გამოდიან ისეთი დამაბინძურებლები როგორიცაა ნავთობი, მძიმე ლითონები, რთული ორგანული ნივთიერებანი (პესტიციდები, დეტერგენტები და სხვ.) და ბიოგენური ნივთიერებები (ფოსფატები, ნიტრატები), კომუნალური კანალიზაცია, საწარმოო და სამედიცინო დაწესებულებები, გატუტყუიანებული სასოფლო-სამეურნეო ფართობები და საყოფაცხოვრებო მყარი ნარჩენების პოლიგონები (ნაგავსაყრდენები) და სხვ. მოკლედ შევჩერდეთ ზოგიერთი სახის დამაბინძურებლების ეკოლოგიურ და ტოქსიკურ საშიშროებაზე.

ისე როგორც მსოფლიოს განვითარებული თუ განვითარებადი ქვეყნები, საქართველოც და მათ შორის ბათუმიც, სამწუხაროდ, ვერ გადაურჩა გრუნტის დაბინძურებიდან გამოწვეულ პრობლემებს. ბუნებისადმი მომხმარებლური დამოკიდებულების, მისდამი დაუზოგავი, გაუფრთხილებელი მოპყრობის შედეგად ქალაქის ბუნებრივი გარემოს ცალკეული კომპონენტები ნეგატიურ ზემოქმედებას განიცდიან და სახეს იცვლიან. ქალაქში ეკოლოგიური სიტუაცია თვითდამშვიდების საფუძველს არ გვაძლევს. გრუნტის დაბინძურება ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გამონაბოლქვით, სამრეწველო წარმოების ტოქსიკური ნივთიერებებით თუ საყოფაცხოვრებო ნარჩენებით სახიფათო მასშტაბებს აღწევს. ეს პროცესი დაიწყო ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს, როცა ბათუმში განვითარდა ნავთობის მრეწველობა. ამ საქმიანობამ დაგვიტოვა ნავთობითა და სხვადასხვა ტოქსიკური ნივთიერებებით დაბინძურებული გრუნტები ყოფილი ნავთობტერმინალის, ყოფილი ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის და ყოფილი ელექტროდუქოს ტერიტორიებზე. სპეციალისტთა შეფასებით ეს არის 40 ჰექტარი ტერიტორია. პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ გრუნტები მრავალი წლების განმავლობაში აბინძურებენ მიწისქვეშა წყლებსა და ხანგრძლივი, ძლიერი წვიმების დროს ხდება ამ გრუნტების გამორეცხვა. წყალი რომელიც ამ გრუნტებს რეცხავს და შეიცავს ნავთობ-

პროდუქტებსა და მის თანმდევ ტოქსიკურ ნივთიერებებს ჩაედინება მდინარე ბარცხანაში, ყოროლისწყალში და ასევე უსახელო ნაკადულში, რომელიც სათავეს იღებს სამების მთიდან და ბოლოს პორტის გავლით უერთდება ზღვას.

ქალაქში ჯერ კიდევ შემორჩენილია ყოფილი ქიმიური ქარხნისა და ყოფილი მექანიკური (მომთუთიებელი) ქარხნის ტერიტორიებზე არსებული გრუნტები, რომლებიც ასევე დაბინძურებულია ყველაზე ტოქსიკური მძიმე ლითონებით – ტყვიით, თუთიით და სხვ. ტოქსიკური მძიმე ლითონები გარემოს გამჭუჭყიანებულ არაორგანულ ნივთიერებათა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ჯგუფია, რომელიც თავისი მომწამვლელი თვისებებით საფრთხეს უქმნიან მოსახლეობას. ისინი ხშირი წვიმების შედეგად გადადიან გრუნტის წყლებში, აქედან შეიძლება მოხვდნენ სასმელ წყალში, საკვებ პროდუქტებში და ა.შ., რაც მეტად სახიფათოა ჯანმრთელობისათვის. ამასთან ერთად, ქალაქ ბათუმს გააჩნია საყოფაცხოვრებო ნარჩენებისაგან დაბინძურებული გრუნტები საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე და ეს არის ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო, ე.წ. ბათუმის ნაგავსაყრელი, სადაც ნარჩენთა ტერმინალიზაცია ხდებოდა ჯერ კიდევ 1965 წლიდან. სპეციალისტთა შეფასებით ეს ტერიტორია მოიცავს 23–25 ჰექტარს, რომელიც დაფარულია 2 მეტრი სისქის მყარი ნარჩენების ფენით, რომელიც დიდ საფრთხეს უქმნის ქალაქისა და ზღვის ეკოსისტემას, რადგანაც ნარჩენების გადაადგილებას საკმაოდ დიდ ფართობზე ხელს უწყობს ჭოროხის აუზში ძლიერი ქარის მოძრაობა, აგრეთვე წვიმები და ღვარცოფები. ამის შედეგად მიმდინარეობს ჭოროხის მიმდებარე ტერიტორიისა და ქალაქის ზღვის სანაპირო ზოლის დაბინძურება [ქალაქის ეკოლოგიური პრობლემები... 2010, 24 ნოემბერი, ჩანართი 8). ამ პრობლემის მოგვარების მიზნით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამმართველოს მონაცემებით ხორციელდება პროექტი „მყარი საყოფაცხოვრებო ნარჩენების მართვა აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში“, რომლის ფარგლებში ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ცეცხლაურში შენდება ახალი სანიტარული ნაგავსაყრელი პოლიგონი.

გარემოს დაცვისა და ეკოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია *ეროზიასთან* ბრძოლას. გასული საუკუნის 90–იანი წლებიდან ნიადაგდამცავი ღონისძიებებისადმი ყურადღების შესუსტების შედეგად საქართველოს მთელ რიგ რეგიონებში ეროზიული პროცესების ინტენსიობამ კრიტიკულ ზღვარს მიაღწია. საკმარისია ითქვას, რომ ჩვენს ქვეყანაში ეროზიით მიყენებული პირდაპირი ყოველწლიური ზარალი 120 მილიონი დოლარით განისაზღვრება. აქედან შავი ზღვის სანაპირო ზოლზე თითქმის ნახევარი მოდის. დღეისათვის აბრაზია მიმდინარეობს ზღვის სანაპიროს 315 კმ-ის პერიმეტრზე და მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს ქვეყანას. პერიოდულად ნადგურდება ძვირადღირებული საკურორტო-რეკ-

რეაციული მიწები. დროდადრო საჭირო ხდება რკინიგზის და საავტომობილო გზების გადატანა და ა.შ. ამასთან, საჭიროა კარგად იქნას გაცნობიერებული, რომ სანაპირო ზოლის ეროზიულ პროცესებზე ბუნებრივთან ერთად მოქმედებს ანთროპოგენური ფაქტორი, რომელიც დიდ საფრთხეს უქმნის შავი ზღვის სანაპირო ზოლს (პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე 2007:76). სამწუხაროდ, საქართველოში უკანასკნელი ორი ათეული წლის წინ განვითარებული ცნობილი მოვლენების შედეგად ვერ მოხერხდა წლების მანძილზე ჩამოყალიბებული ნაპირდამცავი მექანიზმის შენარჩუნება და იგი მთლიანად მოიშალა (მილიონობით კუბიკური მეტრი ინერტული მასალა გატანილი იქნა პლაჟებიდან და მიწისქვეშა ფერდობებიდან, მდინარეების კალაპოტიდან და შესართავიდან). შედეგად შეიქმნა ნატანის მწვავე დეფიციტი ზღვის სანაპირო ზოლში, რამაც გამოიწვია გახშირებული ეროზიული მოვლენები. მართალია, ბათუმის სანაპირო ზოლის მკვებაე წყაროს წარმოადგენს მდინარე ჭოროხი, მაგრამ თურქეთის ტერიტორიაზე ჭოროხზე კაშხლების აშენებას 2002 წლის ნოემბრიდან მოჰყვა მყარი ნატანი მასალის ტრანსპორტირების მთლიანი შეწყვეტა შესართავამდე. ასეთ სიტუაციაში აუცილებელი იყო დაუყოვნებლივ შეწყვეტილიყო პლაჟებსა და ჭოროხის აუზში ინერტული მასალების მოპოვება და სამშენებლო ორგანიზაციების ამ მასალებით სხვა გზით დაკმაყოფილება, მაგრამ ეს არ მომხდარა. გარემოს დაცვისა და ეკოლოგიური პრობლემებისადმი უპასუხისმგებლო და გაუაზრებელმა დამოკიდებულებამ გამოიწვია მდინარე ჭოროხის დელტის შესართავიდან როგორც ჩრდილოეთით, ასევე სამხრეთით საკმაოდ დიდი ტემპით უკან დახევა, სოფ. ადლიისა და გონიოს ზღვის სანაპიროს მიმდებარე ტერიტორიების ძვირადღირებული საკარმიდამო ნაკვეთების გადარეცხვა, საცხოვრებელი სახლებისა და სხვა კომუნიკაციების ნგრევა. ასეთ სიტუაციაში აჭარის ხელისუფლებამ მიიღო სწორი გადაწყვეტილება – გამოინახა ფინანსური საშუალებები ადლიისა და ბათუმის სანაპირო ზოლში აქტიური ეროზიული პროცესების შესაჩერებლად. 2009 წლიდან განახლდა დროებითი ღონისძიების სახით ყოველწლიურად 100 000 მ³ ინერტული მასალის შეტანა ბათუმისა და ადლიის მიმდებარე ტერიტორიების ზღვის სანაპირო ზოლში, მანამ სანამ ახალი მეთოდით — ტექნოგენური კონსტრუქციული გადაწყვეტის გზით (დეზების მეშვეობით) არ გამაგრდება ზღვის ნაპირი მდინარე ჭოროხის შესართავიდან ბათუმის კონცხამდე (ქალაქის ეკოლოგიური პრობლემები... 2010, 24 ნოემბერი, ჩანართი 8). მაგრამ ზღვის ნაპირის ეროზიული პროცესების შესაჩერებლად ეს ღონისძიებაც შეიძლება არ აღმოჩნდეს საკმარისი თუ გაგრძელდა ზემოაღნიშნულ არეალში ინერტული მასალების მოპოვება. აჭარის შავი ზღვის სანაპირო ზოლის ეკოლოგიური წონასწორობის დაცვისა და ეროზიული მოვლენების თავიდან აცილების მიზნით აუცილებლად მიგვაჩნია შეწყდეს ინერტული მასალების მოპოვება მდინარე ჭოროხსა და ზღვის სანაპირო ზოლში.

ეს კი აყენებს ინერტული მასალების წარმოების ახალი, პერსპექტიული სანედლეულო ბაზის შექმნის აუცილებლობას. ამ თვალსაზრისით ყველაზე უფრო მიზანშეწონილად შეიძლება ჩაითვალოს აჭარაში ფართოდ გავრცელებული მთის ქანებიდან (ბაზალტი, ტუფი, ანდეზიტი და სხვ.) მაღალხარისხოვანი ხელოვნური ინერტული მასალების (ქვიშა, ხრეში, ღორღი) დამზადების ორგანიზება და მისი გაფართოება. ამ მასალების მარაგები კი პრაქტიკულად ამოუწურავია და მაღალი ხარისხის ნედლეულს წარმოადგენს ქვიშის, ხრეშის და ღორღის საწარმოებლად, მხოლოდ საჭიროა იმ ადგილებზე, სადაც აღნიშნული ნედლეულის საკმარისი მარაგებია, კარიერის მოწყობა და კლდოვანი ქანების სამსხვრევი ქარხნების აგება. ამასთან, რადგანაც ამ ბუნებრივი რესურსების გავრცელების არეალი აჭარის რეგიონში საკმარისად ფართოა, ეკონომიკურად უფრო მიზანშეწონილია რამდენიმე მოძრავ-მექანიზებული გადამამუშავებელი საწარმოს შექმნა (მიქაშავიძე, ხომერიკი, მიქაშავიძე 2008:71). ზემოაღნიშნული ღონისძიებების განხორციელება ბუნების დაცვის გაძლიერების, დაბაზული ეკოლოგიური პრობლემების შერბილებისა და არსებული რესურსების ეფექტიანი გამოყენების თვალსაზრისით შეიძლება მრავალმხრივი სარგებლის მომტანი აღმოჩნდეს. კერძოდ, იგი ხელს შეუწყობს: ჯერ ერთი, ჭოროხის აუზში ინერტული მასალების მარაგების შენარჩუნებას, მეორე, კაპიტალურ მშენებლობის მაღალხარისხოვანი ხელოვნურ ინერტულ მასალებზე გაზრდილი მოთხოვნილების სრულ დაკმაყოფილებას, და მესამე, გადამამუშავებელი კლდოვანი მასების გარკვეული ნაწილის გამოყენებას ხელოვნური პლაჟების შესაქმნელად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მასალები, 2012 : აჭარის არ გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამმართველოს მასალები, ბათუმი.

ვირსალაძე, ბაკურიძე, კუხიანიძე-ახვლედიანი, 2006 : ვირსალაძე ნ., ბაკურიძე ნ., კუხიანიძე-ახვლედიანი ნ., სტატისტიკა და ეკოლოგიური პრობლემები. ჟ. „ეკონომიკა“, 2006, 2, გვ. 26–31.

მიქაშავიძე, ხომერიკი, მიქაშავიძე, 2008 : მიქაშავიძე ვ., ხომერიკი გ., მიქაშავიძე ჟ., საშენ მასალათა მრეწველობა და მისი სანედლეულო ბაზის განვითარების პერსპექტივები აჭარაში. შრომები XV (საბუნებისმეტყველო მეცნიერებანი, მედიცინა). გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008, გვ. 269–277).

პეპენაშვილი, კლიმიაშვილი, მაღრაძე, 2007 : პეპენაშვილი ნ., კლიმიაშვილი ლ., მაღრაძე კ., გარემო და მდგრადი განვითარება. გამომც. „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბ., 2007, 208 გვ.

სალუქვაძე, 2000 : სალუქვაძე ნ., საქართველოს ზოგიერთი ეკოლოგიური პრობლემა. ჟ. „მეცნიერება და ტექნიკა“, 2000, 10–12, გვ. 68–71.

ქალაქის ეკოლოგიური პრობლემები, 2010 : ქალაქის ეკოლოგიური პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები. გაზ. ბათუმელები, 2010 წ., 24 ნომბერი (ჩანართი 8).

ქ.ბათუმის საფინანსო-ეკონომიკური სამსახურის 2003–2011 წლის ეკონომიკურ-სტატისტიკური მასალები, 2012 წ.

ქ.ბათუმის 2010–2014 წლების ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული გეგმა. ბათუმი, 2010, 125 გვ.

Jani Mikashavidze, Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)

Ecological problems and challenges in Batumi

Summary

Ecological preservation and environmentalism are a paramount concern around the world today. Among environmental concerns facing the planet today are air pollution, rising seas, deforestation and global warming. As like all cities Batumi has problems with pollution. There are four main environmental problems facing Batumi. The first is air pollution in and around the city; the second is contamination of the water; the third is soil contamination and the fourth is erosion along the shoreline and in the hills outside the city.

Among the environmental challenges Batumi faces is stopping soil erosion along the Black Sea shoreline; the building of a recycling plant that will treat water and solid waste; the development of alternative energy sources and protecting the air and water from further pollution, to name just the most paramount.

ძირითადი შემოკლებანი Abbreviations

აგსა – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი

ბათუმი I – ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა. I. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (რედ. მაღსაზ სიორიძე), ბათუმი, 2009.

საისტორიო მაცნე – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის შრომების კრებული

სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის კრებული – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის კრებული

ხდსინ – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა). ოთხტომეული.

ხდსძ – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები (ბათუმის ნ.ბერძენიშვილის სახ. სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის არქეოლოგიის განყოფილების კრებული)

სცსსა – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი

ხუიცა – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი

ИКОИРГО – Известия Кавказского Отдела Императорского Русского Географического Общества

კრებული ავტორები Authors of the Articles

აზმაიფარაშვილი მაია (გორი, საქართველო)

ბიოლოგიის აკადემიური დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Azmaiparashvili Maia (Gori, Georgia)

PhD in Biology, Associate Professor, Gori State Teaching University

ახვლედიანი ნარგიზ (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის
ფოლკლორისა და დიალექტოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი
თანამშრომელი

Akhvlediani Nargiz (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Senior Researcher, Department of Folklore and Dialectology, Niko
Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ბაგრატიონი ირმა (ბათუმი, საქართველო)

ფილოსოფიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი

Bagratiioni Irma (Batumi, Georgia)

PhD in Philosophy, Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ბარამიძე ირაკლი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, რექტორის მოადგილე სასწავლო დარგში

Baramidze Irakli (Batumi, Georgia)

PhD in History, Deputy Rector for Academic Affairs, Batumi Shota Rustaveli State
University

ბასილაშვილი თამარ (გორი, საქართველო)

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, სტუდენტთა სტატისტიკა-
რეგისტრაციის სამსახურის უფროსი

Basilashvili Tamar (Gori, Georgia)

Head of the Student Information-Registration Service, Gori State Teaching University

ბახტაძე გურამ (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Guram Bakhtadze (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

გაბუნია გურამ (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ქუთაისისა და მისი რეგიონის
ისტორიისა და კულტურის შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის
მთავარი მეცნიერ-კონსულტანტი.

Gabunia Guram (Kutaisi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University, Chief Academic Adviser of the Research Center of History and Culture of Kutaisi and its Regions

გაბუნია ლია (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისისა და მისი რეგიონის ისტორიისა და კულტურის შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიმართულების კოორდინატორი.

Gabunia Lia (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University, Principal Researcher and Coordinator of the Research Center of History and Culture of Kutaisi and its Regions.

გელაშვილი გია (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Gelashvili Gia (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Department of Modern and Contemporary History, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გიორგაძე მარინა (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, სრული პროფესორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ევროპისტიკის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

Giorgadze Marina (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Professor, Head of the Department of European Studies, Batumi Shota Rustaveli State University

გოგიტიძე მაღონა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Gogitidze Madona (Batumi, Georgia)

PhD in History, Batumi Shota Rustaveli State University

გოგიტიძე სიმონ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Gogitidze Simon (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

გოგოლიშვილი ოთარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Gogolishvili Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

დიასამიძე ბიჭიკო (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და

არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი

Diasamidze Bichiko (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of History and Archaeology, Niko
Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

დიასამიძე ხათუნა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

Diasamidze Khatuna (Batumi, Georgia)

PhD in History, Batumi Shota Rustaveli State University

ეარი რაიან (სიეტლი, აშშ)

ინგლისური ენის მასწავლებელი, პროგრამა “ასწავლე და ისწავლე
საქართველოსთვის”, ვაშინგტონის უნივერსიტეტი, სიეტლი, გეოგრაფიისა და
ისტორიის სპეციალისტი

Eyre Ryan (Seattle, USA)

English Language Teacher, Teach and Learn with Georgia, University of Washington,
Seattle, WA, B.A. in Geography with minor in History

ვაშაძე შორენა (ბათუმი, საქართველო)

მედიცინის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Vashadze Shorena (Batumi, Georgia)

PhD in Medicine, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ვაჭრიძე გოდერძი (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,

VachridzeGoderdzi (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ზოსიძე ნუგზარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის აგრარული და საინჟინრო ტექნოლოგიების ფაკულტეტის

დეკანის მოადგილე

Zosidze Nugzar (Batumi, Georgia)

PhD in History, Deputy Dean of the Faculty of Agrarian and Engineering Technology,
Batumi Shota Rustaveli State University

თურმანიძე ოთარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Turmanidze Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ინაიშვილი ნინო (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Inaishvili Nino (Batumi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

კარალიძე ჯემალ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი

Karalidze Jemal (Batumi, Georgia)

PhD in History, Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

კახიძე ნოდარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების უფროსი

Kakhidze Nodar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

კეკელია ვლადიმერ (თბილისი, საქართველო)

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მეცნიერი თანამშრომელი; თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

KekeliaVladimer (Tbilisi, Georgia)

Researcher, National Centre of Manuscripts, Archival Department; PhD Student at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

კოპალეიშვილი ტატიანა (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

Kopaleishvili Tatyana (Batumi, Georgia)

PhD Student at Batumi Shota Rustaveli State University

კუკულაძე ლელა (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

Kukuladze Lela (Batumi, Georgia)

PhD student at Batumi Shota Rustaveli State University

კუპრაშვილი სულხან (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,

Kuprashvili Sulkhan (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ლორია მანუჩარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Loria Manuchar (Batumi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

მაკარაძე ემზარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Makaradze Emzar (Batumi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

მაღაყმაძე როინ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის დირექტორი

Malakmadze Roïn (Batumi, Georgia)

PhD in History, Director of the Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State
University

მამულაშვილი ლეილა (გორი, საქართველო)

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Mamulashvili Leila (Gori, Georgia)

PhD in Economics, Associate Professor, Gori State Teaching University

მანია ესმა (თბილისი, საქართველო)

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მეცნიერი თანამშრომელი; თბილისის ივანე
ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

Mania Esma (Tbilisi, Georgia)

Researcher, National Centre of Manuscripts; PhD Student at Ivane Javakhishvili Tbilisi State
University

მგელაძე ნუგზარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

Mgeladze Nugzar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

მეგრელიშვილი მერაბ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის დირექტორის მოადგილე

Megrelishvili Merab (Batumi, Georgia)

PhD in History, Deputy Director of Scientific Library, Batumi Shota Rustaveli State
University

მესხია ერმილე (ბათუმი, საქართველო)
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ბათუმის ხელოვნების სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი
Meskhia Ermile (Batumi, Georgia)
Doctor of Historical Sciences, Professor
Rector of Batumi Art Teaching University

მიქაშავიძე ვახტანგ (ბათუმი, საქართველო)
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
Mikashavidze Vakhtang (Batumi, Georgia)
PhD in Economics, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

მიქაშავიძე ჯანი (ბათუმი, საქართველო)
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
Mikashavidze Zhani (Batumi, Georgia)
PhD in Economics, Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

მიქელაძე ნაილე (ბათუმი, საქართველო)
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
Migeladze Naile (Batumi, Georgia)
PhD Student at Batumi Shota Rustaveli State University

მშვიდლობაძე თინათინ (გორი, საქართველო)
ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
Mshvidobadze Tinatin (Gori, Georgia)
Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Gori State Teaching University

ნაკაიძე ლიანა
პეტრე მელიქიშვილის სახელობის სტიპენდიანტი
Nakaidze Liana
Petre Melikishvili Award Winner

ნიკოლეიშვილი ავთანდილ (ქუთაისი, საქართველო)
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის
ხელმძღვანელი.
Nikoleishvili Avtandil (Kutaisi, Georgia)
Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of Georgian Philology, Kutaisi
Akaki Tsereteli State University

ნიკოლეიშვილი ოთარ (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

Nikoleishvili Otar (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Assistant Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ნოღაიდელი ნანული (ბათუმი, საქართველო)

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის ფოლკლორისა და დიალექტოლოგიის განყოფილების მეცნიერი
თანამშრომელი

Nogaideli Nanuli (Batumi, Georgia)

Researcher, Department of Folklore and Dialectology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi
Shota Rustaveli State University

ორაგველიძე თამარ (ბათუმი, საქართველო)

ჟურნალისტიკის მაგისტრი, ძმები ნობელების სახელობის ტექნოლოგიური
მუზეუმის მეცნიერი თანამშრომელი

Oragvelidze Tamar (Batumi, Georgia)

MA in Journalism; Researcher, Nobel brothers Batumi Technological Museum

ოქროპირიძე უჩა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და
არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Okropiridze Ucha (Batumi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher, Department of History and Archaeology, Niko
Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

პოპიაშვილი ნინო (თბილისი, საქართველო)

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სამეცნიერო კვლევებისა და
განვითარების დეპარტამენტის უფროსი სპეციალისტი

Popiashvili Nino (Tbilisi, Georgia)

PhD in Philology, Senior Specialist of Scientific Research and Development Service, Ivane
Javakhishvili Tbilisi State University

ჟღენტი ოლიგო (თბილისი, საქართველო)

ხელოვნებათმცოდნეობის აკადემიური დოქტორი, თბილისის ივანე
ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ბათუმის ხელოვნების
სასწავლო უნივერსიტეტის მოწვეული პროფესორი, კინოდოკუმენტალისტი.

Zhgenti Olga (Tbilisi, Georgia)

PhD in Art criticism, External Professor of Tbilisi Ivane Javakhishvili State University and
Batumi Art Teaching University, Documentary Film Maker.

სარაღიძე ლელა (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და

ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების
უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Saralidze Lela (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Department of Modern and contemporary History, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

სურმანიძე რამაზ (ბათუმი, საქართველო)

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის სამედიცინო-
ეკოლოგიური ინსტიტუტის რექტორი

Surmanidze Ramaz (Batumi, Georgia)

Doctor of Medical Sciences, Professor, Rector of Medical - Ecological Institute

ტუნაძე თემურ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური რექტორი, ძმები ნობელების სახელობის
ტექნოლოგიური მუზეუმის კოორდინატორი

Temur Tunadze (Batumi, Georgia)

PhD in History, Coordinator of the Nobel Brothers' Batumi Technological Museum

უზუნაძე რევაზ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი

Uzunadze Revaz (Batumi, Georgia)

PhD in History, Professor

ფრედერიქსენი მარტინ დ. (ორჰუსის უნივერსიტეტი, დანია)

მოწვეული ლექტორი, კულტურისა და საზოგადოების ინსტიტუტი, ორჰუსის
უნივერსიტეტი.

Frederiksen Martin Demant (Aarhus University, Denmark)

External Lecturer, Institute of Culture and Society, Aarhus University

ფუტყარაძე თამაზ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Putkaradze Tamaz (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ფუტყარაძე მერაბ (ბათუმი, საქართველო)

გეოგრაფიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Putkaradze Merab (Batumi, Georgia)

PhD in Geography, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ფუტყარაძე შუშანა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორისა და
დიალექტოლოგიის განყოფილების უფროსი

Putkaradze Shushana (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Folklore and Dialectology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ქათამაძე ციური (ბათუმი, საქართველო)
ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
Katamadze Tsiuri (Batumi, Georgia)
PhD in History, Batumi Shota Rustaveli State University

ქაჯაია ნანა (ბათუმი, საქართველო)
ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
Kajaia Nana (Batumi, Georgia)
PhD in Philology, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ქობელაშვილი დარეჯან (თბილისი, საქართველო)
ბიოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
Kobelashvili Darejan (Tbilisi, Georgia)
PhD in Biology, Associate Professor, Ilia State University

ქოქრაშვილი ხათუნა (თბილისი, საქართველო)
ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების
უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
Kokrashvili Khatuna (Tbilisi, Georgia)
PhD in History, Senior Researcher, Department of Modern and contemporary History, Ivane
Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ყაზიშვილი გიორგი (გორი, საქართველო)
მოწვეული სპეციალისტი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
Kazishvili Giorgi (Gori, Georgia)
External Lecturer, Gori State Teaching University

შეროზია ნატო (ბათუმი, საქართველო)
პედაგოგიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი
Sherozia Nato (Batumi, Georgia)
PhD in Pedagogy, Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

შიოშვილი თინა (ბათუმი, საქართველო)
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
Shioshvili Tina (Batumi, Georgia)
Doctor of Philological Sciences, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ჩელეშაძე ნაილა (ბათუმი, საქართველო)
ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და
სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Chelebadze Naila (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Department of Ethnology and Sociological Research,
Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ჩოხარაძე მალხაზ (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Chokharadze Malkhaz (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ჩხარტიშვილი ცაცა (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების
მეცნიერი თანამშრომელი

Chkhartishvili Tsatsa (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Researcher, Department of Modern and Contemporary History, Ivane
Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჭილაძე გიორგი (ახალციხე, საქართველო)

სამართლის აკადემიური დოქტორი, ბიზნესის ადმინისტრირების აკადემიური
დოქტორი, ახალციხის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი

Chiladze George (Akhaltsikhe, Georgia)

PhD in Law, PhD in Business Administration, Associate Professor, Akhaltsikhe State
University

ჭიჭილაძე მაია (ბათუმი, საქართველო)

ხელოვნებათმცოდნეობის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა
და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი,
ბათუმის ხელოვნების სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

Chichileishvili Maia (Batumi, Georgia)

PhD in Art Criticism, Senior Researcher, Department of History and Archaeology, Niko
Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor, Batumi Art
Teaching University

ჭუმბურიძე დოდო (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის
განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Chumburidze Dodo (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Principal Researcher, Department of Modern and
Contemporary History, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Ivane
Javakhishvili Tbilisi State University

ჯიბაშვილი ოლეგ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და

არქეოლოგიის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი

Jibashvili Oleg (Batumi, Georgia)

PhD in History, Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili

Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

სარჩევი

შესავლის მაგიერ ბათუმი – მომავლის ქალაქი	3
წაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია	
სიმონ გოგიტიძე XV საუკუნის იტალიელი მწერლები ბათუმის შესახებ	7
Simon Gogitidze The 15th century Italian writers Contarini and Barbaro on Batumi	12
სულხან კუპრაშვილი ბათუმი და ბათუმის ოლქი „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვებში“	13
Sulkhan Kuprashvili Batumi and the Batumi Region in “The Surveys of Kutaisi Province”	19
გია გელაშვილი ბათუმი ბრიტანეთის საკონსულოს მოხსენებაში (XIX ს-ის 60-70-იანი წლები)	20
Gia Gelashvili Batumi in the British Consulate’s Report (1860’s - 1870s)	26
ვლადიმერ კეკელია, ესმა მანია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საარქივო არტეფაქტები ბათუმის ისტორიის რეკონსტრუქციისთვის	27
Vladimer Kekelia, Esma Mania Artifacts preserved at the National Center of Manuscripts for the reconstruction of history of Batumi	35
თამაზ ფუტყარაძე, ციური ქათამაძე ნობელის კომპანია ბათუმში (აჭარის ა.რ. საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით)	36
Tamaz Putkaradze, Tsiuri Katamadze The Nobel Company in Batumi (According to the materials preserved in the Ajarian Archives Administration)	42
ნაილე მიქელაძე უცხოელების თვალით დანახული ძველი ბათუმი და მისი შემოგარენი	43
Naile Mikeladze Old Batumi and its surroundings as seen through foreigners’ eyes	49
ისტორია და არქეოლოგია	
ბიჭიკო დიასამიძე ოსმალური წყაროები „ახალი ბათუმის“ განაშენიანების შესახებ	50
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia) Ottoman sources about establishment of a “New batumi”	54

თემურ ტუნაძე, თამარ ორაგველიძე	
ბათუმის ციხის შემთხვევითი მონაპოვრები - „ბედნიერი კოჭობი“ და შუბისპირი	55
Temur Tunadze, Tamar Oragvelidze	
Archeological Findings at Batumi Fortress: the “Happy Kochobi” and the Spearhead	57
გოდერძი ვაჭრიძე	
შავი ზღვის ქართული სანაპირო და რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა (XIX საუკუნე)	59
Goderdzi Vachridze	
The Black Sea Littoral of Georgia and Russian Economic Policy	65
ხათუნა ქოქრაშვილი	
რუსი დიპლომატი მაშნინი ბათუმის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურული)	66
Khatuna Kokrashvili	
The Russian Diplomat Mashnin on the Political and Economic Importance of Batumi in the late 1850's	70
ნინო ინაიშვილი	
ბათუმის ისტორიული ბუღვარის განვითარება	71
Nino Inaishvili	
Development of Batumi Historic Boulevard	77
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი	
დავით წერეთელი და ბათუმი	79
Avtandil Nikoleishvili	
David Tsereteli and Batumi	84
ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე	
ბათუმში მცხოვრებ კათოლიკე სომეხთა ისტორიიდან	85
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze	
From the History of the Catholic Armenians living in Batumi	89
ჯემალ კარალიძე	
ბათუმის პორტის განვითარება XIX ს. 80-90-იან წლებში	90
Jemal Karalidze	
The development of the port of Batumi in the 1880's and 1890's	98
ტატიანა კოპალეიშვილი	
პროტესტანტული ეკლესიების ისტორიისთვის ბათუმში	99
Tatiana Kopaleishvili	
A History of Protestant churches in Batumi	105
მადონა გოგიტიძე	
ბათუმის საკითხი რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში XIX საუკუნის ბოლოს	106
Madona Gogitidze	
Batumi's role in Russian foreign policy in the late 19th century	110

ოთარ გოგოლიშვილი	
ბრძოლა ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისათვის ბათუმში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში	111
Otar Gogolishvili	
The Creation of National Consciousness in Batumi at the Turn of the Last Century	116
შორენა ვაშაძე	
სამედიცინო სამსახური და ბათუმი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე	117
უჩა ოქროპირიძე	
ქართველები ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში პირველ მსოფლიო ომამდე	122
Ucha Okropiridze	
Georgians in Batumi's Municipal Government before the First World War	126
ლიანა ნაკაიძე	
პირველი ქართველი მეცენატი მრეწველები (აკაკი ხოშტარია)	127
Liana Nakaidze	
Georgian Mecenates – Akaki Khoshtaria	138
დოდო ჭუმბურიძე	
ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანტისამთავრობო პრესაში	139
Dodo Chumburidze	
Batumi in the Oppositional Press of the Democratic Republic of Georgia (The publications of the newspaper “Sakartvelo”)	148
ნუგზარ ზოსიძე, ირაკლი ბარამიძე	
საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება (ქართულ-თურქული ურთიერთობების ფონზე)	149
Nugzar Zosidze, Irakli Baramidze	
Georgia's Declaration of Independence and Georgian-Turkish relations	155
ლელა სარალიძე	
ბათუმი ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში (1918-1920 წწ.)	156
Lela Saralidze	
Batumi during the period of British Occupation (1918-1920)	161
ერმილე მესხია	
ბათუმის საკითხი 1919-1920 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში და საზოგადოებრივი აზრი	163
Ermile Meskhia	
The Batumi Issue in International Politics 1919-1920	168
რამაზ სურმანიძე	
1921 წლის 18-23 მარტის მოვლენები ბათუმში (თვითმხილველთა მოგონებები)	169
Ramaz Surmanidze	
March 18-23, 1921 in Batumi	176

Ryan Eyre		
Travellers' Tales From Batumi		177
რეიან ეარი		
სამი მოგზაურის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ		181
რევაზ უზუნაძე		
ცნობები ძველი ბათუმის შესახებ (ონომასტიკური მასალის მიხედვით)		187
Revaz Uzunadze		
Information about Old Batumi (According to onomastic material)		195
ნანული ნოღაიდელი		
ტოპონიმ ორთაბათუმის შესახებ		196
Nanuli Nogaideli		
Origins of the toponym Ortabatumi		198
ნარგიზ ახვლედიანი		
ერთი უცნობი ლექსიკური ერთეულისათვის აჭარაში		199
Nargiz Akhvlediani		
One Unknown Adjarian Toponym		201
ეთნოლოგია და ანთროპოლოგია		
ნოდარ კახიძე		
ვლადიმერ ლისოვსკი ბათუმის შესახებ		202
Nodar Kakhidze		
Vladimir Lisovski about Batumi		208
მალხაზ ჩოხარაძე		
ძველი ბათუმი და ჭოროხის აუზის გურჯთა ისტორიული მეხსიერების საკითხები		209
Malkhaz Chokharadze		
Old Batumi and Historic Memories of Georgians of Chorokhi		213
ნაილა ჩელებაძე		
ბათუმის მოსახლეობის ეთნოსტრუქტურისათვის XIX საუკუნეში		214
Naila Chelebadze		
The Demographics of Batumi in the 19th Century		219
მარინა გიორგაძე, ნუგზარ მგელაძე		
საქართველოს შავიზღვისპირეთის ბათუმის პონტოელი ბერძნების ყოფა (საქორწინო ტრადიციები)		220
Marina Giorgadze, Nugzar Mgeladze		
The Pontic Greeks of the Georgian Black Sea Littoral		227
მანუჩარ ლორია		
ვიზუალური ანთროპოლოგია და საქართველოს ქალაქებში (ბათუმი, ახალციხე...) მცხოვრებ ებრაელთა ტრადიციები		228
Manuchar Loria		
Visual anthropology and Jewish traditions in the Georgian cities of Batumi and Akhaltsikhe		232

Martin Demant Frederiksen	
Studying The Urban Through Its Absences	233
მარტინ დ. ფრედერიქსენი	
ქალაქის შესწავლა არარსებობის გზით	235
განათლება და ჯალბურა	
შუშანა ფუტყარაძე, როინ მაღაყმაძე	
ბათუმის სახე მუჰაჯირთა მესხიერებაში	239
Шушана Путкарадзе, Роин Малакмадзе	
Облик Батуми в памяти Грузин-мухаджиров	247
გურამ ბახტაძე	
ეგნატე ნინოშვილის აქამდე უცნობი თხზულება ბათუმის შესახებ	249
Guram Bakhtadze	
An analysis of “Batumi Photos” by Egnate Ninoshvili	253
ირმა ბაგრატიონი	
ბერძნული განათლების კულტუროლოგიური ასპექტების საკითხისათვის ბათუმის ისტორიიდან	254
Irma Bagrationi	
A History of Greek Education in Batumi	256
ნატო შეროზია	
ნიკო ცხვედაძე – ბათუმის ქართული სკოლის დამხმარე და დიდი მოამბე	258
Nato Sherozia	
NikoTskhvedadze a great supporter of Batumi Georgian schools	261
მაია ჭიჭილეიშვილი	
XIX-XX სს-ის მიჯნის ბათუმის ურბანული სახე	262
Maia Chichileishvili	
The Urban Face of Batumi at the Turn of the 20th Century	268
მერაბ მეგრელიშვილი	
ბათუმის კულტურული ცხოვრების ისტორიიდან (XIX საუკუნის დასასრული – XX ს-ის დასაწყისი)	269
Merab Megrelishvili	
Cultural Life in Batumi in the late 19th and early 20th Centuries	272
ლია გაბუნია, გურამ გაბუნია	
განათლება აჭარაში 1878-1918 წლებში	273
Lia Gabunia, Guram Gabunia	
Education in Adjara in 1878-1918	279
ნანა ხახუტაიშვილი, ლალი კონცელიძე	
საგამომცემლო საქმიანობის სათავეებთან ბათუმში	280
Nana Khakhutaishvili, Lali Koncelidze	
At the source of publishing business in Batumi	285

ნანა ქაჯაია	ბათუმი მე-20 საუკუნის დასაწყისის რუსულ ლიტერატურაში	286
Nana Kajaia	The role of Batumi in early 20th century Russian Literature	290
ცაცა ჩხარტიშვილი	ბათუმის კულტურული ცხოვრება ბეჭდური მედიის ფურცლებზე (თეატრი XX ს-ის I ნახევარში)	291
Tsatsa Chkhartishvili	The Cultural Life of Batumi in the first half of the 20th century as depicted in print media	296
ოთარ ნიკოლეიშვილი	ბათუმი და ბათუმური ყოფა ამერიკელი მწერლისა და მოგზაურის – ჯულიე ჩევალიეს დოკუმენტურ რომანში „ნოეს შთამომავლები“	297
Otar Nikoleishvili	Batumi and Batumi life in Julier Chevalier's novel <i>Noah's Grandchildren</i>	301
თინა შიოშვილი	პაოლო იაშვილი – ბათუმის გათავისუფლებისათვის მებრძოლი	302
Tina Shioshvili	Paolo Iashvili – the Fighter for the Liberation of Batumi	305
ლელა კუკულაძე	ჟურნალი „პონტოსი“	306
Lela Kukuladze	The Literary Journal <i>Pontos</i>	311
ოლიკო ჟღენტი	ბათუმი – კალიფორნია ჯონ სტაინბეკის „რუსული დღიურის“ გეოგრაფიული და სემანტიკური სივრცე	312
Oliko Zhgenti	Batumi, California: Geographic and Semantic Aspects of John Steinbeck's <i>Russian Journal</i>	321
ნინო პოპიაშვილი	შავი ზღვის რეგიონალური იდენტობა და საქართველო: ევროპული და რეგიონალური დისკურსები	323
Nino Popiashvili	Black Sea regional identity and Georgia: European and regional discourses	324
ქაონომია, დამოგრაფია, ბუროზმი		
მერაბ ფუტყარაძე	ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის თავისებურებანი	326
Merab Putkaradze	The Peculiarities of Batumi's Population	330
ოთარ თურმანიძე	ბათუმის მოსახლეობა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	331
Otar Turmanidze	Batumi's Population in the 1920's and 30's	335

თინათინ მშვიდლობაძე საინფორმაციო საკომუნიკაციო რესურსები ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის	336
Tinatini Mshvidobadze Information and Communication Resources for Sustainable Development of Tourism	340
ლეილა მამულაშვილი, გიორგი ყაზიშვილი ინფორმაციული ტექნოლოგიების როლი ტურისტული ბიზნესის განვითარებაში	341
Leila Mamulashvili, Giorgi Kazishvili The Role of Information Technologies in Tourism Business Development	347
მაია აზმაიფარაშვილი, თამარ ბასილაშვილი შავი ზღვისპირეთის კლიმატურ - რეკრეაციული კურორტები და ტურიზმი	348
Maia Azmaiparashvili, Tamar Basilashvili Georgian Black Sea Tourism	254
გიორგი ჭილაძე ტურიზმი და ინტელექტუალური საკუთრების როლი ბათუმის განვითარებაში	355
George Chiladze Tourism and the role of intellectual property in its development	361
გიორგი ჭილაძე, დარეჯან კობელაშვილი ფრენჩაიზინგის სისტემის მნიშვნელობა საერთაშორისო ტურისტულ ბიზნესში	362
George Chiladze, Darejan Kobelashvili The value of franchising in the international travel business	368
ემზარ მაკარაძე კულტურული ტურიზმის განვითარების ღონისძიებები ბათუმში	369
Emzar Makaradze Cultural Tourism Development in Batumi	371
ვახტანგ მიქაშავიძე ბათუმის საკურორტო-ტურისტული პოტენციალი – განვითარების შესაძლებლობები, პერსპექტივები	372
Vakhtang Mikashavidze The tourist resort potential of Batumi – Possibilities and perspectives of development	379
ჯანი მიქაშავიძე, ვახტანგ მიქაშავიძე ქალაქ ბათუმის გარემოს დაცვისა და ზოგიერთი ეკოლოგიური პრობლემის შესახებ	380
Jani Mikashavidze, Vakhtang Mikashavidze Ecological problems and challenges in Batumi	388

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი – ლალი კონცელიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26.03.2013

ქაღალდის ზომა 104X70 1/16

ფიზიკური თაბახი 30.2

ტირაჟი 100

შასი სახელმწიფოებრივი

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში

ქ. ბათუმი, ნინოშვილის 35